

G.Ü. AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA MERKEZİ - YAYIN NU: 2

I. Ahî Evran-ı Vefî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu

12-13 EKİM 2004
KIRŞEHİR

Hazırlayan: M. Fatih KÖKSAL

GÜZ GÜNDEMİ
AHİLİK KÜLTÜRÜ
AHİLİK İSTİHQAÇLARI
AHİLİK İŞLETMELERİ

GÜZ GÜNDEMİ
AHİLİK KÜLTÜRÜ
AHİLİK İSTİHQAÇLARI
AHİLİK İŞLETMELERİ

KIRŞEHİR VALİLİĞİ
ve
G.Ü. AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA MERKEZİ

**I. AHİ EVRAN-I VELİ VE AHİLİK
ARAŞTIRMALARI**
SEMPOZYUMU

12-13 Ekim 2004
G.Ü. Ahi Evran Kampüsü / KIRŞEHİR

BİLDİRİLER
CİLT : I

Hazırlayan:

M. Fatih KÖKSAL

Kırşehir, 2005

DÜZENLEME KURULU

Onursal Başkanlar

Selahattin HATİPOĞLU
Kırşehir Valisi

Prof. Dr. Mehmet GÜNAY
G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dekanı

Başkan : **Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL**
G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Müdürü

Doç. Dr. Erol SEYFELİ
Yard. Doç. Dr. Selahattin BEKKİ
Öğr. Gör. Özgen KORKMAZ
Mustafa KARAGÜLLÜ

Doç. Dr. H. Hüseyin DİLAYER
Dr. Orhan KURTOĞLU
Okt. Mahmut SEYFELİ

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Kadir ARICI
Prof. Dr. Mikail BAYRAM
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR
Prof. Dr. Osman HORATA
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
Prof. Dr. Faruk TOPRAK

Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY
Prof. Dr. Ahmet MERMER
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Prof. Dr. Nâzım H. POLAT
Prof. Dr. Ahmet TABAKÇOĞLU
Prof. Dr. Kemal YAVUZ

SEKRETERYA

Başkan: **Dr. Orhan KURTOĞLU**

Okt. Mahmut SEYFELİ
Öğr. Gör. Özgen KORKMAZ
Sultan ZÜRAR

Haberleşme Adresi

İleti: ahilik@gazi.edu.tr
Web: <http://www.ahilik.gazi.edu.tr>

Ahilik Kültürünu Araştırma Merkezi
Güldiken Mah. İmam Hatip Cad. Nu: 52
40200 KIRŞEHİR

Tel: (0 386) 213 75 75

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / VII

PROTOKOL KONUŞMALARI

Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Müdürü **Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL**'ın Sempozyumu Açış Konuşması / **IX**

Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dekanı **Prof. Dr. Mehmet GÜNEY**'ın Açılış Konuşması / **XII**

Kırşehir Belediye Başkanı **Halim ÇAKIR**'ın Açılış Konuşması / **XV**

Kırşehir Valisi **Selahattin HATİPOĞLU**'nun Açılış Konuşması / **XVII**

BİLDİRİLER

Ali ACAR

“Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirimi” / 1-13

Metin AKKUS

“Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnâmesinde Ahi Tipinin Özellikleri” / 15-25

Osman AKKUŞ

“Ahilik Teşkilatlarına Tarihi Perspektiften Bir Bakış” / 27-41

Ali AKPINAR

“Fütüvvetin Dinî Temelleri” / 43-61

Baki Yaşa ALTINOK

“Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran Velî ve Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilmesi” / 63-77

Nuran ALTUNER

“Süleymaniye Kütüphanesinde Yazma Üç Fütüvvetname” / 79-99

İbrahim ARSLANOĞLU

“Fütüvvetnameler ve Bir Fütüvvetname” / 101-118

Namık ASLAN

“Don Değiştirme Motifi ve Ahi Evran’ın Yılan Domuna Girmesi” / 119-127

- Muharrem BAYAR**
“Bolvadin Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi Şeceresinin Tanıtımı” / 129-161
- Salahaddin BEKKİ**
“Ahiliğe Giriş Törenlerinin Bilmecelerle İlişkisi” / 163-176
- Mahmut BOLAT**
“Şer’iye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Antakya’daki Ahilik” / 177-186
- Metin BOZKUŞ**
“Ahilikte Mezhep Olgusu ve Ahi Evran’ın Mezhebi Görüşleri” / 187-199
- Durdu Mehmet BURAK - Nazmi ÖZÇELİK**
“Ahiliğin Cumhuriyet Dönemi Meslek Eğitimine Yansıması” / 201-212
- Kâmil BÜYÜKER**
“Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde Ahilik ile Alakalı İki Belge” / 213-221
- Ömür CEYLAN**
“Fütüvvetnâme Muhtevali Bir Manzume Şerhi” / 223-247
- Muharrem ÇAKMAK**
“Ahiliğin Dini - Tasavvufî Temelleri” / 249-260
- Nihat ÇALIŞKAN - Rüştü YESİL**
“Evrensel Değerler Açısından Ahi Evran’ın Didaktik Anlayışı ve Türk Mesleki Eğitim Sistemine Yansımaları” / 261-268
- İsmet ÇETİN**

“Ahilik ve İdeal İnsan Arayışı” / 269-275
- Salih DEMİRBILEK**
“Ahi Kelimesinin Kökenine Dair” / 277-283
- Ömer DEMİREL**
“Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri” / 285-297
- Recep DİKİCİ**
“Ahi Evran ve Çağdaşı Bazı Meşhur Şahsiyetler” / 299-310
- Aslıhan DİNÇER**
“Osmanlı Tarikh Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü’nde Ekonomi İle İlgili Kavramlar ve Bunlara Dilbilimsel Açıdan Bir Yaklaşım” / 311-322
- İsmail DOĞAN**

“Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Ahilik” / 323-335
- Muvaffak DURANLI**
“Saha Türklerinde Şaman ve Üstlendiği Meslekî Fonksiyonlar” / 337-348
- Bilal ELBİR - Hatice SARGIN**
“Çankırı Yârenlik Kültürü İle Ahilik Arasındaki İlişkiler” / 349-357

Ali ERBAŞI - Süleyman ERSÖZ

*“AB Programına Uyum Çerçeveinde KOBİ’lerin Rekabet Gücü ve Kalitesindeki
Artı Değerler Adına: Ahilik” / 359-369*

Ramazan ERDEM

*“Ahilik Sisteminin Yönetsel Sonuçları -Bugün İçin Alınacak Dersler-”
/ 371-379*

Orhan ERDEN

“Ahilik Kültürüünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları” / 381-397

Âlim GERÇEL

“Kayseri’de Yaşayan Ahilik” / 399-406

Kâmil Ali GIYNAŞ

“Sıdkı Bey'in Eserine Göre Gedikler ve Gedik Kurumu” / 407-412

Ahmet GÖKBEL

“Sivas’ta Ahilik Geleneği” / 413-420

Bilgehan Atsız GÖKDAĞ

*“16. Asır Tahrir Defterlerinde Geçen ‘Ahi’ Kelimesine Adbilimsel Bir Yaklaşım”
/ 421-426*

Ismail GÖKTÜRK - Mehmet YILMAZ

*“Hayatın Anlam Bilgisine Dair Yahut Çağımız Ahi Kişiliği Üzerine Bir Deneme”
/ 427-440*

Ali Rıza GÖNÜLLÜ

“Alanya’da Yemenicilik Zenaati” / 441-450

Tuncer GÜLENSOY

“Ahi mi, Akı mı?” / 451-452

Necla GÜNEY

“Bursa’da Meslekler ve İş Kolları” / 453-463

Ahmet GÜNDÜZ

*“Beylikler ve Osmanlı Devleti ’nin Kuruluşunda Ahilerin Siyasi Rolü”
/ 465-491*

Harun GÜNGÖR

“Dinî Kavramlar Etrafında Oluşmuş Ticarethane Adları” / 493-498

Ahmet GÜNSEN

“Garib-nâme'de Ahilik İzleri” / 499-510

Mehmet GÜRDAL

*“Ahilik Kültür ve Felsefesinin Meslek Etiği ve İş Ahlaklı Açısından Turizm
Sektörüne Uygulanabilirliği Konusunda Bir Araştırma” / 511-517*

Abdurrahman GÜZEL

“Ahilik Sisteminde Sanat ve Ticaret Ahlâkına Kısa Bir Bakış” / 519-525

Osman HORATA

“Osmanlı Toplum Yapısının Temel Dinamikleri: Mevlevîlik, Ahilik ve Bektaşilik” / 527-539

Mehmet İNBAŞI

“Kayseri’de Ahiler ve Ahi Zâviyeleri (XV.-XVI. yy.)” / 541-551

İhsan KAHVECİ

“Fütüvvetnâmelerin Dini Dayanakları -Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi Özelinde-” / 553-563

Şükür Tekin KAPTAN

“Ahi Evran’ın Öğrettiği Meslek: Yeşilyuvada Debağat ve Ayakkabıcılık” / 565-576

Mustafa KARAGÜLLÜ

“Kirk Yıllık Ahilik Serüvenim” / 577-584

Ahmet KARTAL

“Gülşehirî’nin Mantiku’t-tayr’ında Yer Alan Fütüvvetle İlgili Manzumesi” / 585-595

Turhan KAYA –Suna KORHAN

“Erzincan’daki Ahi Kültürü ve Esnaf Şairler” / 597-614

M. Akif KILAVUZ

“Ahilik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı” / 615-628

Emin KIRKIL

“Ahiliğin Dini-Mistik Boyutu” / 629-634

İbrahim KOCABAŞ

“Çağdaş Yönetim Düşüncesi Işığında Ahilik Teşkilatı” / 635-642

Hasan KÖKSAL

“Ahilik Kurallarının Kavşak Noktası: Kissalarımız” / 643-652

M. Fatih KÖKSAL

“Klasik Türk Şiirinde Ahi Evran, Ahi ve Ahilik” / 653-662

Erol KÜRKÇÜOĞLU

“Ortaçağ Erzurum’unda Ahilik Teşkilâti” / 663-671

- Hasan Basri ÖCALAN**
“Bursa’da Ahi Zaviyeleri” / 673-684
- Murat ÖZAYDIN**
“Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâki” / 685-712
- Kadir ÖZDAMARLAR**
“Kahramanmaraş’ta Ahilik Teşkilatının Uzantıları” / 713-729
- Öznur ÖZDARICI**
“Ahmet Hamdi Tanpınar’daki İktisadî Zihniyet Meselesi” / 731-737
- Kadir ÖZKÖSE**
“Ahiliğin Tasavvufî Boyutu” / 739-749
- Bilgehan PAMUK**
“XVI. ve XVII. Asırlarda Erzurum’daki Ahilik ve Esnaf Teşkilâti” / 751-773
- Erkan PERŞEMBE**
“Günümüz Türk Toplumunda Meslek Ahlâkını Geliştirmede Ahilik Kültürü’nün Önemi” / 775-784
- Mustafa SEVER**
“Küreselleşme Sürecinde Ahilik” / 785-790
- Erol SEYFELİ**
“Kirşehir’de Ahilik Ahiliğin Ahlâk ve Gençlik Üzerine Etkileri, Günümüze Yansımaları” / 791-800
- Mahmut SEYFELİ**
“Ahi Evran Velî ile İlgili Kirşehir’de Anlatılan Efsane ve Menkabeler” / 801-820
- İhsan SOYSALDI**
“Fütüvvet ve Ahilik Ekseninde Günümüze Bir Bakış” / 821-828
- İbrahim ŞAHİN**
“Orhan Pamuk’un ‘Cevdet Bey ve Oğulları’ Adlı Romanında Esnaf Zihniyeti” / 829-836
- Mehmet ŞEKER**
“Fütüvvetnameler ve Ahilik -Burgâzî Fütüvvet-nâmesine Göre-” / 837-850
- Hüsamettin TAT**
“Ahilik ve Denizli Tarihinde Ahiler” / 851-858
- Mustafa TEKİN**
“Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri” / 859-876
- Vedat Ali TOK**
“Ahilik Prensipleri Açısından Risâle-i Bey’ u Şirâ” / 877-884

Dursun Ali TÖKEL

“İbn-i Batuta Seyahatnamesi ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin İstanbul Bölümüne Göre Ahiler ve Ahilik” / 885-897

Abdurrahim TUFANTOZ

“Orta Asya Türk Kültürüün Anadolu ve Balkanlar’da Yansımları” / 899-908

Muhammed TURHAN

“Toplam Kalite Yönetiminin Temel İlkeleri Bağlamında Ahilik Teşkilatı” / 909-920

Fikret TÜRKMEN - Mehmet TEMİZKAN

“Şamanizmden Günümüze Temel Değerlerimiz ve Ahilik” / 921-930

Cem TÜYSÜZ

“Bir Civanmerd Ebü'l-hasan el-Harakâni ve 'Risâle der Tarîk-i Edhemîyye ve Kulâh-i Çâr Terk' Adlı Risalesi” / 931-938

İbrahim TÜZER

“Anlamlı Çalışma Alanı Olarak Ahilik ve 'Dönemeçte' Romanının Fakir Halit'i” / 939-950

Rabia UÇKUN

“Gagauz Halk Kültüründe Yer Alan Meslek Adları ve Kullanımı” / 951-963

Aygün ÜLGEN

“Ahi Evran Zaviyesi ve Türbesi” / 965-970

Erol ÜLGEN

“Kirşehirli Şairlerin Dilinde Ahilik” / 971-998

Kemal YAVUZ

“Gülşehirî'nin Ahi Bişr Hikâyesi” / 999-1010

İşilay Pınar YILDIRIM

“Esref b. Ahmed'in Fütüvvet-nâme'si” / 1011-1021

Harun YILDIZ

“Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi’nde Ahi Evran” / 1023-1042

Adnan YILMAZ

“Düzensizliğin İçerisinde Dırılık ve Düzenlik Adamı Olarak Ahi Evren ve Ahilik” / 1043-1076

SEMOZYUM PROGRAMI / 1077-1088

KATILIMCILAR / 1089-1091

SUNUŞ

12-13 Ekim 2005 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz sempozyumda söz verdiğimiz gibi bildirileri “iki, en geç üç ay içinde” yayılama gayreti içindeydi. Ne var ki bazı katılımcıların hâlâ bildirilerini teslim etmemiş olması bu çıkışı biraz geciktirdi. Fakat yine de altı ay içinde basılabilmiş olması da bir kazançtır diye düşünüyoruz.

Sempozyumuza katılacağını bildirerek isimlerini programa alıran katılımcı sayısı 112 idi. Bu katılımcılar toplam 103 bildiri sunacaklardı. Mazeretleri bize ulaşmayan Prof. Dr. Sadettin Kocatürk, Prof. Dr. Hasanbala Sadıkov, Doç. Dr. Kenan İnan, Yard. Doç. Dr. M. Emin Ertan, Yard. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı, Yard. Doç. Dr. Naci Şahin, Dr. Adil Şen, Fehmi Genç ve Mikail Arslan’ı da aramızda görmek isterdik.

Programa dahil oldukları hâlde mazeretleri dolayısıyla katılamayacaklarını bildiren Doç. Dr. Mehmet İnbaşı, Doç. Dr. Ömer Demirel, Yard. Doç. Dr. Hasan Köksal, Yard. Doç. Dr. Nuran Altuner, Ali Rıza Gönüllü ve Âlim Gerçel bildirilerini göndererek cismen olmasa da ismen bizimle birlikte oldular. Kendilerine teşekkür ederiz.

Yard. Doç. Dr. Sıddık Çalık, Dr. Yusuf Ekinci, Ar. Gör. Adnan Şimşek ve Şevket Bülent Yahniçi ise Sempozyuma katılarak bildiri sundukları hâlde bildiri metinlerini şu ana kadar bize ulaştıramamışlardır. Bir kısım meslektaşımız sempozyumda sundukları bildirileri Merkezimizin yayın organı olan *Ahilik Araştırmaları Dergisi*’ne gönderdiler. Onlardan hakem onayı alanların (Doç. Dr. Şaban Sağlık, Yard. Doç. Dr. Ahmet Kolbaşı, Dr. Akın Marşap, Dr. Bayram Durbilmez, Ar. Gör. Haluk Gökalp, Yusuf Turan Günaydin ve Zofia Yükselova) bildirileri dergimizin 2. sayısında makale hâlinde yayımlandı. Derginin bu sayısı böylece bu yazırlara ayrılmış oldu.

Sempozyum duyurusunda “atif referansı” ve “kaynakça” gibi konularda bir kural belirlenmediği için bildiriler hâliyle çok farklı sistemlerde gönderildi. Biz bunları yayarlarken yazarın sistemine müdahale etmedik. Ancak çok gereksiz gördüğümüz koyu yazılımlar, büyük harfli vurgulamalar ve genel teâmüllere aykırı kimi hususlarda - birlikte sağlayabilmek adına- müdahalelerimiz oldu.

Ahi Evran’ın hayatından fütüvvetnamelere, Ahiliğin tarihsel meselelerinden günümüzdeki uzantıları ve tesirlerine, iktisadî yapılanmasından çağımız için neler ifade edebileceğine, din ve tasavvufla

alâkasından ahilik-edebiyat, ahilik-folklor ilişkisine varana kadar çok farklı alanları yoklayan bildirilerden 83 adedi burada yayımlanmış durumdadır. Her biri ayrı ayrı “cehd u gayret” eseri olan bu bildirilerden çok geniş bir kitlenin istifade edeceğine şüphe yoktur.

Şu meşhur sözün müspet tarafı bize hız veriyor: “Marifet iltifata tâbidir; iltifatsız metâ zâyidir.” Ne mutlu bize ki bizim metâmiz ziyana uğramıyor. Gayretlerimizin semeresini elimizde somut olarak görmek bizi gövendiriyor. Bu itibarla, bugüne kadar olan bütün çalışmalarımızda bize “hız” veren bir isimden burada hassaten bahsetmek isterim.

Bir bütçesi olmadığı gibi herhangi bir geliri de olmayan birimimizin bu faaliyetleri gerçekleştirebilmesinde Eğitim Fakültesinin katkıları ve rolü çok büyük. Sayın Dekan Prof. Dr. Mehmet Günay kurulduğumuz günden beri gayretlerimizi hiç karşılıksız bırakmadı. Ona kalbî teşekkürlerimi bir kez daha sunmak Türkük sevdalısı her yürek için olması gereki gidi benim için de bahtiyarlıktır.

Ayrıca ihtiyaç duyduğumuzda bizi yalnız bırakmayan valimiz Sayın Selahattin Hatipoğlu’nu da burada anmak isterim. Bu Sempozyumun gerçekleşmesinde de “düzenleyici” sıfatıyla bizimle birlikte oldular. Kendilerine de müteşekkiriz.

Bu vesileyle bütün katılımcılara katkılarından ve üç gün boyunca Kırşehir'e yaştıkları doyumsuz bilim ortamından dolayı bir kez daha teşekkür ediyor, 2006 yılının Ekim ayında düzenleyeceğimiz *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*'na şimdiden açık davet çıkarıyoruz.

Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL

**G.Ü. AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MÜDÜRÜ DOÇ. DR. M. FATİH KÖKSAL'IN**

SEMPOZYUMU AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Valim, Belediye Başkanım, Garnizon Komutanım, Dekanlarım, İlümüz idarî ve mülkî âmirleri, üniversitemiz birimlerinin kıymetli yöneticileri, saygıdeğer misafirler, Anadolu'nun dört yanından ve hatta daha ötesinden buraya Ahi Evran'ın seyrangâhına koşa koşa gelen kıymetli ilim adamları ve araştırmacılar, sevgili öğrenciler, hoş geldiniz diyor, hepinizi saygı ve sevgiyle selâmlıyorum.

Ahi Evran, Âşık Paşa, Hacı Bektaş, Yunus Emre, Süleyman Türkmanî, Gûlşehrî ve Şeyh Edebali'nin feyz alıp bereket sundukları topraklardaki şu gün tarihî bir gündür. Anadolu'nun bu mütevazı ilinde, bir Ahilik Bayramı Haftası'nda 110 ilim adamı ve araştırmacı Türkiye'nin her köşesinden zahmet etmiş gelmişler... Samsun'dan Adana'ya, İstanbul'dan Van'a, Erzurum'dan Muğla'ya varincaya kadar ülkemizin 34 ilinden ve 32 üniversitesinden, ayrıca KKTC'den gelen konuklarımıza iki gün boyunca üç ayrı salonda Ahi Evran'ı ve ahiliği anlatacaklar. Onları yeniden saygıyla selâmlamak istiyorum.

Biz, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürü Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu olarak görevimize başlayalı tam bir sene oldu. Önümüze koyduğumuz hedefler vardı, bunları birer birer gerçekleştirdik. Burada yaptıklarımızı uzun uzun anlatabiliriz. Kırşehirlilere bunları televizyon programları, gazete haberleri vs. yoluyla zaman zaman duyurabiliyoruz. Misafirlerimiz de iki veya üç gün boyunca bizimle olacak beraberliklerinde görevceklerdir yaptıklarımızı. Burada özellikle misafirlerimizi ve bütün ilim adamlarını ilgilendiren bir bilgiyle bu bahsi geçeceğim. Biz Merkez olarak, başta ve öncelikle Ahilik olmak üzere Ahilik ve Kırşehir üzerine yapılmış ciddî ve ilmî çalışmaları yayımlamayı da kendimize hedef seçmiş bulunuyoruz. Bu anlamda ilk kitabımız olan *Gedikler* bu ay içinde yayınlanmıştır. Yine bu ay içinde hakemli dergimiz olan *Ahilik Araştırmaları Dergisi*'nin de ilk sayısı çıkmıştır. Fakat ben burada imkân bulmuşken yaptıklarımızdan çok, yapamadıklarımızdan bahsetmek istiyorum.

Merkezimiz bünyesinde bir Ahilik ve Kırşehir Folklor Müzesi kurmak en önemli hedeflerimizden biri olduğu hâlde hâlen gerçekleştirebilmek değiliz Kayseri'deki Ahi Evran Müzesi'ni gezdim. Burada çok daha zenginini kurmamız gereklidir. Bunun için başta

Valiliğimiz ve üniversite birimlerimiz olmak üzere ilgili bütün kurum, kuruluş ve halk el ele vermelidir. Fakat esas mesele yer meselesidir ki, bu düğümün bize yerilen sözler çerçevesinde birkaç ay içinde çözüleceğini ümit ediyorum.*

Kütüphanemiz, bütün demirbaş kayıt ve tasrif işlemleri tamamlanarak bu hafta içinde hizmete girmiştir. Rektörlükçe en geç Kasım ayı içinde geleceği taahhüt edilen fotokopi makinesi gelirse daha iyi hizmet verebileceğiz. Fakat bir kütüphanecimizin olmaması yüzünden 6 bin ciltten fazla kitabıyla şehrimizin önemli kütüphanelerinden biri hâline gelen kütüphanemizin bir ayağı yok gibidir. Geçen öğretim yılı sonlarında olduğu gibi en azından öğretim yılı boyunca yapılacak bir geçici görevlendirme, öğrencilerimizin daha sağlıklı hizmet almalarını sağlayacaktır.

Sayın Valim, değerli konuklar,

Sempozyumumuzun birkaç özelliğini ifade etmek istiyorum. Öncelikle, bu sempozyum, Türkiye'de bir üniversite tarafından düzenlenen Ahilik konulu ilk ve aynı zamanda en geniş katılımlı sempozyumdur. Diğer çoğu sempozyumda benim şahsen bir zaaf olarak tespit ettiğim ve eleştirdiğim, ana konuya ilgisi bulunmayan bildirilerin sunulması bu Sempozyum'da görülmeyecektir. Yani bu Sempozyum'da, Ahilik konusunu ele almayan bildiriler kabul edilmemiştir. Buna rağmen bu kadar yoğun katılımın olması, kuşkusuz Ahi Evran ve onun ortaya koyduğu değerler manzumesinin önemi ve çeşitliliğinden ileri gelmektedir. Ahilik, dönem itibarıyla tarih, ortaya konan metinler itibarıyla dil ve edebiyat, konusu bakımından din, tasavvuf, iktisat, eğitim, felsefe, halkbilim gibi birbirine uzak gibi duran birçok bilim dalını kuşatmaktadır. Burada da ağırlıklı olarak bu alanlarla ilgili bildiriler sunulacaktır. Zaruretten dolayı aynı anda üç salonda yapılan oturumların tarih ve saatlerini düzenlerken aynı sahada sunulacak

* Bu konuşmanın yapılmasıından beş ay sonra, Merkez binamızın simetriği olan bitişliğimizdeki TSE Laboratuvarının kullanım süresinin dolmasının akabinde boşaltılarak kullanımımıza verilmesini umarken beklenimizin aksine 5 yıllıkına tekrar TSE'ye verilmesi bizi ziyadesiyle üzmüştür. Kırşehir'in iftiharı bir "müze" kurmak düşüncemiz vardı. "Müze kurmak" yerine "beton kırmak" tercih edildi. Bunu Ahilik kültürü, Kırşehir kültürü ve Türk kültürü adına bir kayıp olarak telakkî ettiğimizi, başta bu karara vesile olanlar olmak üzere kamuoyuna esefle duyururuz.

bildirileri aynı oturumlarda toplamaya ve aynı yahut ilgili konulardaki bildirilerin sunum saatlerini çakıştırmamaya azami özen gösterdik.

Bildiriler bu açılış oturumu dışında üç salonda aynı anda iki gün boyunca sabah saat 09.00-17.30 arasında devam edecek olan oturumlarda sunulacaktır. Bildirilerin sunumu 15 dakikayla sınırlı tutulmak zorunda kalınmıştır. Bu durumda çoğu katılımcı, meramını tam olarak ifade edebilme noktasında güçlük çekecek, bunun farkındayız. Fakat programa göz atıldığında zaman denen kavramın bizi bu hususta çaresiz bıraktığı fark edilecektir. Sunumların uzaması, yemek, sosyal programlar gibi öngörülen programların sarkmasına sebebiyet vereceğinden bu hususta salon başkanlarından ve hassaten katılımcılardan anlayış ve hassasiyet bekliyoruz. Zaten en geç 3 ay içinde Sempozyum bildirilerinin tamamı basilacağı için ifade imkânı bulamadığımız noktaları orada ayrıntısıyla açma fırsatımız olacaktr. Bu itibarla bütün katılımcıları bildirilerinin birer nüsha çıktılarını disketleriyle beraber Sempozyum Sekreteryası'na teslim etmeleri gerektiğini hatırlatmak istiyorum.

Bu cümleden olarak bu akşam ve yarın akşam saat 20.30'da bu salonda, Sempozyum Katılımcılarının onuruna düzenlenen programların öğrencilereimize de açık olduğunu duyurmak istiyorum.

Sözü daha fazla uzatmadan, ben bütün çalışmalarımızda olduğu gibi Sempozyum faaliyetimizde de maddî manevî yanımızda olduğunu bize hissettiiren Sayın Valimiz Selahattin Hatipoğlu ile Kırşehir Eğitim Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Mehmet Günay başta olmak üzere, Sempozyum Düzenleme Kurulumuzun gayretli üyelerine, Bilim Kurulu üyesi hocalarımıza ve emeği geçen, katkısı bulunan herkese, özellikle de Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'ndeki sevgili öğrencilerimize teşekkür etmek istiyorum.

KIRŞEHİR EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANI SAYIN

PROF. DR. MEHMET GÜNAY'IN AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Valim, Sayın Başkanım, yurdumuzun dört bir yanından, Ahilik gibi Türk kültürünün önemli bir hazinesini tartışmak üzere ilimize teşrif eden değerli akademisyenler, araştırmacılar, katılımcılar, beyefendiler, hanımfendiler, geleceğimizin teminatı gençler...

Bu manalı günde böyle bir güzide topluluk karşısında “hosgeldiniz” konuşması yapmak benim için gurur ve kıvanç vesilesidir. Şehrimizi, birimlerimizi ve bizleri onurlandırmanızdan dolayı mutluğumu ifade ediyor, bütün misafirlerimize saygılarımı ve şükranlarımı sunuyorum.

Ahilik örgütü, başlı başına bir yaşam biçimini oluşturmuş ve bu yönyle başka kültürlerle ve devletlere ilham kaynağı olmuştur. Batılı bilim adamlarının Ahilikle ilgili araştırma ve incelemelere yönelikmesi; hatta Batı dünyasının daha da ileri giderek sosyal yapılanmada ve sivil örgütlenmede Ahiliğin örgüt yapılanmasını model olarak benimsemesi bunun en önemli göstergesidir.

Günümüzün yükselen değerleri olan temel ilkeler, asırlar önce Ahiler tarafından vizyon haline getirilmiş ve üyeleri tarafından “vazgeçilmez” kabul edilmiştir. Bakın uçsuz bucaksız bir umman olan Ahiliğin temel prensiplerinden sadece bir kaçını hatırlatmak istiyorum.

- *Ahdinde, sözünde ve sevgisinde iefali olmak*
- *Gözü, gönlü ve kalbi tok olmak,*
- *Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak,*
- *Küçüklere sevgi, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak,*
- *Alçakgönüllü olmak, büyülüklük ve gururdan kaçınmak,*
- *Ayıp ve kusurlarını örtmek, gizlemek ve affetmek,*
- *Hakka, hukuka, hak ölçüsine riayet etmek,*
- *Yaradandan dolayı yaratıkları hoş görmek,*
- *Hata ve kusurları daima kendi nefsinde aramak,*

- *Fakirlerle dostluktan, oturup kalkmaktan şeref duymak*
- *Zenginlere, zenginliğinden dolayı itibardan kaçınmak,*
- *Hak için hakkı söylemek ve hakkı söylemekten korkmamak,*
- *Emri altındakileri ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek,*
- *Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,*
- *İçi, dişi, özü, sözü bir olmak,*
- *Âlimlerle dost olup dostlara danışmak,*
- *Örf, adet ve törelere uymak,*

İşte bütün bu sebeplerle Ahiliğe “insanlık bilimi” denmiştir.

O hâlde bizim, şairin o meşhur mîrasındaki “*O mähriler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler*” dediği gibi kendi öz değerlerimize hep kayıtsız mı kalacağız? Geçmiş elbette ibret alınmak için de irdelenmelidir. Fakat unutmayalım ki Türk milletinin tarihi ibret levhalarından çok örnek alınacak güzelliklerle doludur. İşte Ahilik felsefesi de bunlardan biridir.

İki yıl öncesinden bu günleri hayal ederek başlamıştık; kolay değil tabii... Gazi Üniversitesi'nin Kırşehir birimleri olarak bu çapta olmasa da geçen yıl da bir sempozyum düzenlemiştik. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni adı altında gerçekleştirdiğimiz bu organizasyon için çok olumlu tepkiler aldıktı ve hemen arkasından bu sempozyumumuzun hazırlıklarına başladık. Bu gün 100'ün üzerinde bilim adamı ve araştırmacının katılımıyla daha geniş bir organizasyonu gerçekleştiriyoruz. İnanıyorum ki Kırşehir'e layık bir sempozyum olacak. Bu beni çok mutlu ediyor.

Kırşehir seksen bin nüfuslu ufak bir Orta Anadolu şehri. Gönül isterdi ki sizleri daha iyi şartlarda ağırlayalım. Ama her şeyden önce size Ahilik gönlümüzü vermek istiyoruz, bizim için en önemlisi budur.

Kırşehir'de yaklaşık iki yıldır görev yapmaktayım. Allah nasip etti buraya geldik ve hizmet etmeye çalışıyoruz. Yaptıklarımız var yapamadıklarımız var. Günümüzü ilgilendiren iki icraatımızdan söz edecek olursak; biri içinde bulduğumuz kampuse *Ahi Evran* isminin verilmesidir. İkincisi ise bu güzel programı tertip eden *Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi*'nin açılmasına vesile olmaktadır. Bu ocak bir kez

tütmeye başlamıştır. İlelebet böyle başarılı hizmetlerle yaşamاسını ümit ederim.

Sayın Valim, Saygideğer Misafirler,

Programlarımız yoğun, vakit sınırlı. Ben sizi daha fazla meşgul etmeyeceğim. Üç gün boyunca zaten birlikte olacağız. Bu zaman zarfında bilimsel fırtına estirecek bilim adamlarımızın bir gönül kuşatmasını da gerçekleştirek nice yeni dostluk köprüleri kuracaklarından eminim. Sözlerimi Ahi Evran-ı Veli'nin bir sözüyle tamamlamak istiyorum:

Hak ile sabır dileyip bizi geçen bizzendir

İlim ahlak ile çalışıp bizi geçen bizzendir

Türkiye'nin felsefesi bu olmalıdır.

Saygılarımla.

KİRŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

SAYIN HALİM ÇAKIR'IN AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Valim, Sayın Garnizon Komutanım, Sayın Cumhuriyet Başsavcım, Sayın Belediye Başkanlarım, Sivil Toplum Örgütlerimizin Değerli Temsilcileri, Saygideğer Oda Başkanları, Kiymetli Daire Müdürleri, Saygideğer Konuklar ve Basınımızın Değerli Temsilcileri,

Sözlerime geçmeden önce bu yıl 17'incisini düzenlediğimiz Ahilik Haftası ve 40. Esnaf Bayramına teşriflerinizden dolayı sizlere teşekkür ediyor, en kalbî duygularımla saygı ve hürmetlerimi sunuyorum.

Değerli Konuklar,

Bilindiği üzere Kırşehir, başta Ahi Evran-ı Veli olmak üzere birçok alperene ev sahipliği yapmış, bir tarih ve kültür şehridir. Böylesine tarih ve medeniyet kokan bir şehrin Belediye Başkanı olmak son derece onur verici olduğu gibi bir hayli de zordur. Ahi Evran-ı Veli, Hacıbektaş-ı Veli, Yunus Emre, Aşıkpaşa, Ahmed-i Gülşehri gibi ilim yüklü gönül erlerini içinde barındıran Kırşehir, bu özelliği ile Orta Anadolu'da tam anlamıyla bir kültür birlüğünün yaşanmasına ev sahipliği yapmış, ülkemizin en müstesna illerinden birisidir. Böylesine kültür yüklü bir tarih kenti olan Kırşehir'de sizleri aramızda görmekten dolayı son derece mutluluk duymaktayız.

Değerli Konuklar,

Ahilik, Selçuklu Türklerinde dini ve milli birliğin muhafazasında Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Osmanlı insanı'nın yetişmesi ve terbiyesinde büyük hizmetler gören içtimai bir teşkilattır. Ahilik 13.yy.da Anadolu'da yaşayan Türklerin esnaf ve sanatkarlarının birliğini çalışma esas ve usullerini teşkil eden sosyo-ekonomik bir Türk kurumudur.

Az önce de belirttiğim gibi Anadolu'nun kültür birligine ulaşmasında etkili olan Kırşehir, bu özelliğine Ahilikle sahip olmuştur. Anadolu'ya Yesevi dervişleri ile birlikte gelen Ahiler, meslek sahibi olmaları nedeniyle kırsal alanlardan çok kentsel alanlara yerleşmişlerdir. Ahilik, bir meslek örgütü olmasının yanı sıra, davranış töreleri ve sırları olan bir kuruluştur. Anadolu Ahilerinin örgütlü bir güç haline gelmelerini, yine Hacı Bektaş-ı Veli gibi Horasan Erenlerinden olan Ahi Evran Veli sağlamıştır. Ahi Evran'ın şeyhliği altında 13. Yüzyılda Ankara ve Kırşehir'de toplanan Ahiler kısa sürede Selçuklu şehirlerine

yayılmışlar ve Osmanlı devletinin kuruluşunda oldukça önemli bir rol oynamışlardır.

Kıymetli Konuklar,

Ahilik, vurgun ve doyumsuzluğun yerine kanaati, haksızlık ve kaba gücün yerine adaleti, yalan ve hile yerine sadakati tercih etmiştir. Bu dünya'da değil, uhrevi saadeti de içine alacak şekilde bir dünya görüşü geliştiren Ahilik, tarihin derinliklerinden günümüze uzanan büyük bir zenginlik, önemli bir imkandır.

Bu imkanı değerlendirmek için mahalli imkanlarla evrensel imkanların buluşması yolunda, Kırşehir Belediyesi üzerine düşen görevi yapmaya hazırlıdır. Sayın Valimiz, Esnaf Odalarımız, Ticaret Odamız ve Üniversitemiz ile ele ele vererek bu hizmeti ifa etmekle kendimizi bahtiyar sayacağız.

Elini açık tut, Sofranı açık tut, Kapını açık tut, Gözünü bağlı tut;
Eline, Beline Diline sahip ol diyen ve...

“Hak ile sabır dileyip

Bize gelen bizdendir.

Akıl ve ahlak ile çalışıp

Bizi geçen bizdendir.”

ilkesini şiar edinen Ahilik örgütü, günümüzde varlığını yitirmiş olsa da her yıl Ekim ayının ikinci Pazartesi gününde başlayan Ahilik Kültürü Haftası'nda ,resmi olarak Kırşehir'de büyük bir coşku ve heyecanla kutlanmaktadır. Bu yıl kutlanmakta olan Ahilik Bayramı, geçtiğimiz yıllara oranla daha coşkulu geçmiştir.

Ahilik ve Esnaf Bayramı'nın ulusal televizyonlardan canlı olarak verilmesi de hem ülkemizde hem de yurtdışında yaşayan hemşehrilerimize ayrı bir heyecan kattığı gibi, Ahilik Bilimi tüm insanlığa aktarılmıştır. Kutlamaların gün geçtikçe daha coşkulu ve heyecanlı geçmesi bizleri son derece mutlu etmektedir. Bu anlamda, böylesine önemli bir sempozyumun düzenlenmesi, son derece önemli bir atılımdır. Emeği geçen ve katılımcıların hepsine en derin kalbi şükranlarımı sunuyor, 18'inci Ahilik Kültürü Haftası ve 41. Esnaf Bayramı'nda buluşmak temennisi ile ‘ Ahi gibi kalın’ diyorum.

KİRŞEHİR VALİSİ

SAYIN SELAHATTİN HATİPOĞLU'NUN AÇILIŞ KONUŞMASI

Değerli Arkadaşlarım,

İlimize Teşrif Eden Değerli Akademisyenler,

Sayın Konuklar,

Değerli Basın Mensupları,

17. Ahilik Kültürü Haftası ve 40. Esnaf Bayramı etkinlikleri içerisinde Gazi Üniversitesi Kırşehir Ahilik Kültürü Araştırma Merkezi'nin katkılarıyla düzenlenen "**1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**"na hoş geldiniz der, hepинizi saygı ile selamlarım.

Değerli Konuklar,

Engin bir kültüre sahip olan milletimizin önemli değerleri halkımız arasında yaşatılarak günümüze kadar aktarılmıştır. Bu değerler zaman zaman küçük değişime uğrasa da, genellikle özünü, ana muhtevasını korumuştur. Bu değerlerden birisi de **Ahi Evran-ı Veli** tarafından, Müslüman-Türk halkının inanç, anane, örf-adetiyle yoğrulan ve biçimlendirilen Ahilik geleneğidir.

Ahi Teşkilatları, göçebe hayattan gelerek Anadolu'ya yerleşen Türk halkının, bölgede ticaret ve sanatı elinde bulunduran yerleşik gayri müslümler karşısında rekabet etmesini sağlamak amacıyla kurulmuş ve Anadolu'nun her kösesine yayılmıştır.

Ahi Evran-ı Veli, Ahilik teşkilatını Akıl, Bilim, Ahlak ve Çalışma prensiplerine dayandıracak, karşılıklı dayanışma, sevgi ve hoşgörü temelleri üzerine oturtmuştur. Avrupa'nın karanlık Ortaçağ dönemini yaşadığı bir zamanda, Ahilik Teşkilatları aracılığıyla, çalışma hayatına bu günü manada, kaliteli üretim, standartçılık, bankacılık, tüketiciinin korunması gibi düzenlemeler getirilmiştir.

Çalışanların hakları korunarak, esnaf ve zanaatkarlar arasında, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi oluşturulmuştur. Müslüman Türk halkının değerlerinden oluşan kuralları nedeniyle halk arasında büyük rağbet görmüş ve Anadolu'da günümüze kadar yaşatılmıştır.

Temeli nereye dayandırılırsa dayandırılsın, Ahilik, temelinde vatan ve millet sevgisi bulunan, Türk milletine has sosyo-ekonomik bir sistemdir.

İşte günümüzde ekonomik açıdan Dünya'da söz sahibi olan ülkelerin çalışma hayatının temelinde Ahilik sisteminin var olduğunu görüyoruz.

Artık sınırların kalktığı, ekonomik güç yarışının yaşandığı günümüzde, Ahilik sistemi gibi çalışma hayatımıza disiplin altına alacak yeni düzenlemelere ihtiyacımızın olduğunu düşünüyorum.

Ahilik sisteminin iyi analiz edilerek, günümüz şartlarına uyaranmasının, yaşanan ekonomik sıkıntıların giderilmesinde faydalı olacağı inancındayım.

Değerli Konuklar,

Tarihimize ve kültürümüze yön veren değerlerimizin gün ışığına çıkarılması için bilim adamlarımızın yapacağı çalışmalar desteklenmeli, Osmanlı Devletini küçük bir beylikten Cihan İmparatorluğuna taşıyan Ahilik Teşkilatının her yönyle araştırılması gerekmektedir.

İşte bugün, değerli bilim adamlarımızın Ahilik üzerine yaptıkları çalışmaları zevkle dinleyecek, onların değerli fikirlerinden istifade edeceğiz.

İki gün sürecek sempozyumun, hazırlanmasındaki katkılarından dolayı **Kırşehir Ahilik Kültürü Araştırmacıları Merkezi Müdürü'ne** ve emeği geçenlere huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Sempozyumun, **Ahi Evran-ı Veli** ve onun felsefesinin iyi anlaşılmasına vesile olmasını diliyorum. Değerli hocalarımıza ilimize hoş geldiniz diyor, tüm katılımcılara saygılarımı sunuyorum

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE AHİLİK KODLARI ve NORMALARININ YENİDEN DEĞERLENDİRİMİ

Ali ACAR*

GİRİŞ

Dünya son yıllarda tarihsel süreç içerisinde her alanda değişimlere sahne olmaktadır. Buna bağlılı olarak yeni dönemler ve yenileşmeler olmakta, değişimler hemen hemen tüm dünya insanlarını, ülkeleri ve kuruluşları yakından ilgilendirmektedir. İçinde bulunduğu tarihsel dönemde o “gelecekteki” zaman gelerek, tüm dünya onu değişimin kaçınılmaz bir parçası olarak görülen etkileşimlerin dünyası olan ‘küreselleşme’ sürecidir ve küreselleşme (globalization) kavramıdır.¹

Tanımların toplamı ya da ortak noktası globalleşmenin dünyanın son yıllarda içinde bulunduğu yeni bir evrensel süreç ve değişime işaret etmektedir. Bu yeni süreç, global anlamda, kimi zaman yeni fikirlere, teknolojik gelişmelere, kurumsal gelişmelere göndermede bulunurken, kimi zaman ulusal kimliklerin, ulusal ekonomilerin ve kültürlerin sınırlarının aşınmasına ve dünya çapında meydana gelen değişimlerin etkisiyle yeniden yapılanmasına yol açmaktadır.² Bu yapılanma hem kuramsal anlamda hem de mekansal realite açısından geçerlidir. Bunun için “küreselleşme hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin yükselmesine gönderme yapmaktadır.”³

Küreselleşme sürecinde meydana delen değişimlerin ve yeni yapılanmanın ahilik kod ve normlarının günümüzde de önemini geçerli kılmaktadır. Daha doğrusu her alanda günümüz stratejisinin bir parçası olmaktadır. Üründe ve hizmette kalitelinin sağlanması: devam ettirilmesi, sürekli gelişme, müşteri odaklı olma, etkili denetim, takım çalışması, sayısal hedefler ve değerlendirmeler yerine kaliteye önem ve öncelik

* Prof. Dr., Selçuk Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, KONYA.

¹ Hasan TUTAR, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, 1.b, İstanbul: Hayat Yayıncılıarı, 2000, s. 17

² TUTAR, s. 17

³ ROBERTSON, s.21

verme, eğitim ve yetiştirme programlarını kurumsallaştırma, işte iç huzuru sağlamak ve sosyal ortamın sağlanması ve çalışanlar arasında iletişimini teşvik etme, katılımın sağlanması ve önderliği gibi konular üzerinde yoğunlaşan bir örgüt kültürü oluşturarak bunu bir hayat felsefesi ve bir yaşam biçimi olarak gören çağdaş bir yaklaşımındır. Bazı bilim adamları da bu gelişimlerin sonucunda “müşterilere yüksek kaliteli ürün ve hizmet sunmayı amaçlayan örgüt stratejisi ve teknikleri” olarak Toplam Kalite Yönetiminin tasvir etmeye ve tanımlamaktadır. Kalite Yönetiminin içerisinde “sürekli olarak daha düşük gerçek maliyetle, müşteri tatminini artırmayı amaçlayan insan odaklı bir yönetim sistemi yer almaktadır.. Bu da, sistem yaklaşımı ve üst düzey stratejilerin bütünlük bir parçasıdır.⁴ Dolayısıyla Toplam kalite Yönetimi, tüm kaynakların harekete geçirilerek müşterilerinin tatminini en uygun fiyatlarla sağlamak hedefleyen stratejik bir yönetim yaklaşımıdır.⁵ Bunların hedefleri arasında da hizmetlerin sunulmasında rekabet gücünü artırmak ve yeni teknolojik araçlarla, hizmetlerin en etkili ve sağlıklı bir şekilde geliştirilmesini sağlamak yer almaktadır.

Yeni teknolojilerin sisteme kazandırılması, teknolojinin kullanımından kaynaklanan sorunlar, yönetim ve halk ilişkilerindeki değişimeler ve yönetim anlayışında ortaya çıkan yeni felsefe ve yaklaşımlar, Toplam Kalite Yönetiminin ahilik teşkilatının stratejisinde yer alan unsurları içерdiği görülmektedir.

İş ve Hizmet kalitesi ile ilgili eğilim ve değerler sistemindeki değişimeler artık ahilik kültürünün bir simgesi haline gelerek modern ve stratejik yönetimin unsurlarından olan⁶ yetki ve sorumluluk paylaşımını da içermektedir.

I. BAZI TEMEL İLKELER

1-Kaliteye Önem ve Öncelik Verme

Kalite ürün sunulması veya hizmette kalitenin sonradan eklenen bir lüks değildir. Bu anlamda kalitenin degil, kötü kalitenin bir maliyet unsuru olduğu görülür. Herhangi birşeyi ilk defada doğru yapmamanın maliyeti çok büyük miktarlara ulaşabilmektedir. Yapılan araştırmalara göre; kötü kalite firmalara satışlarına %20-25 oranında ek maliyet

⁴ Clinton R. S., S.Williamson and A. L. Bethke; “**Implementing TQM:The Role of Hrm**”, SAM Advanced Management Journal, Vol.59, Nu.2, Spring 1994, s.10-14

⁵ Yıldız,G. **İşletmelerde Toplam Kalite Yönetimi**,s.1-2

⁶ Thompson.T., **Strategic Management**,s.66

getirmektedir.⁷ Toplam kalite örgütleri; uzun dönemde kârlarını devam ettirip koruyabilmek ve varlıklarını sürdürübilmek için ürettikleri ürünlerin ve vermiş oldukları hizmetlerin, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılaması anlamında kaliteli olamasını hedefleyen müşteri odaklı örgütlerdir. Mal ve Hizmet üretiminde kalite ve verimliliğin artırılması ön planda yer almaktadır TKY'de kalitenin sağlanabilmesi için ön görülen başlıca koşullar şunlardır;

-Örgütte çalışan herkesin kendini, ilk defada ve her zaman doğru yapmaya adaması,

-Sonradan denetim ile hataların ayıklanması yerine kalitenin üretim süreci içine yerleştirilmesi,

-Sadece fiyat temelli işlemlerden vazgeçilmesi,

-Çalışanları olup bitenlere duyarlı hale getirmek için kaliteyi işlemek; kalite eğitiminin verilmesi,

-“Daha çok ürün” yerine “daha çok iyi ürün” şeklindeki verimlilik anlayışının yerleştirilmesi,

-Üst yönetimin kendini kaliteye adaması ve bunu uygulamaya dökmesi,

-Kalite politika ve amaçlarının ayrıntılı ve açık olarak belirlenmesi,⁸

-Kalite programlarının uygulamaya konulması,

-Süreçlerin iyi anlaşılabilmesi için istatistiksel yöntemlerin kullanılması,

-Kalitenin sona ermeyen bir süreç olması nedeniyle kalite programlarının sürekli geliştirilmesi,⁹

2-İnsana Önem Verme

Verimlilikte ana hedef insandır. İnsanı sadece emek deposu olarak değil, girişim ve araştırma işlevleri ile birlikte organizasyonla bir bütün halinde gören yaklaşımla ele alınması önemli olmaktadır.

Tüm örgütler, dünyadaki en saygın olan insanlarla ve onlar için amaçlarını belirlerler ve faaliyetlerde bulunurlar. Aslında örgütlerin bu

⁷ Peşkircioğlu, a.g.e.,s.26

⁸ Kavrakoğlu, İbrahim; **Toplam.....,s.19-32**

⁹ Pekdemir, a.g.e.,s.53-66

şekilde davranışları, varlıklarını sürdürmeleri açısından zorluluktur. Kaliteye etki eden çok sayıda faktörün başında insan unsuru gelmektedir Bir sistem ne kadar mükemmel olursa olsun, onun nihai olarak yürütücüsü olan insana mahkumdur. İnsanlar; teknik yönden yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları ile, psikolojik yönden iç huzuru ve yaptıklarından zevk almaları ile kalite yönetiminde müteharrik güç olurlar.¹⁰ Bu açıdan bakıldığından insana önem vermenin arkasında verimliliğin artırılması yatomaktadır.

İnsanın çalışma koşulları ve politikaları verimlilik düzeyini yükselmesi ve azalmasına etken olabilir. Bu durum kurum politikasıyla beraber diğer politikaların ilişkisine bağlıdır.¹¹ İşgücü verimliğinin sağlanmasında Verimlilik atmosferide (ortamı) da etkili olmaktadır

Verimlilik ortamı üç başlık altında toplanabilir.

- *Yapısal ortam*
- *Fiziksel ortam*
- *Sosyal ortam*

Yapısal ortam: Formel ortamı açıklamaktadır ve esaslı olarak kurumsal yapıyı ve yönetim sistemlerini içermektedir. Bir örgütte kurumun görev ve prensiplerine uygun bir yapılanma verimliğin saplanması etkili olan unsurlardan birisidir. Geçmişte yapılan planlamaların değerlendirilmesi de yapılarak problemlerin çözülmesi ve gerekli yapısal değişikliklerin uygulamaya geçirilmesi, en azından karar verilmesi gerekli olmaktadır.¹² Dolayısıyla yapılanmanın ve yapının niteliği ve düzeyi, verimlilik /performans potansiyelinin de sınırlarını belirleyebilecektir.

Fiziksel Ortam: İşgücü verimliğin artırılmasında mekansal seçim ve düzenlemeleri ve çalışma koşullarının dikkate alınmasıdır. Yapılan hizmetlerin ve ürünlerin kamu yararına şartlara göre yapılması ve iş akışının düzenli sağlanması gereklidir. Tüm çalışanlara gereksinim duydukları araçları vermek Ulaşılabilcek verimlilik düzeyi bu tercihlerin sunduğu potansiyel ile sınırlı kalacaktır.

¹⁰ Akdoğan, Asuman; *Toplam Kalite Yönetimi*, 5.Ergonomi Kongresi:Ergonomi ve Toplam Kalite Yönetimi, MPM Yayınları:570, İstanbul-1995, s.116

¹¹ Heap,J.,*Productivity Management*, Cassell Ed.Ltd.,Viliers House,New York,USA,1992,s. 82-83

¹² A.k.,s. 82-83

Sosyal Ortam ise bireyin veya grubun içinde bulunduğu sosyal atmosfer bir çok faktörün etkisiyle oluşmaktadır.¹³ İş İlişkilerinde dikey ilişkiyi açıklayan hiyerarşik sistem ve yetki kullanımı ile yatay ilişkileri açıklayan eşgüdüm, işbirliği, çok yönlü bilgi alışverışı ve ortak çalışma sistemi ve motivasyon verimliliğin sağlanmasında sosyal ortam unsurlarını oluşturmaktadır.

Çalışma sisteminde bu üç iş ortamının yeterli düzeyde olması iş verimliğini olumlu yönde etkilemektedir.

3-Kültürel Değişim

Hizmet veya ürünün sunulmasında kalite anlayışı; örgütSEL mükemmeliğe ve örgüt kültürünün sağlam seviyesine ulaşlığının bir göstergesi olarak en kaliteye ve en mükemmelme nasıl ulaşılabilceğini öngörür. Bunun için toplam kalite yönetimi ;kültürel yenileşme, kültürel yeniden yapılanma ve davranışların dönüşümü gibi kültürel değişimi belirten kavramlarla da adlandırılmaktadır. Örgütleri değiştirmeye zorlayan şey, bekentilerin dışında gelişen hal ve şartlardır. Değişimle amaçlanan da, yeni gerçeklerin yani toplumun değerlerinde ve tercihlerindeki değişikliklerin yakalanması ve böylece yaşamın devamının sağlanabilmesidir. Toplam Kalite Yönetiminde, örgütSEL değişimin kapsamı içerisinde, daha çok örgüt kültürünün değiştirilmesi ve kalite kültürünün örgüt kültürüne hakim olması istenir.¹⁴Örgüte taşınılması düşünülen kalite kültürünün, yeni sorumlara meydan vermemesi için kalite misyon ve hedefleri, örgüt yapısı, ödül sistemleri, teknoloji, bireysel sorunlar ve personel yönetim sistemi gibi konular çok hassas davranışlarak belirlenmelidir.¹⁵ Kalite kültürünün örgüt kültürüne yerleştirilmesi ve geliştirilmesi için şu sürecin izlenmesi önem taşır:

1)İyi bir araştırma sonunda, değişmesi istenen mevcut kültürün ve amaçlanan örgüt kültürünün temel özellikleri tanımlanmalı ve tanınmalıdır.

2)Yöneticiler, çalışanlar, tedarikçiler ve müşterilerle ilgili beklenen değerler belirlenmelidir.

¹³ A.k. s.85

¹⁴ Varol, Muharrem; **Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi**,AÜ SBF Dergisi, 1989, C.44, S.1-2, s.195-222

¹⁵ Ersun, N.Semih;**TKY:Nedir?, Ne Değildir?, Nasıl Oluşturulur?**, Ergonomi Kongresi:Ergonomi ve Toplam Kalite Yönetimi, MPM Yayınları:570, İstanbul-1995, s.707

3) Belirlenen amaçlara yönelik olarak nasıl eylemde bulunulacağını gösteren kalite plan ve politikaları hazırlanmalıdır.

4) Örgütün istenen amaçlara ve stratejilere doğru gidip gitmediği değerlendirilerek düzeltici eylemler yapılmalıdır.

5) Tüm bu çalışmaları sürekli, geliştirilerek tekrar edilir hale getirilmelidir. Bu çerçevede, kalite kültürünün yaratılabilmesi için sorunların üzerine kararlılıkla gidilerek, düşünceler pratiğe dökülmelidir. Aksi takdirde istenen kalite kültürü başarıya ulaşamayacak ve örgütsel değişim çabaları sonuçsuz kalacaktır.¹⁶

4-Sürekli Gelişme

Bazı bilim adamları yönetimin temelde; koruma ve iyileştirme olmak üzere iki ana unsurunun olduğunu belirtmektedirler. İyileştirme faaliyetleri de “evrimci” ve “değirmci” olarak ikiye ayrılabilir. Evrimci tarzdaki iyileştirmede, bir süreklilik söz konusudur. Japonlar bu sürekli iyileştirmeyi “kaizen” olarak adlandırır.¹⁷ Evrimci iyileştirme, sürekli çabalar sonucunda çok sayıda ve küçük adımlarla aşama aşama yapılan iyileştirmeler anlamındadır. Değirmci iyileştirme veya yenilik yapılan iyileştirmeler anlamındadır. Toplam Kalite Yönetiminde, evrimci yaklaşımın ağırlıklı olduğu ve bazı değişim(yenilikçi) yönlerinde dikkate alındığı bir sürekli gelişme anlayışı hakimdir. Sürekli gelişmede aşama aşama gelişme üzerinde durulurken, diğer yandan da teknolojik sıçramalar gereğinde sıçramaların ve ani değişikliklerin yapılması ihmal edilmez. Toplam Kalite Yönetiminde de değişim ve gelişim sürekli olması gereken çabalardandır. TKY mükemmel veya asgari şart olarak belirtilmiş bir standartı kabul etmez. TKY’de sürekli gelişme şanseseri yapılan bir değişiklik değil; düzenli, bilinçli ve örgütlü bir çabanın ürünüdür. Bu işlevlerin tümünü ve gelişme standartlarını Ahilgin kalite kültüründe görmek mümkündür.

5. Sorumluluk Anlayışı ve Liyakat Sistemi

Sosyal sorumluluklar, bir organizasyonun ekonomik ve yasal koşullara , iş ahlakına, örgüt içi ve çevresindeki kişi ve kurumların bekłentilerine uygun bir çalışma stratejisi ve politikası gütmesine, insanları mutlu ve memnun etmesine ilişkindir. Toplumsal sorumluluk bağlamında ürünleri veya fiyatları makul düzeyde tutma. Fırsatçılıktan

¹⁶ Karadeniz, Kemal; Goodyear’da Toplam Kalite Kültürü-Toplam Kalite Yönetiminde Türkiye Perspektifi, TKY Araştırma Komitesi, İstanbul-1994, s.117

¹⁷ Peker, a.g.e.,s.204

kaçınma. Haksız rekabet ve aslısız reklamlardan sakınma, iş ilişkilerinde dürüst davranışma ... konularını kapamaktadır.

Örgütte çalışan her bir bireyin temel olarak, sistemi geliştirmeye ve sistem içinde çalışma gibi iki ana görevi ve sorumluluğu vardır. Yönetim kademesi yükseldikçe sistem geliştirme ile ilgili yetki ve sorumluluk artar. Bu yeni yaklaşımın önemini ve getireceklerini kavrayan yöneticiler Toplam kalite ve etkililiği destekleyecek ve aktif olarak uygulamada yer alacaktır. İş verimliliği ve kalitesinin artırılması ve başarısı için yönetici¹⁸; örgüt içinde açıklık ve güven ilişkilerini geliştirmeli, işbirliği ve takım çalışması yapmalı, gerçeklerle yönetmeli, parasal ve parasal olmayan ödüllerle örgütsel başarıyı teşvik etmeli ve sürekli öğrenen ve gelişen bir örgüt yaratmalıdır. Kısacası, Verimlik ve kalitenin başarısı, üst yönetimin liderliğine ve kaliteye kendini adamasına bağlıdır.¹⁹ Yöneticilerin sorumluluk anlayışı, liyakat prensibine göre yükselme kurallarına davranışlarına bağlıdır. Bu sorumluluk anlayışında adama göre iş prensibi ön planda değil işe adam ölçüyü ön plandadır.

Sosyal sorumluluğun bir konusu da istihdam imkanlarının sunulması Burada organizasyon toplumdaki elemanlara iş imkanları geliştirmek veya usta olup iş kuramayanlara sermaye ve diğer sandık yardımlarıyla destek olarak işsizlik çözümüne yardımcı olmaktr.

Sosyal sorumluluğun bir diğer konusu da tüketicinin korunmasıdır. Bu konuda organizasyon ürün güvenliği sağlar ve ürünler kalite kontrolünden geçirip piyasaya güvenli bir şekilde sunar.

Ahilik normlarında ise: Ustalar yanlarında çalıştırdıkları insanların davranışlarından mesuldü. Bu sebeple bazı durumlarda çıraklıların işledikleri suçlardan dolayı ustalarına ceza verildiğine rastlamaktadır. Çalışanların kötü huy ve hareketleri ile bunların haksızlığa uğramalarından yalnız ustalar değil, kademeli olarak bütün esnaf mesuldü. Bu anlayış çalışanların kontrol ve himayesinin yalnız ustalara değil, bütün esnafa ait olduğu kanaatini yaygınlaştırmış ve böylece müessir bir oto-kontrol sistemi kurmuştur.

II. STRATEJİ ve POLİTİKALARIN OLUŞUMU

¹⁸ Lee, Thomas H;(Çev.:Orhan Pazarcık) "Toplam Kalite Yönetimi ve Liderlik", Verimlilik Dergisi, 1995 Toplam Kalite Özel Sayısı, s.17-24

¹⁹ Şirvancı, Mete;"Toplam Kalite Yönetiminin Temel Öğeleri", Önce Kalite Dergisi, S.5, Ekim 1992, s.12-13

Rekabete dayanan ekonomik bir ortamda strateji; her şeyden önce; yeniliği, ilerlemeyi ve işletmenin devamlı olarak çevreye intibakını veya çevre ile karşılıklı uyuşum içinde olmasını sağlayarak meydana gelen değişiklikleri kontrol altına alan yönetsel bir araç.²⁰ olduğuna göre strateji ve politikaların yürütülebilmesi için bazı fırsat ve taktiklerin uygulanması gerekmektedir. Bunlardan bazıları:

Dayanışma

Meslek kuruluşlarının organizasyonunda önemli temel taşlarında birisi de birelilik ve dayanışmayı sağlayan modern meslek kuruluşlarının tesis edilmesidir. Belirlenen amaçları gerçekleştirmeye yönelik işlerin etkin ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için; söz konusu işlerin işbölgümü ve uzmanlaşmaya imkan verecek biçimde düzenlenmesi gereklidir. Bu da rasyonel bir takım çalışması ile mümkün olabilir.

Ahi bireylilerinin hayat anlayışı tasavvufçuların anlayışlarından farklıydı. Yaşamak için yaşatmak gerektigine inanılan Ahilikte her fert toplumun bir parçası olarak kabul edilir ve bir insanın rahatsızlığının bütün toplumu kademeli olarak rahatsız edeceğini inanılır. Komşusu aç iken tok yatanın ağır bir dille suçlandığı bu düşünce sisteminde sosyal adalet ve dayanışmanın önemli bir yeri vardır.

Rekabet yapma

Küreselleşme sürecinde kaliteli mal ve bunun devam ettirilmesi yanında rekabet edebilme için alternatif yöntemlerinde geliştirilmesi gereklidir. Rekabetin en yoğun şekilde var olduğu günümüz dünyasında organizasyonların varlıklarını sürdürmeleri ve en iyi ve en üstün özellikler taşıyan, müşterilerini memnun edebilecek en iyi ürün ve hizmetleri sunmalarına bağlıdır. Rekabet yapabilen bir organizasyon kendi alanında ve diğer alanlarda en iyi uygulamalara dayalı çalışma hedefleri ve gayeleri olan, iyileştirme ve geliştirme sayesinde üstün performansa ulaşabilmektedir. Bu gelişme ve aşamalar sağlanamadığı muddetçe organizasyonlar ve kurumlar belli bir zaman sonra işlevlerini yitirmeye mahkum olabilmektedirler. Artık günümüzde geçerli olan geçerli rekabet üstünlüğünün önemli faktörlerinden biri organizasyonel yetenekleri geliştirmek, kurumsal değişimini başarmak ve yıllarca ayakta

²⁰ de Woot, P., Strategie et Management, Dunor Economie, 1970, s. 40'(al.yer: Eren Erol y. a. g. e., s. 9)

kalabilmek için öğrenen organizasyonlara sahip olma²¹ önemli olmaktadır.

Buna örnek olarak; yukarıda ifade edilen işlevleri Ahi teşkilatında da (organızasyon) var olduğu bilinmektedir. Ahi birlikleri ortaçağ Avrupa'sındaki benzerlerinden farklı olarak, daha fazla kazanmak, kaliteli ürün ve hizmet üretmek, speküasyon, haksız rekabet yerine karşılıklı yardım ve sosyal dayanışma esaslarına bağlı kalmıştır. Ferdi teşebbüs, serbest kazanç, mesleki hürriyet, menfaat çatışması yerine bütün topluma hakim bir nizam ve sosyal adalet duygusu, din ve ahlak kaideleri üzerine kurulmuş, barışçı geleneklerle gelişen bir meslek mukaddesatı ve iş ahlaklı Ahi birliklerinin ahengini sağlamıştır.

Toplumsal Görev ve Sorumluluk, İşi Benimseme ve Örgüt Kültürü

Ahilik; ekonomik faaliyette bulunmayı, iş ve çalışma hayatında dayanışma ve iş- birlliğini önemli bir değer olarak görmüş, iyi işler yapmayı, sahasında ilerlemeyi, toplumsal görev ve sorumluluğun icapları arasında saymıştır. Ahi teşkilatında esnaf arasında inzibati temin eden bazı idari mekanizmalar mevcuttu.²² Ahi liderleri zaman zaman çarşılıarı kontrol ederek malların ve hizmetlerin kalitesinin ve standardının değişip değişmediğini ve tüketici haklarının ihlal edilip edilmediğini yerinde denetlerlerdi.²³

Diger taraftan ekonomik dengeleri bozan faktörlerden biriside kayıtlı ekonominin varlığıdır. Ekonomik ve sosyal yönden olumsuz etkileri olan kayıtlı ekonominin kayıt altına alınabilmesi için alınacak önlemler çağdaş bir devlet olmanın gereği olduğuna göre²⁴ bunun önlenmesi için denetimlerin etkili olabilmesi ve kayıtların uzman kişiler tarafından dürüst olarak tutulmasına bağlı olmaktadır.

Her sanat dalının biraraya geldiği siteler

Modern kentleşme politikalarında yerleşim alanlarının sanayi ve diğer alanların ayırtıldığı ve kendilerine mahsus yerlerde faaliyet yaptıkları

²¹ R.Fulmer,"Anticipatory Learning:The Seventh Strategic Imperative for the Twenty-First Centur",**The Journal of Management Development**, Special Issue, Vol.12,Nu:6,Page:61-66, USA,1993,

²² Doer,G."The administrictive, Economic and Sociaal Functions of Turkish Guild"International Journal of Middle Eart, Student !, New York,s.30-35

²³ Dönük,Ekrem"Türk Toplumunun İş Ahlaki ve Ekonomik Gelişmesinde Ahilik Kültürü'nün Yeri ve Önemi" **Siyasette ve Yönetimde Etik Sem.**1997 Adapazarı,

²⁴ 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı.DPT,2001-2005,s.212

kent yerleşim modelleri oluşturmaktadır²⁵. Ahilik sisteminde kalite ve standartizasyon ön planda idi. Belli mal ve hizmetleri üreten, sunan esnaf veya işletmeler aynı karşında ya da yakın terlerde faaliyetlerde bulunurlardı. Aynı yerde faaliyyette bulunma hem rekabeti hem de tüketiciye istediği mali optimal düzeyde daha ucuzca sunabilme imkanlarını da beraberinde getirmektedir.

Ahi Evran gerek Kayseri'de bir deri imalathanesi kurmuştur. Ardından bütün dericileri ve diğer sanatkarları içine alan devrin en büyük bir sanayi sitesini kurmuştur. Her sanat dalındaki birliklerin biraraya toplandığı bu siteler Anadolu'nun diğer şehirlerine de hızla yayılmıştır. Ahi Evran sanayi sitelerini takiben aynı meslekte faaliyet gösteren esnaflardan meydana gelen çarşilar ve hanların kurulmasına öncülük etmiştir. Bütün bu uygulamalarda Ahi Evran, esnaf ve sanatkarlarının birlikte hareket ederek güçbirliği yapmalarını sağlamıştır.

Esnaf ve Teşkilatların Birlikte Hareket Ederek Güçbirliği

Ahi birlikleri dayanışma konusunda ahlâk kaidelerine daima sadık kalmışlardır. Öyle ki, toplumdaki dayanışmayı bozacağı endişesiyle aşırı kazanç arzusu bile kesinlikle engellenmemiştir. Söz konusu engellemelerden dolayı, bu teşkilatta kazancın şahsiliği prensibine bile pek rastlanmaz. Teşkilat üyesi olan esnaf ve sanatkarların kazancı tümüyle kendine ait değildir. Bu kazanç, şahsi olmaktan çok teşkilata ait genel sermayeyi meydana getirmektedir. Teşkilatin orta sandığında toplanan bu sermaye ile herkese dağıtılmakacak şekilde alet ve hammadde alınmakta, tezgahlar kurulmakta, bir yandan da ihtiyacı olanlara yardım edilmektedir.

İş Eğitimi veya Hizmet İçi Eğitim

Eğitim öğretim ve benzeri kuruluşlar aracılıyla yeni gelişmelerin izlenilmesi, öğrenilip benimsenmesi zorunlu bulunmaktadır. Bu yeni buluş ve gelişmeler takip edilmez ve elemanların bunlara adapte olmaları için çaba gösterilmezse; zaman süreci içerisinde mesleki durum ve güçlerini dahi kaybettikleri, verimsiz elemanlar haline geldikleri görülmektedir. Özellikle çalışانا kendi iş kollarındaki kültürünün kazandırılması ve gelişen teknolojilerin personele kazandırılması, iş başarının sağlanması olumlu yönde etkileyebilmektedir. Hızlı değişim ve gelişimlerin hizmet ve üretimin kalitesinin artırılması için hizmet içi eğitim yoluyla başarılı bir değişim stili ve tekniği ile verilmesi gerekir.²⁶

²⁵ Keleş,Ruşen, Kentleşme Politikaları, İmge Yay.Ank.s.45-50

²⁶ Rawlins, 1996 :134)

Gün geçtikçe teknolojik değişimler hızlı bir şekilde artmakta ve bunun en belirgin etkileri de iş yaşamında kendisini hissettirmektedir. Bu bağlamda

Çalışmayı bir ibadet olarak gören Ahiler, gündüz ticaretle uğraşan esnaf ve sanatkarların gece eğitim ve sohbetlerinin yapılacağı Ahi zaviyeleri ve konuk evlerini kurmuşlardır.

Verimliliğin arttırılmasında diğer bir etken de hizmet içi eğitimin olduğu günümüzde de iyice hissedilmektedir.

Küreselleşme sürecinde strateji ve çalışma sistemlerinin sektörler bazında temel olarak yeni esaslar etrafında yeniden yapılandırılması gerektiğini belirtmektedirler²⁷;

1- Hizmet anlayışına öncelik vermek

-Rekabetçi hizmet vermeye rekabet enjekte eden, tekelden çok rekabeti teşvik eden,

-Misyon-amaçlı belirli kurallara dayalı organ ve izalasyonların dönüştürülmesi,

-Sonuçlara yönelik yönetim ve üretim üretim

-Müşteriye yönelik hizmet ve ürün anlayışı

- Ulusal veya uluslararası girişimci hale getirilmesi,

2-Müşteriye öncelik vermek:

a)Müşteriye sesini duyurma ve seçim yapma imkanı vermek,

b)Hizmet örgütlerini rekabet eder hale getirmek,

c)Pazar dinamiğini yaratmak,

d)Sorunları çözmek için pazar mekanizmalarını kullanmak.

3-Çalışanlara sonuçları elde etmek için yetki vermek:

a)Karar verme gücünü desantralize etmek,

b)Bütün çalışanları sonuçlardan sorumlu tutmak,

c)Tüm çalışanlara gereksinim duydukları araçları vermek,

d)İş hayatının kalitesini artırmak,

e)Bir emek-yönetim ortaklığını oluşturmak,

²⁷ Strategic Management,s.236-238

f) Önderliğin gerekliliği,

4-Stratejiler

Her başarılı reform uygulaması strateji, fırsat ve taktikten oluşan bir karışımındır. Strateji açısından kurumların teşkilatlarının yenileşme ve değişime ilişkin genel hedef ve politikalarını içermektedir. Amaçların gerçekleştirmesi ve hedeflere ulaşabilmek için değişik strateji yolları vardır.²⁸ Ahilik bir organizasyon ve teşkilat olarak ele alındığında günümüzde de geçerli olan iş ve işletme strateji ve politikalarının uygulandığı görülmektedir. Ahiler kendi aralarında da büyük bir yardımlaşma ve dayanışma örneği sergiliyorlardı. İşbirliği ile esnaf ve sanatkarların, sermaye açısından daha güçlü bir konuma getirilmesi hedeflenerek, maliyetlerin düşürülmesi, mal ve hizmet üretiminde kalite ve verimliliğin artırılması sağlanıyordu. Bunlar:

Piyasa stratejisi: Burada faaliyet yapan kurum veya kuruluşların piyasadaki rekabeti ve sözleşmeyi esas alır. Rekabetin oluşabilmesi için verimli ve kaliteli ürün ve hizmetin sunulması birinci planda yer almaktadır.

İş Stratejisi: Çalışanların yetenek ve kabiliyetlerinin gelişimini hedef alan ve onların eğitimine ağırlık veren güçlü yönetim süreçlerinin oluşumu

Program stratejisi : Değişen koşullara göre mevcut programların uygulanması ve yenilenmesi, buna örnek olarak müşteri odaklı hizmet stratejisi verilebilir.

Değişim Stratejisi: Daha etkin ve verimli çalışma için kuralların ve çalışma sistemlerinin sürekli gözden geçirilmesi

Stratejilerin uygulanması ve etkin hizmet anlayışı içerisinde

a) Gereksinme duyulmayan şeylerin elimine edilmesi, alternatiflerin sunumu

b) Para sirkülasyonunu artırmak, Tahsilatı artırmak,

c) Daha yüksek verimlilik için yatırım yapmak,

d) Maliyetleri azaltmak için yeniden düzenleme programlarının uygulanması de gereklili olan politikalardan bazlılarıdır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yukarda belirtilenleri ve kalite ilkelerini günbegün yönetim kültürüne taşıyacak ve yönetsel süreçlerin yeniden yapılandırılmışından sorumlu olacak her kuruluşun kendi bünyesinde bir yürütme koordinasyonu oluşturulması öngörülmüştür. Ahilik kendi kendine işleyen ama belirli kurallarla gelişmeyi sağlayan bir organizasyondur. Uzun süre varlığını koruyabilen kurumlar; kendi gelişimlerin sağlayabilen, en iyi çalışma hedefleri ve iyileştirme programları sayesinde etkili ve üstün performansa sahip organizasyonlardır. Günümüzde geçerli olan rekabet koşullarını, çalışma kalite anlayışının , toplumsal sorumluluk anlayışının müşteri ilişkileri kalitesi(hizmet kalitesi) ve tüketici hakları ahilik teşkilatında yer alan önemli ölçütler arasında yer almaktaydı.

Bu faaliyetler ahilik norm ve kodlarının birer yansıması olup bunların birçoğu Raporunda yapılması özetlenen faaliyetlerin Stratejik yönetim ve TKY ilkeleriyle çakıştığı.²⁹ Görülmektedir. İnsanlara düşük maliyetle üretim yapma ve hizmeti sunma, işlerde iktisadilik davranışın ahilik kültür ve normlarından sadece bazılarıdır. Bu norm ve kültürlerin günümüzde değişik kavramlarla ifade edilmesi (Toplam Kalite, Müşteri odaklı Olma, Öğrenen Organizasyonlar, Kayıt Dışlığının Denetimi, Etkili Denetim, Sermayenin Dağılımı ve Sirkülasyonu) Yeni yaklaşım larla bunların yeniden değerlendirilmesi açısından önemli ve yararlı olmaktadır

²⁹ Kaytaz M.ve Z. Aktaş;**Bir Kamu Kuruluşunda TKY Uygulaması**, 4.Uluslararası Kalite Kongresi:TKY ve Eğitimde Kalite, TÜSİAD ve KalDer Yayınları, C.II,İstanbul-1995 , s.277-290

EDEBİYATIMIZDA AHİ TİPİ VE ESRAR DEDE FÜTÜVvetnamesi'nde Ahî Tipin ÖZELLİKLERİ

Metin AKKUŞ*

Edebi metinlerde müellifin oluşturduğu kurmaca dünya, görüntülerini gerçek dünyadan alır. Bu yeni sanal alemden yeniden görevlendirmeler yapılır. Burada insan, gerçek yaşamda var olmuş insanın idealize edilmiş kopyasıdır. Müellif, toplumun zaman içinde olumlu ve olumsuz prototipler olarak kabullenmiş şöhret sahiplerini kopyalar, onlara kendi yaşam anlayışını veya içinde yaşadığı toplumun kabullerini giydirerek yeni bir varlık oluşturur. Edebiyat biliminin terminolojisinde bu prototip insanlar *kışılık/şahsiyet*, *tip* veya *karakter* adını alır.

Şahsiyet, gerçek yaşamıyla var olmuş ve tarihi süreç içinde herhangi bir coğrafyada hayat sürmüş insandır. Edebi metinler, ihtiyaç durumunda müellifin mesajını topluma ulaştırmada bu türde insan görünüşüne her zaman yer vermiştir. Tarih, sanat, bilim ve bunun gibi bir çok alanın ün sahibi şahsiyetleri edebi metinlerde halen dolaşım halindedir. İnsanın ikinci ve üçüncü görünümü olan tip ve karakterlere gelince onlar müellifin, okuyucusuna vermek istediği mesaja göre, zihninde şekillendirdiği insanlardır. Bunlar gerçek yaşamda var olmamış, ancak yaşamış şahsiyetlerin dikkat çekici özelliklerini kendilerinde toplamışlardır. Tip, karakterlere göre daha yüzeysel ve dondurulmuş bir insan görünüşüdür. Eserde ilk gördüğü silietiyle sonuna kadar aynı kalır. Bunun aksine karakter daha devingen bir insandır. Edebi eser boyunca silik bir siluet olmaktan çıkıp adeta yaşayan bir organizmaya dönüşür. Hatta varlığını sürdürmek için zaman zaman müellifinin kontrolünden çıkma direnci gösterir.

İnsanın edebi metinlerdeki görünüşünün genel olarak özetlenmiş bu üç insanın şahsiyet ve tip görüntüleri klâsik Türk edebiyatının şahıs

* Doç. Dr., Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., ERZURUM.
makkus@atauni.edu.tr

kadrosunu oluşturmuştur. Tip ve şahsiyetlere nazaran *karakter* görüntüsü klâsik edebiyat metinlerinde, Mecnun tipinin dışında, rastlanmaz. Ya da, en azından, divan şiirinde rastlanmaz. Klâsik Türk edebiyatının sanal dünyasında abartısız yüzlerce şahıs ve yine onlarca tip, bu sanal dünyayı oluşturan müelliflerin hem içinde yaşadıkları toplum kabullerinin hem de aynı çerçeve içinde yaşayan müellifin yeni düzenlemelerinin temsilcisi konumundadırlar. Bu silik görünüşlü insan kopyalarının her biri bir inanç, bir adet, yahut bir idealin canlandırılan görünüşleridir. Metnimize konu oluşturan *ahi* tipi de, içinden kopyalandığı toplumun bir kesimini, doğu-İslam dünyasında *fütüvvet* veya Anadolu'daki yaygın şekliyle *ahilik* teşkilatının insan tipini temsil eder. Ahi tipi ahilikte bir dereceyi ifade etmesine rağmen hareketin dinamik öğesini oluşturmakla teşkilata ad olmuştur. Fütüvvetnamelerde ahi tipi, grup adı olarak *fütüvvet ehli* şeklinde ifadesini bulur. Bu grup ise, İslam tipi olan *müminin* karşılığıdır. Zit tipleri ise *münafık*, *kafîr* ve *gafil* tipleridir. (TORUN, 1998 ; 371-72). İslamiyet öncesinde feta *asil* ve *tam anlamıyla insan* şeklinde idealize edilen tipin karşılığıdır (ATEŞ, 1977; 3).

Fütüvvetname adlı eserlere konu olan *gençlik*, *cömertlik* ve *soy temizliği* anlamındaki *feta* veya *fityan* (*fitye*) Türk edebiyatında *ahi* tipinin karşılığıdır. Türkçe'de *yığıt* , Farsça'da *civan-merd* (*civanmerdan*), *fütüvvet-dâr* aynı anlamdadır. Davranış olarak mücahede veihadının karşılığıdır. İnsanın nefsinin ve çevresinin olumsuzluklarına karşı kendini iyiye yönlendirmesini ifade eder (TORUN, 2003; 2/517).

Tarihi süreçte İslam öncesi Arap toplumunun *kahraman*, *cesur*, *yığıt* anlamını yüklenmiş olan *feta* tipiyle ilgili terim (OCAK, 1996; 13/ 262) daha sonraki dönemlerde devlet tarafından kontrol altında tutulma, yönlendirilme ve discipline edilme ihtiyacı duyulan gençlik gruplarını ifade etmiştir. Bu topluluğa *al-tutvva*, *seyhlerine abu'l-fityân*, *seyyidü'l-futuvva adı verilmiş*, İslam ülkelerinde *fityân*, *ayâr*, *gâzi*, *şâfir*, *mübeyyize*, *hürremi*, *cavidâni*, *findik-endâz* (*bunduk*), *civânmerd* gibi dağınık teşkilatlar içinde yer alan insan tipine ad olmuştur. Anadolu'da ise, 13. yy'dan sonra öncülüğünü Ahi Evran'ın yaptığı esnaf ocaklarının bir tipi haline dönüşmüştür. Anadolu Selçukluları döneminde, daha önce *ata-baba*, *alp*, *ak sakal*, *ozan-bakşı* gibi Türk toplumunda saygı gören tipler de Fütüvvet Teşkilatı içinde yerlerini almış ; *ahiler*, *Ehl-i Fütüvvet*, *Ahiyân-ı Rum*, *Ehl-i Hiref*, *Ehl-i sanat* gibi adlarla anılmışlardır (TORUN, 2003;2/518). Osmanlı döneminde ise *gedik* (*lonca*), *ahi baba*, *yığıtbaşı*, *üstaîlik*, *kethüdalîk* gibi terimler aynı teşkilatın genişlemiş sınırları içinde gelişmiş yeni görev, sorumluluk ve adlandırmaları ifade

eder. Bu tarihi gelişim ve dönüşümün ayrıntılarını Ahmet Yaşar Ocak, Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi’nde şöyle dile getirmektedir ;

Fütüvvet kavramının tarihi gelişimini ve evrimini iyi anlayabilmek ve takip edebilmek için Cahiliye devrinde Arap toplumundaki feta tipinden İslami dönemde kurumlaşmış bir fütüvvet teşkilatına, bu teşkilatın sufilikle birleşerek tasavvufi bir nitelik kazanmasına, bu noktadan sonra da esnaf kesimiyle kaynaşarak mesleki bir mahiyet alan Ahilik kurumuna dönüşmesine kadar uzanan süreci bir devamlılık olarak görmek ve birinden ötekine geçişin nasıl meydana geldiğini iyi belirlemek gerekir (1996; 13/261)

şeklinde özetledikten sonra, yazının devamında, konunun ayrıntılarını vermektedir. İslamiyet sonrasında *Ene'l-fetâ, Ebü'l-fetâ* vb. hadislerle dayanılarak Hz. Ali'nin *fetâ* olarak anılması da bu adlandırmanın *Islam'da ideal kişiyi tarif eden bir kavram olarak... bir Islam tipi* olmasını sağlamıştır (TORUN, 2003;2/518).

Ahilik (2000;) adlı eserinde Yaşar Biyıklı, Neşet Çağatay'ın bir eserinden (1989), nakil yaparak ahi hakkında şu bilgilere yer vermektedir; “*Ahi*” sözcüğünün kökeni konusunda dil bilimcileri arasında görüş birliği yoktur. “*Ahi*” kelimesi, Arapça, “*kardeş*” anlamına gelmektedir. Ancak, *Divanü Lügati't-Türk*'te “*Ahi*” kelimesi eli açık, cömert, yiğit anlamına gelen “*Aki*” kelimesinden türediği kaydedilmektedir (s.9).

Ahi, Arapça *kardeşim* anlamında bir sesleniştir. Fütüvvette ise bir makam adıdır. *Ahi*, fütüvvetin ilkelerine uygun olarak işleyişini sağlayan ikinci derecedeki (halife) kişidir. *Yiğit* (*feta, cüvanmerd*), fütüvvetin ilk aşamasındaki kişidir. Tipin diğer bir görünüşü *büyük merkezlerde ahilerin tabi olduğu en büyük şeyh* anlamıyla *Ahi Baba* (*Ahi Türk*)'dır. *Seyh, kidvetü'l-fityân, reise'l-ahiyye'l-fityân* adlandırmalrı da aynı dereceyi ifade eder. Sonraki dönemlerde *kahya* ve *mütevelli* bu tipi karşılar. Geçiş döneminde ise fütüvvet ehli için *alp* adlandırılması kullanılmıştır. *Fütüvvete girenler meczaz yoluyla ayyar* adını alırlar. *Yaren, ustad, nakib, yiğitbaşı* adlandırmaları da teşkilat içinde değişik görevleri yüklenmiş kişileri ifade eder (TORUN, 1998 ; 70-86). *Ahi*, geniş anlamda *kardeş, arkadaş, yaren, dost, yiğit* anımlarında kullanılmıştır (BIYIKLI, agy).

Tipin ahilik teşkilatı içindeki yeri Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*'nde şöyle tespit edilmiştir : Sanat erbacı içinde en dürüst ve en çok saygıya değer olan, muhtemelen yaşça da onde bulunan bir üstat teşkilatın reisi olup kendisine *ahi* deniyordu. Şehirdeki meslek şubesi

sayısı kadar ahilerden reis olarak seçileni *ahi baba* ünvanını alıyordu, Ahi babalar doğrudan Ahi Evran şeyhlerine veya vekillerine bağlı idiler. (KAZICI, 1988;1/ 541).

Ahiliğin tarihin derinliklerinde Türkistan'a kadar uzanarak Hoca Ahmet Yesevi'ye ulaştığı; Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran, Aşık Paşa, Gülşehri, Hacı Bayram-ı Veli gibi Türk düşünür ve gönül adamlarının dilinde ve kalemlerinde olgunlaşlığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu şahsiyetlerden Ahi Evran'ın ilk tasavvufi terbiyesini Hoca Ahmet Yesevi'nin talebelerinden aldığı (BIYIKLI, 2000;10; DEMİR,2000; 348-349'dan alıntı) Yunus Emre'nin de bir ahi olduğu kaydedilmektedir (BIYIKLI, 2000;69).

Yukarıda adı geçen şahsiyetler, edebiyatımızda *şeyh, pir, veli, derviş...* gibi tasavvuf dünyasının sosyal hayatı kazandırdığı zengin tipleri besleyen *tarihi, tasavvufi, edebi şahsiyetler* arasında yer alan mitleşmiş kişiliklerdir. Nitekim Ahi Evran (ö.1262), tarihi bir şahsiyet olmakla birlikte mitleştirilmiş yaşamıyla Ahi Evran, *veli* makamına çıkarılmıştır. Büyük alim ve mutasavvif Şeyh Edebali de ahi şeyhlerindendir.

Osmanlı Devletinin ilk dönem devlet adamları, Orhan Gazi, oğlu Sultan Murad ve üst düzey devlet yöneticileri Ahi tipinin yaşam biçimini benimsemiş, bu kuruluşa girmeyi onur olarak kabul etmişlerdir. (BIYIKLI, 2000;12, ÇAĞATAY, 1989 ; 50'den aktarma). Orhan Gazi'nin ahilikte bir unvan olan *ihtiyarıddin* unvanını aldığı, I. Murad'ın *şed* kuşandığı kayıtlara geçmiştir (KAZICI, 1988;1/ 541).

Ahi tipinin sosyal yaşamındaki uzantıları unvan ve lakaplarda devam etmektedir. Şeriye sicillerindeki *Ahi Baba* ve *Ahi Çelebi* unvanları böyledir. (BIYIKLI, 2000;18). Edebiyatımızda da bu tip adını mahlas olarak kullanan Benli Hasan (ö.1517), Ahmet (ö. ?), Mehmet (Arif, ö.?), adlı şairler bu mahlası kullanmışlardır (İPEKTEN vd. ,1988; 14-15; 37-38).

Türk edebiyatında tip konusunda ilk derli toplu eserin sahibi Mehmet Kaplan, *Tip Tahllilleri* adlı eserin bir bölümünü Ahi tipine ayırmıştır (1991; 132-143), Yazar, söz konusu eserinde, Anadolu Türk kültür ve medeniyetinin teşekkülünde, ahi tipinin, gaziler, veliler ve alimler kadar önemli bir rol üstlendiklerini ifade ettikten sonra , tipi şöyle tanımlamaktadır :

Ahiler, bazı yönleriyle gazileri hatırlatırlar; onlar da gözlerini budaktan sakınmayan yiğit kişilerdir. Fakat gayeleri savaş değil, barıştır. Çalışan esnaf sınıfını, şehir halkını dış ve iç düşmanlardan korurlar.

Selçuklu Devleti yıkıldıkten ve devlet otoritesi yok olduktan sonra, esnaf tabakasına mensup olan gençler, kendi aralarında bir korunma teşkilatı kurmuşlardır. Onların başlıca özelliklerinden biri çalışan insanlar olmalarıdır. Sabahtan akşamaya kadar kendi işlerinde çalışırlar, ikindi vakti kazandıklarını şeyhlerine verirler, beraber yer, içер, ibadet eder ve eğlenirler. Ahiler, iyi Müslüman olmakla beraber, veliler gibi dünyadan el etek çekerek, kendilerini tamamen din ve ibadete vermiş derviş degüllerdir. Onlar ibadet kadar, yeme, içme ve eğlenmeden hoşlanırlar. Hayat felsefeleri ve hayatı tarzları çalışmaya, dostluğa ve yardımlaşmaya dayanır (s.132).

Ahi, ahilik teşkilatının önderlerine verilen addır. Dünyayı da ahireti de önemseyen bir topluluk olan *ahilik*, mesleki eğitimle birlikte dini (İslamî) eğitimi de üstlenmiştir. Mesleki eğitimi genel eğitim ile bir bütünlük içerisinde ele alıp bunu ömr boyu devam edecek bir faaliyet olarak uygulamaya koymak sistemin en çarpıcı özellikleidir (EKİNÇİ, 1991; 85). Kaplan, topluluğa *fütüvvet-gençlik* ; gruba *fityan-gençler* adının verildiğini İbn-i Batuta'dan yaptığı alıntıının satır aralarında kaydetmektedir .

İbn-i Batuta'dan yapılan alıntıda bu tipin önderinin yaşam biçimi konusunda ipuçlarına rastlanmaktadır :

Sırtında eski, yıpranmış bir elbise, başında keçe bir külah vardı...bu adam genç kardeşlerin önderlerinden biridir, kendisi sayacı ustalarındandır, cömertliği ve kerekkarlığı ile tanınmıştır. Sanatkarlar arasında iki yüz yoldaşı vardır...(133). Oturma salonunda, sırtlarına kaba giymiş, ayaklarında mest olan ve bellerini, ortasında bir hançer asılı iki arşın uzunluğunda kemerler bağlayan, başlarını her biri bir arşın uzunluğunda ve iki parmak eninde taylasanlı softan yapılmış beyaz sarıklarla örten gençler...Gençler burada toplandıkları vakit sarıklarını çıkarıp önlerine koyarlardı ki, o zaman başlarını, görünüşü gayetle güzel olan ince ve şeffaf ipektan yapılmış zerduhani denilen veya buna benzer bir takye örtmekte idi (134).

Söz konusu seyahatnameden anlaşıldığına göre, ahiler aralarından seçikleri bir yoldaşlarını ahi yapar, kazançlarını pırlerine verir, henüz bekar oldukları için, ikindide işlerini bırakıktan sonra kendi açıkları zaviyede toplanır, varsa yolcu ve misafirleri birlikte ağırlar; bir arada olduklarında yeme ve içme faslından sonra türküler söyle, oyunlar düzenlerler.

Ahilerin yaşam felsefeleri, ahi kültürüne yakın duran Derviş Yunus'un fikirlerine yansığı gibi, *Divan*'ındaki bir gazelinde de ahinin

yaşam düsturlarını uzun uzadıya anlatmaktadır (Yunus, 1981; 409-410; 1990: II, 370-371). Ahi adının şiirde kafiye olarak kullanılmış, tespit edebildiğimiz, tek şiir kaydı olan bu manzume 12 beyitlik bir gazeldir. Eser üzerinde çalışan Mustafa Tatçı, eserin *İnceleme* bölümünde *Yunus Emre'ye Göre Bazı Tipler* başlığı altında, *ahi* tipini söz konusu gazeli esas alarak incelemiştir (1990: I/419-421).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna sağladığı önemli katkılarla birlikte, Müslüman Türk toplumunun da ekonomik, sosyal ve kültürel hayatının düzenlenmesini de dağlayan Ahi Birliklerinin tipi olarak Ahî, diğer tip ve kişilikler kadar yaygın olmasa da, edebiyatımızda, *ahi, kardeş, civanmerd, feta, fityan ayyar*, grup adlarıyla yer almaktadır.

Edebi metinlerde ahi tipinin yeterince anılmaması tipin erken dönemlerde oluşmasıyla ilişkilendirilebilir. 13.-14. yy'da Anadolu'da hem Selçuklular hem de Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde aktif rol oynayan ahilerin imparatorluk içinde zenginleşen kültür hayatında yerini diğer tiplere bırakması doğaldır. Ahi tipinin Yunus Emre, Aşık Paşa gibi erken dönem şairlerinin eserlerinde konu olması bu nedenledir.

Klasik edebiyat metinlerinde ahi tipi ve diğer adlandırmalarına daha çok fütüvvet konusuna yer veren eserlerde rastlanmakla birlikte; *civanmerd, ayar (ayyârân)* vb. terimler, özellikle Ahi Evran şahsiyetiyle birlikte şire konu edilmektedir. 16. yy'in meşhur şahsiyetlerinden Hayalî (ö. 1557), *Divan*'ında (1992) yer alan *Cafer* adlı bir meslek erbabını tasvir ettiği şehirengiz örneği bir gazelinde :

*Ol cevanmerde n'ola ehl-i fütüvvet der isem
Varını bezl etmede Rûm'un Ahi Evrân'ıdır
(G. 66/7)*

O yiğide fütüvvet ehlidir, desem yaraşır. Çünkü cömertlikte Anadolu'nun Ahi Evran'ı gibidir, şeklinde söyleyişinde olduğu gibi, tipi tanımlayan metinlere rastlanabilmektedir.

Fütüvvetnamelere gelince, fütüvvet tavrını konu alan veya fütüvvet tavrının kurallarından bahseden eserler *fütüvvetname* adını almıştır. Başlangıçta tasavvufi özellikle olduğu halde 13. yy'dan itibaren ekonomik, toplumsal ve politik bir yapılanmaya dönüsen fütüvvetin kurallarını, işleyiş biçimini, mensuplarının davranış biçimlerini düzenlemek endişesiyle kaleme alınmış ve bu tavır geleneğin uzun süre yazılı nizamnamelerle korunmasını sağlamıştır. Konu hakkında yazılan ilk eser Süleimi (ö. 1021) tarafından yazılmış Arapça *Kitabü'l-Fütüvvé* dir. Eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (1977).

Nasiri'nin Farsça *manzum Fütüvvetnamesi* ise 13. yy'da yazılmıştır. İlk Dini-Tasavvufi metin örnekleri içinde fütüvvete ait metinlere de rastlanır. Türkçe fütüvvetname yine 13. yy'da yazılmış Burgazi'nin eseridir. Sonraki yüzyıllarda fütüvvetin ilkelerine dair çeviri veya özetleme yoluyla yazılmış Türkçe örnekleri de vardır. Konuya veya fütüvvetin temel tipi olan ahi ve ahilik geleneğini anlatan bir çok örnek metin vardır. Ahi Tipinin içinde yer aldığı fütüvvetnameler bağımsız eserler olarak düzenlenebildiği gibi, içerik olarak *seyahatnameler*, *surnameler*, *tarifatnemeler* vb. türler içinde de rastlanmaktadır TORUN, 1998:435). Aynı şekilde Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye *vasiyeti*, Evliya Çelebi'ye babasının nasihatı gibi metinlerde asıl tür *nasihatname* olduğu halde, okuyucu, fütüvvet anlayışının tecrübeye dönüştürülmüş öğütlerini bulur. Yine bunun gibi, *şehrengizlerin* bir yerleşimin meslek erbabını tasvir eden örnekleri de fütüvvetname konusuna yaklaşan örnekler olarak hatırlanmalıdır. Bağımsız olarak yazılmış fütüvvetnamelerden bazıları genel olarak fütüvveti işlerken bazıları da mesleklerden herhangi birini esas alarak kurallarını, teşkilata giriş ve uzaklaştırma yollarını konu edinmişlerdir.

Türk edebiyatında, Yunus Emre, Gülşehri, Kaygusuz Abdal, Gelibolulu Ali, Vahib Ümmi, Körülü, Nabi, Abdi, Evliya Çelebi, Kul Mustafa, Aşık Ömer, Hazin, Katibi, Semi, Aşık Kamil, Erzurumlu Emrah, Kütahyalı Pesendi, Tokatlı Nuri, Mehmet Akif, Ziya Gökalp gibi pek çok şair ve yazar, fütüvvet tavrına, meslek erbabına dair bazı dikkatlerini eserleri arasına almışlardır. Geleneğin çağdaş yazar ve şairler tarafından da zaman zaman konu edildiği görülür (TORUN, 1998 :435-468).

Ahiliğin nizamnameleri olan fütüvvetnamelerde meslek erbabının ticari ve ahlaki kuralları *ahi-ihvân* tipinin karakteristik özelliklerini sıralar ; doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, nasihat, doğru yolu tavsiye, affedicilik ve tevbe etmek olumlu karşılanan özelliklerdir. İçki, zina, yalan, giybet, hile vb. olumsuz tavır ve davranışlar içinde olmak ise, meslekten uzaklaştırılmayı gerektiren nedenler arasında sayılmaktadır. Gerek ilk örnek olarak kayıtlara girmiş olan Süleimi'nin Arapça *Kitabü'l-Fütüvvet* adlı eseri gerek konumuzu oluşturan *Esrar Fütüvvetnamesi* aynı konu başlıklarına yer veren türün örnekleri olarak görülecektir.

Ahilik teşkilatında mesleki becerilerle birlikte dini, ahlaki, tasavvufi bilgileri de fütüvvetnamelerde dile getirilmiş, tasavvufla fütüvvet bu eserlerde aynileşmiştir. Fütüvvetin kurallarına yer veren çeviri veya özetlenmiş bir çok eser örneğinin yanında Türk edebiyatında

Seyh Eşref bin Ahmed Fütüvvetnamesi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi türün manzum örneklerindendir (TORUN, 2003;2/519).

Esrar Dede Divan'ının Arap harfli matbu nüshasında yer alan *Fütüvvetname-i Esrar* (1257; 153-159) tasavvufi nitelikli bir eserdir. Toplam 173 beyitten oluşan mesnevi tarzındaki eserin giriş bölümünde Tevhid, nat ve medhiyelere yer verilmiş (1-42), *Agaz-i Kitap* bölümünden sonra (54-68) Feridüddin Atar ve Tellak arasında geçen bir sohbet fütüvvetin kurallarını anlatan *hikayet* başlıklı bir nasihate dönüştürülmüştür (69-152). Eserin sonunda ise Hz. Ali Fütüvveti (155-163), bir münacat , dua bölümü (164-173) ve eserin yazılış tarihini tespit eden *tarih* beyitleri ile mesnevi sona ermektedir (174-176). Eserin metni ve fütüvvetname türü ile ilgili bir inceleme Hasan Kasır'ın bir makalesine konu edilmiştir (1993). Esrar Dede Fütüvvetnamesi'nde konu, iki temel düşünce çevresinde işlenmektedir: Bunlar *din nasihattır* (*e'd-dinî'n-nasiha*) ve *Lâ feta illa Ali La Seyfe İlla Zülfekar* (*Ali'den daha cesur bir yiğit, Zülfekar'dan daha etkili bir kılıç yoktur*) ifadeleridir.

Fütüvvetnâme-i Esrâr'da şair, ahi tipinin değişik adlandırmalarına yer vererek tipin özelliklerini sırlamıştır. Eserde *ihvân* (*kardeşler*: 52.beyt), *civan-merd* (53), *kardaş* (97), *karındaş* (116), *merd* (130), *civan, pîr, ahî* (139), *bîrâder* (154), *fetâ* (166), *merdân* (*yiğitler*: 171) ifadeleri şairin doğrudan tipe gönderme yaptığı ifadeleridir. Görüldüğü gibi bu adlandırmalar *ahilik* teşkilatının temel dinamiğini oluşturan insan ögesinin adlandırmalarıdır. Bu ifadelerin yanı sıra şairin başka tip adlarını da anarak *ahi* tipinin içinde bulunduğu diğer olumlu grup tiplerine de göndermeler yapar. Bunlar, genellikle tasavvuf çevresinde oluşturulmuş olumlu tip ve şahsiyetlerdir : *Muhammed (Ahmed)*, *Ali (Haydar)*, *Şeyh Attar*; *veli, nebi, yâr, âgâh, pârsâ, sufi, pir-i kâmil* vd. bu turden anmalardır. Eserde daha çok iyilikler anılmış oldukça az sayıda olumsuzluktan ve olumsuz tiplerden söz edilmiştir.

Esrar Dede, olumlu insan tipin oluşturmaya çalışırken sıraladığı özelliklerle de meslek erbabının şahsında dönemin olumlu insan tipini de canlandırmaya çalışmıştır. Eserde Şeyh Attar ağzından, muhatap aldığı Tellak'e yapılan telkinde meslek erbabının özellikleri sıralanmıştır. Bunlar metnin sunuluş düzeneinde şöyledir : *Fütüvvetin temeli iyi ahlaktır*. İyi ahlak *mûrûvvet-i tamdır*. Tam mûrûvvet ise şu özelliklerden oluşur : *sir tutmak, ayibi gizlemek, doğru olmak, kusuru terk etmek, iyilik yapmak, kötülikten uzak durmak, nefse hakim olmak, vefa göstermek, sufi olmak, riyadan uzak durmak, affetmeyi bilmek, kötüüğe iyilikle karşılık vermek, sohbeti kesenle sohbet etmek, yumuşak söz söylemek, böbürlenmemek, tevazu göstermek, mutsuzları mutlu etmek, nankör olmamak, başkalarına*

yedirmek, giybetten uzak durmak, yasaktan kaçınmak, Allah'a kul olmak, bidati yaymaktan kaçınmak, hile yapmamak, kindar olmamak, kıskanç olmamak, tama etmemek, kanaat sahibi olmak, çağrılmayan yere gitmemek, nabza göre şerbet vermek, halk içinde olmak, çok konuşmamak, adil olmak, edeplilerle oturup kalkmak, herkese hizmet etmek, kötüyü örtüp iyiyi söylemek, hevaya uymamak, gizlice nasihat etmek, ibadet etmek, sabırlı olmak, şükür etmek, misafiri Tanrı'dan kabul edip ikramda bulunmak, gücü yettiği kadar ikramda bulunmak, neyi varsa paylaşmak.

Eserin sonunda yer alan Ali Fütüvvetinde ise İslam peygamberi ile Ali'nin sohbeti'nin özü, *halkı rahat ettirmek* şeklinde özetlenebilir.

Sonuç olarak, kuruluşu, uygulamaları ve yaşam felsefesiyle Türk kültürüne damgasını vurmuş ahilik, Türk kültür hayatına bir çok kültür mirasını armağan etmiş bir teşkilattır. Cömertlikte Hatem-i Taî'yi, yiğitlikte Hz. Ali'yi, konuk ağırlamakta İbrahim'i; affedilicilikte Yusuf tavrını, batıla uymamakta Ashab-ı Kehf'i ve yarenlikte Yuşa'nın Musa'ya kardeşliğini fütüvvet ahlaklı ve ahilik tavrı günümüze kadar taşımıştır. *Püf noktası ve pabucu dama atılmak* deyimleri; *Eline, beline, diline sahip ol!* veya *Eşine, işine, aşına dikkat et!* şeklinde özetlenmiş yaşam felsefeleri ve en önemli bilinçli kurumsallaşmanın örneği Ahi Birliği (Ahiyân-ı Rum) ve Anadolu kadınlar birliği (Bacıyan-ı Rum) bu mirasın hemen hatırlanması gerekenlerden en önemlileridir. Bizler bu mirasta ahi tipinin günümüz toplumuna örnek olması gereken meslek ahlakını, mesleki becerilerini buluruz. Bir ahi olarak Şeyh Edebalî'nın *vasiyeti* Osman Gazi'nin şahsında ahi tipinin karakteristik özelliklerini sıraladığı gibi, Osman Gazi'den bugüne Türk toplumunun yaşam felsefesine de yön vermiştir. Konukseverlikte ve eli açıklıkta götürürebildiği kadar geniş bir sorumluluk taşıyan *yiğitçe duruşun*, mücadelede kendi yaşamını ortaya koyuşun sembolü olan *ahinin*, gerçek yaşamımızda *eфе, zeybek, ökkeş, dadaş, gaggoş vb.* yerel-toplumsal tiplerimize ne derecede etkili olduğu ayrıntılarıyla düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- ASLAN, S. , (2003), *Fütüvvetname, c.2, 519-20*, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, Ankara: AKMB Yayıni.
- BIYIKLI, Yaşar (2000), *Ahilik*, Trabzon; TESOB Yayımlı:s. 9.
- ÇAĞATAY, Neşet (1989), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, TTK Yayımlı.
- DEMİR, Galip (2000), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik: Ahilik Kültürünu Araşturma ve Eğitim Vakfı Yayınları*,
- Divan-i Belagat-unvan-i Esrar Dede* (1257), İstanbul: Takvim-i Vekayi.
- EKİNCİ, Yusuf (1991), *Ahilik*, Ankara.
- Es-Süleimi, Ebu Abdurrahman Muhammed ibn el-Hüseyen (1977), *Kitabü'l-Fütüvve*, (Çev. Süleyman ATEŞ, *Tasavvufta Fütüvvet*): Ankara: AÜ, İlahiyat Fakültesi Yayımlı
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin (1977), *Ahi Birlikleri*; İstanbul.
- Hayali Divanı* (1992), (Haz. Ali Nihat Tarlan). Ankara.
- HORATA, Osman (1998) *Esra Dede: Hayatı-Eserleri Şiir Dünyası ve Divanı*, Ankara: KB Yayımlı.
- İbn Batuta (1333-35), *Seyahatname* (Çev. Mehmet Şerif).
- İbn-i Batuta Seyahatnamesi'nden seçmeler* (1971), (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul : MEB,
- İPEKTEN vd. (1988), Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara : KTB Yayımlı.
- KAPLAN, Mehmet (1991), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar- 3 Tip Tahilleri*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- KASIR, H.Ali, *Esrar Dede, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, 1996, (Dan.Yrd.Doç.Dr.Turgut KARABEY).

KASIR, Hasan (1993), "Türk Edebiyatında Fütüvvet-nâmeler ve Esrâr Dede Fütüvvetnâmesi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 1, Erzurum.

KAZICI, Ziya (1988), *Ahilik*, DİA, 1, İstanbul, 540-542: TDVYayıncı.

OCAK Ahmet Yaşar (1996), *Fütüvvetname*, DİA, 13, İstanbul, 264-265 : TDV Yayıncı.

TORUN, A. (2001), *Ahi-Ahiler-Ahilik,c.1, 65-68*, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, Ankara: AKMB Yayıncı.

TORUN, A., (2003), *Fütüvvet, c.2, 517-19*, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, Ankara: AKMB Yayıncı.

TORUN, Ali (1998), *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler*, Ankara: KB Yayıncı.

TORUN, Ali (1992), *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nameлер Üzerine Bir İnceleme*, Ankara (GÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi).

ULUDAĞ, Süleyman ve Ahmet Yaşar OCAK (1996), *Fütüvvet* , DİA, 13, İstanbul, 259-263: TDV Yayıncı.

Yunus Emre Divanı (1990), (Haz. Mustafa TATÇI), II c., Ankara ; Kültür Bakanlığı Yayıncı.

AHİLİK TEŞKİLATLARINA TARİHSEL BİR PERSPEKTİFTEN BAKIŞ

Osman AKKUŞ*

Ahilik Kültürü'nün Sosyo-Ekonominik, Kültürel ve Siyasi Yansımaları

Öncelikle ticaret ve sanat hayatının canlanmasında, istihdamın sağlanması belirleyici olmuştur. Ortaya konan kural ve kaideler sanat ve ticaret hayatının sağlam temeller üzerine oturmuştur. Teşkilât yapısında çırak, kalfa, usta hiyerarşisinin yanı sıra baba-oğul ilişkisi gibi sevgi/saygı bağının da tesis edilmiş olması ahilik kültürünün tarihsel zenginliğini ve farkını ortaya koyar.

Teşkilâtın önderleri çevrelerinde sanatı ve güzel ahlâkıyla tanınmış esnaf olduğundan yüksek bir motivasyon sağlanmış ve kısa sürede tüm Anadolu'yu saran bir örgütlenme ortaya çıkmıştır.

Ahi Teşkilâtının ihtiyacı olan mali kaynak üye aidatları ve bağışlardan sağlanır. Aidatlar yazılı kararlarla belirlenmiş, harcamalar adil ve objektif yapılarak harcama belgelerine bağlanmış olduğundan "suistimal" kesinlikle söz konusu olamazdı. Yakın döneme kadar Anadolu köylerindeki misafir odası geleneği bu Teşkilâtın köylere kadar uzanan bir yansımasıydı.

İbni Batuta ve Evliya Çelebi'den ülkeye uzak diyarlardan gelenlerle, yoksullara ayrılan tahsisatların da önemli meblağ olduğunu öğreniyoruz. Bu teşkilât, bir üretici teşkilâti olarak algılansa da gerçekte tüketicinin çıkarları da korunmuş yüksek fiyatla satışa, hileli ayıplı mala, sahteciliğe fırsat verilmemiş, ağır müeyyidelerle ticari ahlâk kurumsallaştırılmıştır. Tüketici hakları yönyle de bu Kurumlar önem arz etmektedir. BU açıdan Osmanlı Toplumunda sınıf ve meslek çatışması yaşanmamış, tam aksine mesleki dayanışma ve işbirliği güçlenmiştir. Bu sistem, aynı zamanda reel ve dinamik bir yapıya da sahipti. Çünkü,

* Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklı ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, ANKARA

kararlar toplumun ihtiyacıne göre veriliyor, seçilmiş olan (seçimle yönetime gelen) kurulların aldığı kararlar da şüphesiz genel kabul görürdü. Günümüzde üretimin her safhası “süreç” olarak ele alınmakta ve proses yönetimi adı ile ifade edilmektedir. Bu teşkilâtlar, üretimde hammadde temininden, teslimata kadar her safhada birtakım kaideler koymuşlar proses yönetimini asırlar öncesinden icra etmişlerdir.

Bu kültür, elbette kaynağını moral alanımızdan, tarihi köklerimizden almaktaydı. “İnsanların en hayırlısı, insanlara en hayırlı olanıdır.” Mesajı bu kültürün temel referansıdır. Osmanlı döneminde ve hatta Cumhuriyet dönemindeki bir çok yasa, tüzük vb. mevzuatın hazırlanmasında Ahilik Teşkilât Kültürü kaynaklık etmiştir. Bu yönyle de siyaset bilimi açısından dinamik bir yönü vardır. Günümüz modern toplumlarda bir mesleği icra edecek kişi için “belgelendirme” sistemi uygulanır. O dönemde çırak, kalfa, usta/üstadlık sistemi ile yeterlilik ve izin belgeleri düzenlenerek iş ve ticaret hayatında mesleki standardizasyon ve sınıflandırma esasları uygulamaya konmuştur. Meslekte yükselme, fiili hizmet süresi, bilgi ve beceri ile yüksek ahlâk kriterine bağlanmıştır.

Ahilik Teşkilâti, diğer dinlere mensup esnafla da sağlıklı ilişkiler geliştirmiş, toplumsal barış ve hoşgörünün membârı olmuştur. Ahilik Teşkilâtları “Gedik”lere dönüştürüldükten sonra aynı misyonunu sürdürmüştür.

Bu Teşkilâtlarda esnafın kendi arasındaki problemlerle, kamu hukuku kapsamında devletle olan anlaşmazlıklarını çözülür, hatta haksızlık açık ve kesin ise mahalli yetkililer padişaşa şikayet edilirdi. Bu yönyle bu kurumların adlı bir fonksiyonu da vardı.

Belirli dönemlerde yemekli ziyafetler, şenlikler yapılır, milli oyunlar oynanır, türküler söylenilir, ava çıkarılır, akşamları düzenlenen sohbetlerle eğitim ve kültür faaliyeti yapılarak milli heyecan canlı tutulurdu. Özellikle düğünlerde yardımlaşma ve dayanışma, acı günlerde ise paylaşma doğal yaşam şekliydi.

Özetle, onlar kendi dönemlerinde hayatı yaşanır hale getirmek için en güzelini yaptılar. Ticarette doğruluk, müşteriye saygı, hile karıştırmama, devlete bağlılık, bilime ve bilim adamına saygı, halka şefkat, küçüklere sevgi ilkelerini tarihe nakşettiler.

“Taşı tut altın olsun. ”, “Tuttuğun işte hayır gör. ”, “Göçenler, erenler, pirler yardımçın olsun, yoksulluk görmeyesin, sıkıntı

çekmeyeşin, hak yersen iki elim yakanda olsun. ” Gibi sosyal hayatımıza yerleşmiş dilekleri, öğütleri o çoğu isimsiz kahramanlara borçluyuz.

Kalkınma ve gelişme arasında, ülkelerin ekonomik ve siyasi varlıklarını korumaları ve devam ettirmelerinin kompleks bir görünüm kazandığı günümüzde ahilik kültürü ve tecrübesinden alacağımız çok büyük ders olsa gerek. Köklerimle buluşup, toplumsal müştereklerimizi güçlendirdiğimizde dünya platformunda da saygın olacağımızı unutmamalıyız. Kültürel ret ve yok sayma toplumlar için tartışmasız yıkımdır.

Büyük Ülke olmak için sahip olduğumuz, değerleri hissetmeli gelecek kuşaklara aktarma bilincini hep ama hep canlı tutmalıyız

Ahi Fütüvvetnamelerindeki Prensipler

Bu prensipler; birer fazilet, olgunluk, özveri şaheseridir. Osmanlı'nın 600 yıllık devlet hayatının, yüksek uygarlık anlayışının önemli ipuçlarıdır. Kısaca birkaçına göz atalım;

*Her şeyin temeli edeptir. Kısaca edep, tavır ve davranışta ölçüdür. Her vaktin, her makamın, her halin edebi vardır. Geçmişten günümüze gelen Edep ya Hû. . sözü edep kavramının derinliğini ifade eder.

*Hizmet makamının yüce oluşu esastır. (Yani mesleki faaliyetlere kutsallık atfedilmiştir.)

Ahiliği Doğuran Tarihsel Şartlar

Ahiliğin tarihi gelişimine bakıldığından sosyal, ekonomik ve politik temellerinin olduğu görülür. Kurumlaşmanın başladığı 13. yüzyıl, Cengiz Han'ın katliamlarından dolayı Anadolu'ya İran üzerinden Türk göçünün yaşandığı dönemdir. Göç dalgasıyla Anadolu'ya gelen sanatkârların esasen sanat ve ticareti elinde tutan gayri Müslüman esnafa karşı ayakta durabilmeleri, rekabet gücü sağlayabilmeleri onları kaliteli mal ve hizmet üretmeye, dayanışmaya dolayısıyla da Teşkilâtlanmaya zorlamış böylece “Ahi Teşkilâtları” hızla doğmuştur. Teşkilâtlanma sürecinde Ahi Evran'ın ismi hemen göze çarpar, yine Mevlâna Celaleddin-i Rumi, Hacı Bektaşî Veli gibi yüksek bilgi, kültür ve erdem sahibi şahsiyetlerinde aktif katkısı, Kurumlaşmada rol oynamıştır.

Teşkilâtın doğuşu Kırşehir'de Ahi Evran'ın önderliğinde ayakkabıcı, saraç esnafının toplanıp teşkilâtlanmasıyla başlar. Gerçi, Osmanlı Hükümdarlarından birçoğu (başta Orhan Gazi olmak üzere) ahi olup, ahi babadan kuşak bağlamış, kendisi de başkalarına kuşak

bağlamıştır. 17. yy Osmanlı Seyyahlarından Evliya Çelebi Edirne'den bahsederken Ahi Ocağına bağlı 5. 000 debbağ, şahbaz yiğit demekte bu da, Ahilik Teşkilâtlarının bu sektördeki ağırlığını ortaya koymaktadır.

Özetlersek; Bu teşkilâtların 1. ci amacının, Anadolu'ya göç eden sanatkârlara iş bulmak, yerli sanatkârlarla rekabet etmek, üretimde kalite ve standartizasyonu sağlamak, üretimi ihtiyaca göre plânlamak, san'at ve ahlâkını geliştirmek, sağlamak ve yardımlaşma,

2. amacının da savaş halinde devletin silâh teminine yardımcı olmak, gerektiğinde silâhlı kuvvetlerin yanında olmak, san'atta, dilde, müzikide, gelenek ve görenekte millî heyecanı canlı tutmak.

Bu kuruluş, Türk-İslâm kültürüne, dünya uygarlık tarihine özellikle, ticaret ve san'at hayatına çok önemli değerler katmıştır.

Ahiliğin diğer öncüleri

*Osmanlı Devletinin kuruluşunda “ahilerin” oynadıkları rol tarihsel bir gerçekliktir. Osmanlı hükümdarı Orhan Bey, Ahilerden kuşanmıştır. 1. Osman (Bey), Orhan Bey, 1. Murat, 1. Bayezid, 1. Mehmet ve 11. Murat dönemlerinde bilgin ve Devlet adamları arasında çok sayıda “ahi” olduğu bilinmektedir.

Ahilik Ve Osmanlı Devleti (Çok Yönlü Bir Yapı Olarak Ahilik)

Ahilik gençleri örgütlemesi ve kontrol etmesi yönyle sosyal hayat üzerinde doğrudan tesir etmiştir. Daha genel amaç, san'at ve ticaret hayatını mesleki ve ahlâki temeller üzerine oturtmaktadır. Meslek erbâbı çırak, kalfa ve usta olarak kademeleştirilerek mesleki hiyerarşi sağlanmış ancak baba-evlât ilişkisi gibi kalbi bağlarla kurum moral temeller üzerine kurulmuştur. Bu düzenlemelerde üretici ve tüketici arasındaki hak ve menfaatler gözetilmiş bu da bu ilişkilerde sürtüşmeyi ortadan kaldırmıştır.

Örgütlenmenin Fiziksel ve Sosyal Kaynakları

Bu kapsamda ülke sâthında toplantı ve konak evleri inşa edilmiş, yada satın alınmıştır. Bunun için gerekli kaynak esnaf arasında gönüllülük esasına göre sağlanmıştır. Teşkilâtın kurucuları, meslek erbâbı zengin, saygın kişiler olup, bu teşekbübü gücü manevi ve kültürel kaynaklarımıza da buluşturularak doğal bir örgütlenme ortaya çıkmıştır. Bir tür sosyal tesis olan bu teşkilât birimlerine işçiler, çırak, kalfa, usta, müderris, kâdi, şairler, silâh ustaları, hatip, vaiz, emir, gibi toplumun her

kademesinden insan devam etmiş, ilmiye, askeriye ve adliye gibi toplumsal elit rağbet etmiştir.

*Her Anadolu köyünde “bir misafir odası” geleneği yakın zamana kadar sürdürülen köklü bir gelenekti. (Halen birçok Anadolu köyünde bu gelenek devam etmektedir.) Yüklükte, 5-10 yatak, kiler, odun, su testisi, kahve, kavurma, peynir, yemek kapları, fincan, yeterince hali-kilim, kullanmaya hazır kandil standart donanımdı)

Bu birimler, ahi ocağı bağlılarının günlük kazançlarından yaptıkları karşılıksız yardımlarla varlığını sürdürdü. Akşamları yemek yenir, dini, ahlaklı, tarihi, mesleki kitaplar okunurdu. Bu yönyle, dirlendirici, motive edici bir rolü vardı. Yönetim seçimle başa gelirdi. Aldığı kararlar kesindi.

Tarihçi İbni Batuta, Fahrettin adında bir emirin yaptırdığı hizmet biriminden bahsederken karşısında ücretsiz bir hamamın olduğunu, köy karşısının vakıf geliri olarak kaydedildiğini, Hicaz, Şam, Mısır, Irak, Horasan'dan gelenlere birer kat elbise, günlük 100 dirhem , ayrılrken de 300 dirhem harçlık ile günlük ekmek, et, yağı, pilâv ve tatlı, Anadolu halkından da her fakire 10 dirhem ve 3 gün ziyafet verildiğini nakleder.

Ahilik ve Osmanlıda Esnaf ve Sanatkâr İlişkileri

*Ahilik Osmanlı'da tarihi, sosyo-ekonomik, askeri, politik yönleri olan çok yönlü bir esnaf birliği kurulmuşudur.

*Üretici, tüketici, işçi-işveren ilişkilerini düzenlemiştir.

*İhtiyaçlara ve gerçeklere dayalı üretim plânlaması yapmıştır.

*Belediye Teşkilâtlarının kuruluşunda gelişmesinde model yapılar olarak yararlanılmıştır.

Üretimin her safhası (hammadde, üretim, teslim vs.) kurallara bağlanmış, böylece tarafların karşılıklı çıkar dengesi korunmuş rekabet, haset, kavga vs. ortadan kaldırılmıştır.

1630 öncesi bir vesikadan günümüzde Belediyeleri, adli yargayı, emniyet teşkilâtını ilgilendiren birçok düzenlemenin ahi teşkilâtlarının yetki kapsamında olduğunu anlıyoruz;

*Yalan yere şahadet edenler ve ona göre amel edenler,

*Ekmek çiğ ve kara olmaya.. tartısı eksik olmaya

*Etle ilgili hükümler;...

*Et bulamayan kasaplara hapis cezası verile.. .

Aşçılarla İlgili Kurallar

Yemekler çiğ olmaya, tuzu orta ve temiz ola, kalaysız kazan kullanılmaya,

Pazar Yeri Kuralları

Pazar yerinin dışında ticaret olmaya, (Özellikle vergi kaçakçılığı bakımından önemi açiktır.) pazarda sebze ve meyvelerin iyisi üste dizilmeye, bunu yapanlar cezalandırıla.

Yoğurtçu, terzi, ipekçi, dericiler, kuyumcular, oduncular, tıp hizmetlerinde kriterler konmuştur. (Sözgelimi, değiirmende sıra, gelen bugdayın emniyeti (çalınmaması, değiştirilmemesi) huküm altına alınmıştır.

Osmanlı Esnaf ve Sanatkârlarının Gedik Haline Dönüşürtülmesi

Önceki bölümde debynildiği gibi Ahilik Teşkilâti Osmanlinin bulundukları yerde tutunmasını, devlet egemenliğinin güçlenmesini sağlamıştır. Şematik olarak düşünürsek Esnaf Teşkilâti, Ekonomi ve sosyal ve siyasi hayat şeklinde bir bağıntı kurabiliriz. Bu sistemde en önemli ilke “insanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır”. Ahilerin kurduğu esnaf ve sanatkâr birliklerinin koyduğu esaslar daha sonra Kanunnamelerin tüzüklerin temelini oluşturmuştur.

Mesleki ve ahlâki düzen, kamu yönetiminin en önemli ve en sorunlu alanı olup, o dönemde yardım ve bağlılık duygusu ile aşılmıştır. Yine belgelendirme çalışma hayatının çok önemli bir konusudur. O dönemde meslek hayatı belgelendirmeye tabi tutularak yeterlilik ve izin belgesi modern anlamına yakın olarak uygulanmıştır. Tezgah başında sanat icra edilirken, ahi ocaklarında ahlâk ve edep eğitimi yapılmış ve meslek eğitimi, günümüzdeki karşılığıyla etik, moral alan ve motivasyonla desteklenmiştir.

Gedikler

Ahilik Teşkilâtları, 1727 tarihinden itibaren yeni bir statüye ve yapılanmaya kavuşturulmuştur. Kisaca gedik, bir işi icra etmede yetkili makam tarafından verilen işleme ve satma imtiyazıdır. Bu belge, sanat ve ticaret faaliyeti yapma ve işletme hakkını veriyordu. Bu belgeler fermanlarla düzenlenmiş böylece,

*Esnaf ve sanatkârların sayılarının artırılmaması/eksiltilmemesi (yani istihdam dengesi) hedeflenmiş,

*Açık olan gediklere ehliyetli olanların getirilmesi amaçlanmıştır.

*(Ustalık hakkıyla birlikte satış/devire konu olan sanat alet ve edevatların –ekipman/donanım-tümüde gedik kapsamındadır/gedik denir.

Gediklerle ilgili temel bilgileri “gedik beratleri denen belgelerden alıyoruz. Yine bu belgelerde, amacı dışında kullanılan/kötüye kullanılan/belirlenen kuralların dışına çıkanların gediklerine el konulacağı , yani hazineye geçeceği yazılıdır.

Gedik Sistemi

Gedik sistemi faaliyet yerine iki türé ayrılıyordu.

*Sürekli ve yeri sabit olanlar (müstakar)(göçme halinde gedigiini nakletmek ve senedini değiştirmek zorundadır. (dükkan, mağaza, atelye ve başka yerde faaliyet gösterirler.

*Sürekli ve yeri sabit olmayanlar (Havai)

Gedikler, ihtiyaçlara göre plânlanır nakil ve değiştirmelerle çoğaltılp, azaltılabilir.

Osmanlı Döneminde Gedik Tekelinin Kaldırılması

Tanzimatla beraber dış ticaret anlaşmalarının yapılmaya başlamasıyla birlikte süregelen gedik sistemi fonksiyonunu yitirdi. Gedik sisteminin devamında fayda görülmemişinden 22 Mayıs 1860'da çıkan bir Padişah fermanı ile ;

*Gedik diploması, belgesi verilmemesi,

*Boşalan gediklerin satılmaması, hüküm altına alınmış, 17 haziran 1861'de çıkarılan bir tüzükle de gedik tekeli tamamen kaldırılmıştır.

Osmanlı toplum yapısında sınıflandırma söyleyi;

1. Kılıç sahipleri,
2. Kalem sahipleri,
3. Toprak işçileri ve hayvancılıkla uğraşanlar,
4. San'at ve Ticaretle uğraşanlar

Bu meslek gruplarının her birinin uymak zorunda oldukları kurallar, örf, adet ve törenleri farklıydılar. Kırşehir'de başlayıp tüm Anadolu'ya yayılan Ahilik Teşkilâti öylesine homojen bir yapı göstermiştir ki çarşılardan, bedesten ve arastaların modeli bile aynıdır.

Esnaf ve sanatkârlar bedesten, arasta ve uzun çarşı denen ticaret merkezlerinde toplu olarak faaliyet gösterirler, teşkilât başkanı olan ahi baba (diğer adıyla kâhya /mûtevelli) seçimle gelirdi. Teşkilât binasında başkan odası, esnaf yönetim kurulu toplantı odası, misafir odası vb. düzenlenmiştir.

Teşkilâtta Kullanılan Simgeler

- Yorgancı=atlas yorgan,
- Nalbant =gümüş nal,
- Ayakkabıcı=zarif bir patik,
- Berber =küçük bronz leğen,
- Şekerci =yıldızlı şeker külâh,
- Çiftçi = Bir demet başak,

*Her esnafın büyük bir sancağı ve sancaktarı,

*Yine her esnafın, bir davetçisi vardır. (Aynı zamanda yönetim odasını açıp, kapamak, kapama ve açma zamanını ilân etmek te bunların göreviyidi.

*Her esnafın çeşmecisi, bekçisi, duacısı vardı. (Dükkanlar her sabah duacının yapacağı bir dua töreniyle açılırdı.)

Teşkilâtlarda Yönetim

Ahi baba (Kâhya, mütevelli)'nin en önemli fonksiyonlarından biri anlaşmazlıklarını çözer,

Esnaf sandığı gelirlerini toplar, hayır kurumlarını yönetir. teşkilât adına çalışanların (işçi ve görevlilerin) atamasını yapmak ve maaşını öder.

Yönetim kuruluna başkanlık eder, esnafın faaliyetlerine nezaret eder,

Esnafı gerektiğiinde devlete ve 3. şahıslara karşı temsil eder. Törenleri düzenler,

Mütevelliinin yanında üstadların seçtiği beş kişilik bir kurul vardır. Sorunlar bu kurulda görüşülür, yürütme'den sadece mütevelli sorumludur. Yönetim kurulu hesapları denetler.

Mütevelli öldüğü ya da görevden ayrıldığı günden bir (1)gün sonra yeni seçilir, mütevelliinin defterleri, sandık mevcudu, orada bulunanların kefaleti ile alınır.

Mütevelli eski üstadlar arasından seçilir ve en az üç üstat yetiştirmiş olma, doğru, namuslu, iyiliksever olarak bilinme şartları aranır. Mütevelli ile birlikte yeni yönetim kurulu da seçilir.

Mütevelli üyesi olma şartları ise en az 5 yıl üstat sınıfında bulunmak, mahkumiyeti olmamak, dürüst, namuslu ve ahlaklı bilinmek,

Esnaf Kurulları

1. Yönetim Kurulu:

- Mütevelliinin Başkanlığında toplanır,
- 15 günlük bilgiler açıklanır,
- Önceki toplantıda alınan kararların uygulanması değerlendirilir,
- Sandıktan borç para almak isteyenlerin talebi değerlendirilir,

(Üyelere borç verilirken daha önceki tutumu, geri ödeyebilme durumu, ihtiyacın niteliği esas alınır.

2. Büyük Kurul:

- Teşkilâtın en üst seviyedeki kuruludur.
- 24 Esnafın yöneticilerinden oluşur.
- İçlerinden birini ömür boyu başkan seçerler. (Seçilen kişiye kâhya başı denirdi.)
- Seçim sırasında müftü, hakim ve diğer mülki erkanda hazır bulunurdu. Bu durum, Teşkilâtın sivil toplum niteliğinin yanında Devletle olan yakın ilişkisini de ortaya koyması bakımından ilginçtir.

Kâhyabaşı

Teşkilât yönetiminin başında olarak aşağıdaki görev ve yetkilere sahipti.

- Mütevelliilerin davranışlarını izler,
- Loncaların toplantılarını ve faaliyetlerini denetler,
- Mütevelli (Kâhya-Ahibaba)ların şikayetlerini değerlendirir,
- Mütevelli tarafından çözümlenemeyen sorunların hükümet müdahalesine meydan vermeden sonuçlandırılmasını sağlar,
- Loncalar tarafından verilip, kâhyalarca onaylanan cezalar uygular,
- Esnafı temsilen hükümet yetkilileriyle temas kurar, hükümetin emirlerini esnafa duyurur. Ya da kâhyalar Kurulunun tekliflerini mahalli yönetime iletir. Esnaf-hükmet ilişkilerindeki problemlerde esnafı temsil eder.
- Mütevelliler hakkındaki şikayetleri değerlendirir. Mütevelliinin yıllık hesaplarını onaylar.
- Hükümetin teklifleri ile uygulamaların esan2fin çıkarına uygun olup-olmadığını araştırır.

3. Ziyaret Toplantısı-Olağan Yıllık Toplantı

Teşkilât faaliyetleriyle şölenler arasında çok yakın bir ilişki olduğu göze çarpar. Esnaf ve sanatkârların kalfa olma, usta olma, dükkân açma, gedik sahibi olma, ziyaret/şölen ile kutlanır

Esnaf, üstat, kalfa, çırak ve yamak olmak üzere tüm meslek sınıflarıyla sabah namazından hemen sonra toplanır, akşamda kadar gezip eğlenirler, oyunlar oynayıp birlikte yemek yerler, ikindiden sonra bir mevlüt programı ile ölmüşlerin ruhuna hediye edilirdi. (Gün boyu mesleki konular ele alınmaz, ast üst ilişkisi hiyerarşinden çok baba-oğul ilişkisine dönüştürdü.

4. Üç günler Toplantısı-Yıllık Genel Toplantısı

Bu programı kâhyalar kurul plânlar ve uygular, toplantı geniş bir katılımla gerçekleşir, misafirler özel ilgi ile ağırلانır özellikle köyden gelenlerle Teşkilâtın diyalogu sağlanırı.

5. Olağanüstü Toplantı

Olağanüstü durumlarda (savaş, doğal felâket, özellikle de halkın gücünü aşan bir yükümlülük halinde ya da olağan usullere aykırı bir işlemde kâhya başının başkanlığında toplanır kâhyalar kurul toplanırı. Bu toplantınlarda esnaf ve devlet kuşun iki kanadı gibi görülür,

uygulamanın adaletsiz olduğu hususunda mutabakat sağlanır, kararlılık sergilenir, çözümsüzlük durumunda sorunun memleket toplantısına taşınmasına karar verilirdi.

6. Memleket Toplantısı

Kâhyalar, üstatlar, ileri gelenler ilânlâ davet edilir. Mahalli ve mülki temsilciler de (hakim ve müftü vs.) hazır bulunur. Görüşülen sorunla ilgili karar çıkarılarak haksızlığa karşı susmayacaklarını, mahalli idareyi hükümete (Padişaşa) şikayet edeceklerini deklare ederler.

Mesleki Dayanışma

Anadolu'da her esnafın bir yardım sandığı vardı. Bunlar, esnaf vakfı, esnaf sandığı ya da esnaf kesesi olarak da adlandırılırdı. Bu sandık bağışlardan, katılım payından teşekkül ederdi. Esnafın katılacağı davet için ayrıca masraf toplanırırdı. Borç verme, geri ödeme, yardım kurallara bağlanmış ve objektif kriterlere dayandırılmıştı. Uzunçarşı yangını gibi önemli olayların yıldönümünde hatim okutulur, yemek verilirdi. Hastalara, felâkete uğrayanlara, ölenlerin yakınlarına cenaze masrafi verilirdi.

- Her sandıkta (Fon) 6 kese vardı. Bütçe kalemi de diyeboleceğimiz bu fonlar;
- Atlas Kese: Esnaf vakfına ait her türlü belge ve yazışma evrakının saklandığı kese,
- Yeşil Kese: Esnafa ait vakıf gelirlerinin senetleri ve tapu senetlerinin saklandığı kese,
- Örme Kese: Vakıf paralarının saklandığı kese,
- Kırmızı Kese: Borçların izlendiği, borç senetlerinin saklandığı kese,
- Ak Kese: Yapılan harcamaların (gider) belgeleriyle birlikte izlendiği kesedir.
- Kara Kese: Tahsili imkânsız alacakların izlendiği kese
- olmak üzere kısımlara ayrılrırdı.

Mesleğe Başlama ve Yükselme Törenleri

Nüfus fiilen çalışma esas alınarak;

1. Fiilen çalışanlar (yamak, çırak, kalfa, üstat)

2. Fiilen çalışmayanlar (Emekliler, düşkünler, sakatlar) olarak 2 sınıfa ayrılmıştı.

Yamak: 10 yaşından küçük olanların, çıraklık öncesi dönemindeki unvanıdır.

Çırak: En az iki yıl yamaklık eden çıraklığa yükseltilir, yükseliş törenle kutlanır, tören sabah namazında esnaf başkanının dükkânında toplantıyla başlardı. Üstat, çırığın işe bağlılığını ve becerisini över, sırtını sıvazlar, dükkâna devami, ana-babaya saygıyı, ibadete bağlılığı öğütler, haftalık ücretini belirlerdi. Velisi tarafından Esnaf Vakfına hediye vermek te gelenekti.

Kalfa: Üç yıllık çırak olarak çalışanlar kalfalığa yükseltilirdi. Tören daha kapsamlıdır. Tören lonca odasında yapılır, lonca kurulu hazır bulunur kalfa elbiseyi ilk defa giyer, ustası başta olmak üzere üç usta ahlâk ve becerisine şahitlik eder, dua da tören programında yer aldı. Başkan peştamal kuşatır, öğüt verir kalfanın ustasının ve diğer büyüklerin ellerini öpmesile tören biterdi. Tören sonrası yeni kalfa tebrik edilir, yine kalfa velisi de adet olarak vakfa hediye verirdi.

Üstat: Ancak fiilen 3 yıl kalfa olanlar bu kademeyle yükselebilirlerdi. Şartları ise söyleydi: 3 yıl kalfa olarak çalışmak, bu süre içerisinde kalfanın haklı bir şikâyete konu olacak iş ve davranışının olmaması, verilen görevleri titizlikle yerine getirmesi, iş ortamında iyi geçimli olmasıyla bilinmek, sanat ve mesleğine bağlılık içinde olmak, kendi adına bir işletme faaliyetinibecerebilecek intibâna vermek, yeterli işletme sermayesine sahip olmak.

Üstathiğa yükseliş törenlerinde ilkbahar seçilir. Törenden 30 gün önce üstathiğa yükseltilenler bildirilir. Töreni ahibaşı (kâhya), mahalli ve mülki erkan katılır.

Kâhya köşkünde tören başlar. Tören çember halinde ve hiyerarşîe uygun olarak oluşturulur. Hükümet temsilcisi (müftü ya da diğer bir yetkili) nin işaretî ve selâma ile tören başlar. Peygamberlerin ve padişahlarında sanat sahibi olduğu vurgulanarak sanat ve meslek sahibi olmanın gururu paylaşılır. Bu törende;

- Ticarette doğruluk,
- Müşteriye saygı,
- Hile karıştırmama,

- Satarken ayıp ve kusuru bildirme,
- Devlete itaat,
- Bilginlere saygı,
- Halka şefkat,
- Kalfa ve çıraklığa çocukları gibi gözetmek

öğütlenir, helallik dilenir. Taşı tut altın olsun, iki cihanda aziz olasın, Tuttuğun işte hayır göresin, Göçenler, erenler, pirler yardımcı olsun. Allah rızkını bol etsin, yokşulluk göstermesin, sıkıntı çektirmesin, öğüt tutmazsan, hak yersen, ah alırsan ahirette elim yakanda ola. .

Ustalık peştemali kuşatılır, dua peştamal töreninde özeldir. El öpme de bu törendendir. Kalfa, çırak ve yamakların arasından geçer, “Allah size de nasip etsin”diye selamlarken onlarda tekrar hayırlı olsun derler.

Ahiliğin Köylere Dağılışı (İmece-Yaran Kuruluşu)

Köylerdeki misafir odası geleneği bir ahilik kültürü yansımıştır. Ulaşım şartlarının, sosyal hayat anlayışının değişmesiyle bu fonksiyon etkisini kaybetmiştir.

Yaran Odaları

Yaran, dost demektir. Misafirler için tahsis edilmiştir. Ahi teşkilatlarının yaygınlaşması ile ortaya çıkmıştır. Ayrıca, değişik yaş gruplarındaki kişilerin/gençlerin eğitildiği odalarda vardı.

Yaran Odasının Kuruluşu

Ürünler kaldırılıp, bağlar bozulunca özellikle Kasım ayında yaranların odalara toplanmaya başladığını söyleyebiliriz. Yaranbaşı, odabaşı seçilir, yine aranılan vasif sayılan, seçilen, usul-erkan bilen yaran olmaktadır. Yaran odaları “ortak mal” statüsündeydi.

Yaran Odasının İşleyişi

Yaranlar odaya devam etmek mecburiyetindeydiler. İhtiyaçlar nöbetle sağlanır, sırası gelen öncekinden anahtar, demirbaş vb. teslim alır nöbeti gelene ise keşik denirdi. Keşik odayı kullanıma hazır hale getirir (temizlik vb.) lambayı yakar, gelenleri karşıladı. Herkesin oturacağı minder belli olup ocağın sağındaki minder yaranbaşına, solundaki ise odabaşına aittir.

Yaran Odasına Üyelik

Başvuranların durumu incelenip, oylamayla üyeliğe karar verilir. Yaranların kendi aralarında dayanışması adettendir.

Oda Düzeni/Güvenliği/Sosyal Etkinlikler

Oda düğeninden yaranbaşı, onun gelmediği durumda da odabaşı sorumludur. Odada içki, kumar, küfür yasaktır, aykırı davranışa karşılık ceza uygulanır. Örneğin, bütün yaranlara yemek ziyafeti, yemiş getirmek gibi. . İyi davranış geliştirmek, kötülüklerden sakınmak, sakınmak. . temel ilke budur. Odalar arası ziyarette söz konusu olur. Tek başına ziyaret yasaktır.

Yaşlıların odasında dini, tarihi kitaplar okunur, (Battal Gazi, Ahmedîyye, Muhammediye gibi kitaplar revaçtadır.) daha alt yaş gruplarında ise oyunlar, masallar, hikâyeler, destanlar öne çıkar. Birlikte ava çıkarılır, birlikte yemek yenirdi.

6 Mayısta (Hidirellez) genel bir ziyafet programı uygulanındı.

Yaranların hizmetlerinden biri de su temizliği ilgi olarak görev üstlenmiş olmalarıydı. Su kuyularını temizlerler, sel baskını, deprem, yangın vb. doğal afetlerde arama, kurtarma yardımı yaparlardı.

Düğünlerde odun ve su taşıma, misafirleri karşılama, yer gösterme, servis yapma, bulaşık yıkama,

Yoksulların ev tamiri, kişlik odun ihtiyacını karşılama, yapılan hizmet ve etkinliklerden sadece birkaçıdır. Ekonomik durumu iyi olanlara da koyun, keçi vs. karşılığı hizmet verilirdi.

Ziraat Alanında, hayvanı ölen çiftçinin çifti sürürlür, ekini biçilir, ekilir, harmanı kaldırırlırdı.

Harman Sonu Yıllık Eğlenceleri

Harman kaldırıldıktan sonra her odanın yaranı aralarında para toplayarak koyun, keçi, şeker, yağı, sebze ve meyve alırlar yemek ziyafeti av partisi düzenlerlerdi.

Ahilik Teşkilât Kültürü Tecrübesinin Günümüz Soysal Hayatı İçindeki Yansımısması ve Değeri

Bu konuyu birkaç ana maddede şöyle özetleyebiliriz;

- Ahilik, yaygın-etkin bir sivil toplum kuruluşudur.

- Toplum yapısının düzenlenmesinde sevgi, saygı, karşılıksız yardım duyusunun kurumlaşmasıyla önemli rol üstlenmiş adeta bir yasama, yürütme ve yargı erki içinde faaliyet göstermiştir.
- Bu kültür kaynağını köklü devlet geleneğinden, sağlam tarihsel ve toplumsal değerlerimizden –özellikle de İslâm dininden) – alır. Çünkü, “insanların en hayırlısı insanlara en çok hayatı olandır.” İlkesi yanında sevgi, saygı, merhamet, hakının yanında yer alma, birelilik ve dirlik içinde olma İslâm dinince övülmüş, teşvik edilmiş kavamlardır. Yardım duyusu, ahlilikte zevkle yapılan bir uğraşa, bir yarışa dönüşmüştür. Yine İslâm'a göre öldükten sonra yararlı bir eser bırakan kimsenin (bir kitap, hayırlı bir çocuk, bir çeşme, bir yoksulu gözeten) derece olarak yüksek olup, sevap defterinin kıyamete kadar işleyecek olması inancı bu tarihsel kurumun en önemli motivasyonunu sağlamıştır.
- Sınıf farklılıklarını, çıkar çatışmalarını önleyen ve idealist bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca,
- Toplumları sarsan sosyal sınıf çatışmalarını, kin ve düşmanlık duygularını ortadan kaldırın yüksek bir medeniyet boyutudur.

Günümüzde, sekülerizmle ifade edilen ve her şeyi “yarar”-“çıkar” ilişkisine dayandıran pozitivist anlayışın ahlık kültüründen alacağı elbette çok şey vardır. Bu tarihsel kültür alış-verışı gerçekleştiğinde hayat daha çok yaşamaya delegecek, insan yaratılışından taşıdığı yüksek değerlere biraz daha yaklaşacaktır.

FÜTÜVVEТ RUHUNUN DİNİ TEMELLERİ

Ali AKPINAR*

A. Konu İle İlgili Kavramlar

Fütüvvet: Fütüvvet, sözlükte genç, yiğit, cömert demek olan 'fetâ' kelimesinde türemiş olup gençlik, kahramanlık ve cömertlik anlamında bir kelimedir. Terim olarak Fütüvvet, "Dünya ve Ahirette halkı, nefsinе tercih etmek"¹ "cömertçe vermek, başkasını rahatsız etmemek, şikayet ve sizlanmayı terk etmek, haramlardan uzaklaşmak ve ahlakî değerlere sahip olmak"² diye tanımlanmıştır. İslam literatüründe bu kavramdan ilk bahsedeni kişinin Cafer es-Sâdîk (ö: 148/765) veya *Fudayl b Iyâz* (ö: 187/803) olduğu söylenir. Bunlardan ilki fütüvveti, "Ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen şey için ise şükretmektir" diye tanımlarken, *Fudayl* "Dostların kusuruna bakmamaktır" diye tanımlar.

Hicrî III. Asırdan itibaren, eskiden beri önemli bir erdem sayılan "mürüvvet"³ kelimesinin, yetişkin insanlarda erdemler ifade etmesine karşılık; fütüvvet, gençlere yaraşır erdemler anlamına kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır. Ahlak kitaplarında fütüvvet, bütün ahlâkî erdemleri kapsayacak şekilde kullanılmış, bu erdemlere sahip kişilere "fütüvvet ehli", fütüvvet adab ve erkani ile ilgili olarak yazılmış eserlere de "fütüvvetnâme" adı verilmiştir. Süleimi'nin Risaletü'l-Fütüvve ve Kitabü'l-Fütüvve, Ensâri'nin Fütüvvetnâme, *Ibn Cüneyd'in* Kitabı

* Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, SİVAS. iakpinar@cumhuriyet.edu.tr

¹ Ali b. Muhammed el-Cûrcânî, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, s, 165.

² Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, VIII, 318.

³ Sözlükte "adamlık, kişilik" demek olan *mürüvvet*, "Dinen ve aklen övülmüş güzel seyleri yapabilme gücü" diye tanımlanmıştır. Bkz. Ali b. Muhammed el-Cûrcânî, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, s, 210.

Mirâti'l-Fütüvve, *Şeyh Hüseyin'in* (Türkçe) Fütüvvetname'si bunlardan meşhur olanlardır.⁴

Fütüvvet kavramı, İslam tasavvufunda daha anlamlı ve yaşanılır hale gelmiştir. Süflere göre fetâ sûfî, fütüvvet ise tasavvufun kendisidir. Zira fütüvvet kavramı, sûfinin en temel özelliklerinden olan "fedakarlık, digerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü, nefsiné söz geçirme gibi erdemlerle örtüşmektedir. Ebubekir el-Varrak, fütüvveti "kişinin hasının olmaması, yani herkesle iyi geçinmesi ve herkesle barışık olması, sofrasında yemek yiyan müminle kafir arasında fark gözetmemesi" diye tanımlamıştır. Çünkü fetâ, iradesine hakim olan nefis putunu kıran kimsedir.

Sülemî ise fütüvvet kavramını İslâm tarihinden örneklerle şöyle somutlaştırrır:

"Fütüvvet, Adem gibi özür dilemek,

Nuh gibi iyi olmak,

İsmail gibi dürüst olmak,

Musa gibi ihlaslı olmak,

Eyyub gibi sabırlı olmak,

Davûd gibi cömert olmak,

Muhammed gibi merhametli olmak,

Ebubekir gibi hamiyetli olmak,

Ömer gibi adaletli olmak,

Osman gibi hayâlı olmak,

Ali gibi bilgili olmaktr."⁵

Hasen Basrî, Allah için nefsiné hasım olmandır", *Haris Muhsâsibî*, "Herkese insaf göstermek ve kimseden insaf beklememektir"; *Fudayl b. İyas*, "Evinde yemek yiyenlerin mümin, kafir, dost, düşman olduğuna bakmamaktır"; *Cüneyd Bağdâdi*, "Bol bol iyilik ihsan etmek ve kimseye eziyet etmemektir"; *Ebû Yezid Bestamî*, "Başkalarına yaptığı iyiliği küçük görmek, başkalarının sana yaptığı iyiliği büyük görmektir";

⁴ Mustafa Çağrıci, "**Fütüvvet**", İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, II, 63.

⁵ Süleyman Uludağ, '**Fütüvvet**', DIA, XIII, 259-261

Yahya b. Muâz, "Takva ile birlikte yüz güzelliği, emanetle beraber söz güzelliği, vefa şartıyla kardeşlik ruhudur", *Sehl b. Abdillah*, "Sünnete tabi olmaktadır."⁶

a. **İsâr:** Sözlükte bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme demektir. Terim olarak isâr, bir kimsenin kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile sahip olduğu imkanları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakarlıkta bulunmasıdır. Kişinin malının yarısını vermesi *sehâvet*, yaridan çoğunu vermesi *cûd*, imkanlarının tamamını vermesi ise *isâr* olarak isimlendirilmiştir. Isâr, din kardeşliğinin en ileri derecesidir. *İsâr*, mal ile olabildiği gibi can ile de olabilir. Kişinin kendi rahat ve huzurunu, hayatını başkaları için feda etmesi de bir çeşit isârdır.⁷ Nitekim *Ebu Talha*, Uhud savaşında kendi vücudunu Hz. Peygambere siper etmiş ve ona kalkan yapmıştır. *İsâr, başkasını kendine tercih etme, dinî hazırlar, dünyevî zevklerin önüne geçirme* demektir. Bu ise yakını bir iman gücü, sevgi coşkusu ve sıkıntılarla sabretmeye kazanılır.⁸

İsâr, karşısız herkese her şeyi veren Yüce Allah'ın ahlaklıyla ahlaklanmaktadır; *İsârı* tavsiye ve teşvik eden Kur'an ahlaklıyla ahlaklanmaktadır; kendini insanlığa adayan peygamber ahlaklıyla ahlaklanmaktadır; din uğruna mal ve canlarından geçen Muhacir ve onlara Medine'de kucak açan Ensâr ahlaklıyla ahlaklanmaktadır.

b.Uhvvet ve Ahilik: Kardeşlik anlamında bir kavramdır. Cahiliyye döneminde var olan fetâ/yiğit tipi, İslam tasavvufunun gelişmesiyle sâfilikle özdeleşmiş, daha sonra esnaf kesimiyle kurumlaşarak âhilîk haline gelmiştir. Ahilik, Arapça "kardeşim" anlamına gelen "ahî" kelimesinden türetilmiştir. Onun, Divânü Lügâti't-Türk'te geçen ve "cömert, eli açık" anlamına gelen "akî" kelimesinden türediği de ileri sürülmüştür.⁹ Ahiliğin kurucusu XIII. Yüzyılda Azerbaycan'nın Hoy kasabasında doğup Konya, Kayseri ve Kırşehir'de yaşamış olan

⁶ Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyrî*, (Çev: Ali Arslan) İstanbul, 1980, s, 273-275; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983,I, 638.

⁷ Mustafa Çağrıçı, "İsâr", DIA, XXII, 490-491.

⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 26.

⁹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s, 51-52; Ziya Kazıcı, "Ahilik", DIA, I, 540; A. Yaşa Ocak, 'Fütüvvet', DIA, XIII, 261-263. Türkler İslâm öncesi kültürlerindeki kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik yüküsü olan akılığı İslâm ile geliştirip devam ettirmişler, aki kelimesi zamanla yerini Arapça ahî kelimesine, akılık da uhuvvet kelimesine bırakmıştır. Bkz. Mikail Bayram, *Ahi Evren*, Ankara, 1995, s, 31-32.

Nasîruddun Mahmud b. Ahmed el-Hoyî Ahî Evran'dır (ö:659/1261).¹⁰ Ahî Evren, sosyal, ekonomik ve siyasi teşkilatçılığı yanında pek çok eser vermiş büyük bir halk filozofudur. Horasan ve Maveraünnehir'de tahsilini yapmış, büyük ilim adamı *Fahriüddin Razî* (606/1209) ye talebe olmuştur. Anadolu şehirlerinde sanayi çarşlarının kurulması fikri ve ilk uygulaması Ahî Evren'e aittir. O, bu fikirlerini *Letâif-i Hikmet* adlı eserinde şöyle ifade eder: "Allah, insanları yemek, içmek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Hal böyle olunca demircilik, marangozluk gibi meslekleri yürütmek için çok insana ihtiyaç olduğu gibi, bu ve benzeri diğer meslek ve sanatlar için gerekli alet ve edavatı tedarik için de çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Bu bakımından insan/toplum için gerekli olan bütün sanat kollarının yaşatılması ve bu işe yeterli miktarda insan yönlendirilmesi gereklidir." "Toplum, çeşitli sanat kollarını yürüten insanlara muhtaç olduğuna göre bu sanat kollarını yürüten çok sayıda insanların belli bir yere toplanmaları ve her birinin belli bir sanat ile meşgul olmaları gerekir ki, toplumun bütün ihtiyacı görülmüş olsun."¹¹

B. Fütüvvet Ruhunun Kur'an Ve Sünnet Temelleri

Fütüvvet kavramının türediği *Fetâ* kelimesi Kur'ân'da şu formlarda geçer: Hz. İbrahim için (21/60), Hz. Musa'nın yol arkadaşı için (18/60, 62), Misir kadınları Hz. Yusuf için (12/30); Hz. Yusuf'un zindan arkadaşları için (feteyân 12/36); Ashab-ı Kehf için (fitye 18/10, 13); Hz. Yusuf'un emrindeki adamları için (fityâ 12/62); mümin cariyeler için (feteyât 4/25, 24/33). Dikkat edilirse bu kullanımların hemen hepsinde genç erkek ve kadınlar kastedilmiştir. Hz. Yusuf'un zindan arkadaşları hariç tutulursa, kelimeler olumlu tipler için kullanılmıştır. Hz. Yusuf'un zindandaki iki arkadaşından biri affedilerek kurtulmuş, diğeri ise idam edilmiştir.

Fetâ kökünden türetilen Fütüvvet kavramına yüklenen *gençlik, dinçlik, kahramanlık ve cömertlik* gibi erdemler Kur'ân'daki kullanımlarda da görülmektedir. Sözgelimi Musa'nın yol arkadaşı olan genç, kendisini bir peygamberin hizmetine adamış; Hz. Yusuf peygamber olmadan önce de seçkin bir çocukluk ve gençlik geçirmiştir; Ashab-ı Kehf denilen yedi genç, kendilerini tevhide adamışlar; Yusuf'un adamları da

¹⁰ Evren, Evirmekten eviren anlamına Türkçe bir kelimedir. Evrildiği için yılana, döndüğü ve evrildiği için kainata da evren denmiştir. Bkz. Mikail Bayram, *Ahi Evren*, s, 7-8, 14-29.

¹¹ Mikail Bayram, *A. Selçukluları Zamanında Ahî Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi*, Kelime Dergisi, Konya, 1986/3, s, 43-44.

seçkin bir yöneticiye hizmet eden kişilerdir; mümin cariyeler ise, yine Müslümanların hizmetinde bulunan iffetli hanımlardır.

X Sonuç olarak fütüvvet kavramının türediği ve Kur'ân ayetlerinde geçen 'fetâ' kelimesi, yalnızca yeni yetişmiş genç anlamına gelmez. O aynı zamanda kamil kişi demektir.¹² Kur'ân'da da bu anlamda kullanılmıştır.

İsar da bir Kur'ân kavramıdır. Beş ayette (12/91, 20/72, 59/9, 79/38, 87/16) tercih etme, öne geçirme anlamında ve fiil formunda kullanılmıştır. İsar kavramına temel teşkil eden ayet ise şu ayettir:

"Bunlardan önce Medine'yi yurt edinip imana sarılanlar ise, kendi beldelerine hicret edenlere sevgi besler, onlara verilen ganimetlerden ötürü içlerinde bir kıskanma veya istek duymazlar. Hatta kendileri ihtiyaç duysalar bile o kardeşlerine öncelik verir, onlara verilmesini tercih ederler. Her kim nefsinin hırsından ve mala düşkünlüğünden kendini kurtarırsa, işte felah ve mutluluğa erenler onlar olacaklardır." (59/9) Ayetin iniş sebebiyle ilgili kaynaklarda farklı örnekler yer almaktak olup bunlardan bir kaçını şöyledir:

Peygamberimize yardım için müracaat eden bir yoksulu, Ensârdan Ebû Talha evine götürür. Evde çocukların yiyeceğinden başka bir şey yoktur. Ebu Talha, eşine şöyle der: "Sen çocukların bir şeylerle oyalayıp uyut, onların yiyecekleriyle Peygamberin misafirini ağırlayalım, karanlıkta biz de yermiş gibi davranışız." Öyle de yaparlar. Sabah olunca Peygamberimiz @, yaptıkları işin Yüce Allah'ın hoşuna gittiğini söyleyerek onları kutlar ve bunun üzerine bu ayet iner.

Ibn Ömer anlatır: Peygamberimizin ashabından birine bir koyun başı hediye gelir. Adam, kardeşim falan benden daha fazla ihtiyaç sahibidir, diyerek kelleyi ona gönderir. Gönderdiği adam da aynı düşünceyle bir başka kardeşine gönderir. Böylece kelle, tam yedi ev dolaşır ve ilk eve geri gelir. Bunun üzerine bu ayet iner.¹³

Nadiroğullarından elde edilen ganimeti Peygamberimiz, muhacirler arasında paylaşmak istediğini Ensar'a danışır. Onlar, hay hay, başımız üstüne ey Allah'ın Rasülü, diyerek razı ve hoşnut olurlar. Peygamberimiz de @ "Allahım, Ensar ve Ensar çocuklarına merhamet et!" diye dua eder. Onlar hakkında bu ayet iner.¹⁴

¹² İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 56; V, 109.

¹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 24-25; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4843-44.

¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 23-24

İslam Tarihi, bolluk ve bereket günlerinde olduğu gibi pek çok savaşıta, kıtlık ve dar zamanlarda da yapılan pek çok işar örneği ile doludur. İşte onlardan biri de *Yermük* savaşındaki şu tablodur: *Huzeyfetü'l-Adevî* anlatır: *Yermük* savaşının yaman kızışığı bir gündü. Savaşa ara verildiği bir sırada elimdeki su kırbasıyla yaralıların arasında dolaşmaya başladım. Amca oğlumu inlerken gördüm. Hemen yanına vardım, su ister misin, dedim. Evet diye başını salladı. Tam içirecekken, yakınında bir yaralının 'su' diye inlediğini duydum, 'ona götür' diye işaret etti. Hemen ona vardım. Kanlar içerisinde inleyen *Hişam b. El—As'dı*. Suyu ağızına vereceğim bir sırada, bir 'âh, âh' sesi duyuldu. *Hişam*, suyu içmedi ve ona götürmemi işaret etti. O şahsin yanına vardığında, ölüm ona benden önce gelmişti. Bari suyu *Hişam'a* götürreyim dedim. Yanına geldiğimde o da ruhunu teslim etmişti. Amca oğluma yetiştireyim diyerek, ona yöneldim. Ne hazin ki o da şehid düşmüştü. Elimde su, kalakalmıştım.¹⁵

Ebu Yezid Bestamî anlatır: Hicazda iken Belhli bir genç bana zühd anlayışımı sordu. "*Bizler bulunca yeriz, bulamayınca sabrederiz*" dedim. "Bu bizim Belh köpeklerinin yaptığına aynısı" dedi.

Peki dedim, sizin zühd anlayışınız nasıldır? Şöyledir cevap verdi: "*Biz bulamayınca şükrederiz, bulunca başkasını kendimize tercih eder ve dağitzeriz*".¹⁶

Ebu'l-Hasen Antaki anlatır: "Otuz kadar kişiyle Rey kasabalarından birinde bir adama misafir olduk. Yanımızda hepimizi doyurmayan kadar az birkaç ekmek vardı. Akşam ekmekleri parçalara ayırip sofraya koyduk. Karanlık çökmüştü. Sofra kaldırıldığından ekmeklerin hiç eksilmediği görüldü. Çünkü herkes, hepimize yetmeyecek, hiç olmazsa arkadaşım yesin diye ona hiç el uzatmadı.¹⁷

Uhuvvet ise Kur'an'ın israrla üzerinde durduğu ve sistemleştirdiği bir kavramdır. Erkek ve kız kardeş anlamına gelen ah-uht kelimeleri onlarca ayette geçer. Sözlükte 'ah' kelimesi istemek anlamına olup kardeş kardeşle aynı maksat ve gayeyi istediği için ona bu isim verilmiştir.¹⁸ Kur'an'da geçen bu kelimeler, neseplarıyla kardeşlik için kullanıldığı gibi; akrabalık, soydaşlık ve dinlarıyla kardeşlik için de kullanılmıştır.

¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 28; Elmalılı, age, VII, 4844; Mehmet Akif, *Safahat*, Vahdet, s, 408-409.

¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 28-29.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 29.

¹⁸ Fahrüddîn Razî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VIII, 164; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 434.

Sözelimi pek çok peygamber, kavimlerinin kardeşi olarak takdim edilmiştir. (Bkz. 7/65, 73, 85; 11/50, 61, 84; 26/106, 124, 142, 161; 27/45, 29/36) Yine din kardeşliği için de bu kelimenin kullanıldığını görmekteyiz. (2/178, 220; 3/103; 9/11; 15/47; 33/5 İhvânüküm fi'd-dîn; 49/10, 12; 59/10) Uhuvvet ruhunun temelini oluşturan ayetler şunlardır:

"Ey iman edenler! Hepiniz toptan, Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, bölünüp ayrılmayın. Allah'ın sizin überinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birbirine ısnadırmış ve onun lütfu ile kardeş oluvermiştiniz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oraya düşmekten de sizi O kurtarmıştı. Allah size âyetlerini böylece açıklıyor, ta ki doğru yola eresiniz. (3/103)

✓ "Müminler sadece kardeşler. O halde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki O'nun merhametine nail olasınız." (49/10)

"Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı.gunahtar. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi giybet etmesin. Hiç sizden biriniz olmuş kardeşin cesedini dışlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevbeleri çokça kabul eder ve merhamet eder." (49/12)

"Onlardan sonra gelenler: 'Ey keremli Rabbimiz! Bizi ve bizden önceki mümin kardeşlerimizi affeyle! İçimizde müminlere karşı hiçbir kin bırakma! Duamızı kabul buyur ya Rabbenâ, çünkü Sen raufsun, rahîmsin!' derler" (59/10)

"Onların kalplerindeki kini söküp çıkarmışlardır. Dost ve kardeş olarak, divanlar üzerinde karşı karşıya oturlurlar." (15/47)

Din kardeşliğinin anlamı, dinin gereklerini yerine getirmede birbirine yardımcı ve destek olmak demektir. Bu hem maddî, hem de manevî yardımlaşma ve dayanışmayı içine alır. Müslümanların kendi aralarında gerçekleştirecekleri din kardeşliği, başka toplumlarda görülmeyecek şekilde onlara özeldir. Zira İslam'a göre din bağı, tüm bağların üstündedir.

Hz. Peygamber Müslümanların maddî ve manevî her konuda birbirlerine yardımcı ve destek olmalarını sağlamak için Mekke'de Müslümanlar arasında kardeşlik (*Muahât*) ilan etmiş; hicretten sonra da ikinci kez Muhacirlerle Ensar arasında kardeşlik ilan etmiştir. Bunun

sonucu Müslümanlar *Mekke ve Medine'de* birbirlerine destek olmuşlar, evlerinde ağırlamışlar, sahip oldukları tüm imkanları birbirleriyle paylaşmışlar ve bu konuda anlamlı örnekler sunmuşlardır.¹⁹

İslam'ın öngördüğü bu kardeşlik ruhunun gerçekleşmesi için bir takım fedakarlıklar gereklidir ki onların başında malî fedakarlıklar gelir. İslam'a göre 'mal'ın asıl sahibi Yüce Allah'tır. Mal, insanlar elinde O'nun emanetidir ve O'nun ölçüleri doğrultusunda kullanılmalı, gerektiğinde O'nun uğruna ve O'nun kullarının ihtiyaçları için harcanmalıdır. Bu genel olarak İnfak ve tasadduk ruhudur. İnfak, zengin fakir her müslümanın temel özelliğidir ve Kur'an infak ayetleriyle doludur:

 "Sevdığınız şeylerden sarf etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz. Her ne sarf ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir."²⁰

"Mallarını Allah yolunda sarf edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah'ın lutfu genişir, O her şeyi bilendir."²¹

"Doğrusu, sadaka veren erkek ve kadınlara, Allah'a güzel bir takdim de bulunanlara kat kat karşılık verilir; onlara cömertçe verilecek bir ecir vardır."²² "Allah sadaka verenleri şüphesiz mükafatlandırır."²³

 "Onlar bollukta ve darlıkta sarf ederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik yapanları sever."²⁴

"Ey inananlar! Alışverişin, dostluğun, şefaatin olmayacağı günün gelmesinden önce sizi rızıklandırdığımızdan hayra sarf edin. İnkar edenler ancak yazık edenlerdir."²⁵ "Allah yolunda sarf edin, kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın, işlerinizi iyi yapın. Şüphesiz Allah iyi iş yapanları sever."²⁶

"De ki: 'Doğrusu Rabbim, kullarından dilediğinin rızkını hem genişletir ve hem de ona daraltıp bir ölçüye göre verir; sarf ettiğiniz her

¹⁹ Bkz. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, VIII, 108-115.

²⁰ 3 Alu Imran 92.

²¹ 2 Bakara 261.

²² 57 Hadid 18.

²³ 12 Yusuf 88.

²⁴ 3 Alu Imran 134.

²⁵ 2 Bakara 254

²⁶ 2 Bakara 195.

hangi bir şeyin yerine O daha iyisini koyar, çünkü O rızık verenlerin en hayırlısıdır".²⁷

"İyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın. Allah'tan sakının, Allah'ın cezası şiddetlidir."²⁸

Kur'an inanan inanmayan herkese iyiliği emreder: "Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranışınızı yasak kılmaz; doğrusu Allah adil olanları sever."²⁹

 Kur'an'a göre her şey insan içindir, onun iki dünyada mutluluğunu temin etmek adınamdır. Ezcümle din insan içindir, peygamber gönderilmesi insan içindir, kitap indirilmesi insan içindir, tüm evren insan içindir, hayvanlar, bitkiler, yer ve gök cisimleri hep insan içindir ve onun emrine sunulmuştur, hatta meleklerin bile önemli bir kısmı insanların emrine sunulmuştur ve son olarak ahiret hayatı da insan için dizayn edilmiştir.³⁰ İnsana verilen, onun hizmetine sunulan tüm bu sayılanlar Allah'ın nimeti ve insandaki emanetidir. Dolayısıyla sahiplenilmeli, yararlanılmalı, korunmalı, ölçülü olarak ve yerice kullanılmalıdır.

 Bu konuda Hz. Peygamberden de çok sayıda hadis gelmiştir. O, yardımlaşma ve dayanışma konusundaki yaştantisıyla kendisi canlı örnekler sunmuş ve sözleriyle müminleri insanlığa hizmete yönlendirmiştir. Onun bu yönlendirmelerinden bir kaçı şöyledir:

 "İnsan öldüğü zaman ameli kesilir / sona erer. Ancak şu üç şeyin sevabı devam eder: Sadaka-i cariye, faydanılan ilim ve kendisine dua eden evlat."³¹

Bu hadisdeki sadaka-i cariye (akan/sürekli sadaka), hizmet verdiği sürece sevabı devam eden sadaka, durmadan akan hayır çeşmesi, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılan ve insanlara hizmet veren eserler, iyilik yolunda yapılan vakıflar olarak anlaşılmıştır³² ki bunun

²⁷ 34 Sebe' 39.

²⁸ 5 Maide 2.

²⁹ 60 Mümtahine 8.

³⁰ "Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir. Doğrusu bunlarda, düşünen kimseler için dersler vardır." 45 Casiye 13; 31 Lokman 20.

³¹ Müslim, Vasiyyet 14; Ebû Dâvud, Vesâya 14; Nesâî, Vesâya 8.

³² Bkz. İbn Esir, *en-Nihâye*, Mekke, ty, I, 264; Münâvî, *Feyzu'l-Kâdir*, I, 438; Canan, age, XVI, 277.

îçerisine yol, köprü yapımı, su hayatı, yolcular için han, kervansaray ve benzeri vakıflar katılmıştır.

"İnsanların hayırlısı, insanlara yararlı olandır"³³ prensibi vakıflar başta olmak üzere pek çok sosyal dayanışma müsesesinin temelinin oluşturmuştur. Bu mealde Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Tüm halk Allah'ın ehlidir. Onların Allah'a en sevimli geleni ise, Allah'ın ehlince iyilik yapan, onların yararına işler işleyendir."³⁴

"Veren el, alan elden üstündür."³⁵

"Mümin cennete girene kadar hayra doymaz."³⁶

"Müslüman elinden ve dilinden insanların emin olduğu kimsedir."³⁷ "İnsanlara eziyet edecek şeyleri yoldan kaldırırmak da sadaka/ibadettir."³⁸

"Sizden biriniz, kendi nefsi için istedığını kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olamaz."³⁹

"Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikede yalnız bırakmaz. Kim, bir kardeşinin ihtiyacını görürse Allah da onun ihtiyacını görür. Kim bir müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da o sebeple onu Kiyamet gününün sıkıntısından kurtarır. Kim bir müslümanın ayibini örterse, Allah da onun ayibini kiyamet günü örter."⁴⁰

Müminler birbirini sevmeye, birbirlerine merhamet etmeye, birbirlerine şefkatte bir bedenin azaları gibidir. Ondan bir uzuv rahatsız olursa, diğer uzuvlar uykusuz kalma ve ateş ve ağrıyı çekmede ona ortak olur."⁴¹

"Yedi şey vardır ki, kişi kabirde bile olsa, ondan hasıl olan ecir devamlı olarak kendisine ulaşır: Öğretilen ilim, halkın yararına akıtları

³³ Aclûnî, bu sözün manası sahib olsa bile bu şekilde hadis olmadığını, ama bu manayı çağrıstan hadisler olduğunu söyler. Bkz. Aclûnî, *Kesfû'l-Hâfi*, I, 472. Camiu's-Sağîr de ise bu anlamda hasen bir hadis yer almıştır. Bkz. Münâvî, *Feyzû'l-Kâdir*, III, 481.

³⁴ Aclûnî, *Kesfû'l-Hâfi*, I, 457-458.

³⁵ Nesâî, Zekat 52; Ebû Davûd, Zekat 28; Ahmed, I, 446; II, 68; IV, 137, 226.

³⁶ Tirmizî, İlim 19.

³⁷ Buhârî, İman 4, 5; Müslim, İman 64, 65.

³⁸ Müslim, İman 58; Ebû Davud, Sünne 14; Tirmizî, İman 6.

³⁹ Buhârî, İman 6; Müslim, İman 71; Nesâî, İman 19; Tirmizî, Kiyame 60; İbn Mace, Mukaddime 9.

⁴⁰ Ebû Davûd, Edeb 46; Tirmizî, Hudûd 3; Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58.

⁴¹ Buhârî, edeb 27; Müslim, Birr 66.

su, açılan su kuyusu, dikilen ağaç, inşa edilen mescid, okunmak üzere bağışlanan Kur'an, vefatından sonra kendisine dua edecek hayırlı evlat."⁴²

"Merhametli olanlara Rahman merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlar da size merhamet etsinler."⁴³

"Bir kadın/bir kişi, kedisini hapsederek açlıktan ölmesine neden oldu ve bu yüzden azaba düşar oldu."⁴⁴ "Bir kişi/kadın, mestini çıkararak çölde susamış bir köpeği suladı, bu yüzden Allah onu bağışladı."⁴⁵ "Peygamberlerden birini bir karınca ısırdı. O da öfkelenerek karıncanın yuvasının yakılmasını emretti. Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetti: Bir karınca ısırdı diye sen, tesbih eden bir ümmeti yaktın."⁴⁶

"Bir müslüman ağaç diker de bunun meyvesinden insan, ehlî veya vahşi hayvan veya kuş yiyecek olursa, yenen şey onun için bir sadaka hükmüne geçer."⁴⁷

C. Ahilik Kurumunda Dinî Motifler

İsâr, Fütüvvet, Mürüvvet ve Uhuyvet gibi İslâmî temel kavramların kurumlaşmış hali demek olan Ahilik, manevî ve maddî iki ayağı olan bir sistemin adıdır. Bu iki ayaktan ilki, dürüstlük, güvenilirlik, çalışkanlık gibi ahlakî erdemler; diğeri ise iş tutma, sanat-meslek sahibi olma ve üretkenlik gibi atılımcı ruhtur. Ahilik, "İmanın ilimle beslenmesi ve çalışma ile şekillenmesi"dir.⁴⁸

Ahiliğin ruhu Kur'an'dan kaynaklanır, onun töre ve törenlerine Kur'an ayetleri ışık tatar. Ahilik bünyesinde yapılan kalfalık, ustalık törenleri Kur'an'dan Aşr-ı şerif okumalarıyla başlar, Hz. Peygambere salavat dualarıyla sona ererdi. Yapılan törenlerdeki kalfa yahut usta adayına verilen şu öğretüler, kurumun dini temel ilkeler doğrultusunda çalıştığını açık göstergesidir:

⁴² Ahmed, V, 415.

⁴³ Tirmizî, Birr 16.

⁴⁴ Buhârî, Bedü'l-Halk 17; Müslim, Birr 151.

⁴⁵ Müslim, Tevbe 155.

⁴⁶ Buhârî, Cihad 152; Müslim, Selam 148. Sünnette hayvan hakları, onlara iyi bakmak, onlara eziyet etmemek gibi konular için bkz. Canan İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, VII, 269-291.

⁴⁷ Müslim, Musakât 10; Buhârî, edeb 27.

⁴⁸ Refik H. Soykut, *İnsanlık Bilimi Ahilik*, Ankara, 1980, s. 17.

*"..Ta kim helal kazançla meşgul ola, ustasının çerağını uyar..
Bu şartla kim Hak Teâlâ'nın ibadetini yerine getire, şeriata, tarikata
muhalefet eylemeye.."*

*".. Ey oğul gerektir kim, güzel ahlaktan, akl-ı selimden dışarı
adım atmayasın.*

Nefsine ve şeytana uymayasın.

Haramdan, mekruhtan perhiz edesin.

Sünnetleri kocaltmayasın.

Elinle komadığını götürmeyesin.

Kimse nin sanatına tamah etmeyesin.

Kimse nin ehline iyaline kem gözle bakmayasın.

*Kimseye kibir, düşmanlık beslemeyesin, cimrilik yapmayasın,
hased etmeyesin.*

Her kimin ayibini görürsen örtesin.

Dünyaya aşırı muhabbet göstermeyesin.

*Senden büyüğe varıp ona ikram edesin, hürmet ve hizmette
bulunasin.*

*Bir elinin kazancını ihtiyaçların için, diğer elinin kazancını
ahiretin için fukaraya sarfedesin.*

Hayır işlerde elinden geleni yapmakta kusur etmeyesin.."

"Oğul hak al, hak ver

*Kimseye dediğinden eksik verme ki Yüce Allah kazancına ve
ömürüne bereket vere..*

Her ne zaman teraziyi eline alınca, Ahiret terazisini hatırlayasın..

İyi bil ki helalin hesabı, şüphelinin itabı, haramın azabı vardır.

Haydi oğul, ona göre dırlik işin gereksin.."

*"Bak oğul, alimlerin dediklerini, kahyaların öğütlerini, ustan
olarak benim sözlerimi tutmaz isen..*

Ana, baba, hoca, usta hakkına saygı göstermezsen..

Tanrı buyruklarını dinlemezsen şu parmaklarım yarın ahirette boynunda olsun!"⁴⁹

"Harama bakma, haram yeme, haram içme..

Doğru, sabırlı, dayanıklı ol..

Yalan söyleme..

Büyüklerden önce söze başlama..

Kimseyi kandırma..

Kanaatkar ol..

Dünya malına tamah etme..

Yanlış ölçme, eksik tartma..

Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranışmasını bil..

Kendin muhtaç iken başkalarına verecek kadar cömert ol."⁵⁰

"Taşı tut alım olsun.

Allah seni iki cihanda aziz etsin.

Tuttuğun işten hayır gör.

Erenler, pirler hep yardımcı olsun.

Allah rızkını bol etsin, yoksulluk göstermesin, sıkıntı çekirmesin.

Bilginlerin, esnaf başkanlarının ve benim sözlerimi tutmazsan..

Ana, baba, hoca,, usta hakkını gözetmezsen..

Halka zulmeder, kafir ve yetim hakkı yersen..

Kısaca Allah'ın yasaklarından sakınmazsan..

Yirmi turnağın Ahirette boynuna çengel olsun!"⁵¹

Ahilik ruhu, tembelliği ve hazır yiyeçiliği hoş görmez. O, çalışmayı, üretmeyi, atılımcı olmayı öngörür. Ama en önemlisi o, sacece

⁴⁹ Bkz. Refik H. Soykut, *İnsanlık Bilimi Ahilik*, s. 46, 51-52, 53, 55.

⁵⁰ Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul, 1990, s. 39.

⁵¹ Kemal Turan, *Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*, İstanbul, 1996, s. 38.

amel/işin adamı değil, Kur'ân'ın ısrarla üzerinde durduğu "Sâlih amel" in adamı olmayı ister ve bunun için ilkelerini belirler.

Ahilik hem kalıcı (statik) bir ruhtur, hem de atılımcı (dinamik). O, kalıcılığını Yüce Allah'ın değişmeyen devamlılıklarından alır. Atılımcılığını (ilericilik de denebilir) ise, Tanrı'nın devamlı değişkenliklerinden, Evrende sürekli var olan canlılık ve değişkenlilikten alır. Birincide inanmak ve çizilmiş sınırla (kader) kalmak; ikincide ise araştırma, öğrenme ve ilerleme vardır. O, kalıcılık yüzünden çelik gibi sert ve esnek; ilericilik yüzünden tomurcuk gibi taze, ipek gibi yumuşak, deniz gibi engin, su gibi akıcı-yaratıcı ve yaşıticıdır.⁵²

Fütüvvet teşkilatı dışında bırakılan şu on iki grup insana bakıldığından, sistemin Kur'ân ve Sünnet merkezi etrafında kurulduğu açıkça görülür. Zira bunlar dinin yasakladığı ve sıcak bakmadığı şayelerdir: "Kafirler, münafiklar, müneccimler/büyücü medyumlar, içkizina-livataclar, rotgenciler, yalan yanlış şayelerle müsteriyi aldatan dellallar/reklamcılar, yalan va'dedip eksik tartan sahtekar sanatkarlar, merhametsiz kasaplar, yürekleri taşlaşmış cerrahlar, avcılar, bozguncular/ teröristler ve karaborsacı vurguncular."⁵³

Yine Ahî Tüzüğü demek olan Fütüvvetnamelerde şu hususların yiğidi yiğitlikten, Ahîyi ahilikten, Şeyhi şeyhlikten çıkaracağı yazılmıştır ki bunlar dinin en başta yasakladığı şayelerdir: "Şarap içen, zina yapan, livata yapan, gammazlık-dedikodu-iftira eden, kovuculuk edip giybet yapan, münafıklık eden, gurur ve kibirli olan, sert ve merhametsiz olan, haset eden, affetmeyip kin tutan, sözünde durmayan, yalan söyleyen, emanete hiyanet eden, kadınlara kötü niyetle bakan, kişinin ayibini örtmeyip açığa vuran, cimri olan, hırsızlık eden."⁵⁴

Buna göre Kur'ân'ın ifadesiyle "Biz Allah'a aidiiz ve O'na döneceğiz"⁵⁵ diyen her Müslüman malî ve canıyla bir anlamda vakıftr ve Yüce Yaratıcı uğruna, O'nun hoşnutluğunu kazanma adına O'nun kollarına hizmete adanmıştır. Bu nedenle müslümanın aklı, malı, canı, namusu ve dininin dokunulmazlığı vardır ve bunların hepsi son derece saygın ve değerlidir.

⁵² Bkz. Refik H. Soykut, *İnsanlık Bilimi Ahilik*, s. 17-22.

⁵³ Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmalî Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 639; Refik H. Soykut, *İnsanlık Bilimi Ahilik*, s. 37-38; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya, 1981, s. 180; Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Ankara, 1989, s. 21-22.

⁵⁴ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 183.

⁵⁵ 2 Bakara 156.

Dilimizde şöhret bulan şu deyimler, insan olarak her şeyimizi Yüce Yaratıcıya borçlu olduğumuzu ve onları O'nun hoşnutluğunu kazanabilmek için uğruna harcamamızın gerekli olduğunu ifade etmektedirler:

Haydan gelip Huya gitmek.⁵⁶ Hay kelimesi Yüce Allah'ın ismidir. 'O' demek olan Hû zamiri de O'na işaretir. Allah'tan gelip, sonunda O'nun huzuruna döndürüleceğimizi anlatan bu deyimle ilgili pek çok ayet yer alır Kur'an'da.⁵⁷

Fî sebîllah: Allah yolunda, Allah uğruna demek olan ve hiç karşılık beklenmeden yapılan işler için kullanılan⁵⁸ bu deyim pek çok ayette geçmektedir.⁵⁹ Yüce Allah'ın kullarının hiçbir şeyine muhtaç olmadığı ortadadır. Ama O, yaratıklarına yapılacak olan hayır ve yardım kendine izafe ederek konunun önemine dikkat çekmiş ve insanları buna teşvik etmiştir. Buna göre Allah'ın yaratıklarına yardım, adeta O'na yardım demektir. Onları sevip saymak, onların yaratıcısını sevip saymaktır.

Hasbeten lillah: Karşılık beklenmeden, Allah rızası için yapılan işler için kullanılan bu ifade de 'Fî sebîllah' deyimi ile paralellik arz etmektedir. Kendini hiçbir bekłentisi olmadan ve isteyerek insanlığa hizmete adayan kimseler için 'hasbî insan' yapılan işe 'hasbî iş' ve 'hasbîlik'⁶⁰ denmiştir.

Allah'a adanmışlık demek olan 'kurban ibadeti' de insanlara yardım etme hedefine yönelik olarak emredilmiştir. Allah uğruna can feda etmek demek olan 'şehidliğin asıl hedefi de insanlığın temel haklarını korumaktır.

İnsanın yaratılışında, özünde insanlara ve diğer canlılara yardım etme temayülü vardır. Ayrıca insan ölümsüzleşme arzusu ile dopdoludur. Ona biçilen seksen-yüz yıllık bir ölüm onun bu arzusunu tatmin edememektedir. Bu yüzden o, bu dünyadan ayrıldıktan sonra da geride bırakıklarıyla anılarak yaşamak istemektedir. İnsanın bu ölümsüzleşme arzusu ilk insan Hz. *Adem*'in şahsında net bir şekilde kendini göstermiştir. Kur'an'a göre Hz. *Adem*'i yasak meyveden yemeye götüren ve onun cennetten kovulmasına sebep olan şey de, onun Allah'ın meliklik ve

⁵⁶ Gölpinarlı Abdülbâki, *Tasavvufstan Dilimize...*, s. 154.

⁵⁷ Bkz. 2 Bakara 156, 28, 245, 281; 10 Yunus 56; 30 Rûm 11; 41 Fussilet 21.

⁵⁸ Bkz. Doğan Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 383.

⁵⁹ Bkz. 2 Bakara 154, 190, 195, 244, 246, 261, 262, 273..

⁶⁰ Bkz. Doğan Mehmet, age, s. 446.

ebedilik sıfatlarına özenmesinden⁶¹ başka bir şey değildir. Kur'an'da insanların dünya hayatında yaşadıkları ömrü, öteki dünya dediğimiz ahiret yurdunda 'bir gün yahut birkaç saat' olarak değerlendirdiğini anlatan ayetler vardır. İşte tarih boyunca insan özündeki bu tutkusunu, geride kalıcı eserler bırakarak tatmin etmeye çalışmıştır.

Özetleyecek olursak insanın ölümsüzleşme tutkusu, Yüce Yaratıcının ahlaklıyla ahlaklanıp O'nun ve kullarının takdirini kazanma arzusu, ölümünden sonra hayırla anılma istiyakı, insan sevgisi ve insana hizmet sevdası, başkalarının mutluluğu ile saadete erme duygusu onu insanlığın hizmetine adanmaya götürmüştür. Bu dinî ve insanî etkenler tarih boyunca pek çok alanda, pek çok kahramanın / vakıf insanların yetişmesini sağlamıştır. Tarihe malolmuş bu insanlar herkese açık olan hayır pazarlarında adeta birbirleriyle yarışmışlar ve kendilerinden sonraki kuşaklara örnek olmuşlardır.

Bu insanlar, kendilerini, enerjilerini, mallarını, hüner ve maharetlerini insanlığa adayan gönül adamlarıdır. Onlar, insanlık ve varlık sevdalısı/delisi kimselerdir. Delicesine seven, delicesine veren, delicesine didinen insanlar. Digerkâm, önceliği hep öteki/başkası olan, fütiyyet ve îsâr ruhuna sahip erlerdir. İnsanlığın hizmetkarı olmayı en büyük şeref kabul eden, hayır pazarı, iyilik ve güzellik çağlayanı, erdem deryası olan can dostlardır. Yaratılan her şeyi Yaratandan ötürü sevmeyi marifet bilen gönül doktorlardır. Onlara bu engin ufku bizzat Hz. Peygamber çizmiştir. O şöyle buyurur: "*Merhamet, sizin anladığınız şekilde yalnızca birbirinize olan merhamet değildir. Asıl merhamet bütün yaratıkları kuşatan merhamettir, evet bütün mahlukatı kuşatan bir merhamet.*"⁶²

Sahip oldukları maddî ve manevî her şeyin asıl sahibi olarak Yüce Yaratıcıyı görerek onları O'nun uğruna, O'nun yaratıklarının hizmetine sunan fedakarlık anıtları. Umudun bittiği yerde umut, çarelerin tükendiği yerde çare, ışıkların söndüğü yerde ışık olanlar. Onlar, ateşin etrafında dönen pervaneler gibi, çoğu zaman ışıktan yararlanmak ve yararlandırmak için kendilerini feda ederler.

Onlar değişik isimlerle görünürler. Kimi zaman peygamberdir onlar, kimi zaman havâri, kimi zaman sahabé, kimi zaman velî, kimi zaman ermiş, kimi zaman sûfi, kimi zaman alperen, kimi zaman ahî, kimi zaman kurtarıcı, kimi zaman yönetici, kimi zaman rütbeli, kimi zaman

⁶¹ Bkz. 7 Araf 20, 20 Tahâ 120.

⁶² Hâkim, *Müstedrek*, IV, 185.

sıradan kişiler, kimi zaman Kızılıay, kimi zaman akut olurlar. Farklı isimler, farklı alanlar, farklı giysiler, farklı rütbeler, farklı coğrafyalarda görünmüş olmaları çok da önemli değildir onlar için. Onlar için önemli olan insana ve var olan her şeye hizmetkar olmaları ve bunu gösteriş, birilerine yaranmak için değil sırıf Yüce Yaratıcıya yaranmak, O'nun hoşnutluğunu kazanmak için yapmalarıdır.

Onlar, her şeyden önce O'nu tanıyorlar, O'nun yaratıklarını tanıyorlar, onların değerini anlıyorlar, niçin yaratıldıklarını biliyorlar, dünyaya geliş gayelerinin farkına varıyorlar ve O'na yaklaşmak için O'nun yaratıklarına hizmeti yegane gaye ediniyorlar. Bu yüce ruhu O'ndan alıyorlar kısaca. Çünkü O'dur, tüm özellik ve güzellikleriyle evreni yaratan, bezeyen ve donatan. O, insanı kendisi için/kendini tanımaması için, evreni ise insan için yaratmıştır.

Nitekim Yüce Yaratıcı, Kitabı'nın daha başında o güzel insanların tanımını vererek onlardan olmaya yönlendirir kullarını. Kur'an'ın ikinci suresinin başında tanımlanan bu güzel insanların temel özelliklerinden biri şöyle ifade edilmiştir: "Onlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler/harcarlar"⁶³ Bu kısa cümlede sunular dikkatimizi çekmektedir: 'Rızık olarak verdiklerimizden' buyurularak, insanın sahip olduklarının asıl sahibinin Yüce Allah olduğuna işaret edilmiştir. O'nun verdiği, O'nun istekleri doğrultusunda harcamak. Öte yandan 'verdiğimiz mallardan' denmemiş de rızık kelimesi özellikle kullanılmıştır. Bu şekilde, insana faydası olan ve helalinden kazanılan şeylerden verilmesine vurgu yapılmıştır. Cümplenin başındaki 'min' edatı, 'bir kısmından' anlamına, dolayısıyla insandan sahip olduğunun tamamı değil, bir kısmını vermesi istenmektedir. Cümplenin sonundaki 'infak ederler' fiili sürekliliği bildirir. Buna göre muttakîler, kesintisiz infak edenlerdir. Rızık ve infak kelimeleri, yalnızca malî harcamalarla sınırlı olmayıp, sahip olunan her şeyi içine almaktadırlar. Zaten cümplenin başındaki 'mâ' edatı da buna işaret eder. Buna göre Müslüman, sahip olduğu konumu, kabiliyeti, ilmi, evladi ve diğer malî imkanları Allah yolunda kullanmaya infak etmeye gayret eden kimsedir.

O güzel insanlardan biri olan *Cüneyd Bağdâdî* ideal insan tipini sâfi diye isimlendirerek şöyle tanımlar:

"Sûfi/Arif toprak gibidir. Üzerinde iyi kötü herkesi ve her şeyi taşıır. Bulut gibidir, herkesi gölgelendirir. Yağmur gibidir, herkese rahmet olur yağar. Üzerine atılan her türlü pisliği içinde eriten,

⁶³ 2 Bakara 3.

*temizleyen ve içinden güzel şeyler bitirerek o pislikleri güzelliklere dönüştüren verimli bir topraktır o.*⁶⁴

*"Evet vakif insan öyle bir hizmet ehlidir ki, onun hali, uzun yollar boyunca bin bir canlıya, insana, hayvana, ağaca, güne, sümbüle, bülbüle hayat vererek akıp giden ırmağa benzer. Bu ırmağın varacağı menzil de Yüce Yaratıcının ebedî vuslat deryasıdır."*⁶⁵

Aynı konuda Hz. Mevlana da şunları söyler:

"Şefkat ü merhamette güneş gibi ol!

Başkalarının kusurlarını örtmede gece gibi ol!

Sehavet ü cömertlikte akarsu gibi ol!

Hiddet ü asabiyette ölü gibi ol!

Tevazu ve mahviyyette toprak gibi ol!

Olduğun gibi görün, göründüğün gibi ol!"

Onları bu güzelliklere sürükleyen şeyler genel olarak şunlardır: Yüce Allah'ın ahlaklıyla ahlaklanma tutkusu; O'nun hoşnutluğunu kazanma coşkusu; güzel insanlara benzeme ve onlarla birlikte anılma arzusu; cömertlik, hayırseverlik, yardımseverlik gibi güzel iz ve eserlerle anılma ve bu yolla ölümsüzleşme sevdası; Ahirette kalıcı mükafatlara nail olma istegidir. Bu duyguları sürekli canlı ve zinde tutmak gereklidir ki o güzel insanlardan olunabilisin. Bunun için de dünyanın sonlu olduğunu, kalıcı olanın güzelliklerle anılma ve gönüllere girme olduğunu bilmek gereklidir. Sahip olduğumuz değerlerin bize emanet olduğunu, onlara bizim de hiç sahip olamayabileceğimizi, yahut bir gün elimizden alınıverileceğini düşünmek gereklidir.

Şu dizeler, kulağımıza küpe olsun ve hep bizim yolumuzu aydınlatınsın:

"Kâmil odur ki koya her yerde bir eser,

Eseri olmayanın yerinde yeller eser." (Hadîmî)

"Ölen insan midir, ondan kalacak şey eseri,

Bir eşek göctü mü, ondan da nihayet semeri." (M. Akif Ersoy)

⁶⁴ Kuşeyrî, *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut, 1993, s, 315.

⁶⁵ O. N. Topbaş, age, s, 138-139.

"Hayvan ölü semeri kalır, insan ölü eseri kalır.

Gidenin değil, bırakmayanın ardından ağlamalı.

*Bırakanın da bıraktığı yerden devam etmeli." (Şeyh Edebali,
Osman Gazi'ye Nasihat)*

"Geldi geçti ömrüm benim, Şol yel esip geçmiş gibi.

Hele bana söyle gele, Şol göz yumup açmış gibi.

Bir hastaya vardin ise, Bir içim su verdin ise.

Yarın anda karşı gele, Hak şarabın içmiş gibi." (Yunus Emre)

Yazımızı fütüvvet ruhunun günümüze taşınması için bazı tekliflerle bitirelim:

Fütüvvet ve Ahiliği tarihe mal olmuş bir kurum olarak görmek yeterli değildir elbet. Önemli olan tüm insanlığın huzur ve yararına hizmet eden bu kurumu günümüze taşımak, onu yaşatmak ve bunun için gereken her şeyi yapmaktadır. Özellikle her şeyin bir karşılık/bir çıkar bekłentisiyle yapıldığı günümüzde, hiçbir karşılık beklenmeden iş yapan, kendilerini evren ve içindekilere hizmete adayan iyilik meleği güzel insanlara muhtaç olduğumuz günümüzde. Fütüvvet ruhunu yaşatabilmek için öncelikle onu iyi tanımak, onun temellerini doğru tespit etmek gerekdir. Fütüvvet ruhu dinî temelleri olan, dinî kaynaklardan beslenen, dinî yönlendirmelerle serpilip gelişen bir ruhtur. Dininaptırıım ve denetim gücü ise son derece etkindir, kalıcıdır, sürekli dir, her zaman her yerde herkesi kuşatan bir güçtür. Fütüvvet ruhunu oluşturan ve onu canlı tutan, insanın özündeki iyilik güzellik tutkularıdır. Bunun temelinde ise Allah, insan, evren ve iyilik sevgisi; Yüce Allah'ın Rızası, Ahirette sevap kazanma arzusu; kalbî huzurdur. Bunların hepsini sürekli zinde tutacak olan dinî gıdalardır. Zira din, insanın gönlüne hitap eden, hikmetleriyle onun özüne işleyen, özündeki güzellikleri harekete geçiren; yine delileriyle onun aklına ve duyularına hitap eden, onları sürekli kontrol altında tutan ruhtur.

Fütüvvet ruhunu yaşatanlara ve onlar gibi olmaya çalışanlara ne mutlu!

YENİ VESİKALAR İŞİĞİNDE AHİ EVRAN VELİ İLE ARKADAŞLARININ SÜRGÜN VE ŞEHİT EDİLMESİ

Baki Yaşa ALTINOK*

Büyük Selçuklu devleti güçlü Hakan Sultan Melik Şah'ın M. 1092 yılında vefatıyla parçalandı. Ardından Anadolu Selçuklu Devleti Türkmenlerin yoğun çabalarıyla güçlü esaslar üzerine kurulmuştur. (1) Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu idare eden bazı sultanların sistemli politikallarıyla, savaşa savaşa batiya akan Türkmenler, geçim olanakları sağlamak amacıyla, geniş otlaklara sahip Anadolu'yu, kendilerine yurt edindiler. Buna parellel olarak; Moğolların tazyikiyle, Anadolu'ya gelip yerleşen Türkmenlerin içinde, çok sayıda Piri Türkistan Hoca Ahmed Yesevi'nin Melâmet neşesiyle yetiştiirdiği mutasavvîf ve gönül erleri bulunuyordu. Onların çabasıyla Fütüvvet ehli diye adlandırdığımız Alp Erenler'in kurmuş olduğu teşkilatların, zaman içinde Anadolu'ya yayılmış olması, Anadolu'da güçlü bir tasavvuf cereyanı meydana getirmiştir. (2)

İmam Kuşeyrî, eserinde, Cüneyd-i Bağdâdi'den naklen "*fütüvvet Şam'da, lisan Irak'da, doğruluk Horasan'dadır.*" (3) sözüne karşılık, Anadolulu mutasavvîflar: "*Kur'an Hicaz'da, hadis Şam'da, fikh Irak'ta, tasavvuf Basra'da, iman Türkistan'da, akıl Horasan'da, fütüvvet Anadolu'dadır*" demişlerdir.

'Fütüvvet, mistik eğilimiyle birlikte İslâm'ın anladığı anlamda erdemli bir hayat sürülebilmesini sağlayacak kurallar bütünüdür. Çeşitli İslâm ionca örgütleri ahlâki rehberleri kabul ettikleri Fütüvveti temel almışlardı. Örneğin, Gazilerin yanısıra esnaf ve tüccarın oluşturduğu bir kardeşlik birliği olan Ahilik adlı bir Fütüvvet örgütü vardı. Bu Fütüvvet örgütleri, 1200 yıllarında Halife Nasır İİ Dinillah tarafından yeniden düzenleneler. Bu Abbasi Halifesi, bütün enerjisini halifeliğin dünyevî gücünü artırmaya ve Müslümanları Haçlıların saldırularına karşı örgütlemeye hasretmiştî.' (4) Fütüvvet, cömertliği Hatem Tai'den, yiğitlik ve kahramanlığı Hz. Ali'den almıştır. (5) Fütüvvet hareketi Anadolu'ya geldikten sonra (6) İslâm dünyasının hiçbir döneminde görülmeyen,

* Araştırmacı - Yazar, ANKARA

büyük gelişmeler göstererek Ahi teşkilatı dediğimiz yalnız Türkler'e has bir kuruluş haline dönüşmüştür. (7) Ahiler, Müslüman Türklerin Anadolu'daki yeni fethedilen şehirlere yerleşmelerine önemli katkıda bulundular. (8) Şehir merkezlerindeki ticareti elinde tutan yabancılara karşı lonca üyeleri olarak, bir sosyal ve manevî yardımlaşma topluluğu haline geldiler. Anadolu Selçuklu sultani I. İzzeddin Keykavus'un teşkilata girmesinden sonra, Ahiliğin ana tüzüğünü oluşturan Fütüvvetnâme'ler, dönemin Anadolu yapılanmasına uyarlanarak, Ahilik tasavvufi bir dönüşümе başlamıştır.

Anadolu'daki Ahilik, Abbasilerdeki Fütüvvet teşkilatının basit bir devamı değildir. Ahilikte, Fütüvvet ile tasavvufun ve özellikle Melâmiliğin ve eski Türk inançlarının etkileri yadsınamaz.

Anadolu'daki Ahilik, Anadolu'ya göçükten sonra, bu toprakları Türkleştirip İslâmlaştıran ve aynı zamanda dinî, siyâsi, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan önemli dönüşümler geçirmekte olan Müslüman Türkler'in, yukarıda belirttiğimiz tüm etkileri birleştirerek, ortaya çıkardığı bir oluşumdur.

Ahiler, Selçuklunun ilk dönemlerinde olduğu gibi Osmanlı'nın kuruluşu yıllarda sultanların ve gazilerin fikrî temellerini oluşturdular. Osman Bey'e padişah kuşağı (şed) bağlayan ve kılıç kuşatan Kırşehirli Ahi şeyhi Ede Balı, ona söyle bir nasihatta bulunmuştur: "Ey oğul; ne zaman ki bu ahi kuşağımı belinden çözgün, gazi kılıcını elinden düşürdün o zaman ilin, tören elinden gider, zevalin yakın olur." (9)

Fütüvvet geleneğini Anadolu topraklarından Ahi loncaları adı altında toparlayan Ahi Evran Şeyh Nasreddin Mahmud, M. 1171 yılında Azerbaycan'ın Hoy şehrinde dünyaya geldiği bildirilir. Bu makalemize kaynaklık eden *Menâkîb-i Ahi Evran-ı Veli* (10) adlı doksan üç beyitlik manzum eserde soyunun Turfanlı olduğu ve adına Hoylu dendiği belirtilir.

Adına dırıldı Nasreddin Hoyı

Turfan idi ol erin nesli soyı. (Menâkîb nr.7)

Tahsil için Horasan Maveraünnehr (Aşağı Türkistan)'e giderek Piri Türkistan Hoca Ahmed Yesevi'nin talebelerinden tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf dersleri alan Ahi Evran, (11) Yesevi geleneğinin temel prensibi olan Yesevi dergâhlarında dericilik sanatını öğrendi. Çünkü sanatı olmayan ve başkasının kazancıyla geçenen insan, Yesevi dergâhlarına alınmadı. (12) M. 1202'de Bağdat'a geçerek Fahreddin Razi'nin talebesi ve sonradan kayınpederi olan Şeyh Evhadüddin

Kirmani'yle tanışan Ahi Evran, annesi Türk olan Abbasi halifesine Nasır İİ Dinillah'ın (13) kurduğu fütüvvet teşkilatının içinde bulunmuştur. (14)

Selçuklu sultani I. Keyhüsrev, ikinci defa tahta çıkışını Abbasi halifesi bildirmek için Malatyali Şeyh Mecduddun İshak'ı (Sadreddin Konevi'nin babası) Bağdat'a gönderdi. Bir diplomat olarak görevini tamamladıktan sonra Hacca giden Mecduddin, Bağdat yoluyla geri dönerken Evhaduddin Kirmani, Muhyiddin Arabi, Ebu Cafer Muhammed el-Berza-i ile Ahi Evran-ı yanına alarak Anadolu'ya getirdi. (15) Kirmani, Anadolu Selçukluları döneminde yaklaşık, otuz yıl Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde yaşamıştır.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu tahtına geçince devlet yapısında ve yönetiminde önemli gelişmeler sağladı. Bu yolla adil ve güçlü bir devlet yapısı oluşturmaya çalıştı. Keyhüsrev, başta Ahiler olmak üzere esnaf ve sanatkarlara, Kayseri'de büyük bir sanayi sitesi yaptırmıştır. Otuz iki çeşit meslek dalında üretim yapan esnaf ve sanatkâr burada ticaret yapıyordu. (16)

Yine bu dönemde Anadolu'da yoğun bir ticaret ağı oluşmuştı. (17) Kervan yollarının bir kaç yönünden gelip Kayseri'de birleşmesi, Kayseri'yi Anadolu'nun en işlek bir ticaret merkezi haline getirmiştir. (18) Bir Orta Anadolu şehri olan Kayseri'de her yıl Ağustos-Eylül aylarında o günün şartlarının elverdiği ölçüde, uluslararası panayır kurulmaktadır. Yabancıların katılmalarından dolayı bu pazara "Yabanlı Pazarı" denilmiştir. (19)

M. 1206 yılında dönemin ticaret merkezi Kayseri'ye yerleşen ve esnaf teşkilatına üye olan Ahi Evran, burada bir deri atölyesi kurarak çeşitli renklerden oluşan deriler üretmeye başlamıştır.

Ahi Evran Kayseri'de debbağ idi

Dürlü dürlü sahiyan boyar idi. (Menâkıb nr. 8)

Ahi ve Türkmenlerin koruyucusu olduğu bildirilen I. Alaeddin Keykubad, 1220 yılında Selçuklu tahtına geçince Tokat'dan Sivas ve Kayseri yoluyla Konya'ya giderken uğradığı her vilayette tahta çıkış törenleri yapıyordu. Sultan, Aksaray'dan sonra Konya'ya yaklaştığında, kendisini bin kişilik bir Ahi topluluğu coşkuyla karşıladı. (20)

Kayseri'deyken ününü ve maharetlerini duyduğu Ahi Evran'ın dergâhına giderek tabakhanesindeki ürettiği derileri inceledikten sonra sanatına hayran kalmış, bu münasebetle diğer ilim adamları, şair, edip ve sanatkârlar (21) ile birlikte Ahi Evran'ı Konya'ya davet eylemiştir.

Sultanın davetine uyan Ahi Evran, yerine baş kalfası Ahi Başara'yı bırakıp, Konya'ya göçmüştür.

Alaaddin anda gördü hüneri

Ol eri Konya'ya davet eylesdi. (Menâkîb nr. 9)

.....
Ahi Başara'yı kodu haymada

Muradi yomunu süre Konya'da. (Menâkîb nr. 11)

I. Alaaddin Keykubad'ın özellikle ticaret adamını ve ticari hayatı desteklemesi neticesinde, şehirlerde yaşayan halk ekonomik yönden yüksek bir hayat tarzı yakalamiştir. (22) Göçlerle gelen Türkmen aşiretleri özellikle Orta Anadolu'ya iskan edilmiş ve bu aşiretler bir takım köyler kurmuşlardır. (23)

Alaeddin Keykubad, M. 1237 yılı Ramazan bayramının üçüncü günü oğlu II. Keyhüsrev ve yandaşları tarafından düzenlenen bir suikast sonucu zehirlenerek öldürülüdü. (24) Sultanın ölümünden sonra, İzzeddin Kılıçarslan yerine, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkarılmasında yabancı unsurların ve sığınmacıların entrilikleri önemli rol oynamıştır. (25) Bu olaya Ahiler ve Türkmenler sert tepki gösterdiler. Vezir Sadreddin Köpek'inde kıskırmasıyla Ahi ve Türkmenlere karşı yoğun bir sindirme hareketine başlayan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, (26) öncelikle büyük merkezlerin Ahi ve Türkmen liderleri konumunda olan Kırşehir'deki Baba İlyas'ı Amasya'nın Çat köyüne, Konya'da oturmakta olan Ahi Evran'ı Denizli'ye, Kırşehir İnaç köyünü yurt tutan Şeyh Ede Bah'ı (27) bugünkü Kırıkkale iline bağlı bir ilçe olan Balışeyh'e, (28) Kırşehir'de oturan Hacı Bektaş Veli'yi Suluca Karahöyük'e sürgün ederek göz hapsinde tutuyordu. Bu sırada Sivas'ta bulunan Hacı Bektaş'ın kardeşi Mustafa Menteş, (29) sürgünü reddedince, Keyhüsrev'in adamları tarafından tutuklandı ve Moğol istilası sırasında şehit edildi. *Kerâmatı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli* adlı yazma eser bu olayı şöyle dile getirir. *Horasan diyarı Nişabur Niş şehrinden kalkan Mustafa Menteş, Sivas eline geldi. Haramiler ona orda şehitlik şerbeti içirdiler.* (30)

Baba İlyas'ın müridi Baba İshak Kefersudî (31) ise tutuklama esnasında firar edip Adiyaman ve Maraş yöresi Türkmenleriyle tarihteki Babai isyanını örgütledi. (32) Menâkîb bu olayları şöyle aktarır.

Evranı bed bular gammazladilar

Denizli'ye varuben yolladilar. (Menâkîb nr. 31)

Bir karyede eyleyüben bağıban

Yir yarıldı ne han kaldı hanüman. (Menâkîb nr. 32)

Neçe sırdaşun saldular gurbete

Adı İlyas idü hem gitti Çat'a. (Menâkîb nr. 33)

Bir hemdemî var key Kefersudî

Firar idüb âlemi cenge kodî. (Menâkîb nr. 34)

.....

Bir haldası dahi var idi Menteş

Evran'a yâr olub hemi de sırdaş. (Menâkîb nr. 36)

Kırşehir'i de kopdi Sivas'a gitti

Nice leşker ilen görklü cenk itdi. (Menâkîb nr. 37)

Sol karındaşun Öyük'de kodî

Hacı Bekdeş idi kim erin adî. (Menâkîb nr. 38)

Gidem didi ol eri salmadilar

Her bir yanın yollarun bağladılar. (Menâkîb nr. 39)

Hem Ede Balu İnac'ül Gülsêhri

Ol hüma olmuşdu Evran'in yâri. (Menâkîb nr. 40)

Namina dirlerdi erin Ballı Şeyh

Vardığı yire ad oldı Ballı Şeyh. (Menâkîb nr. 41)

Selçuklu döneminde Kırşehir'in adı Gülsêhri idi. Daha sonra Kırşehir Arapsun kazası Nevşehir'e bağlanarak Gülsêhri adını almıştır. (33) Kırşehir'de bir hanıgah kurarak halkın irşad eden Baba İlyas, bir ara Kayseri'de kadılık görevinde bulunmuş, (34) daha sonraları yukarıda da belirtildiği gibi Amasya'nın Çat köyüne sürgün edilmiştir. (35)

I.Alaaddin Keykubad'ın öldürülmesiyle başlayan iç karışıklıklar ve sürgünler, tarihteki Babai İsyانına dönüşmüştür. (36) İsyanın elebaşı olduğu bildirilen Baba İlyas ve bağlısı Baba Ishak, binlerce Türkmen ile birlikte Kirşehir'in Malya Ovasında Selçuklunun paralı askerleri tarafından kılıçtan geçirildi. (37)

Bütün bu olup bitenlerin sonunda Anadolu'da yaşayan Türk halkın maneviyatı iyice kırılmış bulunuyordu. (38) Oluşan kaostan yararlanmak isteyen Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu 26 Haziran 1243 yılında Anadolu'ya saldırdı. Kösedağ yakınlarında Moğollarla yapılan savaşta Selçuklu ordusu ağır bir yenilgi aldı. (29 Temmuz 1243) Sultan Keyhüsrev hiçbir direnme göstermemeksizin çareyi kaçmakta buldu. (39) Baycu Noyan süratle Sivas'a doğru ilerledi. Sivas'ı kahramanca savunan Türkmenlerin arasında Çepni Türkmenleri yoğunluktaydı. Hacı Bektaş Veli'nin kayınbiraderi Çepni Köse Süleyman'ın Sivas savunmasında şehit düşüğüne dair elimizde bazı vesikalar bulunmaktadır. Köse Süleyman'ın, Sivas ili Suşehri ilçesi; eski adı Köyiçi, yeni adı Aksu köyü yakınlarında, Kösedağ yamaçlarında türbesi bulunmaktadır. Çepniler her yıl Kösedağ savaşında şehit düşen Köse Süleyman'ın ölüm yıldönümü olan Temmuz ayının 17-20 günleri arasında, burada anma törenleri yapmaktadır. (40)

Sivas'ı yağma ve talan eden Moğol ordusu Kayseri'ye yürüdü. Düşmana karşı savunmada, Türkmenlerin kararlı tutumu hemen kendini belli etmişti. (41) Sivas'ın aksine Kayseri'yi savunan Türkmen ve Ahiler her türlü olumsuz şartlara rağmen, onbeş gün süreyle güçlü Moğol ordusuna olanca gücüyle direndi. (42) Kuşatma sonuc vermeyince Moğollar, Debbâğlar çarşısı karşısına mancınıklar kurarak surlardan delikler açmaya çalışılar. Battal Mescidi ve Erciyes dağı eteklerindeki harabelerde pusuya yatan Kayseri halkı, Moğollara geçit vermedi. (43) Bu savunmada Ahi Evran Veli'nin hanımı *Fatma* Bacı'nın Ahi ve Türkmen kadınları örgütleyip Moğol ordusuna karşı koyduğu söylenir. (44) Kadınların Kayseri'yi savunması şu dizelerde dile getirilir.

Hatunlar oturuben danışdilar

Siyerüne kamalar bağlaştular. (Menâkıb nr. 48)

Varup Kayseri'yi tutdular mekân

Virmediler ol kafire el aman. (Menâkıb nr. 49)

Kayseri'de beklemediği sert direnmeyle karşılaşan Moğol ordusu kuşatmadan vazgeçip geri çekileceği sırada, Kayseri İğdişbaşısı

Hajdukoğlu Hüsam adlı Ermeni dönmesinin hıyaneti sonucu kuşatmayı sürdürdü. (45) Kayseri'ye girmeyi başarın Moğol ordusu binlerce Türkmen ve Ahi'yi kılıçtan geçirdiler. Ev ve işyerlerini yakıp yıkıp yağma ve talan ettiler. Kırımdan sağ kalan gençleri erkek kadın ayırmaksızın esir edip götürdüler. (46)

Anadolu'nun Moğollar tarafından işgal edilmesini Babai isyanına bağlayan bazı yazarlar, Selçuklu sultanlarının kendi aralarında yürüttükleri saltanat kavgalarını ve iç çekişmeler nedeniyle yüksek mevkilerde oturan devlet adamlarının makam kaygılarıyla, bu çöküse ses çıkarmalarının sebep olduğunu ne yazık ki dile getirmemişlerdir.

Selçuklu devlet adamları arasında meydana gelen saltanat ve menfaat hesaplaşmaları, el altında hile ve entrikaya dönüştürülerek, fırsatını bulan bir diğerini ortadan kaldırılmaya çalışmıştır. Bu kaosu fırsat bilen İran, Arap ve Bizans asıllı devlet adamları Selçuklular'ın yönetim kadrolarına yerleserek, kendi kültür ve edebiyatlarını Anadolu insanına zorla kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Bir yandan Arap asabiyeti, diğer yandan Acem bencilliği, bir yandan da Bizans entrikaları ve ayrıca Selçuklu aristokrasisinin halktan kopukluğu, Anadolu Türkmen halkını dört koldan sıkıştırarak inancını, kültürünü, anane ve geleneğini yok etmeye çalışıyordu. Bu gelişmelerden iyice bunalan Türkmenler ise ancak devlete başkaldırarak bu kaostan kurtulacakları düşüncesinde idiler. (47)

Selçuklu Devleti dıştan güçlü gözükmeye rağmen, II. Giyaseddin'in kötü yönetiminden dolayı iç dinamizmlerini yavaş yavaş yitirmeye başlamış bulunuyordu. (48)

Sultan II. Giyaseddin Keyhüsrev'in uyguladığı bu yanlış politikalardan neticesinde ülkede siyasal ve sosyal karışıklıklar baş göstermiş, otorite boşluğunundan dolayı, Anadolu'daki siyasi birlik parçalanarak uzun yıllar süre gelen isyanlar, katliamlar, yağmalar, zulüm, sürgün ve baskılardan halkı iyice canından bezdirerek yıldınlığa sürükləmiştir. (49)

II Giyaseddin'in ölümünden sonra M. 1245 yılında Saltanat Naibliğine atanın Celaleddin Karatay, o sırada tutuklu ve göz hapsinde bulundurulan Ahi ve Türkmen liderlerini serbest bıraktı. (50) Serbest bırakılanlar arasında Ahi Evran Veli, Hacı Bektaş Veli ve Şeyh Ede Balı da bulunuyordu. Ahi Evran, serbest bırakıldıkten sonra Kırşehir'e gelip yerleştı.

O sıralar Kırşehir'de güvenli bir ortam oluşmuştu. Konya başta olmak üzere diğer bölgelerde oturan bazı ailelerin yanısıra bilgin, ulema, tüccar ve mutasavvif zaman içinde Kırşehir'e göç etti. Bunlar, burada

medrese, tekke ve ticarethane açarak yöre halkın dinî, ilmî ve sosyal yönden gelişmesine katkıda bulundular. (51)

Ahi Evran'ın Kırşehir'de hamam, mescid, deri tabakhanesi ve dükkan açıp çalıştığına dair bilgiyi *Menâkîb* şöyle aktarır.

Vardı key Kırşehirini tutti mekan

İssi suyu eyledi ol dem hamam. (*Menâkîb* nr. 62)

Bir karşiyu yaptı çappare saraç

Doydi nice benzi soluh karnı aç. (*Menâkîb* nr. 63)

Ulu mescidi düzdi çar kenarı

Üleşirdü anda kari zararı. (*Menâkîb* nr. 64)

Otuz iki günü eylerdü dabah

Dükkanın açardu hem ahşam sabah. (*Menâkîb* nr. 65)

Sultan II. İzzeddin Keykavus'un veziri Kadı İzzeddin, Moğolları Anadolu'dan söküp atmaya kararlıydı. Moğollarla savaşmak için, başta Ahi Evran olmak üzere, diğer Ahi ve Türkmen ileri gelenleriyle sık sık Kırşehir'de buluşup görüşüyordu. (52) Moğolları Anadolu'da atma planları, 1256 yılındaki Sultanhanı yenilgisile boş gitti. Dinî, millî bir dava düşüncesi taşıyan Ahiler ve Türkmenler, ikinci kez Moğollar'dan ağır bir darbe yedi. (53) Balışeyh'te oturan Ahi piri Şeyh Ede Bali, Selçuklu Devleti'nin çöküşünü erken farkeden bir strateji adamıdır. Bu nedenle O, Moğolların egemen olduğu Orta Anadolu'da ayrılarak daha sakın bir bölge olan batıya göç etmiş ve Bilecik'te bir zaviye kurarak halkı irşada başlamıştır. (54) Ertuğrul ve oğlu Osman Bey ile birlikte Osmanlı Devleti'nin kurulmasında, Ede Bali'nın önemli görevler üstlendiği tarihi bir gerçektir. (55) Yine Kızıl Ahmetli Türkmenlerinden olan ve o dönemde Kırşehir yöresinde yaşayan (56) Yunus Emre'nin de bu göçe katıldığınu şu dizelerden anlıyoruz. (57)

Yunus bile anınlı düşdi yola

Nice âhiyi buluben şad ola. (*Menâkîb* nr. 42)

Moğolların desteğini alan IV. Rükneddin Kılıçaslan, 1260 yılında tek başına Konya'da tahta geçti. Kılıçaslan, Ahi ve Türkmenlere karşı basklarını iyice artırdı. Kırşehir'in Malya Ovası, Moğol ordusunun yaylak ve kışlağı haline getirildi. Kırşehir'deki bazı idarecilerle işbirliği

içinde olan Moğollar, halka zulmediyor, esnaflardan ağır vergiler alıyordu. (58)

Hanü hanümanlar oliser yağma

Evran niyaz itdi Kahhar-i Mevlâ. (Menâkîb nr. 85)

Bu dizeden de anlaşılacığı gibi Kırşehir'de hayat çekilmek hale gelmişti. Moğol yöneticilerinin yoğun baskısı nedeniyle, kendini güvende hissetmeyen halk üretimden uzaklaşmıştı. Bu nedenle Doğu ve Orta Anadolu'nun önemli bir bölümünü adeta çölleşmeye başlamıştır. Bu bölgelerdeki nüfus ya kaçmış, ya da Moğollar tarafından öldürülmiş, ya da köleleştirilmeye çalışılmıştı. Bu koşullarda Türkmenler, çiftçiler, zanaatçılar ve tüccarlar Moğolların himayesindeki iktidara karşı tepkiliydiler. Yalnızca dış düşmana değil, bir o kadar da yerli egemen sınıfına karşıydılar. (59) Ahi Evran'ın öncülük ettiği Ahi ve Türkmenler, 1261 yılında halka zulmeden Moğol ve Selçuklu idarecilerine karşı ayaklandılar. *Menâkîb* ayaklanması söyle anlatır.

Didiler kim âdıyla doldı eşhas

Key kafirler yedinde eyle halâs. (Menâkîb nr. 80)

.....

Nusrat dileyüben bindi düldüle

Ol anda âlemde kopdu gulgûle. (Menâkîb nr. 86)

Ahi Evran'ın komutanlarından Şeyh Hamza, Malya Ovasında karargah kuran Moğol ordusuyla çarpışırken Kırşehir, Mucur Aciöz mahallesinde yakınlarındaki Kızıldağda şehit düşmüştür. (60) Bu dağda yatan Şeyh Hamza'nın mezarı günümüzde define arayanlar tarafından tahrif edilmiştir. Şu dize onun yiğitliğini ve kahramanlığını dile getirir:

Evran'in bir eri var idi Hamza

Mislünde pehlivan basmadı arza. (Menâkîb nr. 81)

Yine 1850'lerde yaşayan, Kırşehir ili Mucur ilçesi Küçük Kavak köyünden Aşık Hüseyin iki dörtlüğünde Şeyh Hamza'nın kimliğini ve şehit edilişini söyle tasvir eder.

Şih Hamza derlerde nefesli pirdir

Kızıl Dağda yatar devrani sirdir

Seyfe'yi sorarsan bir ulu göldür

Serin sularına dalın turnalar.

*Kara toprak al kanlara bulandi
Kanı ile çördük dalı sulandi
Yedi kere Kızıldağı dolandi
Darda Şih Hamza'yı gördün mü turnam. (61)*

Ayaklanma sırasında Moğollara yardım edenler arasında Ahi Evran'a muhalefet eden, davetine ve toplantılarına katılmayan Kırşehir Emiri Nureddin Caca da bulunuyordu. (62) Birçok kaynakta Nureddin Caca'nın adı Cebrail olarak belirtilir. (63) *Menâkîb'da Nureddin Cebrail'in Ahi Evran ile Türkmenlere karşı olduğu ve ayaklanma sırasında Moğollarla birlikte hareket ettiği* (64) şöyle anlatılır.

*Sofra yaydu âleme oldı Halil
Davetine varmaz idi bir bahil. (Menâkîb nr. 75)*

*Cebrail dırlerdi oldı azrail
Adularla danışurdu ol zelil. (Menâkîb nr. 76)*

Ahi Evran, Moğollar ile onların yerli işbirlikçilerine karşı savaşırken şehit düşmüştür. *Menâkîb'in* şu dizeleri bu olayı doğrular.

*Çaşular, Deccallar dolıdı hana
Yecüc mecüb buğuz itdi Evran'a. (Menâkîb nr. 88)*

*Ejderha donunda delüge ahdi
Uğrular deriliüb ardından bahdi. (Menâkîb nr. 89)*

.....
*Sini doksan üçe ermişti tamam
Dinde vezir oldı Nasreddin Evran. (Menâkîb nr. 91)*

Ahi Evran'ın şehit edilmesi yine elimizde bulunan *Keramati Hünkar Hacı Baktaş-ı Veli* adlı Osmanlıca yazma eserde daha açık bir şekilde şöyle dile getirilir.

"Ahi Evran padişah Kayseri'den debbağdı. Ulu Alaeddin onu Konya'ya davet eylesdi. Sadeddin Konevi ilen muhabbeti ziyade idi. Takım onu Denizli'ye gönderdiler. Hacı Bekdeş kim Sulucayaüğe gelince, o da Kırşehir'i'ne geldi. Çokça debbağlık yaptı. Tatar muhalifi olup savaşkan idi. Fütüvvet erbabının servetidir. Bu yüzden şehitlik şerbetin içti. Hünkar ile müsafahası, keramati çokdurur." (65)

Yukarıda da görüldüğü gibi 'Ahi Evran, mücadeleci bir kişiliğe sahipti. Moğollarla ve Moğol yanlısı yöneticilerle yılmadan mücadele etmiş ve sonunda bu mücadelede sırasında şehit düşmüştür. Onun tarih boyunca karanlıkta kalması, eserlerinin kaybolması ve bazılarının başkalarına mal edilmesi, zamanın yöneticilerinin onun aleyhinde sürdürdüğü olsuz propaganda ve baskıların sonucudur. (66)

Ahi Evran, inancına, kültürüne, geleneğine, sanatına, halkına ve kutsal saydığı toprağına bağlıdır. O bir aksiyon adamı olarak savaşçılık başta olmak üzere dinî ve ahlâkî önemli görevler yerine getirmiş olan fütüvvetden yararlanarak, Ahi teşkilatını kurmuştur. Onun sistemleştirdiği Ahilik, yüzyıllarca bütün esnaf ve sanatkarlara öncülük etmiş, yön vermiş, bir çok devlet adamı ve padişahlar Ahi teşkilatına katılmayı bir şeref saymışlardır. (67)

Ahilik özellikle XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı merkezi yönetiminin takip ettiği baskı politikaları sonucu önemini yitirmiştir, bağlıları ise Bektaşî ve Melâmi cemaatleri içine dağılmışlardır.(68)

KAYNAKÇA

- 1- *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, ss. 503-504.
- 2- **Gölpınarlı**, Abdülbâki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılâp Kitabevi, 2 baskısı, İstanbul 1992, s. 66.
- 3- **Abdülkerim Kuşeyri**, *Kuşeyrî Risalesi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yay. 3 baskı, 1999, s. 306.
- 4- **Wittek**, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Çev. Fatmagül Berktaş, Pencere Yay. İstanbul 1995, ss. 41-42-53.
- 5- *Tasavvufta Fütüvvet*, Yaz. Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyin es-Sülemî, Çev. Süleyman Ateş, Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yay. Ankara 1977, s. 3.
- 6- **Soykut**, H. Refik, *Ahi Evran*, Ankara 1976, s. 5.
- 7- **Cahen**, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, E. Yay. İstanbul 1984, 330.
- 8- **Ekinci**, Yusuf, *Ahilik*, 4 baskı, Ankara 1993, s. 14.
- 9- **Altınok**, Baki Yaşa, *Şeyh Bedreddin ve Varidât*, Oba Kitabevi, Ankara 2004. s. 12.

- 10- Süleyman bin Alaüddeyle b. Abdullah, *Menâkib-i Ahi Evran Veli*, 997/1588, Kırşehirî.
- 11- Bayram, Mikâil, *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993, s. 30.
- 12- Altınok, Baki Yaşa, "Ahmed Yesevi" Gazi Üni. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Kış-2001/20, Ankara, ss. 221-230.
- 13- Rubailer, *Evhaduddin-i Kirmânî*, Çev. Mehmet Kanar, İnsan Yay. İstanbul 1999, s. 13.
- 14- Çalışkan, Yaşar - İkiz, M. Lütfi, *Kültür ve Medeniyetimizde Ahilik*, Kültür Bak. Yay. Ankara 1993, s. 2.
- 15- Demir, Galip, *Osmانlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*, Ahi Kültürünü Araşt. ve Eğit. Vakfı Yay. İst. 2000, s. 348. Bayram, Mikâil, *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993, ss. 29-30.
- 16- Bayram, Mikâil, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1995, s. s. 18.
- 17 - Asarı'ı'l-Bilâd, *Beyrut 1956*, Ss. 530-533.
- 18- Bayram, Mikâil, "Anadolu Selçuklular'ında Devlet Yapısının Şekillenmesi," *Cogito, "Selçuklular"* Sayı: 29, Güz-2001, s. 61-72.
- 19- Sümer, Faruk, "Yabanlu Pazarı" *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1985, Sayı: 73.
- 20- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay. 4 baskısı, İstanbul, ss. 328-329.
- 21- Sevim, Ali-Yücel Yaşar, "Türkiye Tarihi," (*Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*), Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1989, s. 164-165.
- 22- Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Yay. O. Köprülü, Ankara 1972.
- 23- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, İstanbul 1979, C. I, ss. 432-433.
- 24- Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1987, c. II, ss. 536-542.
- 25- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, Barış Yay Ankara, c. 1, s. 57.
- 26- Şapolyo, Enver Behnan, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1972, ss. 185-186.

- 27- **Abdizâde Hüseyin Hüsameddin**, *Amasya Tarihi*, 1 baskı, Dersaadet 1327-1330, İstanbul, c. 2, s. 428.
- 28- **Sakallı**, Bayram, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Yıllarında Şeyh Edebali*, "Türk Yurdu," 7. Devre, c. 19-20 (51-52) Sayı: 148-149 (509-510) Aralık 1999-Ocak 2000, s. 50-56.
- 29- **Aşık Paşazâde** *Tarihi*, Matbaai Amire İstanbul 1332, s. 204
- 30- **Altınok**, Baki Yaşa, "Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menakibnâme ve Bu Menakibnâmede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları," *Gazi Üni. Hacı Bektaş Velî Dergisi*, Güz 2003/27, ss. 177-194.
- 31- **İbn Bibi**, (El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Caferi Er-Rugadi), *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçuk Name)*, Haz. Mürsel Öztürk, Kültür Bak. Yay. Ankara 1996, c. II, s. 49.
- 32- **Ocak**, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyani*, 2 baskı, Dergah Yay. İstanbul 1996. s. 120.
- 33- **Bilge**, Kilisli Rifat, *Ferhengnâme-i Sadi Mukaddimesi*, s. 27/13.
- 34- **Tarım**, Cevat Hakkı, *Tarihte Kırşehir*, Kırşehir 1948, ss. 6-21-25.
- 35- **Oğuz**, Burhan, *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri*, Simurg Yay. İstanbul 1997, c. III, ss. 161-162.
- 36- **Tekin**, Abdullah, *Babalilar Ayaklanması*, Tarihsiz, s. 66.
- 37- **Kaymaz**, Nejat, *Pervane Muinüd-Din Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, ss. 10-11.
- 38- **Ünal**, Tahsin, *Karamanoğulları Tarihi*, Berikan Yay. Ankara 2001, ss. 60-61;
- 39- **Avcıoğlu**, Doğan, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yay. 1979, c. 5, s. 2000.
- 40- Hacı Bektaş Tekkesinde Verilen Çepni Süleyman Ocağına Ait 1855 Tarihli İcazetnâme.
- 41- **Cahen**, Claude, *İslâmiyet*, Türkçesi; Esat Nermi Erendor, Bilgi Yay. 1 Basım, Ankara 1990, ss. 265-266.
- 42- **Altunok**, Baki Yaşa, *Hacı Bayram Veli Bayramılık Melâmîler ve Melâmîlik*, Oba Kitabevi, Ankara 1995, s. 2.
- 43- **Turan**, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay. İstanbul 1996, ss. 440-441.

- 44- **Bayram**, Mikâil, *Bâciyân-ı Rum*, (*Selçuklular Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı*), Konya 1987, ss. 41-42.
- 45- **Turan**, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay. İstanbul 1996, s. 441.
- 46- **Gregory Abu'l-Farac** (Bar Hebraeus) *Abu'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1987, c. II, s. 542.
- 47- **Wittek**, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Çev. Fatmagül Berktaş, Pencere Yay. İstanbul 1995, ss. 41-42.
- 48- **Kafesoğlu**, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, M.E.B. Yayınları, 1992, s. 68.
- 49- **Günay**, Enver-Ecer, A. Vehbi, *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, Erciyes Üni. Yay. Kayseri 1999, s. 168.
- 50- **Uzluk**, Ferudun Nafiz, *Anonim Selçuklu Tarihi*, Ankara 1951, s. 34.
- 51- **Ruben**, W. "Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken San'at Abideleri," Çev. Abidin İtil, Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, XI/44, Ankara 1947, s. 64 ve devamı.
- 52- **Müneccimbaşı Ahmed b. Lutfullah**, *Camiu'd-Düvel*, "Selçuklular Tarihi," Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, C. II, ss. 96-97.
- 53- **Bayram**, Mikâil, *Ahi Evren Veli ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 104.
- 54- *Aşık Paşa Zâde Tarihi*, Matbaai Amire, İstanbul 1332, s. 20.
- 55- **Kafalı**, Mustafa, "Bali-şeyh Köklü Bir Tarihin Varisidir," *Kırıkkale Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 4, Ankara 1996, ss. 38-39.
- 56- **Köprülü Zâde Mehmed Fuad- Şihabeddin Süleyman**, *Yeni Osmanlı Tarihi Edebiyatı*, 1332, c. 1, s. 111.
- 57- **Kültape**, Ekrem, "Yunus Emre Kırşehir'de Yatmaktadır." *Ahi Edebiyatı*, Sayı: 2, Yıl: 1, 1/5 1982.
- 58- *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 504.
- 59- **Werner**, Ernest, *Büyük Bir Devletin Doğuşu Osmanlılar*, Çev. Orhan Esen-Yılmaz Öner, Alan Yay. 1 baskı, İstanbul 1986, c. 1, s. 88.
- 60- **Altınok**, Baki Yaşa, *Öyküleriyle Kırşehir Türküleri Destanları ve Ağıtları*, Oba Kitabevi, Ankara 2003, ss. 7-8.

- 61- **Altınok**, Baki Yaşa, *Anadolu'da Türkmenler Bir Türkmen Ozanı Aşık Hüseyin*, Ocak Yay. Ankara 1995, ss. 62-138. 25 -
- 62- **Kerimeddin Mahmud**, "Müsameret'al-ahyar" *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Çev. M. Nuri Gencosman, Önsöz ve Notlar, F. N. Uzluk, Ankara 1943, s. 162.
- 63- **Temir**, Ahmet, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1989, s. 3.
- 64- **Tarım**, Cevat Hakkı, *Tarihte Kırşehir*, Kırşehir 1948, s. 42.
- 65- **Altınok**, Baki Yaşa, "Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menakıbnâme ve Bu Menakıbnâmede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları," *Gazi Üni. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz 2003/27, Ankara, ss. 177-194.
- 66- **Çağatay**, Neşet, *Ahilik ve Konya*, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konf. Yay. no. 40, 1981, s. 57.
- 67- **Yalkın**, Suat, "Esnaf, Sanatkar Kesiminin Tarihinde Ahiliğin Önemi," *1. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirileri, 13-15 Ekim 1993 Ankara*, Kültür Bak. Yay. 1996, ss. 177-181.
- 68- **Faroqhi**, Suraiya "XVI-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri" *Türkiye İktisat Tarihi Semineri/Metinler Tartışmalar: 10 Haziran 1973*, Ed. Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yay. Ankara 1975, s. 196-229.

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİNDEN ÜÇ YAZMA FÜTÜVVETNÂME

Nuran ALTUNER*

Fütüvvet ülküsü, teşkilatı, usûlü, ilkelerini belirten ve mensuplarına nizamname, yönetmelik görevi gören eserlerdir.¹

Fütüvvetnâmeler tasavvuf ağırlıklı ve ahîliğin ahlak ve fazilet eğitimiyle ilgilenmeleri nedeniyle, araştırmacıların çok fazla ilgilenmelerini sağlamıştır. Bu eserlerden ahîler, tekke ve zâviyelerde tasavvufun teorik esaslarından ve ahlakî eğitiminden büyük ölçüde faydalananlardır.

Fütüvvetnâmeler, fütüvvet erbabının âdab ve erkânını, fütüvvet şartlarını mensur, kısmen de manzum anlatan eserlerdir. Bu eserler zaman içerisinde ihtisaslaşarak özel bir gruba hitap neden gruplar haline gelmiş, Kitab-ı Hiref, Risâle-i Habbazan, Risale-i Hayyatan, Kitab-ı Sakka, Sakka-nâme, Tıraş-nâme vb. isimlerle anılmıştır. Çeşitli adlarla anılan bu eserler fütüvvet geleneğini ifade etseler de bunları da Fütüvvetnâme olarak kabul etmek gerekir.²

Fütüvvet, Arapça bir kavramdır. . Arapçada fütüvvet ehline fetâ, fitâyâ denir. Farsçada fütüvvetdâr, cüvan-merd; Türkçede alp, er, yiğit, ahî diye adlandırılmaktadır. Fetâ (yiğit, genç) Kur'anda, hadiste fetâ kavramı nakledilen kıssalarıyla bir ideal insan tipini karşılar. Hz. İbrahim, Hz. Yûşâ, Hz. Yûsuf ve Ashab-ı Kehf'in vasıflarıdır.³

Süllemi fetâ kavramını: 'Kimde Âdem'in özür getirmesi, Nuh'un sebatı, İbrahim'in vekâri, İsmail'in doğruluğu, Musa'nın ihlasi, Eyyûb'un sabrı, Dâvud'un ağlayışı, Muhammed'in cömertliği varsa; yine kimde Ebubekir'in acıması, Ömer'in hamîyyeti, Osman'ın utangaçlığı, Ali'nin

* Yard. Doç. Dr. , Sakarya Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. , ADAPAZARI. , naltuner@sakarya.edu.tr

¹ Artun, Erman, Türk Halk Edebiyatına Giriş, Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 14.

² Torun, Ali, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s. 41.

³ Torun, Ali, A. g. e. , s. 3-4.

bilgisi bulunursa sonra da bütün bunlarla beraber nefsini horlar, ayıplarını görürse o kimse fütüvvet sahibidir. Fetâ adını hak eder. 'diye manalandırır.⁴

Fütüvvetnâmelerde, fütüvveti anlatan çeşitli tarifler yer alır: 'Fütüvvetin aslı imandır. '; 'Fütüvvetin aslı yedi harftir. '; Fütüvvet bir ağaca teşbih edilmişdir. 'Fütüvvet bir ahiret hazırlığıdır. '; 'Fütüvvet iki cihanda cömertliktir'; 'Fütüvvet, nefsini hevâ ve arzulardan geçmektir' gibi. Bu tarifler tanıtacağımız üç nüshada da görülmekte olup örnekler verilecektir.

Türklerin İslamiyeti kabulüyle Türk boyları, teşkilatlı bir şekilde Anadolu'ya geçerek; Abdalân, Gâziyan, Bâcîyân ve Ahîyân adlarını almışlardır.⁵

Fütüvvetnâmelerin yazılış sebepleri müelliflerine göre: 'Fütüvvet ehlini fütüvvete mugâyir iş ve hareketlerinden korumak, doğru olanı göstermek ve neticesinde Allah'ın rızasını kazanmak'tır.

Türkçe fütüvvetnâmelerin çoğu XV. ve XVI. Yüzyılda yazılmış çünkü bu dönemde Loncalar devrine geçilmiştir. Bu devirde geleneğin dışında davranışlar, geleneği terk etmek gibi toplumun bozulmaya yüz tuttuğu esnada yazılma ihtiyacı duyulmuştur.

Fütüvvetnâmeler âyet, hadis, tefsir, dini ve tasavvufî eserler, Câmi-i Bûstan, Envârû'l-Aşikîn, tarih kitapları gibi birçok kaynaktan istifade edilerek yazılmışlardır. Fütüvvetnâmelerin asılları Arapça ve Farsça olup daha sonraki devirlerde Türkçe fütüvvetnâmeler yazılmıştır.

İlk Türkçe fütüvvetnâme olarak kabul edilen Burgazî'nın fütüvvetnâmesidir. Şeyh Seyyid Hüseyin, Radavî, Hâce-i Can gibi müellifler de Türkçe yazmışlardır.

Tercüme veya Hülasa yoluyla, dervîş Mim Ahmed, Yâsin-i Rufâ'i, Şeyh Abdülkadîr, Şeyh Musa, Şeyh Ahmed gibi müellifler fütüvvetnâme ortaya koymuşlardır.

Manzum fütüvvetnâme yazarlar arasında 'Şeyh Eşref bin Ahmed, Esrar Dede, Eşrefoğlu Rûmî' sayılabilir. Müellifi belli olmayan fütüvvetnâmeler de mevcuttur.⁶

Bu tebliğde, Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan elyazması üç fütüvvetnâme'nin tanıtımı yapılacaktır:

⁴ Torun, Ali, A. g. e. , s. 66-67.

⁵ Torun, Ali, A. g. e. , s. 11.

⁶ Torun, Ali, A. g. e. , s. 57.

Birinci fütüvvetnâme Hacı Mahmut Koleksiyonu 2982 numaradadır. Tavsifi şöyledir:

Eserin başı (yk. 1b) de şöyle başlar: ‘Bismillahirrahmanirrahim...dekâyık-ı ma’ârifü'l-fütüvvet...[yk. 2a] bilgil ki şeddün yedi adı vardır...’

Sonu [yk. 75b]: ‘Kad temmet fütüvvetü'l-kitab... bi’avnillahi'l-melikü'l-vahhâb.’

142x82mm; 182x120 mm. ölçülerinde, orta kalınlıkta kağıdı beyaz renkte, su yollu ve fligranlı ve 13 satırlı olup ‘Nesih’ hatla yazılmıştır.

Cildi: Kırmızı meşin kaplı, şîrâzeli ve miklâblıdır.

İkinci fütüvvetnâme ise İzmir koleksiyonu 798 numaradadır.

Eserin başı (yk. 1b) de şöyle başlar: ‘Bismillahirrahmanirrahim. Kâle'n-nebiyyi salla'l-lahi ‘aleyhu sellem el-fütüvveti ‘Ali selâse aksâmin evveluhu...ve'l-meşâyihü's-şüyûh İmam Ca'fer eydür kim muhibb ‘âşık ve dervîş Sâdîk-ı Halilu'r-rahmani ile gerekdür kim şedd-i Murtaza ‘Ali kerremellahu vechden kabul eyleye kim ol kişi üç fenn içinde kâmil ve mükemmel ola...’

Eser (yk. 30b) de biter: ‘sana cümle ‘âlem dost olur. Düşman kalmaz... ve zulûmatdan geçüb âb-ı hayat içesin ve kendü zatına âgâh olanlarla konub göçesin. Temmet haza'l-kitab...az'afu'l-'ibâd...Süleyman Sırri...her kim anarsa du'ada işbu hattın kâtibin...selâse ve selâse mi'eteyn...’

145x90; 210x152 ölçülerinde, koyu bez renkli ve su yollu, fligranlı kağıda ‘Nesih’ hatla 1033/1623 tarihinde Süleyman Sırri tarafından istinsah edilmiştir.

Cilt: Kahverengi meşin ciltli şîrâzeli olup (1a) da sol başta bir Arapça dua, altta kitap isimleri(kitabın ikinci risâlesi olan ‘Ruh-nâme’), en altta Süleymaniye Kütüphanesinin kaşesi, (1a) da Hz. Peygamber ve Hz. Ali'den nakiller vardır.

Eserin içinde ‘dahi’, ‘ve dahi’, ‘rivâyetdür’, ‘nitekim’, ‘amma’, ‘fasıl’, ‘bab’, ‘pes’, ‘cevap’, ‘eğer’, ‘sual olunsa’, ‘sual’, ‘cevap’, ‘bilgil’, ‘ba’zılar’... gibi konuyu belirten başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Eserin müellifi meşhûldür.

Üçüncü fütüvvetname Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu 851 numarada yer almaktadır:

Eserin başlığı (yk. 1b) de ‘Kitab-ı Fütüvvetnâme’ şeklindedir.

Başı (yk. 1b): ‘Bismillahirrahmanirrahim... ve ba’dehu şöyle rivayet olunur ki bu risâlenin musannifi Seyyid ‘Abdü'l-müftekir ila rahmete rabbîhi'l-fetevâyi Muhammed bin ‘Aliyyidini'l-Hüseyni'r-Rizâ...ki fütüvvet (yk. 2a) tâliblerinden ve tarîkat sâliklerinden birkaç azîzlere...’

Sonu(yk. 38b): ‘...su'âl itseler kim peştemâl düşe...ne âyet okurlar cevap eyyittikim. Bismillahirrahmanirrahim yâ eyyûhellezine âmenu akvâ enfuseküm ve ehlikum nâran yağfirlekum...’

Du'ây-ı tekbîr-i sofra,

Ni'meti celîl u sofra-i fukara

Halîlu ervâh meşâiyih-i tekbîr,

Allahu ekberu Allahu ekberu,

İllâhe illallahu vallahu ekberu,

Allahu ekberu ve li'l-lahi'l-hamdü,

Sene 1280

Eser, 160x82; 236x170mm ölçülerindedir.

Kağıdı kalınca, koyu samânî renkte, fligranlı, su yollu, 15 satırlı olup ‘Nesih’ hatla yazılmıştır.

Sayfalar kırmızı cetvelli, 1b ve 2a yaprakları çift ve kırmızı cetvellidir. Kitap adının yer aldığı basit bir şekilde kırmızı mürekkeple çizilmiştir. ‘Ve ba'dü’, ‘ki’, ‘faslun’, ‘pes’ gibi başlıklar da kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Cildi ebrû kağıt kaplıdır.

(Yk. 1a)da solda Süleymaniye Kütüphanesinin kâsesi, ortada vakîf mührü ve yanında ‘Kelâm-ı Seyyidi’ başlıklı dört beyitlik tasavvufî bir manzûme vardır(İlk beyiti)

‘Hasudun cevrine katlan ki sabrun kat ider ani,

Âteş yakacak bulmazsa ider kendisini fâni’

(Yk. 37b-38b) de ‘Kuddûsî’ye ait bir ‘icâzetü'l-amme’ vardır.

I. Fütüvvetnâme olan Hacı Mahmut, 2982 no'lu nûshada yer alan konular şöyle özetlenebilir. Radavi'ye ait olan fütüvvetnâme⁷de (yk. 1b) de 'şedd'le ilgili bahisler ele alınır: 'Şeddün yedi adı vardır ve yedi bağlaması vardır ve yedi açması var ve yedi salması var ve yedi getürmesi var. Şöyleden kim yedi yıldızdan yedi gökten yedi yerden yedi a'zâdan yedi mushaftan yedi fâtihadan kur'anun yedi adundan ve secedede yere gelen yedi a'zâdan ve yedi kere tavâf-ı Ka'be'den ve Safâ ile Merve arasında yedi kez seğirtmekden ve İsmâ'il Aleyhisselâm şeytana yedi taş atmakdan ve nefsi emmârenin yedi yaşıdan yedi tâmûdan ve yedi günden ve on yedi farzdan ve Kadir gicesi (yk. 2b) ve Ramazanın yigirmi yedinci gicesi olmakdan bunda remz ü işaret çokdur...'

Fütüvvetnâmelerde dini inanç motifi olarak sayılar önemli yer tutar. Örneğin: yedi, dokuz, kırk gibi. Yukarıda görülen 'yedii' sayısı da bu görüşü ispatlamaktadır. Yedi rakamı birçok inanç ve kültürde bulunmaktadır. Türk'lere Çin'lilerden intikal etmiş olup İslam'da ve Kur'anda da yedi motifi yer almaktadır.⁸

Eserin tamamına baktığımızda Türkçe kelimelelere çok yer verildiği gözlenmektedir: 'tamu, bağlaması, açması, salması, seğirtmek' gibi.

(Yk. 2b) de inanç motiflerinden iman esaslarını ve tasavvufu anlatan cümleler: ...'Fütüvvet ağacının göğü tevhid ve ihlâsdır. Budakları sîdîk u safâ ahd-ı vefâdur. Yaprakları edeb ve hayâdur. Ve semeresi ma'rifetdir ve ol ağacın suyu rahmet-i Hudâ'dır ve ol yemişin lezzeti kerem(yk. 3a)ve sehâdur. 'Tasavvufî kavramlar herkesin rahatlıkla algılayıp aklında tutabileceği tarzda formüllenmiştir.

Müellif, Hz. Ali'nin fütüvveti, harflerle söyle ifade eder:

'Evvel kaf, elif, nûn, be, mim, he, ye. Ya'ni kaf 'kanaat', elif 'safa', nûn 'emanet', bâ 'bekâ', mim 'mûrûvet', hâ 'hidâyet', yâ 'hayâ', fütüvvet fûtâde kim buydı...' Fütüvvetnâmelerde böyle Hurûfi yorumlara da rastlanır. Bu yorumlar ne Bâtinîyyenin kendi görüşleri doğrultusundaki yorumlarına, ne de Fazlullah Hurûfinin kurduğu mezhebin yorumlarına benzer. Fütüvvetnâmelerdeki yorumlar tasavvufi esasları telkin ve ta'lim için oluşturulmuştur.

Fütüvvetnâmelerde Tasavvuf ve Tarikatlar ile ilgili motiflerin içinde, fütüvvet ve tarikat, pîr ve silsile konuları ele alınır. Tarikat,

⁷ Yk. 9a da '...rabbeihu'-kaviyyu Seyyid Muhammed bin Seyyid Alâeddin er-Razavi Bismillahirrahmanirrahim. . ' ve yk. 28b de...' es-Seyyid er-Razavi sen bilürsun...' cümlelerinde müellif adı geçer.

⁸ Sarıkaya, Mehmet Saffet, XIII. -XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s. 114-115.

Allah'a ulaşmak için bir mürşidin sâlike yardımcı olması, tasavvufî esaslar içinde belli kuralların uygulandığı yoldur. Fütüvvet teşkilatı, tarikate benzeyorsa da tarikatlarda bulunan bazı ortak unsurların bulunmaması nedeniyle tam bir tarikat görünümü taşımaz. Fütüvvetnâmelerde, tarikatlara benzer motifler ve fütüvvet ehline çeşitli tarikatlar arasında ilişki vardır. Pîr ve silsile de fütüvvet ehlinde tarikat ile ilgili görülen en önemli motifir. Silsile zincirleri genellikle bir meslek pîriyle Hz. Peygamber'e ulaşır. Bu meslek pîrleri Hz. Ali'nin belini bağladığı veya belinin bağlanmasına izin verdiği kimselerdir.

Eserin (9a-9b) yapraklarında: ‘...Ol mıkrâş ala andan tevbe vire âb-ı cedd-i tarikat telkin ide ve dest-i Muhammed Ali ta’lim ide ya’ni pîr mûridle dest-i emânet tuta...’

(Yk. 4a) da ‘...bilgil ey talib-i erkân-ı tarikat ki bu erkân ehlîne yedi tâife dırler ve dokuz kısımdur altısı erkân-ı tarikat üçü ashâb-ı tarîkat birbirinden gâlibdür...gâlib-i nîm tarik olur kim anun üstâdî ve pîri ve tarîkat atası ve iki tarikat kardeşleri yetişmiş ola üstadın ve pîrin ve bu atasının ve kardeşlerin (yk. 4b) senedi ne yerdendir...’

(Yk. 5a) andan gâlib şeyhdür...Nitekim ahîler istilâhınca fetâ ve ahî şeyhdür, yiğit fetâdur...(Yk. 5b) Ehu'l-fetâ dedüğü imâm ‘Ali’ye işaretettir. Ebu'l-fetâ didüğü imâm Hüseyne işaretettir. . Bes ahîler istilâhınca fetâlik yiğitlikdür. . ve şeyhlik pîrlikdür...(yk. 7a) tâlib pîr tutmak isterse kendüyi nakîbe ismarlıya. Nakîb mûridin sol eline yapışa...

(Yk. 8b) ya’ni ol sanatı ana helâl ide ve hoşnûdluk getüre eğer dinlese soralar üstâdî kendüden râzımı dur?eğer râzı ise ana bir pîr dahi gerek...(yk. 9b) yani pîr mûridle dest emânet tuta...

(Yk. 10a) cemi’-i menâhiden teveccûh kıldum cemi’-i evâmire diye on iki günah-ı kebire adıyla ana te’kid ide ve ahkâm-ı seri’at-ı emânet ve bu silsileden muradındur.

Fütüvvet ehlînin merâsimleri şöyle anlatılır: (yk. 10a ve 10b de) ‘...Şimdi silsileye girdi. Andan bir kişi yol atası ve iki kişi yol kardeşleri olalar ve bir kişi dahi üstâd şed adına ve üstâd-ı pîrin ve yol atasının ve iki yol kardeşinin ağzına tercüman-ı kadem göstere tarîk mücîbince andan varub yol atasının önünde iki dizi çöküp otura ol yol kardeşleri biri sağında ve biri solunda oturlar. Andan ata oğul sağ ellerin sunub baş parmaklarının birbirine mukabil koyub el tutuşalar üzerine bir destâr örteler ol iki kardeşleri tâlibin etegine yayışub yol ataya kulluk uralar...mûrid dahi iki rekat namaz kîla maksadı ne ise Hakka arz ide nitekim emîrû'l-müminin ‘Ali temennâ kıldı. Ol iki rekat nemaz kim üstâd-ı şâkirdiyle kılur ol nemaz aşkına der kim peygamber aleyhisselam emîrû'l-müminin

Ali belin bağlayacak iki rekat hacet namazı kıldılar. Ehl-i tarik arasında ol iki rekat namaz sünnet oldu...’

(Yk. 13b)Nitekim Resûl-i Hazret buyurmuştur. ‘Ed-dünya mezra’atü'l-âhire’ andan şeddi üç kat ide dimek olur ki şerîatda üstüvâr ol tarikatda pâyidar ol. (yk. 13b)Hakikat de haberdar ol ve dahi dimek olur ki neden geldün?Fehm it. Nereye gidersin fîkr it ana göre dirlik it...

Çırak çıkışma konusu fütüvvetnâmelerde üzerinde en çok durulan ve son derece karmaşık bir şekilde anlatılan ve mûride şedd kuşatılan törendir.

Fütüvvet ehli yerlerine oturur . Nâkibler herkesi yerli yerince oturtur ve kendi mertebesine göre hizmet ederler. Önce sohbet yapılır. Kur'anı Kerim, hadîs, tefsîr, ahlâk gibi konulara ait kitaplar ve fütüvvetnâmeler okunur. Örnekler:

(Yk. 6a)... “Sad kelime’ ve ‘Dürer ve Gurer’ ve ‘Neşr-i Lâli’ bu sohbetlerin eseridir. Eğer edeb ve evsâf u ahlâk fütüvvetten beyan idersüz. ...Likülli makâl kâmile noksan irişmez. Şöyleden kim men külle hâl imdi geldin ana kim mahfil ve iclâs u sohbet kîlmışlar nice kılurlar mahfil kîlmağa ol imkân gerek kim anda avâmin nazarı yetişmiye Şeyhü'l-meşâyi(yk. 6b) gelüb sadrda otura yanında şeyhler ve şeyhlerden aşağı halifeler ve halifelerden aşağı mahfiller ve andan yâr-ı gâlib andan müfrediler ve dahi aşağı nîm tarîkler ve andan aşağı olan Lâ-bud ahbâb otura Beşârişler nimet katında olup nakîbler ayag üzere turub her kişi yerlerine konduktâ sonra iclâs kîlalar birbir ri'ayet kîlalar her şahsin kendü mertebesince hizmet görüb karar kılduktan sonra sohbet kîlunur. Kelâmullah-ı Ehâdis-i Enbiyâ ve Menâkîb-ı Evliya ve Makâmelât-ı Suleha ve Evsâf-ı Müzakkâ ve Ser-güzeşt-i Şühedâ ve Nisbet-i Ehibbâ ve Letâif-i Zurefâ ve Esrâr-ı Fukara ve Sükûn-ı Sûfiyye ve Belâgat-ı Şu'ara okunub sohbet u safâ olunduktan sonra mahfile işaret olunur. Irâkîler, Horasanîler, Türkistanîler işaretî budur kim nakîb gelür. Bir elinde bir cárub bir elinde bir kûze su saçar sular ya'ni şimdiden gerû ve...sûhan taleb-i hukûkdür(yk. 7a) dimek olur. Ammâ ahiler içinde rumuz budur. Kim nakîb ya'ni fukehe bir eline tuz alur gelüb miyân-ı meclisde tuzı suya salar ya'ni şimdiye sohbet idi. Şimdi mahfildür, dimek olur. Velî bu memlekete işaret budur kim nakîbler Beşârişler evvel ayag üzere hidmetde turu kapı açalar...tâlib pîr tutmak isterse kendüyi nakibe ismarlıya. nakîb mûridin sol eline yapışa...Elhamdülillah ki bugün sâdat yetişüb ber-murâd oldı...(yk. 8b)...ya'ni ol sıfat kim işler kesb ider anı ya'ni ol sanatı ana halâl ide ve hoşnudluk getüre eger dinlese soralar üstâdi kendüden râzi midir?eğer râzi ise ana bir pîr dahi gerek kim ana tevbe ve telkîn vire...(yk. 9a)rabbehu'l-kaviyyu Seyyid Muhammed bin

Seyyid ‘Alaeddin er-Razavi Bismillahirrahmanirrahim... Evvel mikrâs ele andan (yk. 9b) tevbe ide vire... Ya’ni pir mûridle dest emânet tuta...(yk. 10a) cemi’i menâhîden teveccûh kildum cemi’-i evâmire diye on iki günâh-ı kebîreye adıyla ana te’kîd ide ve ahkâm-ı seri’at-ı emânet ve bu silsileden muradındur. Bildüre ve ehl-i beyt muhabbetin te’kîd ide . Ve andan kelime tarikat budur...ve andan şehadet-i tarikat telkîn ide ‘Eşhedü enla ilâhe illallah...şimdi silsileye girdi. Andan bir kişi yol atası ve iki kişi yol kardaşı olalar ve bir kişi dahi üstâd”şed adına ve üstâd-ı pîrin ve yol atasının ve iki yol kardaşının (yk. 10b) ağızına tercüman-ı kadem göstere tarik mücibince andan varub yol atasının önünde iki dizi çöküp otura ol yol kardaşları biri sağında ve biri solunda oturlar. Andan ata oğul sağ ellerin sunub baş parmakların birbirine mukâbil koyub el tutuşalar üzerine bir destâr öretler ol iki kardaşları tâlibin etegine yayışub yol ataya kulluk ular...(yk. 11b) ve bu ahd üzre fatiha ve tekbir ve salavat ve gülbank çekerler şimdi mûrid nîm tarik oldu andan sonra gerek sahib-i tarika ideler kaçan sahib-i tarik itmelu olsalar bes gerek kim üstâdı şedd-i şâkird ile bir halvet yere getüreler nakîb gelüb seccade biraga üstâd seccadeden üç kadem gerü tura evvel sag ayagın ilerü basa Allah adın ana ikinci kadem Cebrail aduna koya Muhammed Resul Allah adın anub süsscad üzerine gele iki rekat namaz kila ne haceti varsa Hakdan temenna ide mûrid dahi iki rekat namaz kila maksadı ne ise Hakka arz ide nitekim emirü'l-mü'minin Ali temennâ kıldı...(yk. 12b) şedlerün panbûk bezinden ola zira resul Hazretine gelen derrâ'a panbukdan ide Amma eger nisfi harîr olsa că'iz tutmuşlar amma evvel şeddi nakîb eline vireler...elif gibi inşaallah... (yk. 13b)...er-rahman togrunaydım elif gibi ekseen-i çevkan gibi idesin ki buna Şedd-i çevgânî dîmek olur. Boynumda meftûldür. Ya’ni Hakka mutî' oldum ve size mûrid oldum...bu çevgân boynumdan tutup yola götürre siz bana mûrşid olasız...ve dahi sabr u tahammûl ver ki Muhammed ve Ali ve Ehl-i Beyt yolunda bel baglayub kulluk idem...Andan şeddi beş kat ide kim işaretdür ehl-i abaya biri Muhammed Mustafadur. Biri Ali Murtazadur. Biri Fatimatû'z-zehra'dur. Biri Hasan Muctebâdur biri Hüseyin(yk. 14a) Şehid-i Kerbelâ'dur...

Fütüvvet sahibi kimsede bulunması gereken kuralları söyle sıralar (yk. 24b-25a): ‘Halka insaflı davranış malı, ululara hizmet etmeli, garîblere şefkatlı davranış malı, dostlara tevazu ile davranış malı, düşmanlara tahammûl etmeli, dervişlere cömert davranış malı, dostluğu düşmanlığı Allah için yapmalı, ulemâya hizmet etmeli, musâhiplerine nasîhat etmeli, cahillerle söyleşmemeli. ’Ayrıca otuz üç madde daha sıralayarak bu maddelerle söyleşenleri yerine getiren birinin ‘fütüvveti anda kemâl bula’ demektedir.

Maddelerin bazılarını sıralarsak: ‘sözü bilerek söylemeli, vefâ yolunda sabit-kadem olmakdır, tatlı dilli olmak, kerem göstermek, tekellüf göstermektir, dostluğu Allah için ola, kibirli olmaya, ayıplarını terk eylemeli, anaya ataya izzet eylemeli, komşularına iyilik eylemeli, ahdine vefâ etmeli, dostlarına halvet ve nasihat eyleye, şefkatli olmalı, dervîşlere hor bakmamalı, kimsenin malına tamah etmemeli, gazabı yenmeli, üzleti sevmeli, sır saklamalı, kimseyi incitmemeli...’

(Yk. 30a)da, bugün bile uyulmayan görgü kuralları çok güzel dile getirilmiş: ‘...âdeme karşı tükürmiye, ayag uzatmiya ve kahkaha birle gülmeye ve şeriâte ve tarîkate muhâlif sözden ve hareketden sakına... kendü nefşini dâim hesap ide... (yk. 33a) ehl-i tarikat kardaşları her vakt anub isteyüb gönlün nevahast ide. İdici ola ve her hallerine vakif ola, sağlığından sayruluk da ölüde dirilde düğünde mahfilde ayagın turub hidmet idici ola ve ehl-i tarikat yoranlara yolu yolunca yerlü yerince (yk. 33b) yer göstere...’

Aşağıda sayılacak olan on iki kişiye şedd bağlanmamasını müellif şu sözlerle dile getiriyor: (yk. 43a ve 43b) ‘Zira onlarda nice hasiyyet vardır kim lâ’ik-i fütüvvet degildir. Meger ol hâsiyyetlerini terk ideler andan lâ’ik-i fütüvvet olalar... kâfire... münâfıkla... kassâblar bunların dâim kan dökmekdir. Bunlarda şefkat olmaz. Fütüvvet şefkatle müzeyyendir ... Cerrahlara kim bunların sanatları halka rahmet erişdirmekdir ve halka hayr sunumu yokdur ve hem yürekleri taş gibi olur kimse terahhum itmez bunlardan can ürker... Sayyadlara zirâ ki bunlar daim kuşlara ve cân-verlere tuzak kurup boğazlar nicesinin yavrucakları açılığından kırılır...’ (yk. 44b)de ise müellif on tokuz amelin gerekli olduğunu yerine getirilmediğinde, ‘yiğit yiğitliğinden, ahi ahiliğinden, şeyh şeyhliğinden düşer’ demektedir. Bunların bazıları, şarap içmek, zina yapan fütüvvet ehli, livata etmek, gammazlık ve giybet yapmak, münâfıklık, kibirlilik, hasetlik, yalan söylemek, emanete hiyanet etmek, nâ-mahreme... şehvet naziriyle hiyanet fikriyle bakmak zîra bu dahi zinadur... mümin utandırmak kanın dökmek gibidir... katl-i nefis itmekdir... (yk. 47a) kumar oynamak... uğruluk (hırsızlık)... tir’

Hz. Muhammed veda hutbesi esnasında Ali’nin eline yaptı ve yukarı kaldırıldı ve şöyle buyurdu: ‘Ben kimin efendisiysem Ali de onun efendisidir. Allah’ım ona dost olana dost ol, düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, onu horlayanı horlayıp zelîl kıl... Ben size iki ağır emanet bırakıyorum. Bunlardan birincisi Allah’ım kitabıdır... Diğer Ehl-i Beyt’imdir. Ben Ehl-i Beyt’im hakkında sizlere

Allah'ı hatırlıyorum' buyurdu.⁹ Ehl-i beytin geçtiği cümleleri söyle sıralayabiliriz:

(Yk. 9b)... ‘Bildüre ve ehl-i beyt muhabbetin te’kid ide ve andan kelime tarikat budur...’ ‘...Billah bu zaif kulunu togru yoldan çıkışma ve dahi sabr u tahammül ver ki Muhammed ve Ali ve ehl-i beyt yolunda bel baglayub kulluk idem...’(yk. 33b)... ‘Resul Hazret aleyhisselam anın hakkında buyurdı...ve Selman-ı Fâris Radîyallâhü anh ol kadar hidmeti mübalaga itdüğüm Resul Hazret anı hidmetle kendü ehl-i beytine muzaaf kıldı ve anun hakkında buyurdı. Selmân-ı Mennâ ve ehl-i beytuna ve ashabdan her kişi kim Resul Hazretine yakın olmak isterdi...’

Fütüvvetnâmelerde Selmân-ı Farisi, Medâin'e, Suheyb-i Rumî, Rum'a, Zü'n-Nûn u Mîsrî, Mîsr'a ve Seyfî-i Yemânî Yemen'e gitmiştir. Razavî Fütüvvetnâmesinde bu dört kişiden Selmân-ı Fârisi diğer sahabelere göre daha çok yer alır. Peygamber ailesine hizmet etmesi sebebiyle Ehl-i Beyt'ten de sayılır. (yk. 71a) ‘...ve ne nasihat ve ne vasiyet etdi. Yani Selmân-ı Fârisi Irak'a Medâin tahtına gönderecek ve Süheyl-i Yemeni Rûm'a gönderecek...’

İnanç motiflerini bu fütüvvetnâmede de görebiliriz. (Yk. 57a)... ‘Oldur kim Musa diledi kim gusl idiydi. Libâsını çıkardı. Bir taş üzerinde kodı... suya girdi. Çün sudan çıktı...Kim alub libâsin giye ol taş Allah emriyle yerinden kopdu, yürüdü...ol taş...mîsir şehrinin bir ucundan girdi bir ucuna çıktı...şehirden taşra çıktı. Ve durdı. Çün Musa (a. s.) taşa yetişti. Libââs aldı giydi. Amma gadabın yenmedi. ’Asa ile taşı on iki kere vurdı. Taş oniki yerden delik oldu...Musa ile taşın arasında geçen kıssa böyle devam eder. Taş Allahın emriyle yuvarlandığını söyler. Musa (a. s.) taştan özür dileyerek hata tercümanı olur. Taşı iple boynuna asar. Musa(a. s.)'nın kavmi susuz kalınca o dua eder ve Allahın izniyle bu taştan su akar ve Musa (a. s.) kavminin oniki boyu bayrı ayrı delikden akan sudan istifade ederler.

Bu kıssada oniki delikli ve köşeli taşı-ki buna teslim taşı veya tılsım taşı denir-babaları boyunlarına takarlar. Bu taş aynı zamanda on iki imama işaret olarak kabul edilir.¹⁰

Hz. Muhammed şöyle buyurur: ‘Nefsin terbiye edilmesi edeb dersinden daha hayırlıdır.’ ‘Haya imandandır.’

⁹ Sarıkaya, Mehmet Saffet, XIII-XVI: Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere göre Dini İnanç Motifleri, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s. 95-96.

¹⁰ Sarıkaya, A. g. e. , s. 110.

Hz. Ali şöyle buyurur: ‘Kişinin şerefi aslı ve nesbi ile değil ilmi ve edebiyedir.’

İmam-ı Şâfiî şöyle buyurur: ‘Fütüvvetin tamamı edebtir.’¹¹

(Yk. 68b)... ‘Edebden birisi eksik olsa edebsizlikdedür. Bes yüz yigirmi edebi taleb itmek väcibtir...on iki edeb ta’am yemektedir evvel sağ dizin dikip sol dizi üzerine otura...’(yk. 69a) ‘...agzına koyduğu lokmayı dökmiye evvel sağ yanıyla çığlığı...kim senin lokmasını gözetmiye... ta’am yirken çevreye bakmıya...İtmegi isırıp aşa banmaya. Katı katı söylemiye ve kahkaha ile gülmeye...uç edeb ki su içmekdedür. Evvel bardağı iki eliyle tutu...dört edeb ki söylemektedür evvel katı katı söylemeye ağızı yarı saçılımı...sen ben diyü söyleşimiye lutfıyla söyleye... amma beş edeb ki ton giymektedür. Evvel sağ yanından eynine ala sağ yanına elin soka...tonun otururken giye... evvel eşikten dışarı sol ayagın çıkara...her kim bu yüz yigirmi dört edebi riâyet ide...ve ana üç kapu bağlanur ve üç kapu açılır günah kapısı ve azab kapusu ve tamu kapusu ve açılır vuslat kapusu bes tâlib gerek kim bu edebleri sa’y ide...’

Tuzla ilgili inanç motiflerine Radavî'nın fütüvvetnâmesinde olduğu gibi birçok fütüvvetnâmelerde rastlanır. Hatta edebî metinlerde, halk edebiyatı ürünlerinde tuz motifi yer alır.

Tuz ve su fütüvvet merasimlerinde tuzlu su olarak birlikte kullanılır. Tuz ve suyun yorumu söyledir: ‘...Peygamber nübüvvvet kuvvetiyle işi anlayıp yâ Ali diyor, sen bu ümmetin fetâsisin. Sonra bir bardak su ve biraz tuz istiyor. Selmân-ı Fârisî getiriyor. Peygember, bir miktar tuz alıp bu şeriattır diyor ve bardağı atıyor. Yine bir miktar tuz alıp bu da tarikattır diyor, onu da suya döküyor. Üçüncü defa yine bir miktar tuz alıp bu da hakikat diyerek yine bardağın atıyor ve suyu Ali'ye verip içiriyor. Sen benim refikimsin, ben Cebrâilin refikiyim, Cebrâil de Tanrı refigidir diyor. Sonra Selmân'a Ali'ye refik olmasını söylüyor. Selmân, Ali'nin elinden tuzlu su içerek onun refiki oluyor...Tuz, adalet ve fazilete işaretettir. Her yemegin tadı tuzla zâhir olur...’¹² ...fütüvvetnâmelerde müşterek olan fütüvvet şâiri, şedd, yani kuşak ve şalvarla tuzlu su içmedir...’¹³

¹¹ Sarıkaya, A. g. e. , s. 123-124.

¹² Gölpinarlı, Abdülbaki, İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 11. cilt, no. 14, s. 18.

¹³ Gölpinarlı, A. g. e. , s. 40.

‘Ulu Tanrı suyu temiz yarattı. Tuzu, her şeyi oldurucu olarak hak etti’der. Ve ‘Yüce Tanrı, şu tatlı su bu da acı, kekremsi tuz dedi (sure, XXV. Furkân, ayet 53).¹⁴

‘Tuz bütün fazilet ve güzel huyların iktisabına sebep olan adalete işaretettir.... Bir adamda adalet, yani bir şeyin ortasına sahip oluş, her hususta ölçülü hareket ediş olmazsa o adam kemale eremez. Tuz da aynen böyledir. Tuz olmazsa yemekler kuvvetli ve lezzetli bir hale gelemez’¹⁵

Radavî de tuzla ilgili motifler şöyle zikredilir: (Yk. 6b) Bir elinde bir cârub bir elinde bir kûze su saçar sular ya’ni şimdiden gerü ... (yk. 7a)amma ahiler içinde rumuz budur kim... bir eline tuz alır gelüb miyân-ı meclisde tuzı suya salar ya’ni şimdiye sohbet idi. Şimdi mahfildür dimek olur....’

(yk. 68a) ... yüz yirmi dört edebin on ikisi ta’am yemekdedür üçi su içmekdedür. Dördü söz söylemketedür. Beşi tuz yimekdedür.

Radavî fütüvvet-nâmesinde peygamberler Hz. Adem’den Hz. Muhammed’e kadar şöyle konu edilir: (yk. 45b) ‘...Ebu Dâvud ya’ni her kim sevgiyi Allah için ve bugz Allah için ola...’(yk. 45a)... ‘Livata itmekliktir. Zîra Hz. Resûl (a. s.) Lût hakkında buyurmuştur...’ (yk. 48a) ‘...Evvel ahîullah ile Adem arasında oldu. Andan oğlu Şîd dest tutdu. Ahd eyledi...’ Resûlü Hazret(a. s.) bu desti ağaç altında on yarı tutdu...’(yk. 55a) ‘...sual iderlerse kim tarikat ehli tercüman söyleyüp bende kimin hakkı varsa taleb iden yâ halâl iden ahret hakkı boynunda kılmasun dimenin senedi kimdendür?Cevap oldur kim Muhammed Mustafadandur...’(yk. 56a)Sual eger eydülerse kim tercüman lisan söylemek lakin senedi kimdendür. Cevap oldur kim tercümanı evvel Adem Peygamber...mine'l-Hâsîrin didi 2)Nûh 3)Musa 4)Dâvud...(yk. 56b)...Musa (a. s.) dahi kavmi oniki sebta idi... (yk. 58a)...Musa (a. s.) yine ol taşı boynuna asıp getürdi... (yk. 72a)... ve İdris Peygambere yetişti...amma fukara Nuh Peygambere pîri tekbîr dırıldı...Cebrâil erişdi. Nuh'a tûfân haberin verdi... (yk. 75a)...beşinci İbrahim Halilullah adıyla dönülür.’

Fütüvvet ehlinin giydikleri kıyafetlerin renkleri: (yk. 65b) ‘sual eger eydülerse kim ak yeşil gök kara neye delâlet ider kim ki cevap oldur kim ak yeşil delâlet ider hayatı gök kara delâlet ider sihhate. Resûl-i Hazret bu dört rengi giymiştir. Amma bazı müctehidîn eydüler: Ebu

¹⁴ Gölpinarlı, A. g. e. , s. 41.

¹⁵ Gölpinarlı, A. g. e. , s. 39.

Bekir gök renkli kaftan giyürdü. Ömer yeşil giyürdü. Osman ak giyürdü. Ali kara giyürdü. İmdi gerekdir kim şeyhler ve âhiler ve fütüvvetdâra gerek ya kara giyilür. Amma Hatîbler (yk. 66a) ve hâfızlar ve ehl-i kalem ak giyilir ve medreseler ve kadılar ve halifeler yeşil giyilir ve kara sarınlalar kim sünnettir. Resûl-i Hazret daima ak imâme sarındı amma otuz kere yeşil imâme sarına. Ebu Bekir ve Aliyyu'l-Murtaza gelürler mübârek olsun dirlerdi....'

Radavî Fütüvvetnâmesinden hülâsa olarak yazılan Yazma Bağışlar Koleksiyonu: 851 Nolu nûshada yer alan konulardan kısaca örnekler:

Fütüvvet ehlini merâsimlerinden mikrâz almak yol atası ve yol kardeşi edinmek: (yk. 2a) Bu zaifdn iltimas idüp fütüvvet-dârlar arasında söylenen ve işidilen erkânın himmeti kaleme getürüb mikrâz almak ve ahd ü şartı bi'at almak itmek ve yol ata ve yol kardaş idinmek erkâni ve şâkirdi revân itmek. Helvâ-yı cefne pişirilmesi ve gönderilmesi: (yk. 3a) '...ehl-i fütüvvet arasında şeddün ve helvâyı cefnenenün şeddini bu vechle isbat iderler. Evvel Adem Peygamber (a. s.) ikinci Nuh (a. s.) üçüncü İbrâhim (a. s.) 'dan dördüncü âhir-i zemân nebisi Muhammed Mustafa Sallallahü Tealâ Aleyhi ve Selemden beşinci İmâm-ı Zeynelâbidin'den Rûdvânallahü Teâla...fütüvvet istilâhında budur ki.... Adem tekbîrine rızâ dirler ve Nuh tekbirine tekbir-i fenâ ... İbrâhim... tekbirine tekbir-i safâ dirle ve Muhammed Mustafa (a. s.) tekbirine tekbir-i vefâ dirler ammâ erenler kim şeddi ve helvâyı cefne(yk. 3b) ve tekbir-i Adem (a. s.) tutalar defilleri budur kim, Adem (a. s.) Havvâ ile ki cennette ayş iderken şeyten aleyhüllağne hased idüb anları aldaddı. Hak emrine muhalefet itdürüb bugdây yidürüb... Adem'in başından tâc ve ögnünden hulle gidüb Adem ve Havva yalnızca kaldılar...uçmak ehline vardılar kim avretlerin setr ideler... '(yk. 4b) '...Pes Adem yılana binüb Serendib tağına düştü...Adem Peygamber üç yüzyl ağladı...Adem ve havadan ayrıldı...Ademin tevbesin kabul idüb rahmet kila...(yk. 6a)pes andan Adem ve Havva ikisi tağıdan aşağı indiler Mina'ya geldüler...Hak Teala nın emriyle cennetten bir taş ve bir ustura ve bir mikrâz getürüb anda Adem'in başını tıraş eyledi ve mikrâz ile bıyığının artığın kesdi...anıncün ol makamda Hacilar tıraş olup kasr iderler...Cebraîl Adem'e iş bu tercüman öğretti...(yk. 6b)...Hak Teala Kelam-ı Kadîminde buyurur...ki ana hırka-i fütüvvet dirler...(yk. 7a)pes Adem Şâd olup şâdlığından Allahü Ekber didi...ve İsrafili âhiret karındaşı idindi...(yk. 8b)Adem'in soluna girdiler...Cebraîl Allahu Teala'nın emriyle cennetten bir kuşak getürdi panbükdan...Cebraîl...Ademe...(yk. 9a)Şedd-i vefâ dirler...tâkim ahde vefâ kılasun...şeytana uymasın...adâvet kılasın ve dünyaya muhabbet itmeyesin...ve Hakkın

kaza ve kadrine sabr idesin. (yk. 9a)bir mikdar süt ve bir mikdar bal getürdi birbirine katup bir helvâ eyledi ve bir tarafa Adem'e virdi. Hacerü'l-esved üzerine kodı. Adem'e lokma sundı...(yk. 9b)...evvel mûrîd başını tıraş iderlerveyahud mikrâzla kasr iderler...andan tâc ve hırka giydiriler ve ba'dehu yol ata ve yol karîdaş dutalar ve ba'de kuşak kuşadırlar ve tuğ u 'ilm virirler...sonra seccâdeye geçirürler ba'de helva bisirürler. (yk. 10a)ve birbirine lokma sunarlar ve bir şehrden bir şehr helvâ gönderirler...tıraş u tâc u hırka ve pîr tutmak ve yol ata ve yol kardaş tutunmak ve ahd itmek ve tercüman-ı lisân söylemek ve helvâ-yı cefne bisürmek ...ve...sunmak...(yk. 11a)... Faslun...Halilu'r-rahmanın şeddi Cebralıddür...Ka'be yapmak emr olundu. Cebrail ve Mikâil ve İsrâfil ve dahî nice bin ferîstehler bile geldiler. İbrahim Halil Cebrâil ta'lim ile Mikâile yol atası idindi ve İsrâfile yol kardaşı idindi dahi İbrahim'in belin bağladı. Ve cennetten bir tabak helvâ getürdü. Dahi Kabenin yerini gösterdi...(yk. 11b)İbrahim Halile oğlunu 'atâ kıldı ve yerine birkaç feda kıldı...İsmail(a. s.)Hak Teala nin emrine râzi olup sabr u tahammül ittiği sebepden İbrahim Halil dahî İsmâ'il(a. s.)'e bağladı ve fütüvvet ana yitiştirdi...ve oğuldan oğula Hazret-i Risâlete gelince silsile-i fütüvvet İbrahim Halilullah'a çıkarılanların budur ki zikr olundu...(yk. 12a) faslun ...bil ey tâlib...Muhammed Mustafa(a. s.)Cebrail(a. s.) mirac gicesinde kuşatmışdur...mirac kankı ayda ve ne tarihte vaki' olduğunu ulemânın ihtilâfi vardır...(yk. 12b)cennet-i firdevste bir köşk yaratmışım...kapusı zebercettendür anın içinde tâc ve bir hulle ve bir kuşak vardır...Cebrail ol tâcı ve hulle-i Resulullah'a giydirdi. Ve ol kusayla mübarek belin bağladı...Hazreti Resulullah imamet itdi...Cebrâil(a. s.) eyitti...gördükim bir sofra yayılmış üzerinde üç kadeh var birinde süd ve birinde bal ve birinde şerâben tâhûr var. Cebrail eyitti ya Muhammed kangisından dilersen al. Nûş kıl didi. Resulullah süd kadehin alup (yk. 14b) yarısını içdi...Cebrail...Lutf-ı ezeli...kîlmıştır...Eğer bali alaydin ümmetin dünya sevici olalar idi ve ahireti unudurlar idi...Eğer şarabı alaydin ümmetin hep haram-hor olalar idi. Ama südün yarısını içib kodun...yarısın şefa'atin ile cennete koya...(yk. 15a)Anunçün erbâb-ı fütüvvet Hz. Resûla pîr-i şed ve pîr-i tekbîr didüklerine sebep budur kim zikr olundı...

Fütüvvet ehlinde görülen en önemli motiflerden biri de 'Pîr' ve 'Silsile'dir. Bu silsileler genellikle bir meslek pîri vasıtıyla Hz. Peygamber'e ulaşır. Örnekler: (yk. 19b)...İkinci Ömer bin Ümeyye-i Zamîri'nin belin bağladı ki. Ol Hazret-i Resûlun peyki peyklerin silsilesi ona çıkar...Üçüncü Bilâl-i Habeşî'nin belin bağladı...müezzinlerin silsilesi ana çıkar...Dördüncü Bûrîde-i Eslemî kuşatdı...Ol idi sancakdarlarının silsilesi ana çıkar...Beşinci Zü'n-Nun Mîsrî'nin belin

bağladı ki...tabîblerin silsilesi ana çıkar...Altıncı Süheyb-i Rûmî... âhilerin silsilesi ana çıkar...yedinci Hasan Basrî'nin belin bağladı...meşâyihin silsilesi ana çıkar.... Sekizinci Kanber'in belin bağladı...seyislerin ve mekârilerin ve renkârların silsilesi ana çıkar. Tokuzuncu Kümeyl bin ziyâd'ı kuşattı ve icâzet virdi.... bazı meşâyih'in silsilesi ana çıkar...Onuncu Abdullah bin Abbâs'ın belin bağladı...mûfessirlerin silsilesi ana çıkar...On birinci Mâlik-i el Ester'in belin bağladı... silahşorlukta gayet behâdir idi.... cemi' beglerin ve silahşorların (21a) ve gazilerin silsilesi ana çıkar.... On ikinci Muhammed bin Ebî Bekr'in belin bağladı ve icâzet virdi...Pabuççuların silsilesi ana çıkar... On üçüncü Cömerdî Kassâbin belin bağladı ve icâzet virdi... (yk. 21b) On yedinci Ebu 'Ubeyd Harezmî'nin belin bağladı... ve ensârlere reis dendi.

Reislerin silsilesi ana çıkar.

Fütüvvetnâmelerde, meleklerde yer verilir. Cebrâil(a. s.) Hz. Adem'den itibaren fütüvvet kuşağına Hz. Muhammed'e ulaştıran melektir. Cebrail şedd kuşatma işini üstlenir ve ikinci düğümü kendi adına atar. Cebrail ile birlikte Mikâil, Îsrafil gibi meleklerde törende hazır bulunurlar ve Adem'i tebrik ederler. Hz. Peygamber'in şeddi ise mirac gecesi Allah'in emriyle cennetden alınıp Cebrail, Mikail, Îsrafil, Azrail, Şemhail, Ketmail, Sarsâil adlı meleklerin elçiliğiyle Hz. Peygambere getirilmiş ve yolculuk için hazırlanmıştır. Meleklerle ilgili örnekler:

(yk. 8a)... Cebrâil ol ahd-nâmeyi yazdı dahî Mikâil ve Îsrâfil ve Sarsâil ve Ketmail ve dahî anda, hazır olan ferîstehler tanık yazdı...(yk. 12b)...anı dahi bile Mikâil ve Îsrâfil ve Azrail ve Şemhail ve Ketmail ve Sarsail ve cemi' senin fermân içinde olan melekleri dahî bile al senünle habibimi bu gice da'vet kilum ol tâc başına giydirin didi...(yk. 9b) Pes Cebrâil ve Mikâil ve Îsrâfil dahi anlar ile oğlu ve kızı çoğaldı oğlu yetişti.

Taşla ilgili inanç motifleri Hacerü'l-Esved ve boyuna takılan taş şaklinde görülür.

Müslümanlar için Hacerü'l-Esved, tavafın başlangıç ve bitim noktalarını tesbit eder. Örnekler: (yk. 8b) Allahü tealanın emriyle Hacerü'l-Esved ak yakuttan idi...azgin yumdu taki kıyâmete deñin Hacerü'l-Esved içinde emanetdür. Ol vakt kim kıyâmet günü ola ol ahidnâmeyi Hacerü'l-Esvedden çıkarub Adem oğlanlarına okudu...ve hem Hacerü'l-Esved...kıyâmet gününde Hac edenlere şehâdet eyleye gerekdir.

Kırk sayısı ile ilgili motiflere örnekler: (yk. 10b) '...Nuh aleyhisselam dört yüz yıl halkı imâna da'vet itdi. Heman kırkar ve kırk avrat müselmân oldu.

İzmir Koleksiyon 798 nolu fütüvvetnâme de mensur olup fasillar bâblar ve soru-cevaplardan oluşmuştur. ‘Şed’ konusuyla giriş yapılmış ve şed bağlayanın üç şeye dikkat etmesi gerektiği ifade edilmiş. Birincisi dünyayı terk, ikincisi hakikati saklamak, üçüncüsü ilâhi sırları keşfetmektir.

(Yk. 4a)da ‘Bâb’ adı altında Hz. Adem anlatılmakta Hz. Adem’in Tuba ağacından aldığı bir yaprağı dünyaya getirmesi, (yk. 4b)de ise Hz. Muhammed’in beline Cebraîl tarafından şedd kuşaltıması anlatılıyor.

(yk. 15b)de ‘ve dahi’ başlığı ile pîrlerden bahisle ‘Şâm pîrleri’, ‘Rûm pîrleri’, ‘Horasan pîrleri’, ‘Türkistan pîrleri’nden bahseder. Örnekler:

(yk. 15b)pîşvây-ı fakr dörttür. Evvel Şam pîrleri dirler ki pîşvây-ı fakr dörttür. Evvel Şam pîrleri dirler ki pîşvây-ı fakr yoklukdur. İkinci Rûm pîrleri dirler ki pîşvây-ı fakr togrulukdur. Üçüncü Horasan pîrleri aydurlarki pîşvây-ı fakr içinde teslim olmakdır...Dördüncü Türkistân pîrleri aydurlar ki pîşvây-ı fakr-ı marifettür

Tasavvufî kavramlar sual-cevap şeklindedir:

(yk. 16a) ‘Sual eydürler kim fakrun aslı nedir? ve fakrun yemişi nedir? ve fakrun gencü nedür? ve fakrun kilidi nedir?... ve fakrun kîblesi nedür? ve fakrun imâni nedir? gibi sorular ve şöyle cevaplar mevcuttur: ‘Fakrun aslı halka muhabbettir ve fakrun yemişi kendi vücudunu bilmekdür ve fakrun gencü Allâhı bulmaktadır ve fakrun kilidi rastlıktır ve fakrun imâni şeri’atte ikrârdur ve tarîkatde dostlukdur.

(yk. 16a) ‘Men arefe nefsehû fekad ‘arefe rabbehu’ ibaresi için Server-i enbiya Habib-i Huda Muhammed Mustafa S. A. V. buyurmuştur ki denilmekte fakat sayfanın kenarında ‘Bu Hadis İmam-ı ‘Alînün’dür diye düzeltme yapılmıştır.

Diyer bir fasilda (yk. 19a) şeriat ele alınmış sorular sorulmuş cevaplar alınmıştır. Verilen cevaplardan birkaçı şöyledir: ‘Şeriat hürmetdür, tarikat hizmetdür, hakikat ni’metdür...Şeriatın yemişi vefâdûr. Tarikatın yemişi senâdûr. Hakikatın yemişi bekâdîr...’

(yk. 22b)de ‘Bazıları’ başlığı adı altında kurban olayını şöyle anlatır. ‘...Lokma vermeği Hz. İsmâ’il Peygamber a. s. kurbanından aldılar. Anların delilleri budur ki ol vakt kim Hz. İbrahim Halilu’rrahman’a (a. s.) kurban emr olundukta koyun ve at ve deve kurban eylesdi. Kabul olmadı. Ahîr’ul-emr oğlum İsmâ’ili kurban eyle diyü emr aldı. Emre ittisâl edüp Hz. İsmail Peygamber (a. s.)alıp kurban itmeğe ilettdi. Kendüye uçmakdan kuşak gözlerün bağlayup yatarup boğazuna

bıçak urup çaldı. Bir kılını kesmedi. Yanında bir taş vardı. bıçağı ol taşa urdu. Bıçak ol taşı yağ gibi iki pâre eyledi. Hz. İbrahim a. s bıçağa eydür: ‘yâ bıçak bu ne hâldür ki İsmâ’lin boğazın kesmeyüb bu taşı böyle kesdün.’ Bıçak eydür: ‘yâ İbrâhim Hak Subhâne Tebârek ve Celle Celâlehu (yk. 2a) azametiyle buyurdu.’ ‘yâ bıçak sakın İsmâ’lin bir kılın kesme’ dedi. Sen bana gazab idüb taşa urdun senin emrünü dutayım yoksa hâlikin emrini dutayım dedi. Pes Hz. İbrâhim a. s ‘âlem hayrete vardi. Hak Subhâne ve Tealâ lutf u keremiyle Hz. İbrâhim'in kurbanın kabul kııldı. Ol halde Hz. Cebrâil ile emr eyledi. Buyurdu: ‘yâ Cebrâil var cennetden bir koç al İsmail'e fedâ et...’

(yk. 30b) de ise ‘âb-ı hayatı’ olmezlik suyundan bahsedilir: ‘... Eğer sultâna âşinâ isen sana cümle âlem dost olur. Düşman kalmaz. Eğer dostun koyup düşmanın emrinde olursan cümle âlem sana süşman olur. Zîrâ Hak Teâlâ’nın emrine muhâlif itmiş olursun. Cümle âlemin sana olan hizmetini zâyi’ itmiş olursın. İmdi ey gönül hidâyet ve kudret viren ve huzur dedikleri Hak kelimâtını işidüb sonra görmeğe cehd irmekdür. Bir insan elinden şerbet yahyü'l-izâm içmekdür. Ya’ni olur bir görıcı şarâb içmekdür. Çünkü Adem kudretin bilesin. Bu cümle ahvale vâkif olasın öz vücudunda kimyâya iresin ve zülümâtdan geçüb âb-ı hayatı içesin ve kendi zâtına agâh olanlarla konub göcesin...’

1033/1623 senseinde Süleyman Sırrı hattı ile yazılan bu fütüvvetnâme’nin müellifi meçhûldür. Eserin Anadolu’dâ yazıldığını, Türk ruhunu taşıdığını eserin içeriğinden anlıyoruz. Metinde geçen Rûm, Türkistan, Horasan gibi Türk ülkelerinin isimleri ve eyitmek, yimek, sunmak, gerek, yummak, gölgelik, su, saklamak, bilgil gibi Türkçe kelimeler eserde çokca kullanılmıştır.

Türk halk edebiyatı motiflerinden destanlarda da görülen motiflerden ‘su’ motifi (yk19a) da şöyle kullanılır: ‘...ma’rifet nedür. Cevab eyittikim ma’rifet su’dur. Su pâk’dur. Murdarları pâk ider. Murdar kâfirlerdir ki. Şehâdet kelimesin getürmekle pâk olurlar.’

(yk. 19a) da yine tasavvufî kavramlar açıklanırken ‘... hakikat nedür. Cevâb eyitti kim hakikat türâbdur. Benlikden geçüb kendü özünü... yetmiş iki millete bu göz ile görmekdür. Vallâhü a’lem bi’s-savâb ...’

Klasik edebiyatımızda kullandığımız ‘toprak, hava, ateş ve su’ enâsır-ı erbaa diye adlandırılan dört unsuru, meçhul müellif eserinde tasavvufî istilafları açıklarken ele almıştır:

Fütüvveti en güzel anlatan özet mâhiyetinde yazılmış eserin ağırlık noktası tasavvuftur. (yk. 14b) de ‘...Eğer sorsalar kim ahkâm-ı tarîkat da

farz kaçtır. Cevâb eyitti kim altıdır. Evvelki ma'rifet ikinci sehâ üçüncü yakîn dördüncü sabır beşinci tefekkür altıncı tevekkül eylemekdür...' demektedir.

Müellif(yk. 22b)uç nesneyi sakla ve üç nesneyi yele verme diye nasihatlerde bulunur. '... Evvel gözünü sakla... ikinci dilini sakla ki başını yele virmeyesin. Üçüncü hırsını sakla ki imânını yele virmeyesin...

(yk. 12a)'da ise dervişlerin makamı şöyle dile getirilir: '...Bilgil kim makâm-ı dervîşân kırk dört makamdur. Amma bu makamlardan sekiz makamı ihtiyar itdiler. Evvel ki makam sâbit olmakdır. İkinci makam sâbir olmakdur. Üçüncü makam Şâkir olmakdır. Dördüncü makam râzi olmakdur. Beşinci makam âbid olmakdur. Altıncı makam muhabbet olmakdur. Yedinci makam zâhid olmakdur. Sekizinci makam ârif olmakdur. Nitekim Adem (a. s.)sâbit idi. İdris (a. s.)âbid idi. Nuh (a. s.)şâkir idi. Musa (a. s.) râzi idi. Eyyub (a. s.)sâbir idi. İbrahim (a. s.) muhabbet idi. (yk. 12b)İsa (a. s.)idi. Hz. Muhammed'1 Mustafa (s. a. v.)ârif idi. İmdi dervîş nâmunda olan aşık bâ-vefâ bunlarla 'amil ola...'

SONUÇ

Anadoludaki Fütüvvet Teşkilatı Türklerde İslâm'dan önce var olan Alplik müesseselerine dayanır. Türklerin İslamiyeti kabülüyle İslamaşmış ve fütüvvet teşkilatı hâline dönüşmüştür. Fütüvvetnameler de bu ruhla yazılmış eserlerdir.

Sayın Ali Torun Beyefendi'nin 'Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler' adlı kitabında belirttiği gibi gerçekten fütüvvet-nâmeler Dîni-Tasavvufî Türk Edebiyatında bir türdür.

Elimizdeki bu üç fütüvvetnameyi incelediğimizde nesrin ağır basmasının yanında nazmin da var olduğunu görüyoruz. Nazım kısmı Dîvân Edebiyatı ölçüsü olan aruz vezniyle yazılmıştır. Nesir kısmı oluşturulurken ise Halk Edebiyatı mahsüllerinden efsâne, masal, atalar sözü, deyimler, vb. kullanılmıştır. Demek ki fütüvvetnameler her iki edebiyat şubesini de ilgilendirmektedir.

Ayet ve hadislerle desteklenen din ve tasavvufa dayalı konuları içeren İslâm ahlâkını telkin eden tasavvuf hoş Görüsünü işleyen âdâberkân ve edebî unsurları da birlikte veren bu üç eser tanıtılmaya çalışıldı.

İncelediğimiz üç yazmanın fütüvvetnamede tevhid inancından yola çıkılarak Hz. Adem'den, Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlere ve fütüvvet dereceleri olan ahbâb, nim-tarîk-miyân-bestesi, başaris, nakib,

nakîbu'n-nukebâ, halîfe, şeyh, şeyhü's-şüyuha gibi istilahlar çok kullanılmıştır.

Fütüvvet sahibinde bulunması gereken vasıflar ‘cömertlik, hayâ sahibi olmak, terk-i dünyâ etmek, helâl kazanmak ilm sahibi olmak’ olduğunu öğreniyoruz.

Ahilerin topluma karşı görevleri belirtilmekte; fütüvvete kabul edilmeyen kişiler (kâfirler, münâfîklar, müneccimler, içki içenler, kasaplar, cerrahlar, avcılar, bid'at çıkaranlar ve Muhtekirler)ile kişiyi fütüvvetten düşüren halleri ise: İçki içmek, zina yapmak, livâta yapmak, gammazlık, münafıklık, tekebbürlük, hırsızlık, bühtan kılmak, nefsin katl etmek, nâmahreme şehvetle bakmak, sözünde durmamak, hasetlik, yavuz gönüllü olmak’ şeklinde sıralanmıştır.

Bu üç fütüvvetnâme de görülen inanç motifleriyle iman ve esasları, Fütüvvet ehlinin ‘dört pîr’diye nitelediği peygamber ‘ulu'l-azm’ diye adlandırdığı peygamberler (Adem a. s. , Nuh a. s. , İbrahim a. s. , Hz. Muhammed s. a. v.)dir. Ayrıca Sahabeler hakkındaki inançlar, oniki imam ve diğer inanç motiflerinden taşla ilgili inançlar, ağaçla ilgili inanç motifleri, sayılarla ilgili inanç motifleri, ibadetle ilgili inanç motifleri, tasavvuf ve tarikatlerle ilgili motifler ve pîrler, şeyhler ve silsileler, fütüvvet ehlinin kıyafetleri (şalvar, şedd, hırka, tâc) özellikle şedd bağlama çeşitleri, fütüvvet merasimleri, çırak çıkarma, pîr tutunmak, yol atası ve yol kardeşi edinmek, helvâyı cefne pişirilmesi ve gönderilmesi, dua ve tercümanlardır.

Yukarıda verilen konulara baktığımızda fütüvvetnâmeler ve özellikle tanıtmaya çalıştığımız üç fütüvvetnâmede yiğitlik, cömertlik, mürûvvet kavramları dışında dini kavramlara, peygamberlere ve sahabelere karşı sevgi ve saygı duyulmasını sağlayan ve fütüvvet-âhi teşkilatının medreselerin henüz kurulmadığı dönemlerde ilk tahsilin zaviyelerde yapılmasını sağlayan mensuplarının oto-kontrol sistemiyle harekete etmelerinin sağlayan ve dîni kaidelerin tâlim ve terbiye yoluyla halka aktarma, halkın örf ve âdetlerini yaşatma gâyesini güden toplumun düzenini sağlayan önemli eserlerdir.

Milli bütünlük içinde dîni hayatla birlikte eski Türk kültüründen gelen motiflere de sahip olan bu eserlere bugün dahî önem verilebilirse toplum düzenini sağlamak açısından önemli bir katkısı olacağım inancındayım.

Üç Fütüvvetnâmede Geçen Bazi İstilahlar:

Ahi: Şeyh makamına gelmiş, seccade sahibi olmayan kimseye denir. Bu kimseler meslek ve zanaat ehli kimselerdir.

Ahz: Kebîrin, küçükten fütüvveti almıştır. Bu alış, ondaki bir ayıp yüzünden olur.

Beşâriş: Fütüvvet ehlini terbiye edenlerdir.

Fetâ: Genç, yiğit anlamında fütüvvet sahibi kimselere verilen addır.

Fütüvvet Ağacı: Fütüvvet teriminin bir ağaç gibi tasvir edilmesi.

Galib: Teşkilât içinde bir alt dereceye göre üst derecede bulunan kimseye denilir.

Gülbenk: Merâsim esnasında hep bir ağızdan yüksek sesle okunan ilahi veya dua demektir.

Helvâyı Cefne: Cefne, Tahta kap demektir. Erkân ile pişirilen ve tahta kap içinde ikram edilip yenilen helvaya denilir. Fütüvvet ehli bu geleneğin Hz. Adem'den ve Hz. Ali'den akıldığını kabul eder.

Kardeş Tutma: Fütüvvet kuşağınu kuşanan birisinin birisini kardeş edinmesidir.

Kavlı: Asker olmayanlar, doğruluk, sebat ve vefâ dolayısıyla fütüvvet ashabı arasına katılmış olan kişiler.

Miyân-besté: ‘Kemer-besté’de denilir. Şedd kuşatılıp beli bağlanan nasibi verilen kimsedir.

Nakîb: Nibâbete durmuş, lutf u keremle mahfil ehlini yerli yerine oturtan cemiyete sebep olan kimsedir.

Nâzil: Aşağı derecede olan kimsedir.

Nîm-tarîk: Üstadı, pîri yahut tarîkat atası ve iki atrikat kardeşi olana denir. Bunlar henüz terbiye görmemişlerdir.

Palhenk: Dizgin demektir. Bektaşılık ele, bele, dile sahip olma anlamında kemer üzerine takılan taşın adıdır.

Refîk: Birine mensup iki kişi. Mutlak olarak oğla refîk, babaya sahip denir.

Sahip: Ahi, şeyh, usta manasına kullanılır.

Seyfî: Surette kâfirlerle, gerçekte nefisleriyle savaşan erlerdir. Fütüvvet erkânına alınırlar, şerbet içerler, ahîler onlara kılıç verirler.

Şedd: Yünden veya pamuktan yapılan ve fütüvvet teşkilatında belli bir dereceyi göstermek içen talibin beline bağlanan kuşak.

Şerbet içmek: Suya atılan tuzdan meydana gelen tuzlu suyu içmektedir. Birisinin adına içер ve ona mensup olur.

Şürbî: Şerbet içenlerdir.

Tercümân: Gaye, maksat ve duyguları ifade maksadıyla, tören esnasında manzum ve mensur olarak söylenen sözlere dualara denilir.

Tuhfe: Hediye, armağan, fütüvvetnâmelere eş anlamlısı ‘bergüzar’ da kullanılır. Şedd kuşanan tâlibin şeyhlere hazırladığı hediye paketi.

Tuz: Bütün fazilet ve güzel huyların iktisabına sebep olan adalete işaretettir.

BİBLİYOGRAFYA

ARSLANOĞLU, İbrahim, Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997.

BARKAN, Ömer Lütfi, Kolonizatör Türk Dervişleri, Vakıflar Dergisi, cilt XI., İstanbul, 1942'den ayrı basım.

ÇAĞATAY, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, İlkinci Baskı, Selçuk Üniversitesi Yayıni, Konya, 1981.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, ‘İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları’, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 11. cilt, Ekim 1949-Temmuz 1950, No: 1-4.

OCAK, Ahmet Yaşar, ‘Fütüvvetnâme’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 13, İstanbul, 1996.

SARIKAYA, Mehmet Saffet, XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002.

SÜLLEMİ, İbn el-Hüseyin, Ateş, Süleyman(Çeviren), Tasavvufta Fütüvvet, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 135, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1977.

TORUN, Ali, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmelер, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.

FÜTÜVvetNAMELER VE BİR FÜTÜVvetNAME

İbrahim ARSLANOĞLU*

Fütvvet Kavramı

Fütvvet, Arapça bir kelimedir. Fütvvetin tekili fetadır. Bu şekliyle lüğatta: genç, delikanlı, cömert, yiğit manasındadır. Fetanın çoğu fityandır. Fütvvet ise, gençlik, delikanlılık, cömertlik, yiğitlik anımlarına gelir (Özön, 1979: 234-244).

Fütvvet şeyhlerine Arapça'da "abu-l-fityan, seyyid-al-futuvva" denediği gibi, Farsça'da fütvvet ehli "fütüvvetdar, cüvan-merd, feta adlarıyla anılmış ve yollarına Arapça'da "al-futuvva", Farsça'da "fütüvvet" denegelmiştir (Gölpınarlı, 1950: 6). İmam-ı Gazali (1964, 213) Fütvveti, yüksek ahlak ve güzel huylar olarak anlar. İbn'ül Arabi (1980, 444), "El- Fütühat el Mekkiye" adlı eserinde Fütvvet için söyle der: Fityan ahalije iyilikle muamele ederler. Fütvvette zayıflık yoktur. Bu, yaşlılık ve çocukluk arasıdır. (buluğ çağından 40 yaşına kadar olan devredir). Feta sahiplerine fityan denilir ki, onlar iyi ahlaka sahiptirler, fityan ilim ehlidir. Muaviye bin Ebu Süfyan'a göre Fütvvet bir kimsenin kendi malına kardeşinin elinin uzanmasından kat'i surette rahatsız olmamasıdır. Ebu Bekir Muhammet bin Ahmet Suphi Fütvveti, iyi ahlaklılık ve çokça bağış olarak izah eder. Cafer Halidi söyle der: "Fütvvet insanın kendisini küçük sayıp, Müslümanları yüceltmesidir (Kocatürk, 1984: 19).

Fütvvet adeta bir ağaçtır; doğruluk yerinden biter, gövdesi insanda bulunmaktadır, budakları temizliktir, doğru yolu bulmaktadır, yaprakları adeptir, hayadır, kökü tanrıyı bilmektir, yemişi evliya sohbetidir, suyu rahmettir. Bu ağaç yiğidin gönlünde biter, yapraklanır, yükselir (Gölpınarlı, ?: 6).

Hicri 309'da Bağdat'ta öldürülen Mansur-al-Hallaç "Fütvvet" sıfatına sahip olan kimsenin bütün dileğini tanrıya hasretmesi ve Tanrı ile Tanrı için Tanrı'ya yönelmesidir (Gölpınarlı, ?: 9). Kureyşi'ye göre, Fütvvetin aslı, kulun daima başkalarının emri altında olmasıdır (Gölpınarlı, ?: 9). Büyük sufî Abu Said Abu-l Hayr, (ölüm: h 440, m

* Prof. Dr. , Gazi Üniv. Gazi Eğitim Fakültesi, ANKARA. iarslan@gazi.edu.tr

1048) Fütüvvet hakkında: "Peygamber, sana yapılmasını ve eline geçmesini dilediğin şeyi kardeşine de dilemelişin demiştir. Fütüvvetin hakikati, halkı hoş görmek, mazur saymaktır. Tahammül kuvveti olmayan, Fütüvvet ehliyle sohbet ederse rezil olur, gider" demiştir (Gölpınarlı, ?: 9). "Keşf-al Esrar ve İddet-al-Ebrar" adlı Farsça tefsirde, Fütüvvet hakkında şöyle denilmektedir: Tanrı, İbrahim, Musa ve Yusuf Peygamberlerle Ashab-ı Kehf'e feta demiştir. Cüvan-merdlerin yolu ve huyları şudur: Mustafa Ali'ye, ya Ali sözü doğru, vefalı, emniyetli, merhametli, yoksul sıfatlı, vergili, konuğa saygı gösterir, iyi işlerde bulunur, utangaç erlere cüvan-merd denir, dedi. Bütün cüvan-merdlerin başı, Yusuf Peygamberdir. Kendisine cefa eden kardeşlerini "Bugün suçunuza bakılmaz, size soru, ceza yok" diyerek bağışladı (Gölpınarlı, ?: 10).

Bir gün bir dilenci gelmiş, bir şey istemişti. Peygamber, buna bir şey verin, dedi. Ali kalktı, gitti. Bir dinar, beş dirhem ve bir kap yemek getirdi. Peygamber sorunca dedi ki: O istediği zaman içimden bir parça yemek vermeyi geçirdim. Derken hatırlıma beş dirhem vermek geldi. Giderken bir dinarım var, onu da vereyim, dedim. Hatırıma geleni ve içimden geçeni vermemeli edemezdim. İşte bunun üzerine Peygamber: "La Feta İlla Aliyy: Ali'den başka er yok." dedi (Gölpınarlı, ?: 9).

Büyük suflilerin tariflerine göre Fütüvvet, kendini değil, Hz. Muhammet gibi halkın düşümek, halkın dertleriyle dertlenmek, nefsi için istediğini fazlaıyla başkaları için de istemek, kusur ve ayıpları örtmek, nefse düşman olmak, yoksuldan nefret duymamak, zengine halini arz etmemek, eline geçenle, elinden çıkanı bir görmek, kimseye düşman olmamak, kimseden mürüvvet ve insaf beklememek, fakat herkese karşı mürüvvet ve insaf sahibi olmak, iki alemden de geçmektir (Gölpınarlı, ?: 9). Mürüvvet, Fütüvvet ve Ahi tabirleri esas itibariyle tasavvufa dayanan, fakat aynı zamanda iktisadi teşekkülleri de kavraması ve sanat erbabını teşkilatlaşması bakımından ekonomik bir hüviyet de taşıyan ehl-i Fütüvvet tarafından da daha kapsamlı manalara alınmış ve bir terim olmuştur (Gölpınarlı, ?: 6).

Bu açıklamalardan anlıyoruz ki Fütüvvete Ahilik arasında yakın bir ilişki vardır. Ahilik temel olarak Fütüvvete dayanıyor, daha sonraları hem adını ve hem de mahiyetini değiştirek yepeni bir şekil alıyor.

Sosyal Bir Kurum Olarak Fütüvvet

Abbasiler, Türkistan ve Horasan'dan getirdikleri Türk esirlerden güçlü ve imtiyazlı askeri birlikler kurdurlar. IX. yüzyıldan itibaren buna karşı vaziyet alan bazı kuruluşlar ortaya çıktı. Bunlar, "ayar, çoğulu

ayyarun: kanun tanımayan”, “şatır, çoğulu şarttar: kurnaz” ve Selçuklular devrinde de “rind, çoğulu runud: dünya işlerini hoş gören ve hiçbir şeye aldırmayan kimseler” adlarını alarak karışıklıklar çıkarıyor ve kundakçılıkta bulunuyorlardı (Çağatay, 1981: 9).

Ayarlar, devlet otoritesinin zayıfladığı zamanlarda ortaya çıkarlar, taş ve sopalarla saldırıyla geçerlerdi. Bunlar, Abbasi Halifesi Emin'in ordusunda kardeşi Me'mun'un Türklerden oluşan ordusuyla dövüşmüşlerdir. Görüldüğü gibi bu kuruluşlar, hükümdarların hizmetine de giriyorlardı (Çağatay, 1981: 9). Bu tür sivil örgütler, XI. yüzyıldan, Fütüvvet teşkilatlarının yayılışına kadar, Orta Asya, İran, Irak ve Suriye'de yayılmış bulunuyorlardı (Çağatay, 1981: 9). Bu kanun dışı örgütler, X. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar büyük karışıklıklar çıkardılar. Bunlar, güçlü hükümdarlar zamanında pusar, saklanırlardı. Abbasi Halifesi Mut'i zamanında (972 yılında) Bizans'a karşı savaşa katılmak isteyenlere silah verilmişti. Bağdat'ta bir isyan çıkardılar ve büyük bir felaketi önlemek için bir mahalle yangına verildi (Çağatay, 1981: 9). Bu kişiler işsiz olduklarıdan, devlet hizmetine girmek ve özellikle güvenlik teşkilatlarında görev almak istiyorlardı. Böylece hem geçim sıkıntısından kurtulacak ve hem de hayatları garanti altına alınacaktı (Çağatay, 1981: 10).

Bu teşkilatlar, askeri ve güvenlik kuvvetlerinin yetersiz olduğu zamanlarda bu görevleri üstleniyorlardı. Böylece gerektiğinde yardıma çağrılacak bir milis gücünü temsil ediyorlardı. Zaman zaman da şehir yöneticileri kalabalık ve güçlü oluşları dolayısıyla bunlara dayanıyorlardı (Çağatay, 1981: 10). Böylece Fütüvvetin bir sosyal kurum olarak gelişmeye başladığını görüyoruz.

Yukarıda, “ayar, şatır ve rind” adlı zümrelerden söz ederek, bunların işsiz gücsüz kimseler oldukları, zaman zaman devlete karşı ayaklandıklarını ve bazı hükümdarların, kalabalık oluşları nedeni ile, kendileri gücsüz hissettikleri zaman, bunlardan yardım istediklerini belirtmiştik. Bu durum bunların belli bir ahlaki discipline sokulmalarını zaruret haline getirmiştir. Bazı tarikat ve tasavvuf kuruluşları, bunların uyacağı kuralların belirlenmesinde büyük roller oynamışlardır (Çağatay, 1981: 10). Önceleri Fütüvvet kuralı olarak bilinen yiğitlik, civanmertlik vasıfları hem Fütüvvet, hem ayyar ve hem de şatır vb. kuruluşların ortak özellikleri olmaya başlamıştır. Zamanla Fütüvvetçilik, adı geçen bütün kurumları içine alan bir teşkilat haline gelmiştir (Çağatay, 1981: 11). Böylece Fütüvvet hareketi, gerçek manada başlamıştır, diyebiliriz.

Abbasi Halifesi Nasır, fütüvveti bir düzene sokup kendi şahsi etrafında toplamıştır. Onun fütüvvetçiliğe önem vermesinin sebebi sadece

İçerideki güvensizliği yok etmek değil, aynı zamanda kendi egemenlik bölgesi içindeki politik durumunu güçlendirmek istemesidir. Bir yandan 1174'te Selahaddin-i Eyyubi bağımsızlığını ilan ederek 1187 yılına kadar Şam, Halep, Musul ve Kudüs'ü ele geçirip Yemen, Mısır ve Suriye'yi yönetimi altına almış, sınırlarını Fırat'tan Nil'e ve Doğu Akdeniz kıyılarına kadar genişletmiştir. Öte yandan Anadolu Selçuklu Devleti, II. İzzettin Kılıçarslan yönetiminde sınırlarını bir hayli genişletmiştir. Doğu ise 1717'de Harzemşahlar hükümdarı Alaaddin Tekeş, Kırman bölgесine girerek Irak Selçukluları hükümdarı II. Tuğrul'u astırıp ülkesini ele geçirmiştir. Öte yandan Batıniler de Taberistan, Mazenderan ve Cürçan bölgelerine yerleşip çevreye yollandıkları fedailer ve davetçilerle halkı ayaklandırmaya çalışıiyorlardı. İşte Halife Nasır bu sebeften fütüvvetçiliği yeni bir düzene sokup başkanlığını ele alarak politik durumunu güçlendirmek istemiştir (Çağatay, ?: 427).

İslam'dan sonra ortaya çıkan Fityan teşkilatları, Fütüvvet'in aksine olumlu olmayan bir özelliğe sahiptir. Bu kurumun dinle olan ilişkisi, hemen hemen yok gibidir. Kitabü'l – Ağanı'de fityan teşkilatları ile ilgisi olan İbrahil el- Musuli Acem ve Huneynül-Hiri, (Hira'lı bir Hristiyan Araptı.) Fityan teşkilatının menşeyini, İslamiyet'ten önceki İran'da, Irak'ta ve İran'a bağlı memleketlerde aramak lazımdır (Taeschner, 1822: 213-214), denilmektedir

Fütüvvet-namelerin Genel Özellikleri

Fütüvvet-namelerde yer alan ortak noktaları şu şekilde sıralamak mümkündür (Gölpınarlı, ?: 26-29):

- a) Fütüvvet iyi huylardır. Nefisle mücadele etmek, Tanrı buyruklarını tutmak, herkese iyilik yapmak, cömert olmak, misafir sevmek, din farkı gözetmeden bütün insanları sevmek, herkesi bir görüp kendini herkesten aşağı görmek
- b) Fütüvvet peygamberlerden kalmadır. Özellikle İbrahim ve Yusuf peygamberlerle, Ashab-ı Kehf'e ve Yuşa'a Tanrı Feta demiştir.
- c) Fütüvvet peygamberlerden Muhammet peygambere geldi. Kiyamette her peygamber kendini düşünürken O, "ümmetim, ümmetim" dierek halkın kaydına düşecektir. Fütüvvet, Hz. Muhammet'ten Hz. Ali'ye geçti. Hz. Muhammet: Ben bilginin şehriyim, Ali kapısıdır ve Ali bendendir, ben Ali'denim, buyurmuştur. Hz. Ali Fütüvvet kutbudur.
- d) Hz. Ali, 17 kişinin belini bağlamıştır. Bunların başında Selman-ı Farsi gelir. O da Hz. Ali'nin emriyle bazlarının belini bağlamıştır. Böylece şedd erkanı Hz. Muhammet, Ali ve Selman vasıtasıyla kurulmuş bir silsile meydana gelmiştir.

e) Fütüvvet şartları, vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, alçak gönüllülük, Ahi kardeşe nasihat ve onları doğru yola sevketmek, bir sanat sahibi olmak, akıl sahibi olmak, ergenlik çağına gelmek, dindar olup haya ve müriüvvet sahibi olmaktadır.

f) Şedd bağlanırken Fütüvvet yoluna girenin beli ve karnı haramdan, dili giybet ve iftiradan ve boş sözlerden, gözü gördüğüne ve görmediğini, kulağı iştip işitmeyi, eli halkın incitmekten, gönlü hırs ve emelden bağlanır. Buna karşı cömertliği, alçakgönüllülüğü ve gerçek uyanıklığı açılır.

g) Müşrik ve kafire, falcılıkla uğraşanlara, şarap içenlere, tellaklara, tellal, çulha, kasap ve cerrahlara, avcılara, vaadinde durmayanlara, hırsızlara, zalimlere, muhtekir ve madrabazlara şedd verilmez.

h) Şarap içen, zina ve livatada bulunan, yalan söyleyen, koğuculuk eden, hile yapan, giybet ve iftirada bulunanlar Fütüvvet'ten düşerler.

i) Fütüvvet, kavlı, seyfi, ve şürbi olmak üzere üç kısımdır. Fütüvvet-namelerin çoğunda, "Seyfi Fütüvvet" yoktur, diğer ikisi vardır.

i) Fütüvvet elbisesi şalvar ve şeddir. Sonraki Fütüvvet-namelerde hırka, taç ve Bektaşiler'de bulunan palhank (kemer) vs. de ilave edilmiştir.

j) Fütüvvet nispeti, aynen sufilerdeki tarikat silsilesi gibidir ve Ahiden Ahiye ta Hz. Ali'ye ve Ali vasıtasıyla Hz. Muhammet'e kadar ulaşır.

k) Peygambere, Cebraîl vasıtasıyla hırka ve Fütüvvet elbisesi gelmiş, O da bunları Hz. Ali'ye vermiştir. Bunu rivayet etmeyen Fütüvvet-nameler pek azdır.

l) Ahinin sofrası açık, kendisinin bilgi sahibi ve cömert olması, Tanrı buyruklarını tutması, dünyayı terk etmesi, 18 dirhemden fazla para saklamaması, beylerin kapısına gitmemesi, edep ve haya sahibi olup, Ahi kardeşinin hizmetinde ve terbiyesinde ihmâl göstermemesi, bir sanat sahibi olması, kardeşlerinin getirdiklerini ortaya koyması, silsilesini Hz. Ali'ye ulaştırması şarttır.

m) Fütüvvet ehli arasında çok sıkı bir dayanışma vardır. Bir Ahi'den şedd bağlananlar, birbirinin kardeşleri oldukları gibi, bütün Fütüvvet arkadaşları da kardeşir. Kardeşlerin, birbirlerinin gönüllerini kırmamaları, birbirinden razi olmaları, birbirine canla-başla, malla, yardımدا bulunmaları gereklidir.

Görülüyor ki, Fütüvvet-namelerin hemen hepsinde pek çok ortak noktalar bulunmaktadır. Bununla birlikte, Şii temayüller taşıyan ve Rufailik gibi diğer bazı akımların etkisinde kalan Fütüvvet-nameler vardır.

YAZARI BELLİ OLMAYAN BİR FÜTÜVVTNAME

Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Yusuf Ağa Kitaplığı 10. 203 no'da kayıtlı olan bu fütüvvetnamede yazar, fütüvvetnameyi fasıllara ayırmıştır. Fasılları, sadece fasıl isimleri ile birbirinden ayırdığı halde, Türkçe metin yazılırken bu fasıllara konu başlıklarını ile birlikte bir de numaralar verilmiştir.

Birinci fasılda, tarikata girmenin şartlarından bahsediyor. Bu şartların şeriat, tarikat, ma'rifet, mezhep ve hakikat erkanı ile bunların pirlerinin bilinmesi olarak açıklanır. Bu pirlerin tek tek isimleri sayılır ve bunların toplam olarak yirmi altı büyük pir olduğu kaydedilir.

İkinci fasılda, iyi insan ve olgun Müslüman olmanın şartları ortaya konmakta ve “Ölmeden önce ölüñüz” hadisinin anlamı açıklanmaktadır. Ayrıca bu bölümde şeyhin vasıfları anlatılmakta ve herkesin mutlaka bir şeyhinin olması gerektiği, aksi takdirde, “Şeyhi olamayanın şeyhinin şeytan olacağı” belirtilmektedir.

Üçüncü fasılda, yola koyulmak istenen öğrencinin, nasıl yola koyulacağı açıklanır. Üstad, mecliste bulunanlara der ki: “Öğrencimi yola koymak istiyorum, hakkında ne buyurursunuz? Sağ yol kardeşi cevap verir:”Allah’ın izniyle....” Sonra seccade sahibi sen nerede revan oldun? der. Öğrenci, erenler nazarında, diye cevap verir. Neyle yola koyuldun? denirse, öğrenci, üç ihlas ve bir fatiha ile yola koyuldum, der. Sonra üstad, icazet ister ve herkese selam verdikten sonra, “siz erenlerin icazetiyle pirimiz nazarında icazet aldık, işlediğimiz bütün günahlar için tevbe ederiz” der. En son şeyh, usta olacak kişi için dua eder ve usta adayı gidip yerine iki dizini çöküp oturur. Sonra Nakıp, küçüğü (öğrenci) meydana getirir, çünkü erenler ona temiz bir bakışla bakacaklardır.

Dördüncü fasılda şunlar anlatılır: yola koyulmak ve şedd kuşanmak isteyen kişi, hizmette duran ihtiyarlar ve ustalar için gücü yettiğince bir hediye (tuhfe) hazırlar. Tören sırasında nakib, pamuktan bir peştamal alarak bunu beş kat büker, bu, beş vakit namaza işaretir. Sonra bunu üç kat büker, bu da tasavvuftaki şeriat, tarikat ve hakikate işaretir. Sonra bu peştamal dört köşe büklür, bu ise dört pire, dört tekbire, dört halifeye, dört kitabı ve dört yakın mesleğe işaretir.

Öğrenciyi üstadın gözünün önüne getirirler ve başta şeyh olmak üzere, herkese ehliyetine göre hediye dağıtilır. Sonra nakib, öğrencinin

eline yapışarak selam verip: bu mü'min kardeşiniz, siz uluların ayağına gelip bu insaf makamında durmasının maksadı, tarikat sahibi olup ve Hz. Ali kapısında beli bağlı kul olmak, aşıklarına hizmetkar olmak ister, der.

Sonra şeyh, hazır olan tarikat erbabına şunları söyler: bu müridin isteğine ne buyurursunuz, şedd ehli olması uygun mudur? Mahfil ehli uygundur, mübarek olsun derler.

Şeddin salması elif (I) şeklinde benzer. Elif Hak tealanın birliğine ve doğru yola işaretir. Şedd ehli olan elif gibi olmalı; kin, hile, haset ile büyüklenmekte ve bütün ahlak düşüklüğünden uzak ve yüksek ahlak sahibi olmalıdır. Mirac gecesi, Cebrail, Hz. Muhammet'in beline şedd bağlamış, ona hırka ve taç giydirmiştir.

Üstad elindeki şeddi müridin boynuna bırakır ve kendisinden yana çekip müridin kulağına şunları söyler: Şeriatte üstad ol, tarikatte sabit ol, hakikatten haberdar ol, sevinçli ol, sevgili ol, düşmanlarına düşman ol” sonra şeddi müridin boynundan çıkarıp sağ elindeki şeddin ucunu o müridin sağ yanına koyar, sonra müridin beline indirip kuşatır.

Bundan sonra şu sekiz nasihatı yapar: 1. Yolunu gözet 2. Şeriate ve tarikate aykırı işlerden kendini sakın 3. Dinini ve verdığın sözü tut 4. Şeriatte ve tarikatte sana gerekli olan işleri topla ve uygula 5. Gördüğün ayıbü ört 6. Senden insaf istenmeden sen insaf et 7. Bu söylediğimi cevap üzere uygulama yap 8. Aziz olan kimle karşılaşsan hayır duasını al.

Sonra topluca yemek yenilir. Yemekten önce küs olanlar varsa barıştırılır. Ekmeği ve eti bıçakla kesmezler, çünkü Hz. Muhammet eti ve ekmeği bıçakla kesmezdi. Sonra ayakta hizmet edenlerle orada olmayan kişiler için muhabbet lokması sunulur. Fütüvvet ehlinin lokma sunması 1. Muhabbet lokması 2. Kayıp lokması 3. Arap, Acem lokmasıdır.

Yemekten sonraki sofra duasında İslam devletinin padişahının kuvvetinin artması, ifadesi yer alır.

Üstad, öğrencisinden memnun olduğu gün icazet verilir. Üstad üç nefes, yol atası üç nefes, sağ yol kardeşi üç nefes ve sol yol kardeşi üç nefes verirler.

Beşinci fasıl, şeddi çözme konusu ile ilgilidir. Şeddi kuşanan kişi üç gün sonra, şeyhin nazarına bir tuhfe (hediye) ile gelir. Şeyh, çeşitli dualar okuyarak düğümleri birer birer çözer. En son şeddi kaldırıp, dua dileyip, fatiha ve tekbir getirip, gülbank çekerler.

Altıncı fasıl meclise girme ile ilgilidir. Meclise girmek isteyen kişi, niyaz alıp tercüman okur. Burada çeşitli makamlardan bahsedilir. Birincisi tercüman makamı, ikincisi makam-ı nakidir, üçüncüsü makam-ı

kulleteydir, dördüncüsü insaf makamı, beşincisi suçlular makamı, altıncısı temenna makamıdır.

Burada bir de yeşil yaprak makamından bahsedilir. Yeşil yaprak tercümanı Hz. Adem inciden yaprak istedi, incir beş yaprak verdi

Ustalığı kazanan kişi bir tercüman okur:

*Şeriatte tutmuşuz desti desti
Tarikatte kem nazarla bakmayız dosta
Ma'rifette hizmet edip olur usta
Hakikatte icazet ver, izzete oturalım posta*

Yedinci fasıl, revan etmenin (yola koyma) nasıl olduğunu açıklar: bir usta öğrencisini yola koymak istediğiinde meclise girip selam verir ve yerine gidip iki diz üstüne oturur. Sonra der ki, “Erenler icazetiyle nakib küçüğü meydana getirsin” sonra nakib, küçükleri alıp kapıya geçer ve içerisinde bulunan çeşitli gruplara ayrı ayrı selam verir ve der ki: “Tarikat kardeşiniz küçük yetiştirdi ve siz erenler nazarında revan etmek ister, hakkında ne buyurursunuz?” sonra ihtarlar, kabul ettik, derler. Öğrenci, büyüklerinin ellerini öper ve birlikte yemek yenilir. Öğrenciye, “bu yemeği niçin yaptın?” derler. Öğrenci Allah ve revanım için, der. “Biz de Allah için yeriz derler.”

Sekizinci fasıl, şeddin çeşitli özelliklerinden bahseder. Şeddin hükmü altıdır. Birincisi tevbe, ikincisi mücahit, üçüncüsü yakın dostluktur, dördüncüsü sıdkı bütün olmaktadır, beşincisi tevekkül olmaktadır, altıncısı adeti terk etmektir.

Hz. Ali'nin yolunun şartı altıdır: 1. Tevbe 2. Teslim 3. Ölüm 4. Takva 5. Kanaat 6. Uzlet

Şeddin eni altıdır: 1. İlim 2. Amel 3. Sabır 4. Yol gösteren 5. Allah'a şükür 6. Uzlet

Şeddin, hırkanın ve tacın abdesti dörttür: 1. Şeyhin yanına eli boş varmamaktır. 2. Daima temiz olmak 3. Pir sözü tutmaktır. 4. Emre uyup yasaklıdan kaçılmaktır.

Şeddin hutbesi beştir: 1. Adem 2. Nuh 3. Musa 4. İbrahim 5. Muhammet

Şeriatin hutbesi dörttür: 1. Yalan söylememek 2. Zina yapmamak 3. İçki içmemek 4. Hırsızlık etmemektir.

Tarikatte edep altı nesnedir: 1. Erenler nazarında iki dizinin üzerine oturmaktır. 2. Sır saklamak 3. Pir nazarında az söylemektir. 4. Pir

nazarında alçak gönüllü olmaktadır. 5. Bütün yaratılanlara hor bilmemektir. 6. Pir ne yaparsa kabul etmektir.

Tarikatın binası ikidir: Öncesi de sonrası da “Evvallah”dır. Evvallah, hepiniz benden üstünsünüz, bendeniz pek alçağım, hepimize evet, derim.

Dokuzuncu fasıl, erkan ehlini açıklama ile ilgilidir. Erkan ehli bir kişi, bir başka vilayette giderse, o vilayetin pirile buluşması vaciptir. Orada, “kimin küçüğüsun?” diye sorarlarsa, hangi sanatı öğrendi ise, o pirin ismini söyle. Pirinin, belini ahd-i hüdayı süphan, şeddi şah-ı merdan ve pir nasihatı ile bağladığını söyle. Pirin sana gizli ne dedi? diye sorulduğunda; Dur hizmetle, otur izzetle, söyle azimetle, git icazetle, dedi, der.

Onuncu fasılda, şeddin başlangıcından bahsedilir. Hz. Adem’den sonra Şît Peygamber belini bağladı. Sonra sırasıyla beli bağlananlar şunlardır: İdris, Nuh, İbrahim, İsmail, Davud, Musa, Yakup, Yusuf, Zekeriya, Yahya, İsa, Muhammet Mustafa, Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali’dir. Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail Hz. Muhammet’in belini bağlarlar. Bu bölümde ayrıca erkan, kîfîl, biat seccadelerinden bahsedilir.

Cebrail, Hz. Muhammet’e dedi ki; Sen Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali’nin bellerini böyle bağla. Hz. Muhammet Selman'a böyle ruhsat verdi. Bu bölümde bir de post mührü açıklanır. Eğer bir pir veya ustakara post mühürlemek gerekirse, “Vahiden, Ahaden, Sameden, Ferden” bu dört ismi “Allah” ile mühürlemelidir.

Post sahibi ustakarın payını mühürlemek gerekirse, bir mahremeyi açıp, payını ortasına koymalı, mahremenin dört ucunu birbirinin üzerine toplamalı ve her ucuna bir cevap vermelı. Cevabı budur: camî, mimber, çırak, mihrap. Ustakar, payı kaldırırken şu dört ismi anar: Ebu Bekir, Ömer, Osman, Haydar

Onbirinci fasıl yeşil yaprakla ilgilidir. Burada yeni usta olan birisinin icazet alınmasından bahsedilir. Çiçek veya bir başka nesne ustaların önüne koyulur. Denir ki; “zahir” ve “batın” üç parmağı yumarlar. Bu Hz. Osman’dan kalmıştır. Çünkü Hz. Osman, ayet ayet inen Kur’ânı yazıp toplar, bu ona işaretti.

Yine burada erkan şartlarından bahsedilir. Erkan ehli olmak isteyen kişi, icazet alıp tercüman okur. Pir, usta olmak isteyen kişiye sorar: “Nerede revan oldur?” cevap: Peygamber Efendimizin, fukaraların ve siz erenlerin nazarında revan oldum, der. Eğer denirse, pirin belini ne ile bağladı? Cevabı kendisinin hoşnutluğuya, erenlerin icazetiyle.

Şeddin manası teslim olmaktadır, vefadır. Şedd Hz. Ali'den kaldı. Üstadım bana icazet verdi, ben de ona irademi verdim. Üstadım bana safra nazar kaldırığında, elim başımda, başım elimde idi. Başım elimde gaza için, elim başımda tekbir içindir. Bundan maksat, Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammet O'nun peygamberidir. Hükümler tamam olmanın ilk şartı, icazet istemektir. İkincisi erenlere arkasını dönmeyip geri geri gidip ayakkabısını giymelidir.

Onikinci fasılda helva göndermekten bahsedilir. Bir ilden bir ile helva gönderilmek istense, bir kutu içine helva konmalı ve üstüne on iki hurma enine konmalı ve kutunun dolayısına pamuk konmalı, yanına bir iğne, bir tel iplik, on iki çırak akçesi konmalı, kutu kapatılıp üstü mühürlenmelidir. Kutu kapatılırken çeşitli düğümler atılır. Buradaki on iki hurma ve on iki akçe on iki imama işaretdir. Pamuk ise, “Ölmeden önce ölüünüz”e işaretdir.

Bir ustad, öğrencisini rubi paye çıkardığı vakit der ki: Ey oğul, şeriatte olgun ustad ol, tarikatte payidar ol, hakikatten haberdar ol, ma'rifette haya ehli ol, Peygambere sevgili ol, düşmanına düşman ol. Ayrıca ustadlar üç nefes buyurmuşlardır: Zehir iyiyip yut, hamlığı ve ayıcı ört.

Bunlardan başka üç nefes Horasan pirleri buyurmuşlardır: Gördüğün ayıcı sakla, çiğ sözü söyleme ve işittiğin acı sözü yut, ayıcı açıklama.

FÜTÜVVTNAMENİN TOPLUMSAL VE EĞİTİMSEL AÇIDAN YORUMLANMASI

Bu Fütüvvetnamede, tasavvuf felsefesi işlenmekte ve bazı semboller kullanılmaktadır. Birinci fasılda, örneğin İdris Peygambere dört alet geldiğinden söz ediliyor. Bunlar: hırka, pamuk, iğne ve bir tel iplik. Bu, “Ölmeden önce ölüünüz”e işaretir. Yani insan bu dünyada iken kendisinin ölmüş olduğunu veya öleceğini düşünerek, gurur, kibir gibi olumsuz duyguları yok edip diğer insanlara kötülık yapmaktan vazgeçecektir.

İkinci fasılda şeyhin özelliklerinden bahsediliyor. Şeyh olgun davranış gösteren ve herkesi seven bir kişidir, görevi yoldan çıkışları yola getirmek ve haddini bilmeyenlere haddini bildirmektedir. Yine bu bölümde deniliyor ki;” Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” bununla kastedilen, eğer bir kişiye yol gösteren, rehberlik eden yoksa, o kişinin yanlışması ve yanlış işler yapma ihtimali artar.

Üçüncü fasılda bir öğrencinin yola koyulmasından bahsediliyor. Bu bir törendir. Törenler vasıtasyyla kuruluşlar, eğitim fonksiyonlarını

yerine getirmektedirler ve toplumun kültürünü yeni nesillere aktarabilirler.

Dördüncü fasılda öğrenciyi eğiten atası, sağ ve sol yol kardeşler konu edilmektedir. Bu da gösteriyor ki, geçmişte öğrencinin eğitimi ile birkaç kişi ilgilenmekte idi. Bu sayede öğrenci hem eğitiliyor ve hem de yalnızlık duygusundan kurtuluyordu. Bugün öğrenci, eğer ailesinden ve yakınlarından uzak bir yerde eğitim görürse, korkunç bir yalnızlık duygusu içindedir. Bu fasılda şedd kuşatılmasından da bahsedilmektedir. Şedd bir semboldür. Şedd kuşanan kişinin kötülüklerden ve faydasız işlerden uzaklaştığına inanılır.

Şedd kuşanan kişi şöyle der: Allah'ın selamı sizin üzerinize olsun, zira benim selamım sizin kapınıza yakışmaz. Burada tasavvuftaki kendini hiçe sayarak gurur, kibirden arınmak ve diğer insanları yüceltmek söz konusudur.

Bu fasılda yine şeddin salmasından söz ediliyor. Bunun Arapça'daki elife, tabiri caizse, düzgün ve uzun bir çubuğa benzendiği söylenir. Bunun Tanrı'nın birligine işaret ettiği ve insanların da böyle dosdoğru olması ve öbübü dünyaya dosdoğru olarak gitmesi konu edilir. Hilenin, aldatmanın gittikçe arttığı günümüzde bunun anlamlı olduğunu düşünüyoruz.

Yine bu fasılda, şedd kuşanan kişinin; kin, hile, buguz, haset, büyüğlenme ve bunun gibi ahlak düşüklüklerinden uzak ve ahlaklı bir insan olacağı kabul edilir. Bu da Fütüvvetnamelerde ahlak eğitiminin ideal anlamda verilmeye çalışıldığını gösterir. Bu fasılda, ayrıca ilk defa şedd kuşatma işinin, Miraç gececi göklere çıkan Hz. Muhammet'e Cebrail tarafından yapıldığı ve ona taç ve hırka giydirildiği anlatılır.

Bugün çeşitli mezuniyet törenlerinde kep ve cübbe giydirilmesi geleneğinin, dini menşeli olduğu ve miraç hadisesine dayandığı kabul edilir.

Şeyh şedd kuşatma sırasında 8 nasihat yapar. Bunlara şeddin nefesi denir.

- 1) Yolunu gözet
- 2) Dine ve doğruluğa aykırı işlerden sakın
- 3) Dinini ve verdığın sözü tut
- 4) Dinde ve doğru yolda sana gerekli olan işleri topla ve uygula
- 5) Gördüğün ayabı ört

- 6) Senden insaf istenmeden sen insaf et
- 7) Bu söylenenler üzerine uygulama yap
- 8) Aziz olan kimle karşılaşsan hayır duasını al

Sonra birlikte yemek yenilir. Yemeğten önce nakib der ki: burada kimin kimde hakkı varsa ıstesin veya helal etsin. Dine ve doğruluğa aykırı iş yapan varsa, yolunu değiştirsün ve tövbe etsin. Birbirine küsenler varsa, barışın, helalleşsin. Çünkü yemeği temiz ve güzel yiyeлим.

Burada toplumsal barış ve huzurun amaç haline getirildiğini görüyoruz. Bunun sağlandığı toplumlar güçlü ve sağlam yapıya kavuşabilirler. Bu fasılda ayrıca lokma sunmak söz konusu edilir. Lokma üçe ayrılır: 1. Muhabbet lokması 2. Kayıp lokması 3. Arap ve Acem lokması

Burada dikkatimizi çeken şey, Osmanlı veya Türk lokmasından söz edilmemesidir. Fütüvvetnamelerin aslı Arapça ve Farsça olup bize bu ülkelerden gelmiştir. Bu nedenle bu ülkelerden söz etmesi son derece doğaldır. Anadolu'ya geldikten sonra Selçuklu, Osmanlı ve Türk lokması sözlerinden birisi ilave edilebilirdi, fakat bunu göremiyoruz. Bunun iki nedeni olduğunu düşünmekteyiz. 1. Medrese zihniyeti bir şeyi alırken, olduğu gibi alıyor, ilave veya değiştirme yapmıyor. 2. Türkler, tarih boyunca yabancı kültürlerle karşı gösterdikleri ilgiyi hiçbir zaman kendi kültürlerine karşı göstermemişlerdir.

Beşinci fasılda şeddi çözmeğten bahseder. Şeddi kuşanan kişi üç gün sonra şeyhin yanına bir hediye ile gelir. Şeyh çeşitli dualar okuyarak bunu çözer ve gülbank çekerler. Böylece tören tamamlanmış olur.

Altıncı fasılda, "tercüman makamı"ndan söz edilir. Bu makam Hz. Adem'den kalmıştır. Hz. Adem, şeytana uyduğu zaman kendisini çıplak gördü ve ağlamaya başladı. Cebrail, Hz. Adem'e şu ayeti öğretti. Adem'le Havva söyledi: "Ey Rabbimiz, biz nefislerimize zulmettik. Eğer sen bizi affetmezsen ve bize acımasan, biz hüsranla uğrayanlardan oluruz." Burada tasavvufta günah işledikten sonra pişman olmanın faziletini anlatılmaktadır. Bu fasılda ayrıca şu konular anlatılır: Hz. Muhammet, torunları Hz. Hasan ve Hüseyin'den su istedi. İki suyu birlikte getirdikleri zaman Hz. Hasan insaf eyledi, durdu. Bu insaf makamıdır. Dilimizde bir olay karşısında "insaflı veya insafsız" kavramları kullanılıyor. Bunun bize buradan geldiğini düşünüyoruz.

Yedinci fasılda revan etmenin, yola koyulmanın nasıl yapılacağı açıklanır. Bu da bir tören olmakla birlikte sonuçta bir eğitim faaliyetidir.

Sekizinci fasılda şeddin temizliği haya duygusu olarak tanımlanıyor. Bu dikkat çekicidir. Konuya ahlak eğitimi açısından bakarsak, utanma duygusu gerçekten insanın pek çok kötülükleri yapmasını engeller. Bu duyguyu yitiren insanlar pervasızca bir çok kötülükleri yapabilirler.

Bu fasılda şeddin hükümleri şöyle sıralanıyor: 1. Tevbe 2. Mücahit 3. Yakın Dostluk 4. Sadakatin tam olması 5. Tevekkel olma 6. Adeti terk etme

Bunları şöyle açıklayabiliriz: birincisi yaptığı kötülüklerden pişman olup bir daha yapmama konusunda Tanrı'ya söz vermek. İkincisi, kötülüklerle mücadele etmek, üçüncüsü yakınlarla hatta bütün insanlarla dost olup kötü düşünceleri kafadan atmak. Dördüncüsü yakın dostlara ve arkadaşlara tam sadakat, yani bağlılık, beşincisi bir konuda üzerine düşeni yaptıktan sonra gerisini Tanrı'ya bırakmaktır. Yoksa hiçbir şey yapmadan işi Tanrı'ya bırakmak tevekkül değildir.

Hız. Ali'nin yolunun şartı altı olarak kabul ediliyor: 1. Tevbe 2. Teslim 3. ölüm 4. Takva 5. Kanaat 6. Uzlet

Bunu şöyle açıklayabiliriz. Kişi yaptığı kötülüklerden pişman olarak tevbe etmeli ve kötülükleri bir daha yapmamalıdır. İkincisi teslim olmaktadır. İslam zaten teslim olmaktan gelir. Yani Tanrı'ya teslim olmaktadır. Kanaat etmek günümüzde çok önemlidir. Nedeni ise, insanlardan bazıları açgözlü olup bu özellikleri dolayısıyla hem diğer insanlara ve hem de devlete zarar verebilirler. Bu fasılda şeddin eni olarak 6 şey sayılmaktadır; 1. İlim 2. Amel 3. Sabır 4. Rehber 5. Allah'a Şükür 6. İhlas

Ahlak ve fazilet eğitimi açısından bu üç şeyi çok önemli bulmaktayız. Çünkü kötülüklerin başı cehalettir. Cahillik ancak bilimle giderilebilir. Nitelim Sokrates, "Kimse bilerek kötülük yapmaz" diyerek kötülüklerin bilgisizlikten kaynaklandığına işaret etmiştir.

İkinci olarak bilmek çok fazla bir anlam ifade etmiyor, asıl önemlisi bildiğini yaşamaktır, Fütüvvetnamenin tabiri ile amel etmektir.

Üçüncüsü sabır, günümüz insanında sabır gittikçe azalmaktadır. Başka insanları çığlığıne ve hayatın sıkıntılarına karşı sabrın son derece önemli olduğuna inanmaktayız.

Dördüncüsü rehber, günümüzde rehberlikte çok önemlidir. Çünkü bugün bireye çeşitli konularda yol gösterecek kişi ve kuruluşlar hemen hemen yok denecek kadar azdır. Oysa fütüvvet ehlinde pir, ustاد, yol ağası, sağ ve sol kardeşler gibi rehberler bulunmakta idi.

Beşincisi Tanrı'ya şükürdür. Yukarıda insanlardan bazlarının açgözlü olduklarına işaret etmiştik. Bu nedenle insanlar doymak bilmiyor ve dolayısıyla Tanrı'ya şükür de etmiyor. Bu durum sonuça hem bireyin hem de toplumun zararına yol açabiliyor.

Altıncısı ihlastır. İhlastan bir konudaki samimiyeti anlıyoruz. Gittikçe insanlardan bazıları gerek inançlarında ve gerekse dostluklarında samimiyeti kaybediyorlar. İlişkiler daha çok çıkar esaslarına göre kurulabiliyor.

Yine bu fasılda dinin hutbesi olarak sunular sayılıyor: 1. Yalan söylememek 2. Zina yapmamak 3. İçki içmemek 4. Hırsızlık etmemek

Bunlardan yalan, zina ve hırsızlık kişinin kendisinden başka toplumu da ilgilendirmektedir. Çünkü bunlar kişinin dışında başkalarına da zarar veriyor. Eğer kişi içki içip, kendisinden geçerek başkalarının mal, can, ırzına zarar verirse, o da kişisel olmaktan çıkar ve toplumsal hale gelir.

Bu fasılda ayrıca yolda edepli olmanın altı nesni kabul edilmektedir. Bunlar : 1. Büyükleri karşısında iki dizi üzerinde oturmak 2. Sir saklamak 3. Hoca yanında alçakgönüllü olmak 4. Pir yanında az konuşmak 5. Yaratılanlara hor baktmamak 6. Pir ne söylerse kabul etmektir.

Dokuzuncu fasılda, bir erkan ehlinin bir ilden bir ile giderse, o ilden piriyle buluşmasının vacip olduğundan söz edilir. Ona pirinin kim olduğunu sorarlarsa, o hangi sanatı bilirse onun pirinin ismini söyler. Ona ustadlardan ne öğrendiğini sorarlarsa, size hizmet etmeyi, edep ve erkan öğretdim der.

Bu açıklamaklardan, fütüvvetnamelerin okunup uygulandığı dönemlerde, ortak davranış kurallarının toplum tarafından benimsendiğini ve bunun gençlere öğretilep uygalandığını anlıyoruz.

Burada yine mürşid-i kamil, şu nasihatı yaptı denilmektedir. Dilin şahadette, elin sehayette ve ayağın ibadette bulunsun. Böylece boş ve gereksiz işlerle uğraşma.

Onuncu fasıl seccade üzerinde oturanlardan bahsediyor. Bu fasılda Ahilik törenlerinde temsil edilen şedd kuşatma işinin Hz. Adem'e kadar gittiği görülmüyor. Hz. Adem, Şit Peygambere kabiliyet verdi ve belini bağladı. Bu sırasıyla Hz. Muhammet'e geldi. Cibrail, Mikail, İsrafil, Azrail Hz. Muhammet'in belini bağladılar. Ayrıca Cibrail Hz. Muhammet'e "Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin bellerini bağla", dedi.

Yine bu fasılda, mührü pay etmek konu edilir. Post sahibi bir ustanın payını mühürlemek gerekirse, mahremeyi alıp, payını ortasına koyar ve mahremenin dört ucunu toplar. Her bir ucu için “Camî, Mimber, Mihrap, Çırak” der.

Burada camî, mimber, mihrap sözleri ile çırak sözü yan yana bulunuyor. Camî Müslümanların ibadet ettikleri yer. Mihrab, imamın namaz kıldığı yer, mimber ise, Cuma günleri hocanın hutbe okumak için merdivenlerle çıktıığı yüksek bir yerdir. Herhalde çıraklın bu mekanlara yakın olması gerektiği, vurgulanmış olmalı.

Payı kaldırırken ustanın dört ismi anması vaciptir. Bu isimler: Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Haydar. Burada Haydar'dan kastedilen Hz. Ali'dir. Dördüncü bölümde açıklandığı gibi, Haydar Arapça'da “arslan” anlamına gelir. Allah'ın arslanından kastedilen kişi Hz. Ali'dir.

Bundan sonra euzu besmele çekip, Allahutealadan helalinden kazan, der. Helalinden kazan sözü bugün çok önemlidir. Çünkü günümüzde gittikçe haram ve haksız kazanç meşrulaşmakta ve adeta son derece normal bir durum arz etmektedir. Bu durum toplumsal adaletsizliklere ve ahlaki çöküntüye zemin hazırlamaktadır.

On birinci fasılda, yeşil yapraktan bahsediliyor. Bu fasılda yine bir tören anlatılmaktadır. Şeyh meclisteki ihtarılar der ki: bu usta olacak kişinin davası var, hakkında ne buyurursunuz?

Pir, usta adayına nerede revan oldun? diye sorar. Cevabı, Peygamber efendimizin, fukaranın ve siz erenlerin nazarında. Pirin belini ne ile bağladı? diye sorulursa, cevabı, kendisinin hoşnutluğu ve erenlerin icazeti iledir.

Usta adayı kendisinin Hz. Muhammet ve erenler nazarında yola koyulduğunu ve pirinin belini kendi hoşnutluğu ile bağladığını söyleyerek bir anlamda doğruluktan ayrılmayacağına söz vermiş oluyor.

Yine usta adayına şeddin manası nedir? derlerse, cevabı, teslim olmaktadır, vefadır. İhanetin son derece normal bir olay haline geldiği günümüzde, vefalı olmak ne güzel meziyettir.

Usta adayına, üstadın sana baktığında başın nerede idi? diye sorarlarsa, o, “elim başında, başım elimde idi” der. Bunun manası başım elimde gaza için, elim başında tekbir içindir. Bundan maksat nedir? denirse, cevabı, “Allah'tan başka İlâh yoktur, Muhammet O'nun elçisidir.”

On ikinci fasılda, bir ustâ öğrencisini rubi paye (çıraklıktan ustalığa geçişte bir mertebe) çıkışlığında kulağını tutup der ki: “Bedenin

kapısı, kalbinin hazinesi kulluktur. Eğer hayır işitirsen, kulağınıunu söyleyen erkana tut, kötü şeyler işitirsen, bunu unut, git. Kendinden büyulkere saygılı ol, misafirlerin ayakkabılarını çevir. Hocaların karşısında el kavuşturup, dur.

Yine bu fasılda, ikinci defa üstadın öğrencisini rubi paye çıkarmasından bahsediliyor. Bu yukarındakinden biraz farklı. Üstad öğrencisinin elini tutup yüzüne bakarak şunları söyler: Oğul, dinde olgun ustاد ol, tarikat mensupları arasında sürekli ol, gerçeklerden haberdar ol, ma'rifette utanan kişilerden ol, sevimli ol ve Hz. Muhammet'e sevgili ol, düşmanına düşman ol.

Yine bu fasılda nasihat şöyle devam etmektedir: Üç nefes ustadlar buyurmuşlardır: zehir gibi acı sözü yut. Hem ham davranışını ve hem de aykıbü ört. Yani sana birisi kötü söz söylese, o sözü yut, sözün sahibine kötü sözle cevap verme. Hem ham davranışını ve hem de aykıbü açığa çıkarma. Çünkü bu, sana ve topluma bir şey kazandırmaz. Yine aynı anlamladaki Horasan erenlerinin nasihatı de şöyle dile getirilir: gördüğün aykıbü sakla, çiğ söz söyleme, işittiğin acı sözü yut ve bunu açıklama.

Yukarıda konu edilen meziyetler olgun insanın özellikleridir. Bir toplumda olgun ve anlayışlı insan sayısı ne kadar çoğalırsa, toplum o kadar huzura ve barışa kavuşur. Bugün insanların birbirine daha az katıldıklarını; sokakta, otobüste, durakta gereksiz şeyler için tartışlıklarından anlıyoruz. Bu ve buna benzer sebeplerle yukarıdaki tipte eğitime bugün daha çok ihtiyacımız olduğunu sanıyoruz.

SONUÇ

Fütüvvetçilik, Abbasiler döneminde ortaya çıkan bir örgüt iken, Ahilik, Anadolu Selçukluları döneminde Ahi Evran Veli tarafından kurulan bir esnaf örgütüdür. Ahilik meslek eğitimi yanında ahlak eğitimini de gerçekleştiren bir tasavvufi yoldur. Fütüvvetnameler ise Ahilerin temel kurallarını ortaya koyan yazılı yasalar olsa gerektir.

Ele alıp incelediğimiz bu fütüvvetnameden çıkardığımız sonuçları şu şekilde ifade edebiliriz.

Bu fütüvvetnamenin diğer birçok füttüvvetname ile benzer ve farklı tarafları bulunmaktadır. Bundan yazarın, fütüvvetnamelerin çoğunu okumuş olduğu ve her fütüvvetnameden faydalananarak onların hepsinden farklı bir eser ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir.

Bu fütüvvetnamede sık sık törenlerden bahsedilmektedir. Bugün törenler gerek okulların ve gerekse diğer resmi kuruluşların eğitim programlarının ayrılmaz birer parçasıdır. Çünkü bunlar vasıtasyyla

kuruluşlar, eğitim fonksiyonlarını yerine getirebilir ve bir toplumun kültürünü yeni nesillerle aktarabilirler.

Fütüvvetnamelerdeki bazı prensiplerin Türk halkı arasında hala yaşadığıını görüyoruz. Bunlar: oturmak, kalkmak, yemek yemek, ziyaret usulleri, misafire saygı ve ikram, temizlik, yemekleri horlamamak, insaflı olmak vs.

Fütüvvetnameler, Türk insanının hayat anlayışını ve yaşayış biçimini etkilemiştir. Ancak bugün ahlaki alanda bazı yozlaşmaların ve toplum yapısını sarsacak sapmaların varlığı da bir gerçektir. Bununla ilgili olarak toplumumuzda güvensizlik, hileli mal üretme, yolsuzluk, rüşvet, hayali ihracat ve batan krediler gibi birçok şikayet konusu bulunmaktadır.

Ayrıca bireysellik ve egoizmin arttığı da gözlenmektedir. Bireysellik belki çağımızın ve sanayi toplumunun bir özelliğidir, ancak insanı duyguların da gözardı edilmemesi gerekir. Kanımızca, bütün bunların temelinde yeterli ve etkili bir ahlak eğitiminin verilmeyışı bulunmaktadır.

Fütüvvetnamelerde Türk kültürüne ait ölümsüz birtakım değerler mevcuttur. Ele aldığımız fütüvvetnamede örneğin, doğruluk, cömertlik, dostluk, sadakat, kanaat, takva, tefekkür, vefa, ilim, amel, sabır, ihlas, sır saklama gibi bireyi ilgilendiren erdemlerle, yalan söylememek, zina yapmamak, hırsızlık etmemek, hoca ve büyükler saygı, insaf etmek, ayıbı örtmek, çığ söz söylememek, kötü söze cevap vermemek gibi bireyle birlikte toplumu da ilgilendiren konular yer almaktadır.

Fütüvvetnameler meslek eğitimini değil, ahlak eğitimini kendilerine konu edinmişlerdir. Bundan da anlaşılıyor ki, iyi ve nitelikli bir usta yetiştirmenin ön şartı, yeterli ve etkili bir ahlak eğitiminden geçmektedir. Bunun, bugün, yukarıda belirtilen nedenlerle, her zamankinden daha önemli hale geldiğini düşünüyoruz.

Ahilikteki şedd kuşatma törenindeki usuller, fütüvvetnamelerden alınmıştır. Bu törenlerde de yine ahlak eğitimi amaçlanmıştır. Çünkü incelediğimiz bu fütüvvetnamede, şedd kuşatılan kişinin kin, hile,_buguz, haset, büyüklenme gibi bütün ahlak düşüklüklerinden uzak ve ahlaklı bir insan olacağına, inanılmaktadır.

Fütüvvetnamelerin birer ahlak kitabı olarak okunup uygulandığı dönemlerde, ortak davranış kurallarının benimsenip uygulandığına şahit oluyoruz. Bunlar aynı zamanda toplumsal kontrol görevini de yerine getiriyorlardı. Fütüvvetnameler toplumun çoğu tarafından benimsenen ve yaşanan ortak bir kültürü meydana getirmişlerdi.

Bugün ise ahlak eğitiminin verilip verilmemesi tartışıldığı gibi, bu eğitimle gençlere hangi değerlerin benimsetilmesi gereği de açık seçik belli değildir. Bu konuda bir kargaşa olduğu söylenebilir.

Fütüvvetnamelerde Türk ahlakının ilkelerinin belirlendiğini görüyoruz. Bugün bu ilkelerden bazıları değerini yitirmiş olabilir, fakat pek çoğu hala önemini korumaktadır. Bunların çocuk ve gençlere hatta bütün topluma benimsetilmesiyle ahlak buhranına belki bir çözüm bulunabilir.

KAYNAKLAR

Abuşoğlu, Ömer; "Bütün Yönleriyle Ahilik", Ticaret Sanayi Odası Dergisi, Sayı: 72

Arslanoğlu, İbrahim; Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Çağatay, Neşet; Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik, S. Ü. Yay, Konya, 1981.

-----; "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları" Belleten (76), Sayı: 157-170

Gölpınarlı, Abdulkabir; "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları" İ. Ü. İktisat Fakültesi Mec., Cilt: 11 s: 6, İstanbul, 1949-1950.

-----; "Burgazi ve Fütüvvet-namesi", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mec. Cilt: 15, İstanbul.

İbn'ül Arabi; El- Fütühhat el-Mekkiye, Çev: Nihat Keklik, İ. Ü. Yay, İstanbul, 1980

İmam-ı Gazali; İhya-u Ulumid-Din, Çev: Ahmet Serdaroğlu, Ankara, 1964

Kocatürk, Sadettin; "Fütüvvet ve Ahilik", XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri, Kırşehir, 1984

Özön, M. Nihat, Osmanlıca – Türkçe Sözlük, 1979

Taeschener, Frans; "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğusu Meselesi ve Tarihi, Ana Çizgileri", Çev: Semahat Yüksel, Belleten, Cilt: 36-72, Sayı: 141-144

Tarus, İlhan; Ahiler, Ankara, 1972

DON DEĞİŞTİRME MOTİFİ ve AHİ EVRAN'IN YILAN DONUNA GİRMESİ

Namık ASLAN*

Tarama Sözlüğü, don (ton) kelimesinin Türkçe kaynaklarda, elbise, kılık, kıyafet ve renk anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir.(Tarama Sözlüğü1965:1211) Oysa kelimenin bu anlamların dışında başka anlamlarının da olduğunu, sözlükle ilgili olarak tarandığı iddia edilen eserler dahilinde bile söylemek mümkündür. Mesela; “Velâyetnâme-i Hacı Bektaş” sözlükle ilgili taranılan kaynaklar arasında gösterilmiştir. Herkesçe malumdur ki, Velâyetnâme’nin pek çok yerinde (turna tonu, şahin tonu, güvercin tonu, yılan tonu, ..., vb.) ifadeler sıkılıkla geçmektedir. Sözlükte don(ton) kelimesinin anlamı tanıklanırken, Velâyetnâme’deki bu farklı anlam gözden kaçırılmış veya sadece elbise ve renk anlamları örneklendirilmiş olsa gerekir. “Turna donuna girmek”, “güvercin donuna girmek”, “yılan donuna girmek” gibi ifadelerde, don kelimesinin elbise veya renkle alakasının olmadığı herkesin malumudur.

Don kelimesinin; “adam âşık donuna girdi” veya “keloğlan donuna girdi” ifadesiyle, “adam güvercin donuna girdi” veya “geyik donuna girdi” ifadesindeki anlamı aynı değildir. İlk ikiörnekte “kıyafet değiştirme, son ikisinde ise bizim de aşağıda üzerinde duracağımız anlamıyla vücut değiştirmedir. Yani kelime; “renk ve elbise” anlamlarının dışında “vücut, beden, kalıp” gibi anlamları da içermektedir. Bu önemli ayrıntı göz ardi edildiği için, bazı kıyafet değiştirmeler, şekil değiştirme gibi sunulmaktadır. Bu noktadaki motif kargaşasının iki sebebi vardır. Birincisi, don kelimesinin sadece; kılık, kıyafet olarak algılanması, ikinci etken ise, “şekil” kelimesinin anlam itibarıyle kıyafeti de içermesidir.

Halk anlatılarında görülen ve evrensellik arz eden bu kalının (motifin) Motif İndeks’ten dilimize çevirisinin, ayrıntılar hesaba katılmadan “şekil değiştirme” ifadesiyle karşılaşması, bu anlam kargaşalarını da beraberinde getirmiştir. Kaldı ki, “şekil değişme” ile

* Yard. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Ed. Böl., NİĞDE

“şekil değiştirmek” bile aynı değildir. Kişinin iradesi dahilinde olan değişimin bizdeki adı “don değiştirmedir”. Bu hal diğer dönüşümlerden, diğer başkalaşımlardan farklıdır (Sakaoğlu 1980:28). Tabiat güçlerinin etkisiyle arz üzerinde meydana gelen şekillerin insan muhayyilesindeki algılanışının kelimelerle yapılan tasviri (Anadolu efsanelerindeki taş kesilme de tabir edilen oluşumların tamamı buna dahil edilebilir) veya Guguk kuşunun ibiğinin, Yusufçuk kuşunun sesinin tahayyülen hikayesi ile (Sakaoğlu 1992:121) bir kişinin veya varlığın, dilediği surette görünebilme gücü aynı değildir. Değişim, kiminde kahramanın iradesi dahilinde, kiminde irade dışıdır. Kimi değişimlerde kahramanın dahli olmadığı gibi, kimi değişimler ise tamamen kahramanın istemi dışındadır. Kimi bir yasakla ilgili olup cezaî, kimi utançla, kimi hainlikle, ihanetle alaklı, kimi dua, kimi beddua sonucu, kimi sihrîdir. Kimi değişimler ise bunlardan bütünüyle ayrı, burada bizim de bahis konusu edeceğimiz misalde olduğu gibi Tanrısal bir güç durumu arz etmektedir.

Kısacası, “şekil değiştirme” kavramı, İngilizcideki “metamorfoz” kavramının dilimizdeki tam karşılığı değildir. Bize göre bu motif ; “değişim, dönüşüm motifleri” diye adlandırılmalı ve yukarıda belirtmege çalıştığımız farklılıklar alt başlıklarla (don değiştirmeye, taş kesilme, sihri objeler veya sözlerin etkisiyle meydana gelen değişimler, ..., gibi) belirtilmelidir.

“Don değiştirmeye” ya da yaygın kullanımıyla “şekil değiştirmeye” veya bizim önerdiğimiz adıyla “değişim-dönüşüm motifleri”, incelemeye tabi tutulacak pek çok örnekte de görüleceği üzere, mitolojimize kadar götürebileceğimiz ve Türk inanç sistemiyle adeta mecz olmuş bir motif görünümümdedir. Bu motifin, özellikle evliya menkibelerindeki yansımalarının İslam öncesi inanç sistemimizle alakasına, Abdulkadir İNAN (İnan 1987:462), Bahaddin ÖGEL (Ögel 1993:29) ve A.Yaşar OCAK (Ocak 1983:154-172) gibi bilim adamlarının da işaret ettiklerini burada belirtmek isterim.

İslamiyet’le de sentezleyip, bir kısmını “keramet” diye adlandırdığımız bu fevkalade halin örnekleri dikkatle tetkik edildiğinde, kahramanların güç derecelerinin birbirinden farklı olduğu, ayrıca gücünü kiminin insanların iyiliği için kiminin de insanların kötülüğü için kullandığı görülmektedir. Bu halin mitolojimizdeki “Bay Ülgen” ve “Erlik” safında yer alan iyelerle benzerliği gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu motifin tezahüründe, irade dahilinde meydana gelen ve aslına da dönüştürebilen değişimlerde, cevaplandırılabilen kimi soruların kültürler açısından önemli aydınlanmalar sağlayabileceği kanaatindeyiz. Mesela; bu güç sahipleri neden insan kalibinden çıkmak ihtiyacı

duyarlar? İkincisi; başka binlerce hayvanın suretine girebilecek iken belli başlılarını (kartal, doğan, şahin, turna, güvercin, kurt, ceylan, koyun, keçi yılan, köpek) niçin tercih ederler? Birinci sorunun cevabının, “değişim-dönüşüm” motifinin evrensel yönüyle alakalı olduğu söylenebilir. İkinci sorunun cevabı ise milli olup kültürle alakalıdır. Yani bu motifin tezahüründe neyin şekline niçin girildiği kültürün tercihidir. Bir başka yazımızda bu konu üzerinde teferruatlı olarak durduğumuz için, burada bir örnekle kifayet edeceğiz.

Mesela “güvercini” ele alalım. Barışa simge olarak, neredeyse evrenselleşen bu kuş, pek çok kültürde kahramanların suretini sıkılıkla tercih ettiği bir varlık görünümündedir. Ancak, Türk Kültürü başka hiçbir kültürde rastlanmayan şekliyle bu kuşu öylesine ululamıştır ki, ismine dahi bir kutsiyet vermiştir. Kuşun isminin “gök” kelimesinden yapıldığı dikkate alınırsa (Eren 1999:168) nasıl bir kutsiyet verilmek istediği kolaylıkla anlaşılacaktır. Kuşun, Tanrı'nın da simgesi olan gökle sıfatlanması, onun şeklinin, bizim kültürümüzde kimler tarafından ve niçin tercih edildiğini de anlaşılır kılmaktadır. Dede Korkut'un Deli Dumrul Boyunda Azrail'in, (Ergin 1989:179) Anadolu'ya gelirken Hacı Bektaş Veli'nin güvercin donunu tercih etmeleri, (Gölpınarlı 1990:18) bu kuşun Tanrıyla olan münasebetiyle alakalı olsa gerektir. Kartal, doğan, şahin, güvercin, turna, kuğu, kaz gibi kuşların ve özellikle kurt şeklinin, kutsal varlıklar tarafından tercih edildiğini, mitolojimize kadar uzanan bir çizgide örneklemek mümkündür. Uygur menşe efsanelerinde Tanrı'nın kurt suretine girdiği hiçbir yanlış anlaşılmaya meydan vermeyecek kadar açıktr.(Ögel 1993:18) Zaten Türk Mitolojisinin kurda kutsiyet atfetmesi de (alt edilemeyen yırtıcı hayvan, kurdun ve Türk'ün hayat tarzı ve güdüsel davranışları arasındaki benzerlik, vs. gibi görüşler bir yana) Tanrı'nın, suretine büründüğü veya suretinde tecelli ettiği varlık olmasından dolayı olsa gerektir. Türk mitolojisindeki kurt menşeli türeyiş efsaneleri ve bunlara bağlı olarak; Tanrı'nın kut verdiği millet, Tanrı soylu millet gibi çeşitli yazılı kaynaklara da yansyan inanışlar bu düşüncemizi desteklemektedir.

Prof Dr Abdulkadir İnan, Anadolu'daki Türkmen dervişlerinin suret değiştirme ile ilgili menkibelerini Şamanizmle alakalandırmakta ve Altay kamlarının “töz”, Türkistan ve Kırgız baskılarının “arvak”, Yakut oyunlarının “ije kil” yahut “emeget” diye adlandırdıkları yardımcı ruhlarla ilişkilendirmektedir.(İnan 1995:83) Don değiştirmenin ruh tasavvuruyla alakası aşikardır. Ancak, “töz, arvak, veya emeget” şamanın veya kamen kendi ruhuyla da alakalı olmakla birlikte, ikinci bir “yardımcı ruh” veya “eş ruh” konumundadır. “Eş ruh” veya “yardımcı ruh”

inancının, Anadolu Türkligüne yansıyan şekilleri; dünyada herkesin mutlak bir benzerinin, eşinin olduğu inancı ile yine herkesin gökte bir yıldızının olduğu, gökten bir yıldız kaydığını zaman dünyadan da bir kişinin ayrılmış olacağı şeklindeki yaygın inanış olsa gerektir. Don değiştirmede ikinci bir ruhtan değil, bir tek ruhun farklı kalıplara girebilme halinden ancak söz edilebilir. Bir diğer husus; “töz”, “arvak” veya “emeget”, herkes için söz konusu olan eş veya yardımcı ruhlardır. Don değiştirme ise herkesin ukdesinde olan bir hal olmayıp, ancak seçilmişlerin gerçekleştirebildiği bir fevkaladeliktir. Kısacası; don değiştirme yetisi, “töz, arvak veya emeget” inancıyla belki aynı kaynaktan, onlar kadar eski, ancak onlardan büyük ölçüde farklı, bütünüyle Tanrısal bir güç görünümü arz etmektedir.

“Değişim-dönüşüm motif gurubu içinde yer alan ve bizde hususi olarak “don değiştirme” denilen bu fevkalade hal; Türk din kültürünün, ruh tasavvuru ile ilgili olarak kısmen İslam'a da benimsendiği bir inanç görünümündedir. Ortodoks İslam düşünürlerinin veya Arap sūfi geleneğinin, bir bölüğünü eren-evliya, diğer bölüğünü de bâtil-sapkın adettiği bu güç sahipleri, İslam öncesi Türk inanç sistemindeki “ak ve kara iyelerden” başkası olmaya gerektir. Bir farkla ki, İslam öncesi Türk inanç sistemi içerisinde “ak iye” vasfında olabileceği tahmin olunabilen bir kısım unsurlar, Ortodoks İslam düşünürlerinin şer'i akideye uygun görmemeleri sebebiyle, bâtil addedilmiş ve “kara iye” safina eklenmiş benzemektedir. Özellikle “heterotoks” tabir olunan zümreler (ki, Türkmen dervişlerinin hemen tamamı böyledir) bu durumdan hayli nasiplenmişlerdir.

13.yy Anadolu'sunda merkezi Sünni otoritenin gücünü arkasına almış Mevlana gibi Türk düşünce tarihinin yetiştirdiği en büyük filozoflardan biriyle, karşı karşıya getirilen ve bu sempozyuma vesile olan Ahi Evran da, yukarıda belirttiğimiz heterotoks zümrelerin önde gelen simalarındandır.

Prof Dr Ahmet Yaşar OCAK “heterodoksi” terimiyle ilgili olarak; “sapkınlık değil ama, sosyo-kültürel yapıları kitabı ve doktriner bir İslam anlayışına yeterince nüfuz etmeye mâni teşkil ettiğinden, İslam'ı ister istemez eski inançları doğrultusunda ve etkisinde anlamak zorunda olan, bu yüzden de **kitabî İslâm'dan bazı konularda farklılaşmış** bir İslam anlayışı geliştiren zümreler...” şeklinde bir açıklama getirmektedir (Ocak 1991:77). Aslında bu açıklamayla “heterodoksi” terime kastedilen anlamı dışında yeni bir anlam yüklenmiş değildir. Bu zümreleri “**kitabî İslâm'dan bazı konularda farklılaşmış**” olarak görmek “sapkınlık” demenin kibarcası olsa gerektir.

“Heterodoksi” terimini burada biz de kullanıyoruz ancak, bu terimi; yukarıdaki gibi “kitabı İslam’dan bazı konularda farklılaşmış veya yarı Müslüman” anlamında değil, İslam’da bütün içtenliğiyle inanan fakat, Arap olmayan ya da Araplaşmayan süfi zümreler anlamında kullanıyoruz. Arap süfi geleneği kendi hurafelerini İslam’la mecz etmekte bir beis görmez iken, özellikle Türk ve Fars renklerinin girişini İslam’dan uzaklaşma olarak görmüş ve aslı renklerini muhafaza edenlere karşı şiddetle mücadele etmiştir. Emeviler’le başlayan bu yaklaşım, Abbasilerde de sistemli bir şekilde sürdürülmüş, zamanla İslam devlet ideolojisi haline dönüşmüştür. Bizce, makul ve mantıklı bir sebebi olmamakla birlikte, Türklerin kurduğu devletlerde de, kuruluş safhası tamamlandıktan bir müddet sonra, umumiyetle aynı ideolojinin hakim olması enteresandır. I.Alaeddin Keykubat’tan sonra Anadolu Selçuklu Devletinin, 15.yy.in ikinci yarısından itibaren de Osmanlı Devletinin resmî devlet ideolojisi, büyük ölçüde kaynağını Emevi ve Abbasi tecrübesinden alan İslam devlet ideolojisidir (Ocak 1989:74-105). Devletin resmî ideolojisi gereği, bu şiddetli baskından en çok nasiplenenler de neacidir ki, yine Türkler ve onların manevi dayanağı olan babaları, dedeleri ve süffleri olmuştur. Bu baskı öylesine şiddetli, yıldırıcı ve aşağılayıcıdır ki, bazı Türk süffleri Arap olduklarını gösterir şecereler dahi icat etmek zorunda kalmışlardır. Şahsi emelleri ve menfaatleri için kılıcı kölelerinin eline tutuşturup, kendi soyunun kanını döken Arap’ın, bu kabilecilikten öteyi idrak edemeyen töresini, imparatorluk deneyimi olan bir soyun vârisi olanların şiar edinmiş olmaları dramatik ve yürek sızlatıcı olsa da, maalesef gerçekdir. İşte, Ahi Evran-ı Veli’nin, 13.yy Anadolu’sunda maruz kaldığı kötü muamelenin asıl sebebi kanaatimize göre budur.

Karşılaştıkları günden itibaren Arap’ın ve 13.yy.da Moğol zulmünün yurtsuz bıraktığı Türklerin, Anadolu’da örgütlemesi ve tutunması için birlik kurmak, Ahi Evran’ın bâtil sayılması için yeterli addedilmiş, bu suç O’nu idama kadar götürmüştür. Hatta O’nun, “Evren veya Evran” diye sıfatlandırmasında dahi, resmî ideolojiyi temsil edenlerin maksatlı katkılarının olabileceği düşünülebilir. Kelimenin (Türk Mitolojisinde “ejder” karşılığındaki müspet anlamı bir yana bırakılırsa) Türkçe’de yılan anlamında kullanılıyor olması ve folklorumuzun yılana pek olumlu vasıflar yüklememesi, ihtiyatla yaklaşımıza temel teşkil etmektedir. Bu durum, yukarıda “şer’i akideye uygun görülmedikleri için bâtil addedilip karalaştırılan ak iyeler” şeklinde tanımladığımız kesimler için de, iyi bir örnek olarak düşünülebilir.

Bu büyük Türk sūfisi için verilen “Evren” lakabının halk düşüncesindeki anlamının, kelimenin mitolojik anlamı olduğuna hiçbir şüphemiz yoktur. “Evren” veya “ejder”; tipki arslan veya kaplan gibi bir alplik vasfidir. Ayrıca tecrübe ve buna bağlı olarak bilgeliğin de simgesidir. Dede Korkut’ta olduğu gibi “heybetli, ulu, yüce, pır” anımlarında kullanılmıştır (Ergin 1989:98,112,179,185). Nasirü’d-Din Mahmud’a ; ahilerin piri, ahilerin ulusu anlamına “Ahi Evren” denildiği aşikardır. En azından Türkmen kitlelerin “Evren” lakabını bu anlamda kullandıkları muhakkaktır. Zaten “Evren” kelimesinin mitolojik anlamının yılanla alakası da yoktur. Evren; Orta Asya kozmolojisinde feleğin çarkını döndürdüğüne inanılan, zaman tanrısının bir adıdır.(Esin 2001:43). Mitolojimizdeki yaygın kullanımıyla Öd Tengri’dir. Feleğin evrilme işini yaptığı için “Evren” denilmiştir. İlahları çeşitli varlıklarda tecelli ettirerek şekillendiren bir mitolojik tasarımla, (ki yukarıda verdigimiz “kurt” örneği bunlardan sadece biridir) bu zaman ilahi (Öd Tengri), issız yerlerde yaşadığına inanılan dev bir yılan olarak tahayyül etmiş olsalar gerektir.

Prof.Dr. Mikail BAYRAM, Nasirü’d-Din Mahmud’a “evren” adının verilişiyle ilgili olarak dört farklı rivayet tespit etmiştir(Bayram 1991:76). Bunlar: Bedir Savaşında gösterdiği yararlılıktan dolayı Peygamberin ona bu unvanı verdiği, Kayseri’de kurdugu debbağ atölyesinin mahzeninde yılan beslediği, Kırşehir’de halka musallat olan bir yılanı kendine muti kıldıgı ve Ölüm zamanı geldiğinde yılan suretine girip bir kayanın dibine aktığı şeklindeki rivayetlerdir. Birinci rivayet; O’nu resmi devlet ideolojisine yüzlü göstermek, ikinci rivayet; debbağ sanatının piri olduğu ve yılan derisini dahi işleyebildiğine işaret etmek, üçüncü rivayet; velilik mertebesini gösterir delil-i keramet, dördüncü rivayet ise; üçüncü rivayetle de alaklı olarak, don değiştirebilme gücüne sahip olduğunu ve de yılan suretine girebildiğini belirtmek içindir. Bu tevatürlerin hepsinde de ortak olan tek nokta, görüleceği üzere yıldır. Bize göre de dericilik meslesi ile ilgili olarak yılan avladığı veya beslediği ihtimali kuvvetli görülmektedir. Özellikle Kayseri’deki debbağ-hânedede yılanların olduğu şeklindeki rivayet bu ihtimalin kuvvetli delili sayılabilir.

Ahi Evran’ın yılan suretine bürünüşüyle ilgili olarak anlatılan tevatürlerden biri de “Velayet-nâme-i hacı Bektaş-ı Veli” yazmalarında yer almaktadır.(İnan) Şahsi kütüphanemizde de yer alan bir “Velayet-nâme-i hacı Bektaş-ı Veli” yazmasından transkribe ettiğimiz bu kısım tebliğimize eklenmiştir. Rivayet özetle şöyledir:

“ Aksaraylı âlimlerden Molla Said (Sadedin) talebelerini de yanına alarak, Hünkar Hacı Bektaş Veli’yi ziyaret için yola çıkar. Talebelerden hiç biri Hünkar’ın gerçek bir velî olduğunu inanmamış ancak hocalarının hatırları için bu zahmeti göze almışlardır. Durum Hünkar'a malum olur. O an sohbette bulunduğu Ahi Evran’ı, kerametinin bir delili olarak bunlara karşı gönderir. Molla Said'in talebeleriyle birlikte Kızıl Irmağa yikanmağa girdiği sırada Ahi Evran dev bir yılan suretinde (ki bu heybetteki yılana evran denilmektedir) bunların elbiselerinin üzerine çöreklenir. Sudan ilk çıkan talebe bu dehşetli evrancı görünce, korkudan kendini suya atar. Baygınlık geçirdiği gibi bir müddet dili de tutulur. Burada bir evranın yaşayamayacağını düşünen Molla, bu halin Hünkar'ın bir kerameti olduğunu anlar ve talebeleriyle birlikte tövbe edip af diler. Bunun üzerine evran gözden kaybolur.”

Aşağıda ilgili kısmın transkribi verilen bu rivayette, işaret etmek istediğimiz bazı noktalar bulunmaktadır. Hacı Bektaş'ın Ahi Evran'a hitaben: “Tur yerinden, ol bizim muhib tonumuzu giy de var...” demektedir. Evran adı kullanılmadan “muhib tonu” ifadesi kullanılmıştır ki oldukça enteresandır. Gerek hacı Bektaş ve gerekse Ahi Evran için, “evran” dost suret sayılmıştır. Yeri gelmişken Hacı Bektaş Veli'nin de bir yerde evran suretine büründüğünü hatırlatmak isteriz. Aşağıdaki metinde işaret edeceğimiz bir diğer nokta da, Molla Said'in, evranın yerleşim alanlarından uzak ıssız yerlerde yaşayan dev bir yılan olduğu şeklindeki malumat ki, bunun da önemli bir ayrıntı olduğu söylenebilir.

Ahi Evran'ın yılan suretine bürünüşüyle ilgili olarak anlatılan bu tevatürler dikkate alındığında şu sonca ulaşmak mümkün görülmektedir. Herkesin isminden dahi korktuğu bu tehlikeli yaratıkla muhtemelen mesleği gereği olan yakın münasebeti, halk muhayyilesinde O’nu yılanlara hükmeden bir veli olarak (resmî tarihin yasaklarına rağmen) ölümsüzleştirmiş olsa gerektir. Ancak bu lakin yılan anlamından önce göksel bir ilahın da adı oluşу gözden uzak tutulmamalıdır.

Şahsi kütüphanemizde bulunan bir “Velayet-nâme-i hacı Bektaş-ı Veli” yazmasında Ahi Evran'ın yılan suretine girişile ilgili kısım aşağıdadır.

“... Cümle libaslarını bir yere koyub Kızılırmağ girdiler. Ol vakıt Hazreti Hünkar Ahi Evran Sultan ile mezkur binar üzerinde ol kavak ağacı dibinde oturub sohbet iderlerdi. Esna-i sohbetde Hazreti Hünkar Ahi Evran Sultan'a eyitdi: “Ahim ol danişmendler cümlesi talâk itdiler. Bizim adımız anmayalar. Şimdi Kızıl Irmağa suya girdiler. Tur yerinden o bizim muhib tonumuzu giy de var. Ta bizim adımız cümlesi anmayıncı sudan taşra çıkmaga yol virme.” Didi. Şöyle rivayet iderler ki; Ahi Evran

Sultan evran tonun giyüb geldi. Bunların cümlesinin libasların çevre alub ve kuyrugun azgına alub yatdı. Pes, bunlar suda safalanub taşra çıkacak zaman oldu. Danişmenden biri birine eyitdi: "Var Hocanın gömleğini getir, giysin." Didi. Danişmenden biri sudan taşra çıkışub gördü kim cümle esbabların bir evran kabub basın dahi kuyrugun üzerine koymuş iki gözleri külhan ocagi gibi, bir heybetli tuhaf nesnedür ki söylemekle vasfi olmaz. Çunkim danişmend bu heybeti görüb havfindan fil hal gerü kaçub su içine düşd. Dili tutuldı. Kalan danişmendlər bu hali görücek: Hal nedür? Didiler. Bir lahma su içinde yatdı. Andan aklı başına geldi eyitdi: "Ne olacak bir evran cümle libaslarını ortaya almış, basın kuyruğu üzerine koymuş, iki gözleri sanki külhan ocagıdır, şol kadar heybetli nesnedür kim vasfi olmaz." Pes, danişmendlər bunı işidüb her birisi Mollanın yüzüne bakıldılar. Molla Sadedin fikre vardi: "Bu yer evran olacak yer değildir. İklimdur. Köy, çift, koyun, sigır dopdoludur. Evran bir ıssız yerde olur. İmdi bu iş erenlerin rumuzudur, gayrı değildir." Didi. Andan ol danişmendlər eyitdiler: "Katırı yutmuş mi?" Eyitdi: "Yutmadı, turur." Molla eyitdi: "Ben dahi göreyim ne haldür" deyü sudan taşra çıkışub evranı görücek, heman evran basın kaldırub Mollaya karşı dem urdu. Öyle kijirdı ki vasfa gelmez. Molla havfindan kendiyü suya atdı. Ol heğbe suya düdü. Katır dahi öte canibe geçdi. Andan Molla Said eyitdi: "Hiç bilürmisiniz hal nedür? Ben öyle zannederim ki bu ol gideceğimiz erin velayetidür. Anın adın çağırub istiānet umalıım. Ta kim bu beladan halas olalım." Didi. Ol danişmendlər eyitdiler: "Ol erin adını anmak mümkün değil, zira cümlemiz talâk andın itdik." Didiler. Molla bu haberi işidicek eyitdi: "Hey nâdanlar siz bu kadar rumuzları görüb yine itimad etmeyüb and içdinüz hemi?" Didi. "Gelin çıkalum ol erin adın evranın karşısında yâd idelüm. Yâ Hünkâr, yâ Hünkâr diyelim. İtikad bu kim evran gaib ola." Didi. "Zira, muhakkak zannetdiğimiz gerçek er ise, evran olsa şimdî katırı yutar." Didi. "Gelin cümlemiz sudan çıkışub saf baglayalum. Yüce avaz ile yâ Hünkâr yâ Hünkâr diyelim." Didi. Pes, cümlesi öyle itdiler. Anı gördüler kim fil hal evran gaib oldu. Sanki vucudu dünyaya gelmedi. Andan Molla Said danişmenlere eyitdi: "Kanı ol evran?" Didi. "Önümüzden gaib oldı." Didi. Eyitdi: "Ben sizlere eyitdim, bu iş ol erin rumuzudur." Pes, libasların giyüb ırmağı geçdiler. Katırı dutub Molla Said'i bindirdiler. Karahöyük'e drovan oldılar..."

KAYNAKLAR:

Bayram, Mikâil (1991), **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu**, Konya, Damla Matbacılık.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1990), **Velayetname-i Hacı Bektaş Veli**, İstanbul, İnkılap Kitabevi.

Esin, Emel (2001), **Türk Kozmolojisine Giriş**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Eren, Hasan (1999), **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Ankara, Bizim Büro Basımevi.

Ergin, Muhamrem (1989), **Dede Korkut Kitabı I**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnan, Abdulkadir (1987), *Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, Makaleler I*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnan, Abdulkadir (1995), **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ocak, A.Yaşar (1992), *Anadolu Türk Halk Sûfiliğinde Ahmed-i Yeşevî Geleneğinin Teşekkülü, Milletlerarası Ahmed Yeşevî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ocak, A. Yaşar (1998), **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ocak, A.Yaşar (1983), **Bektaşı Menakib-nâmelerinde İslam Öncesi İnanö Motifleri**, İstanbul, Enderun Yayınları.

Ögel, Bahaddin (1993), **Türk Mitolojisi I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (1980), **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (1992), **Efsane Araştırmaları**, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Tarama Sözlüğü II (1965), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

ARŞİV VESİKALARINA GÖRE BOLVADİN'DE AHİ TEŞKİLATI VE BİR AHİ ŞECERESİİN TANITIMI

Muharrem BAYAR*

*“Hak ile sabır dileyip. bize gelen bizdendir.
Akıl ve ahlak ile çalışıp, bizi geçen bizdendir.”*

Alperenler, Gaziler, Abdallar, Bacılar adı verilen teşkilatların Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rolü olmuştur. Bu topluluklar arasında Ahilerin çok önemli bir yeri olduğu geçektir.

Şehirlerin dışında kırlara kurulan zaviyeler emniyet ve konaklama hizmetlerini yaptıkları gibi ıssız ve korkulu yerleri görüp, gözetmek için tekke kurup yerleşmişlerdir. Sefer olduğu zaman asker gönderen zaviyelerde vardır.¹ O yıllarda ulaşım çok zor olduğu için ticaret ve ziyareti büyük ölçüde kolaylaşmış emniyet altına almıştır. Çünkü yol boyunca menziller köyler zaviyeler ve kervansaraylar hesaplanarak itina ile yerleştirilmiştir. Prof. Dr Taeschner' "zaviyeleri, ribatları, kervansarayıları ile yol medeniyetinin kurucusu Türklerdir" diyerek konunun önemini belirtmiştir.

Maddi imkanları olanlar gelenlerin, gidenlerin, gezginlerin kendisi gibi Asya içlerinden gelenlerin konaklamaları, yiyp içmeleri, birkaç gece barınmaları için "zaviye" adını verdikleri sosyal kurumları kurmuşlardır. Zamanla bu kurumların çevresinde çiftlikler, köyler, mezarlar, kasabalar kurulmuştur. Şehirlerin kenarına kurulan zaviyeler etrafına binaların yapılması ile yeni mahalleler doğmuş, şehirler büyümüştür. Ahiler; esnaf, sanatkar, tüccar ve diğer meslek dallarındaki meslek adamları olarak

* Araştırmacı-Yazar, AFYON

¹ Çay ilçesi Tekke Mahallesindeki Yusuf Sinan Zaviyesinin aşure kepçesinin sapında yazılı vakfiyesinde, cebelü asker yetiştirdikleri ve her sefer-i hümâyunda 28 cebelü asker gönderildiği yazılıdır. Bu zaviyenin 1530 yılında geliri 12358 akçadır (438 nolu MVAD nr. 1 s. 141). Sultandağı İlçesinin Yakasinek Kasabasından bulunan Ecem Sultan Zaviyesinin geliri Tevkii Mehmet Bey'e ekşici yurdu olarak verilmiştir (455 nolu Tahrir Defteri).

şehirlerde sosyal ve ekonomik düzenin kurulmasının yanı sıra kültürün de gelişmesini sağlamışlardır.

Büyük bir iktisadi-içtimai birliğin merkezi ve eski Türk-İslam şehirlerinin özelliğinin mirasçısı olan Osmanlı şehirleri, fiziki tekamül, iktisadi ve sosyal teşekkürlerin yönünden birbirine benzer. Genellikle kale, cami, mescit, imaret, han, hamam, bedesten, çarşı ve çeşitli iş kolları ile Osmanlı şehirleri birbirinin aynıdır.

1. Ahilik ve Fütüvvet

Ahilik XIII. Yüzyıldan, XX. Yüzyıla kadar Anadolu'daki esnaf ve sanatkarlar birliklerine verilen addır.

Sözlük anlamı: Arapça da “*kardeşim*” demektir.

Terim anlamı: Belli safhalarda esnaf ve sanatkarlar birliği demektir.

Örgüt anlamı: XIII. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyıla kadar süren Anadolu şehir, kasaba, köylerindeki esnaf ve sanatkarlar kuruluşlarının eleman yetiştirmeye, işleyiş ve kontrole düzenleyen bir kurumdur.²

Fütüvvet ülküsü, IX. yüzyıldan beri Türkistan'da ve İran'dan Anadolu'ya kadar olan sahalarda, esnaf ve sanatkarlar arasında yaygındı. Fütüvvet, Arapça'da “feta” kelimesinden türetilmiş bir sıfattır. Yiğitlik, cömertlik anlamına gelir.

Selçuklu Sultanları Anadolu'da fethettikleri yerlere ilk iş olarak cami, medrese ve zaviye inşa etmişler, ticaret ve sanat erbabını buraya yerleştirmiştirlerdir. Anadolu'ya gelen sofiler ve dervişlerin de fütüvvet-ahilik gelenegi ile yakın ilişkisi vardır.

Anadolu'da Ahi teşkilatının, Ahi Evran Şeyh Nasırı'd-din Mahmut el-Hovi(H. 567-H. 660 / M. 1175-M. 1262) isimli mutasavvif kurmuştur.³

Ahi Evran, 1205 yılında Kayseri'ye gelmiş, Şeyhi Evhaduddin Kirmani ile Anadolu'yu dolaşarak “Ahi Teşkilatını” kurmuş ve yaymıştır. Şehirlerden köylere kadar büyük bir nüfusa sahip olmuştur. Devletin zayıfladığı XIII. Yüzyılın ikinci yarısında devlet otoritesine destek olmuştur.⁴ Fütüvvet-Ahilik zümreleri büyük şehirlerde çeşitli gruplar halinde, teşkilatları ayrı ayrı zaviyeler kurmuşlardır.⁵ Büyük şehirlerdeki

² Neşet Çağatay “Bir Türk Kurumu Olan Ahilik”. Ankara. 1984, s. 3

³ Mikail Bayram ”Ahi Evran ve Ahilik Teşkilatı”, Konya 1992 s. 73

⁴ Fuat Köprülü, ”Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu”, Ankara 1972, s. 117

⁵ XVI. Yüzyıl başlarından Afyon merkezinde 15, Bolvadin'de 12 zaviye vardır. (MVAM. nr. 438)

ahiler mesleğe ve sanata ait bütün işleri yönetir, ihtilafları çözer, devletle esnaflar arasındaki ilişkileri düzenlerlerdi. Ücretlerin tayini, mal cinslerinin ve fiyatlarının tespitini yapardı.

Ahiliğe ilk girenlere ”çırak” ya da yiğit denir. ahilik daha sonra kazanılırdı. Ahilerin üzerinde sırayla nakipler, halifeler ve şeyhler vardır. Şeyh esnaf birliklerini başkanıdır. ”Şeyhü'l-Meşayih”(şehyeler şeyhi) ise bütün esnaf birliklerinin başkanıdır.⁶

Ahiler diğer taraftan köylere kadar yayılarak alp (sipahi) ile ilişki kurmuşlardır. XI. ve XV. Yüzyılda Anadolu'da devlet adamları, kadılar, müderrisler, tarikat şeyhleri ve büyük tüccarlar ahi teşkilatına girmiştirlerdir. ⁷Aşık Paşazade tarihinde, Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde kuruluş döneminde, Anadolu içtimai bünyesinin temelini oluşturduklarını bildiren dört zümre arasında “Ahîyan-ı Rum”(Anadolu Ahileri)da vardır. Diğerleri Gaziyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum'dur.⁸

Osmanlı Devletini kuruluşunda ahilerin rolü büyüktür. Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebâli nüfuzlu bir ahidir. Osmanlı Devletinin manevi kurucusudur. Orhan Gazi bir ahilik unvanı olan “İhdîyara'd-din” kullanarak “şed” kuşanmıştır. I. Murat da “şed” kuşanmış bir ahidir. Fetihlerde ahilerle, dervişlerin büyük rolü olmuştur.⁹

Ahilerin yaşayışları fütüvetnamelerde tespit edilen ilkelere uygun olur. Dünya malına rağbet etmezler. Her bir ahi ancak 18 dirhem (yaklaşık 55 gr.) gümüşü eşit servet edinebilir. Hepsinin bir sanat ve mesleği vardır. Helalinden kazanır, yoksula yardım eder. Cömerttir, alım ve ilmi sever. Alçak gönüllüdür. Nefsine hakimdir. Beylerin zenginlerin kapısına gitmez. Ünlü gezgin İbn-i Batuta Seyahatnamesi'nde ve Burgazi Fütüvvetnamesi'nde bu özellikler yazılıdır.¹⁰

2. Bolvadin

Ege Bölgesinin, İç batı bölümünün dördüncü büyük şehridir.¹¹ Konya-İstanbul karayolunun üzerindedir. Afyon-Konya karayolundan 10 km. içeridedir. İl merkezine 60 km, Emirdağ İlçesine 30 km. dir. Afyon

⁶ Bu sıfatla Bolvadin'de Hacı Halife Mahallesi adlı bir mahalle vardır.

⁷ Fuat Köprülü, a. g. e., s. 154.

⁸ "Aşık Paşazade Tarihi", (Haz. Giese), Leibzig 1929, s. 13.

⁹ F. Giese. "Osmanlı İmparatorluğun Teşekkülü Meselesi ". Türkiyat Mecmuası. İst. 1925. s. 163.

¹⁰ İbn-i Batuta, "Tuhfetu'n-Nuzzar", Kahire 1322, s. 222.

¹¹ Kütahya-Afyon-Uşak ve Bolvadin

İlinin en büyük ilçesidir. Nüfusu 55.000, yüzölçümü 1108 km. Ortalama yüksekliği 1016 m.'dir

2. 1. Tarihi

Bolvadin Ovası Arkaik Devir öncesinde bir iç denizdir. Kazılan her yerden, bu iç denizin kalıntıları olan deniz hayvanlarının kabukları çıkmaktadır. Dördüncü Jeolojik zamanın başlarından meydana gelen büyük depremlerde Kara Deniz'in bulunduğu kara parçası çöktü. Daha sonra Ege ve Marmara Denizinin olduğu yerler çökerken, Anadolu Yarımadası yükseldi. Bu değişimler sonunda iç deniz kurudu. Eber Gölü ve Akşehir Gölü bu iç denizin kalıntısıdır. Antik Dönemde Eber Gölü'ne *Kirk Şehit Gölü* deniyordu. Charles. Texiere bu göle *Quatrante Martyres* (*Kırk Aşık Gölü*) diyor.¹²

Bolvadin ve civarına iskan 10 bin sene önce başlamıştır. Çevrede bulunan antik malzemeler bunun kanıtıdır. M. Ö. 295 yılında meydana gelen büyük depremde sonunda, yer kabuğının kırılması ile sıcak sular fışkırdı. *Heybeli Kaplıcası* bu devirde meydana gelmiştir. M. S. 222 ve 235 yıllarındaki depremde *Polybotum* yıkıldı. Bolvadin Ovasının her yerinden sıcak sular fışkırdı. Bu sular zamanda kayboldu. Dura Yerindeki sıcak su yakın zamana kadar pınar halinde akıyordu. Dipevler yakınındaki sıcak su kaynağı da uzun süre kullanıldı. Hamamlar yapıldı. Bu sular 200 sene öncesine kadar kullanılıyordu. Bu nedenle bu bölgeye *Hamamlı* deniyordu. Daha sonra bu sularda kayboldu. Antik devirde Termal tesislerinin sıralandığı bu vadide antik devirde *Phrygia Salutaris* (*Şifah Frigya*) deniyordu.

Antik *Kral Yolu* buradan geçmiştir. Tarihi *İpek Yolu* da buradan geçiyordu. Asırlar boyunca doğuya-batıya bağlayan en önemli yolların tek geçiş noktasıdır. Bu yolların üzerindeki Akarçay üzerine çeşitli zamanlarda muhtelif köprüler yapılmıştır. Bu köprülerden *Kırkgöz Köprüsü* Anadolu'nun en eski ve en uzun taş köprülerindendir. Kırkgöz Köprüsü ile ilgili en eski kayıtlar M. Ö. 1344 tarihli olup, Ankara Anadolu Medeniyetleri müzesindedir. 4 bin yıllık geçmişi olan köprünün uzunluğu 400m. genişliği 4m. olup, 64 gözü vardır. Bu yolu Bolvadin-Çayarası kademe kaplıdır.¹³

10 bin yıllık bir geçmişi olan Bolvadin, Anadolu'daki bütün devreleri yaşamıştır. Çevrede bulunan malzemeler arkaik ve antik çağın bütün devrileri yaşadığını gösterir. Frigya Döneminde önemli bir yerleşim merkezi olduğu Bolvadin Müzesinde sergilenen eserler gösterir.

¹² Charles Texier, "Description de L'Asie Mineure" c. 3. Paris. 1839. s. 12.

¹³ Muharrem Bayar, "Bolvadin Tarihi", c. 1. Ankara. 1996. s. 76.

Bu devirde Anadolu'nun en önemli yerleşim bölgelerinden olan *Frigya Vadisi* Kütahya-Afyon sınırı ve Eskişehir-Han İlçesinden başlar, Akşehir'e kadar uzanır. Bu vadideki şehirler Antik devirde çeşitli savaşlar sonrası yakılıp, yıkılmış bu nedenle *Parereos Phrygya* (Yanık Frigya) ismi ile de anılmıştır. Bolvadin Frigya Döneminde bu vadinin en önemli şehirlerinden birisi idi. Bu devirde dini ve korunma amaçlı *Yedi Kapı Yeraltı Şehri* yapılmıştır. 3 katlı ve kilometrelerce uzunluktadır.

Şehir, Roma Döneminde hızla gelişti. 133 yılında Roma Kralı Hardianus'un *Polybotos*'u (Bolvadin) ziyareti ile imar edildi. Bu ziyaretin anısına şehirde para da basılmıştır. Paraların bir yüzünde şehrın korucusu Zeus Alsanos, diğer yüzünde Kral Hadrianus'un portresi vardır.

Bizans Döneminde *Polybotum* ismi ile anıldı. Ünlü Bizans Tarihçisi Anna Komnena *Alexiad* isimli eserinde Bolvadin'in önemli bir şehir olduğunu İznik ve Efes konsüllerine temsilci gönderdiğini yazar.

Polybotos'u, Malazgirt Zaferi'nin hemen sonunda 1107 tarihinde Emir Menkulek fethetti. İsmi *Bolvadin* olarak değiştirildi. Zaman içinde Türkler ile Bizans arasında el değiştirdi. 1116 tarihinde Bolvadin ovasında Bizans la yapılan *Bolvadin Savaşı* ve sonunda yapılan *Bolvadin Anlaşması* ile bu bölge kesin olarak Türklerin eline geçti. Bu sırada Bolvadin'i valisi *Emir Buga* idi.¹⁴

Selçuklular Döneminde XII. asırın başlarında aşiretlerin iskanı başlamıştır. Zamanla çeşitli Türkmen Aşiretlerinin iskanı ile yeni köyler kurulmuş, eski köyler yeniden imar edilmiştir. Bölge kısa zamanla Türkleşmiştir. Bolvadin civarına *Avşar*, *Çebni*, *Karkin*, *Yazır Aşiretleri* iskan edilmiştir.¹⁵ XII. asırdan XIX. asra kadar çeşitli aşiretlere bağlı 100'den fazla cemaat Bolvadin ve civarına konup, göcmüştür.¹⁶

Selçuklular zamanında *Karahisar-i Devle* vilayetinin önemli kazalarından birisidir. Bu dönemde şehirleri yılan, köyleri yok eden, *Haçlı Seferleri* (1096-1099) Anadolu'yu harabeye çevirdi, iskan olan aşiretlerin büyük bir kısmı dağıldı. Bu devirde Bolvadin merkezinde 11 mahalle, 60 köy, 30 mezra vardı. Bolvadin'e bağlı 12 nahiye ve bağlı toplam köy sayısı 326 civarındadır.

Selçuklular zamanında camiler, mescidler, çeşmeler, hanlar, hamamlar, mektepler medreseler, köprülerle süslenmiştir. Bu eserlerden

¹⁴ Osman Turan", Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi", İstanbul. 1971. s. 157.

¹⁵ Faruk Sümer, "Oğuzlar", Ankara 1972, s. 430, 435, 439, 445.

¹⁶ Muharrem Bayar, a. g. e, s. 114, 115, 116, 117, 118.

yalnız *Alaca Camisi*(1271) günümüze kadar gelebilmiştir.¹⁷ Bu devrin önemli olaylarından *Cimri Olayı* (Şeyhzade Siyavuş'un isyanı), Kemerkaya Kasabası yakınlarındaki 1278 yılında *Yedi Kapı* mevkisinde olmuştur.¹⁸ Bu olay sonunda köylerin bir kısmı dağıldı.

Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra Karamanlı, Germiyan, Eşrefoğulları ve Sahipata Beyliği arasında el değiştirdi. Çarşı Camisinin olduğu yerde Eşrefoğlu Mübariziddinzade Süleyman oğlu Mehmet Bey 1320 yılında bir cami ve külliyesini yaptırmıştır.¹⁹ Bolvadin'i Sultan I. Murat 1362 yılında Osmanlı topraklarına katmıştır. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra kısa süre el değiştirmiştir, 1429 tarihinde kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır.

2. 2. İdari Yapısı

Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılan idari düzenlemede, Bolvadin, Anadolu Eyaletinin önemli kazalarından birisi oldu. Eyaletin merkezi Kütahya vilayetidir. Zamanla Ankara da eyalet merkezi oldu. 1839 tarihinde yapılan yeni düzenleme ile vilayet merkezi *Hüdavendigar* ismi ile teşkilatlanan Bursa olmuştur. Hüdavendigar Vilayetinin Bursa, Karesi (Balıkesir), Ertuğrul (Bilecik), Germiyan (Kütahya), Karahisar-Sahip (Afyon) isminden 5 sancağı vardı.

Hüdavendigar Vilayetine bağlı olan Karahisar-ı Sahip Sancağı iki *Muhassiliğ'a* ayrıldı. 1. Karahisar-Sahip Muhassiliği: Merkez, Baklan, Çal, Çivril, Geyikler(Dinar), Sandıklı, Sincanlı, Şaphane ve Şeyhlü

2. Bolvadin Muhassiliği: Bolvadin, Çay, İshaklı, Şuhut, Çölabad, Karamık, Musluca(Emirdağ) Bayat, Han, Nevahi-i Barçınlı.²⁰

2. 3. H. 937/M. 1530 tarihinde Bolvadin Kazası (Cihet-i Kaza)²¹

Tımarhane-i Zu'ama Hassaha-i Cem'an Kaza ve Erbaba-ı Tımar Mir-Liva -i Bolvadin

Kasaba:1	Karye. 1	Kasaba:1
Mahalle:11	Neferan:34	Mahalle:11
Kura: 40	Mu'af:7	Kura:42
Mezra:8	Kura. 2	Mazra. 8

¹⁷ Muhammed Bayar, Bolvadin'de Selçuklu Devri Eserleri, 5. Selçuklu Sempozyumu), Antalya. 1995.

¹⁸ Muhammed Bayar, a. g. e, Ankara. 1996, s. 133.

¹⁹ Caminin kitabesi, Çarşı Camisinin giriş kapısının sağ tarafındadır.

²⁰ 1287, 1288, 189, 1291, 1296 1301 tarihli Hüdavendigar Salnameleri

²¹ MVAD. nr. 438 (H. 937/M. 1530) s. 155.

Çiftlik :1	Hane:25	Çiftlik:1
Bazar:1	Hasıl:8. 989	Akçapazar. 1
Cemaat-ı Yörükan: 4	Hassaha-i Mir-LivaCemaat-ı Yörükan. 4	
Neferan:2. 223	Piyadegan	Medrese:1
Re'aya :1. 510	Karye:1	Neferan:2
Yörükan. 713	Neferan:32	Re'aya:1. 576
Mücerred:27	Hane::24	Yörükan:713
Kura:64	Kura:4	Mücerred. 27
Muaf:443	Hane:25	Kura:70
Hane:1. 689	Hasıl:3. 210	Muaf:474
Re'aya:1. 052	Hane. 1. 738	Yörükan:638
Hasıl:176. 628	HASIL:163. 979	

H. 937/M. 1530 tarihinde Karahisar-ı Sahip Sancağının, Bolvadin, Sandıklı, Şuhut, Barçılı (Bayat), isimli 5 kazası vardı **Cemü'l-Cami (Genel Toplam)**

Liva-i Mücerred:509	Neferan:19. 540	Re'aya:1. 798
Kaza:5	Kura:1. 115	Yörükan. 1. 466
Şehir:1	Mu'af:4. 989	Gebran:94
Kasaba:4	Hane:12. 927	Ermeniyan:79
Mahalle:62	Re'aya:11. 573	Yahudiyan:15
Kura:629	Yörükan:1. 266	
Mezra :261	Gebran :88	
Çiftlik:64	Ermeniyan:73	
Bazar:7	Yahudiyan:15	
İhtisap:1	Hasıl:1. 840. 069 akça	
İhzar:1	Kal'a:1	
Cemaat-ı Yörükan:13	Sabunhane:2	Medaris:6
Dizdar: 1	Kethüda:1	Topçuyan:8
Mustahfazin:33	Hisseha'an karye:8	

2. 4. Bolvadin Ahi Teşkilatı

Bolvadin Ahi Teşkilatının kesin olarak ne zaman kurulduğu ait bilgiler tespit edilememiştir. Selçuklular zamanında kurulmuş olması gereklidir. Çünkü Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubad'ın Bolvadin'deki vakıf arazileri ile Ahi Mehmet Zaviyesinin vakıf arazileri iç içedir. Ve vakıf tarihleri birbirine yakındır. İlk kesin bilgiler Sultan II. Murat Dönemine aittir. Padişah Edirne'de Avrupa'dan gelecek tehlikelere karşı hazırlıkla meşgul olmasını fırsat bilen Karamanoğlu İbrahim Bey H. 847/M. 1443 yılında Osmanlı topraklarına saldırdılar. Bolvadin, Beypazarı, Seyitgazi, Kütahya ve Ankara taraflarını yağmaladılar. Pek çok insan öldürdüler. Bu olaya çok üzülen Sultan II. Murat oğlu Amasya Sancak Bey'i Alâaddin Bey'i Karaman üzerine gönderdi. Kendiside Kütahya, Seyitgazi üzerinden Bolvadin'e geldi.²² O sırada Bolvadin Ahi Teşkilatının başında Ahi Mehmet bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmet Karaman Seferi dönüşünde Ahi Mehmet Dedeyi ziyaret etmiş, Sultan Alâaddin Vakfindan birkaç tarla ile Adagöl Köyüne vakfına katarak vakfı ihya ettiği zaviyenin H. 1308/1890 tarihli tevliyat vesikasında belirtilmiştir.

Der-i devlet-mekine arz-i da'i-i kemineleridirki:

Nezaret-i Evkaf-i Hümayun-ı malükâname mülhak evkaftan Karahisar-ı Sahib Sancağı dahilinde Bolvadin Kazasında vaki' cennet-mekan Sultan Murat ve Sultan Mehmet Han tabe-i serahman ayende ve revandeye it'am-ı taam için ihdas ve tanzim ve ber-vech-ihasbi tevliyatı dahi Ahi Mehmed evlad-ı züküruna şart ve ta'yin eyledikleri Ahi Mehmed Zaviyesine evladiyyet ve meşrutiyyet üzere tevliyat ciheti iki yüz kırk sekiz senesi Cemaziye'l-ahirinin evaili tarihiyle ber-vech-i iştirak uhdelerinde olduğu kayden tebeyün iden Ahmet ve Veliyyüddin ibn-i Emrullah müştereken mutasarrif iken mezbûr Veliyyüddin sulbi oğulları Mehmet ve Hasan Basri naman iki nefer evladına terk eylediği ve cihet-i mezkiyre ise evladiyet ve meşrutiyyet üzere tasarruf oluna geldiği kaza-i mezbûr mazbatası vefatiyla berat-ı ali- şan musaddik-ı münininden anlaşılmış ve bu misilli evladiyyet ve meşrutiyyet üzere tasarruf oluna gelen cihetin mutasarrifina hail-i vukuunda evlat ve ahfadına tevcîhi nizam-i seniyye iktizasından bulunmuş olmağla nisf-i hisse-i mezkiyre müteveffa-i mezbûr Veliyyüddin'in mahlulumdan sulbi oğulları Mehmet ve Hasan Basri uhdesine ber-veche hasbi tevcîhi ve zaviye-i mezkiyre mahallinde el-yevm mevcud ve ma'mur olduğundan müma'ileyh ma yedine bir kit'a berat-ı serif-ali-şan sadaka ve ihsan buyurulmak ricasına bi'l-iltimas

²² Muharrem Bayar "Bolvadin Tarihi" c. I s. 163

paye-i serir-ilaya arz ve i'lam olundu, Fi'l yevmi'l-işrin min Muharremi-ü'l-Haram li-sene semane ve selase-miete ve Elf. (H. 1308/M. 1890)²³

Ahi Mehmet Zaviyesi vakfinin Fatih Sultan Mehmet tarafından ihyâ edildiğini gösteren belgelerden biriside bu berattır. “*Bolvadin kazasına bundan akdem cennet-mekan firdevs-i aşyan merhum ve mağfur lehuma Sultan han ve Sultan Mehmet Han hafidanlarının vakf ve ihyâ buyurdukları Ahi Mehmet zaviyesinin yine kasaba-i mezbure murur ve ubur iden fukaraya itaam-ı tam eylemek şartıyla vakf-ı sahîh-i şer'i ile vakf buyurdukları zaviye-i merkumun mutasarrîfi olan Veliyyüddin fevi olup, evlad-ı zükuru olmağla erbab-ı istihkakdan.....*”²⁴

2. 5. Bolvadin ve civarında Ahilerin kurdüğü yerleşim Birimleri:

XVI. Yüzyıla ait mühimme defterleri, tapu tahrir defterleri, emasili yörükân defterleri (16. Yüzyıl Karahisar-ı Sahib Defteri Tapu Kadastro Gn. Md. Md. arşivinde 141 nolu defter) daha sonra tutan Karahisar-ı Sahib ve Bolvadin Şeriyye Sicilleri taranarak; ahilerin kurdukları köyler, mezralar, çiftlikler, mahalleler ve zaviyeleri tespit edilmiştir.

Arşiv vesikalarından elde derlenen bu yerleşim birimlerinin büyük bir kısmı bugün yoktur. Bazıları tapu sicil defterlerinde yer, mevki ismi olarak günümüze kadar gelmiştir. Bir kısmı da isim değiştirerek günümüzde hala varlığını sürdürmektedir. Yukarıdaki isimle varlığını sürdürmen çok az yerleşim birimi vardır. Zaviyeler, kaybolmuş, sadece hâziressin de mezarlar topluluğunda), şeyh veya ünlü kişilerin adları türbe olarak varlığını sürdürmektedir. Bolvadin Ahi Mehmet, Şeyh Melik, Halil Dede, Şeyh Ali Sıkı Dede, Postal Dede, Şeyh Yunus; Çay'da Yusuf Sinan, Eber Kasabasında Ahi Evran; Sultandağın 'da Ahmet Remzi, Yakasenek'de Ecem Sultan, Seydilerde Seyyid Hasan Basri, Göynük'te Yargeldi Sultan ve Akşemseddin; Afyon'da; Yarenler, Cenkçi, Ahi Efendi, Çerçi Turgut türbeleri bunlardan birkaç tanesidir.

²³ ASS. 618/414 H. 1308/M. 1890 tarih)

²⁴ Bu ünlü Ahi şeyhi Mehmet Dede'nin mezarı Sultan Carullah kabristanındadır.

Karahisar-ı Sahib(Merkez)	Kaza-i Bolvadin
Kur'a:26	Kur'a:4
Mezra:3	Mezra:1
Çiftlik:26	Çiftlik:6
Zemin:48	Çayır:1
Bağçe:11	Dekakin:5
Asiyab:37	Bağ:3
Dekakin:224	Bağçe:1
Hamam:4	Zemin:2
Başhane:3	Hane:137
Furun:2	Mücerred:6
Karbansaray:3	Mu'af:36
Cami:3	Hasıl:19. 526
Tahun-hane:3	Cem'an Evkaf
Çayır:5	Kur'a:57
Hane:515	Mezra:12
Mücerred:51	Çiftlik:120
Mu'af:92	Zemin:65
Hasıl:197. 152	Asiyab:44
Evkaf:146. 252	Bağ-bağçe:35
Nakdiye:50. 900 akça	Dekakin:249
Hamam:2	
Derbent:1	
İmaret:1	
Mescid:9	
Zaviye:4	
Cami:3	
Çayır:2	
Hane:1. 138	
Mücerred:134	
Mu'af:365	
Nakdiye:50. 900	
Hasıl:281. 905 akça	

2. 6. Bolvadin'deki Esnaf Teşkilatları

Esnaf teşkilatları esası olan "ahilik" Bolvadin'de Selçuklular zamanında vardır. Osmanlılar zamanında gelişerek devam etmiştir. Yükselme devrinin başlarında Ahi Mehmet Dede isimli bir zatın olduğunu elimizdeki fermandan öğreniyoruz.

Bolvadin'de üretimde uğraşan esnaf grupları öncelikle insanların temel ihtiyaç maddelerini karşılamak amacıyla faaliyet göstermişlerdir. Faaliyetlerin karşılığında zenginlik, hizmet ve tatmin olma gibi maddi ve manevi kazançlar sağlamışlardır. Hem toplum bulunduğu bölge-şehir, kasaba-köy yapılan üretim sonunda ihtiyaçların bir kısmını veya tamamını çeşitli faktörlere bağlı olarak temin eder. Yahut başka bölgelerden satın almak suretiyle bu ihtiyaçlar temine çalışılır. Osmanlı toplumunda çiftçiler, tüccarlar ve esnaf üretimle uğraşan gruplar olarak karşımıza çıkar. Genel şehrin üretim nüfusunu esnaf ve tüccar oluşturmuştur.

Sultan II. Mahmut zamanında meydana gelen sosyal değişiklikler ile Avrupa devletlerindeki sanayi inkılabı Osmanlı şehirlerini de etkilemiştir. Ayrıca baba mesleğini seçme anlayışı meslek gruplarının tayininde çok etkili olmuştur. 1831 yılında Bolvadin'deki meslek çeşitlerini şer'i sicil kayıtları, vakfiyenameler ve terekelerden elde ettiğimiz bilgilere göre söyle sıralayabiliriz.

Bolvadin'de esnaf çeşidi çok fazladır. Tapu kayıtları ve nüfus kayıtları ve nüfus kayıtları incelendiğinde meslek isimlerinin hemen hepsinin yer ismi; yoğurt pazarı, un pazarı, odun pazarı, çira pazarı vb. lakap ismi alarak Kelleciler, Tüfekçiler, Semerciler, Kavukçular vs. görebiliriz. İstanbul, Ankara, Bursa, Tokat, Selanik gibi Osmanlı şehirlerinde faaliyet gösteren esnaf gruplarıyla Bolvadin'dekileri karşılaşıldığımızda sayı olarak onlara yakın olduğunu görürüz. Yukarıda yapmış olduğumuz tespit şehirlerde hangi esnaf gruplarının yoğunlaştığını ortaya çıkarmaktadır.

Bolvadin'de en fazla dükkanı sahip olan meslekler sırayla; arabacı, aşçı, arpacı, bakkal, pekmezci, berber, çömlekçi, debbağ, dülger, eskici, ekmekçi, göncü, hancı, hızarçı, kahveci, kalayıcı, kasap, katrancı, kebabçı, keçeci, kelleci, kılıççı, kitapçı, paçacı, saatçi, saraç, sebzeci, semerci, soğancı, şekerci, tahmis, demirci, terzi, tuzcu, yağcı, uncu, yemenici, bu esnaflar en az beş dükkanı sahiptirler. Diğerleri bu sayıdan az dükkanı

olanlardır. Bu da gösteriyor ki Bolvadin çarşılarda geçen asırda 400'e yakın dükkan vardır.²⁵

Dükkanlarda çalışan esnaf sayıları hakkında şer'i sicillerde yeterli kayda rastlanamamıştır. Meslegenin özelliğine göre bazı mesleklerde beşten fazla kişinin çalıştığı bazlarında grup halinde kolektif çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Mesela; kunduracılar ve terziler uzun müddet kolektif çalışmışlardır.

II. Mahmut zamanında 1827 ve 1831 tarihlerinde yapılan iki nüfus sayımı sicillerde kaydedilmiştir. Bilindiği gibi bu nüfus sayımları askeri ve mali ihtiyaçları temin için yapılmıştır. Berat ehli, dul avrat, kiracı ve gayri muslim sayıma girmemiştir. Buna göre Bolvadin'in nüfusu çevresiyle birlikte, 50. 000'in üzerinde tahmin edilmektedir. Yine bu sayımda her aile beş kişi kabul edilmiştir.

2. 7. Esnaf İleri Gelenlerinin Yönetimdeki Etkinlikleri

Esnaf teşkilatı askeri zümre dışındaki bütün şehirli nüfusu bünyesinde örgütlemiş yaygın bir sistemdir. Bu teşkilat şehrin yönetimi ve ekonomisinde sahip olduğu önemin yanı sıra, sanat ve ticaretle uğraşanlarla, ulaşım ve hizmet işçilerinin sosyal hayatlarında temel olmuştur. Osmanlı cemiyetinde ortak ideal ve çıkarları olan toplum grupları benzer biçimde teşkilatlanmışlardır. Bu teşkilatlanma 13. yüzyılda gelen ahilik teşkilatının bir uzantısıdır. 16. yüzyılda Osmanlı'nın merkezi otoritesi zayıflamış, ilk zamandaki güçlü ve bağımsız karakterini kaybetmiştir. O zaman halk ile devletin arasındaki bağlar zayıfladı. Buna karşın esnaf teşkilatları arasındaki bağlar kuvvetlenmiştir. Halk devlet otoritesinde bulmadığını bu teşkilatlarda aramıştır.

Bolvadin'deki esnaf teşkilatının ileri gelenleri şunlardır: Esnaf şeyhleri ahi balan, pazarbaşları, nakipler, kethüdalar, yiğitbaşları, duacılar, ustabaşları ve ustalar. II. Mahmut dönemine ait kayıtlarda bu liderleri görüyoruz. Bunun dışında vesikalarda esnaf ihtiyarları diye bazı liderlere de rastlıyoruz.

2. 8. Bedesten Kethüdası (Vekil-i Fukara)

Kethüda büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören kişiler hakkında kullanılan bir tabirdir. Esnaf yönetiminde ileri gelen zata da bu isim verilir. Kethüdalık esnaf teşkilatının başlangıcından, H. 1324/1906 senesine gelinceye kadar devam etmiş, yarı resmi bir memuriyet olup, şeyh, duacı, nasif, çavuş gibi esnaf amirlerinin görev ve yetkilerini

²⁵ İstanbul'daki esnaf grupları için b. k. z. Robert Matran, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, (Tere. M. A. Kılıçbay-E. Özcan) Ankara 1986 s. 17-21-47-48.

zamanla devr almışlardır. Bolvadin şehrinde şeyhlerin, kethüdaların, yiğitbaşaların, zamanla görev yaptığı elimizdeki vesikalardan anlaşılmaktadır.

Bedesten kethüdası sicil kayıtlarında çoğu zaman “vekil-i fukara” ismiyle geçer. Bu tabir bir tevazu göstergesi olsa gerek. Bolvadin’de her esnaf grubunun ayrı ayrı kethüdası vardır. Ekteki belge H. 1274/M. 1858 yılında terziler kethüdasına verdiği belgedir.

Bedesten kethüdalarını vali tayin ediyordu. Esnafın kendi arasında resmi olmayan bir seçimle seçmiş olması da mümkündür, bu durumda kadı onaylayarak sicile kaydediyordu. Kethüdalığa atanan kişinin mutlaka esnaf olması şart değildi. Genellikle zengin ve nüfuslu kişiler seçilirdi. Bazen de kethüdalığı iki kişinin yürüttüğü görülmektedir. Görevlerini aksattıkları zaman derhal azledilip, yerine başkası atanabiliyordu.

Şer'i kayıtlar ve elimizdeki vesikalara göre bu görevin babadan oğula geçtiği de görülmüyordu. Bedesten kethüdası tayini ile şu şer'i sicil kaydında şöyle denmektedir. *“Bedesten kethüdası nasip ve tayin olmuş olduğu malumunuz oldukça bundan böyle merhum hizmet-i mezkureye me'mur bilüp meyyane-i memlekette vaki olan kefe-i masarifat ve havi-havet ve lede'l-iktiza marifetile irade ve rü'yet va hyn-i tevziinde mübaderet ve ziyade noksanından mücanebet eylesin ve sen ki bedesten kethüdası merkumsun suret-i hayr olacak hususlara vakti yediden saf olunan mesalik dahi bir akçe zam ve noksan itmeyerek defteri sahihaye rabb ve bent, hyn-i tevzide ibraz....”* şeklinde kethüda görevlendirilirdi. Kethüda'nın faaliyetlerinde yardımcı olarak bir de katip vardı. Kethüdalar 1000 ile 1500 kuruş ücret alırdı. Ayrıca bazı ihtiyaçların karşılandığı tevzi defterlerinde kayıtlıdır. Bu defterlerde “ayakkabı baha” ödeneği mevcuttur. Katip de aynı ücreti alırdı. Bazı esnaf grupları bedesten kethüdalarının nüfuzundan faydalananmak için şeyh olmasını istedikleri şer'i sicillerde kayıtlıdır.

2. 9. Esnaf Şeyhleri

Esnaf birimlerinde, yönetimden sorumlu olanların başında esnaf şeyhleri bulunmaktadır. Esnaf şeyhleri görevde tayinle gelirlerdi. Esnaf grupları seçikleri adayı kadıya bildirirler, kadının verdiği mürasele, kaymakam tarafından tasdik edildikten sonra şeyh tayin edilirdi. Şu vesika şeyhin tayinini belirtmektedir. *“Ehal-i vücuh ve esnaf-i mezkurların canib-i şer'e itibar ihbar ve senin esnafi mezburede şeyh ve nazir olman iltimaslarına mebni taife-i penbeciyana kibel-i şer'iden sen ki şeyh ve nazir nasb ve ta'yin olundugunu havi iş bu mürasele tahrir ve*

yeniden ita olundu" ifadesiyle mürasel düzenlenirdi. Valide tasdikinde ise "İş bu mürasele-i şer'iye mucibinde merkum Mustafa Ağa tarafından dahi keçeciler esnafına, şeyh ve nazır nasb olmakta bermuceb-i buyruldu deyi" şeklinde tasdik edilirdi. Şeyh seçilen kişi sözü geçerli, dürüst ve gayretli olması şarttı. Yükselme devrinde Ahi Mehmet Dede esnaf şeyhliği yapmıştır.

Esnaf şeyhleri şer'i sicil kayıtlarında belirtildiğine göre iki yıllıkına seçilirdi. Her esnaf grubunun bir şeyhi vardır. Şeyhler esnafların ürettiği ve sattığı mallar narh ve fiyat tespiti yaparlardı. Mesela 1824 yılında ekmekçiler şeyhi Mehmet Ağa "Nan-ı azizin 64 dirheminin 1 akçeye satılmasını temine müteahhid" olduğunu görmekteyiz. Belgedeki ifadede şeyh ekmeğin gram ve fiyatını tespit ediyor, mensubu olduğu esnaf adına teahhütde bulunuyor. Şeyhler kadılar tarafından bunları da kaçak satışları engellemek için görevlendirilmişlerdir. Şeyhler bedestenin Kubbelî Cami (Çarşı Camii)kapısı önünde durarak pazvantı kapılan her sabah dua ederek açtırdı. Bu görev şeyhin dini görevlerinden sayılırdı. Esnaf arasında meydana gelen anlaşmazlıklar da düzeltirdi. İncelediğim vesikalarda şeyhlerin ücret alıp almadıklarını tespit edemedim.

2. 10. Pazarbaşları

Bakkal esnafının her türlü işini yürütmek amacıyla esnafın ileri gelenlerinden veya şehrin ileri gelenlerinden tayin edilen kişilere pazarbaşı denirdi. Esnaf şeyhlerine benzer görevleri vardır. Yalnız dini görevleri yoktur. Pazarbaşı tayini beratla yapılmıştır ve bu görev kendisine malikane usulüyle verilmiştir. Babadan oğla geçerdi. Pazarbaşıının görevlerinden ilki Pazar gelen malları bakkala teslim etmektir. Bakkalların vergileri zamanında vermesini sağlardı. Pazarbaşları kendi ücretlerinin karşılığında pazara gelen yaş meyve yükü başına 4, her esnafın sattığı eşya yükü başına 2 para alırdı.

2. 11. Bedesten, Han, Çarşı ve Pazarları

Osmanlı şehir araştırmacıları tarafından bedestenlerin bir sentez görevi yaptığı belirtilmektedir. Kaynak itibarıyle Türk ve İslam şehirleri toplumun sosyal yapısına uygun özellik taşırlar. Şehirlerin fiziki temel öğeleri, idari binalar, dini binalar ve ticari, sanayi yapılardır. Ayrıca mahalleler ve savunma amacıyla yapılmış sur ve kaleler bu öğeleri tamamlar.

Bolvadin şehrinde Bizanslılardan kalma büyük kale içerisinde bedestenler ve çarşılardan kurulmuştur. Kalenin kalıntıları 1900 yılına kadar mevcuttu. Bolvadin'in ortasından büyük bir dere geçerdi. Dere üzerinde kalenin Çarşı Camii'nin arkasındaki çınarın olduğu yerde kale yapısına

uzanan bir köprüden geçilerek şehrin yeni kurulan Şazi Alaca ve Yenice mahallelerine gidilirdi. Osmanlılar döneminde şehir dışına her mesleğin icra edildiği ayrı ayrı çarşilar kurulmuştur. Bedestende sarraflar, terziler, hattatlar otururlardı. Bedestenin batısındaki sokakta kasaplar bulunurlardı. Çarşı Camii'nden İmaret Camii'ne kadar olan caddede demirciler vardı. Asma altı ismiyle anılan yerde yoğurtçular pazarı ve uncular pazarı kuruldu. Balta çeşmesinin civarında ot, odun pazarı kuruldu. Daha sonraları Çarşı Camii arakalarında sebze pazarı kurulmuştur. Çarşı camii önünde sıra çemelerin olduğu yerde manifaturacıların pazarı kurulmuştur. Çarşı Camii'nin karşısındaki dükkanlarda kaymakçılar, sütçüler ve helvacılar vardı. Şimdiki müzenin olduğu yerde testi imalathaneleri ve barut imalathaneleri vardı. İmalathaneler önünden büyük bir dere geçerdi Şehre taş bir köprüden geçilirdi Bu gün hala bu mevkide “taş köprü” denir. Şehirde bunların dışında 10 tane han vardı. Kurşunlu Han ismiyle Selçuklulardan kalma eski Hacı Ata Hanı'nın olduğu yerde büyük bir taş han vardı. Bu handa zenginler, beyler ve saygın kişiler kalındı. Diğer hanlarda şehrde gelen herkes kalabilirdi. Hayvanlar için ayrı bir han inşa edilmişti. Bu han çay kazasında meftun İsa Bey'in hayratıydı. Bu nedenle halk arasında “Esa Hanı” ismiyle yaşar. Bu handa Bolvadin'e gelen misafirlerin, kervancıların, pazarcıların, köylülerin sadece hayvanları kalındı. Bu han 1924'te yıkılarak yerine Hükümet Binası yapılmıştır. 1973'te burası yıkılarak park haline getirilmiştir.

Kestemet Mahallesinde debbağhaneler, boyahaneler ve mumhaneler vardı. Hisar mahallesinde talmishaneler bulunurdu. Şehrin diğer sosyal kurumlarından hamamlar şehrin muhtelif yerlerinde bulunurlardı. Selçuklular zamanında Kestemet Mahallesinde, Hisar Mahallesinde ve Şazi Mahallesinde üç tane büyük hamam vardı. Osmanlılar zamanında Rüstem Paşa ve İmaret hamamları yapılarak hamam sayısı 5'e çıkarılmıştır. Şehrin fiziki özelliğini tamamlayan çok sayıda camii, çeşme, mescit, tekke, medrese, mektep vardı. Ayrıca her mahallenin ayrı mezarlığı bulunurdu.

2. 12. Esnaf Teşekkülerine Yapılan Atamalar

a. **Yiğitbaşı Tayini:** *“Oldur ki kasap ustaları muvacehesinde Ahmet yiğitbaşılıktan fariğ olub, usta Mehmet bin Bayram yiğitbaşılığa kayd olduğu bu mahalle tahrir olunur. H. 1055/M. 1645. ”Bakkal Ali cümle bakkallar marifetiyle yiğitbaşılığa nasb olundu. H. 1063/M. 1653.”*

b. **Pazarbaşı Tayini:** *“İşbu H. 1063 senesinin Muharremi’l Haraminin gurrasından ahirine varincaya kadar Bazarbaşılığı hizmeti*

çırak-zadeye tayin olunup mezbur dahi kabul etmesi nasb olundu. Bakkal ustaları meclisi şer'a gelip ser-bazarımız olma celebiyi Bazarbaşı tayin etti. Ol dahi hizmeti lazimesi kabul şud Fi sene 1107/1695"

c. Çarşı bekçisi tayini: "Medine-i Bolvadin esnafından kalaycılar dükkanından Tuz Pazarına gelince cümle marifeti şer' ile Medine-i mezbure mahallesinden Hisar Mahallesinden arpacı Ahmet'i saliü'z-zikr çarşilar muhfizi tayin eylediler. 1191/1777"

2. 13. H. 1068/M. 1657 Senesinde Bolvadin'de Satılan Malların Fiyatları

"Sabun Trablus vakiyye:24 pirinç vakiyye:6, şehirbalı vek:18, sahil bali:16, kara üzüm:4, leblebi:8, zerdali:5, rezzaki üzüm vek:8, kızılçık vek bürüt:5, erik kurusu vek:5, nohut vek:4, sadeyağı vek:8, kestane vek:4, incir vek:6, zeytin vek:6, milli nişasta vek:20, bakla:5, harup vek:3, İzmir Sabunu vek:20, şirugen vek:16, sarımsak vek:4, sumak vek:16, peynir tulum vek:6, toprak hinna vek:8, kaşkaval vek:16, zeytinyağı vek:20, bassoğan vek:1, nişasta vek:12, badem vek:28, yaprak kına vek:12, kaba helva vek:16, <tavşanlı Ağdası vek:8 akça."

"Buğdayın iyisi altmışa, evsatı elli beşe ve ednası elli olduğu mahallinde bu minval üzere ekmekçilere nahr verilib fi evasit Rebi-ül Ula 1068/1657.

Haşhaş yağcılar taşraya Firuhte izin talep eylediklerinde Müezzin Molla İsmail'den me'adasına izin verilib deruni sükda dükkanlarında da mebzul ederiz deyu teahhüt eylediler. H. 1178/M. 1764."

"Bayram münasebetiyle ağda on akçaya, kivye helva beş paraya bey'a ala'i-tarik müsam izin verilmiştir. Zilhicce 1094/1682."

2. 14. Bolvadin Esnafının Osmanlı Döneminde kullandığı ağırlık ölçüleri

1 kantar = 17600 dirhem=44 kiyye

1 lodra = 76 dirhem

1 batman = 7200 dirhem, litre olarak ifade edilirse=72 litre vukiyye olarak ifade edilirse =18 vukiyyeye

1 litre=1000 dirhem

1 vukiyye=400 dirhem

1 İstanbul kılabdanı 10 miskal ve 15 dirhem değeri 95 akçadır.

1 Bursa kılabdanı 10 miskal ve 14 dirhem ve değeri 94 akçadır

H. 891 Rebiü'l Evvel/Mart 1486 tarihi Bursa Şer'iyye Sicilinde Bursa'da 8 kantar çelik ve 25 kantar kalay Bolvadin'e yollanmış, bu ağırlıkların ölçümünde, Bolvadin'de İstanbul kantarı kullanılmıştır

3. Debağlar Esnafına Ait Ahilik Şeceresi

Seçere, bir kişinin mensup olduğu ailenin bilinen ilk atasından başlayarak, şecerenin yazıldığı tarihe kadar yaşamakta olan aile ferdlerini içine alan bir şemadır, Bunlara “ensab kütüğü”, “silsilename” de denir.

3. 1. Tanıtacağımız şecere, Şaban 1107/M. 1695'de hazırlanmış H. 1227. 1225/M. 1812 tarihinde istinsah edilmiş debağlar esnafına ait şeceredir. Çevirisi:

Bismillahirrahmanirrahim

Hâzâ şecere-i şerif min nesl-i Adem salavatu'l-allahi aleyhi nebiyine-aleyhi Abdiül-Menaf oldu andan Haşim oldu, andan Abdül-Muttalib'in iki oğlu oldu ve biri Abdullah ve biri Abbas RA. Andan asıl ismi Şerif Sultan Mahmud indi ahi olmağa sebebi bu olduğu sultanım sultanı enbiya salla'llahu aleyhi ve sellem Hazretleri cem'i ashablari cem' etti. Buyur dediler ki kalkın Bedir Hendiği Gazasına üç günden silahınızı hazır edin deyu buyurduları ol meclisde amcası Abbas ekbere alem-i şerifi size ihale eyledik buyurunca heman ayak üzere kalkub Ya Resulallah ben pir-i fâni oldum, oğlum Sultan Mahmud benden kuvvetlidir. Ve alem-i şerifi ana havale edin dedikte bu kelam ana hoş geldi. Bilâl-i Habeşi'ye buyurdular ki varun alem-i şerifi getirün, getürdüler alem-i şerifin rekâben Sultan Mahmud'un boynuma hâmail idüb teslim Resul-i Ekrem ve nebiyi muhterem kendi mübarek eliyle alem-i şerifi Ahi Sultan Mahmud'a havale eyledi. Anun-çün Resulullah Ahi buyurdu. Ve Ahi Evransın deyüb ol zaman el kaldırub dua ettiler ki cem'i ashab ve Cebrail ve Mikâil ve İsrâfil ve Azrail (A. S.) ve sair melaikeleriyle andı. Ve buyurdu ki hak habibinden bu kadar inayet oldu bize ve bizler dahi vasiyet edelim. Ve Resulullah buyurdu ki bu alemi hanedanda Abbas-i ekber neslinden kıyamete deðin otuz iki esnafa yol ve erkan talimiyle icra etsünler deyu ve buyurdular ki kalkın gazaya gidin deyu pençenbe günü teveccih ettiler varub hak sâbhane teala hazretleri evvela Sultan Ahi Evran'a saniyen cem'i ashablara fırsat virüb feth eylediler, geldiler Resulullah sual-i şerif ayıdtılar kim Yâ Ali Keremullah-i Veche Ahi Sultan Mahmud gazada nice muharebe ettiler. Ya Resulallah berat-i ilm-i şerifde ve bir âli kabilince de her canibinde muharebe etti evrani gibi, anıncın ana senin Sultan Ahi Evran deyu buyurdular ashablar dahi bunu görücek her birleri yadigar verir yeşil yaprak verdiler Resulullah buyurduki sen ne verirsin Ya Ali teberrük

dedikde Allah'ın emri üzere, Resul'ün kavlı üzere kızım Rukiya'yı ammim oğlu Ahi Hazretlerine verdim. Buyurup ol saat Resulullah o saat nikâh hutbesin kiraat eyleyüb üç gün üç gece nimet çekilüb düğün ettiler bir günde otuz üç koyun, ikinci gün otuz üç karakeçi, üçüncü günde otuz üç sigır kesilüb üç günden sonra geldiler el öptüler icâzet aldilar. Cem'i ashap dest-büs ettiler Resullah (SAV) Ahi Evran Şeyh Mahmud'un elini sağ eline alup İmam-i Ali'nin maibahîna girdiler ki düğününde boğazlanan derileri ve gönleri cem' olmuş kim: koyun, kimi keçi ve kimi sigır derilerini mübarek eliyle ve mu'cize-i bâhiresiyle birer birer Sultan Ahi Evran Şeyh Mahmud'a teslim itti. Mu'cizetiyle dua eyledi. Hazret-i pîr-i Ahi Evran bir geceye bir gündüz de Allâhin keremiyle elvan elvan dûrlü dûrlü renk itti. Temam ettipde her elvandan birer tura bağladı ve Resullâhin meclis-i şerifine getürdü. Mübarek eliyle açdı cem'i ashablar tehayyür ve temaşa ittiler. Hazreti Ali Keremullah-ı veche bâla perde olup, içinden birisin alup, âsa-i şerif üzerinden kaphı sapiyla perda eyledi. Sultan Ahi Evran Ya Resulallah şakirt san'atını temam edüp, hidmeti ustادına beğendirince miyan-bestे iken kemерpesteliğine layık olmaz mı? Deyu buyurunca ol saatde Resullâh salla'llahu aleyhi ve sellem kendi Hazreti Cebraîl Aleyhisselam kendi mübarek belini şed bağlayub düsturu ta'liden nice aldı ise mübarek lonca-i şerifde şed bağlayub izin virüb sonra bia't etmişlerdi

Sultan Ahi Evran'a izin verüb, sanayi'de otuz iki esnafın pirlerinin maa'dası haricde bi'l-cümlesi yetmiş iki buçuk pire düstur ve icazet ile kemerbest idüb el kaldurub dua ettiler ol hiynda Cebraîl ve Mikail ve İsrafil ve Azrail aleyhisselam âli vesair mülaniâhlariyla el kaldurub cem'i kemerbeste evvela siz pirler el kaldurub Sultan Ahi Evran Şeyh Mahmud'a dua etmişlerdir ki kârlarına bir kat dahi Sultan Ahi Evran Şeyh Mahmud'un tarikina ve erkâsına inkiyat etdiler ve Resullâh huzurunda bi'l-cümlesi bu tarika ve bu erkana aşık oldular. Aşık olarak bereket-i halile niyaz etsinler cem'i kesblerinde ve ticaretlerinde bi'l-cümleyle nefî'âmm olsun deyu binâen ve alâzâlik bâdehu şöyle ma'lum ola ki debbağ olan kasap olmağa talib olunur ise ta'zir olsun yakasın kesüb büzgün alub ocakdan red oluna bu ta'ziri itmezler ise cemi' pîrlerin la'netlerini ve bir bedduâsını kabul etmiş olur tağrir hakikat degneği vereeler doksan dokuz değnek vuralar ve bin akça ceremelerini alalar. Selasün ve semane-maiyede. Sultan Ahi Evran gelüb Rum Rum ve diyar diyar Şeyh Mahmud Hazretleri kadem bastılar bir yerde karar etmediler gelüb Kırşehirî'nde karar idüb anda kârhane bina etdiler. Çok velâdetlerde kerameti zâhir oldu. Kırşehirî'ne kadem basıkda a'yan ekabirlerii geldiler. Ya Devletlü bizim bir havfimiz var bir ejderha peydah oldu. Onun şerinden bizi hâlas eyle deyu niyaz etdiler ve

ana ejderhayı göstedi. Dua edüb ejderhanın yüzünü yüzüne sürerek ol ejderhayı kendine muti' ve münkad eyledi. Evrancın sen deyub, Aziz Ahi Evran'a kendini teslim eyledi. Aziz ahi Evran Hasretleri ol ejderhanın zincir takub ve kerhanesinin tahtına bağlayub cümle nas böyle görücek külliühüm muti' olub Sultan Ahi Evran Hazretlerinin kârina ve kesbina ve ocağının ve tarikatının devamına vesayetine dua eylediler ömr-i şerifleri doksan üç yaşında dâr-i fenadan dar-i bakaya teşrif buyurdular. Rahmet-Allahi ve rahmete vasi' a temmet.

Medh-i Debağan

Bârekallah tekkemiz buldu nizâm-i izzeti

Var ola her bir gelen durdukça dünya künbeti

Pîşvâmîz Hazret-i Âdem Safiyyullah bizim

Lâ cerem ol işledi ol bu pâk san 'ati

Nice gâib erleri 'âlemde gül tenler çeker

Pîrimiz ol âli Sultan ibn-i Abbas Hazreti

Hem dahi mensûr âbid dermiyane bestemiz

Ana çıkar silsilemiz anlamanız bu 'âdeti

Pîr-i erkan-ı tariki haşra dek yâd eyleriz

Ni 'metullah Ahi Evran'a Tanrıının bir ni 'meti

Şugliya ihlâs ile hizmet iden bu tekkeye

Hâlikin hâs kulu vü peygamberin hâs ümmeti

İnnehu min Süleymana ve innehu Bismillahirrahmanirrahim

Elhamdü'l-illahi rabbi'l-âlemin ve's-selatü ve's-selami âla Resuline Muhammed ve alihî ve sahbî ecma'in inne'd-dîne indellahi'l-İslam kul Allahümme malikü'l-mülk tuti'l-mülke men teşau. Bi-ismi ve muradihi ve ihsanihi teala şecere-i sultan illa-selam kıl allahim mälükü'l-mülk tevti el-mülk men teşâ ba sümme innedin ve ihsane ve teala şecere Sultan Ahi Evran Mahmud ibn-i Abbas kaddese surrahu'l-aziz yine ashab-ı kibar Hazreti Muhammed salla'llahu aleyhi ve sellem bu din cümle câkeran falan nam ermeyan destegân Hazreti Ali keremu'l-lâlahi-

veche a'zâm eftaha'l mütekellimin. Mevlana Alâadin ve ahkarahüm es-Seyyid Mustafa el-aziz a'ffa anhu Sebebi tahrir şeri'at ve tarikat ve hakikat ve ma'rifet pîr-i pîran a'ziz-i a'zizan ser çeşme-i Sultan Ahi Evran şecere-i kitab budurki:

Es-selam a'leyküm yâ erbab-ı ehl-i şeri'at. es-selam a'leyküm ya erbab-ı ehli tarikat es-selami a'leyküm ya erbab-ı hakikat es-selam a'leyküm ya erbab-ı ma'rifet ve's-selam âle'l-mürselin ve'l-hamdiüllâhi rabbi'l-a'lemîn

*Emma ba'd: Hamden lillah ve's-selatü ve's-selam ala Muhammed ve aлиhi'l-kiram ve ashabü'l-âzam kema kala Allahü tebâreke ve teala fi'l-kelam estaiyzu billah inne rahmete'l Allah karib mine'l-muhsinin pîr-i pîran aziz-i azizan kutbü'l-arifeyn **Sultan Mahmud Ahi Evran** ibn-i Abbas kaddisi sırrıhi'l-aziz taksim garme'hakikat iyn erkani buyurub tertib-i debbegâna ve sair esnaflara buyurmuşlardır ki şecere-i şeriflerine ahi sözü, pîr sözü ahi sözüne i'timat etmeyenlerin üzerlerine pîrlerin lâ'net olsun ve hak dizarlarından merdud olurlar ve Habibu'llah Muhammed Mustafa salla'llahu teala aleyhin şefa'atından mahrûm olurlar ve pirlerin beddu'ası anlarım üzerine olsun. Ve her medinede mevcud olan debbağan fikaraları vesair bi'l-cümle esnaflar fukaralara pîr-i pîran aziz-i azizan ve **Sultan Mahmud Ahi Evran** kaddese sırrahu'l-azizin bi'l-cümleye terbiyetü'l-fikara bi-iradeti't-tilâmiz dest-i **Sultan Ahi Evran**, köçeklerine ve şecere-i şerifine i'timat itmenin kendine zararı vardır. Şöyle ma'lum ola ki yakasın kesüb yorgan alub ocakdan red oluna eğer red olunmazsa cemi' pirlerin la'neti ve bizim beddu'amız kabul etmiş olur. Pirlerin taksim garması budur ki: Ahi baba üç hisse ala muhalefet olunmaya kethüda iki hisse ala muhalefet olunmaya ve yigitbaşı iki hisse ala muhalefet olunmaya ve otuz yıllık üsdatlar ikişer hisse alalar, yirmi yıllık ustalar birer büyük hisse alalar muhalefet olunmaya ve onbeş yıllık üstadlar birer alalar muhalefet olunmaya ve on yıllık üstadlara hissenin rub'ası vireler vesairleri bu tertib üzere hal halince müteselli olunub ve tekkenişin **Gülbank-i Muhammediye** hazır olalar. Dua eyledikde pirlerin ismini yad ideler **Gülbank-i Muhammedi** çeküb selâmet dağalalar şöyle malum ola ki otuz yıllık ve yirmi yıllık üstadlar ahi önünde ellerin sallayub sözleriyle mücadele iderler ise yakası kesüb yorgan alub tekrar şakirtlige vireler kabul etmeyecek olurlar ise red oluna ve on beş yıllık kalفا serkeşlik ider ise ta'zir olunub tekrar şakirtlige vireler kabul etmez ise merdud oluna ve on yıllık kalifa serkeşlik ider ise ta'zir hakikat değneğini vuduksdan sonra makramin boğazına takub zaviye kapusuna kurban asub yüz sürecek olur ise üç günden sonra suçu afv oluna meclis idüb postuna lâyik idüb*

oturdular. Şöyledir ma'lum ola ki cem'i bilâd-i İslamiye'de vaki' debbağhanemize layik olan zirani ve eğer muti ve eğer maziyi ve eğer yiprak vesair şeyler vardır. Hamel tüccarları geldikde zaviye kapusuna, yüklerin indirüb ahi baba ve kethüda ve yiğitbaşı ve tekkenişin yedlerine teslim oluna. Sonra yiğitbaşları hamal ustadları da 'vet idüb ba'de herkes hizmetine gideler. Anlar gitmekten sonra ahi baba ve kethüda ve yiğitbaşı ve tekkenişin Pazar idüb akçasını veresin sonra taksim ola pîrlerin buyurduğu minval üzere üsdatları herkes hissesine dükkanına ileteler herkes hal-i halince teselli olunub Gülbank-ı Muhammediye çekülüb selâmet birle tağınlalar. Şöyledir ma'lum oluna ki sair diyardan gelen üsdatlar keçi ve koyun ve oglak ve sığır ve camus derilerini cemi' idüb fikaralara zulum idüb ziyade bâha ile alurlarmış Allahu teala ve Resulun âhkam şer'iyesin icra ideler Kadi Efendiler zeyd fuzala kutbu'l-arifin Sultan Mahmud Ahi Evran pîrin seçere-i şerif ve usulu buldukda meclisi şer'i-şeriflerine dahil olduk da şöyledir takrir kelam idüb mezburları taleb ederiz dedikde ol makul kimesneleri meclisi şer'i da 'vet idüb seçenek-i şerifde devr Ademden berü bir ocakdan bir ocağa alma gelmiş değildir. Sultan Mahmud Ahi Evran pîr-i pîran seçere-i şerifde mestur ve mukayyid olan budur ki şer'i-şerifi icra ideler Kadi Efendiler seçere-i şerife i'timat ideler gaflet olunmaya tahriren fi suhur Şabanü'l-Muazzam sene: seb' mie ve elf Hâza ma'ani cemi' debbağlar ve otuz iki vesair esnaflara cümlesine naftı'dır. bilgili ve ağaç olgil ki her kimesne ki bu ma'naları ve bu erkanları bilmese yediği ve içtiği haramdır. Ve ana şâkird almak yok ve öğrenmek ve başka çıkarmak haramdır. Her kim bu tarikatları ve bu yolları bilmese pîrimiz perverdeliği yoktur. Ve şakirde düstur olmayub pîrlerin la'netine müstehak olurlar Allahu'l-alem bil-sevab terceman tuhfetü'l-dünya bergüzarım muhabbet candan yarım. Hâza kitab feteva ehl-i erkan kaçan nakib oğlanları içeri girdikde göçekleri alub es-selam a'leyküm ya taleb ehl-i şeri'at deyüb dört kapunun selameti bu vechile reva ideler andan sonra diyeler ki anlar nazarında tarikat kardaşları bir küçük yetiştirdiler. Anlar nazarlarında tarikat kardaşları bir köçek yetiştirdiler anlar nazarında revan etmek murad idi yederler ustadlar ne buyursanız hazır olan anlar buyurular ki ehlihu ve mahalli deyüb üç kere Allahu ekber lâilâhe illâ Allah vallahu ekber vallahu'l-hamdü diyeler andan sonra üsdatların ellerin öpeler eytalib-i erkan tarikat kaçan kim sual etseler tarikatın evvelindir cevab budur ki teslimandır. Ba'de üsdatların şakird mabeyninde bir uhde olalar üsdat şakirde beş hidmet göstere evveline miftahi eline vire teslim eyledikde varub dükkanı açub çevirüb çekmeğe. İkinci oldur ki sakilikdir. Seccade yerine salub rayet etmekdir.

Üçüncü hidmet oldur ki sancaklıdır. Dördüncü hidmet oldur ki el kavuşdırub öyle edebiyle duralar beşinci hizmet oldur ki andan sonra üç gün açlık çekmek gerek ve yedi gün dikilüb ve sokulub durmakdır ve kirk gün yine açlık çekmek ve çekmem gerekdir. Ba 'de bin bir gün hitamında halle muradin vireler. amma nasib bir gün olur. Ol güne yevm riza dirler. iste' za Ya Allahinne cehennem kânet mersaden sadakallah ve üsdat şakirden riza olduğu lâzımdır. İcazet ve inayet viriliüb erkan üzere fasıl idi. Gerektir ki üsdat olan üç nefes vireler cümlesi ve on nefes vire ba 'de üsdatbaşı dahi üç nefes vire cümle oniki nefes olur. üçü şeri'at, üçü tarikat, üçü ma'rifet ve üçü hakikatdir. Hakikat, ma'rifet hükmündedir. Tarikat gayri haldir. Şeri'at nizam içündür. Ve dahi tarikat içündür. Üç şart vardır ki üsdatların ana üç nefes dirler. Üsdatlar şarkirde dirler biz dahi onu beyan idelim ol nefesin ki şeri'at emrindedir. Şehadet gelmesine işaretdir. Şehadet iman secadesidir. Okumak yazmak ile bilinmez pîr-i perver olub çürüklükden kurtula İlkinci nefes tarikatdır şahadetdir imanın nurudur. Hakikatda imandandır dirsən cevap budur ki candır ve nefes değildir. İmdi yol nefes sual iden bir elden bir ayakdan ve bir dilden şeri'atda dilin şahadetdir, tarikatda elin seccadedir, hakikatda ayağın i'badetde ola.

Fasıl geldik sağ yol karındaşına üç nefes verir sual etseler divane dilin hakikat ile cevap vire ki yazan Allahü teala diseler ki nice oldurun cevap vire ki anlar nazarında gök kubbe altında yeşil seccade üzerinde i'lîm-i şerif taktında revane oldum diye.

Fasıl geldi sol yol karındaşına üç nefesdir. Sual itse vücudun nuru hakikiyle cevap vire ki sem'idir sual etseler Allâhi ne ile izhar eyledik tarikatla sem'idir. Müslümanın şer'i ona cevap vire ki Emanet Ya Allah ve melaikete ah herkim i'lîmîyle a'mîl olur. zîr olunan uslub üzere cevap vireler. Tarikat erenleri meydanında hidmeti makbul ve lokması helâl ola ve eğer cevap viremezler ise çürükdür. Pire hidmet etmemiştir söyle bile:

Fasıl diseler ki yol nedir, erkan nedir ? Cevap vire ki Yol Lâilâha illâ Allah ve erkan Muhammeden Resûlullah dir. Dahi diseler ki üstada hidmet nedir ? Erenler meydanında süpürge calmakdır. Ve dahi diseler ki süpürge ne ile alub ortayı süpürüb andan sonra saklana yapışup durmanın ma'nası oldur ki erenler meydanında sakala süpürge dimekdir. Ve dahi nereden geldin ve anrdan ne getürdün dedikde taşra çık, içre gir erkandan ne götürdün erenler selâmin getürdüm o selâmin ala koydum cevap vireler.

Fasıl ve dahi diseler ki pîrinden ni getürdün dedikde taşra çık, içre gir erkandan ne getürdün beş nesne nişân görücek. Kabul etmek vacibdir. Üsdat olan kimesneden icazet dileyüb kapuya geçüp kalkup es-selâm diye

andan sonra diyelerki. Erenler icazetiyile pîrimiz nazarında oldun bu zamane gelince ayağımız bir harama basub yahud elimiz harama uzadib ya dilimiz yalan söyleyüb, ya gözlerimiz harama bakub ve ya kulağımız haram işidüb size erenler nazarında estağfurullah söylerdim estağfurullah budur. Ayağım estağfurullah estağfurullah ve 'l-hamdüllah vela ilâhe illâ Allah, Illâ Allah vallahu ekber Vela havle vela kuvvete illâ billah iki dizinin çöküp oturub icazetiyile göcünü alub kapuya gece.

Ba 'de

Üsdat şakirdi alub ayağı üzere durub dua'kila andan sonra bir kere elini nakibe müstahfi teslim ide ve nakib suğra eline alub Bismillahirrahmanirrahim erenler tarikat karındaşları bir ta'am pişmiş ve latif ve tâhîrdir Buyururusunuz diyerek lerge ta'amî için eyledik ve devam için dahi Alâh rızası için eyledim Lâ ilâhe illâ Allah bizde Allah için diye ve nakibsuğraya düşürüb ta'amî yedikden sonra dua ide Resulun ruhuçün ya padışahımız selametüçün dua idüb kabul mübarek olsun diyeler ve ol mahalden gideler meclise hazır varub kimesneden hak hak taleb eyleye üsdat ki üç nefesdir ve üç yol anadan ve üç yol karındaşdan ve üç yol sol karındaşdan şöyle ki on iki nefesde yol anadan yol karındaşdan revan ola talep işaretî ve sözüne göstere pîrden ne guna görüürü ise bizleri ak ve ustâdları ruhsat zâhirden olan kimesneyi dahi pak eylediler eğer ustâdınız bir kez iyi eline alub erkani göstere karâdaşına talim ideler çürük olan kimesne ne pakdır kendisine pîr-i perverde erkan olmayinca boş olmaz ve tarikat içinde olmayan kişinin haramdır.

Kala Resullah salla'llahu aleyhi ve selem "Eyyame ihab iza rub'i fekad tahura illâ li Ademiyyi bi kerametihi ve 'l-i hinzîrin li necaseti aynîhi" sadaka Resullah, sadaka habibullah.

Ahrece et-Tirmizi Raziallahü Anhu kala'n-nebiyyü salla'llahu aleyhi ve selem"eyyame ihab iza ruba' fekad tahura "

An ibn-i Abbas Raziallahü Anhu kale 'n-Nebiyyi alehisselam" men ekreme evladî fekad ekramani felahu'l-cennetü " sadaka resullah

An ibn-i Abbas Raziallahü Anhu Kala Resullah salla'llahu aleyhi ve selem"min Ahkara evladi fekad ahkarani felahü'l- nar "

An ibn-i Abbas Raziallahü Anhu Kala Resullah salla'llahu aleyhi ve selem"İza salleytüm aleyye faemmimu fi evrâhu bi 'l-temimin naimi ve ala alîhi ve eshabîhi ve ennehu vacübezzâkiruna ve mean-nebiyyi aleyhi's-selamü. Ve ba'dehu "sadaka Resullah estaizü-billah inne rahmetallah karîbü'n-minel-muhsinin.

<i>Sağ tarafta oturan esnafları beyan ider, gaflet olunmaya</i>	<i>Sol tarafta oturan esnafları beyan ider gaflet olunmaya</i>
<i>Sahibü'l-erkan Ahi Evran pîrimiz debbağ, sahib-i sancak teslim olundu. Pırleri başdadır. Tabakat erleri ser-çeşmedir ana binaen mukaddemdir gaflet olunmaya pîr Ahi Evran ibn-i Abbas ekberdir binaî âlazâlik</i>	<i>Hazreti Adem Safiyyullah A. S. pîr-i çiftçiyân cemi' reşberlerin piridir. cümlenin ikameti onunla olur. Sol kolun başdadur reisidir. Malum ola</i>
<i>Hazreti Selman-ı Pâk pîr-i berberyan debbağın altıdır. O bir sahibi hirfetdir. Derecesi âladır. Malum ola</i>	<i>Ebu Zeyd Müslim yani Hazreti Davud pîr-i demirciyân A. S. malum ola</i>
<i>Ebu Nasr-Abdullah Pîr hallacyan yani Hazreti Şit A. S. bunları ser-Hafızı için yerleri sağıdadır âmel ola gaflet olunmaya</i>	<i>Tüfenkçiyân pîrleri Ahmet Zemciye çıkar Ebü'l-Feth ibn-i Abdullah Pîri puçakçıyandır malum ola</i>
<i>Hazreti İmami Yusuf ve İmami Gazeli pîri kuyumcuya bu iki pîri imameyn muhteremeyn sanatları makbul, yerleri sağıdadır malum ola</i>	<i>Kasar-ı pâk pîr-i çamaşırcıyan Habib Neccar pîr-i necceryan tekneçilerin pîri Abdullah el-Vasiti Üvesü'l-Karaniye çıkar</i>
<i>Davud ibnin Abdurrahman ibn-i Hazreti İdris A. S. pîri terziyan cemiyette ehem ve ilzem olduğu için yerleri sağıdadır. Malum ola</i>	<i>Ebu Übeyt Hevvat pîri çırıkçıyan, gemicilerin pîri Hazreti Nuh'dur A. S. yerleri soldadır. Malum ola</i>
<i>Ahi Yusuf semerciler esnafinin pîri olup, bu dahi cümleye gerek olub yerleri sağıdadır malum ola</i>	<i>Abdullah ibn-i Malik pîri çeşmeciyan pîri bağçevan pîri mumciyan, taşçıyanın pîrirdir Kasım ibn-i Nasr'a çıkar malum ola</i>
<i>Ebü'l-Kasımü'l-Hayyan pîri nalbantyan Ebu Leys Baytara</i>	<i>Abdullah ibn-i Amr pîri bezzazgan, Abdülmecid pîri</i>

<i>çikar yerleri sađdadır. Malum ola</i>	<i>kalaçyan anların dahi soldadır malum ola</i>
<i>Şekercilerin piri Amrü'l-Kaid ve Helvacıların piridir. Yerleri sağdadır malum ola</i>	<i>Muhammed bin Neccari aşciyan Ebu Habib Muhyiddin piri kazancıyan yerleri soldadır malum ola</i>
<i>Ebü'l-Feth Abdullah piri Zeyd-i Hindi Kılıççıların piridir. Yerleri sağdadır. Cenk itdi</i>	<i>Kasım ibn-i Nasrullah pir sarımsakçıyan ve sakacıyan onların dahi soldadır malum ola</i>
<i>Muhammed bin Ebubekir piri ekmekçiyan ammâ lazımdır anun için yerleri sağdadır. Malum ola</i>	<i>Şah-ı Peygamber A. S. piri basmacıyan Hazreti Musa A. S. piri boyacıyan malum ola</i>
<i>Pabuçcuyan ve çizmeciyan ve yemeniciyan pirleri Ekber Yemani Hazretleridir. Yerleri sađdadır. Malum ola</i>	<i>Habib Tayyar piri Şatircıyan Ebu Mehmet Ümrani piri yaprak ve piri cayan anlar dahi soldadır. Malum ola</i>
<i>Kavafların piri İmam-i Yusuf Hazretleridir malum ola</i>	<i>Hasan Katal ibn-i Amir küllahcılar onlarda soldadır. İmam-i Numan Şerbetçilerin piridir malum ola</i>
<i>Abid ibn-i Nebbaş piri bakkalyan hazretleri yerleri sağdadır. malum ola</i>	<i>Tayfur piri lokmacıyan ve sucuyan bunlar soldadır. Sahafların piri Abdullah Hazretleridir</i>
<i>Abdullah ibn-i Ca'fer piri Gazazyan Eyyüb Sabrullah'a çıkar. Yerleri sağdadır. Malum ola</i>	<i>Hazreti İmam-i Hasan Şah Şazeli piri Kahveciyan bunlar dahi soldadır. Malum ola tellalların piri Cabir bin Abdullah Ensari'ye çıkar. malum ola</i>
<i>Hazreti Salih piri Körükçüyan yerleri sađdadır malum ola</i>	<i>Muhsin bin Osman piri hamamçıyan bunlarda soldadır. Tellakların piri Abid Mausuri onlan dahi soldadır</i>
<i>Kasab-ı Cömert piri kasapçıyan onlar dahi ve zira</i>	<i>Nasr bin Abdullah pir koyuncuyan koyuncuların pirididir.</i>

<i>debbağdırular onlarda sağıdadır.</i>	<i>Bunlar dahi soldadır Gaflet olunmaya</i>
<i>Müft-i Bağdadi piri Sarayañ bular dahi sağıdadır. Zira debbağa ilhakdır. Debbâğdan dir.</i>	<i>Nasr Abdullah piri dökmeçiyan cemi' a'ttarların pirleri Pend Attar hazretleridir. Bunlar dahi soldadır</i>
<i>Hazreti Hamza piri mücelladan anlar dahi debbağ yakındar yerleri sağıdadır malum ola</i>	<i>Abdurrahman sefile Hindi piri sabuncuyañ Hazreti Danyala çıkar. Bunlar dahi soldadır.</i>
<i>Ebu Said piri keçeciyan hazrate İsmail'e çıkar. Yerleri sağıdadır. Onlar dahi debbağa muhtaçdır.</i>	<i>Hazreti Ömerü'l-Faruk R. A. cemi beyler ve adillerin piridir. Cemi piran huzurunda methederler. Bunlarindahi yerleri soldadır.</i>
<i>Ebu Nasr Abdullah piri mutafyan İmam-i Muhammed Gazalidir. Bunlar dahi sağıdadır malum ola</i>	<i>Hazreti Ali Keremullahi veche R. A. silohşörlerin ve Gazilerin piridir. Cemi piran huzurunda methederler. yerleri soldadır.</i>
<i>Mansur-i Hallaç piri hallaçyan bunlar dahi sağıdadır. Bir rivayetde terzi esnafına tabidir malum ola</i>	<i>Caber Ensara nalbanda icazet verirler. Nalbantların piridir. Yenleri soldadır. Malum ola</i>
<i>Cerrah Lokman piridir. cerrahyan Cerrah Abdullah'a çıkar. Bunlar dahi sağıdadır. Malum ola</i>	<i>Hazreti Hamza R. A. Amcayı Resullah mücallid Geyik avına giderdi. Cemi' avcıların piridir. Yerleri soldadır.</i>
<i>Hatiplerin piri Sultan-i Enbiya salla Allahi teala aleyhi ve selem. Bunlarda sağıdadır.</i>	<i>Peride-i eslemek belin bağladı ve icazet verdi. Sacandakları cemi' alemdarların pîrirdir. Yerleri soldadır</i>
<i>Mü'ezzinlerin piri Hazreti Bilâl-i Habeşidir. Yenleri sağıdadır malum ola</i>	<i>Kemankeşlerin pirileri ve kos ve lur atalarını yerleri pirleri Hazreti Katardır. Yerleri solda</i>
<i>Eskicilerin piri Pend Dostdur. Yerleri sağıdadır</i>	<i>Hasan Basri icazet verdi. Ba'zi meşayihin pirileri ona çıkar.</i>

	<i>Yerleri soldadır.</i>
<i>Amr bin Kani piri leblebiciyan Ali Sinan'a çıkar yerleri sağıdadır. Malum ola</i>	<i>Ferraşların piri Hasan bin Amire çıkar. Katiplerin piri Abdullah Ensariye çakarlar. Yerleri soldadır.</i>
<i>Abdullah ibn-i Sembadir. Gerşenciler pirleri yerleri sağıdadır. Abdülgafar piri çarikci onlar sağıdadır.</i>	<i>Balıkçuların piri Abdullah Semekadir. Holtacılar piridir Rahman ibn-i Neshiye çıkar. Yerleri soldadır.</i>
<i>Valide-i Azize kadın Ümmü Maktum Hazretmelerinin Harem-i Şerifsi olur. Bi'l-cümle kadın pirleridir.</i>	<i>Süleyman Küfevi icazet verdi Sakaların piridir. Yerleri soldadır. Malum ola</i>
<i>Şekercilerin Amr bin Kaid pirleri yerleri sağıdadır. gaflet olunmaya</i>	

*İn Erkân der-Medh-i Debbâgân Berây-i Allah Teâlâ
Pîr-i erkan tarikatı guş iden üstâdegan Bir maarif kan rahmet
menşeî nevin*

*Mesleği habl-i metine bend ola üftâdegân Ezazel aldı nasibin
gördüğünce nazarın*

*Rehnüma Sultan piri nem ibn-i Abbas Hazreti Çünkü ger mana
buyurdu şu pişvamızdır*

*Çekdiler gülbankı abenden erler bil heman İşledi Mensur 'abid
eyledi hem dermeyan*

*Mahfi nimetdir hulus üzere ita'at eyle sen Rîste-i bab-ı şeri'ata
inkiyat etmek gerek*

*Emin uslub sabıklar gibi kal her zaman Kemerbest sanatında
olmasın sek ve kemale*

*Hem Ahi Evran Sultan pir ulubedir bizlere Suk eyle ve keremin
bilmes zayı kiyimetî*

*Himmet-i ihlas isteyen gir sun tarikatı a'sikan Çilekeş hizmetde
kaimlerdir.*

Zahir batında erlerdir meğnun bilmiş Olsunlar revan

Feyzana cümle hakikatda bulurlar kâmilan

Tarihi istinsahı

Fi 21 Zilkade sene 1227 Fi 17 Ağustos sene 1225 Miladi. 1812

Temam el- kelam

Be-avne Allahü el-malik el-aziz el a'lem

3. 2. Şecerenin İncelenmesi: Selçuklular zamanda kurulan Bolvadin Ahi Teşkilatı, küçük değişikliklerle XX. asırın başlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminde çeşitli esnaf kuruluşları olarak varlığını devam ettirmektedir.

Debbâğlar Esnaf Teşkilatın ait olan bu Ahi Şeceresi Şaban. 1107/M. 1695 tarihinde düzenlenmiştir. İncelediğimiz nüshası 21. Zilkade. 1227/1812 tarihinde istinsah edilmiştir.

Şecere nesih yazı ile yazılmıştır. Üç bölümden meydana gelir.

I. BÖLÜM:

1. Genellikle tarikatların kurucularının soyu, bir yönü ile Hazreti Muhammed'in soyuna veya ashabına dayandırılmıştır. Bu şecereye göre Debbâğlar Ahi Tarikatının kurucusu olan Ahi Mahmud, peygamberimizin amcası Abbas'ın oğludur.

1. 1. Tarikatın kuruluşu ve Abbas'ın oğlu Sultan Mahmut'un Ahi Evran olması bir olaya dayandırılmıştır. Peygamberimiz bir gün ashabını toplayıp, Bedir Hendeğine düşmanla savaşa gidilmesini buyurmuş, eline aleme-i şerifi alarak askerin başına, amcası Abbas'ın geçmesini istemiştir. Amcası Abbas kendisinin ihtiyar olduğunu yerine oğlu Sultan Mahmut'un gitmesini istemiştir. Peygamberimiz alem-i şerifi Sultan Mahmut'un boynuna takarak savaşa gönderdi. Ordu savaştan zaferler kazanarak dönmüştür. Zaferi başta peygamberimiz, büyük meleklerden Cibrail, İsrafil, Mikail, Azrail ve ashabının hazır bulunduğu bir toplulukta kazandıkları zaferi hediyeler vererek kutlamışlardır. Hz. Ali'de hediye olarak kızı Rukiya' yi vermiştir. Peygamberimiz o topluğun huzurunda iki gencin nikahını kıymıştır. Üç gün düğün edilmiştir Birinci gün 33 koyun, ikinci gün 33 keçi, üçüncü gün 33 sığır kesilmiş. Daha sonra kesilen hayvanların biriken derilerini peygamberimiz mübarek eli ile sıvazlamış, deriler renk renk elvan olmuştur. Bunun üzerine Peygamberimiz Sultan Mahmut'un beline şed bağlamış ve **Ahi Evran** ünvanını vermiş, 32 esnafın piri yapmıştır. Yetmiş iki buçuk pire de icazet verme yetkisini vermiştir Daha sonra da Cibrail de beline şed

bağlayarak ahi olmuştur, Bütün bu olaylar *Perşembe Günü* olmuştur. Bu neden Anadolu'da ticari pazarlar Perşembe günü kurulmuştur.

Daha sonra Ahi Sultan Sultan Mahmud diyar diyar dolaşmış H. 830/M. 1426 yılında Kırşehir'e gelip, kârhane (ışyeri) açmış, tekkesini kurarak insanlığa ışık olmuştur. Bir gün Kırşehir'in ayan ve ekabiri Sultan Mahmut Ahi Evran'a gelerek bizim bir korkumuz var. Bir ejderha peyda oldu. Onun şerinden bizi kurtar diye yalvarmışlar. Ahi Evran ejderhayı yakaladı, yüzünü onun yüzüne sürdürdü Onu kendisine muti etti. Ejderha da "Gerçek Evren(Ejder)sensin" diyerek ona boyun eğdi. Ve hizmetine girdi. Ahi Evran ejderhanın boynuna bir zincir takarak işyerinin zeminine bağladı. Bunu gören insanlar Ahi Evran'a itaat ettiler ve tarikatına girdiler. 93 yaşında Kırşehir'e öldü.

Hız. Peygamberin amcasının oğlu olan Sultan Mahmut'un 800 sene sonra Anadolu'ya gelmesi Kırşehir'e yerleşmesi Ahilik Tarikatını kurması, ejderhayı yakalaması, Ahi teşkilatının efsanevi kurucusu olduğunu gösterir. Kırşehir'de öldürülen Ahi Evran'ın asıl adı *Mahmud* lakabı *Nasırı' d-Din* Künyesi *Ebü'l-hakayık* nisbet adı *Hoyi*'dır. Kaynak eserlerde ismi *Seyh Nasrı' d-din Ebü'l-Hakayık Mahmud bin Ahmet el-Hoyi* olarak geçer.. Ahi ayaklanması sırasında Kırşehir emiri Moğol asıllı, Mevlana'nın dostu Cacaoğlu Nureddin tarafından H. 659/M. 1261 yılında şehit edilmiştir.

Secerede bu bölümdün 6 beyitlik debbağlığı öven bir methiyeden sonra, tarikatın erkan ve usulünü anlatan bölüme geçilmiştir. Medihde "Pişivamız Hazreti Adem Safiyullah" diyerek Ahiliğin Hz. Ademle başladığını söylemiştir.

2. Ahi Tekkesinde erkan ve usuller:

2. 1. Secerede taksim şöyle yapıldığı belirtilmiştir:

Ahi Baba 3 hisse, otuz yıllık usta :2 hisse On yıllık usta $\frac{1}{4}$ hisse

Kethüda 2 hisse Yirmi yıllık usta 1, 5 hisse

Yiğitbaşı 2 hisse Onbeş yıllık usta 1 hisse

Verile, bu taksime kimse muhalefet etmeyecek. Dendi Gülbank-i Muhammedi calındı. El açıp pırler için dua edildi.

2.2. Ahi sözü pır sözüdür itimat etmeyene lanet edilir. Beddua edilir. Peygamberimizin şefaatından mahrum olur. Yakası kesilip, ocaktan dışarı atılır.

- Bu taksime bir kişi otuz yıllık ve yirmi yıllık ustaların önünde elini, kolunu sallayarak sözlü itiraz ederse, derhal yakası kesile ve şakirtlige indirile, bunu da kabul etmez ise tarikattan atılır.

- On beş yıllık kalfa serkeşlik eder ise, tekrar şakirtlige indirile, kabul etmez ise kovula

-On yıllık kalfa serkeşlik eder ise değnekle vurula tövbe ede ve kurban kese, üç günden sonra suçu avfedile

- Pazara gelen mallar zaviye kapısına indirilir. Ahi Baba, kethüda, yiğitbaşı ve tekke nişin malları teslim alırlar. Yiğitbaşı tüccarlara davet eder ikramda bulunur. Daha sonra Ahi Baba, Kethüda, Yiğitbaşı ve Tekenişin malları pazarlık eder. satın alır, parasını öder. Daha sonra her esnafın hissesi dükkanına dağıtilır.

-Dışardan gelen tüccarlar keçi, koyun, oğlak, sıgır, camus derilerini fukaraya (vatandaşa) zülüm ederek alıyormuş, mahallin kadı efendisi Kutbü'l-Arifeyn Sultan Mahmud Ahi Evran'ın seçere-i şerifindeki kurallara göre yargılasın. Bu kurallar Hz. Adem devrinden beri uygulana gelmiştir.

-Tarikata giren şakirtler, üstatların ellerinden önerler. Şakirtlere 5 hizmet gösterilir.

1. Dükkanın kapısını açıp. düzenlemek 2. Seccadeyi yerine sermek
3.. Sancaktarlık, 4. Ustasının karşısında el pençe durup hizmet etmek. 5. üç gün açlık çekmek, yedi gün dikili, sokulup durmak(inzivaya çekilmek). Daha sonra bu görevi kırk güne çıkarmak. Bunu tamamladıktan sonra binbir gün çile doldurulur. Bunları başaran muradına erer.

-Çileyi tamamlayanlara, üstatları 3 nefes verir. Bunların toplamı 12 nefesdir. Üçü şeriat, üçü tarikat, üçü marifet, üçü hakitattır. Hakikat ma'rifet hükmündedir. Tarikat gayri haldır. Şeriat nizam içindir.. Üç şart daha vardır ki üç nefesdir. Birincisi şeriat emridir. Şehadet gelmesine işaretettir. Şehadet iman seccadesidir. Okumak-yazmak ile bilinmez. Ancak pîr-i perver çürüklükten kurtarır. İkincisi tarikattır. Şehadettir, iman nurudur., Üçüncüsü Hakikat da imandır. Candır nefes değildir. Şeriat dilin şahadetidir, tarikta elin seccedasıdır. Hakikatta ayağın ibadette ola.

-Fasıl geldik sağ yol karındaşına üç nefes verir sual etseler divane dilin hakikat ile cevap vire ki yazan Allahü teala diseler ki nice oldurun cevap vire ki anlar nazarında gök kubbe altında yeşil seccade üzerinde i'lm-i şerif tahtında revane oldum diye.

-Fasıl geldi sol yol karındaşına üç nefesdir. Sual itse vücudun nuru hakikiyle cevap vire ki sem'idir sual itseler Allahı ne ile izhar eyledik tarikatla sem'idir. Müslümanın şer'i ona cevap vire ki Emanet Ya Allah ve melaikete ah herkim i'lmiyle a'mil olur. zîr olunan uslub üzere cevap vireler. Tarikat erenleri meydanında hidmeti makbul ve lokması helâl ola ve eğer cevap viremezler ise çürükdür. Pîre hidmet etmemiştir söyle bile

-Fasıl ve dahi diseler ki pîrinden ni getürdün dedikde taşra çık, içre gir erkandan ne getürdün beş nesne nişân görücek. Kabul etmek vacibdir. Üsdat olan kimesneden icazet dileyüb kapuya geçüp kalkup es-selam diye andan sonra diyeler ki. Erenler icazetiyle pîrimiz nazarında oldun bu zamane gelince ayağımız bir harama basub yahud elimiz harama uzadıb ya dilimiz yalan söyleyüb, ya gözlerimiz harama bakub ve ya kulağımız haram işidüb size erenler nazarında estağfurullah söylerdim estağfurullah budur. Ayağım estağfurullah estağfurullah ve'l-hamdüllillah vela ilâhe illallah, illallahu vallahu ekber vela havle vela kuvvete illâ billah iki dizinin çöküp oturup, icazetiyle göcünü alıp, kapuya geće.

3. Esnaflar ve pîrleri: Şecerede sağ ve sol tarafta oturanlar ayrı ayrı listelenmiş, pîrleri belirtilmiştir.

Sağ tarafta oturan esnaflar ve pîrleri	Sol tarafta oturan esnaflar ve pîrleri
--	--

1. Hatipler-Hz. Muhammed SAV	1. çiftçiler -Hz. Adem
2. Hafızların- Hz. Şit	2. Boyacı-Hz. Musa
3. Terziler- İdris	3. Demirciler-Hz. Davut
4. Körükçü- Hz. Salih	4. Gemiciler- Hz. Nuh
5. Cerrahlar- Lokman Zenci	5-Tufenkülerin-Ahmet
6. Debbağ- Ahi Evran Abdullah	6-Puçacıların(Bıçakçı)-
7. Berberler- Selman-ı Pak	7-Çamaşırçılar-Kassar-ı
8. Kuyumcular-İmam-ı Yusuf ve İmam-ı Gazali	8. Necceryan-Habib Neccar
9. Semerciler-Ahi Yusuf	9. Tekneciler-Abdullah el-Vasıt
10. Nalbantlar- Ebü'l-Kasım Hayyan Hâvvat	10 Çırıkçılar-Ebu Übeyt
11. Şekerçi ve Helvacıların-Amrû'l- ve Bahçevan-Abdullah ibn-i Malik	11. Çeşmeci

12. Kılıçcılar- Ebü'l-Feth Abdullah 12. Mumcu ve
Taşcıların-Kasım ibn-i Nasır
13. Ekmekçilerin- Muhammed bin Ebu Bekir 13. Bezzaz- Abdullah
ibn-i Amr
14. Pabuçcu, Çizmeci, Yemenici-Ekber Yemenî 14. Kalaçlar-
Abdülmecid
15. Kavaflar-İmam-ı Yusuf 15. Aşçılar-Muhammed bin
Neccar
16. Bakkalların-Abid ibn-i Nebbaş 16. Kazancılar-Ebu Habib
Muhyiddin
17. Gazazlar-Abdullah ibn-i Cafer 17. Sakacı ve Sarımsaklı-Kasım
ibn-i Nasrullah
18. Kasaplar-Kasab-ı Cömert 18. Şatıcılar-Habib Tayyar
19. Saracılar-Müft-i Bağdadî 19. Külahçılar-Hasan Katal ibn-i
Amir
20. Mücellid ve Avcılar- Hz. Hamza 20. Şerbetçi-İmam-ı Numan
21. Keçeci- Ebu Said 21. Lokmacı ve Sucu-Tayfur
22. Mutaflar-Ebu Nasr Abdullah 22. Sahaflar-Abdullah
23. Hallaçlar-Hallac-ı Mansur 23. Kahveciler-İmam-ı Hasan-ı
Şazeli
24. Mü'ezzinler-Bilâl-i Habeşi 24. Telallar-Cabir bin Abdullah
Ensari
25. Eskiciler- Pend-i Dost 25. Hamamcılar-Muhsin bin
Osman
26. Leblebiciler- Amr bi Kani 26. Tellaklar-Abid Mansuri
27. Gerşenciler-Abdullah bin Semba 27. Koyuncuların-Nasr
bin Abdullah
28. Çarıkçilar-Abdül Gaffar 28. Dökümcüler-Nasr Abdullah
29. Şekerciler-Amr bin Kaid 29. Attarların- Pend-i Attar
30. Kadınların-Ümmü Mektum 30. Adiller ve Beyler-Hz. Ömer
31. Gaziler ve Silahşörler- Hz. Ali
32. Nalbant-Cabir el-Ensari
33. Kemankeşler-Kattar
34. Ferraşlar-Hasan bin Amire

35. Katipler-Abdullah Ensari
36. Balıkçılar-Abdullah Semekadr.
37. Holtacılar-Rahman ibn-i Nesiyye

Bu şecerenin diğer istinsahlarında esnaf ve sanatkarların pîrleri farklı gösterilmiştir. 1235 tarihli istinsahında :

- Santarcıların – Hz. Eyyüp
- Değirmencilerin-Hz. Yunus
- Demirciler- Hz. Davut
- Gemiciler-Hz. Nuh
- Sabancılar-Hz. Danyal
- Basmacılar-Hz. Yuşa
- Boyacılar-Hz. İbrahim

Aynacı ve Tenekeci-Hz. Cercis gösterilmiştir. Bunların dışında değişiklikler vardır.

Listede görüldüğü gibi esnaf ve sanatkarların pîrleri peygamberlerden. ünlü tarikat şeyhlerinden. sahabelerden. bilim adamlarından seçilmiştir.

Kültürümüzün gizli kalmış, unutulmaya yüz tutmuş taraflarını ortaya çıkarmak ve bunu sosyal hayatımızda, devlet teşkilatımızda, iktisadi ve ticari hayatımızda uygulamak bizi aydınlığa götürür. Bizler şed kuşanmış, birer ocak mensubu olarak iyi niyet ve dürüstlük içinde el ele, birlikte aydınlık geleceğe yürüyeceğiz

AHİLİĞE GİRİŞ TÖRENLERİNİN BİLMECELERLE İLİŞKİSİ

Salahaddin BEKKİ*

Sayın başkan, değerli dinleyiciler,

Yüzü aşkin bilim adamı ve araştıracının katılımıyla düzenlediğimiz I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu’nda Ahilikle ilgili çok çeşitli konuların gündeme getirilmesi ve tartışıması sırasında Ahiliğin ne olup olmadığı da ortaya konulmuş olacaktır. Ben burada, değişik bilim adamlarınca dile getirilecek olan konuların bazılarını tekrar etmek durumundayım.

Sayın Sabahattin Güllülü’nün yaklaşımını esas alarak Ahiliğin çeşitli meslek dallarında çalışanların oluşturduğu bir birlik; bu birlliğin de çeşitli sembol ve törenlerle birbirine bağlanan bir cemaat (topluluk) yapısı (Güllülü 1977) olduğu düşüncesinden hareketle, bu topluluğa katılmanın ve belli aşamalardan geçmenin törensel yönleri üzerinde duracağım. Son aşamada da bu giriş törenlerinin bilmecelerle olan bağlantısını ortaya koymaya çalışacağım. Esas konuya geçmeden önce, bilmecelerle olan münasebetini de dikkate alarak Ahiliğin tarikatlarla olan benzer ve farklı yönlerine işaret etmek istiyorum. Çünkü Alevilik ve Bektaşilikte canların tarikata kabul törenleriyle Fütüvvet ehli arasına girme törenleri arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır (Sarıkaya 2002: 137-142).

Fütüvvetin tarikatla müsterek esası mistik oluşudur. Fakat aradaki en önemli ve esaslı fark, fütüvvet ehlinin dünyaya verdiği ehemmiyettir. Helâl kazanmak ve bir sanat ehli olmak, herkesi kendisine tercih ederek ihvana yanında bulunmak ve yardımlaşma, fütüvvet yolunun ana şartlarındandır. Tarikatların çoğu, müntesibini dünyadan çekerken fütüvvet, salikini dünyaya ve dünyalık kazanca sevk eder. Ancak bu sevke gaye ferdi menfaat değil, halka ve ihvana yardımıdır. Mistik inanış,

* Yard. Doç. Dr., Gazi Üniv. Kırşehir Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KIRŞEHİR. sbekki@gazi.edu.tr

fütüvvet ehlinde zaten var olan kanaati / tok gözlülügü daha da ön plana almıştır. Ahi'nin on sekiz dirhemden fazla birikmiş parasının bulunmaması şartı herkes için geçerli bir kural olmuştur (Gölpınarlı 1950:90).

Tarikatlarda olduğu gibi zikir, virt, hususî kisve, libas vesaireyle temayüz etmeyen bu zümre varlığını bilhassa şeke verdiği önemle muhafaza etmiştir (Gölpınarlı 1950:89). Bu girişten sonra esas konumuna geçebiliriz.

Ahiliğin yazılı kaynakları olan ve birçok araştıracı tarafından ele alınan fütüvvet-nâmelerde, bu birliklerde düzenlenen törenler, giriş törenleri ve bir statüden daha üst bir statüye geçme törenleri olarak ikiye ayrılmaktadır (Güllülü 1977:38).

Bu birliklere dahil olanların yanı fütüvvet ehlinin yiğit, ahî ve şeyh olmak üzere üç derecesi bulunmaktadır. Bunlardan yiğitlik derecesi ahbâb, nîm-târik, müfredî; ahilik derecesi nakîb, nakibü'n-nukebâ ve başarış; şeyhlik derecesi ise halife, şeyh ve şeyhü's-şüyûh olarak isimlendirilmektedir (Torun 1998: 174). Ahilik ve şeyhlik derecesi hizmetle ilgili bir statü değişikliği olmasından dolayı burada yapılan törenler teferruattan uzak, hizmet makamına ait emanetlerin teslimi şeklinde olmaktadır. Törenlerin ağırlıklı noktasını birinci derece olan yiğitlikte bir makamdan/dereceden bir üst makama/dereceye geçişte yapılanlar oluşturmaktadır.

Yiğitlik derecesinin birinci basamağı ahbâb, rub pâye, çırak gibi adlarla anılır. Talib'in ahi topluluklarından birine kabulü anlamına gelen bu törenlere "intisap" veya "yola girme" de denir (Torun 1998: 174).

Yiğitlik derecesinin ikinci basamağı nîm-târik olmaktadır. Çıraklık ile kalfalık arasında geçen süre olarak düşünülebilecek bu aşamada yiğide (çırığa) bir "yol atası (usta)" ile iki "yol kardeşi (arkadaş)" gereklidir. Bir ustaya çırak olacak kimse, muhtemelen bir ustaya önceden anlaşmaka ve zaviyede yapılan törenle bu anlaşma resmiyet kazanmaktadır (Güllülü 1977:160).

Yiğitlik derecesinin üçüncü ve son basamağı müfredîlik (yol sahibi olma)'tir (Torun 1998: 177). Buna, bağlı bulunduğu sanat dalında çıraklık+kalfalık süresini tamamlamış olanların ustalığa yükseltilmesi de diyebiliriz. Bu sebeple düzenlenen törenlerden sonra kalfalar, ahi birliklerinin, belirli yetkilerine sahip birer üyesi haline gelmekte ve teorik olarak dükkan açma hakkı kazanmaktadır (Güllülü 1977:161). Bu dereceye erişen ahi, fütüvvetin aradığı bütün şartları nefsinde taşıyor ve ustادının istediği sanatı kemaliyle öğrendiyse icazet talebinde

bulunabilir. Ustası da uygun gördüğü takdirde şed (kuşak, dürre'a, hırka, önlük) kuşanmasına izin verilir. Bu rıza şartı gerçekleşmeden şed kuşanmak imkansızdır ve fütyüvet geleneğinde şedsiz kazanç haram olarak kabul edilir. Bu itibarla şed kuşanma, bir yiğit'in hayatında tam bir dönüm noktasıdır (Torun 1998: 177).

Buraya kadar söylediklerimizi yol kelimesiyle izah edecek olursak, ahi birliklerine dahil olma ve burada yükselenmenin tescili anlamında üç ana tören düzenlenmektedir:

- a. Yola girme
- b. Yol atası ve yol kardeşi edinme
- c. Yol sahibi olma

Yola girme töreni şu şekilde icra edilir: Talib, fütyüvet mahfilinde tüm ahi ulularının karşısında orta yerde, yüzü kibleye dönük olarak durur. Nakib talibin elini sol eline alır, sağ elinde de mahfil ehline sunulacak hediyeler olduğu halde Fütyüvet hutbesini okur. Nakkaş Ahmed fütyüvet-namesinde Benî İsrail Suresi'nin 32. âyetinden 39. âyetinin sonuna kadar geçen âyetlerin okunduğu bildirilmektedir (Gölpınarlı 1950: 41). Nakib daha sonra toplantıının sebebini fütyüvet ehline arz eder: "Ey ulular, iş bu kişi filan yiğide ve ahiye ve şeyhe muhabbet edip, erenler aşkına can u gönülden yoldaş olmaya gelmiştir. Kabul buyurasınız" der. Fütyüvet ehli "kabul kıldık, mübarek olsun" derler. Daha sonra talibe fütyüvet ehli olabilmenin şartları anlatılır: "Kalbin kapısı, hazinesi kulaktır. Hayır ise dinle, şer ise unut gitsin. Kendinden büyüğe saygılı ol. Büyük veya küçük olsun önünde diz çöküp edep ile otur" şeklinde nasihat edilir. Talibin fütyüvete kabul edildiğinin simgesi olarak beline fütyüvet kuşağı bağlanır. Daha sonra şerbet denilen tuzlu su içirilir. Bu şekilde talib "yola girmış" olur.

Yol atası ve yol kardeşi edinme töreni ise şöyle gerçekleştirilir: Fütyüvet kuşağı kuşanmış birisi yukarıda da kısaca temas ettiğimiz gibi önceden kendisine yol atası ve yol kardeşi olacak kişilerin rızasını alarak meclise gelir. Fütyüvet ehlinin huzurunda filanı yol atalığına (ustalık) filanları da yol kardeşliğine seçtiğini söyler. Nakib "bu aziz kardeşin bu makamdan muradı şudur ki, siz ihtiyarların huzurunda yola girmek "nîmtarîk olmak" ister. Filan ihtiyacı yola atalığına, filanı yol kardeşliğine kabul kıldı. Dünyada muhabbet, ahrette şefaat için haklarında ne buyurursunuz? Diye sorar. Mahfilde bulunanlar "mübarek olsun" derler. Şeyh mikraz (makas/traş) hutbesini okuyarak müridin saçından bir miktar makasla keser. Fetih Suresi'nin son âyetini okur ve "Başından kibri ve ucbu (gurur) ve riyayı giderdik, yerine meskenet (miskinlik, tembellilik?)

tevazu ve iħlas diktik” der. Bundan sonra talibin elinden tutup yol atasının önüne getirir. Talib iki dizi üzerine çöküp oturur. Yol kardeşleri de talibin iki yanına oturlar. Yol atası, talibe tövbe ve telkinde bulunur. Daha sonra ata ile oğul sağ ellerinin baş parmakları birbirine karşılık gelecek şekilde el tutuşurlar. Ellerinin üzerini bir mendil ile örterler. İki yol kardeşi de talibin eteğine yapışıp yol ataya kulak verirler. Yol atası Târik Suresinin 60 ve 61. ayetlerini okur. Sonra yol kardeşleri ellerini talibin eteğinden çekip atayla oğlun elleri üzerine koyarlar. Yol atası da diğer elini tüm ellerin üzerine koyarak biat ayetini okur (Lokman/10). Buna biat/sözleşme denir. Yol atası bu arada Allah’ın emirlerine hürmeti, yaratılmışlara şefkatı tavsiye eden bir hadis okur. Sonra şu nasihatlerde bulunur: “Oğul, pirinden yüz döndürmeyesin, farzı terk etmeyesin sünnete kehl (nankör) olmayasın. Dinini, malını ve helalini saklayasın. Bu ahdin şartlarını yerine getiresin. Her nereye varırsan izzet ve hürmet ile varasın. Ve oturduğun yerde edep ile oturasın. Sözü hikmet ile söyleyesin. Elinle koymadığını almayasın” der. Bu nasihatten sonra yol ata ve üç kardeş “Yarın Hakk dergahında ve Peygamber (SAV) huzurunda kabul benim olursa sizsiz Cennet’e girmeyeceğim; eğer kabul sizin olursa bensiz Cennet’e girmeyesiniz ve bana şefaat edesiniz” şeklinde ‘ahd’ tutarlar. Dua ve Fatihalar okunur, nakibler gülbank çeker, talip mecliste bulunanların elini öper, bu şekilde yol atası ve yol kardeşi edinmiş olur (Torun 1998: 176-177).

Bu tören, talibe, yol atasına ve yol kardeşlerine karşı birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Talib artık yol atasının (ustasının) çizdiği yoldan yürüyecek ve kendisine karşı tam bir itaat duygusu besleyecektir. Yol kardeşleriyle iyi geçinecek, bu itaat duygusunda onları örnek alacaktır. Öte yandan yol atası ve yol kardeşleri de talibin (çırağın) yetişmesinden, sanatında iyiden iyiyi pişmesinden ve ahi ahlakını benimsemesinden doğrudan sorumlu olacaklardır (Güllülü 1977:160).

Yol sahibi olma, fütüvvette, ahlakin kemale erdiği makamdır. Bir nevi icazet niteliği taşıdığı için yiğitliğin bu son basamağındaki tören fütüvveten en ağırlıklı noktasını teşkil eder.

Fütüvvet literatüründe sahib-i şed, sahib-i tarik, miyan-bestə, üstad gibi değişik kavramlarla karşılanan yol sahibi olma (şed kuşanma) töreni özetle söyledir: Şed kuşanacak kişi mahfilde bulunacak şeyh ile üstatlara sunacağı hediyeler (ki bunlar genelde kendi el emeği ürünlerdir) ve mesleği ile ilgili alet ve edevatı hazırlayarak bir tepsî içinde nakibe teslim eder. Bu alet ve edevat dülgerlerde testere; terzilerde iğne, iplik, makas; berberlerde ustura; aşçılarda kepçe, kevgir gibi nesnelerdir. Mahfil ehli

hazır olduktan sonra nakib durumu arz eder. Sonra şeyhin seccadesini yayar. Şeyh iki rekat namaz kılıp yerine oturur.

Nakib talibe kuşatılacak şed ve emanetleri bir ağaç tepsı veya tabağ'a, mahfil ehlince sunulacak hediyeleri de başka bir tepsİYE koyarak başka bir nakibin eline verir. İcazet, kapı, meydan ve tuhfe tercümanları okunur. Hediyeler şeyhten başlanarak edep üzere sırayla dağıtılır. Daha sonra nakib, önceden hazırlanan şed ve meslekle ilgili emanetleri şeyhin huzuruna getirir. Talibin sağ elini tutarak selam tercümanını okur: "İş bu mümin kardeş uzun süre filan üstadın hizmetinde bulunmuş, şeraiti yerine getirmiş, üstadının rızasını almış, üstadı dahi üstatlık/atalık hakkını yerine getirip, bugün siz azizlerin rızasıyla huzur u şerifinizde ona destur (icazet) vermek ister. Şu şartla ki, helal kazançla meşgul olup üstatların yolunu takip ede. Hak Teala'nın ibadetine bel bağlayıp, Allah'ın buyruğunu yerine getire. Şeriat ve tarikata muhalif işler yapmayıp emrinize boyun eğe. Ve bu dahi kabul etti ki, bu şeraiti yerine getire, sebat göstere. Bu sadık hakkında ne buyurursunuz?" Meclis ehli "münasip, mübarek olsun" dedikten sonra nakib, meslek pirinin ismini de zikrederek Hz. Muhammed'e salavat getirelim der.

Salavat ve duadan sonra nakib, talibin elinden tutarak şeyhin önüne, eğer üstadı bel bağlamaya muktedir ise onun önüne getirir. Şeddi kuşatacak olan şeyh, ilk olarak sağ ayağını atmak suretiyle üç adımda seccadeye gelip sol dizini yere koyup dört parmağı şeddin altına, baş parmağı şeddin üstüne gelecek biçimde evvela sağ elini, sonra sol elini şeddin altına sokar. Yine evvela sağ, sonra sol tarafı (sağ taraf daima biraz yüksekte olmak kaydıyla) kaldırır. Ayağa kalkar, şeddi kendi boynuna bırakır. Şeyh sırtını mihraba vermek suretiyle talibi karşısına alır. Sağ eliyle talibin sol elini tutar başının üzerine kor, sonra aynı şekilde sağ eliyle talibin sağ elini tutar diğer elinin üzerine kor. Bu esnada dua okur, mahfil ehli hep birlikte tekbir getirir.

Sağ elindeki şeddin ucunu, talibin sağ yanından dolaştırarak başından arka kısmına aktarır, şeddi beli hizasına getirip hangi şekilde düğümleyecekse (tahtani, fevkani) düğümler, mühür vurup şeddin uçlarını talibin kuşağının sağ ve sol tarafına sokar.

Şeddi aldığı usulde emanetleri de alıp, bu emanetlerin batınî manalarını izah eden nasihatlerde bulunur.

Talib emanetleri sol koltuğu altına alarak şeyh, üstat ve diğer fütüvvet ehlinin ellerini öper "safa-nazar edin" der. Mahfil ehli Allah Teala kısbine bereket versin" derler. Tören bitiminde şeddin şükranesi olarak sofra çekilir.

Şed kuşanan kişi üç gün sonra bir hediye ile şeyhin huzuruna gelerek şeddi çözürür (Torun 1998: 182-183).

Bütün bu törenler ahi birliklerinin şekle son derece önem verdiklerini göstermektedir. *Geniş halk kitlelerini organizasyonu içine alan bu birliklerin yüzyıllar boyunca yaşaması, onların bu aşırı şeikciliği ile yakından ilgili olsa gerektir.* Öyle ki, ahi birliklerinde birtakım kesin kurallara, törelere ve törenlere bağlanmamış hiçbir hareket yoktur. *Bu birliklerde karşılaşlığımız törenler anlamsız bir takım seremonilerden ibaret olmayıp birlliğin bağlı bulunduğu ideolojinin zihinlere yer etmesi amacına yönelmiştir* (Güllülü 1977: 162-163).

Fütüvvet ehli, bu karakterle, teşkilatındaki dereceleri koruyabilmiş, samat sırrını elden ele ve fertten ferde intikal ettirmiş, yardımlaşma ve dayanışmayı ön plana almış, içine karışan ehliyetsiz yahut yaramaz unsurları tasfiyeye muktedir olmuştur. Daima dînî ve mistik olup tam siyasi bir vasfa sahip olmadığı halde, sırası gelince bünyesindeki şövalyelik ruhuyla bir devletin (Osmanlı Devleti) kuruluşunda, sırası gelince yine bünyesindeki yapıcılık kudretiyle iskan ve yayılmasında (taazzide) önemli roller oynamıştır. (Gölpinarlı 1950:89). Şimdi ahiliğe giriş törenleri ile bilmeceler arasındaki ilişkiye geçebiliriz.

Fütüvvet namelerde geçen bilmeceler olabilecek unsurlara ilk defa Ali Torun “Fütüvvet-Namelerde Edebi Unsurlar / Nesirle İlgili Unsurlar” başlığı altında debynmiştir (Torun 1998: 503). Torun, burada “Fütüvvet-namelerin sual-cevap fasıllarında adayın bilgisini ölçmeye ve değerlendirmeye yönelik birtakım soruların bulunduğu, bunların da doğrudan âdâb ve erkânla ilgili birer imtihan sorusu olduğunu kaydetmektedir. “*Buna mukabil bunlar arasında mensur bilmeceler olarak adlandırabileceğimiz birtakım sorular da yok değildir*” diyerek bu soruların bazılarını bilmeceler olarak değerlendirmiştir.

Bilmecenin bir tür olarak tanımını yapmak son derece zordur. İlhan Başgöz, Türk Halkının Bilmeceleri adlı kitabında kendisinin de içinde bulunduğu altı adet tanım verir ve hepsinin noksan taraflarına işaret eder (Başgöz 1999: 1-3). Amil Çelebioğlu ile Yusuf Ziya Öksüz bilmeceler konusunda en uygun tanımın Şükrü Elçin'e ait olduğunu vurgularlar (Çelebioğlu-Öksüz: 1995:7). Elçin'in tanımı şöyledir: “*Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerred kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın uzak münasebetler ve çağrışımalarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplasmış sözlerdir*” (Elçin 1986: 607).

Bu tanımdan sonra Divan şairlerimizin yazdıkları muamma ve lügazları; aşıklarımızın saz eşliğinde birbirlerini sorguya çekmelerini; askı geleneğini; İstanbul semai kahvelerinde tulumbacıların ve külhanbeylerinin maniler ve semailer ile yarışmalarını; şairlerin ve sultanların birbirlerine zor sorular göndermelerini; düğün alayının önüne geçip gelin alicılara şiirli sorular yöneltmesini; matematik; hukuk sorularını bir yönyle, bilmece olarak ele almamız mümkündür. Burada sıraladıklarımız gibi yukarıda izaha çalıştığımız ahiliğe giriş törenlerinde talibe yöneltilen sorular da bilmece içerisinde değerlendirilebilir. Kutsal törenlerde sorular sormak ve törene katılanın bilgisini yoklamak, hatta törenler dışında herhangi bir insana sorular sorarak bir şeyler öğretmek bizim kültürümüzde her zaman var olmuştur. *İzninizle bir hatırları nakletmek istiyorum: 80'li yıllarda şimdí rahmetli olmuş Şükrü Eken'in bana sorduğu bir bilmeceyi nakletmek istiyorum. Cuma namazına erken gitmiş köy camiünün bahçesinde oturuyordum. Bana "camiyi ne açar" diye sordu. Ben de biraz düşünüp, anahtar dedim. Cevabı "vakıt" imiş.*

Bilmece türünün nerede, nasıl ve ne zaman meydana çıktıgı çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Rus folklorcu Victor Anikin bilmecelerin kaynağını sihir yasaklarına (tabulara) bağlar. Kültürün, oyundan doğduğu teorisile tanınan Huizinga, bilmecelerin kaynağı olarak da oyunu görür (Başgöz 1999: 4-7). Andre Jolles ise, bilmecelerin kutsal törenlerde sorulan sorulardan kaynaklandığını, bunun bir oyun değil, mesleğe girecek adayı yeni görevine alıştırmak gibi ciddi bir sınav olduğunu ileri sürer. Ona göre bilmece ile mit birbirinin tam karşısıdır. Mit zihinlerde beliren soruların cevabıdır; bilmece ise karşılık isteyen bir sorudur. Bu bilgi yoklama işini bir mesleğe daha önce girmiş, deneyimli bir insan yapar. Bu insan meslegen sırlarını, töre ve törenlerini iyi bilen bir kişidir. Mesleğe girecek olan aday, onun sorularına cevap vererek üyeliğe katılmaya yetenekli olduğunu gösterecektir (Jolles 1965, Başgöz 1999'den).

Bilmecelerin kutsal giriş törenlerinde, adaya yöneltilen sorulardan kaynaklanmış olabileceği görüşünü, diğer teorileri de göz ardı etmeden fütüvvet-namelerde, geçtiği şekliyle, adaya verilen eğitimde sorulan sorulardan kaynaklanıp kaynaklanmadığını irdelemek istiyorum.

Fütüvvet-namelerde “eğer aydurlarsa kim” ibaresiyle başlayan ve “cevab oldur kim” ibaresiyle devam eden sorular ve cevaplarını şöyle sınıflandırabiliriz. Buradaki sorular ve cevapları ağırlıklı olarak Sayın İbrahim Arslanoğlu’nun yayınladığı “Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname” adlı eserden alınmıştır.

a- Meclise girmeye yönelik âdâb ve erkân ile ilgili sorular ve cevapları:

- Eğer sorarlarsa bu makam ne makamıdır? Tercüman makamıdır.
- Tercüman kimden kaldı? Hz. Adem'den.
- Bu makam ne makamıdır? Makam-ı nakîdir?
- Ne sebepten? Hz. Ali (r.a.) Mirac kapısında Hz. Peygamberin yüzüğünü almayıncı yol vermedi. Bu makam o makamdır.
- Bu makam ne makamıdır? Makam-ı kulleteyndir?
- Kimden kaldı? Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'den kaldı.
- Ne sebepten? Hz. Peygamber su istedi. O zaman Hasan ve Hüseyin kalktılar birer bardak getirdiler, fakat Hüseyin önde geldi, bardağı sundu ve geldi. Hasan'ın yanında durdu. Bu makama kulleteyn derler.
- Bu makam ne makamıdır? İnsaf makamıdır.
- Kimden kaldı? Hz. Hasan'dan.
- Ne sebepten? Hz. Hüseyin bardak ile vardı ve Hasan insaf eyledi, durdu. Bu makam insaftır, Hz. Hasan'dan kalmıştır.
- Bu makam ne makamıdır? Suçlular makamıdır.
- Ne sebepten? Hz. Adem geçmişte söyledi gibi “ikisi birden: Ey Rabbimiz, kendimize haksızlık ve yazık ettik” bu ayeti okuduktan sonra Hak Teala Adem'in suçunu affetti. Bu makam o makamdır.
- Bu makam ne makamıdır? Temennâ makamıdır.
- Neden bahseder? Hz. Ebubekir'e dediler ki; Ey Ebubekir, Abdullah'ın oğlu Muhammed peygamberlik davası güder. O saatte Ebubekir dedi ki; Allah'ın Resülü doğru söyledi ve bütün malını dağıtıp kendisi geldi peygamberimize temennâ etti. Bu makam o makamdır. (Arslanoğlu 1997: 44-46).
- Edeп tarîkatta kaç nesnedir? Altı nesnedir: Erenler huzurunda iki dizinin üzerine oturmak; sıร saklamak; pir nazarında az söylemek; pir nazarında alçak gönüllü olmak; yaratılanlara hor bakmamak; pir ne yaparsa kabul etmek.
- Tarîkatın binası kaçtır? İkidir.
- Tarîkatın öncesi ve sonu nedir? Öncesi de “eyvallah” sonu da “eyvallah”tır.

-Eyvallah nedir? Hepiniz üstünsünüz, bendeniz pek alçağım. Hepinize evet derim. (Arslanoğlu 1997: 49).

b- Yol atası ve yol kardeşi edinme merasiminde sorulan sorular ve cevapları:

-Eğer aydurlarsa kim kardeş tutmağın senedi kimdendür? Cevab oldur kim: 1. Adem'den, 2. Nuh'dan, 3. İbrahim'den, 4. Muhammed Mustafa'dan.

-Üstâd dutmağın senedi kimdendür? Adem peygamberdendir. Allah (CC) Adem peygambere, "Şit terbiyet itsün, ta oğlanlarına edeb ilmin öğretmek vacib ola" buyurmuştur.

-Şeyh dutmağın senedi kimdendür? Mûsâ peygamberdendir.

-Eğer aydurlarsa kim ata oğul okuşmağın senedi kimdendür? Cevab oldur kim: Muhammed-i Mustafâ Zeyd bin Harise'yi oğul idindi ve Zeyd, Resûl hazretin ata idindi.

-Eğer aydurlarsa yolata'ndan sana ne yetişti? Cevab oldur kim: 1. Akd, 2.Nasihat, 3. Emanet, 4.Gâlib'e nâzil olmak, 5. Sohbet, 6. Mahabbet, 7. Üstad-ı nefş olmak, 8. Hîfzu'l-lisân, 9. Himmet, 10. Muvaşafat, 11. Nefs-i helvâ.

-Pîr-i perver misin, Hudâ-yı Perver misin? Pîr-i perverem.

-Üstadın seni ne ile revân itdi? Kendünün hoşnudlığıla, erenlerün iradetiyle.

-Senünle pîrün arasında nişan nedür? Tevellâ ve teberrâ.

-Pîrün sana safâ-nazar kıldukda ne didi? Şeriatde üstüvâr ol, tarikatde pâyâdâr ol, hakikatden haberdâr ol.

-Peder bilinü neyile bağladı? Peder bil bağlamaz, pend ü nasihat ider.

-Pîr bilüni neyile bağladı? Ahd-i Hudâ, şedd-i Şah-ı Merdân ve telkîn ve vasîyyet-i pîrân.

-Murâd, pîrden ne ve pederden ne ve üstünâdâne? Tevbe ve telkîn pîrdeni pederden Abdullah, üstünâdâne şedd-i Ali.

Yol kardeşleri tarafından talibe yöneltilen sorular ve cevapları:

Yol kardeşlerinin nefesleri (bilgilendirmeye yönelik sözler=nasihatleri) tâlibe merasimlerde yöneltilebilecek soruları ve cevaplarını içerir.

Buna göre talibin sol tarafında bulunan yol kardeşi şu üç soruyu sorar ve cevabını verir:

-Vücûdun kapusu nedür? Vücûdun kapusu kulaktır.

-Hakk'ı ne ile bildün? Hakk'ı Kitap ile bildüm.

-Ne ile Müslümansan? Müslümanlık Allah Te'alâ'yı bilmek, kitaplarına ve nebîlerine ve meleklerine inanmak ve dil ile ikrar idüp kalbi ile tasdik idüp beş vakti bilâ acz kılup inanmakdur.

Talibin sağ yanında bulunan karınçasının sorduğu üç soru ise şöyledir:

-Aydurlar ki revân oldın mı? Hakikatle cevap ver kim bi iznillahi te'âlâ.

-Sual itseler ki nirede revân oldun? Cevap vir ki Halilü'r-Rahman alemi dibinde.

-Sual itseler ki ne tarikla oldun? Cevap vir ki siz erenler yolunda.

Bunların sonunda tek soruya talib tekrar sınava alınır.

-Tarikat kardeşi nedür, sana ne söyledi? El-cevâb yedi söz söyledi: 1. Her şeye tahammül eyle, 2. Her nesneden hâfız ol, 3. Akıllı ol, 4. Hayırlı işe amel eyle, 5. Giybet söyleme, 6. İlim öğren, 7. Yalan ve bühtân söyleme (Torun 1998: 222).

c- Yol sahibi olma (şedd kuşanma) töreninde sorulan şedd (Fütüvvet Kuşağı) ile ilgili sorular ve cevapları:

-Şedd'in zâhiri bellidir, ya bâtmı nedir? Şeytan ile mü'min arasına bir seddir.

-Şedd'in manası nedir? Vefa ve teslimdir.

-Beline ne sardılar/bıraktılar? Belime amel-i salih, dilime kelâm-ı tayyib saldılar.

-Şedd'in imanı nedir? Settarlık.

-Şedd'in namazı nedir? Arılık, temizlik paklık.

-Şedd'in guslü nedir? Âdetleri terk etmek.

-Şedd'in kiblesi nedir? Birlik olmak.

-Şedd'in farzı nedir? Şeyh sohbetinde hazır olmak.

-Şedd'in pâklığı nedir? Hayâ.

-Şedd'in yemini nedir? Doğruluk.

-Şedd'in canı nedir? Senâ. (Sarıkaya 2002: 165-166)

-Şedd'in mührü nedir? Kelime-i tevhiddir.

-Şedd'in şekli nedir? Lam elif'tir.

-Şedd'in hükümleri kaçtır? Altı nesnendir: tövbe, mücâhit, yakın dostluk, sıdkı bütün olmak, tevekkül, âdeti terk etmek.

-Şedd'in kaç eni vardır? Altı nesnendir: ilim, amel, sabır, yol gösteren, Allah'a şükür, ihlas.

-Şedd'in, hırka'nın, tac'ın abdesti kaçtır? Dörttür: şeyhin yanına eli boş varmamak; daima taharetli olmak; pir sözünü tutmak; emre uyup yasaklardan kaçınmak.

-Şedd'in hutbesi kaçtır? Beşir: Adem peygamber, Nuh, Musa, İbrahim, Muhammed Mustafa.

-Şedd'i neden üç kere yaparlar, üç kereden amaç nedir? Biri ahd, biri bîat ve biri vasiyyettir.

-Ma'ni-yi şedd ne? Vefâ ve teslim.

-Şedd'i üç kerre bağlamakdan murad nedür? Ahde vefâ kılmak, bey'ate vefâ kılmak, vasiyyete işaretdür.

-Pîrün sana safâ-nazar kıldığı vakt elün kanda ve başun kanda idi? Elüm başumda, başum elümde idi.

d- Ahilikte hizmet makamıyla (seccade sahibi olmayla) ilgili sorular ve cevapları:

-Eğer seccâdenin açığı ve gizlisi nedir? Diye sorarlarsa, cevabı şudur: Açığı şeriat, gizlisi temiz ibadettir.

-Seccâdeyi bıraktıkları vakit kaç kapıdan bıraktılar? Üç kapıdan içeri bıraktılar.

-Seccâdeyi hangi kapıdan bıraktılar? Birisi şeriat, ikincisi tarikat, üçüncüsü hakikattir.

-Hakikatin altına ne bıraktılar? İbâdet seccâdesi.

-Seccâdenin rüknü kaçtır? Seccâdenin rüknü beşir. Bu da beş vakit namaza işaretdir. (Arslanoğlu 1997: 31)

e-Helva-yı cefne ile ilgili sorular ve cevapları:

-Eğer erkân arasındaki nedir? diye sorarlarsa cevabı, erkân arasındaki hediye ve armağandır.

-Hediye önce kime geldi? Adem peygambere geldi.

-Adem peygambere ne geldi? Üç tane hurma, üç tane zeytin, üç tane buğday.

-Bunlar (üç nesne) ne idi? Biri bal, biri yağ, biri undu.

-Bunlar ne oldu? Karıştırdılar helva oldu.

-Bu helvayı kim yedi? Adem peygamber o helvayı üç parçaya ayırdı. Bir parçasını oğullarıyla yedi.

-Diğer iki parçayı kim yedi? İkinci parçayı İbrahim peygamber, üçüncü parçayı Muhammed peygamber yedi. (Arslanoğlu 1997: 31).

-Halifelere ve nakıblere ve ahilere ve şeyhlere nefes helvası nedür? Şâh-ı velâyet yâ sâhib-i şed yâ imam Ali kerremallahu vechehu.

-Müfredî nün nefes helvası nedür? Ahibbâihim etevella min a'daihim eteberrâu.

-Nefes helvası nedür? Lâ ilahe illallah Muhammedürresulullah Aliyyün veliyyullah. (Torun 1998: 239-241).

f-Tamamen bilgiye yönelik halk bilmecesi olabilecek sorular ve cevapları:

-Sual itseler ki sakaların arka kabası nedür? Menkûn adlı balığın derisindendir (Torun 1998: 477).

-Eğer sorsalar post nedür? Hz. İsmail'e inen kurbanun derisidür (Torun 1998: 478).

-Eğer diseler kurşın kimden kaldı? İsmail (a.s.)'e inen koçın boynızından (Torun 1998: 480).

-Ana rahmine düşmeden, toğmadan olan nedür? Hz. Adem.

-Kîblesüz namaz kılur idi, kimdir? Yûnus (a.s.).

-Sudan kilid ağacdan miftah nedür? Kilit: Deniz; Miftah: Hz. Musâ'nın asası.

-Gökten bir alma indi, kim soğurdu, kim yedi? Pirler soydu, erenler yedi.

-Beygire senden evvel binen kimdir? Besmele-i şerif (Torun 1998: 503-504).

Son olarak verdigimiz örnekler üzerinde biraz ayrıntıya girmek istiyorum.

“Ana rahmine düşmeden, toğmadan olan nedür? (Hz. Adem.)” ile ilgili Çelebioğlu-Öksüz yayında 4 adet bilmece bulunmaktadır:

Hey kişi!

Ne biri bilirsin, ne beşi

Bir koyun kuzulamış

Anası erkek yavrusu dışı (Allah, namaz, Adem, Havva / Elazığ)

Selamün aleyküm ey kişi!

Hem biri bilirim hem beşi
 Bu gece bir koyun doğdu
 Anası erkek kuzusu dişi (Allah, namaz, Adem, Havva / *Sarıkamış*)
 Bilir bin kişi
 Bilmez her kişi
 Kendisi erkek
 Yavrusu dişi (Adem, Havva / *Elazığ*)
 Bu kişi yahşı kişi
 Anası erkek kuzusu dişi (Adem, Havva / *Erzurum*)

“Kiblesüz namaz kılur idi, kimdir? “Yunus (a.s.)” ile ilgili Çelebioğlu-Öksüz yayınında 8, Başgöz yayınında 17 adet bilmeceler bulunmaktadır:

Abdestim kandan
Seccadem nurdan
Beş vakit namaz kılارım
Bilmem kible ne yandan (Erzurum)

Namaz namaz bir namaz
Cahil bundan anlamaz
Etten mescit su kible
Onda kılmış kim namaz? (Mardin)

Bir bezirgan gelir Van'dan içi dolu gandan
Gırh gün gırh gece namaz gıldı
Bilmedi giblesi ne yandan

Sonuç olarak Ahiliğe giriş törenlerinde sorulan soruların ve verilen cevapların ahi birliklerine katılacak adaya eğitim vermeye yönelik olduğu ortadadır. *Bilmecelerle eğitim ve öğretim arasında yakın bir ilişki var.* Yukarıda anlatmaya çalıştığımız törenlerde eğitim için sorulan sorulardan bilmecelerin doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynakça

Arslanoğlu, İbrahim (1997). **Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayıncıları.

Başgöz, İlhan-Andreas Tietze (1999). **Türk Halkının Bilmeceleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayıncıları.

Çelebioğlu, Amil- Yusuf Ziya Öksüz (1995). **Türk Bilmeceler Hazînesi**, İstanbul, Kitabevi Yayıncıları.

Elçin, Şükrü (1986). **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncıları.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1950). “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâti ve Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 11, Sayı 1-4, Ekim 1949-Temmuz 1950.

Güllülü, Sabahattin (1977). **Ahi Birlikleri**, İstanbul, Ötüken Yayınevi.

Jolles, Andre (1965). **Gunfache Formen: Legedes, sage, mythe, ratsel**, Tübingen.

Sarıkaya, Mehmet Saffet (2002). **XIII-XVI Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetname'lere Göre Dinî İnanç Motifleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayıncıları.

Torun, Ali (1998). **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayıncıları.

19.YÜZYIL BAŞLARINDA ANTAKYA'DA AHİLİĞİN İZLERİ (18 Numaralı Antakya Şer'iye Siciline Göre)

Mahmut BOLAT*

Ahi kelimesi, Arapça “erkek kardeş” manasına gelen bir terim olarak düşünülmekle birlikte, kelimenin aslı Türkçe “yiğit, cömert, asil ve civanmert” gibi anamlarda kullanılan “Aki”dan gelmektedir. Bu terim zamanla “Ahi” şeklini almış ve kullanılmıştır.¹

Ahilik, “Aki” felsefesinin İslâmî fütüvvet anlayışı ile kaynaşması sonrasında ortaya çıkmıştır.² Fütüvvet, Arapça da “gençlik, delikanlılık, cömertlik, yiğitlik” anımlarına gelmektedir.³

Ahilik XIII. yüzyıldan XX.yüzyıla kadar Anadolu'da etkisini sürdürden Müslüman-Türk toplumunun sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamının düzenlenmesinde⁴ ayrıca Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında etkili olmuş esnaf ve sanatkarlar birliği olarak ifade edilebilir.

Türkler arasında ahilik teşkilatının kurulmasının fikri ortamı sağlayan fütüvvet⁵ ile ahiliğin Anadolu'da bütünleşerek kaynaşmış olduğu, İbn Batuta'nın ahilik ile fütüvvetin çوغulu olan fityan'ı

* Okutman, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, KIRŞEHİR. bolatm@gazi.edu.tr

¹ Franz Taeschner, “Türk Ahiliği”, Çağrı, S.83, 1964, s.3; Enver Behnan Şapolyo, “Ahiliğin Tarihçesi ve Ahi Evran-i Veli”, Önasya Mecmuası, S.20, Ankara 1967, s.18; Adnan Gülerman-Sevda Taştekil, Ahi teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993,s.2

² Ahmet Tabakoğlu, “Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik”, Ahilik Bayramı Kongresi, Kırşehir, 1984,s.43; Gülerman-Taştekil, a.g.e, s.4; Faruk Andaç, “Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Kayseri, 1994, s.1

³ İbrahim Arslanoğlu, Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1997, s.13.

⁴ Gülerman-Taştekil, a.g.e, s.3

⁵ Tabakoğlu, a.g.m, s.42

birleştirerek ahiliği ifade etmek için kullandığı “ahiyyetü'l-fityan” ifadesinde görülebilmektedir.⁶

Bununla birlikte ahilik, fütüvvet anlayışının gelişmiş şeklidir. Ahlakî kurallarını fütüvvetten alan ahilik⁷ zamanla Anadolu'da esnaf ve sanatkarlar birligi haline dönüşmüştür.

Anadolu'da ahi teşkilatının kurulması ve yayılmasında büyük rolü olan Ahi Evran aynı zamanda debbağ olmasından dolayı debbağların piri kabul edilmiştir.⁸

Başlangıçta sadece deri işçiliği ile uğraşan ahiler zamanla kurdukları mükemmel teşkilatla diğer esnaf ve sanatkarlar üzerinde de etkili olmuş ve kısa zamanda Türklerin yerlesiği tüm şehir ve kasabalarda 32 esnaf ve sanatkar birliginden oluşan hemen her alanda etkisini gösteren bir teşkilat halini almıştır⁹

Hilesiz, iş yapmak, iyi mal üretmek, bunlardan belli oranlarda, ölçüülü kazanç elde etmek ve adilane bir kontrol sistemi, Ahilerin dikkat ettiği hususlardır.¹⁰

Türk gençlerini sanat sahibi yaparak başıboşluktan ve her türlü kötü akımın etkisinden kurtarmak¹¹, düzenli birliklerin bulunmadığı veya yetersiz olduğu zamanlarda bulundukları yerin savunmasını üstlenerek huzur ve güvenliği sağlamaya çalışmak¹², Anadolu Türklerinin yerleşik hayatı geçişini hızlandıracak Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslâmlaştırmak, o zamana kadar gayr-i Muslim halkın elinde bulunan sanat ve ticaret hayatına Türklerin katılımını sağlamak, Türk esnaf ve sanatkarları arasında işbirliği, dayanışma ve iyi ahlak kuralları oluşturarak bunları halka yaymak¹³ ahiligin temel amaçlarıdır.

⁶ Mehmet Şeker, **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültrel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müd. Yay., Ankara 1993,s.2.

⁷ Andaç, a.g.m., s.2

⁸ Tabakoğlu, a.g.m., s.45; Gülerman-Taştekil, a.g.e,s.10

⁹ Neşet Çağatay, “Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evran”, **Belleten**, S.182, Ankara, 1982,s.424; Gülerman- Taştekil, a.g.e.,s.39.

¹⁰ Mehmet Önder, “Tarihimizde Ahilik Gelenekleri ve Esnaf Loncaları”, **Karınca**, S.605, Mayıs 1987, s.25

¹¹ Gülerman-Taştekil, a.g.e, s.45.

¹² Claude Cahen, “İlk Ahiler Hakkında”, **Belleten**, L/197, Ankara 1986, s.591; Şeker, a.g.e, s.81.

¹³ Çağatay, a.g.m., s.425

Ahilik zaman içerisinde İbn Batuta'nın da belirttiği gibi şehirlerden, kasabalara ve hatta köylere kadar örgütlenerek¹⁴ Anadolu'nun dört bir yanında etkisini hissettirmiş ve dolayısıyla bütün Anadolu'yu olduğu gibi Antakya'yı da etkisi altına almıştır.

Yapılan araştırmaya konu olan 19.yüzyıl , ahilik teşkilatının zayıfladığı bir dönem olmakla birlikte 18 numaralı Antakya Şer'iye Sicilinde tespit edilen hususlar 19.yüzyıl başlarında Antakya'da ahilik teşkilatının tesirlerinin devam ettiğini ve bunun öncesinde köklü bir ahi geleneğinin Antakya'da etkili olduğunu göstermektedir.

Osmanlı döneminde Antakya'da ahilik ilkelerine göre çalışan bir esnaf teşkilatı ile bunların ticari faaliyetlerini gerçekleştirdikleri işlek bir çarşı bulunmaktadır.¹⁵ (ki bu çarşı içerisinde her meslek grubu ayrı ayrı sokaklarda faaliyet göstermekteydi.)

18 numaralı Antakya şer'iye siciline göre, 1823-1827 yılları arası bu esnaf ve sanatkarlar; Köşker Çarşısı, İplik Pazarı, Bağhane, Buğday Meydanı ve Sultan Çarşısı'nda faaliyet göstermekteydiler.

1824 yılında bu çarşılarda faaliyet gösteren 407 müslim ve (her ne kadar ahilik teşkilatı içerisine yer almasa da) gayr-i Müslim esnaf tespit edilmiştir ki bunlar; 35 debbağ, 45 köşker, 20 bakkal, 12 Müslüman attar , 7 yahudi attar, 13 Müslüman bazirgan, 13 yahudi bazirgan, 6 zımmî bazirgan, 7 semerci, 6 mutaf, 7 nalbant, 7 boyacı, 8 sarraç, 3 hamamcı, 3 masaracı, 2 hammal, 4 çıkrıkçı, 6 berber, 1 hallaç, 3 Rum kuyumcu, 2 Ermeni kuyumcu, 17 mimar, 8 çilingir, 2 penbeci, 14 ekmekçi, 20 kasap, 14 demirci, 10 zifirci, 8 kalayıcı, 8 çalgıcı, 24 bahçıvan, 14 oturakçı, 5 Müslüman abacı, 5 zımmî abacı, 5 değiirmenci, 1 basmacı, 3 Müftü havlusu, 2 Hacı Mustafa Efendi havlusu (bu havlularda hangi mesleklerin icra edildiği belli değildir.), 1 calebcı, 4 fahreci, 4 terzi, 6 arpacı, 1 keçeci ve 25 neccardan¹⁶ oluşmaktadır.

Yine bu dönemde esnaf yöneticileri olarak ta; Arpacı Şeyhi Kara Mustafa¹⁷, Attar Şeyhi Vehbi Efendi¹⁸, Kasapbaşı Hacı Mustafa¹⁹,

¹⁴ Önder, a.g.m.,s.25; Şeker, a.g.e.,s.86

¹⁵ Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000,s.83.

¹⁶ *Antakya Şer'iye Sicili*, Defter No: 18, Belge No:36 (a); bkz. Ek-1.

¹⁷ A.Ş.S., D.No:18, B.No:224.

¹⁸ A.Ş.S., D.No:18, B.No:226.

¹⁹ A.Ş.S., D.No:18, B.No:58,59,85.

Nalcıbasmaç Oğlu Hasan Ağa²⁰, ve Hacı Mehmed²¹, Bazarbaşı Mehmed Ağa²², Tüccarbaşı İsmail Ağa'nın²³ isimleri geçmektedir.

Her ne kadar bu dönem içerisinde ahilik teşkilatının etkinliğini yitirdiği, Ankara, Kayseri, Adana ve Konya şehirlerinde olduğu gibi, Ahi Baba isminin debbağ esnafı yöneticisi için kullanıldığı²⁴ bilinmekle beraber Ahi Baba'nın, Antakya'da özellikle devlet ile esnaf ilişkilerinin düzenlenmesinde itibar edilen bir kişi olduğu ve bu ilişkileri düzenlediği, bu şekilde diğer esnaf grupları üzerinde etkili olduğu, devlet ve toplum katında itibar edilen bir kimse olduğu tespit edilmiştir.

18 numaralı Antakya Şer'iye Sicilinde 1823-1827 yılları arasında görev yapan şu Ahi Baba'ların isimleri tespit edilmiştir; 1823-1826 yılları arasında el-Hac Monla Efendi²⁵ görev yaparken, 1826 yılında onun yerine bu görevde Molla Mahmud²⁶ gelmiştir.

Ahi Baba, şehri ilgilendiren idarî ve malî konularda devlet ile esnaf arasındaki ilişkileri düzenlerdi.²⁷ Örneğin 120 no'lu belgede “Bais-i Tahrir-i Tahvil oldur ki” başlığı altında;

“Bin iki yüz kırk bir senesi mâh-i Recebe’ş-şerif gurresine gelinceye kadar vekil-i fukara-i Ahi Baba.... ma’rifetyle tahrir-i mezkûrdan tahrir-i mezbûreye kadar beldemiz Antakya’nın zaruret-i mesarifatı derûn-i... ahalilerinden ma’rifetü’ş-şer’ ve cümle ma’rifetyle alunub ve mahalli zaruriyesi düyüne verilmiş olan cüzî ve külli mebâlığın ma’rifetü’ş-şer’ ve cümle muvacehesinde hesabı rü’yet olunub merkûm Ahi Baba zimmetinde bir akçe ve bir para gerek mal-i fukara ve gerek bizlerin alacaklarımıza kalmadığı için tarafımızdan yed’ine iş bu halas senedi ketb ve itâ olunmuştur. Gerekdir ki hin-i hacette ibraz ve amel... Tahriren hamse-i aşer fi şehr-i Receb li-sene ihdâ ve erbain ve mieteyn ve elf.”²⁸

²⁰ A.Ş.S., D.No:18, B.No:224

²¹ A.Ş.S., D.No:18, B.No:226

²² A.Ş.S., D.No:18, B.No:224, 226

²³ A.Ş.S., D.No:18, B.No:86

²⁴ Rıfat Özdemir, *Antakya'da Esnaf Teşkilatı (1709-1860)*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya 2002, s.10

²⁵ A.Ş.S., D.No:18, B.No:98, 130, 177, 228, 229.

²⁶ A.Ş.S., D.No:18, B.No:232

²⁷ Özdemir, a.g.e, s.12; Tabakoğlu, a.g.m., s.45.

²⁸ A.Ş.S., D.No:18, B.No:120; bkz. Ek-2

Şeklinde ifade olunan belge de görüldüğü üzere 1825 senesinde Ahi Baba vasıtasıyla Antakya'nın zorunlu masrafları tahsil olunup hazineye gönderilmiştir.

Mesarifat ve Tevzi defterlerinde belirtildiği gibi esnaflar gibi devlete verdikleri zahire ve eşyanın bedelini yöneticileri vasıtasıyla mahkemedede hüccet karşılığı alırlardı. Ayrıca Ahi Babalar için Tevzi, Taksim ve Mesarifat Defterlerinde belirli miktarlarda ücret takdir edilip ödendiği görülmektedir.²⁹

18 no'lu Antakya şer'iye sicilinde 1823 yılında Ahi Baba'ya kömür ve hatab (odun) bedeli olarak 500 guruş verildiği ve yine aynı belge içerisinde Ahi Baba'ya masrafları için 400 guruş verildiği görülmektedir.³⁰

Yine 1826 yılında Ahi Baba'ya masraflarından dolayı 340 guruş ödendiği³¹, 21 no'lu Antakya şer'iye sicilinde Ahi Baba için 250 guruş ücret kayd edilip ödendiği³², yine 18 no'lu Antakya şer'iye sicilinde 1825-1826 tarihli salyane defterinde sabık Ahi Hacı Ahmed'e ve Sabık fetva emini Hacı İsmail Efendi'ye 350 guruş ödendiği tespit edilmiştir.³³

Bir diğer örnek, Osmanlı yargı sisteminin geldiği noktanın ve objektifliğinin göstergesi şühbü'l-hâl kısmında adı geçen Ahi Babalardır.

Şühübü'l-hâl kısmında adı geçenler bir nevî mahkeme jüri üyesi idiler. Mahkemelerde görülen davaların mahiyetine göre, yörenin ileri gelenlerinden, devlet görevlilerinden, herkesçe saygı duyulan kişilerden oluşurdu ki bu kısmda Ahi Baba isminin geçtiği pek çok örnek mevcuttur.

1826 yılında Dörtayak mahallesinden İsmail ve Fatma'ya babalarından kalan mirasın himayesi için kardeşleri Seyyid Ali'nin vasî tayin edildiğine dair hüccette Mevlî Emin Baba, Bektaşî Ali Baba ile birlikte Şühübü'l-hâl kısmında Ahi Baba olarak Hacı Monla Efendi'ni adı geçmektedir.³⁴

²⁹ Özdemir, a.g.e, s.35.

³⁰ A.Ş.S., D.No:18, B.No:34.

³¹ A.Ş.S., D.No:18, B.No:198.

³² A.Ş.S., D.No:21, B.No:24; naklen, Özdemir, a.g.e,s.28.

³³ A.Ş.S., D.No:18, B.No:160.

³⁴ A.Ş.S., D.No:18, B.No:177.

Yine 18 no'lu Antakya şer'iye sicilinin 200-202. belgelerinde şühûdü'l-hâl kısmında Ahi Baba, 204-212. belgelerinde Hacı Monla Efendi, sabık Ahi Baba, 232 no'lu belgede Ahi Baba olarak Molla Mahmud'un ismi geçerken, 21 no'lu Antakya şer'iye sicilinin 13.belgesinde şühûdü'l-hâl kısmında Ahi Baba olarak el-Hac Halil Efendi'nin ismi geçmektedir.³⁵

Bir diğer örnek, belgelerde adı geçen Ahi Bahçesi Vakıflarıdır.

Örneğin, 18 numaralı Antakya Şer'iye sicili 55 nolu belgede;

*"Medine-i Antakya kurbünde Mustafa köprüsü malumu'l-hudud Ahi bahçesi demekle arif bağçenin vakfını sabit ve subut hükmü'şer'i lä-hik oldunda batnen bade batnen karnen bade karnen erşed-i evlâda vakf-i şart edub medine-i mezbûrede Kantara Mahallesi sakinlerinden bundan akdem fevt olan Hadice binti Ömer Çavuş fevt olduktan sonra vakf-i mezbûr bağçe-i mezkûr müteveffâ-yi mezbûrun akrabasından Dudu binti Bekir Efendi ve Seyyid Mehmed ve Dervîş Amik zâdeler ve Dudu binti Yusuf nâm kimesnelere sihâmlarına göre münhasır oldunda reşidi Dudu binti Bekir bağçe-i mezkûrun tasarrufuna teslim olduğu gibbe't-tasdkü'ş-şer'i mâ-vakaa bi't-taleb keth olundu tahriren gurre-i Muharremü'l-harâm sene erbain ve mieteyn ve elf"*³⁶

Şeklindeki, Ahi Bahçesi denilen bahçenin vakfını elinde bulunduran Ömer Çavuş kızı Hatice'nin ölümü üzerine bu vakfın hisselerle bölünerek akrabalara devredildiğine dair belge ile;

"Medine-i Antakya mahallâtından Şeyh Ali Mahallesi sakinlerinden Abdürrezzak oğlu Mehmed nâm huzur-i şer'i şerîf-i enverde işbu baisü'l kitâb Kuseyri zâde Abdi Ağa ehli Dudu ve ammisi zâde Seyyid Mehmed Çavuş oğlu Yusuf Ağa kerimesi Dudu nâmum mahzarlarında üzerlerine şu vechle dâva ve takrir eder ki işbu merkumların mutasarrif oldukları Ahi bahçesi dimekle arif vakf-i bağçeye mütevelli-i müteveffîye Ömer Çavuş kızı Hadice Hatunun emriyle üç bin guruş sarf eyledim galle-i vakf-i mezbûrdan tahsil ve teslimi matlûbumdur dedikte merkûmenin lede's-suâl cevabında merkum Mehmed bundan dâva eylediği üç bin guruşun ve âmme-i dâvasından bizlerin zimmetlerini ibra ve iskât-i hakk eyledim mukâbele ve def' eylediklerinde mezbûrundan def-i meşrûhları üzere beyyine taleb olunub ahrâr-i ricâl-i müslimînden Vere oğlu Seyyid Mehmed Mustafa ve Neccâr Deli Osman oğlu Usta Mehmed nâmân kimesneler huzur-i şer'e li-eclü'l-

³⁵ A.S.S., D.No:21, B.No:13;naklen, Özdemir, a.g.e.s.33.

³⁶ A.S.S., D.No:18, B.No:55

istişhâd lede'l-ihzâr ber-vech-i şer'i merkum Mehmed vakf-i mezbûrdan matlûbu olan üç bin guruşdan âmme-i dâvası merkumdan müdde-i aleyhûm gerek zimmetlerini ibra ve iskât-i hakk eylediği üzere şehâdet etmeleriyle bade't-tâ'dil ve't-tezkiye şehâdet etmeleriyle bade't-tâ'dil ve't-tezkiye şehâdetleri hayyiz-i kabulde olub müdde-i merkum bî-vech-i şer'i muârizadan men' olunduğu mâ-vakaa bi't-taleb ketb olundu. Tahriren fi'l-yevmü's-sâbi ve'l-işrîn min şehr-i Receb li-sene isneyen ve erbain ve mieteyn ve elf

Şühûdü'l-hâl

- *Ganâbî zade el-Hâc İsmail Efendi*
- *Şemseddin zâde Arif Efendi*
- *Kasaboglu Monla Mehmed kardeşi Seyyid Hüseyin*
- *Elbâk oğlu Mehmed Bey*
- *Katib Süleyman Efendi*
- *Muhzir Bekir Ağa*
- *Ser-i muhzîrân Emin Ağa*
- *Ezik Efendi*
- *ve gayruhum”³⁷*

Şeklinde ifade olunan ve 1827 yılında Şeyh Ali Mahallesinden Abdurrezzak oğlu Mehmed'in açtığı davada Ahi Bahçesi Vakfi'na, o sırada ölmüş olan vakfin mütevelliisi Ömer Çavuş kızı Hatice Hatun'un emriyle 3.000 guruş harcadığını iddia etmesi ve bu paranın vakif gelirlerinden tahsil edilip ödenmesini talep ettiği belgeler bunun göstergesidir.

Bütün bu örnekler göstermektedir ki etkisi azalsa da 19. yüzyıl başlarında Antakya'da Ahilik Kurumu varlığını korumuştur ve bunun öncesinde bütün Anadolu'da olduğu gibi Antakya'da da sosyo-iktisadi ve kültürel bir kuruluş olarak varlığını hissettirmiştir.

1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması ve 1840 yılından itibaren Avrupalılara ticaret antlaşmalarının sağladığı olanaklarla daha da güçlenen Avrupalı tüccarlar karşısında sermaye ve teknolojiden mahrum Osmanlı esnaf ve sanatkarlarının mücadele etmesi mümkün olmamış ve

³⁷ A.Ş.S., D.No:18, B.No:185 bkz. Ek-3.

Ahilik teşkilatı da bundan etkilenmiş, zaman içerisinde hükmünü yitirerek yerini loncalara terk etmiştir.³⁸

BİBLİYOGRAFYA

ANDAŞ, Faruk, "Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı", **Erciyes Üniversitesi iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Kayseri 1994.

Antakya Şer'iye Sicili, Defter No: 18.

Antakya Şer'iye Sicili, Defter No: 21

ARSLANOĞLU, İbrahim, **Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1997.

CAHEN, Claude, "İlk Ahiler Hakkında", **Belleten**, L/197, Ankara 1986

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yayınları, Ankara 1997.

ÇAĞATAY, Neşet, "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evran", **Belleten**, S.182, Ankara 1982

ÇALIŞKAN, Yaşar – İkiz, M. Lütfi, **Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.

GÜLERMAN, Adnan - TAŞTEKİL Sevda, **Ahi teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.

ÖNDER, Mehmet, "Tarihimizde Ahilik Gelenekleri ve Esnaf Loncaları", **Karınca**, S.605, Mayıs 1987.

ÖZDEMİR, Rifat, **Antakya'da Esnaf Teşkilatı (1709-1860)**, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya 2002.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, "Ahiliğin Tarihçesi ve Ahi Evran-ı Veli", **Önasya Mecmuası**, S.20, Ankara 1967.

³⁸ Musa Çadırıcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yayınları, Ankara 1997,s.335; Yaşar Çalışkan-M. Lütfi İkiz, **Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s.97-98; Orhan Türkdoğan, "Ahiliğin Sosyal Felsefest", **Türk dünyası Tarih Dergisi**, S.60, İstanbul 1991,s.24.

ŞEKER, Mehmet, **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müd. Yay., Ankara 1993.

TABAKOĞLU, Ahmet, "Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik", **Ahilik Bayramı Kongresi**, Kırşehir 1984.

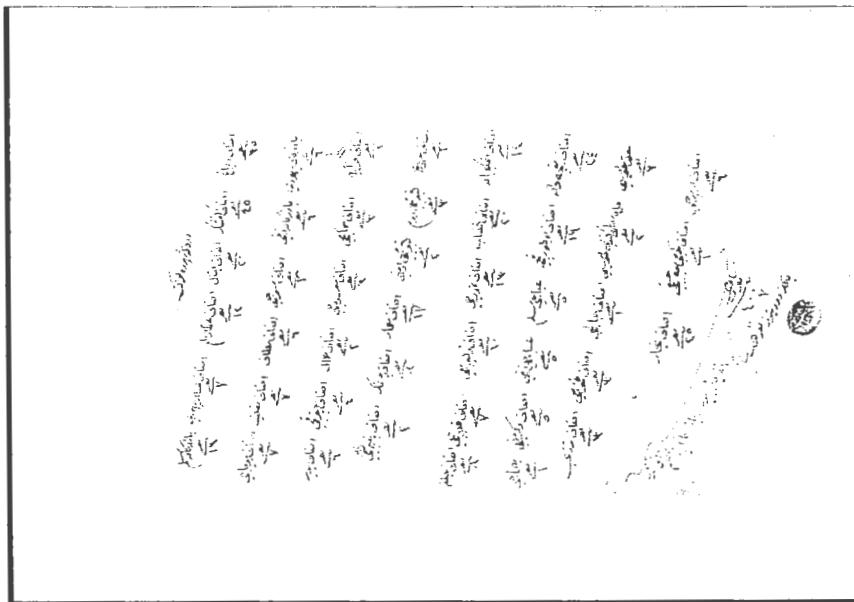
TAESCHNER, Franz, "Türk Ahiliği", **Çağrı**, S.83, 1964.

TEKİN, Mehmet, **Hatay Tarihi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

TÜRKDOĞAN, Orhan, "Ahiliğin Sosyal Felsefesi", **Türk dünyası Tarih Dergisi**, S.60, İstanbul 1991.

Ek-1

Antakya Şer'iye Sicili Defter No:18 Belge No:36(a)

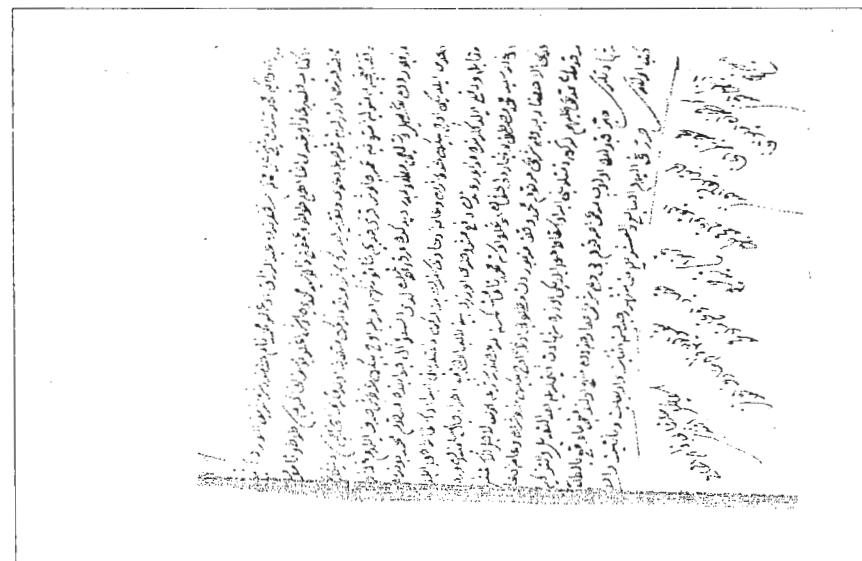
Ek-2-

Antakya Şer'iye Sicili Defter No:18 Belge No:120

Ek-3.

Antakya Şer'iye Sicili Defter No:18 Belge No:185

AHİLİK'TE MEZHEP OLGUSU

Metin BOZKUŞ*

GİRİŞ

Ülkemizde son yıllarda, bir kültürel kimlik arayışının tabii sevkiyle, farklı çevrelere mensup insanların Türk kültür tarihinin belirli birtakım alanlarında kimi önemli şahsiyetler ile bazı tarihi kurumları araştırmaya yöneldikleri bilinmektedir. Üzerinde gerek entellektüel ve gerekse popüler anlamda akademisyen ve yazarların inceleme yaptığı, kitaplar yazdığı, başta Kırşehir vilayeti olmak üzere pek çok vilayetin esnaf-sanatkar odalarının kutlamalar, programlar tertip ettiği kurumların başında Ahilik gelmektedir. Bugün bizler de burada çok kapsamlı bir sempozyumla Ahiliği farklı yönleriyle konuşacak ve tartışacağız.

Ben bu sempozyuma “Ahilikte Mezhep Olgusu” başlıklı tebliğimle katılmış bulunmaktayım. Konuyu iki alt başlık altında sunacağım. Önce “Ahiliğin Menşei” başlığı altında Ahilikle başta fütüvvet ve tasavvuf olmak üzere bazı sosyal, siyasi ve mezhebi oluşumların ilişkisini ve dolayısıyla Ahiliğin oluşumundaki etkilerini, sonra Ahiliğin Bünyesinde Mevcut bazı simge, ritüel vb. unsurlardan hareketle “Ahilik ve siyasi-dini mezheplerin ilişkisi” konusunu sunmaya çalışacağım. Benim burada sunacağım bilgi ve değerlendirmeler, öncelikle ülkemizde Ahilik konusunda araştırma yapan hocalarımızın yazdıklarının bir değerlendirmesinden ibaret olacaktır.

1- Ahiliğin Menşei

XIII. Yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu’da Türk toplumunun sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir yeri olan Ahiliğin menşesi meselesi, bu konuya ilgi duyan bütün araştırmacıların üzerinde durduğu Ahiliğe ait önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Burada araştırmacıların bu konuyu incelerken, Ahiliği daha çok adından ve yapısından hareketle, Orta Çağ İslam dünyasındaki Fütüvvet kurumunun

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, SİVAS

bir kopyası, İhvân-ı Safâ'nın uzantısı, Bizans londalarının bir devamı ve Anadolu'da oluşturulmuş özgün bir Türk kurumu şeklinde ele aldığıları anlaşılmaktadır. Bu amaçla Ahiliğin Batılılık, Haşışılık, Karmatılık, Melamilik ve Masonluk gibi siyasi, mezhebi ve süfi oluşumlardan etkilendiği, dolayısıyla bunlara benzetildiği görülmektedir. Özellikle burada bazı araştırmacıların, Ahiliğin bu oluşumlarla olan ilişkisinin boyutunu kendi ön kabulleri doğrultusunda incelediklerini belirtmek gerekir.¹

Ahiliğin menşei ve teşekkülü sürecinde etkilendiği oluşumlar konusunda ileri sürülen tezlerden, onun fütvvetle olan ilişkisi ile sufî bir yapılanmaya sahip olduğu konularında bir fikir birliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Elbette bir kurumun birdenbire, daha önce hiçbir altyapısı olmadan ortaya çıkabileceği gibi, sosyolojik olarak imkansız bir varsayıımı kabul etmek mümkün değildir. Özellikle Ahilik ile Fütvvet arasındaki benzerliklerden, Ahiliğin fütvetten tamamen farklı ve onunla hiç ilgisi bulunmayan bir kurum olduğu şeklindeki bir yaklaşımı savunmak zordur. Örneğin Ahilikle fütvvetin benzer anımlar içerdikleri; kerem, cömertlik, erdem ve şezaat gibi, bulunduğu kişiyi diğer insanlardan farklı kılan, birtakım üstün vasıflarla muttasif kişilere isim oldukları ve fütvvetin tarihte ilk olarak Hz. Ali ve ailesine lakap olduğu kaydı bu konuya ait tüm kaynaklarda ifade edilmektedir.² Yine fütvvet ile tasavvuf arasındaki ilişki ve karşılıklı bir etkileşimin yaşanması, fütvvetin doğusundan itibaren tasavvufun rengini alması, her dönemde fütvvet mensuplarının öğretileri arasında tasavvufun izlerinin bulunması³ gibi hususlar, tabiatıyla Ahilik ile tasavvuf ilişkisini de beraberinde getirmektedir.

Fütvvet konusunu araştıranlar, öncelikle Kur-an'da, Hadislerde ve Arap toplumundaki "fetâ" kavramının anlamı üzerine yönelmişlerdir. Hz. Peygamber'in "Ali'den başka yiğit (fetâ), zülfikardan başka kılıç yoktur," hadisine istinaden İslam'ın ilk yıllarda Hz. Ali'nin gösterdiği yiğitlik ve cesaret, onun en iyi "feta" örneği olmasını sağlamıştır. Fütvvet şecerelerinin çoğunda fütvvet pirlerinin büyük çoğunluğu Hz. Ali'ye

¹ Ahilik konusunda yapılan çalışmalar ve bunların değerlendirilmesi konularında bkz. Ahmet Yaşa Ocak Türk Sufiliğine Bakışlar, İstanbul 1996, s.169-190; Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991, s.7-10

² Bkz. Abdülbaki Gölpinarlı, Tasavvuf, İstanbul, 2000, s.172-174

³ Bkz. Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara 1989, s.22-28; Mehmet Saffet Sarıkaya, XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri, Ankara 2002, s.127-144.

kadar uzanmakta ve bunların çoğunu da tasavvuf ehli kimseler oluşturmaktadır.⁴

Selçuklu sultani I. Giyaseddin Keyhüsrev'in tahta geçtiğinde, culusunu halife Nasır (1179-1225)'a bildirmesi için Şeyh Mecduddin İshak'ı Bağdat'a göndermesi, Şeyh'in dönüşünde beraberinde Muhyiddin A'rabbî, Evhaduddin Kirmânî ve Nasuriddin Mahmud (Ahi Evren) gibi pek çok âlim ve şeyhi Anadolu'ya getirmesi, bunların Sultanlar tarafından himaye edilmeleri ve halifenin Sultan Alaaddin Keykubad'a fütüvvet üniforması giydirmek için fütüvvet teşkilatının Şeyhü'l-Meşayihi Şihabuddin Suhreverdî'yi göndermesi ve bu esnada Konya'da büyük merasimler düzenlemesi gibi pek çok husus, Anadolu'da fütüvvet anlayışının yayılmasında etkili olmuş, dolayısıyla fütüvvet anlayışı içinde ideal kişiliği olan Hz. Ali'ye olan bağlılığı da beraberinde getirmiştir.⁵

Fütüvvet teşkilatı, içerisinde barındırdığı Hz. Ali ve ailesine karşı derin sevgi ve saygıya karşın, çoğu zaman Şii-Bâtinî unsurlarla mücadelede etkin rol oynamıştır. Örneğin halife Nâsır, şii-batını propagandalar ile zor günler yaşayan yönetimini, yıkılmaktan kurtarmak için fütüvvet gruplarından yararlanmak istemiş, bu amaçla kendisini "Reisü'l Fityan" ilan etmiş ve böylece fütüvvete de bir tür resmiyet kazandırmıştır. Yine Şam bölgesindeki fütüvvet grupları sünni inanç etrafında bütünlüğe şii-batînî propagandayla mücadele etmişlerdir.⁶

İslam düşüncesi içerisinde tasavvufi düşünce ile mezhep akımları arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu bir vâkıadır. Hatta kimi zaman herhangi bir hareketin mezhebî veya tasavvufi bir hareketi mi olduğu tartışılmıştır. Özellikle şilik ile tasavvufi arasında pek çok konuda benzerlikler olduğu, etkileşimin yaşandığı hep dile getirilmiştir. Örneğin, tasavvufi düşüncede baskın olan, ancak doktriner bir anlam ifade etmeyen Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve şiilerce önemsenen kimi şahsiyetlerin, tasavvuf geleneğinde ve tarikat secerelerinde aşırı bir şekilde önemsenmelerinin, şiliere karşı bir refleksin sonucu olabileceği düşünülmektedir. Yine şii propaganda ve şii yayılmacılık karşısında kitleleri etkilenmekten engellemek için bazı sünni tarikatların Hz. Ali ve ailesini, onların kahramanlıklarını, yaşadıkları sıkıntuları öne çıkardıkları görülmektedir. Yani, sâfilîk, Hz. Ali ve onun izinden giden ilk

⁴ Bkz. Çağatay, a.g.e., s. 12-13.

⁵ Bkz. Çağatay, a.g.e., s. 17,29. Yazar burada halife Nâsır'ın fütüvveti millî güç yapma gayretlerini anlatır.

⁶ Ahmet Altıntaş, *Türkiye Selçuklularında Sosyal ve Ekonomik Hayat*, (İ.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi) Malatya 1998, s.83-84.

müslümanlara şahsi sevgi ve saygı göstermek ve onların şahsiyetlerini kendine mihver etmek suretiyle şiiliğin karşısına başarılı bir rakip olarak çıkmıştır.⁷ Bu anlayışın, yani Hz. Ali ve ailesine, karşı sevgi ve saygının özellikle Müslüman Türklerde ve Hanefi Mezhep anlayışında önemli bir yer tuttuğu hep müşahede edilmektedir. Dolayısıyla düşünce ve inanç sistemleri arasında karşılıklı etkileşimlerin yaşandığı hep dikkate alınmalıdır ve bunun normal bir durum olduğu kabul edilmelidir.

2- Ahilik'le Bazı Mezhebi Unsurların İlişkisi

Ahilikle ilgili tartışılan hususlardan biri de bu kurumun şii ya da sünñî bir yapıyı temsil edip etmemesi konusudur. Fütüvveti Ahiliğin menşei kabul edenler açısından bu mesele fütüvvet anlayışının mahiyetini belirlemekten, yani sünñî yahut şii bir rengi temsil edip etmediğini tespitten geçmektedir. Bunun yöntemi de fütüvvetnamelerin ve Ahi zaviyelerinde uygulanan giriş merasimleri ile diğer normal ritüellerin dikkatli ve sistemli bir şekilde tahlil edilmesi ile mümkündür. Bu hususta araştırmacılar arasında bir tür ayrılık hemen göze çarpmaktadır. Biz burada, Türkiye'de bu konuda görüş beyan eden araştırmacıların görüşlerini ele alacak ve bazı değerlendirmelerde bulunacağız.

Türkiye'de Ahilik hakkında ilk bilimsel fikirleri ortaya koyan Türk Kültür Tarihinin hemen her alanında olduğu gibi, yine merhum **Fuad Köprülü** olmuştur.⁸ Bu büyük alım Fütüvvet ve Ahilik konularında, bazı kitap ve makalelerinde temel fikirlerini dile getirmiþ, meselenin önemine dikkat çekmiştir. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'da Yesevi dervişlerinin Anadolu'ya geldikten sonra, sahip oldukları zahid ve mütteki anlayışlarının değişerek daha serbest ve felsefi bir şekil aldığıını belirtir. Bunun nedenlerini de, Anadolu'da var olan eski inanç ve kültür kalıntılarına, yaygın vahdeti vücut anlayışının hakimiyetine ve bâtinî akımların varlığına bağlar. O, bu noktada bâtinîlerin İslam aleminin her tarafın ve bilhassa Anadolu ile sıkı bağlantıları olan Suriye'de yerleşiklerini, Anadolu'ya buradan geldiklerini, özellikle sapık inançları yüzünden takibata uğradıklarında tasavvuf perdesi altında tahrik ve fesatlara kalkışıklarını, Anadolu'nun esasen böyle bir hareket için

⁷ Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Daþ- Mehmet Aydın, Ankara, 1996, s. 186-190, 217, 244; Çaðatay, a.g.e., s. 12-13.

⁸ Ýsmail Görkem, Köprülü'nün Ahilik konusunda yaptığı çalışmalarda, kendinden önce bu konuda araştırma yapan Baha Said, Bursalı Mehmet Tahir ve Hasan Fehmi beylerin hazırladıkları raporların etkili olduğu kanaatindedir. Dolayısıyla Köprülü bu raporları görmüştür. Bkz. Baha Said Bey, *Türkiye'de Alevi-Bektaþı, Ahi ve Nusayıri Zümreleri*, Yayına Hazırlayan Ýsmail Görkem, Ankara 2000, s.25-26.

elverişli olduğunu bu bakımdan Babailer ayaklanması, Ahilik teşkilatı, Hurufilik ve Bektaşılık hareketleriyle bunları takip eden dini hareketlerin, esas itibariyle bâtinîlikten çıktığını söyler.⁹ Daha sonra, XIII.yüzyılda Ahilik adı altında çok mühim ve çok yaygın bir meslekî- tasavvufî bekarlar zümresi bulduğunu, bunların Osmanlıların ilk zamanlarında mühim bir vazife gördüklerini, bunların fütûvvet mesleğine sahip olup, senetlerini Hz. Ali vasıtıyla Hz. Peygamber'e kadar götürdüklerini, sufilerin hırkalarına karşılık fütûvvet şalvarı giydiklerini, içlerinde birçok kadılar ve müderrislerin bulduğunu bu teşkilatın herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilat üzerine istinat eden, akidelerini o vasita ile yayan bir tarikat sayılabileceğini belirtir.¹⁰

Köprülü daha sonra yayınladığı “*Anadolu'da İslamiyet*” adlı makalesinde, “Ahiler nâmîyla marûf olan fütûvvet zümrelerin, İslâm aleminin hemen her tarafında göze çarpan Esnaf Teşkilatı'na merbut” bulduğunu ve “Karamîta dâilerinin İsmailî-Bâtinî propagandalarıyla pek sıkı bir surette alakadar” olduğunu ileri sürmekte, ayrıca Ahilik teşkilatlarının Rifailik, Mevlevilik, Bektaşılık ve Halvetilik gibi tarikatlarla da pek çok bakımlardan ilişkili görülmesi gerektiğini, Ahilerin hicri yedinci asrın başından başlayarak dokuzuncu asra kadar, bilhassa anarşî devrelerinde siyaseten pek mühim roller oynadıklarını, yine bu zümrenin Osmanlı saltanatının kurulmasında büyük bir amil olduğunu ve Osmanlı idare-i merkeziyesi layıkıyla kuvvetlendikten sonra sadece esnaf teşkilatı mahiyetinde kaldığını ifade etmektedir.¹¹

Köprülü bu fikirlerinden yaklaşık bir yirmi yıl sonra ise, daha önce ileri sürdürdüğü, Ahiliğin bir tarikat sayılabileceği fikrinden vazgeçmeye, ama onun yalnızca bir esnaf teşkilat olarak da kabul edilemeyeceği görüşünü tekrarla-maktadır.¹²

Yine Köprülü, İbn-i Battuta'nın, gezdiği yerlerdeki Anadolu halkının hepsinin Hanefî olduğu ve içlerinde Kâdirî, Rafîzî, Mu'tezîlî, Harîcî, Mübtedi bulunmadığı¹³ şeklindeki şahadetlerine dayanarak Ahiliği sünî bir kuruluş olarak görmemekte ve “Anadolu’nun sünî merkezlerinde, devlet kontrolü altında, Ahiler Teşkilatının sünî mahiyeti

⁹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1991, s.205-207.

¹⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s.211-215.

¹¹ F. Bodinger- F Köprülü, “*Anadolu'da İslamiyet*”, çev. Ragıp Hulusi, yay.haz. Mehmet Konar, İstanbul, 1996, s. 53,54,98.

¹² Fuad Köprülü, “*Osmanlı Devletinin Kuruluşu*”, Ankara, 1988, s.89-93.

¹³ İbn Battûta,

almış olması, onların menşeilarındaki fikrin yanlışlığını ispat etmez”¹⁴ demektedir. Ancak, biz Köprülü’nün tespitlerinden, İsmailî, Karmatî ve Bâtinî unsurların, zor durumda kalmalarından dolayı Ahiliğe sizdiklarını, bu arada gerçek kimliklerini gizleyerek tasavvuf perdesi altında faaliyet yürüttüklerini anlamaktayız. Bu durumda Ahiliğin devlet ve halk nazarında meşru, kabul edilebilir hatta teşvik edilir olduğunu, Batını unsurların ise Ahilik ve tasavvuf hayatlarını kurtarmak için maske olarak kullandıklarını anlamaktayız. Ayrıca sosyal çevrenin, oralarda teşekkür eden ve gelişen oluşumlar üzerinde baskın ve tabii müessir olduğunu dikkate alır ısek, gerek Batını unsurların Anadolu’da farklı bir çizгиyi benimseyebileceklerini ve gerekse Ahilerin şehir ve kasabalarda farklı inanç ve tutumlar sergileyebileceklerini dikkate almak durumundayız.

Türkiye’de Fütüvvet ve Ahilik konusunda ilk ciddi ve detaylı araştırma yapanlardan birisi de merhum Abdülbaki Gölpinarlı olmuştur. Gölpinarlı, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası’nda “*İslam ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*” adıyla yayınladığı eserinin ilk kısmında, Fütüvvet ve Ahi terimleri üzerinde durmuş, bazı önemli fütüvvetnamelerin ilk defa karşılaşmalarını, tahlillerini yapmış, fütüvvetin erkanı, fütüvvet ehlinin inançları ve fütüvvet teşkilatının yayıldığı yerleri incelemiştir.¹⁵

Gölpinarlı, Fütüvvetle Melameti aynı şeyler olarak kabul etmiş ve fütüvveti, melamet düşüncesinin halka yayılması, işçi ve esnaf sınıfının teşkilatlanması olarak görmüştür. Yine o, fütüvvet ile tasavvuf arasında bazı hususlarda benzerlikler olsa da, aralarında ciddi farklar olduğunu belirtmiştir. Ona göre fütüvvet silsilesi Hz. Muhammed'e ulaşır. Ancak burada tasavvufun bir kolunda olduğu gibi Ebubekir'e dayanan silsile yoktur. Bütün fütüvvet ehli, Ali'yi baş sayar ve ahi denen fütüvvet şeyhlerinin silsileleri, mutlaka Ali'ye ulaştırılır. Onlara göre Ali'nin belini, Hz. Muhammed bağlamış, ona şalvar giydirmiştir.¹⁶ Burada O'nun tasavvuf ile fütüvvet arasında bazı ortak noktaların bulunduğu tespitle beraber, fütüvvet ehlinin, zaviyede oturup riyazette, zikirle uğraşmayı, vakıf malını yemeyi hoş görmeyip, herkesin mutlaka bir iş, bir sanat sahibi olmasını, çalışmasını, elinin emeği ile geçinmesini temel bilmeleri

¹⁴ Köprülü, a.g.e., s.89-93.

¹⁵ Bkz. Abdülbaki Gölpinarlı, “*İslam ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*”, İÜİFM, c.XI, no: 1-4, (Ekim 1949-Temmuz 1950), s. 3-354. Bu makalenin 3-102. Sayfaları arası inceleme, 103-354. Sayfalar arası metinleri ihtiva etmektedir.

¹⁶ Bkz. Abdülbaki Gölpinarlı, *Tasavvuf*, İstanbul, 2000, s. 179-181.

ve kardeşler arasında bir yardımlaşmayı sağlamaları gibi hususlarda ayrıldığını belirttiğini görmekteyiz.

Gölpınarlı, önce melamet ve fütüvvet erbabının ilk devirlerde belli bir mezhebinin olmadığını, ancak kendilerince, yollarının Ali'ye dayanması ve Ehl-i Beyt sevgisinin bunlarda temel bir inanç olduğunu, dolayısıyla bunlarda, Sünnilikten ziyade Şiilik karakterinin daha açık bulunduğuunu belirtir. Sonra, "Fütüvvet ehlinin, kendilerini Ali'ye mensup saymaları, yollarının Ali yolu olduğuna inanmaları, Ehl-i Beyt'e büyük bir sevgi beslemeleri, Ehl-i Beyt imamlarını birlikte anmaları, Veda haccında Hz. Peygamber'in, Ali'yi Allah emriyle vasiy ve imam olarak ümmete bildirdiğini söylemeleri, ilk üç halifenin adlarını annamaları, ansalar bile zevahiri kurtarmak için andikları, okudukları kitaplarda dua ve senalarda, kitapların başlarında Oniki İmam'ın adlarını anıp On ikinci İmami Mehdi kabul etmeleri ve zuhurunu beklemeleri ve daha birçok esaslarda imamiyye inançlarını benimsemiş olmaları düşünülürse, Sünni olmalarına imkan ve ihtimal olmadığını"¹⁷ iddia eder.

Gölpınarlı daha sonra melamiler ile fütüvvetçilerin tam manasıyla İslâmaşeriyye- Caferî mezhebine, yani İmamiyye'ye mensup olmadıklarını, usulde ve furu'da, inançlarında ve geleneklerinde bu mezhebe uymadıklarını, inanç ve geleneklerinin hurafelerle öرülümsü olduğunu ifade eder ve şöyle der "Fütüvvet ehlinin, Fütüvvetnamelere göre törenleri, gelenekleri hiçbir vakit imamiyye inançlarına uymaz; bunlarda uydurular ve hurafeler yer almıştır, bunlarda batînîlik izleri görülmektedir. Sonra fütüvvet ehli arasında sünî olanlar yok muydu; Osmanlı ülkesindeki hafızlar, din adamları, devlet memurları, imamiyye mezhebine mi girmişlerdi? Buna müspet cevap veremeyiz"¹⁸

Gölpınarlı, burada Fütüvvet ehli arasında Caferî mezhebini bilenlerin ve ona uyanların az da olsa bulduğunu kabul etmekte, ancak toplumun tam olarak bu mezhebe mensup olduğunu iddia etmemektedir. O, bu toplumun batînî temayıllerle yoğrulmuş, fakat esas bakımından şî olmasa bile şîleşmiş fakat, hiçbir zaman tam sünî olarak da bulunmamış bir toplum olarak görülmektedir.

Gölpınarlı, Osmanlı'nın ilk zamanlarında padişahların da fütüvvet ehlinden oldukları ve fütüvvet ehlinin reisi sayıldıklarından, Ahiliğin (esnaf teşkilatından) devlette bir birlik halinde olunduğunu belirtir, ancak

¹⁷ Gölpınarlı, *Tasavvuf*, s.185,191-194. Geniş bilgi için Bkz. Gölpınarlı *a.g.m.*, s.57-62.

¹⁸ Gölpınarlı, *a.g.m.*, s.61-62.

Şeyhülislamlığın kurulması ve sünnetin güçlenmesi yüzünden devletten koptuğunu, Fatih'in zamanından itibaren de adeta İran'a bağlı bir teşkilat haline geldiğini Selim ve Süleyman devrinde uygulanan siyasetin fütyüvvet ehlini din dışı gördüğünü fakat bütün olup bitenlerden sonra devletin Ahiliği kontrol altına almak istediğini, ahi Babaların tasdik ve azl yetkisini kendisinin kullanmaya başladığını ifade eder.¹⁹

Köprülü ve Gölpinarlı gibi Ahiliği fütyüvvet teşkilatının bir devamı ve batını, şii karakterli bir teşkilat görenlerin yanında Ahiliği Anadolu'ya özgü, sünni inançlı bir Türk kurumu olarak gören, değerlendiren araştırmacılar da vardır. Ben bu noktada Neşet Çağatay, Y. Nuri Öztürk ve Mikail Bayram'ın yaklaşımları ile Ahmet Yaşar Ocak'ın bazı tespitlerini sunmak istiyorum.

Türkiye'de fütyüvvet ve Ahilik konusunda araştırmaları bulunan bilim adamlarından biri de Neşet Çağatay'dır. Çağatay ilk olarak, 1952 yılında, "Fütyüvvet Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi"²⁰ isimli makalesi ile Ahilik kurumunun kökenini ele almış, 1974 yılında ise *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* adındaki, Ahiliğe munhasır eserini yazmıştır. Çağatay, bu eserin giriş kısmında, Ahiliğin Fütyüvvet kurumundan ayrı ve Türkler'e özgü bir kurum olduğu tezinden hareketle, Fütyüvvet ve Ahiliğin tarifelerini yapmış, girişten sonra fütyüvvetin tarihi gelişimini incelemiş, sonra görünüşte ahiliğe benzer İslam ve Batı dünyasındaki muhtelif kurumlarla Ahiliğin karşılaşmasını yapmıştır. Daha sonra Anadolu Ahiliğinin ortaya çıkışını, Osmanlı döneminde Ahiliğin rolü ile İbn Buttunta'nın Ahiler hakkındaki müşahedelerinin aktarmıştır. Yazar Ahiliğin, Osmanlı esnaf ve sanatkarlar kurumu olarak bu devirde değişime uğrayan kurumun ekonomik ve sosyal faaliyetlerini, teşkilatını, yayılışını incelemiştir. Son olarak, yine fütyüvvetnameler konusuna dönmüş, fütyüvvetin niteliği, kökenleri, türleri, bir devlet başkanı eliyle örgütlenmesi ile fütyüvvetle ahiliğin ayrıntıları konularını incelemiştir.²¹

Neşet Çağatay'ın, Ahiliğin fütyüvvetin mevcut olduğu başka ülkelerde değil de Anadolu'da ortaya çıktıgı tarzındaki tezi, özellikle muhafazakar milliyetçi tarih görüşüne mensup popüler araştırmacılar tarafından benimsenmiş olmakla beraber, O, Türklerin medeni kurumlar geliştirmeye kabiliyetli olmadıkları iddiasına bir tepki olarak bu tezi hararetle savunmuş ve eserinin hemen bütününde bu tezi ispata

¹⁹ Bkz. Gölpinarlı, *Tasavvuf*, s.187-188.

²⁰ Bkz. Neşet Çağatay, "Fütyüvvet – Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", "AÜİFD, I/1 (1952), s.58-68".

²¹ Bkz. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, 1989.

çalışmıştır. Ancak onun bu tezi, yine Ahiliği bir Türk Kurumu olarak Anadolu'da doğmuş kabul eden başta Mikail Bayram ve diğer bazı araştırmacılar tarafından dahi bütünlükle kabul edilmemiştir.²²

Çağatay, fütüvvet teşkilatının kurulmasından önceki dönemlerde, bazı grupların devlet yönetimin zayıf düşüğü durumlarda yağma ve huzursuzluklar çıkardıklarını, bunlar arasında bir mezhep birlliğinin olmadığını, bu nedenle zamanla aralarına Şii, İsmailî vb. heterodoks mezhep mensuplarının girdiğini kaydetmiştir. Bu grupların geçim sıkıntısından kurtulmak ve hayatlarını güvrene almak istediklerini ve zamanla kimi şehirlerde güvenlik güçlerinin yetersiz olduğu durumlarda bunların milis güçler olarak istihdam edildiklerini ve bu dağınık güçlerin zamanla fütüvvet anlayışı etrafından birlikteklilerini ifade etmiştir.²³

Çağatay, Köprülü ve bazı oryantalistlerin, fütüvvvetin batınilikten doğduğu şeklindeki iddiasına ise, şii-batiniliğin X.yy'ın başlarında Fatimi devletinin kuruluşu ile sürekli ve etkili bir örgüt olarak faaliyetlerde bulunduğu, karışık inanç ve saplıtlarla Abbasi hilafetini ortadan kaldırmak ve sünni inanca aykırı inançlar yaymak için her tarafa davetçilerin gönderildiğini belirtmekte; fütüvvvetin Batınilikten çıktıığı konusunun, Şii-imamiyye'ye bağlı halife Nasır'ın düzenlediği fütüvvetnamelerdeki soy kütüklerinde Hz. Ali soyundan gelenlerin isimlerinin bulunmasına dayanılarak ileri sürüldüğünü belirtmiş. Oysa Sühreverdi (v.1234)' den önce yazılmış fütüvvetnamelerde, Risale-i Küseyri'de, sırif cömertliğini anlatmak için geçen, Zeynelabidin (v.712) dışında imamiyye ve başka şii mezheplerin benimsedikleri imamlardan hiçbir hakkında ve sünni kurallar dışında hiçbir kaydın olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca şii- imamiyye'ye mensup olan halife Nasır'ın düzenlediği fütüvvetnamelerde de tam "bâtinî" denecek bir hükmün olmadığını, şii-batinî unsurların fütüvvetnamelere sonraları girdiğini belirtmiştir.²⁴

Yine Çağatay, bütün fütüvvetnamelerde ehli fütüvvvetin giyeceği renklerden söz edilirken, kızıl ve sarı rengin şeytan ve firavun renkleri olduğunu, iğrenç bulunduklarını; bu iki rengin iğrenç sayılmalarının ise Abbasilere isyan eden Babekilerin kırmızı giymeleri ile Fatimilerin bayrak renginin sarı olması ile ilgili olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca halife Nasır'ın İmamiyye mezhebine geçmesinin, devletin belli bölgelerinde Şii

²² Bkz. Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991, s. 27-30.

²³ Çağatay, a.g.e., s.5-6.

²⁴ Bkz. Çağatay, a.g.e., s.14-15.

eğilimli insanların dini-siyasi nedenlerle çıkardıkları isyanları önlemek, benzer amaçla fütüvvet piri ve aynı zamanda Şafi olan büyük tasavvuf bilgini Sühreverdi'nin de, yazdığı fütüvvetnamesine hem tasavvuf hem imamiyye inançları suretiyle, hem sufileri hem de şiiileri fütüvvet ülküsünde ve halifenin başkanlığı altında birleştirmek istedğini²⁵ kaydetmiştir.

Çağatay, Ahilikle, Mevlevilik, Bektaşilik, Melamilik ve Rûfailik gibi tarikatların ahlaki kurallarını, Ahiliğin ile aynı kökenden, yani fütüvvetnamelerden aldıklarından aralarındaki ilişkinin doğal olduğunu, çünkü bu yönde aralarında benzerliklerin bulunduğu, Ahiliğin bu gibi sünî ya da şîî- batînî tarikatlerle aynı nitelikte görülmesinin nedeninin bu ortak köken olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Ahiliğin öteden beri gizli bir dernek sayılmasının ise, bünyesine alacağı yeni üyelerde bir takım nitelikler arandığına ve istedikleri nitelikleri taşımayanların kuruluşun toplantılarına sokulmadığına bağlamıştır.²⁶

Çağatay, Ahiliğe benzeten oluşumların tarihi süreçlerini, amaçlarının ve Ahilikle karşılaşmalarını yapmış ve bu konudaki ilişki ve benzerlikleri reddetmiştir.²⁷

Türkiye'de Ahilik konusunda araştırma yapanlardan birisi de **Mikail Bayram**'dır. Uzunca bir zamanдан beri kendini Ahiliğin ve özellikle de Ahi Evren'in tarihi şahsiyetinin gün ışığına çıkarılmasına adayan Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu* adlı eseri ile bu konuda daha önce çeşitli dergilerde yayınlanmış makalelerini bir anlamda bir araya getirmiştir. O, eserini bir giriş ve beş bölüm halinde derlemiştir. Giriş kısmında "Ahi" kelimesinin sözlük ve istilah anlamları üzerinde durmuş, ahilik konusunda Türkiye'de Batıda ve İslam Dünyasında yapılan çalışmaları vermiş, Birinci bölümde fütüvvet ve tarihçesini ele almış ve "Anadolu'da Fütüvvet" başlığı altında Ahilik-Fütüvvet ilişkisini incelemiştir. Onun bu başlık altında yaptığı değerlendirmelerden Fütüvvet ile Ahilik arasında yakın bir ilişkinin olduğunu ve Ahiliğin Fütüvvet teşkilat yapısının içinde teşekkür ettiğine dair görüşünü anlamaktadır. İkinci bölümde Ahi Evren'in gerçek şahsiyeti ve eserlerinin tespiti, Üçüncü bölümde Ahi Evren'in hayatı, Dördüncü bölümde Ahi Evren'in öldürülmesi ve Ahi Evren'den sonra

²⁵ Bkz. Çağatay, a.g.e., s.17.

²⁶ Bkz. Çağatay, a.g.e., s.51.

²⁷ Çağatay, a.g.e., s.51-65, 73-78.

Ahilik, Beşinci bölümde ise Ahi Teşkilatının kuruluşu, kurucusu, kurucusundaki bu fikrin kaynakları ve yapısı konularını ele almıştır.

Mikail Bayram, fütyüvvet ile tasavvuf arasında sıkı bir ilişki ve benzerlikler bulduğunu, Hz. Ali ve çocukların intikamının alınması konusunda fütyüvvet ehli arasında Hz. Ali'ye özel bir saygı ve önem verildiğini, aynı şeyin tasavvuf için de geçerli olduğunu, fütyüvvet birliklerinin devletlerin hizmetinde görüldükleri gibi bazan da gayri sünni zümreler olarak isyanlarda – Batniler ve Karmatiler isyanında olduğu gibi - aktif rol oynadıklarını belirtmiştir.²⁸ O fütyüvvet teşkilatının halife Nasr tarafından dinî-siyâsi emelleri istikametinde yeniden organize edilip yeni bir mahiyet kazandığını, halifenin bir çok şeyhi de bu amaçla hizmetinde topladığını buna Anadolu'daki Türkmen şeyh ve dervişlerin de katıldığını belirtmiş, ancak halifenin hangi gaye ile Abbasî –sünî politikasından ayrılp şîî-imamiye mezhebine geçmesi konusunun yeterince açık olmadığını, burada bir takım politik hesapların olduğunu kaydetmiştir²⁹.

Yazar halifenin şîiliğini sorgulamış ve “onun şîiliği fütyüvvet silsilesini şîilerin imamlarına dayandırmaktan ibaret bir şîilik miydi yoksa akide bakımından da mı şîî idi?” şeklinde bir ayrılma gitmiştir. Onun yakın çevresinde olan alimlerin ve şeyhlerin hepsinin sünni olması halifenin, hakim sünni dünyaya kendisini kabul ettirmesi, 46 yıl iktidar olması gibi gerçekler dikkate alındığında onun inanç bakımından değil de sadece Fütyüvvet silsilesini şîilerin 12 imamına dayanması yönüyle “imamiyye” mezhebine girmiş olabileceğini, ayrıca onun şîilik ve sünnilîği şahsında birleştirme gibi bir gayret içinde olduğunu da ifade etmiştir.³⁰

Mikail Bayramın Ahilik ve bazı mezhebi unsurlarla ilişkisi konularındaki görüşlerini daha çok Ahi Evren'in hayatını incelerken görmekteyiz. Özellikle O, Ahilikle İhvani Safa, Haşîsiyye Örgütü, Tasavvuf ve Mülâmet ilişkilerini bu bağlamda ele almıştır. Ona göre Ahi Evren, teşkilatçılığı ihvanı Safa ve Batînilikten almıştır.³¹

Türkiye'de Ahilik, Fütyüvvet ve Tasavvuf konusunu, Ahilikle şîî-batîni unsurların ilişkisini inceleyen araştırmacılarından bir diğeri de **Yaşar Nuri Öztürk**'tür. *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler* adlı eserinde,

²⁸ Bayram, a.g.e., s.15-19.

²⁹ Bayram, a.g.e., s.25-26.

³⁰ Bkz. Bayram, a.g.e., s.26-27.

³¹ Bkz. Bayram, a.g.e., s. 143-147.

Yazar Fütüvvet ve Ahilik başlığı altında şu tespitleri yapmıştır: Fütüvvet ve Onun bir teşkilat halindeki uzantısı olan ahilik tasavvufun önemli kavramlarını teşkil ederler. Feta-ahi her şeyden önce bir sufidirler. Fütüvvet-ahilik, Bektaşılık ve Melamilik'le çok derinden ilişkilidirler. Fütüvvet ve ahilik, ayrı iki kurum değil, Ahilik, fütüvvetin Türk illerindeki kurumsallaşması ve teşkilatlanmasıdır. Fütüvvet teşkilat, hicri IV. asırın sonlarından itibaren Türk illerinde ortaya, Ahi teşkilatı olarak çıkıyor ve bu olgu, fütüvvetin manevi çehresini korumakla birlikte Onu Türk insanına has bir karaktere bürüyor. Bir gaziler, alp-erenler, bacılar, dervişler kadrosuyla toplumun ahlak boyutlarından askerlik ve politik boyutlarına kadar bütün alanlara yayılarak genişliyor. Ahilik-Fütüvvet ahlakının esası Hz. Peygamberin direktifleridir. Peygamber ahlakının sahabə içindeki en mükemmel temsilcisi ise Hz. Ali'dir. Bütün tasavvuf disiplinlerinde esas olan Ali ve Ehlibeyt sevgisi fütüvvet ve ahilikte daha fazla dikkat çekiyor. Bunun sebebi "feta" sıfatının Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'ye verilmiş olmasıdır. Bu olgu, fütüvvetin bir Şii kurum olarak ele alınmasını haklı göstermez. Fütüvvet bir feta ahlaki kurumudur. Ali ve Ehlibeyti sevmekle Şiilik aynı şey değildir. O halde ali ve Ehlibeyt sevilir, Şiilik ise, bir sevginin, politik çıkışlara alet edilmesi olayıdır. Yani Ehlibeyt sevgisi dinsel-ruhsal bir olgu, Şiilik ise siyasal bir olgudur. Eğer fütüvvet ve ahilik bünyesindeki bu sevgide siyasal Şiilik manasında yorumlanabilecek belirtiler görülmüşse bunlar kurumun temelinde olan keyfiyetler değil, sonradan ithal edilmiş unsurlardır. Ahilerde gizlilik bir meslek kurumu olmanın zorunlu kuralları ötesine gitmez. Karmati-Bâtinî karakterde bir gizlilik, Ahilik bünyesinde asla mevcut değildir. Ahiler, bünyelerine alacakları kişilerin meslekte ehliyet ve ahlaka temizliğini kontrol etme dışında bir istihbarat da yapmazlardı. Esasen, ana gayesi topluma hizmet olan bir kurumun bünyesi bir "mistik gizlilik"e pek müsait değildir. Bu gerçeğin bir uzantısı olarak ahi zaviyelerinde, sanat erbabı ve esnaf yanında kadı, vaiz, müderris ve yöneticiye kadar her kategoriden insana rastlamak mümkün olmaktadır.³²

Türkiye'de ahilik konusunda yapılan araştırmaları, yayınlanan kitapları *Türk Sufiliğine Bakışlar* adlı eserindeinceleyen Ahmet Yaşar Ocak, Ahiliğe dair eserleri kronolojik sırayla ele almış, bu eserleri tanıtmaya ve değerlendirmeye (yaklaşım, yöntem, kaynaklar, hükmü, kanaat ve yorumlar) tabii tutmuştur. Yazar, Ahilik-fütüvvet ilişkisi, Ahiliğin Anadolu'ya özgü bir kurum olduğu ve Ahiliğin teşkilat yapısında Karmatiliğin rolü konularda kanaatlerini belirtmiştir. Ocak'a göre, Ahiliğin fütüvvetten tamamen farklı ve Onunla hiç ilgisi

³² Yaşar Nuri Öztürk, **Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler**, İstanbul, 1999, s.239-252.

bulunmayan Anadolu'ya özgü bir kurum olduğu, şeklindeki yaklaşım temelsiz ve zorlama bir yaklaşımındır. Çünkü Anadolu dışında, özellikle İran ve Azerbaycan'da, daha Türklerin Anadolu'ya gelişinden çok önceleri yaşamış ve vefat etmiş Ahiler bulunmaktadır. Ayrıca Ahilik gibi bir teşkilatın, ancak iyice gelişmiş yerleşik bir sosyo-ekonomik yapının ürünü olabileceği, dolayısıyla böyle bir altyapıyı daha uzun bir zamanдан beri tanıyan ve benzeri teşekküler çok eski zamandan beri ortaya koymuş toplumlarda, kısaca İran'da aramanın doğru olacağını dair deliller vardır.³³

Yine Ocak'a göre, Melameti fütvvetçilerin esnaf tabakasından olmasından dolayı, bu gelenek üzerine gelişen Ahilik bir esnaf teşkilatı görüntüsü vermi, oysa bu nuanın fark edilmesi gereklidir, aksi halde Ahilik'teki sufi tarikatların hemen aynı olan silsile-i meratibi ve bunun yansıtımı teşkilat yapısını izah mümkün değildir. Dolayısıyla Ahilik, fütvvet teşkilatı ile sıkı bağlantılı, Türkler tarafından Anadolu'da geliştirilmekte beraber, birtakım İrani kökleri olan bir teşkilattır. İlk fütvvetname sayılan Süleimi'nin (v.1021) *fütvvetnamesinden* Süherverdi (v.1234)'nın yazdığı küçük risaleye gelinceye kadar fütvvetnamelerde açık ve belirgin bir Şii motife rastlanmaz. Diğer yandan Anadolu'da XV. yüzyıldan itibaren Ahiler'le Bektaşiler arasında cemaate giriş merasimleri, kullanılan terceman ve gülbanklar arasında benzerlikler vardır. burada Şii motiflerin varlığı ile, Ahiliğin bütün yönleriyle Şii bir kurum olduğunu söylemek arasında fark vardır. Ne var ki, Ahi teşkilatlarını klasik manada su katılmamış sünni bir kurum olarak kabul etmek de gerçeği tam yansımaz. Zaten ahilerin XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı merkez yönetimin takip ettiği baskı politikası sonucu dağılarak diğer tarikatlerden çok, Bektaşı ve Melami Cemaatleri içine dağılmaları da bunun bir başka göstergesidir.³⁴

³³ Bkz. Ocak, a.g.e., s.179-184.

³⁴ Bkz. Ocak, a.g.e., s.185-190.

AHİLİK EĞİTİM ANLAYIŞININ CUMHURİYET DÖNEMİ MESLEK EĞİTİMİNE YANSIMASI

Durdur Mehmet BURAK*

Nazmi ÖZÇELİK*

Bir milletin gelişmesini sağlayan en önemli kaynak, millî hedeflerine uygun olarak yetiştirdiği insanlardır. Bu sebeple, bütün milletlerin gelecek nesillerinin iyi veya kötü yetiştirilmesi o milletlerin kaderini tayin eder¹. Dolayısıyla eğitim, her demokratik ülkenin yürütme mecburiyetinde olduğu temel hedeflerin başında gelir. Her millet, tarihinden, sosyal ve kültürel geçmişinden ders alarak, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri takip edebilecek şekilde kendi özüne uygun bir eğitim politikasını geliştirmek ve buna göre kurduğu sistemi işletmek zorundadır².

Milletler sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerine paralel olarak eğitim sistemlerini de değiştirmek ve geliştirmek mecburiyetindedirler. Bunu yapamadıkları takdirde, kalkınmanın en önemli vasıtası olarak kabul edilen eğitim, o ülkeler için bunalımın ve problemlerin merkez üssü olur.

Meslekî ve Teknik Öğretim Sistemimizin amacı; millî eğitim sistemimizin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak, ülkemizin ihtiyaç duyduğu kaliteli, verimli, üretken, iyi ahlaklı, Atatürk İlkelerine ve İnkılaplarına bağlı insan gücü yetiştirmektir. Sanayileşmekte olan ülkemizin temel problemlerinden biri de gelişmeye paralel olarak ihtiyaç duyulan insan gücünü yetiştirmek ve sanayideki üretim teknolojilerinin değişmesine uygun olarak yetişmiş insan gücüne canlılık kazandırmaktır.

* Yard. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, KIRŞEHİR

* Yard. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, KIRŞEHİR

¹ Davison; Roderic H. ; The Impact of the West on the Ottoman Empire 1774-1923, Austin Texas, 1990, s. 173-175

² Nişancı, Abdullah; **Millî Eğitim Meselelerimiz**; Yeni Asya Yayıncıları, Sosyal Bilimler Serisi, No, 7, İstanbul, 1981, s.38.

Eğitim, bilim ve sanat, toplu anlamıyla kültür bir ulusun bilincidir. Eğitim ayrıca o bilinci oluşturan eylemdir. Her ulusun bilinci, eğitim ve kültür varlıklarındaki zenginliği ölçüsündedir.

İnsan, yaşamı ve zekası, anlayışı ve kavrayışı ile bulunduğu zamanın, çevrenin ve ortamın tutsağıdır, bu tutsağıktan ancak gördüğü eğitim ve kazandığı kültür ölçüsünde kurtulup özgürlüğe kavuşabilir³. Eğitim, kalkınma çabasının gerçekleşmesi için gerekli özelliklere ve yeterli sayıda elemanların yetiştirilmesinde başlıca yoldur. Eğitim toplumun yaratıcı gücünü ve verimini artıran ve toplumda kişilere kabiliyetlerine göre yetişme imkânı veren, fırsat eşitliği ve sosyal adalet ilkelerini gerçekleştiren en etkili araçtır.

“Ahi” kelimesi Arapça “kardeş” manasına gelmektedir. Divân-u Lûgatu Türk’te “Ahî” kelimesinin eli açık, cömert mânâsına geldiği kaydedilmektedir⁴.

XIII. asırda bir esnaf örgütü olarak kurulup gelişen Ahilik, toplumun çalışma ve toplumsal yaşamında yüzyıllarca önemli bir yer tutmuştur. Yamak, çırak, kalfa ve usta kademeleri oluşturulmuş, bu alanda bugün bile geçerli sayılabilenek ilkeler konmuştur. Her kademenin görev ve sorumlulukları belirlenmiş, çalışma ve terfi belli koşullara bağlanmış, uygun bir denetim ve yardımlaşma düzeni geliştirilmiştir⁵.

Ahiler Osmanlıların ilk zamanlarında çok önemli rol oynamışlar, Anadolu'da güvenliği sağlamak amacıyla çalışarak, bu sırada silahlı kuvvetlerini dış işlerine yöneltmek zorunda olan Osmanlıların yükünü hafifletmiştir. Osmanlı Devleti'nin merkezî idaresi yeterince güçlendikten sonra, Ahi Birliklerinin siyasi rollerine ihtiyaç kalmamış ve bu teşkilât siyasi görevini tamamlamış daha sonra hiçbir kargaşa meydan vermeden kendi kendini feshetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 18. yüzyıla kadar Ahi Birlikleri gelişmişler ve Türk iktisadi ve sosyal hayatında önemli katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde “İstanbul'daki devlet büyüklerinden Anadolu'daki en yoksul halka kadar herkesin bütün ihtiyaçları ülkede üretilen yerli malla karşılaşıyordu”⁶. Ahi Birliklerinde yetişen

³ İnan, M. Rauf; “Atatürk’ün Eğitimci Kişiliği”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 1.

⁴ Kaşgarlı, Mahmut; *Divânu Lûgati't-Türk*, Türk Dil Kurumu Yayıncılık, Ankara, 1986 c. 1, s. 90.

⁵ Şimşek, Muhittin; *Toplam Kalite Yöntemi İle Ahilik Teşkilatının Karşılaştırılması*; Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 5.

⁶ Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Federasyonu yayınları, Güneş Matbaacılık, T.A.Ş. Ankara, 1973, s. 105.

sanatkârların, eserlerindeki estetik ve kaliteli malzeme kullanımındaki hassasiyetlerini bütün dünya kabul etmişti.

Her ahi, belirli kalite ve mikarda mal kullanır, belirli üretim tekniklerine bağlı kalarak mal üretir ve imal ettiği eşyayı belirli fiyatata satardı. Bu kuralı ihlâl edenler şiddetli cezaya çarptırıldı.

Ahilikteki ahlâk ve iktisat anlayışı sanatkârların işleri ile bütünleşmesini sağlayarak, uygun bir çalışma ortamı meydana getirmiştir. Bunun sonucu olarak, üretilen eşya sanatkâr için iktisadî değerin üzerinde bir anlam taşımıştır. Sanatkârın işine kendi ruhunu yansittığı bu anlayışta, üretim rekabeti; daha fazla mal üretme yerine, daha mükemmel eser yapma şeklinde gerçekleşmiştir.

Ahi Birliklerinin Kuruluşu:

Ahi Birlikleri her kurum gibi, belli ihtiyaçları karşılamak gayesi ile kurulmuştur. "Asya'dan gelme sanatkâr ve tüccar Türklerin, yerli tüccar ve sanatkârlar arasında tutunabilmeleri, onlarla yaşışabilmeleri, ancak, aralarında bir teşkilât kurarak dayanışma sağlamaları, bu yolla iyi, sağlam ve standart mal yapıp satmaları ile mümkün olabilirdi"⁷. Ahi Birlikleri doğal olarak bu ağır şartların ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Ahi Birliklerinin Kaynağı:

Ahi Birliklerinde; doğrudan bir devlet denetimi yoktur. Kuruluş yıllarda devlet Ahi Birliklerinin idaresine karışmamıştır. Daha sonraki dönemlerde ise birlik idaresine seçilen bazı görevlilerin görevlerine hükümet yetkililerinin onayından sonra başlaması prensibi getirilerek dolaylı bir denetim sağlanmıştır.

Ahi Birliklerinin yapısı

Ahiliğin asıl amacı; insanların dünya ve ahrette huzur içinde olmalarını sağlamaktır. Bu anlayış ahilerin dünya için ahretini ve ahret için dünyasını terk etmeyen dengeli bir hayat anlayışı geliştirmelerini sağlamıştır.

Ahiler çatışmacı değil, dayanışmacı bir ruh yapısına sahiptiler. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi münasebetler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak Ahi Birliklerinin başta gelen amacıdır. Toplumda çeşitli statülerin ortaya olmasını; bazı insanların zengin, bazlarının da fakir olmasını ahilik normal karşılar.

⁷ Çağatay, Neşet; **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, No. 123, Ankara, 1974, s. 59.

Ancak, güçlünün zayıfı ezmesine veya bir kısmının haksız kazanç sağlamaşına ahilik şiddetle karşıdır.

Teşkilâtlanma:

Ahilik esas itibariyle esnaf arasında benimsenmiştir. Bu bakımından ahilik denilince esnaf, esnaf denilince ahilik akla gelmektedir. Şüphesiz, ahiliğin esnaf arasında gelişmesi tesadüf değildir.

El emeği, göz nuru ile yapılan üretim ahilikçe en övülmeye değer geçinme yolu olarak kabul edilmiştir.

1. Çıraklığa Giriş:

Çıraklığa giriş en az 12 yaşında olmak gereklidir. Çıraklıktan önce yamakkılık dönemi vardır. Yamak işyerinde ayak işlerini yapan yardımcı durumundadır. Bir ücret almaz ve iki yıl çalışır. Yamakkılık çıraklığa geçiş için bir deneme süresi gibi kabul edilir. Bu çalışma sırasında ustası, işine bağlılığını, ahlakını, becerikliliğini sınar ve çıraklığa yükseltilmeye lâyık olup olmadığına karar verir.

2. Eğitim:

Çırak adayının namaza, işyerine düzenli devam etmesi, ustasına, kalfasına, ana-babasına saygılı ve bağlı olması, yalan söylememesi ögütlenir. Çırak, kalfa ve ustası ile üretimin her kademesinde birlikte çalışarak sanatını öğrenir. Süresi 3 ile 6 yıl arasında mesleğe göre değişir.

3. Ücret:

Çırağa üretime yaptığı katkının karşılığı olarak bir ücret ödendiği bilinmektedir. Ücret meslekten mesleğe farklılıklar göstermektedir. Ayrıca çırığın sabah kahvaltısı ve öğle yemeği çalıştığı iş yerince karşılanır.

4. Ayırımı Önleme:

Ahi örgütünün sadece ustaların sorunları ile değil kalfa ve çıraklıların sorunları ile de ilgilenmesi, işyerinde işçi sahibi ile işçileri durumundaki kişiler arasında bir ayırım gözetmemesi, iç çekişmeleri önlemek için çok olumlu bir sonuç vermiştir.

5. Mesleki Yeterliliğe Önem Verme:

Esnafın yaptığı işin kalitesinin üst düzeyde tutulması Ahiliğin amaçlarından biri olmuştur. Üretimi ihtiyaça göre ayarlamak, sanat ve iş ahlaklısı yerleştirmek, sosyal dayanışma sağlamak, ülkeye yapılacak yabancı saldırılara karşı devletin silahlı kuvvetlerine yardımcı olmak Ahiliğin amaçları arasında yer almıştır.

6. Çalışma Hayatını Düzene Koyma:

İşyeri açabilme yetkisinin ancak usta unvanına sahip kişilere verilmesi, bu unvana yükselebilmesi için geçirilmesi gereken aşamaların titizlikle tespit edilmesi, usta-kalfa-çırak arasında ilişkilerin belirlenmiş olması her kademedeki kişiler için özel giysisinin bulunması çalışma hayatını düzene koyma çalışmalarına birer örnektir. Ayrıca fiyat ve kalitenin titizlikle kontrol edildiği de bilinmektedir.

7. Denetim:

Kırşehir'deki merkezden gelen yetkililer (şeyhler) yılda bir kere çırak ve kalfaların çalışmalarını ve öğretimi teftiş ederlerdi. İşyerlerinin birbirlerinden çırak çalmaları önlenirdi.

8. Merasimler:

Merasimler, ilgili oldukları konuların felsefesini; göze, kulağa ve kalbe hitap edecek biçimde şekillendiren hareketli, canlı gösterilerdir. Gösteriler, dirlendirici, hatırlatıcı, eğitici özellikleri olan ahi merasimleri yüzyılımızın pek yaygın olan diploma törenlerinin ötesinde çok anlamlı ve çok kapsamlı özellikleri vardır.

Çıraklık bir kurum olarak bugün de varlığını korumaktadır. Okul işyeri işbirliğini en ileri düzeyde gerçekleştirdiği, eğitimin maliyetini büyük ölçüde düşürdüğü, gerçek üretim koşullarında yapıldığı, iş organizasyonları ve insan ilişkilerinin en iyi şekilde öğrenilmesini sağladığı için çıraklık eğitiminin daha uzun yıllar önemli bir meslek eğitim biçimi ve aynı zamanda bir hayat fakültesi olarak varlığını devam ettireceği bir geçektir.

İMPARATORLUK DÖNEMİNDE MESLEKİ EĞİTİM

Tanzimat Fermanının ilânından sonra, eğitim sahasında reformlar yapılması için teşebbüslerle geçilmiş, bu arada fabrikalarda çalışacak kalifiye teknik eleman yetiştirmek gayesiyle bir "Sanayi Mektebi" kurulmuştur. Bu mektebin kesin olarak hangi tarihte kurulduğu bilinmemektedir. Ancak 1848 yılında İstanbul'a gelmiş olan İngiliz seyyah Mak Farlan sanayi mektebi hakkında kısa bilgi vermekte ve uzun süre eğitime devam etmeden kapandığını belirtmektedir⁸.

1839-1864 yılları arasında meslekî eğitimin geliştirilmesi hususunda bazı çalışmalar yapılmıştır. 1864 yılında kalifiye teknik eleman yetiştirmeye hususundaki çalışmaları yürüten 7 kişilik "Islah-i

⁸ Ergin, Osman; **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, Cilt:1,2, s. 627.

Sanayı” komisyonu 1866 yılında “Mekteb-i Sanayin açılmasına karar vermiştir⁹.

Tanzimat dönemindeki önemli gelişmelerden biri de 1 Eylül 1869 tarihinde yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesidir. Bu nizamname ile orta dereceli meslekî ve teknik okullar bakanlığından ayrılarak Islah-1 Sanayi Komisyonunun sorumluluğuna bırakılmıştır.

Diğer bir çalışma, 1904’te Maarif Nazırı Hâşim Paşa başkanlığında kurulan komisyon çalışmasıdır. Komisyon, sivil, askerî her derecedeki okulların öğretim programlarının ihtiyaçlara uygun olarak yeniden düzenlenmesi için ve çözüm önerileri sunmuştur.

1913 yılında kalifiye teknik eleman yetiştirme konusundaki önemli gelişmelerden biri de sanayi mekteplerinin, idare-i umumiye-i vilâyet kanunu ile giderlerinin illerin özel bütçelerinden karşılanmasıının sağlanması ve bu kurumların valiliklere bağlanmasıdır. 1913 yılında uygun olan İdadîlerde ziraat ve sanayi şubelerinin açılmasına da karar verilir.

İkinci Meşrutiyet döneminde açılan, fakat harpler sebebiyle Cumhuriyet'e kadar devam edemeyerek kapanan diğer bir okul çeşidi de Çırak Okullarıdır. Bu okullar hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak, İstanbul'da 1918 yılında 8 çırak okulunun bulunduğu ve bu okullarda yaklaşık 500 kadar öğrencinin öğrenim gördüğünü biliyoruz¹⁰.

Cumhuriyet Döneminde Meslekî ve Teknik Eğitim:

Cumhuriyetin ilk yıllarda hükümetler eğitimde yapılacak reformun prensiplerinin tespit etmeye çalışırken, yabancı ilim adamlarının da görüşlerinden istifade etmeyi uygun görmüşler ve bunun için birçok eğitimciyi Türkiye'ye davet etmişlerdir. Bunlarda kendi gözlemleri doğrultusunda rapor hazırlamışlardır.

1924 yılında Amerikalı eğitimci John Dewey ülkemize davet edilmiştir¹¹. Ülkemizde yaptığı inceleme neticesinde elde ettiği bilgileri rapora aktaran John Dewey, Millî Eğitim Bakanlığı merkez teşkilâtında meslekî ve teknik öğretim işleri için bir birimin kurulmasını teklif etmiştir¹².

⁹ Doğan, Hifzi; ”Meslekî ve Teknik Eğitim”; Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 357.

¹⁰ Ergin; a.g.e., s. 1545.

¹¹ Sidal, Cavit; ”Çıraklık Eğitimi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 427-429.

¹² Doğan, Hifzi; ”Meslekî ve Teknik Eğitim”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 362-370.

Yabancı uzmanların görüşleri yanında, İstanbul Üniversitesi'nin de meslekî ve teknik eğitim hakkındaki görüşleri alınmıştır. Bu üniversitenin Pedagoji Kürsüsü Başkanı İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından Millî Eğitim Bakanlığı'na verilen 20.08.1927 tarihli "Türkiye'de Meslek Mekteplerinin İslahı ve Tesisi Hakkında Raporu" da önemli görüşlere yer verilmiştir¹³.

Meslekî ve teknik öğretim konusunda yerli ve yabancı uzmanların hazırladıkları bütün raporları inceleyerek teklifler getirmek üzere Bakanlıklar arası bir komisyon kurulur. Bu komisyon iki yıllık bir çalışma sonucu hazırladığı ve 1936 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na sunulan raporda, kalifiye teknik eleman yetiştirmek üzere;

1-Küçük sanat erbabının yanında çalışan çıraklarla sanayi kuruluşları için ileride lâzım olacak çırakları yetiştirmek üzere Çırak Okullarının;

2-İptidâî şekilde bulunan bazı mahalli sanatlarda çalışanlara meslekî bilgiler kazandırmak ve bu gibi sanatların gelişmesine yardım etmek amacıyla Gezici ve Geçici Kursların,

3-Mevcut ve ileride açılacak fabrikaların ihtiyacı olan fabrika uzman işçiler ve bayındırlık işlerinin çeşitli şubelerinde çalıştırılacak tekniker seviyesindeki elemanları yetiştirmek üzere bugünkü mevcutları artırarak ve geliştirilerek Meslek ve Sanat Okullarının açılması teklif edildi¹⁴.

Cumhuriyet döneminde Millî Eğitim konusundaki en önemli gelişme 3 Mart 1924 tarihinde çıkartılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur¹⁵. Bu kanunla Şeriyye ve Evkaf Vekâleti'nin veya özel vakıfların idare ettiği bütün medrese ve okullar dâhil olmak üzere ülkedeki ilim ve eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. İlk defa 1926 yılında Millî Eğitim Bakanlığı merkez teşkilâtında mesleki ve teknik öğretim işleriyle ilgilenmek üzere İlköğretim Dairesi görevlendirilir. Bir yıl sonra da bu görev Yükseköğretim dairesine verilerek dairenin adı "Yüksek ve Meslekî Öğretim Genel Müdürlüğü" olarak değiştirilir¹⁶.

¹³ Özalp-Ataünal, a.g.e. s. 587.

¹⁴ Millî Eğitim Bakanlığı, "Meslekî ve Teknik Öğretimin Tarihi Gelişimi," Meslekî ve Teknik Öğretim Dergisi, Yıl 29, Sayı 339, Mayıs 1981, s.8.

^{15 16} Akgün, Seçil; "Tevhid-i Tedrisat" Cumhuriyet Dönemimde Eğitim, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 37.

¹⁶ Doğan, Hifzi-Alkan, Cevat-Sezgin, S. İlhan; **Meslekî ve Teknik Eğitim Prensipleri**, Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi yayınları, Ankara, 1980, s. 68.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 13.10.1929 gün ve 134 sayılı kararıyla meslek okulları eğitim ve öğrenim sürelerinde birlik sağlanmış; öğrenim süreleri, ilkokul üzerine, ikisi hazırlık ve üçü de meslekî olmak üzere beş yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca, Ankara, İstanbul ve Bursa'daki sanat okullarının bünyesinde öğretim süresi 3 yıl olan ve gece öğretimi yapan akşam sanat okulları açılmıştır. 1929 yılında çıkartılan 941 sayılı kanunla da sanat okullarının iaşe giderleriyle öğretmen maaşlarının karşılanması için genel bütçeden yardım sağlanmıştır.

22.07.1931 gün ve 1867 sayılı "Sanat ve Yapı Mekteplerinin İdaresi hakkında Kanun" ile bütün iller 9 bölgeye ayrılmış ve her bölgeye bir erkek sanat okulu verilerek okulların masraflarının o bölgedeki illerce karşılanması sağlanmıştır.

10.06.1933 gün ve 2287 sayılı "Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri" hakkındaki Kanunla Millî Eğitim Bakanlığı Merkez teşkilâtında Meslekî ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

17 Haziran 1938 tarihinde çıkartılan 3457 sayılı Sinaâ Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Meslekî kurslar açılmasına dair kanun da çıraklık eğitimi bakımından büyük öneme haizdir.

Talim ve Terbiye kurulunun 11.03.1940 gün ve 42 sayılı kararı ile sanat okulları; birinci devreleri üç, ikinci devreleri iki yıl olmak üzere yine beş yıllık eğitim kurumları olarak yeniden düzenlenir. Daha sonra bu okulların birinci devrelerine "orta sanat okulu", ikinci devrelerine "sanat enstitüsü" adı verilir.

14.08.1942 gün ve 4302 sayılı Kanunla, meslekî ve teknik eğitimi geliştirmek amacıyla, her yıl harcanacak miktarı 8 milyonu geçmemek ve on yıl devam etmek üzere 31 milyon liralık ek ödenek tahsis edilir.

1963 yılı icra plânında; Akşam sanat Okulları ve Çıraklık Eğitimi tasarıları ile Meslekî ve Teknik Öğretim Danışma Yüksek Kurulu hakkındaki tasarıının kanunlaşması istenmiştir¹⁷.

İlkokulu bitiren gençlere meslek öğretmek amacıyla kurulan Yetişkinler Teknik Eğitim Merkezleri 1963–1964 öğretim yılında öğretme başlamıştır.

1964 yılı icra plânında, teknisyen olabilmek için ortaokuldan sonra en az 4 yıllık bir eğitime ihtiyaç olduğu belirtilmiştir, iki yıllık sanat enstitüsünün mezunlarının akşam kursları yoluyla iki yıl daha eğitilerek

¹⁷ Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1963 Yılı Programı İcra Plâni, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1963, s. 75.

teknisyen yapılmasını istenmiştir¹⁸. Ancak 1966 yılında daha değişik bir çözüme gidilmiş, sanat enstitülerinin eğitim süresi 2 yıldan üç yıla çıkarılmıştır.

Bütün bu tedbirler, kalifiye teknik elemanların örgün eğitim yerine sanayi içinde eğitim veya yaygın eğitim yoluyla yetiştirilmesi için alınmıştır. Ancak, bunun başarı sağlamadığı gibi, örgün meslek okullarındaki öğrenci sayılarında da planlanan hedeflere ulaşışlamamıştır.

19.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu ile meslekî ve teknik eğitim sistemimiz yeni bir yapıya kavuşturulmuştur. Meslekî ve teknik eğitim sistemimizi bir bütin olarak ele alıp yeniden düzenleyen kanuna göre bu sistem;

- Çıraklık Eğitimi,
- İşletmelerde Meslek Eğitimi,
- Meslek Kursları olmak üzere üç alt sistemden meydana gelmektedir.

İşletmelerde meslek Eğitimi, 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek eğitimi kanunu ile meslek liselerinde okuyan öğrencilerin pratik eğitimlerini işyerlerinde yapmalarına imkân sağlanmıştır.

Çıraklık eğitimi, ilköğretimi bitirip bir üst öğretime gidemeyen veya çeşitli nedenlerle örgün eğitimin dışında kalmış ortaöğretim çağındaki çocukların ve gençlerin eğitimini kapsamaktadır. En az ilköğretim mezunu olanlardan 14 yaşını tamamlamış ve 19 yaşından gün almamış olanlar çıraklık eğitimine devam edebilmektedir. Bütün illerde yasa kapsamında 89 meslek dalında eğitim verilmektedir¹⁹.

Meslek Kursları 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi kanunu başlıca 3 çeşit meslek kursu açılacağını hükmeye bağlamıştır.

Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası ile yapılan düzenlemeler sonucunda meslekî eğitim sistemi; örgün meslekî eğitim, çıraklık eğitimi ve meslek kursları olmak üzere üç temel uygulama alanı bulmuştur. Örgün meslek eğitimini bitirenler; bir yıl süreli iş deneyiminden sonra ustalık sınavlarına girebilmektedir. Çıraklık eğitiminin süresi 3 yıldır. Bu eğitimi tamamlayanlar kalfalık sınavlarına girebilmektedir Kalfalık belgesi almaya hak kazananlar ustalık eğitimine 3 yıl veya devam

¹⁸ Devlet Plânlama Teşkilâtı, **1964 Yılı Programı İcra Plâni**, , Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1963, s. 69.

¹⁹ Işık Y, Aksoy Z, Katırcı M, Mısırlıoğlu, A; **2001 Yılı Başında Milli Eğitim**, Milli Eğitim Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 2000 s. 150–151.

etmemeleri halinde ise 5 yıl süreli iş deneyiminden sonra ustalık sınavlarına girebilmektedir. Ustalık belgesi olmayanlar müstakil işyeri açamamakta, usta olarak çalışamamaktadır.

—Özel eğitim kursları; özel eğitime muhtaç iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlayıcı kurslardır.

—Geliştirme ve Uyum Kursları; çalışanların iş verimini yükseltmek, onların yeni teknolojilere uyumunu ve meslekte gelişmesini sağlamak amacıyla düzenlenen kurslardır

Meslek kursları; örgün eğitim sisteminden ayrılmış, istihdam için gerekli yeterlige sahip olmayan kişileri, iş hayatında istihdam imkânı olan görevlere hazırlamak amacıyla düzenlenen kurslardır.

SONUÇ:

Meslekî ve teknik eğitim sistemimizin Ahi Birlikleri eğitim sistemine özde benzedikleri gerceği inkâr edilemez. Cumhuriyet döneminde kurulan mesleki ve teknik eğitim dernekleri arasındaki dayanışma Ahi Birliklerindeki sosyal dayanışmaya benzemektedir. Cumhuriyet döneminde meslekî ve teknik eğitim veren bütün okullarında belirli dönemlerde her meslek dalında uygulamalı eğitim şartı getirilmiştir. Ahi Birliklerinde olduğu gibi; Cumhuriyet döneminde mesleki ve teknik eğitim veren usta-çırak terimi çok özel bir anlam ifade etmektedir. Bu terimi bugünde bir öğretim üyesi ve asistanı içinde çoğu kez kullanmaktayız. Usta: Bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını kazanmış ve bunları mal ve hizmet üretiminde iş hayatınca kabul edilebilecek standartlarda uygulayabilen; üretimi plânlayabilen; üretim sırasında çıkacak problemleri çözümleyebilen; düşüncelerini yazılı, sözlü ve resim ile açıklayabilen; üretim ile ilgili pratik hesaplamaları yapabilen kişidir.

19 Haziran 1986 tarihinde “3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, meslek eğitimine reform niteliğinde yenilikler getirmiştir, esnaf ve sanatkârlar bu kanunu “Ahilik Sistemine Dönüş” olarak değerlendirmiştirlerdir.

Ahi Birliklerinde olduğu gibi; Cumhuriyet döneminde mesleki ve teknik eğitimde işyeri açabilme yetkisinin ancak usta unvanına sahip kişilere verilmesi bir benzerlidir. Ayrıca ustalık unvanına yükselebilme için geçirilmesi gereken eğitim aşamalarının titizlikle tespit edilmesi, usta-kalfa-çırak arasındaki ilişkilerin belirlenmiş olması her kademedeki kişiler için özel giysinin bulunması çalışma hayatını düzene koyma çalışmalarına birer örnektir. Ayrıca fiyat ve kalitenin titizlikle kontrol edildiği de bilinmektedir.

Meslek ve Teknik Eğitim veren Kurum ve Kuruluşların öğrencileri genellikle yatılı öğrencilerdir. Masrafları kurumlarca karşılanmaktadır. Hatta çıraklar, teorik eğitimlerini haftada bir gün çıraklık eğitimi veren merkezi veya işletmelerce temin edilen eğitim yerlerinde, pratik eğitimlerini ise haftada 5 gün süreyle işyerlerinde gerçek iş ortamında görmektedir. Ayrıca, yasa kapsamında bulunan mesleklerde bir iş yerinde çalışan ve çıraklık sözleşmesi yapanlar, öğrencilik haklarından tümüyle yararlanabilmekte ve eğitim süresince sigorta primleri 1475 sayılı İş Yasasının 33. maddesi gereğince öğrencilerin yaşına uygun asgarî ücretin yüzde 50'si üzerinden bakanlık bütçesine konulan ödenekle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla, Sosyal Güvenlik şemsiyesi altına alınan çırak öğrenciler, Ahi Birliklerindeki Sosyal yardımlaşma ve dayanışma şemsiyesi altına alınan çırakların modern bir şeklidir.

KAYNAKÇA

Akdağ, Mustafa, 1979, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, Tekin Yayınevi, 3. Basım, Cilt 1, Ankara.

Akgün, Seçil, 1983, "Tevhid-i Tedrisat", Cumhuriyet Dönemimde Eğitim, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Bayraktar, M. Faruk, 1984, *İslâm Eğitiminde Öğrenci-Öğretmen Münasebetleri*, İstanbul. Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr, 1973, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Federasyonu Yayınları, Güneş Matbaacılık, T.A.Ş. Ankara.

Bayram, Mikail, 1986, "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu ve Gelişmesi", Ahilik ve Esnaf; İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Derneği Bırlığı Yayınları, İstanbul.

Çağatay, Neşet, 1974, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, No. 123, Ankara.

Çevik, İzzet, 1986, *Endüstriyel Meslekî ve Teknik Öğretimde Örgütlenme Sorunları*, T.O.D.A.İ.E., Basılmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.

Davison, Roderic H, (Çev. D. Mehmet Burak) 2004, *Kısa Türkiye Tarihi*, Babil Yayınları, Ankara.

Devlet Plânlama Teşkilâti, 1963, *1963 Yılı Programı İcra Plâni*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Devlet Plânlama Teşkilâti, 1964, *1964 Yılı Programı İcra Plâni*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, Doğan, Hıfzı, 1983, "Meslekî ve Teknik

Eğitim", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Doğan, Hıfzı-Alkan, Cevat-Sezgin, S. İlhan, 1980, **Meslekî ve Teknik Eğitim Prensipleri**, Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yayıncıları, Ankara.

Ekinci, Yusuf, 1987, **Ahiliğin Işığında Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Meslek Eğitimi**, Ankara Üniversitesi, Atatürk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara. Ergin, Osman, 1977, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul.

Güllülü, Sabahattin, 1977, **Ahî Birlikleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Gürata, Mithat, 1975, **Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar**, Tisa Matbaacılık, Ankara.

İnan, M. Rauf, 1983, "Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği", **Cumhuriyet Dönemimde Eğitim**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Kaşgarlı, Mahmut, 1986, **Divânu Lûgati't-Türk**, Türk Dil Kurumu Yayıni, Ankara.

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1984, **Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri**, Millî Eğitim Basımevi, Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı, Mayıs 1981, "Meslekî ve Teknik Öğretimin Tarihi Gelişimi," Meslekî ve Teknik Öğretim Dergisi, Yıl 29, Sayı 339.

Özalp, Reşat-Ataünal, Aydoğan, 1977, **Türk Millî Eğitiminde Düzenleme Teşkilâtu**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

Sıdal, Cavit, 1983, "Çıraklık Eğitimi" **Cumhuriyet Dönemimde Eğitim**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

Şimşek, Muhittin, 2002, **Toplam Kalite Yöntemi İle Ahilik Teşkilatının Karşılaştırılması**; Hayat Yayıncılık, İstanbul.

Turan, Osman, 1971, **Selçuklular ve İslâmiyet**; Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVLERİNDÉ ÂHİLİKLE ALAKALI İKİ BELGE

Kâmil BÜYÜKER*

Giriş

Anlamı hakkında çeşitli yorumlar¹ yapılsa da “*Ahi*”, “*kardeşim*” anlamına gelen Arapça bir kelimedir ve Türkçe’de ya aynıyla olduğu gibi yahut da “*aki*” şeklinde kullanılmıştır. Esasen İslam’ın ilk yıllarından itibaren var olan *ahilik*, hicrî III. yüzyıldan (IX. yy.) itibaren esnaflar arasındaki bir teşkilatlâma biçimine dönüşmüştür.² Teşkilat, özünü Kur'an ve Sünnet'in hayatı dönük yüzünden alır ve merkezine de *ahilik* kelimesinin kökünü; “uhuvvet”, yani “kardeşlik”i koyar.

Ahilik, Anadolu'da özünü “fütüvvet teşkilâtları” içerisinde devam ettirmiştir. “Fütüvvet” kelimesi “1. soy temizliği, 2. mertlik, gençlik, 3. cömertlik, el açıklığı” gibi anlamlara gelmektedir.³ Fütüvvet kurumunun kanunnâmeleri durumundaki fütüvvetnameler incelendiğinde kelimenin Arapça “*fetâ*” kökünden türetilmiş olduğu görülür. Ehl-i fütüvvet bir lokma, bir hırkaya kanaat eden, dünyadan elini etegini çekmiş zahitler, dervişler ve abdallar zümresi değildi.

Fütüvvet teşkilâti üyeleri (ehl-i fütüvvet), bir cemiyetin servet, marifet, hırfet (zanaat), fazilet gibi hem maddi hem de manevi güçlerle yükseliş ilerleyebileceğine inanan ve “Tanrı çalışanları ve kazananları sever.” buyruğunu kendilerine bir düstur olarak benimseyen insanlardan oluşmaktadır. Onlara göre cömertlik, yiğitlik, insanlık ancak böylelikle

*Diyanet Görevlisi, İSTANBUL. kbuyuker@hotmail.com

¹ Ahi, Ahî, Âhi kelimelerinin kökenleri ve hangisinin kullanılabilirliği hakkında A. Sait Aykut tarafından hazırlanıp, notlandırılmış İbn Battûta Seyahatnamesinin giriş yazısına bakıldığından, yazarın dilbilimsel açıdan yaptığı çözümlemenin arkasından “ahi” kelimesinin daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır. Yazının tamamı için bkz. İbn Battûta Seyahatnamesi, Haz. A. Sait Aykut, s. LVII-LIX, YKY, Nisan 2004

² Ziya Kazıcı, “Ahilik” maddesi, TDV İslam Ans. C.1, s.540-541, İst. 1998

³ Ferit Develioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Lûgat”, Ankara, 1970.

var olabilir ve yaşayabilirdi.⁴ İşte bu düşünce üzerinde yükselmiş olan ahilik, XIII. yüzyılda Şeyh Nasırüddin Ahi Evran tarafından Kırşehir'de kurulmuş, zaman içinde de Anadolu'nun bir çok yerine yayılmış bir esnaf teşkilatlanma şeklidir.⁵

Ahiler ve şeyhleri belgelerde, genelde, toprak sahibi olabilen, yer yer şikayet konusu edilen olaylar içinde adları geçen, esas olarak dünya-ahiret dengesini iyi ayarlayabilmiş mutasavvif insanlar olarak değerlendirilirler. İbn Batuta'ya göre,⁶ Ahiler, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde bulunmaktadırlar. Şehir, kasaba ya da köylerine gelen yabancıları misafir etme, onlara yiyecek ve konaklama yerleri sağlama, eşkiya vurguncu tehlikesine karşı koruma, kurtarma vs. ahilerin görevleri arasındadır. Türkmenlere göre başa getirilen "ahi", "sanatının ve zanaatinin erbabını toplayan ve işi olmayan genç bekarları bir araya getiren adam"dır ve "fütüvvet" de işte budur. Önder olan "ahi", bir tekke yaptırır ve burayı halı, kilim, kandil gibi gerekli olan eşyalarla donatır, Arkadaşları, gün içinde geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için çalışırlar. Kazanılan para, ikindi vaktinden sonra bir araya getirilerek başkana teslim edilir. Başkan da bu paranın bir kısmıyla önce varsa tekkenin ihtiyaçlarını giderir, kalanıyla da arkadaşlarının iaşesini temin eder.

Kuruluş yerinin Kırşehir olması elbette âhilik teşkilatının merkezinin de bu şehir olmasını sağlamıştır. Bu durum, buradaki âhilerin ve onların ailelerinin önemli nüfuz sahipleri olmaları sonucunu da doğurmuştur. Bildirimizin konusunu teşkil eden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulduğumuz iki belgeden⁷ 1260 (1843) tarihli ilki Ahi Evran Hazretleri'nin postnîşini olan **es-Seyyit es-Şeyh Musa Kazım'**ın devletten Kırşehir kazası müdürü tarafından mukataalarına yapılan müdahalenin önlenmesini istemesi iken, 1268 (1851) tarihli ikinci belge bir Ahi Evran postnîşini, aynı zamanda mutasarrif olan **Şeyh Mehmet Efendi'**nin mal paylaşımını kendi lehine çevirdiği ve tasarruf ettiği

⁴ Cevat Hakkı Tarım, Tarihte Kırşehir, Gülsöhri ve Babailer- Ahiler- Bektaşiler, s.77, İst 1948

⁵ Ziya Kazıcı, Dr. Mehmet Şeker, İslâm Türk Medeniyeti Tarihi, s.240, İst. 1982

⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi, haz. A.Sait Aykut, s.403-404, YKY, Nisan 2004

⁷ web kayıtlarında taradığımız Kırşehir'le ilgili 500'un üzerinde belgeden Ahilikle alakalı üç-beş belge arasından, bildiriye konu olmak üzere iki belgeyi seçip hazırladık. Belgelerin okunması esnasında kıymetli yardımalarını gördüğüm, Osmanlı Arşivleri çalışamı, Uzman Mustafa Çakıcı Bey'e ve İlahiyatçı Yusuf Turan Günaydın Bey'e teşekkürü bir borç biliyorum.

iddiasıyla dergâh zâviyedâr ve mütevellîleri tarafından yapılan şikayetleri içermektedir.

Öncelikle belgelere konu olan 1260 (1843) tarihli ve 1268 (1851) tarihili iki şikayetin yaşadığı zamanlarda Kırşehir'in konumuna bakmak yerinde olacaktır. Tarihsel süreç içinde pek çok evreden geçen Kırşehir, Tanzimat'ın ilanıyla birlikte oluşturulan ve 1841'de kaldırılan muhassilik⁸ uygulaması esnasında Konya eyaletine bağlı kaldı. Bu uygulama ile ilgili kayıtlarda Kırşehir'in bir ara Niğde muhassılığına bağlı olduğu, bir ara da muhassilik haline getirildiği zikredilir. 1867 Vilâyet Nizamnâmesine göre Konya vilayetinin Niğde sancağına bağlı kaza idi. Daha sonra sancak haline getirildi. Konya vilayetinden alınarak Ankara vilayetine bağlandı.⁹

Araştırmalarımızda ne ilk belgedeki şikayet sahibi Şeyh Musa Kazım Efendi, ne de ikinci belgede şikayet edilen Şeyh Mehmet Efendi hakkında doğru düzgün bir biyografik bilgiye ulaşabildik. Ancak belgelere konu olan Şeyh Musa Kazım ve Şeyh Mehmet Efendilerin tarihler dikkate alındığında 1800 'lü yıllarda yaşadıkları görülmektedir. Bir diğer husus, tarihi kayıtlarda zaviye hizmetlerinin yürütülebilmesi için bir vakıf kurulduğu bilinmektedir. Bu durumda evlatlık vakif statüsünde olan Ahi Evran zaviyesinde, şeyhlik de babadan oğula geçmiş, yine Ahi Evran evlatlarınınca bazen şeyhlik kurumu ber vech-i iştirak (ortaklaşa) yürütülmüştür. 1842 yılında da Şeyh Ömer ve Şeyh Musa Kazım bu görevi ortaklaşa yapmışlardır.¹⁰

İlk belgedeki Şeyh Musa Kazım'ın dilekçesine konu olan husus, Ahi Evran Hazretleri'nin postnîşini es-Seyyid Şeyh Musa Kazım Efendi'nin mukataalarına Kırşehir kaza-yı mezkûr müdürü tarafından yapılan müdahalenin önlenmesi ile alakalı. İlk belgeye konu olan hususun izah edilebilmesi için öncelikle *mukataa*'nın ne anlamına geldiğini bilmek gerekir. Sözlük anlamı '*kesişmek, birbirinden kesilmek*' olan kelime,

⁸ Muhassil, mutasarrıflıktan küçük, kaymakam ve müdürlер derecesinde bir memur, vergi tahsildarı olarak kimi lügtatlarda geçerken, kimi lügtatlarda devlete ait, vergi ve resimleri tahsil ile mükellef olan memurlar hakkında kullanılır bir tabir olarak zikredilmektedir. Arapça tâhsil edici demek olan muhassil, Osmanlı devletinin teşekkürülünden evvelki Anadolu Selçuklu'larında de o suretle kullanılmıştır. bkz. Ferit Develioğlu, Osmanlıca Türkçe Lugat, Aydın Kitabevi, 1996; Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB yay. 1993

⁹ Coşkun ÇAKIR, Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, s. 47, 241, İst. 2001; İlhan Şahin, "Kırşehir" maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.26, S.484

¹⁰ Yaşanılan tarihleri doğrulayan yukarıda verdigimiz kayıt için bkz. M. Yılmaz Önge, "Ahi Evran Zaviyesi" maddesi, s.531, C.1, İst. 1998

‘devlete ait bir varidatın belli bir bedel karşılığında kiralanması, yani muvakkaten temliki’ demektir. Yine İstilah olarak mukataa, arası vakıf ve üzerindeki bina ve ağaçlar, mülk olan akar hakkında da kullanılmıştı. Bunlarda bina ve ağaçların, maliki arsa için, senevî bir kira verirdi. Verilen kira, yerin içarı olduğundan buna “icare-i zemin” (yer kirası) denirdi. Arası arazi-i emriyyeden olan yerler üzerine yapılan binalardan dolayı, alınan vergiye de “mukataa-i zemin” denirdi.¹¹ Burada verilen rahatsızlığın mahiyeti, rahatsızlığı veren şahsin kimliği yani Kırşehir kaza-yı mezkur müdüürü olmasının dikkat çekicidir. Kırşehir kaza-yı mezkur müdüürü, Şeyh Efendinin mukataalarına müdahale etmekle neyi amaçlamıştı? Burada amaçlanan Şeyh Efendinin nüfuzunu kırmak mıdır? Mezkur müdüürün müdahaledeki niyeti hiç kuşkusuz vesikanın seyrini değiştirecektir.

Şikayet dilekçesi, 1260/1843 tarihinde, o zamanlar Kırşehir’in bağlı olduğu Konya eyaletine yazılıyor. Şeyh Musa Kazım’ın kaza-yı mezkûr müdüürünün bu müdahalesine bir anlam vermemesi ve arkasından bu hatadan dönülmesi isteğiyle, yazdığı dilekçe ve dilekçenin işleme alındığını belirten bir diğer kayıdı ihtiya ediyor. Metinde karalanmış, üzeri çizilmiş bir vaziyette kelime ve cümlelerin olması birkaç kelimenin okunmasını zorlaştırmıştır. Bu kelimeler [...] şeklinde gösterilmek suretiyle, belirtilmiştir. Yapılan şikayet başvurusunun nasıl sonuçlandığına dair herhangi bir kayıta rastlayamadık. Aynı şekilde Şeyh Musa Kazım Efendi’nin şahsiyla alakalı yaptığıımız araştırmada herhangi bir malumata ulaşmadık.¹²

İkinci belgede şikayeteye mevzu olan kişi, Ahi Evran Dergâhi postnîşini Şeyh Mehmet Efendi. Şikayet mevzusu ise Ahi Evran Dergâhi zaviyedâr ve mütevellilerine Şeyh Mehmet Efendi’nin yaptığı mağduriyetin giderilmesi ile alakalı. Şikayet dilekçesinden anlaşılacağı üzere Şeyh Mehmet Efendi’yle alakalı ciddi bir iddia var. Dergâhın zaviyedâr ve mütevellileri Şeyh Mehmet Efendi’nin kendi yedinde bulunan parayı “müstakil cihatın nîf hisseleri benim olmak lazımlı gelir” deyip gasp etmesi, şikayeteye konu olmuş. Metinden anlaşılacağı üzere daha önce yine şikayet yapılmış ve tekrar iade olunmuş. Ancak şikayet

¹¹ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB yay. 1993

¹² Şeyh Musa Kazım Efendinin şu an Ahi Evran Camisi içinde bulunan Ahi Evran-ı Veli türbesi yanında ailesi ile birlikte yatan Musa Kazım Efendi ile aynı kişi olduğunu düşünmektediriz. Ayrıca kayıtlarda Şeyh Musa Kazım’ın 1842 yılında Şeyh Ömer ile birlikte tekke’de potnişin olarak hizmet ettiğini de yine kaynaklardan öğreniyoruz. bkz. Önge, a.g.m. S.531

yenilenmiş. 1268/1851 tarihinde yazılmış dilekçe yine Kırşehir'in Konya eyaletine bağlı olduğu zamanlarda yazılıyor. Şikayete konu olan Şeyh Mehmet Efendi ise kendisini savunuyor ve daha önce Konya ve Niğde meclislerine varıp aklandılığını, yine de bir üst kurumda muhakeme olunmak suretiyle bu durumun karara bağlanması talep ediyor. Şeyh Mehmet Efendinin halini arz ettiği metnin, asıl nüshada görüleceği üzere uygunsz коşullardan dolayı ortasının yapılması ve yırtılması nedeniyle okunamayan bölümler olmuştur. Yine bu durum [...] şeklinde belirtilmeye çalışılmıştır. Bu şikayetin de nasıl sonuçlandığı hususu hakkında herhangi bir belgeye rastlayamadık.

Belgelere konu olan Şeyh Musa Efendi ve Şeyh Mehmet Efendi daha önceleri de yine benzer nedenlerle şikayet konusu olmuş. Bu durum, İstanbul Başvekalet Arşivinde bulunan bazı vesikalardan anlaşılıyor. Bunların arasında bilhassa 1227/1812, 1236/1820-21 ve 1237/1821-22 gibi çeşitli tarihleri taşıyan vesikalalar ilginçtir. Esas kısım Şeyh Mehmet Efendinin şikayetinden ibarettir. Arzuhâle göre, tevliyet, şeyhlik ve nezaret haklarının yarısı sağır Mehmet b. Şeyh Ömer'e ait iken hakların dörtte biri Şeyh Musa'nın zimmetinde idi. Şeyh Musa ortağınıñ öldüğünü iddia ederek onun da hisselerini eline geçirmeye muvaffak olurken, Şeyh Mehmet aleyhine dava açtı. Elde bulunan arzuhâl, bu, senelerce süren kavganın ufak bir belirtisidir.¹³

Her iki arşiv belgesi de dönemin Ahi şeyhlerinin hakkında küçük de olsa bir takım ipuçları veriyor. İlk belgede şikayet eden bir şeyh iken, ikinci belgede şeyh, şikayeteye maruz kalıyor. Bu metinler esas olarak Ahi Şeyhlerinin sosyo-ekonomik hayatlarını, sıkıntılarını gözler önüne seriyor.

Buradan hareketle genel bir yorum yapmak istenirse, Ahi teşkilatı, XVI. Yüzyıl sonlarına doğru bir gerileme dönemine girmiştir. Bu yıllarda Kapitülasyonların verdiği imkanla Batı sanayi ürünleri Anadolu pazarlarına girdi. Bir yandan hammadde sıkıntısı çeken, bir yandan da ürettiği mala alıcı bulamayan Müslüman Türk esnafi, giderek artan bir ekonomik kriz yaşadı. Bu krizde esnaf arasına iki ayrı grup girmiştir; bunlardan biri sermaye sahipleri, diğeri ise kendilerine esnaflık

¹³ BA, Cevdet Evkaf no. 12275 numaralı belgeden alıntılanarak hazırlanan makaleden bizi, Öğr. Gör. İsmail Kasap Hocamız haberdar etti. Kendisine teşekkür ediyorum. Makalenin tamamı için bkz. Dr. Suraiya Faroqui, XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri, Türkiye İktisat Tarihi Semineri/ Metinler Tartışmalar, S.208, 10 Haziran 1973, Ed. Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi yay. Ank. 1975

yapma hakkı verilen askerler ve köylülerdir.¹⁴ On dokuzuncu yüzyılın başına gelindiğinde ise gerek Hacı Bektaş, gerek Ahi Evran tekkesinin maddi durumu pek o kadar parlak olmadığı anlaşılır. Sabit olan vakıf gelirleri sürekli enflasyonlar yüzünden değerinin önemli bir kısmını kaybetmiş bulunuyordu. Ayrıca Ahi Evran tekkesi esnaf localarından artık eskisi kadar gelir alamazdı. Gelir ve giderler ait olan kaynakların dağınıklığı yüzünden bu kayıpların hangi derecede kapatıldığını henüz bilemiyoruz.¹⁵ Hâl böyle olunca, arşiv belgelerindeki şikayet mevzuları her ne kadar şahsi, münferit olaylar gibi görünse de, Ahilik kurumunun tarihsel süreç içinde geçirdiği dönüşüme küçük de olsa bir katkı sağlamaşı bakımından önem arzettmektedir.

Kaynakça

BATTÜTA İbn Seyahatnamesi, Haz. A. Sait Aykut, YKY, Nisan 2004

ÇAKIR, Coşkun, Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, İst. 2001;

DEVELİOĞLU, Ferit, "Osmanlıca-Türkçe Lûgat", Ankara, 1970.

FAROQHÎ, Dr. Suraiya XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri, Türkiye İktisat Tarihi Semineri/ Metinler Tartışmalar, S.208, 10 Haziran 1973, Ed. Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi yay. Ank. 1975

KAZICI, Ziya, "Ahilik" maddesi, TDV İslâm Ans. İst. 1998

KAZICI, Ziya, Dr. Mehmet Şeker, İslâm Türk Medeniyeti Tarihi, İst. 1982

ÖNGE, M. Yılmaz, "Ahi Evran Zaviyesi" maddesi, TDV. İslâm Ans, İst. 1998

ŞAHİN, İlhan, "Kırşehir" maddesi, TDV. İslâm Ans, İst.

TARIM, Cevat Hakkı, Tarihte Kırşehir, Gülsöhri ve Babaileri-Ahiler-Bektaşiler, İst 1948

ÜLGEN, Erol, "Ahilik" maddesi, Osmanlı Ansiklopedisi, İz. Yay. İst. 1996

¹⁴ Erol Ülgen, "Ahilik" maddesi, Osmanlı Ansiklopedisi, s.24-25, İz. Yay. İst. 1996

¹⁵ FAROQHÎ, a.g.m, s.212

BELGE -1¹⁶**Taraf-ı zî şeref-i Nezâret penâhiden Konya müşîrine**

Âhi Evran kuddise sırruhu'l-mennan hazretlerinin postnişini es-Seyyid eş-Şeyh Musa Efendi dâilerinin Kırşehir kazasında olan mukataalarına kaza-yı mezkûr müdürü tarafından vâki olan müdahalenin men'i hususu efendi-i mûmâ-ileyh cânibinden ifade ve iltimas olunması muktezası resmiye-i memduha-i nezaret şîâr ve atûfet-i zâtiye-i müşîrîleri üzere zikr olunan mukâtaalara [.....] defterde verilen bahâsının rivayet olunan müdâhalesi [.....] vâki' bir men' ve ref' ile ba'de ezin bir günâ vukûu görülmemesi, bendelerinin derkâr ve sezavâr buyrulması temennasıyla nemîka-i âcizi refîk-i ibtidâr kılındı. (sayfa 1)

Âhi Evran kuddise sırruhul azîzü'l-mennan hazretlerinin potnişini es-Seyyid eş-Şeyh Musa Efendi hazretlerinin Kırşehir kazasında olan mukataalarına kazay-ı mezkûr müdürü tarafından müdahale olunmamak hususuna dair Konya eyaleti müşîrine hitaben bir kît'a ta'rîzi veliyyü'n-niamîleri tasdirini niyaz eder. (sayfa 2)

BELGE -2¹⁷**Atûfetli Efendim Hazretleri**

Kırşehir'de defin-i hâk-i ıtr-nâk olan Âhi Evran Veli kuddise sırruhu'l-âli hazretleri dergâhın nîsf zâviyedâr ve tevliyet ve nezâret cihetlerine bâ berât-ı âli mutasarrîf ve potnişini Şeyh Mehmet Efendi müşterikleri tarafından bazı mertebe mazur olduğundan bahisle lede't-terafu' gadrden vikâyesini bâ müzakkere niyaz eylemiş ve ol bâbda takdim eylediği berât ve evrâk-ı sâire leffen ırsâl-i sûy-i atûfileri kılınmış olmağla iktizasına himmet buyurmaları siyâkında tezkire-i senâveri terkim kılındı.

¹⁶Tarih: 15/L /1260 (Hicrî), Dosya No:7, Gömlek No:48, Fon Kodu: HR.MKT. , Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi. Konusu: Ahi Evran Hazretleri'nin post-nişini es-Seyyid Musa Efendi'nin Kırşehir'de olan mukâtaalarına yapılan müdalalenin önlenmesi.

¹⁷ Tarih: 20/C /1268 (Hicrî), Dosya No:52, Gömlek No:73, Fon Kodu: A.}MKT.NZD., Sadaret Nezareti mektubi kalemi. Konusu: Kırşehir'de Ahi Evran Dergâhi zaviyedar ve mütevellilerine mutasarrîf ve Postnişin Şeyh Mehmed Efendi tarafından yapılan mağduriyetin giderilmesi.

Fî 22 CemaziyeL evvel 68 (sayfa 1)

Mâruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Hâme-pirâ-yı tâzim ve ibcâl olan iş bu emîrnâme-i sâmii cenâb-ı sadâret-penâhileri meâl-i âlisi ve merfûf müzekkere müeddâsi rehîn-i iz'an-ı çâkerâne olmuştur. Evkâf-ı Hümâyun müfettişi faziletli Efendi dâileri cefile-i memurîn-i aklâm hazır oldukları halde kuyûda ve derkenârlar mefâdına ve şeyh-i mûmâ ileyhin yedinde bulunan evrâk meâllerine imrâr-ı inzâr-ı dikkat olundukta dergâh-ı şerîf-i mezkûrun zâviyedâr ve nezâret ve tevliyet cihetleri fî'l-asl üç hissedârlıga münkâsim olarak tedavül-i âbâd-ı ile bir hissedârlığının nîfî mûmâ ileyh Şeyh Mehmed'in ve nîsf-ı âhiri ile diğer iki hissedârlığı sâir kesânın uhdelerine geçerek el-yevm ol suretle üzerinde mukayyet ve mûmâ ileyh Şeyh Mehmed'in yed'inde olan berâtında dâhi nîsf ve zâviyedâr ve nezaret ve tevliyet hissedârlığı deyu musarrah olmak hasebiyle meâl-i berât-ı şerif dâhi kuyûda muvâfîk bulunduğu tebeyyün etmiş ve bu halde şeyh-i mûmâ ileyhin cihat-ı mezkûreden hissesi ancak sülüsten nîsf hisse demek olarak keyfiyet kendisine tefhim ve ifade olunmuş ise de berât-ı şerif-i mezkûrda nîsf hisse zâviyedâr ve nezaret ve tevliyet hissedârlığı deyû muharrer olmasından naşî hissedârlık lafzını anlamayup müstakil cihatın nîsf hisseleri benim olmak lazım gelir diyerek her takrib mahallinden istihsâl eylediği mazbata ve saire-i serrişte ve kelimât-ı vâhiye serd ile suret-i ısrarda bulunmuş ve mûmâ ileyhin iş bu iddiası gerek evrak-ı merküme müeddâları kuyud ve berat-ı şerife mugayir olarak kabule gayr-ı şâyan görünmüşt olduğundan beyan-ı hâle ibtidâr ile zîkr olunan müzekkere yine iade ve tisyâr kılınmış olmağla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 17 CemaziyeL ahîr 68 / Bende-i mezbûr (sayfa 2/1)

Abd-i âciz-i dâileri Kırşehri'nden defn-i hâk-i îtr-nâk olan Âhi Ervan kuddise sırruhu'l âli hazretleri dergâhının nîsf zâviyedâr ve tevliyet ve nezâret cihetlerine bâ berat ve fermân-ı âli mutasarrif ve potnişîni bulunarak sair [...] tarafından dâilerine kadre mûcîb hâlâtta bulundukları hasebiyle geçen senelerde gelip hâl-i acizânemi ifade ve istirham eyledikte muhakemelerimiz icra ba'dehû icâb-ı icrasına tealluk üzere isti'lâmî hâvi canib-i nezareti evkâf-ı hümâyun'dan [...] Konya ve Niğde meclislerine varılıp, sair müştereklerim celp ve muhakememiz icra olurdukta yedi [...] bulunan berat ve ferman-ı âli mûcîbince hakkım tebeyyün eyleyerek ve sair müştereklerim makarr-ı müterif [...] âcizaneme Niğde meclisinden mazbata ve i'lâm-ı huccet-i şer'i ve evkaf müdürü [...] mucebleri Konya meclis-i kebirinden mazbata ve Halil

Kâmili Paşa Hazretleri inhasıyla [.....] acizanemde yed-i dâiyanemde bulunan senâdât-ı padişahî ve [.....] vali-i müşârun ileyhin inhasına itibar olunmayarak her ne takrir [.....] hümâyun müfettişi mümeyyizi efendi bendeleri müşterikim bulunan [.....] dâilerine kadr etmek dâilerinde [.....] olmak üzere bir kit'a tezkire-i sâmi [.....] Cedîd senâdâtlarımız mucebine evkâf müfettişi [.....] oldukları hâlde evkâf-ı hümâyun [.....] Hazretleri huzurunda muhakeme [.....] hususuna müsaade-i rahimaneleri [.....] bâbında emr u ferman hazreti men lehu'l emrindir.

Bende Şeyh Mehmed dâileri (sayfa 2/2)

Fütüvvetnâme Muhtevâlı Bir Manzûme Şerhi ŞERH-İ MANZÛME-İ GAYBÎ

Ömür CEYLÂN*

Âhî Teşkilatları, Türk müessesesi tarihinin önemli fakat bir o kadar da karmaşık alanlarından biridir. Önemlidir çünkü ahlâk, iktisat, toplumsal bilinç, dayanışma, üretim, rekabet, iş eğitimi ve daha pek çok kavramı kuşatan çok yönlü bir müesseseseleşme örneğidir. Karmaşıktır zîrâ kökeni, doğuş yeri, kurucusu, nitelikleri ve ritüelleri ile bugüne dek farklı pek çok görüşe zemin hazırlamıştır¹. Bununla birlikte Âhîlik hakkında yapılan çalışmaların ve yayınların ittifak ettikleri en önemli husus, onun ahlak temellerinin dayandırıldığı *fütüvvet* anlayışıdır. Nitekim tasavvuf tarihinden ayrı düşünülemeyecek olan âhîlik tarihi de bunu doğrulamaktadır.

Fütüvvet-Fütüvvetçilik-Âhîlik

Yiğitlik, cömertlik ve özveri sahibi olmak anlamındaki fütüvvet, Kur'ânî İslâm literatüründe Hz. İbrahim, Hz. Yûsuf ve Ashâb-ı Kehf'in seciyeleridir. Aynı zamanda fütüvvet, vahyi en geniş ve en ideal boyutta anlamayı hedefleyen ilk sūflerden beri tasavvuf çevrelerinin de ilgisini çeken kavamlardan biridir. Öyle ki ilk dönem sūflerinin en meşhurlarından Ebû Hafs Haddâd (ö.883), müstakil bir teşkilat hüviyetindeki Arap fütüvvetçiliğinin siyâsi kurucusu kabul edilen Hâlîfe Nâsır'dan üç, en eski Fütüvvetnâme müellifi olan Sülemî'den² (ö.1021) yaklaşık bir asır evvel fütüvveti şöyle tarif etmektedir: ““Fütüvvet: Başkasına adalet ve insafla muâmele etmek, fakat onlardan adalet ve

* Doç. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İSTANBUL

¹ Âhîlik araştırmaları ile ilgili belli başlı yayınların bir değerlendirmesi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye’de Âhîlik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *I. Uluslararası Âhîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, KBY, Ankara 1996, s. 129-138.

² Ebu Abdirrahman Muhammed ibn el-Hüseyin es-Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, Çevirişiyle Birlikte Yayına Hazırlayan: Süleyman Ateş; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayıını No: 135, Ankara 1977.

insafla muâmele etmelerini istememektir/beklememektir.³” Toplumsal barışın ve huzurun anahtarı durumundaki bu terim anlamı sūfilerce şekillendirilen fütüvvet, böylece devrin kanunsuzlarını (ayâr, şâtır vs.) İslah etmek amacıyla Abbâsî Halifesi tarafından daha çok adlı ve askerî çağrımlar taşıyan bir örgütlenme modelinin mihveri kılınmıştır. Şî“anın İmâmiyye koluna mensup olan ve fakat daha çok Sünnî meşâyîh tarafından sistematize edilmiş mistik bir şemsiye altında İslahatlar hedefleyen Nâsır Lidinillâh, başarıya ulaşmak için çok sayıda âlim ve tasavvuf büyüğünü yanına almıştır. Bunlardan birisi de Evhadüddin Hâmid Kirmânî dir ki bugün Anadolu Türk meslek örgütlenmelerinin piri kabul ettiğimiz Âhî Evren'in kayınbabasıdır⁴. İşte Âhî Evren'le birlikte sosyoekonomik işlevler üstlenecek olan bu tasavvûfî silsile, pek tabiidir ki menşei olan “fütüvvet” kavramını hiçbir zaman ihmâl etmeyecek, onun kurduğu ilk debbağhâneden, kullandıkları renklere göre dahi alt birimlere ayrılarak örgütlenmiş 18. yüzyıl deri esnafının⁵ atölyelerine kadar fütüvvet kuralları korunacaktır.

Fütüvvet zeminine nispetle ortak İslâm medeniyetinin ürünü olan fakat Anadolu'daki yapılması ve ritüelleri⁶ bakımından millî özellikler arz eden âhilîk, sıradan bir meslekî ve iktisâdî örgütlenme modeli değildir. Mistik yanları ve tasavvufun birey üzerindeki nihâî hedefleri ağır basan bu kurumun hedef kitlesini de yalnız esnaf çevreleri oluşturmaz. Âhilîğin tefekkür menşei, Kur'an'da sözle ve Peygamber'in hayatında fiille ifade bulan tevhid ahlâkını başta esnaf olmak üzere her kesime yayarak model insanlar yetiştirmektedir. Âhî zâviyelerine sanatkâr ve meslek sahiplerinin yanı sıra müğerris, kadı, hatip ve hükümdarların da intisap edebilmesi⁷ ve âhilîğin tüzükleri olan Fütüvvetnâmeler'de

³ Kuşeyri; *Risâle*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, 3. basım, İstanbul 1991, s. 134. Diğer pek çok tasavvuf teriminde olduğu gibi fütüvvette de bir tarif zenginliği ile karşılaşılır. Başka fütüvvet tariflerini bir arada görmek için bkz: Neşet Çağatay; *Bir Türk Kurumu Olan Âhilîk*, TTKY, Ankara 1989, s.3.

⁴ Mikail Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Konya 1991, s.28.

⁵ Mehmet Genç; “Osmanlı Esnafi ve Devletle İlişkileri”, *Ahilîk ve Esnaf Konferanslar ve Seminerler*, Esnaf ve Sanatkârlar Derneği Bîrliði, İstanbul 1986, s.114.

⁶ Fütüvvet yolunun töre ve törenleri için bkz. Cevat Hakkı Tarım; *Tarihte Kırşehirî Gülsehrî ve Babâiler Âhîler*, Yeniçağ Matbaası, İstanbul 1948, s.66 vd.

⁷ Bkz. Çağatay ve Baydar'dan naklen Adnan Gülerman, Sevda Taştekil; *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine*, KBY, Ankara 1993, s. 5. “Bir meslek teşkilatının gelirine sahip olmayanlar da şâhsî servetlerini harcayarak âhilîk anlayışına hizmet etmiş oluyorlardı.” Hüsvet Hâtemî; “Âhilîk ve Esnaf Örgütleri”, *Âhilîk Kültürü Haftası 1995 Yılı İstanbul Paneli*, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları, İstanbul 1996, s. 27.

meslek ayrıntılarından ziyâde esnâfin iş dışındaki hayatına önem verilmesi⁸, âhîliğin bu iddiâsını ortaya koyan deliller olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla âhî birliklerinin teşkilatlanmasında ve tören adetlerinde Bâtinî, Melâmî, Şaman ve Bizans etkilerinden söz edilebilirse de⁹ onları anlamak için temel referans fütüvvet ve dolayısıyla İslâm mistisizmidir.

Fütüvvetnâmeler

Âhîliğin ve âhîlik araştırmalarının ayrılmaz bir parçası olan fütüvvet; “sınır boylarında re’isü'l-fityân” denen komutanların buyruğuyla din uğruna savaşan mücahit gruplarından; büyük şehirlerdeki düzene karşı baş kaldırın, kuvvet zoruya sosyal adâleti sağlamaya çalışan gençlik gruplarına ve şehirleşme hızıyla doğru orantılı olarak artan iş bölümü sonucu ortaya çıkmış sanatkâr gruplarına kadar bütün topluluklarca benimsenmiş bir ideolojidir.¹⁰ Böylesine kapsamlı ve etkili bir ülkemün temel metinleri olan fütüvvetnâmelerin¹¹, her üç dilde de manzum ve mensur örneklerine rastlanır. Özellikle mensur örneklerde Çâr Pîr'in (Hz.Âdem, Hz.Nûh, Hz.İbrahim, Hz.Muhammed) fütüvveti tesisi, “Gâdirû Hum” hâdisesi ile Hz. Ali'ye intikali, ahd, bîat, kardaşlaşma, helva gönderme ve şed kuşanma gibi fütüvvet merâsimleri ayrıntılı olarak anlatılır. Bunların akabinde sıralanan hatta kimi zaman soru-cevap yoluyla belletmeye çalışılan ve her birine “edeb” denilen fütüvvet kuralları ise manzum-mensur bütün fütüvvetnâmelerin ortak muhtevasıdır. Bu edeb kâideleriyle âdetâ bir fetânin (fütüvvet mensûbunun) karakter portresi çizilir. Buna göre bir fetâ; sîdk, safâ, emânet, takvâ, kerem, mürîvvet ve hayâ sâhibi olmalıdır. Fetâ'nın eli, gönülü, kapısı ve sofrası açık; gözü, dili ve şalvari kapalıdır.¹² O sözünü

⁸ Bkz. Çağatay; a.e., s.2.

⁹ Bkz. Sabahattin Güllülü; *Âhî Birlikleri –Sosyolojik Açidan-*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1977, s. 29 vd.

¹⁰ Güllülü; a.e., s. 32.

¹¹ Fütüvvetnâmelerle ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Ali Torun; “Muhtevâları ve Kaynakları İtibariyle Fütüvvetnâmeler”, *I. Uluslararası Âhîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, KBY, Ankara 1996, s. 163-169; *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, KBY, Ankara 1998. Türkçe manzum bir Fütüvvetnâme metni için bkz. Orhan Bilgin; *Şeyh Eşref bin Ahmed Fütüvvetnâme*, İstanbul 1992. Türkçe mensur Fütüvvetnâme örnekleri için bkz. Abdülbâki Gölpunarlı; “Burgazî ve Fütüvvetnâmesi”, *İÜİFM*, C.XV, 1-4 İstanbul 1953-1954; “Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Seyyid Hüsyin Fütüvvetnâmesi”, *İÜİFM*, C.XVII, 1-4, İstanbul 1956—1957; İbrahim Arslanoğlu; *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, KBY, Ankara 1997.

¹² Gölpinarlı'nın Burgazî neşrinden naklen Veysi Erken; *Âhîlik Bir Sivil Örgütlenme Modeli*, Seba Yayıncıları, Ankara 1998, s.44-45.

bilip söyler, vefâlidir, cömerttir, güler yüzlü ve tatlı dillidir, dostluğu da düşmanlığı da Allah içindir, kendisine fenâlik edenlere dahi iyilikle davranır, kibir değil tevâzû sahibidir, guybet etmez, şefkatli ve sabırlıdır, dervişleri ve salihleri hoş tutar, sırları ve ayıpları örter, öfkесine hâkimdir, başta komşuları olmak üzere herkese iyiliği dokunur, üzleti sever¹³. Fütüvvetnâmeler, ana hatlarıyla çizdiği bu model insanın gündelik hayatındaki davranışlarını da düzenler. Oturup kalkarken dikkat edilecek hususlardan sofra âdâbına, çarşı-pazar gezmelerinden hasta ve kabir ziyaretlerine kadar uyulması gereken görgü kurallarını en ince ayrıntısına kadar anlatır¹⁴.

Manzûme-i Gaybî ve Şerhi

İşte bu bildirimizle birlikte ilk kez yayımlanacak olan *Şerh-i Manzûme-i Gaybî* de içeriklerini kısaca özetlediğimiz fütüvvetnâmelerin özellikle edeb bölmeleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Süleymaniye Kütüphânesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 1990 numarada kayıtlı olan metnin müellifi, müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Rik'a hatla yazılmış satır sayıları değişken 19 varaktan oluşur. Yazmada,

Besmeleyle ol mübâşir her işe

Sunma ammâ ey kuzum el şer işe

beytiyle başlayan ve fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün vezniyle yazılmış mesnevînin 74 beyti kaydedilmiş; fakat ilk kırk beyti şerh edilmiştir. Kütüphâne fişine göre mechûl şârihin şerh ettiği nâtamâm mesnevî Sun'ullâh Gaybî'ye aittir fakat söz konusu mesnevî yeni harflerle yayımlanmış olan Sun'ullah Gaybî Divanı'nda bulunmamaktadır. Hatta Gaybî Divanı'nı neşreden Doç. Dr. Bilal Kemikli de gördüğü divan nûshalarında bu mesnevîye rastlamadığını bize şifâhen ifade etmiştir. Sondan eksik olan manzûmenin mahlas beytini göremememiz ve yazmanın hiçbir yerinde Sun'ullah Gaybî adından ya da Gaybî mahlasından söz edilmemesi tereddütleri daha da arttırmaktadır. Yaptığımız sınırlı araştırmalarda henüz manzûmenin şâiri hakkında bir bilgi edinmiş değiliz. Bütün bunlarla birlikte metinde kullanılan roba,

¹³ Müjgan Cunbur, "Bir Fütüvvetnâme Yazmasının Tanıtılması", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildiriler, C. IV, Ankara 1987, s. 89.

¹⁴ Bkz. Mehmet Şeker, "XV. Yüzyılda Kaleme Alınan Muhtasar Fütüvvetnâmeye Göre Devinin Sosyal Hayatına Bakış", I. Uluslararası Âhilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, KBY, Ankara 1996, s. 149-150.

familya¹⁵ vb. kelimelelerden hareketle şiirin ve şerhinin 19. yüzyıl ve sonrasına ait olduğunu tahmin etmekteyiz.

Metin; besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Şair, 6 beyit tutan bu bölümlerden sonra ilerde “ey fetâ” diye sesleneceği muhatabına vermeyi düşündüğü edeb'lere geçer ve bundan sonra her beyitte bir edeb üzerinde durur. Sayılan edepler, tipki fütüvvetnâmelerde olduğu gibi yüksek ahlak değerleri, beşerî ilişkiler, kişisel özellikler ve görgü kuralları üzerinde yoğunlaşmaktadır:

Erdemler: Peygamber nesline hürmet etmek, herkesin iyiliğini istemek, giybet etmemek, sabretmek, şöhret düşküünü olmamak, temiz kalpli olmak, müsrif ve düşüncесiz olmamak, kibirden ve intikamdan uzak durmak, ileri görüşlü olmak,

Beşerî ilişkiler: Yakın dostundan ve bilge kişilerden halini gizlememek, istişare ile iş görmek, âmirin emrini tutmak, açık yüreklikle hizmet etmek, kadir-kıymet bilmek, ne çok tatlı ne de çok acı olmamak, herkese güvenmemek, sıkıntıyi belli etmemek, güler yüzlü olmak, tembel ve cimri olmamak, üzleti tercih etmek, cimriden kerem ümidi etmemek, düşmana tedbirsız davranışmamak, kimseye yük olmamak, nâmahreme baktmamak, arabuluculuğa kalkışmamak, yaşlıları hoş tutmak.

Kişisel özellikler ve görgü kuralları: Yavaş yavaş konuşmak, yemeğe düşkün olmamak, temiz ve gösterisiz giyinmek, ahmakça davranışmamak, kendini methetmemek, koymadığın şeyi kaldırılmamak, seher vakti, gün batımı ve gölge ile güneş arası vakitlerde uyumamak, yüzे boyaya sürmemek, gece aynaya baktmamak, karanlık bir evde yalnız gecelememek, çene altına el koymamak, çıplak uyumamak, cenabetken yiyp içmemek, gece ev süpürmemek, kapı arkasına süprüntü bırakmamak, evin önünü temiz tutmak, her bulunan nesneyle dış karıştırmamak, çamurla el yıkamamak, eşikte oturmamak, kapıya yaslanmamak, üzerinde sökük dikmemek, etekle yüz silmemek, üfleyerek ateş söndürmemek, isden tütsünden uzak durmak, saçları kuru iken taramamak, müsterek tarak kullanmamak, evde örümcek ağı bulundurmamak.

Osmanlı Türkçesi'nin cümle yapısı gereği uzun cümlelerle fakat oldukça sâde bir dille yazılmış olan şerh metni; hadisler, atasözleri ve

¹⁵ “Robanı üstünde iken ey fetâ / Dikmek olmaz ilm-i hikmetde sezâ (66. beyit-10b);” ...büyükük roba ile olamaz ve fâhir elbise giymek ile zâta şeref verilmez. (24. beytin şerhi-20a);” “...bize ‘âile ve familya halkı dahi itlâk etmekde olduğumuz cihetle... (7. beytin şerhi-14a)”

vecizelerle zenginleştirilmiştir. Özellikle görgü krallarının anlatıldığı bölümlerde halkbilimi ve folklor araştırmacıları için oldukça kıymetli bilgiler ihtiva eder. Nihayet bildiğimiz kadarıyla klâsik döneme ait bir fütüvvetnâme şerhi bulunmadığı için muhtevâsiyla oldukça orijinaldir ve mevcut fütüvvetnâmelerimizin günümüz insanı ile buluşturulması noktasında bu metin önemli bir örnek teşkil etmektedir.

ŞERH-i MANZÜME-i GAYBÎ

(Süleymaniye Kütüphânesi Hacı Mahmud Efendi 1990 7-26. v.)

(7a)

1. Besmeyle ol mübâşir her işe	Sunma ammâ ey kuzum el şer işe
2. Evvel âhir ‘âlemîn hamdi tamâm	Zâtına mahsûsdur hamdi müdâm
3. Fahr-i ‘âlem Hâtem-i peygamberân	Nûr-ı evvel bâ‘is-i âhir zamân
4. ‘İllet-i gâ’iyedir bu ‘âleme	Zâtıdır bâ‘is vücûd-ı âdeme
5. Enbiyâ ervâhîna meb‘ûs idi	Lâ-cerem oldu cemî‘in seyyidi
6. Mazhar-ı ma‘nâ-yı Rahmândır hemîn	Çün denildi “rahmeten li‘l-‘âlemîn”
7. Hürmet et nesli-i Resûlullâha	Âl ü ashâb u kulûb-âgâha
8. Her biri kâmil mükemmîl zâtdır	‘Ârifîn ü fâzîlîn sâdâtdır
9. Hâlin(i) iki kimseden tutma hâfi	Yâr-ı gârînla hakîmden ey safî
10. Hayr-hâhı ol cemî‘-i âlemin	Cânver vahşîlerin her âdemin
11. Giybeti Hak eyledi şer‘an harâm	Etme aslâ giybete dâ’ir kelâm
12. Sözde ta‘cîl etme te’hîr üzere ol	Doğrudan doğruya takrîr üzere ol
13. İstîşâre eylegör müşkilini	Hüsн-i elfâza alışdır dilini
14. Âmirin emrini tut hürmet ile	Hâce hakkında rızâyî gözle
15. Înşîrâh ile edersen hîdmeti	Bilmış ol buldun kemâl-i hürmeti
16. Kadr-dân ol hem dahi merdüm-şinâs	Kadrını bilsin senin de tâ ki nâs
17. Açı olma halk ağızından atar	Tatlı olma pek de kim ‘âlem yutar
18. İ‘timâd eyleme her bir ferde	Emniyetsiz de görünme merde
19. Her kim olduysa tabî‘at düşkünü	Yemege hasr eyleyip gece günü
20. Âdem olmaz belki hayvândan beter	Olur öküzle eşekden muhtekar
21. Sabr ile insân olur kâmil-nihâd	Ni‘met-i Bârî‘yi şükî eyler ziyâd
22. Bâtinînda rizki inkâr eyleme	Zâhirinde darlık ızâh eyleme
23. Ol küşade-rûy dâ‘im ey pûser	Şâd göster halka kendin ser-be-ser
24. Şöhret için kisveye etme telâş	Râhat için arama bâlâ firâş

25. Tertemiz giy süs(ler)e asla sadaşma	Bilmediğin söze (yâ) işe karışma ¹⁶
26. Tenbelin çün meskenetdir hilkati	Doğurur tenbellik âhir zilleti
27. Sevmez Allâhü Te'âlâ kâhili	Doğrusu bilmem sever mi câhili
28. Sâde-dil ol fakat ahmakça degil	Kıl tevâzu' dahi alçakça degil
29. Pek rezîl eyler hamâkat âdemî	Güldürür kendine ahmak 'âlemi
30. Câhilin çün eline girse zeheb	Eyleyip israf eder itlâf hep
31. Kaydsızlık yolunu tutma sakın	Her 'ilâci hem dahi yutma sakın
32. Her kim eyler nâs ile çün ihtilât	Göremez kalbi safâ-yı inbisât
33. Koyma bâb-ı nâkese aslâ kadem	Ya'ni alçakdan ümîd etme kerem
34. Kendini medh etme şeytân kâridir	Âdemin ammâ bu hâlet 'âridir
35. Kibrin evvel düşmeni Allâhdır	Sonra her merdân-ı dil-agâhdır
36. Kimseyi kalkışma makhûr etmege	İntikâm almak için hör etmeye
37. Kim ki düşmenden hazer etmez hemân	Dâmene düşüp çeker âh u figân
38. Halk-ı âlemden uzak tut zahmetin	Kimseye yükletme sakın sıkletin
39. Bakma nâ-mahreme rüsvây olma	Sû-i zann olunacak yerde bulunma ¹⁷
40. Eyle her hâle ferâsetle nazar	Başkadır emr-i ferâsetde eser
41. Koymadığın şey'i kaldırma sakın	Töhmete kendini aldırmâ sakın
42. İki kimse beynnine düşse şikâk	Eyleme İslâhına şedd-i nitâk
43. Bir dem aksırdı cenâb-ı Bü'l-beşer	Nefh-i rûh etdikde Mevlâ ey püser
44. Bir nebî aslâ tesâ'üb etmedi	Çünkü şeytân anları incitmedi
45. Uyuma vakt-i seherde ey oğul	Çekme rizkin üzre perde ey oğul
46. Çok kerâhet çok kesel hem çok hedem	Çok nes(i)y verir menâm-ı subh-dem
47. Hoş degil gün âhiri uykuya sana	Uyanık ol imdi ol dem dâ'imâ
48. Ehl-i 'ilm ü hikmete gelmez savâb	Gölge ile güneş ortasında hâb
49. Yalnız hicbir zamânda ey püser	Gitme sûrî ma'nevî etme sefer
50. Yüzüne âl urma gâyet şümdur	Nâ-mübârekdir katı mezmûmdur
51. Gece mir'âta nazar etmek hatâ	Gündüzün görsen yüzün ammâ sezâ
52. Yalnız evde karanlık olsa ger	Yanına mûnis gerekdir ey püser
53. Ey oğul koyma çenen altına el	İstimâ' et bu söz ile kıl 'amel
54. Olma hem-pâ hâsılı hayvânlarla	Kim olur şeytân musallat anlara
55. Ya'ni o kim gece çırçıplak uyur	Eyler esbâb-ı nasîbinde kusûr

¹⁶ Tamir maksadıyla yapılan müdahalelere rağmen beytin son tef'ilesinde vezin bozuktur.

¹⁷ İkinci misra'ın vezni bozuktur.

56. Bed olur hâl-i cenâbetde ta‘âm
 57. “Ekremü'l-hubze” buyurdu çün Resûl
 58. Gece süpürme evi ey pâk-kîş
 59. Koyma süpründü kapu arasında hem
 60. Hâne(nin) önünü temizlet ey nebîh
 61. Dişini her nev‘ çöp ile eger
 62. Yuma toprak ile çamur ile el
 63. Ey oğul oturma eşik üzere hem
 64. Ser makâmında sayılır âsitân
 65. Hem kapunun yanına yan verme sen
 66. Robanı üstünde iken ey fetâ
 67. Ger temizlersen etekle yüzünü
 68. Fi'l-asıl ihyâ içindür çün nefes
 69. Hâsılı isden tütünden kıl hazer
 70. Müşterek olduğu hâlde bir tarak
 71. Anı tesrîhe sebedir şâne hem
 72. Kıl örümcek ağını evden uzak
 73. Saçını kuru tarama eyle yaş
 74. Genc iken sen ihtiyâr olanları
- Yemek içmek gerçikim olmaz harâm
 Nâni tâhkîr ü ihânet olur ol
 Fâkaya sebep olur zîrâ bu iş
 Eyleme süpründüye vaz‘-ı kadem
 Olma pislikde Yehûdâna şebîh
 Dâ'imâ tahlîl eyleme ey püser¹⁸
 Her ne cins olur[sa] hâk etme ‘amel
 Böyle işden rîzk olur noksân u kem
 Başa oturmak fenâdır ey civân
 Hâric ol her vakt işbu huydan
 Dikmek olmaz ‘ilm-i hikmetde sezâ
 Hikmete uydurmaz oldun özünü
 Etme ammâ teh anunla nûru pes
 Kim dimâğına verir külli zarar
 Saçına vurma anı eyle merâk
 Kendüne hâs olsa hoşdur lâ-cerem
 Kim zübâbı sayd içün eyler tuzak
 Çünkü olur bâ'is-i ziyyârî ma'âş
 Tut azîz ü muhterem sen anları

(12a)

1

Besmeleyle ol mübâşir her işe

Her başlanacak işe ibtidâ Tanrı Te‘âlâ Hazretlerinin ism-i pâkini zikrederek ya‘ni “Bismillâh” diyerek başlanmak lâzımdır ki o işin murâd üzere sonu gele. Çünkü o yolda başlanmazsa sonradan nice güçlükler ve zararlar zuhûra gelip vücûda getirmeye çalışılan şey meydâna gelse bile nice noksanlıklar baş gösterip hem hayr ü bereket kalma ve hem de emekler hebâ olup çalışıldığına nedâmet gelir. Bu cihetle her işe besmeleyi şerîfe ile mübâşeret lâzım ise de o iş dahi şerî‘atin hayr saydığı işlerden olmak muktezâ olduğu anlaşılmak içün nâzım bu beytin ikinci misra’ını îrâd eder:

Sunma ammâ ey kuzum el şer işe

¹⁸ İkinci misra’ın vezni bozuktur.

Hak Te‘âlâ Hazretlerinin bizi nehy etdiği şey’ler ki insân ister kendi nefsinin ve ister ebnâ-yı nev‘i olan diger insânların ve hattâ hayvanların zararına müte‘allik ola, o iş mahz-i şer demek olup ana mübaşeret dünyâ ve âhiretde mücâzâti da‘vet edecekinden dolayı öyle bir işe Tanrı Te‘âlâ Hazretlerinin ism-i pâkiyle başlanmakda bir fâ’ide olmayıp belki günâh ve mücâzât iki kat olacağına binâ’en böyle şey’lere el sürmekden ve dünyâ ve âhiretde rüsvâylik görmekden gâyet sakınılmak icâb ediyor.

2

Evvel âhir âlemin hamdi tamâm

(12b) Her hâlimizden dolayı bütün ‘âlemin ve belki bilmediğimiz nice mahlûkâtin geçmişde ve gelecekde hamd ü senâsı tamâmen ve kâmilen:

Zâtına mahsûsdur Hakkın müdâm

Zâtına mahsûsdur: Şerîkden, nazîrden, fenâdan, mekândan, noksândan münezzeh olan Vâcib Te‘âlâ Hazretlerinin zâtına mahsûsdur ki hâlik ve râzikümüz ancak oldur. Ve cemî‘-i mevcûdât Rabbimizin mahlûku olduğuna binâ’en her kim fazilet ve mekârim sâ’iresinden senâ olunsa bu ni‘metleri ana veren yine cenâb-ı Hak olduğu cihetle hamd ü senâ dahi hakîkatde yine cenâb-ı Hakk'a ‘â’iddir. Hakkın müdâm: Ya‘ni bu mahsûsiyyet değişmeyip ve muvakkat olmayıp dâ’imîdir.

3

Fahr-i ‘âlem Hâtem-i peygamberân

Cihânın fahr u serveri olan peygamberimiz ‘aleyhi’s-selâti ve’s-selâm ki biz Kur’ân-ı Kerîm ile Tanrıımız celle şânühi cenâbindan bütün ‘âleme Resûl-i Zîşân olarak gönderildiğini inanıp ikrâr eyledigimiz gibi cihânın hâtemi ya‘ni andan sonra başka peygamberin gelmeyeceğine dahi imân eylemişiz.

Nûr-ı evvel bi‘set-i âhir zamân

Nûr-ı evvel: Tanrıımız Te‘âlâ hazretlerinin mahlûkâti yaratmadan evvel halk buyurduğu nûr-ı evveldir ki andan sonra ne yaratıldıysa ol nûr-ı ‘âliden halk olunup cümlenin aslı hazret-i Fahr-i Risâlet olan peygamberimiz olduğu gibi; bi‘set-i âhir zamân: (13a) bütün peygamberlerden sonra yer yüzünde bulunan insânlarla Rabbimiz Te‘âlâ Hazretlerinin her emr ü nehyini bildirmek üzere gönderilmiştir. Ve yukarıda beyân olunduğu üzere bu ‘âlemde bir daha peygamber gelmeyeceğinden efendimize âhir zamân peygamberi denilip şerî‘ati dahi kiyâmete kadar bâkî ve cârîdir.

4**İillet-i gâ'iyyedir bu 'âleme**

Bu 'âlem ki gördüğümüz yerler ve gökler ve sâ'iredir; ol zât-ı âlînin âhir zamânda bu dünyâya gönderileceği için yaratılmışdır. Ve ibtidâ-yı hilkatde her şey'den evvel ve her şey'in aslı olmak üzere "nûr-ı Muhammedî" yaratıldığı gibi bu 'âlemler dahi mücerred anun hâtırı için yaratıldığına binâ'en cümle mevcûdâtın zuhûra gelmesine sebeb-i müstakil olmuşdur. İnsân ise mahlûkâtın eşrefi olduğu hâlde bu 'âlemden maksûd efendimiz olunca insanlar dahi mücerred anun bu dünyâda teşrif edeceği için yaratıldığı bilinmek üzere nâzım aşağıdaki mîsra'ı îrâd eylemişdir.

Zâtıdır bâ'is vücûd-ı Âdeme

Ya'ni yer yüzünde bulunan bütün insanların babası olan peygamber Âdem 'aleyhi's-selâmın yaratılması ve ibtidâ yeri cennet iken bu dünyâya gönderilmesi, peygamberimiz Hazret-i Muhammed 'aleyhi's-selâmın bu 'âlemi teşrif buyuracağına mebnî olup; yer yüzünde ne kadar âdem evlâdı var ise cümlesini Tanrı Te'âlâ Hazretleri cânibinden kendisine nâzil olan kitâba ki şimdi elimizde bulunan Mushaf-ı Şerifdir anun ahkâmını kabûl etmeye ya'ni Müslümân olmağa da'vete Hak Te'âlâ cânibinden me'mûr buyurulmuşdur. (13b)

5**Enbiyâ ervâhına meb'ûs idi**

Peygamberler ki bir takımının isimleri Kur'ân-ı Kerîmde mevcûd olup bir çoğunun dahi yokdur ve cümlesinin ne kadar olduğunu ancak Cenâb-ı Hak bilir, bunlar efendimizden evvel dünyâya gelip her biri me'mûr oldukları kavimlere Tanrı Te'âlâ Hazretlerinin emirlerini bildirmişlerdir. Bu peygamberân-ı 'izâmin ervâhına dahi peygamberimiz 'aleyhi's-selâm me'mûr buyurmuşlardır. Anun içün:

Lâ-cerem oldu cemî'in seyyidi

Hem bu me'mûriyyet mülâbesesiyle ve hem de Tanrımız celle şânühü en evvel halk buyurduğu şey *Nûr-ı Muhammedî* olup enbiyâ-yı sâ'ire ervâhı bu nûr-ı 'âliyyeden yaratıldıkları sebebiyle kendisi cümlenin re'isi ve efdali oldu.

6**Mazhar-ı ma'nâ-yı Rahmândır hemîn**

Rabbimiz celle şânühü Hazretlerinin Müslümân olsun kafir olsun e'l-hâsîl bütün mahlûkâtına olan merhametinin mazhari Efendimiz

‘aleyhi’s-selâmdir. Merhamet-i Rabbâniye anun yüzünden ‘âlemi kaplayıp yer yüzü küfr ü şirkden kurtarılmış ve geçen ümmetlere vukû‘ bulan nice belâlar ve gazablar olmayıp İslâma gelmeyenlerin bile mücâzâti bu dünyâda tertîb olunmamışdır.

Çün denildi “rahmeten li’l-‘âlemîn”

“Rahmeten li’l-‘âlemîn”: Bütün ‘âlem'lere rahmet ve merhamet edici demekdir. ‘Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizin (14a) peygamberliği andan evvel gelen enbiyâ-yı ‘izâm gibi bir kavm-i mahsûsa ve bir kabîleye olmayıp bütün insânları ve cinleri dahi îmâna getirmeğe şâmil olduğu gibi âhiretde dahi şefâ‘at kapılarını kendisi açacağı mülâbesesiyle ‘âlem'lere ‘ayn-ı rahmet olmuş ve tebliğ ü beyân buyurdukları dîn-i İslâm kâffe-i fezâ’ili hâvî olup geçen ümmetlere ihsân olunmayan ‘inâyât-ı İlâhiye kâmilen i‘tâ ve zahmetsizce olarak ‘ibâdât ve tâ‘ât tertîb buyurulup âhiretde dahi anun yüzü hürmetine nice keremler ve ‘inâyetler vukû‘u mukadder olmağla şübhесiz kendileri bütün ‘âleme rahmet denilmiştir.

7

Hürmet et nesl-i Resûlullâha

Nesl-i Resûl: ‘Aleyhi’s-selâm efendimizin nesli sâdât ve eşrâf dediğimiz evlâd-ı Fâtima radiyAllâhü te‘âlâ ‘anhâdir. Bunlara ri‘âyet âdâb-ı dînden ve Efendimiz Hazretlerinin bu ümmete vukû‘ bulan vasiyyetlerindendir. Bunlara kemâliyle hürmet ve ta‘zîm et. Ve bu hürmet yalnız zâtlarına ri‘âyet demek olmayıp her işlerine elinden geldiği derece mu‘âvenet ve hizmet eyle.

Âl ü ashâb u kulûb-âgâha

Âl: Ehl-i beyt-i risâlet ki yukarıda dediğimiz nesl-i Resûl olup bizce ‘âile ve familya halkı dahi itlâk etmekde olduğumuz cihetle zevcât-ı tâhirât dahi dâhildir. Ashâb: Peygamberimiz efendimize yetişip sohbet-i şerîfesile müşerref olan ehl-i İslâm demekdir ki kitâbların beyânına göre efendimiz intikâl eylediklerinde yüz yirmi küsür bin kişi imişler. (14b) *Kulûb-âgâh:* Vâris-i ‘ulûm u esrâr-ı Muhammedî olan evliyâ ve sulehâ-yı ümmetdir. Bunların cümlesi Tanrı Te‘âlânın sevgili kulları olduğu cihetle sevmek ve gönüllerini memnûn edip dâ‘imâ hürmetle yâd eylemek yine fâ‘ide ve menfa‘ati müstelzem olmağla nâzım emr-i ta‘zîmde dikkat et diye tavsiyye ediyor.

8

Her biri kâmil mükemmeli zâttdır

Buların her biri Tanrı Te‘âlâ Hazretlerini lâyîki vechiyle ve bunca ‘ulûm u esrâr-ı İlâhiyyeyi bildikleri mülâbesesiyle ümmet-i Muhammediyye içinde mümtâz ve kamil zâtlardır.

‘Ârifin ü fâzîlin sâdâtdır

‘Âriflerdir zîrâ anların kulûbu envâr-ı İlâhiye ile ziyâ-dâr olup nice tecelliyyâta mazhar olurlar ve işlediklerini bilir ve ‘ibâdât ve tâ‘atlerini ve halk ile ülfet ve münâsebetlerini Tanrı Te‘âlânın râzi olduğu vech üzre ifâ edip her şey’in hakkını yerine getirmekde oldukları için kendileri sâ’ir nâşdan eşrefdirler.

9

Hâlin(i) iki kimseden tutma hâfi

Însân hayatıda oldukça envâ‘-ı ahvâle uğrayıp ‘akl ise ne kadar müstakîm olsa kendi işlerini tamâmiyla doğrultamayıp husûsiyle insânın bilmediği bildiğine nisbetle pek çok olduğu gibi bildiği şey’ için edeceğî çâre ekseriyet üzre yardıma muhtâc olduğundan esbâbını yoluyla hazırlayabilmek için bir insân hâlini söylemeye mecbûr ise de olur olmaz kişiye keşf ü beyân eyler ise fâ’ide yerine envâ‘-ı zararlara uğramak mücerreb olduğu mülâbesesiyle nâzîm bu beytde kendi hâlini aşağıdaki (15a) mîsra‘da söylediğî iki kişiye aç ki bunlar da:

Yâr-ı gârinla hakîmden ey safî

Yâr-ı gâr: Bir adamdır ki severim dediği adamın memnûniyyetinden sahîhan hisse-dâr ve ıztırâbindan gâyet müte’essir olandır. *Hakîm* ise tâm ‘âkil ve mülâhazalı ve her şey’in hayr ü şerrini etrâfiyla fark ve temyîz eder ve her ikisinin sebeplerini bilir olana derler. Şimdi nâzîm bu beytinde hâlini yalnız şu iki zâta aç dediği pek doğrudur ki meselâ derdini söylediğin adam seni cân u gönülden sevmez ise müte’essir olacağına kalben memnûn olacağı ve çâre göstereceğine hâlini daha ber-bâd edeceğî yollara sevk edeceğî gibi mektûm tutmak arzusunda bulunmayıp ifşâ etdiķe mazarrat artacağı şeynsizdir. Kezâlik hakîm olmaz ise noksân-ı mülâhaza mülâbesesiyle anın fikrinden istifâde şöyledir dursun çâre diye beyân edeceğî şey’ler zâten elverişli olmadığı için kabûlü hâlinde başka mahzurlar tevellüd edip işin bir kat daha bozulacağı bedîhîdir. Binâ’en ‘aleyh hâlini yalnız seni cân u gönülden seven ve hakîm olana gizli tutma aç diye nasîhat ediyor.

10

Hayr-hâhi ol cemî‘-i ‘âlemin

Hayr-hâh: Hayır dileyici. Ya'ni 'âlemde bildiğin bilmediğin olsun cumlenin hayr ü selâmetini ârzû et ve elinden yardım gelmese bile herkesin memnûn olmasını kalbinden iste. (15b) Halka şefkat Bârî Te'âlâ Hazretlerinin rızâsını tâhsîle hizmet demek olduğu gibi her dem hayatı temennâ edilir ise kendini mahbûb-ı kulûb eder. Ve herkes seni hayr ile yâd edip bütün 'âlemîn dostluğunu kazanırsın. Hattâ bu hayr-hâhlığı yalnız insânların hâline hasr etmeyip nâzîmin aşağıda dediği üzere:

Canavar vahşilerin her âdemîn

Yırtıcı hayvânlar varınca her mahlûkun ve insânın bu bâbda müslimine, kâfrine, müşrikine bakmayıp cümlesinin hayr-hâhi ol çünkü müşrikin şirkinden, kâfirin küfründen terettüb eden mücâzât başka şey olup nazmada tavsiye edilen hayr-hâhlîk Hak Te'âlânın mahlûku olmak mülâbesesiyledir ki her insân burasını gözetmek ve dilini, gönlünü o yolda bulundurmağa çalışmak ve cümlesini acıyp elinden geldiği mertebe selaâmetini aramakda yardım etmek ve hiç gelmezse kalbiyle arzulamak lâzımdır.

11

Giybeti Hakk eyledi şer'an harâm

Giybet: Bir âdemî kötü bir sıfat yâhûd bir hâl ile yâda getirmekdir. O sıfat yâhûd hâl ister kendisinde bulunsun ister bulunmasın. Hatta filân âdem pek kısa boyludur demek dahi giybetdir velev ki o âdem sahîhan pek kısa boylu olsun. *Hakk eyledi şer'an harâm:* Ya'ni giybeti Tanrı Te'âlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde (16a) bize harâm eyledi. Bu cihetle giybet eden Bârî Te'âlâ'nın emrini tutmadığı için âhiretde hasmı da'vâ edip su'âl olunsa gerekdir. Dünyâda dahi 'âkîbet dili belâsına uğrayıp nice belâlara düşeceği gibi her 'âkil ve edîb bu âdem ehl-i giybetdendir deyip kendisinden teneffür eleyecekdir. Bu cihetle:

Etme aslâ giybete dâ'ir kelâm

Ya'ni âhiretde huzûr-ı Hak'da da'vâci peydâ edip de su'âller, cezâlar görmemek dünyâda dahi insânlar nezdinde iyi huylu ve terbiyeli olarak kabûl olunmak ister isen hiç kimseyin fenâlığına müte'allik bir şey söyleme.

12

Sözde ta'cîl etme te'hîr üzre ol

Bir meclisde ve yâhûd bir âdemle sohbet eder iken söz söylemeye 'acele etme. Çok söz söylemek elbette ki çok hatâlara düşürüp mahcûbiyet getirmekde olduğu gibi muhâtabı dahi bî-huzûr ediyor. Hâlbuki ayrıca davranışarak söylenen ise her söz mülâhaza üzerine ağızdan

çıkacağı için arada ratb u yâbis sözler olmayıp ‘akl ü ‘îrfân eserini gösterir. Ve muhâtabın kim ise anun sorduğu şey’e cevâb verilmiş olacağına binâ’en sadedden dışarıya çıkışmayarak metânet muhâfaza olunmuş olur. Ve bir de çok söylenil ise mülâhazasız söyleneceği mülabesesiyle görülecek münâsibetsizlikler tashîh olunamayarak nedâmet mukarrer olduğundan bu bâbda nâzımın tavsiyesi gibi mükâlemede ‘acele etme. Hatta bu üslûb üzre davrandığın hâlde dahi: (16b)

Doğrudan doğruya takrîr üzre ol

Sözünü doğru söyle ya’ni fazla ve noksan şeylerden sakın ki kelâm içinde böyle şey’ler karışır ise ortada bir de yalancılık zuhûruyla söz i’tibârdan düşüp bir fâ’ide ve te’sîri olmadıkdan başka kizb ile kesb-i şöhret etmiş olacağı için kadr ü haysiyetin dahi kalmaz. Binâ’en ‘aleyh sözü dâ’imâ düşünerek söylemek nasıl lâzım ise doğruda idâre-i kelâma ol sûretle ihtimâm et.

13

İstişâre eylegör müşkilini

İstişâre: Bir maslahatın kolay ve hayır tarafını bulmak için hayr-hâh ve ‘âkil bir âdemle söyleşmekdir. *Müşkil:* Zor ve çetin görülen bir iş demekdir. İstişâre sünnet-i peygamberiyyeden olup ehli ile olur ise edilecek harekete isâbet olacağının cihetle bunu eden nedâmet çekmez. Sen dahi müşkil göreceğin umûru kalbi temiz bir ‘âkil âdem ile istişâre ederek tasvîb olunacak sûretle gör.

Hüsni elfâza alışdır dilini

Hüsni elfâz: Tatlı ve güzel ta'bîrât demekdir ki her kiminle konuşulacaksız idâre-i kelâmda dâ’imâ güzel ve tatlı ta'bîrâta dikkat lâzımdır ki bu sûret hem hüsni terbiyeye delâlet eyler ve hem de te’sîrâti başka olup bir maksadın dahi var ise revâc bulmasına hidmet eyler. Dil küçük kabâhatı büyük olur de(n)meğine sebeb budur. (17a)

14

Âmirin emrini tut hürmetile

Sana emredenin sözünü kerâhetle tutup iş görme çünkü emrolunan şey’ vücûda gelse bile yine âmirin rızâ ve teveccühü tahsîl olunmayıp feyzine mâni‘ olur ve âmirin git gide soğuyup tahkire kiyâm ile zararlı netîceler görünse gerekdir. Bi’l-‘aks aldığı emri hürmetle tutar ve îcâbı ne ise yapar isen hakkında muhabbeti günden güne tezâyûd edip hem hüsni mu’âşeret hâsil olur ve hem de feyz ü rif’ atın artar. Hele:

Hâce hakkında rızâyı gözle

Hazret-i ‘Alî kerremAllâhü vecheh(u): “Bana bir harf ta‘lim eden kendine köle etmişdir!” buyurdu. Bu cihetle hâcenin hakkı pek büyük olduğundan ana dâ’imâ ri‘âyet ve rızâsını tahsile dikkat vâcibdir.

15

İnşirâh ile edersen hıdmeti

İnşirâh: Gönül açıklığı demekdir. Ya‘nî sen me’mûr olduğun bir işi söylenerek ve ekşiyerek başlayıp da sana sipâriş edeni peşîmân etmekden ise güler yüzle ve kemâl-i ârzû ile o hıdmeti edecek olur isen:

Bilmiş ol buldun kemâl-i hürmeti

Her hâlde sen büyük ri‘âyet ve hürmet bulmuş olursun. Çünkü insâni (17b) memdûh eden güzel tavr u hareketidir.

16

Kadr-dân ol hem dahi merdüm-şinâs

Kadr-dân ol: Herkesin kadr ü kıymetini bil ve ta‘zîm ü hürmetde ana göre davranış. Ma'lûmdur insanların sıfât u meziyyâtı muhtelif olup ri‘âyet dahi her şahsin şeref ü i‘tibâr-ı zâtisi nisbetinde olur ise her şey’ güzel bir yola konulur. *Merdüm-şinâs:* Adem anlayıcı ya‘nî iyi ve güzel ahlaklı ve terbiyeli âdemleri anlayıp herkesin kemâl ü fezâ’ilini takdîr eyle ki:

Kadrını bilsin senin de tâ ki nâs

Sen herkesin kıymetini biler isen ‘âlem dahi senin kadrını bilip mazhar-ı i‘tibâr olur ve herkese ne yolda hürmet eyledin ise mütekâbilen o mu‘âmeleyi göreğinizden dolayı kendine ri‘âyet eylemişsin demek olur.

17

Açı olma halk ağzından atar

Ya‘nî herkesin hâtırını kıracak ve tatlı tavr u lisân ile ‘âlemi kendine müncezib edeceğine bed sûret ve çehre ile herkesi karşılayarak mükedder ve müte’essir edecek olur isen ne kadar fezâ’lin dahi olsa halk bakmayıp bu yutulur şey değildir diye seni cümlesi gündeden çıkarıp nefretle yâd eder. Bu cihetle acı görünmekden sakınmak lâzım ise de ‘umûmu memnûn edeyim zanniyla da herkesin ayak türâbı olacak olur isen mazarrat yine bir başka yolda zuhûr edeceğine binâen nâzım zîrdeki ikinci nasîhati îrâd eder: (18a)

Tatlı olma pek de kim ‘âlem yutar

Cünkü her ferdin ârzûsına hizmet mümkün olmadığı gibi her şey'de yumuşaklık hilm-i himârî demek olmağla i'tibâr ve haysiyet muhtell olur ve artık ikâ'-ı tehdîd iktidârı da ortadan kalkacağı cihetle envâ'-ı mazarrât tevellüd eyler. Binâ'en 'aleyh hâl ü maslahat içâbı düşünülerek ana göre davranışmak ve her hâlde muhâfaza-i metânet edilmek iktizâ eder.

18

İ'timâd eyleme her bir ferde

Her âdemin sözüne inanacak olur isen dediğini dahi kabûl etmek iktizâ eder. Hâlbuki seni sever ve doğru söyler âdemlerin bile ma'lûmât u tâhkîkâtında yanlışlıklar olduğu muhtemel olduğu hâlde sana dost görünen nice garaz-kârların birer gizli menfa'at tahtında vukû' bulacak ihtârâtına kulak verecek olur isen bir çok beliyyâta düşerek anların ifâdâtını tervîcden birer gûne nedâmet ve mahcûbiyet görüleceğinden dolayı her hâline vâkıf olmadığın âdemlere i'timâd eyleme. Fakat:

Emniyyetsiz de görünme merde

Ya'nî mücerreb ve mu'temedin olmayanlara da bütün bütün emniyyetsiz görünür isen herkes senden miziğip lisâna gelir ve istifâde edeceğin bir çok şey'lerden mahrûm olursun. Binâ'en 'aleyh herkese i'timâd nasıl câ'iz değil ise emniyyetsizlik dahi gösterilmeyip sana söylenecek şey'leri tamâmiyla istimâ' ile berâber mîzân-ı 'akl u tâhkîkden dahi geçirilerek ba'dehu görülecek hâl üzerine 'amel olunmak ve tecârüb-i müte'addideden sonra i'timâd olunmak lâzım gelenleri ta'yîn eylemek iktizâ eder. (18b)

19

Her kim olduysa tabî'at düskünü

Tabî'at düskünlüğü demekden murâd nefsin her ârzû etdiğine hizmet etmek demekdir ki insân bunun için yaratılmış olsa Cenâb-ı Hakkın ana 'aki ü idrâk ihsân etdiği dahi 'abes olup hayvândan farkı olmaz ve 'îrfân denilen şey'in insâna bir gün ta'alluku kalmaz.

Yemeğe hasr eyleyip gece günü

Ya'ni bu 'âleme geldiği o makûle ârzûları tahsîl için idîgine zannedip de tahsîl-i kemâlât-ı insâniye için evkât u enfâsanı sarf edeceği yerde 'akl ü idrâkden mahrûm olan makhlûkât gibi gecesini gündüzünü mücerred vücûdunu beslemek için yalnız yeyip içmeye hasr eyler ise:

20

Âdem olmaz belki hayvândan beter

O âdem süretinde görünen insân olmayıp belki hayvândan dahi aşağı olması şübhesisizdir ki hayvân ‘âkıldan mahrûm olmak cihetile ma’zûr ve mükellefât-ı şer’iyyeden dahi âzâde olup insân ise be-heme-hâl Hak Te’âlâ Hazretlerini ve Peygamberini ve zarûrât-ı dîniyesini bilmeğe ve öğrenmeğe mecbûr olmayla berâber Tanrı Te’âlânın ihsânı olan ‘akl ü idraki delâletiyle bu ‘âleme gelmekden maksad ne idügünu ve dünyâda gerek kendi ve gerek benî-nev’i için müretteb olan vezayifini ve ‘âlem-i âhireti ve ahvâlini ta’allüm ile insân olacağı yerde, o yolda çalışmazsa bedîhîdir ki:

Olur öküzle eşekden muhtekar

Ya’ni insânı mükerrem eden bu sûret-i insâniye olmayıp tâhsîlî içün halk olunduğu kemâlât ü ma’ârifdir ki kendine âdem dedirtebilmek içün bu yolda çalışmaz ise sırf hayvâniyyet (19a) ‘âleminde ve anun levâzîmîndan olan yalnız vücûd beslemek ve nefsin ârzûlarına hîmet etmek kaydında kalarak hayvânâtdan daha hakîr olur. Çünkü hayvânın idrâki olmamaıyla ma’zûr ise de beriki insân olmak üzre yaradılmış iken ‘atâyâ-yı İlâhiyyeyi bilmeyip kendini öküz derecesinden daha aşağı indirmiş olur.

21

Sabr ile insân olur kâmil-nihâd

Sabr; her güç gelen ve kalbi muztarib eden ahvâle karşı şikâyet ve feryâd eylemeyeip Cenâb-ı Allâhin lûtf u inâyetine tevekküle andan imdâd taleb ederek sükût etmek demekdir. Sabr edicileri Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’inde medh ü senâ buyurup bu sıfat insânı envâ’-ı kemâlâtâ erişdirir ve semeresi zâyi’ olmayıp bu dünyâda dahi mükâfâtını görür ve uğradığı mihnât mündefî’ olup ana zarar edenin mücâzâtını dahi müşâhede ile berâber âhiretde dahi Tanrı Te’âlâ Hazretlerinin mahbûblarından ya’ni sevgili kullarından olur. Anın içün nâzîm; sabr ile insân kâmil-nihâd olur, ya’ni kulûb-ı selîme ashâbından olur diyor.

Ni’met-i Bârîyi şûkr eyler ziyâd

Ya’ni nâ’il olduğumuz ni’metlere şûkr eyler isek o ni’metler ziyâdeleşiyor. Nitekim bu ma’nâ Kur’ân-ı Kerîmde dahi vardır. Bu cihetle bir âdem Tanrı Te’âlâdan nâ’il olduğu bir ni’metin hem bekâsını ve hem de ziyâdeleşmesini ârzû eder ise dâ’imâ şûkr etmelidir. E’l-hâsil nâzîm bu iki beyt ile demek ister ki Cenâb-ı Hakkın sevgili kullarından olmak ister isen mihnete sabr ve ni’mete dâ’imâ şûkr etmelisin. (19b)

22

Bâtinîndâ rızki inkâr eyleme

Bu ‘âlemde ne ile yaşayacağım diye içini rahatsız edip düşünme çünkü her canlı mahlûka yaşayacağı müddetçe rızkı Tanrı Te‘âlâ Hazretleri tarafından takdîr ü ihsân olunmayla evkâti hulûl etdikçe elbetteeline gelse gerekdir. Bu cihetle rızk için müztarib olmak îcâb etmez.

Zâhirinde darlık izhâr eyleme

Halka karşı dahi dar hâlde olduğunu da gösterme. Çünkü bundan bir fâ’ide hâsil etmeyip bi’l-‘aks seni sevmeyenler ıztırâbindan memnûn olup bir kat daha sıkılmanıza sebebiyet vermiş olursun. Bu cihetle hâlinde dâ’imâ hamd ederek nâsa karşı inşirâh üzre görün.

23

Ol küşâde-rûy dâ’im ey püser

Ey oğul dâ’imâ güler yüzlü ol. Çünkü ekşi yüz her şey’i ekşidip halkın senden i’râz u nefrette bâ’is olacağından hüsn-i mu’âmele göremez ve işlerini dâ’imâ müşkilât içinden kurtaramazsun. Tatlı dil, tatlı yüz ise nâsin celb-i muhabbetine sebeb olup mazhar-ı i’tibâri olursun.

Şâd göster halka kendin ser-be-ser

Yukarıda dediği güler yüzlülüğü ile kendini bütün ‘âleme memnûn göster ki bu hâlde bulunan bir âdem kimseyi sıkmayıp ve sohbeti hoş ve latîf olup medh ü senâsi dillerde münteşir (20a) oldukça hâli ma’mûr olur ve sevmeyenlerin söyleyeceği söz kalmayıp huzûr ve râhatı dâ’im olur.

24

Şöhret için kisveye etme telâş

Ya‘ni halk seni büyük âdem demek veyâhud ‘âleme kendini zengin gösterip i’tibâr ve iştihâr kazanmak için bir takım tekellüflü elbise tedâruk ve isti’mâline telâş etme ki büyülük roba ile olamaz ve fâhir elbise giymek ile zâta şeref verilmez. Belki gerek Tanrı Te‘âlâ nezdinde ve gerek halk nazârında i’tibâr ve şeref herkesin sıfât u efâline göredir ki kendini cehlden ve fenâ ‘amellerden ve halk ile mu’âmelâtında kötü huylarından kurtarmayan bir âdem ne hâlde bulunsa hayr ile yâd olunmaz. Anın için şöhret bulayım fikriyle sana i’tibâr vermeyecek o misillü şey’lere meşgûl olmayıp dâ’imâ kalbini temiz ve ahlâkını tashîh ile çalış.

Râhat için arama bâlâ firâş

Ya‘ni şöhret için ağır kıymetli robalar tedâruküne düşmek nasıl muzır ve mezmûm ise râhat edeyim diye büyük konaklar ve tekellüflü döseme takımları ile yataklar temennî eylemek dahi bu kabilden olur. Zîrâ yukarıda beyân olunduğu üzere insâni şerefrendiren şey’ler mehâsin-i

zâtiye olmağıla bu tekellüfât olmasa bile ‘âleme karşı olan i‘tibârına halel gelmez ve bâ-husûs isrâfât-ı zâ’ide ihtiyâr etmemiş olacağı cihetle nezd-i Kibriyâda dahi mes’ûliyyet terettüb etmez. (20b)

25

Tertemiz giy süslere aslâ sadaşma

Ya‘ni tekellüfâtdan âzâde olarak giyin şu kadar ki tertemiz olmağa dikkat et ki bu hâl hüsn-i tabî‘ate delâlet eyler. Süslere sadaşmak ise boş yere servet ve vaktini izâ‘adan başka kâr olmamağla bundan sakın.

Bilmediğin söze veyâ işe karışma

Ma‘lûmdur ki insân bilmediği söze söze veya işe karışır ise ibtidâ o sözde veyâ o işde bulunanları memnûn etmeyip elbette ona bir acı söz söylemeye mecbûr eder ve bunlar bu mu‘âmeleyi etmeseler bile ‘adem-i ma‘lûmât mülâbesesiyle söyleyeceğini bilmeyip e’n-nihâyet mahcûbiyet terettüb edecekinden kendini tahmîk ve techîl etmiş olur. Hattâ ifâdesi yollu bile tesâdûf etse berikilere ağır gelip so’ukça reddeyledikleri hâlde söylediğine ve yahud karışlığına bin kere peşîmân olur ve bu hâl bu râddede dahi kalmayıp bir infî‘âl ve nefret tevlidiyle zarar ziyâdeleşir. Binâ’en ‘aleyh bu yolda saygısızlıktan ihtirâz lâzımdır.

26

Tenbelin çok meskenetdir hilkati

Nâzım tenbelliği sîrf miskinlikdir demiş pek doğrudur. Çünkü hayvânât bile ihtiyâcâtını arayıp tedârik etmekde çalışıp çabaladıkları görülür iken ‘akl u temyîz sâhibi insân eli bağlı durur ise himmeti gâyet dûn bir kötürüm demek olur. Vâki‘â erzâk mukadder olup herkesin nasibi ayrı ise de bu ‘âlem ‘âlem-i esbâb olmağıla vesâ‘il-i ma‘kûleye teşebbüüs (21a) dahi muktezîdir ki ‘âdetullah böyle cereyân ediyor. Bu cihetle çalışmak, neme lâzım diye miskince durmak mezmûndur. Zîrâ Hazret-i ‘Ömer’in buyurduğu gibi: “Gökler altın ve gümüş yağıdılmaz ve tarlaya ekin atmadıkça mahsûl alınamaz!” Binâ’en ‘aleyh Tanrı Te‘âlâ Hazretleri’nin eline ayağına verdiği kudret ve kuvveti kullanıp hâline münâsib bir işe iştigâl edeceği yerde meskeneti ihtiyâr eyler ise bu sûret:

Doğurur tenbellik âhir zilleti

Zillet, horluk ve hakîrlik demekdir. Ya‘ni eli emeği ile yaşamaya çalışmayan bir âdem nihâyet kendi gibi bir insâna muhtâc olmak tabî‘î olup, ihtiyâc denilen şey ise insânı zelîl ve hakîr etmemek ve ıztırâb-ı ta‘ayyûşle nâ-meşrû‘ nice yolsuz ve çirkin şey’leri irtikâb ile gerek Tanrı Te‘âlâ nezdinde ve gerek insânlar nazarında mebûz olmamak mümkün olmaz ve böyle olmazsa bile yine başkasının sâye-i lîtfunda yaşamakda

olduğu cihetle dâ'imâ minnet ve hicâb ağırlığı altında kalıp ser-best yüze 'âleme bakamaz.

27

Sevmez Allâhü Te'âlâ kâhili

Rabbimiz Te'âlâ tenbeli sevmez. Zîrâ gerek kendini ve gerek infâk ve iksâya borçlu olduğu familyası halkını i'âşe için çalışmaga şerî'at emreyleti ve çalışanı Cenâb-ı Allah sever diye Efendimiz 'âleyhi's-selâm emir buyurdu. İmdi bu irâdât-ı İlahiyye ve Peygamberiyeyeye karşı durur ise hem âhiretde kendini mes'ûl etmiş olur ve hem de dünyâda i'tibâr ve vakâr ile yaşayıp envâ'-ı hakâret ve sefâlet görür ve bir de bu yüzden irtikâb edeceğî günâhların mücâzâtı iki cihânda başına başka derdler açar. (21b)

Doğrusu bilmem sever mi câhili

Ya'ni tenbeli Tanrı Te'âlâ sevdigi hâlde câhili hiç sevmez. Çünkü Rabbimiz Te'âlâ'yı şerî'atin emrettiği vechle bilmek herkese borç olup hâlikini bilmeye çalışmayanı ise elbette hâlik sevmez ve borçlu olduğu 'ibâdâti etmemekle sevgililer zümresine dâhil olamaz ve cehl 'özl olmayıp bilemedim demekle kendini kurtaramaz. Bir de câhil kendi şahsinin dahi düşmenidir ki cehli sebebiyle bir çok irtikâb etdiği şey'lerin fenâ olduğunu bilmeyip envâ'-ı 'azâba dûçâr olmakdan nefşini kurtaramaz. Binâ'en 'aleyh cehl her fenâliğin başı demek olmağla Hak Te'âlâ Hazretleri tenbeli sevmemiği gibi câhili hiç sevmez.

28

Sâde-dil ol fakat ahmakça değil

Sâde-dil ol: Ya'ni gönlünü sû-i zandan ve anı bunu' fenâ tanımakdan ve her sû-i hâlden kurtarıp temiz yürekli ol. Fakat bir takım ahmaklar gibi her gördüğü iyi ve her işitdiği doğru olmak üzere kabûl etmek derecesinde sâde-dillik etme ki nâzımın bu beytde murâdî kalbini bir takım ağrâz-ı deniyye ve zanniyât-ı gayr-i lâ'ika ile doldurup bulaşdırma. Lâkin mîzân-ı akl ü kiyâsetden mahrûm eblehler gibi her şey'e hoş diye kapılma demek olur.

Kıl tevâzu' dahi alçakça değil

Tevâzu': Tekebbürün ziddidir ve memdûh bir sıfat ise de anın dahi ifrâti alçaklığa varmakda olduğu için merdûddur. Tekebbürden sakınip gönlünü dâ'imâ tevâzu' üzre bulundurmakda (22a) çalışır iken vak' u haysiyetini dahi muhâfazaya ihtimâm lâzımdır ki te'azzumdan görülen zararın bir başka türüsü denâ'etden dahi görüüp insan sokak süpürgesi olur. Anun için her şey'in ifrât ve tefritinden sakınmak vâcibdir denilir.

29**Pek rezîl eyler hamâkat âdemî**

Hamâkat bir derdir ki anın devâsı bulunmaz ve sâhibini rezâletden nefes aldırmaz. Çünkü ne söylediğini ve ne de sözün sırasını bilmeyip yerinde ve münâsibdir zanniyla akvâl ü efâlinde nice nâ-münâsib ve muzır şey'ler zuhûr eder. Anın içündür ki Hazret-i 'Isâ 'aleyhi's-selâm: "Ben Tanrı Te'âlânın izni ile ölüleri diriltmekden 'âciz olmadımsa da ahmakları ihyâdan fûtûr geldi!" buyurmuşdur.

Güldürür kendine ahmak âdemî

Ya'ni işleri ve sözleri ma'kûl olmadığı cihetle kaş yapacağına göz çıkarmakda olduğu ve bu da yanlışlık ve 'adem-i ma'lûmât eseri olmayıp hayr zanniyla kemâl-i hamâkatden mütevellid bulunduğu cihetle halk anıyla istihzâ edip yaptığı şey'ler ile herkesi güldüreyor.

30**Câhilin çüneline girse zehêb**

Ya'ni tasarrufatını dâ'ire-i 'akl u şer' içinde icrâ (ede)bilmeyen bir âdemin eline altın girerse:

Eyleyip isrâf eder itlâf hep

İsrâf: Hiç lüzumu olmayan şey'ler için masraf etmek; *İtlâf*: Bir şey'i mahv u hebâ eylemekdir. (22b) Ya'ni bir câhil âdem eline mâl ve servet girerse tasarrufatını evâmir-i İlâhiyyeye tatbîk etmeyip cehli sebebiyle envâ'-ı isrâf ile mahv etmekde olduğu gibi nâ'il olduğu diger gûne ni'am u eltâfin dahi kıymetini bilmeyip ve şükrünü edâ etmeyip cehlin nefsine hâsıl edeceğî gurûr ile zâyi' etmesi ve nihâyetde hem tehîdest olarak bu dünyâda ve hem de etdiği isrâfâtdan -ki şer'an memnû'dur-envâ'-ı su'âller ile âhiretde muztarr kalması şübhelerizdir.

31**Kaydsızlık yolunu tutma sakın**

Lâ-übâlî olarak bu 'âlemde yaşamakdan ya'ni baht u tâli' ne ise o olur gibi tezbîr-i şer'iyye ve 'akliyyeye 'adem-i mürâca'tla kendini tehlikeye ilkâdan ve dînî ve dünyevî feyz ü rif'atini taharrî bâbında 'adem-i ihtimâmdan ihtarâz îcâb eder ise de:

Her 'ilâci hem dahi yutma sakın

Sana her dost görünen dost ve her tabîb tabîb ve her şeyh şeyh olmadığı gibi her derdine devâ nâmiyla 'arz olacak 'ilâc dahi 'ilâc değildir. Ya'ni her ihtiyâcına çâre diye beyân olacak tedbîri kabûl ve isti'mâl eyleme ki fâ'ide yerine mahzûr mukarrer olur. Ve'l-hâsıl dînî

olsun dünyevî olsun ihtiyâcâtını istikmâlden geri kalmayıp şu kadar ki o ihtiyâcı ‘arz ve lâzım olan tedbîri sana ta’rif için ehlini taharrîye ve bulmağa ikdâm et. Yohsa devâ nâmına aldığın semm olabilir.

32

Her kim eyler nâs ile çok ihtilât

(23a) Nas ile kesret üzre ihtilât bi’t-tabî‘ ‘alâ’ik-i kesîre peydâ ederek bunların her biri dahi fîr ü kalbi birer sûretle meşgûl etmekden nâşî ehlullâh böyle şey’leri mânî‘-i füyûzât görmekle ârzû etmedikleri gibi ‘aklen dahi kesret-i ihtilâtda müşâhede eyledikleri izdihâm-ı hâtır mülâbesesiyle memnûn olmazlar. Binâ’en ‘aleyh halk ile çokça ihtilât üzre bulunulur ise nâzîmin zîrde dediği insânın:

Göremez kalbi safâ-yı inbisât

Safâ-yı inbisât: Înşirâh lezzeti demekdir ki fi'l-hakîka ‘alâ’ik-i muhtelifenin te’sîri ‘adem-i huzûru müstelzemdir ki bu hâl tâ‘at ü ‘ibâdeti muhtell etdiği gibi dünyâca dahi gönül râhatını selb eder. Çünkü her şey’i ârzuya muvâfîk görmek mümkün olmayıp menâfi‘-i mütezâddee hizmet dahi gayr-i kâbil olmakla te’essüflü ve iztirâblı dağdağaların yalnız hissedârı olmağla fîkrini hasta edeyor.

33

Koyma bâb-ı nâkese aslâ kadem

Ya‘ni alçakdan ümîd etme kerem

Denî bir âdemde tabî‘î ahlâk-ı ‘âliyye bulunmayacağı cihetle andan ümîd-i kerem etmek pek ‘abes olur. Hattâ bir başka sebebin yardımıyla böyle bir şey’ yapsa bile ol kadar minnetler altında bırakacakdır ki insâni gördüğü kerem ve ‘inâyeteninden bin kere nâdim edeceğinden öylelerin kapılarına mürââ‘atla âb-ı rû dökmek yazık olur. Hâsılı keremi, kerîm olmayacağı muhakkak olan bir alçakdan ebeden beklememek lâzım gelir.

34

Kendini medh etme şeytân kârndır

(23b) En evvel kendini medh eden ya‘ni şöyledim böyleyim diyen şeytândır ki Hazret-i Âdem yaradılarak ana secde etmek üzre Tanrı Te‘âlâ tarafından emrolundukda “Ben âteşin nûrundan yaradıldım Âdem ‘aleyi’ s-selâm toprakdan halk olundu. Bu cihetle ben andan daha şerefliyim.” Diye kendini medh ile Tanrı Te‘âlânın emrini dinlemediği için gazab-ı İlâhîye uğrayarak mel‘ûn ve merdûd olmuşdur. Binâ’en ‘aleyh kendini medh şeytân işi olmağla zinhâr sen anı yapma ve anı mel‘ûn etmeye sebeb olan böyle bir tehlikeden sakın.

Âdemin ammâ bu hâlet ‘ârndır

Yâ‘ni sahîhan insân demege lâyik olan kendini medh etmek büyük ‘aybdır. Zîrâ bir âdem ne kadar fazıl ve kâmil olsa ben şöyleyim böyleyim demez. Anın kemâlât-ı zâtîyyesine ‘âlem şâhid olup mazhar olmakda olduğu i‘tibâr dahi bu fezâ’iline delîl olmağla kendini senâ etmek söyle dursun başkalarının anı medh etmelerinden hoşlanmayıp dâ’imâ tevâzu‘da bulunur ve çünkü bir insân ne kadar kâmil olsa yine noksândan hâli olmayacağından ve kusûrlarını görerek ahvâlini tashîhden geride kalmıyor.

35

Kibrin evvel düşmeni Allâhdır

Kibr bir san‘at-ı zemîmedir ki anın birinci düşmeni Tanrı Te‘âlâ Hazretleridir. Zîrâ ululuk ve büyülüklük ancak Rabbimize mahsûs olup insân ise bir ‘âciz ve fânî mahlûkdur ki aslı toprak olduğu gibi nihâyeti dahi yine oraya donecekdir. Şeytân ise dâ’imâ böyle ahlâk-ı zemîmeyi tervîc ile (24a) kendine arkadaş peydâ etmek üzre Cenâb-ı Hakk’ın gazabını da‘vet edecek olan tekebbür gibi bir tehlikeli şey’e bî-çâre insânı sevk eder ve o da ne gird-âblara düşdüğünü bilmeyerek ‘azamate ya‘ni kendini büyük ve artalığı hakîr görmeğe başlar ve artık hâlikini hasım etdikden sonra iki cihânda envâ‘-ı felâketlere uğrar.

Sonra her merdân-ı dil-âgâhdır

Merdân-ı dil-agâh: Esrâr u ‘ulûm-ı Rabbâniyyeye vakif olan peygamberân-ı ‘izâm ve anların vârisleri olan ehlullâh demekdir ki bunlar rızâ-yı Îlâhîyi tahsîlden başka hiçbir ârzûları olmadığına binâ’en Cenâb-ı Hak kimi sever ise anlar dahi ana muhabbet edip sevmediğini sevmeler. Mütekebbirin hasmı ise Tanrı Te‘âlâ olunca bunlar dahi düşmenlik edip şefâ‘ate cûr’et etmezler. Binâ’en ‘aleyh gerek dünyâda ve gerek âhiretde hâli diger-gün olup felâh bulmayacağından kibrden gâyet ihtirâz olunması için kitâblarda büyük tenbîhler ve vasiyetler vardır.

36

Kimseyi kalkışma makhûr etmeğe

Bir âdemî bi-gayri hakkin tekdir ve tahkîr etmeğe veyâhud elinde bulunan bir ni‘met ve sebeb-i ma‘isetini kaldırıp mahv etmeğe kalkışma. Zîrâ zulm icrâsiyla gönlünü kırmış ve ıztırâb içinde bırakmış olacağı için ol mazlûmun âhi boşa gitmeyip etdiğini bulacağına iştibâh yokdur. Hattâ şer‘an edilen ta‘zîr ve tekdir dahi îcâbına göre mahdûd olup tecâvüz edilir ise zulmdür. Fe-emmâ o bana fûlân vakitde söyle yaptı anın için

ben de edeceğim diye hâtırına cesâret verecek bir şey' gelir ise bu da că'iz olmadığını tenbîh içün nâzım: (24b)

İntikâm almak için hör etmeğe

Misra'ını 'ilâye ile bir ikinci tenbîh îfâ eylemişdir. Ya'ni ve lev sana yaptığı bir fenâlığın intikâmı olsun anı hör u hakîr etmeğe kalkışma. Zîrâ sana etdiği kötülüğü 'afv eyler isen ecr ü sevâbin Tanrı Te'âlâ nezdinde zâyi' olmayacağı gibi etmez isen Hakkın dahi gâ'ib olmayı 'adâlet-i İlâhiyi yerine getireceğinden bi'z-zât intikâma kalkışmağa ve hakkını tecâvüze hasmin zâlim iken mazlûm olmağa ve sen anın yerine geçmeğe revâ degildir.

37

Kim ki düşmenden hazer etmez hemân

Sana husûmet edenin mekr ü hîlesinden dahi ihtirâz lâzımdır ki senin 'ayb u kusûrunu bulup mükedder etmek üzere çalışan bir düşmenden gâfil olur isen:

Dâmina düşüp çeker âh u figân

'Âkîbet anın kurduğu tuzağa düşüp zahmet çekilmek bedîhîdir. Nâzım yukarıki beyitlerde ba'zi mekârim-i ahlâkı beyân ile kimseye zarar etmemegi tavsiyeden sonra düşmenin zararından dahi kendini dâ'imâ sıyânet etmeğe ihtimâm lüzümunu vasiyet ediyor ki bakılsa en büyük düşmen şeytândır ve anın hîlesi dâ'imâ hak yüzünden müretteb olup insâni aldatmakda ve böylelikle istediği tuzağa düşürmekde olduğu cihetle ilkââtına dikkat ve kötü işlerden mücânebet vâcibdir.

38

Halk-ı 'âlemden uzak tut zahmetin

Ya'ni kendi işlerini görmek üzere ortalığı bî-huzûr etme ve tükenmez âmâl ü ârzû (25a) içün anı bunu tasdî' eyleme ki 'âlem-i istiğnâda bulundukça kanâ'at-kârlığın mülâbesesiyle gönül râhat eyler ve hem de halka minnet-dârlık beliyyesinden âzâde olursun. Nâzım nasîhatini daha açık anlatabilmek içün:

Kimseye yükletme sakın sikletin

Diyor ki fi'l-hakîka ağırlık yükletmekden ehîbbâ bile usanıp gâyeti murâdin hâsil olsa bile melâletden hâlî olmadığı içün degmez. Vâkı'â insân bu 'âlemde biri diğerine yardım etmekle geçinebilirse de bu te'avün zarûriyyâtda ihtiyâc râddesinde aranılıp yoksa galebe-i hîrs ile nihâyetsiz ârzûlara tâhsili içün 'âleme bâr olarak bî-huzûr etmek că'iz olamaz.

39

Bakma nâ-mahreme rüsvâye olma

Nâ-mahrem: İnsânın görmesi şer‘an câ’iz olmayan diger yabancı bir insânın bütün vücudu veyâhud erkeklerde olduğu üzere vücudunun ba‘zı mahalleri demekdir ki tafsîli kitâbda mestûrdur. Sen o makûle görmeğe sana harâm olan yerbere bakma. “Gözler dahi zinâ eder” kavî-i şerîfi medlûlünce irtikâb etdiğin cürmün ‘âkibet rüsvâyılığını göreceksin. Çünkü âhiretde huzûr-ı Hakda a‘zâ-yı vücûdun dahi şehâdet ederek o kalabalıkda rezîl olacağı gibi dünyâda hiçbir ‘âkil varıp bu hâlini tasvîb etmeyip edebsizlikle iştihâr ve bir de işlediğin kabâhat bu ‘âlemde de cezâsız kalmayı yapıp yapdığını başkası dahi sana yapmakla şerm-sâr olursun. Hattâ:

Sû’-i zann olunacak yerde bulunma

(25b) Zîrâ bir âdemin hâli ne kadar iyi olsa sû’-i zann olunacak yerlerde bulunduğu takdirde tezkiyesi muhtell olup halk iyi görmez ve anın oralarda bulunmasına bir sebep yoğiken vücûdu kendini günâhdan âzâde edemeyeceğinden şerîrlar ve edebsizler arasına yazılır ve artık ortalık miyânında dahi tashîh-i nâmûsu pek güç olup i‘tibâr ve iştihâri başka olur. İşte her iki cihânda olan şu büyük mahzûrlara mebnî, iki cihân fahri olan Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri: “Siz töhmet-i ‘uzv olabilir yerlerden hazer ediniz” buyurmuşlardır.

40

Eyle her hâle ferâsetle nazar

Ferâset: Bir hiss-i hâssdır ki mü’mînlere cümle-i ilhâmât-ı İlâhiyyeden sayılır. Bu vâsita ile olan keşf ve tahkîkin hâli başka olduğu ve bir işin aslını anlamakdaki te’sîr ve kuvvet ta‘rîf hâricinde bulunduğu cihetle nâzım her hâle nazar-ı ferâsetle bak diyor. Çünkü:

Başkadır emr-i ferâsetle eser

Ferâset, nûr-ı İlâhî-i merdî olmağla her işdeki karanlık bu nûra karşı duramayıp netice ve hakîkat ne ise açılıyor ve bu inkişâf hem sür‘atlı ve hem de fikri yormak ve uzun şey’ler düşünmek gibi tekellüfâta mevkûf olmadığından isâbet pürüzsüz olarak ‘âdetâ havârik cümlesiinden ‘addolunur ise de kerâmet denilmiyor. El-hâsil izâhîndeki müşkilât ile berâber yine herkesçe mâhiyet ma'lûm olduğu için bununla ahvâle nazarın fâ’idesi tavsiye olunur. (26a)

41

Koymadığın şey’i kaldırma sakın

AHİLİĞİN DİNİ-TASAVVUFİ TEMELLERİ

Muharrem ÇAKMAK*

Giriş

Kelime ve kavram olarak ahiliğin kaynağı hakkında farklı görüşler vardır. Bazları, ahiliği fütüvvetin Anadolu'da aldığı biçim ve değişik bir yapılanması olarak yorumlarken, bazıları ahiliğin fütüvvette hiçbir ilgisinin bulunmadığını savunmuşlardır.¹ Bunun yanı sıra, kelime ve kavram olarak ahiliğin kaynağından ziyade, ahilik kültürünün kaynağı üzerinde durarak onun, Türk kültüründen ya da yabancı kültürlerden özellikle İran kültüründen alındığı doğrultusunda görüşlere sahip olanlar da vardır.² Gerek kelime olarak “ahî” kelimesinin gerekse ahilik kültürü ve kurumunun kaynağı hakkında farklı görüşler olmakla birlikte, ahiliğin yapılanmasına bakıldığından meslek ve ahlak kurallarını fütüvvetnâmelerden aldığı görülmektedir. Kaynakların genelinde nakledildiğine göre, Anadolu'da ahilik ortaya çıktığında bir takım düzenlemelerle fütüvvetnâmeler bu yeni kuruluşun da ahlak tüzüğü olmuştur.³

Nefsine hakim olmak; iyi huylu olmak; Allah'ın emirlerine uymak, yasaklarından sakınmak; iyi kalpli, iyilik sever ve cömert olmak; konuksever olmak ve konuğu ağırlamak; din ve mezhep gözetmeksizin bütün insanlara karşı sevgi beslemek, hile etmemek; yalan söylememek; iftira ve dedikodudan sakınmak; hak ve adalet sever olmak; zulme, zalime ve haksızlığa karşı koymak Ahîlerin uyması gereken prensipler olarak fütüvvetnâmelerde yer verilen bazı hususlardır.⁴ Biz bu

* Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, MALATYA. mcakmak@inonu.edu.tr

1 Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvet”, *DIA*, XIII, İstanbul 1996, s. 262.

2 Tezcan, Mahmut, “Ahilik ÇerçEVesinde Oluşan Türk Kültürü'nün Temel Taşları”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir 1999, s. 284.

3 Kazıcı, Ziya, “Ahilik”, *DIA*, I, İstanbul 1988, s. 540; Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 54; Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvetnâme”, *DIA*, XIII, İstanbul 1996, s. 264; Anadol, Cemal, *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara 1991, s. 46.

4 Çağatay, a.g.e., s. 178.

çalışmamızda, bir tasavvuf kavramı olan fütüvvet ile ahilik arasındaki ilişkiyi ele alarak ahiliğin dini- tasavvufi temellerini ortaya koymaya çalıştık.

Kelime ve Kavram Olarak Ahilik-Fütüvvet

Kelime olarak “ahî” kelimesinin kaynağı hakkında iki farklı görüş vardır: bunlardan birincisi, Arapça “kardeşim” anlamına gelen “ahî” kelimesinden⁵, ikincisi ise, Divanu Lügatü’t-Türk ve Atabetü'l-Hakâyık gibi kaynaklardan hareketle Türkçe eli açık, cömert anlamlarına gelen “aki” kelimesinden kaynaklandığı görüşüdür.⁶ Ahi kelimesinin Türkçe kökenli olduğunu ileri sürenlere göre, “aki” kelimesindeki “k” harfi Anadolu’da bir söyleyiş tarzı olarak “h” şeklinde telaffuz edilmesiyle kelime “ahî” şekline dönüşmüş ve kelime zamanla yerini Arapça'daki kardeşim anlamına gelen “ahî” kelimesine bırakmıştır.⁷

Yayın olan bir kanaate göre ahilik, XIII. yüzyılda Türk sanat ve meslek erbabının ortak ilkeleri ve davranışları olarak Anadolu’da ortaya çıkan bir meslek kuruluşu örgütüdür.⁸ Ancak bazı araştırmacılar ahiliğin, ortaya çıkışı itibariyle bir esnaf teşkilatı, bir meslek kuruluşu olmadığını, üyelerinin çoğunuğunun esnaf ve zanaatkâr olması bakımından ahiliğin de bir meslek kuruluşu olarak yanlış anlaşıldığını ileri sürmektedir.⁹ Dolayısıyla ahilik, Anadolu esnafının hayat anlayışına uygun olması sebebiyle daha çok esnaf arasında gelişmiş olmakla birlikte, fütüvvetnâmelerde yazılı kaidelere uymayı kabul eden herkesi bünyesinde bulunduruyordu.¹⁰ Şu halde fütüvvetnâmelerde yer alan insanı erdem ve dini ilkeleri benimseme, savunma anlamında bir kavram olan ahilik, esnaf ve zanaatkârların meslesi örgütlenmesi esas olmak üzere, bireylerin kişilik ve ahlak yapılarına da müdahale eden meslesi bir kurumdur. Çünkü ahilik, esnaf ve zanaatkârların meslesi yapılanmasına yön veren kural ve prensipler olmasının yanında hem onlar hem de toplumdaki herkes için esas teşkil edecek insanı erdem ve dini ilkeler içermektedir.

5 Kazıcı, *a.g.e.*, s. 540; Çağatay, *a.g.e.*, s. 51.

6 Bayram, Mikail, *Ahî Evren, Tasavvufi Düşüncenin esasları*, Ankara 1995, s. 32; Erken, Veysi, “Ahilik Teşkilatının Vizyonu”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir 1999, s. 118-119; Anadol, *a.g.e.*, s. 59.

7 Gölpinarlı, Abdülbaki, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı”, *İ.Ü. İktisat Fak. Mec.*, c. XII, İstanbul 1950, s. 6; Bayram, *a.g.e.*, s. 32.

8 Çağatay, *a.g.e.*, s. 52; Anadol, *a.g.e.*, s. 47.

9 Arıcı, Kadir, “Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir 1999, s. 38.

10 Ekici, Yusuf, *Ahilik*, Ankara 1993, s. 29.

Ahîlerin neler giyip giymeyeceği, giyeceği şeylerin şekli, rengi ve cinsi gibi bir çok kuralı içeren fütüvvetnamelerde, ahî'de bulunması ve bulunmaması gereken hususlar bazen formüle edilerek verilmektedir. Örnek olarak; ahînin üç şeyi açık, üç şeyi kapalı olmalıdır:

Açık olanlar:

- 1- eli açık olmalı, yani cömert olmalı;
- 2- kapısı açık olmalı, yani konuk sever olmalı;
- 3- sofrası açık olmalı, yani ikramı herkese açık olmalıdır.

Kapalı olanlar:

- 1- gözü kapalı olmalı, yani kimseye kötü baktırılmamalı ve kimsenin ayıbını görmemeli;
- 2- beli kapalı olmalı, kimsenin ırzına, namusuna, haysiyet ve şerefine göz dikmemeli;
- 3- dili kapalı olmalı, yani kimseye kötü söz söylememelidir.¹¹

Konunun bir diğer kavramı olan “fütüvvet”e gelince; kelime anlamı itibariyle “fetâ”, genç, yiğit, cömert¹² delikanlı, mert, cesur¹³ anımlarına gelirken; “fütüvvet” ise, mertlik, yiğitlik,¹⁴ gençlik, kahramanlık, cömertlik¹⁵ gibi anımlara gelmektedir.

Kavram olarak ise fütüvvet, herhangi bir karşılık beklemeksizin başkalarına yardım ve iyilik etmek, başkalarını kendine tercih edip onların menfaatini kendi menfaatinden üstün tutmak, toplumun ve fertlerin mutluluğu ve kurtuluşu için kendini feda etmek, gibi anımları içerir.¹⁶ Fetenin konukseverliği ve eli açıklığı sonuna, yani kendisinin hiçbir şeyi kalmayınca kadar sürer. Mücadelede de feta, arkadaşları uğruna canını feda eder. İşte bu yüzden konukseverliğin, yiğitlik ve fedakârlığın en yüksek mertebesine fütüvvet denmiştir.¹⁷ Süleimi, fütüvvet konusunda yazılan ilk eser olarak bilinen *Kitabü'l-Fütüvvet* adlı eserinde fütüvveti, Allah'ın emirlerine uyma, güzel ibadet, her türlü kötülüğü bırakma, açık ve gizli ahlâkin en güzeline sarılma olarak tarif ettikten

¹¹ Çağatay, *a.g.e.*, s. 182.

¹² Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet”, *DJA*, XIII, s. 259.

¹³ Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1991, s. 373; Ateş, Süleyman, *İslam Tasavvufu*, İstanbul 1992, s. 391.

¹⁴ İbn Manzur, *Lisanî'l-Arab*, XV, Beirut.

¹⁵ Uludağ, “Fütüvvet”, s. 259.

¹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1977, s. 196.

¹⁷ Ateş, *a.g.e.*, s. 391.

sonra “her hâl ve her vakit senden bir çeşit fütüvvet ister”¹⁸ diyerek, fütüvvetsiz hiçbir hâl ve vaktin olmadığını söyler.

II. Tarihi Gelişim Seyri Açısından Ahilik- Fütüvvet

Fütüvvet ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgilere baktığımızda, onun İslam dönemiyle sınırlı olmadığını, İslam'dan önce de arap dili ve toplumunda kullanıldığını görmekteyiz. İslam öncesi Arap toplumunda fetâ, şeacaat, iffet, cömertlik ve diğergâmlik gibi üstün vasıfları temsil ediyordu¹⁹ ve kelime tekil olarak “fetâ” şeklinde kullanılmaktaydı. Bu hasletleri ellişinde bulunduran kişiler bir birlik halinde olmayıp “fetâ” denilen kişiler tek tek fert idiler. Edebi metinlerde geçen Hatemâtî, buna bir örnektir.²⁰

“Fetâ” kelimesinin İslam öncesi döneme ait kullanımıyla ilgili Kur'an'da örneklerini bulmaktayız. Dinlerini yaşamak uğruna kavminden gizlenen Ashâb-ı Kehf hakkında; “Biz sana onların başlarından geçeni gerçek olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi (feta) biz de onların hidayetini arttırdık”²¹ denilmektedir. Kur'an'da, kavminin tevhid inancından sapmasına karşı onlarla mücadele eden Hz. İbrahim hakkında kavminin; “Bunları diline dolayan bir genç (feta) duyduk, kendisine İbrahim denilirmiş”²², dediği nakledilmektedir. Yine Kur'an'da, Hz. Musa'nın yol arkadaşı hakkında “fetâ” kelimesi kullanılmakta ve Hz. Musa'nın ona hitaben şöyle dediği ifade edilmektedir; “Musa fetâsına (genç adamına), kuşluk yemeğimizi getir, gerçekten biz bu yolculuğumuzda çok sıkıntı çektiğ, dedi.”²³

İslamiyet döneminde ise, Emeviler döneminde ortaya çıkmaya başlayan fütüvvet telakkisinin oluşmasında, İslam topraklarının genişlemesi, yeni kültürlerle temasla geçirilmesi ve bütün bunlara bağlı olarak gelişen siyasi ve içtimai değişimlerin toplumda yol açtığı buhranlar büyük etkisi vardır.²⁴ Diğer taraftan fütüvvet telakkisinin oluşması ve kavramlaşmasında etkili olan bir diğer husus ise, Kur'an'ın birer açılımı olan tefsir, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerin ve buna bağlı olarak da kavramların oluşmaya başlamasıdır. Fütüvvetin zamanla bir

18 Sülemi, Ebu Abdurrahman, *Kitabü'l-Fütüvve*, Tah: Süleyman Ateş, Ankara 1988, s. 11.

19 Ocak, “Fütüvvet”, s. 261.

20 Çağatay, a.g.e., s. 6; Anadol, a.g.e., s. 7-8.

²¹ Kehf, 18/13.

²² Enbiyâ, 21/60.

²³ Kehf, 18/62.

²⁴ Ocak, “Fütüvvet”, s. 261.

tasavvuf kavramı haline gelmesinin de, bahsettiğimiz bu süreç ile ilgili olduğunu düşündürüyoruz.

İslam toplumunda VIII-IX yüzyıllarda fetâ ve fityân olarak isimlendirilen böyle bir sosyal kesimin Arap yarımadasından ziyade Irak, İran ve Horasan bölgesinde ortaya çıkması ve fütüvvetin sâfilikle kolayca kaynaşması²⁵ bu görüşümüzü destekler mahiyettedir. Çünkü tasavvufun ilk çıkış noktası olan sûfi hareket, islam toplumunun geldiği noktaya bir tepki hareketidir. Kaynaklarda bahsedilen siyasi ve sosyal gelişmeler neticesinde islami ve insani erdemlerden uzaklaşan toplumun gidişatına tepki duyarak sahaba ve tabiundan bazı kişilerin zaman zaman farklı belde ve coğrafyaya göç ettiğini biliyoruz. Dolayısıyla söz konusu dönemde bir ilim haline dönüşmeye başlayan tasavvuf ile fütüvvet anlayışı arasındaki bu yakınlık, bir tedahülü de beraberinde getirmiştir.

Fütüvvetin kurumsallaştırılması girişimi ise, kaynakların çoğunlukla naklettiği gibi, Abbasî halifesî Nasîr zamanındadır. Abbasî Devleti'nin giderek gücünü kaybetmesi, otoritesinin zayıflaması üzerine halife Nasîr, siyasi ve sosyal durumu gittikçe bozulan devletin otoritesinin yeniden kurulmasında ve toplumsal huzurun sağlanmasında fütüvvetin büyük bir güç olacağını düşünmüştür ve fütüvvet taraftarlarını siyasi otoriteye bağlı bir kurum etrafında toplamayı hedeflemiştir.²⁶ Böylece bu kurumu kendi inisiyatifine almak suretiyle siyasi erkini ve durumunu güçlendirmek isteyen²⁷ Halife Nasîr, o zamana kadar gayri resmî bir hüviyet arz eden fütüvvet kurumuna resmî bir hüviyet kazandırarak onu bir anlamda devletin kurumu haline getirmek ve bu sayede meşruiyet kazanan bu kurumun siyasi desteğini arkasına almak istemiştir.²⁸ Halife Nasîr'in imamiyye mezhebinî benimseyerek fütüvvet kurumunu bu mezhebin temel inançlarına göre yapılandırdığı²⁹ şeklinde kaynaklarda yer verilen husus ise, kanaatimizce bütün dini-tasavvufî çevrelerde var olan ehl-i beyt sevgisi çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

Halife Nasîr, fütüvvet kurumunu resmîleştirdikten sonra ikinci adım olarak asıl gayesini gerçekleştirmeye girişmiş, diğer hükümdarlara gönderdiği elçiler aracılığıyla onları da teşkilata dahil ederek kendi

25 Ocak, "Fütüvvet", s. 261-262.

26 Kazıcı, *a.g.m.*, s. 540.

27 Çağatay, *a.g.e.*, s. 23-24.

28 Bayram, *a.g.m.*, s. 29; Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

29 Ocak, "Fütüvvet", s. 262; Çağatay, *a.g.e.*, s. 23.

otoritesi altında toplamak istemiştir.³⁰ Bu amaçla Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı I. İzzettin Keykavus'a Şihabüddin sühreverdî başkanlığında bir heyeti göndererek kendisini teşkilata dahil etmiştir.³¹ Fütüvvet teşkilatına giren Anadolu Selçuklu Sultanları olarak I. İzzettin Keykavus, I. Alaeddin Keykubad ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in isimleri geçer.³² Bu girişimlerin Anadolu'da ahilik teşkilatının gelişmesinde etkili olduğu tahmin edilmektedir.³³ Halife Nasır'ın teşvikiyle gerçekleşen bu temaslar neticesinde fütüvvet anlayışını temsil eden mutasavvıfların Anadolu'ya gelmesiyle burada büyük bir ırşad faaliyeti başlamıştır. Bilhassa Evhadüddin Kirmanî ve halifeleri için çok sayıda zaviye yapılmıştır.³⁴ Burada dikkate alınması gereken bir husus da, Anadolu'da ahiliğin yaygınlaşması, kurumlaşması sadece bu elçilik düzeyindeki gelişmelere bağlı olmadığıdır. Bunun yanı sıra Moğol tehlikesi nedeniyle Orta Asya'dan Anadolu'ya sürmekte olan göçü de göz ardı etmemek gereklidir.

Ahiliğin Dini-Tasavvufi Temelleri

Ahiliğin mesleki ve ahlaki nizamnameleri olan fütüvvetnâmelerin kaynağı, tasavvuf eserlerinde yer alan fütüvvete dair konular veya fütüvvetle ilgili yazılan müstakil risalelerdir.³⁵ Anadolu'da yazılan ilk fütüvvetnâme olarak bilinen Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgazi'nin Fütüvvetnâme'sini Sühreverdî'nin Avârifü'l-Mârif adlı eseriyle karşılaştırılan Neşet Çağatay, bu iki kaynak arasında büyük bir yakınlığın bulunduğu söyler.³⁶ Tasavvuf kaynaklarında, II. (VIII) yüzyıldan itibaren onde gelen sūfîlerin fütüvveti bir tasavvuf terimi olarak kullanmaya başladıkları kaydedilir.³⁷ İbnü'l-Kayyim el-Cevzî, fütüvvetten ilk defa bahsedenen Cafer es-Sadık olduğunu, ondan sonra Fudayl b. İyaz, Ahmed ibn Hanbel, Sehl b. Abdullah, Cüneyd-i Bağdadî olduğunu söyler.³⁸ Cafer Sadık'ın, "bize göre fütüvvet, ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen şey için de

30 Kazıcı, *a.g.m.*, s. 540; Bayram, *a.g.e.*, s. 29.

31 Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

32 Bayram, *a.g.e.*, s. 29-30.

33 Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

34 Kazıcı, *a.g.m.*, s. 540.

35 Ocak, "Fütüvvetnâme", s. 264.

36 Çağatay, *a.g.e.*, s. 28.

37 Uludağ, "Fütüvvet", s. 259.

38 El-Cevziyye, İbnü'l-Kayyim, *Medâricü's-Sâlikin*, Ter: Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, İbrahim Tüfekçi, İstanbul 1990, c. II, s. 281; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 378.

şükretmektir” dediği nakledilir.³⁹ Yine Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın naklettiğine göre, Ahmed b. Hanbel'e fütüvvetin ne olduğu sorulduğunda O, “korktuğun şey için arzu ettiğin şeyi terk etmendir” diye cevap verir.⁴⁰ Sehl b. Abdullah ise, “fütüvvet sünnete uymaktır” diyerek, bu kavramın dinle olan ilişkisine dikkat çekmiştir.⁴¹

Abdülkârim Kuşeyrî fütüvveti, topluma hizmet ve kendini başkalarının işlerine adama olarak ifade ederken; Haris el-Muhasibî, “insaf etmek, fakat insaf beklememektir”, der. Cüneyd-i Bağdadî'ye göre fütüvvet, halka sıkıntı vermekten sakınmak ve elde olanı onlar için harcamak;⁴² Fudayl b. İyaz'a göre ise, dostların kusurlarını hoş görmektir.⁴³ Maruf Kerhî, sadakatsızlık bulunmayan vefa, cömertlik yapılmadan medh (övgü) ve istemeden verme, olmak üzere fütüvvet ehlinin üç alameti olduğunu söyler. Sadakatsızlık bulunmayan vefa, kulluk görevlerine muhalefeti ve ası olmayı kendine haram kılmadır. Cömertlik yapılmadan medh, bir şahsin iyiliğini görmeden övme; istemeden verme ise, ihsanda bulunmayı cömertlik haline getirmedir, ihtiyaç sahibinin halini arz etmek üzere kendisini bulmasından ziyade, kendisinin ihtiyaç sahibini arayıp bulmasıdır.⁴⁴

Fütüvvet anlayışıyla tasavvufun temasının ne zaman ve nasıl gerçekleştiği hususunda, süfi düşüncenin, toplumda genel kabul gören fütüvvet anlayışını benimseyerek ona kendi düşünce yapısına göre bir muhteva kazandırmış olması ihtimali üzerinde durulmaktadır.⁴⁵ Bu dönemin aynı zamanda İslami ilimlerin oluşum süreci olduğunu göz önünde bulundurursak, kavram olarak fütüvvetin yakın olduğu alan süfi düşüncedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, fütüvvet anlayışının gelişmesinde İslam topraklarının genişlemesi sonucu yeni kültürlerle temasla geçilmesi, siyasi ve sosyal gelişmelerin toplumda yol açtığı buhranların büyük etkisi vardır. Süfi hareketin çıkış noktasına baktığımızda da aynı gelişmelerin etkisini görmekteyiz.

³⁹ Uludağ, “Fütüvvet”, s. 259.

⁴⁰ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 374.

⁴¹ Uludağ, “Fütüvvet”, s. 260.

⁴² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 373-374.

⁴³ el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 282; Sühreverdi, Şihâbüddin, *Avârif ul-Mârif (Tasavvufun Esasları)*, Ter: H. Kâmil Yılmaz- İrfan Gündüz, İstanbul 1989, s. 318.

⁴⁴ Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Kesfû'l-Mâhcûb (Hakikat Bilgisi)*, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul 1996, s. 213.

⁴⁵ Ocak, “Fütüvvet”, s. 262.

Diğer taraftan Fütüvvet konusu üzerinde daha çok Irak ve Horasan'lı sūfîler tarafından durulduğu ve bu hareketin büyük önderlerinin daha çok Horasan'da yetiştiği⁴⁶ dikkate alındığında, fütüvvetle sūfî düşünce arasında hem kavramsal hem de orijin ve coğrafi açıdan bir yakınlık olduğu görülmektedir. Tasavvuf tarihinde Irak tasavvufu ile Horasan tasavvufunun etkileşimi bilinen bir geçektir.

Gerek Horasan'da ve gerekse Irak'ta fetâ denilen ve en belirgin vasıfları, cesaret, kahramanlık, cömertlik ve fedakarlık olan kişilere büyük bir hayranlık duyulmaktadır.⁴⁷ Bunun yanı sıra fütüvvetin fedakarlık ve îsâr gibi düşünceleri Nişabur tasavvuf anlayışını etkilemiş⁴⁸ ve giderek fütüvvet tasavvuf içerisinde bir meşrep halini almıştır.

Yine tasavvuf içerisinde bir meşrep kabûl edilen melâmîlik ile fütüvvet arasında yakın bir ilişki vardır⁴⁹ ve melâmîlik ile fütüvvet iç içe gelişmiştir. Fütüvvet anlayışını ve özellikle fütüvvetin fedakarlık ve îsâr düşüncelerini benimsemiş olan melâmîler, genel itibariyle esnaf tabakasına mensup idiler. Bütün bunlar göz önüne alındığında tasavvuf düşünçesiyle ve tasavvufun kardeşlik duygusuya şekillenen böyle bir sosyal anlayışın Anadolu'da ahilik kurumunu ortaya çıkarması⁵⁰ daha iyi anlaşılmaktadır. “Bana göre fütüvvet, işlenen iyi amelleri ve nefsi görmeyi terk etmek ve güzel amelleri nefse izafe etmemektir” diyen Cüneyd-i Bağdadî, bir anlamda fütüvvetin melamiliğe olan yakınlığını vurgulamıştır.⁵¹

Ahilikteki fedakarlık ve îsâr düşünçesi, kendini topluma adama ve topluma hizmet aşkı, karşılık beklemeksızın dosta, düşküne, yolcuya yedirme, içirme, barındırma gibi hususlar fütüvvet ve melâmîlik meşrebinin etkilerindendir. Çünkü kelime olarak “levm” (kınama) kökünden gelen melâmet anlayışında nefsin kınanması, yerilmesi, iyiliğin gizlenip kendine mâl edilmemesi, buna karşılık hata ve kusurların insanların kınaması endişesiyle gizlenmemesi esastır.⁵² Melâmet anlayışına göre iyiliği nefsi için yapmak, insanların takdirini kazanmak

⁴⁶ Uludağ, “Fütüvvet”, s. 259.

⁴⁷ Uludağ, “Fütüvvet”, s. 260.

⁴⁸ Ateş, *a.g.e.*, s. 391.

⁴⁹ Tenik, Ali, “Ahiliğin Tasavvufi Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahilik İzleri”, *Marife*, yıl:2 sayı:2, Konya 2002,

s. 36.

⁵⁰ Ocak, “Fütüvvet”, s. 262.

⁵¹ Hucvirî, *a.g.e.*, s. 224.

⁵² Bayram, *a.g.e.*, s. 51.

ya da bundan bir karşılık beklemek riyadır. Aynı şekilde hata ve kusurları insanlardan gizlemek, Allah'ın kınamasından çekinmek yerine insanların kınamasından çekinmek de yine riyadır.

Başkasını kendine tercih etmek olan îsâr ise, diğergamlık, yani “ben”liğin olmamasıdır. Abdullah Herevî, îsârı üç dereceye ayırır: birincisi, haram olmayan hususlarda vaktini boş geçirmemek kaydıyla toplumu kendine tercih etmek ve kendini topluma adamak; ikincisi, Allah'ın rızasını O'ndan başkasının rızasına tercih etmek, yani halkın hoşuna gitmese bile Allah'ın rızasının bulunduğu şeyi yapmak; üçüncüsü ise, Allah'ın tercih ettiğini tercih etmek, yani tercihini kendi nefsinde değil Allah'a nisbet etmektir⁵³ ki, bu da “ben”liğin tamamen yok olduğu diğergamlığın en üstünlük derecesidir.

Sühreverdî, sűfleri îsâra ve bol bol dağıtmaya sevkeden şeyin sehâvet, yani cömertlik olduğunu söyler.⁵⁴ Îsâr ise, cömertliğin en üstünlük dercesidir. İnsanlara hizmet ve yardım etme, dostlara, yolcuya, muhtaca yedirip içirme, yardım elini uzatma insanın cömertliğindendir. Îsâr ise, başkalarının ihtiyaçlarını kendi ihtiyacına tercih etme ve kendi ihtiyacı olduğu halde vermedir. Bu ise, sehâvet duygusunun gelişmiş olmasıyla ilgilidir ve kendisinde bu duyguya gelişmeyen kişi ihsan ve îsârda bulunamaz. Bu açıdan fütüvvet meşrebi İslami ve insani bir değerdir.

Şecaat ve sehâvet kelimeleriyle formüle edebileceğimiz fütüvvet, tasavvufta bir meşreb kabul edilir. Şecaat, yiğitlik, kahramanlık sehavet ise, cömertlik, fedakarlık, iyi kalpli ve iyilik sever olmak, insana ve insanlığa karşı merhamet ve sevgi dolu olmaktadır. Bu açıdan fütüvvet meşrebi, dini ve ahlaki boyutıyla bir insanda bulunması gereken olgunluğu, yani dini-ahlaki dinamizmi ifade eder. İşte bu dinamizmi ifade eden kelime ise genç, yiğit, cömert anımlarını içeren “feta”dır. Bir diğer ifadeyle feta, soyut anlamdaki dini-ahlaki dinamizmin somut göstergesidir ve şecaat ve sehaveti ön plana çikaran yiğit, delikanlı, cömert, haksızlığa baş kaldırın ve hakkı üstün tutan “genç” demektir.

Bu anlamda fetânın Kur'an'da örneklerini bulmaktayız ve Kur'an'da “fetâ” olarak nitelendirilen kişiler için bu sıfat, dini bir mana taşımış yanında takdir edilen bir anlam ifade etmektedir. Kur'an'da Ashab-ı Kehfden bahsedilirken; “Biz sana onların başlarından geçeni gerçek olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi (feta). Biz de onların hidayetini artırdık”⁵⁵ denilmektedir. Yine Kur'an,

⁵³ El-Cevziyye, a.g.e., c. 2, s. 249-253.

⁵⁴ Sühreverdî, a.g.e., s. 316.

⁵⁵ Kehf, 18/13.

kavminin putlara tapmasını yiğitliğine sığdırımayan Hz. İbrahim hakkında; biri hariç bütün putları kırarak, geride bıraktığı putun boynuna astığı baltayı bulan kavminin ‘bunu kim yapmış olabilir’ diye düşünürken; “Bunları diline dolayan bir genç (feta) duyduk, kendisine İbrahim denilirmiş”⁵⁶, dediklerini dile getirmektedir. Bu Kur’ani ifadelere göre feta, dinin bütün dinamikleriyle donanmış bir genç olmaktadır.

Kur'an, bu bağlamda, dinin dinamizmini meslek hayatının dinamizmiyle birleştiren, bütünlüştiren kişi demek olan “ricâl” den (adamlar) de bahseder: “Onlar (rical), ne ticaret ne de alışverişin kendilerini Allah'ı zikirden, namaz kılmak ve zekat vermekten alıkoymadığı kimselerdir.”⁵⁷ Yani ricâl, dünya hayatının gereğini yerine getiren, işini yapan, meslek hayatını en iyi şekilde sürdürden, ancak bunun yanı sıra Allah'ı zikirden geri kalmayan, Allah ile irtibatı koparmayan kişidir. Kur'an'ın tabiriyle bu, “adam” yani, “adam gibi adam” demektir. Bu husus, tasavvuf düşüncesinin en temel kavramlarından olan zikr kavramının en üst seviyesidir ki, bu da kısa ifadesiyle, hayatın her noktasında yaratıcı ile iletişim içerisinde olma, din ile hayatı bütünlüştirmektedir.

Sonuç

Her ne kadar “ahî” kelimesiyle “fetâ” kelimesi arasında etimolojik açıdan bir yakınlık söz konusu değilse de, kavram ve muhteva açısından ahilik ve fütüvvet büyük bir yakınlık arz etmektedir. Aynı zamanda ahiliğin temel prensiplerinin kaynağı olan fütüvvetnameler, tasavvuf kaynakları içerisinde değerlendirilir. Fütüvveti tanımlayan ve fütüvvetin gereklerinden olan bazı hususlar, aynı zamanda ahiliğin de prensiplerindendir: Fütüvvet, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün tutma, insanların hatalarını görmezlikten gelme ve onlara katlanma, özür dilememi gerektirecek davranışlardan sakınma, başkalarını kendinden üstün görme, sözünde durma, sadakat gösterme, olduğundan başka türlü görünmem, kendini başkalarından üstün saymama⁵⁸, insanlarla iyi geçinme, kendisini inciteni affetme ve herkese ikramda bulunma,⁵⁹ Allah için dost, Allah için düşman olma, doğruluk,

⁵⁶ Enbiyâ, 21/60.

⁵⁷ Nûr, 24/37.

⁵⁸ Uludağ, “Fütüvvet”, s. 260.

⁵⁹ Ankaravî, İsmail, *Minhâcû'l-Fukara*, Haz: Sadreddin Ekici, İstanbul 1996, s. 264; Sülemani, a.g.e., s. 92-93.

vefa, cömertlik, kötü söz dinlemekten kaçınma, iyilik yapmayı arzulama, kibir ve riyadan kaçınmadır⁶⁰...

Sonuç olarak, gerek kavram ve muhteva açısından baktığımızda, gerekse ahilikteki fütüvvet şalvarı giyme, şed bağlama, ahiliğe girişler, terfi ve merasimler gibi şekli unsurlar açısından baktığımızda ahiliğin, tasavvuf kültürünün temelleri üzerine oturtulmuş bir kurum, bir yapılanına olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

Anadol, Cemal, Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Ankara 1991.

Ankaravî, İsmail, Minhâcû'l-Fukara, Haz: Sadreddin Ekici, İstanbul 1996.

Arıcı, Kadir, "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kırşehir 1999.

Ateş, Süleyman, İslam Tasavvufu, İstanbul 1992.

Bayram, Mikail, Ahî Evren, Tasavvufî Düşüncenin Esasları, Ankara 1995.

Çağatay, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Konya 1981.

Ekici, Yusuf, Ahilik, Ankara 1993.

El-Cevziyye, İbnü'l-Kayyım, Medâricü's-Sâlikîn, Ter: Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, İbrahim Tüfekçi, İstanbul 1990.

Erken, Veysi, "Ahilik Teşkilatının Vizyonu", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kırşehir 1999.

Gölpınarlı, Abdülbaki, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", İ.Ü. iktisat Fak. Mec., C. XII, İstanbul 1950.

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi), Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul 1996.

İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, Beyrut.

Kazıcı, Ziya, "Ahilik", DIA, I, İstanbul 1988.

Kuşeyrî, Abdülkerim, Kuşeyrî Risalesi, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.

⁶⁰ Sülemî, a.g.e., s. 93-94.

- Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", DİA, XIII, İstanbul 1996.
- , "Fütüvvetnâme", DİA, XIII, İstanbul 1996.
- Sühreverdî, Şihâbüddin, Avârif'ul-Maârif (Tasavvufun Esasları),
Ter: H. Kâmil Yılmaz- İrfan Gündüz, İstanbul 1989.
- Süleimi, Ebu Abdurrahman, Kitabü'l-Fütüvve, Tah: Süleyman
Ateş, Ankara 1988.
- Tenik, Ali, "Ahiliğin Tasavvufî Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahilik
İzleri", Marife, yıl: 2 sayı: 2, Konya 2002.
- Tezcan, Mahmut, "Ahilik ÇerçEVesinde Oluşan Türk Kültürü'nün
Temel Taşları", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri,
Kırşehir 1999.
- Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", DİA, XIII, İstanbul 1996.
- , Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1977.

EVRENSEL DEĞERLER AÇISINDAN AHİ EVRAN'IN DİDAKTİK ANLAYIŞI VE TÜRK MESLEKİ EĞİTİM SİSTEMİNE YANSIMALARI

Nihat ÇALIŞKAN*

Rüştü YEŞİL**

Giriş

Eğitim, birey ve toplum açısından önemini tarihin hiçbir döneminde yitirmemiş olgulardan biridir.Yalnızca birey ya da toplum değil tüm insanlık açısından ortak bir ihtiyaçtır.Paul Richard'in söylediği gibi, insanın ekmekten sonra en çok muhtaç olduğu şey eğitimdir (Çıkar 2003: 138).Bilgi ve teknolojinin hızla geliştiği günümüzde, gençlerin ekmek kazanabilmeleri için iyi bir eğitim almaları gerekiyor.Bunları da doğumlarıyla birlikte getirdikleri bazı gizil güç ve yetenekler ölçüsünde elde ederek, formal ve informal eğitim süreciyle insan olma bilincine ve özelliklerine kavușurlar

Eğitim bireyin yaşadığı coğrafyaya, sosyal yapıya, ihtiyaçlara, kültüre bağlı olarak yöresel ya da bölgesel bir nitelik taşır. Bununla birlikte insan, milletleri millet yapan bazı değerleri öğrenip benimseyerek, yaşayıp yaşatarak o milletin bir ferdi haline gelir.Çünkü Geertz'in ifade ettiği gibi insan sadece biyolojiye indirgenemez, kendi toplumsal- kültürel konumundan bağımsız insan, insan değil nörolojik bir yiğindir(Sunar 1999: 48).Yani insan kendi kültür değerleriyle bir mana kazanır. Yöresel bazı özelliklerin dışında milli bazı özellikleri de kazanarak bir milletin mensubu olur. Bu yönyle dünyada kendilerine özgü bazı değerler üzerinde olmuşmuş çok sayıda millet vardır. Her millet kendine özgü değerlerle şekillenmiş, donanmış bireylerden oluşmuştur. Nasıl ki yöresel anlamda bazı topluluklar, kabileler, gruplar bazı ortak değerler çevresinde kümelenerek milleti oluştururlarsa, bütün milletlerin bir araya gelmesiyle de insanlık kavramı ortaya çıkmıştır. İnsanlık kavramına anlam veren, meydana getiren bazı değerler ve özellikler

* Dr. Öğretim Görevlisi, G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, KIRŞEHİR. cnihat@gazi.edu.tr

** Yard.Doç.Dr., G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, KIRŞEHİR. rustu@gazi.edu.tr

bulunmaktadır. Buna kısaca evrensel değerler denilmektedir. Bu evrensel değerler günümüzde bilgi insan hakları, adalet, dürüstlük, hoşgörü, azim, misafirperverlik, ve kalite olarak kendini göstermektedir. Evrensel değerler, dünyada yaşayan her bir bireyin, her bir toplum ya da milletin üzerinde anlaşmaya vardığı, kabul edip benimsediği ortak kültürel öğelerdir. İnsanlık kültürünün temel aşamalarıdır. Sayıca az ancak nitelik olarak güçlü ve genel kabul görmüşlük özelliğini taşırlar. Her bir toplum ya da millet bu ortak kültürü benimsediği, kendi kültüryle özleştirebildiği ölçüde insanlık ailesinin bir ferdi olabilirken, aksi durumda bu aileden dışlanmak ve yalnız yaşamakla yüz yüze kalabilir.

Evrensel kültürün ya da değerlerin en önemli özelliği bütün kültürlerin kesşim bölgesini oluşturması ve bu kültürel dokunun oluşumda her milletin etkisi ve katkısının bulunmasıdır. Bu katkı oranına bağlı olarak milletler bir taraftan kendi kültürünü yaratarak gelişip güçlenmeye diğer taraftan diğer toplumlar ve milletler üzerinde daha etkin konuma gelmektedirler. İnsanlığa katkı sunabilmek için milletlerin yapması gereken işlerden biri de evrensel değerler üretmek ve evrensel kültüre, evrensel değerlere kendi kültürel renklerini verebilmektir.

Milletlerin tarihi incelendiğinde görülecek ki, dünya milletleri üzerinde güçlü olunan dönemler, evrensel değerlerin üretildiği dönemlerdir. Bugün Amerika'nın ya da Avrupa devletlerinin gücünün altında yatan önemli nedenlerden biri, evrensel değerlere sağladıkları katkı ya da bu değerlere sahip olma gayretidir. Yunanlıların kendini tanımlarken Greek kültürüne dayanak olması, evrensel kültür içindeki varlığı ve katkısını vurgulamaya çalışması bu yüzdendir.

Türk milleti de evrensel kültüre önemli katkılar sağlamış milletlerden biridir. Türk tarihi incelendiğinde de görülecektir. Düşünsel anlamda gelişmiş, evrensel kültüre katkı sağladığı dönemlerde Türk milleti her yönyle güçlenmiş ve gelişmiştir. Ne zaman ki, sorgulayamadık, insanımıza problem çözme, mesleki bir beceri ve estetik yönden ona adaleti, dürüstlüğü, insan haklarını, hoş görüşü, azmi bilgi ve kalitenin gücünü veremedik, o zaman yolumuzu kaybettik.

Bu nedenle millet olarak bizler, geçmişe bakıp haması dünyalarla övünerek zaman geçirmeyi bırakıp yeni evrensel değerler üretmek zorundayız. Bu konuda tarihimize etrafında incelemek bizim için iyi bir başlangıç noktası oluşturur. Türk tarihinde yaşamış öncü insanlar, üretken insanları tanımak anlamak ve onlarla bütünleşmek, ürettiğimiz değerlere yenilerini katmak ya da geliştirmek, çağın ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırmak, her Türk insanının, özellikle eğitimcilerin ve de bilim adamlarının önemli görevleri içinde yer almaktadır.

Eğitim, bilim, teknoloji, kalite ve insan haklarına değer veren ülkeler ve kültürlerin insanları huzur ve refah içerisinde yaşamaktadırlar. Eğer ilerlemek, yükselmek, yeni bir medeniyetin oluşumuna katkı sağlamak istiyorsak, kendi kültürel değerlerimizle, insanlığın ortak değerlerini birleştirerek daha mutlu bir gelecek yakalayabiliriz. Çünkü insanlık her türlü medeniyetten istifade etmeyi ve onu yakalamaya çalışmaktadır. Bugün bilim ve teknoloji, günlük yaşamımızın temelini oluşturan insanların değer yargılarını ve davranışlarını belirleyen en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Bilim ve teknoloji bireylerin yaşama şeklini değiştiren çok geniş bir etki alanına sahip bulunmaktadır (Sezgin 1975:1).

Bu çalışmada hem Türk milletinin hem de tüm insanlığın sahip olduğu ve paylaştığı değerlerin üreticilerinde biri olan Ahi Evran üzerinde bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır. İnsanlık içinde konumumuzu, gücümüzü belirlemek, evrensel değerler içerisindeki katkılarımıza vurgu yapmak ve küllenmiş özgüvenimizin üzerindeki tozların kaldırılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Ancak burada Ahilik felsefesi çerçevesinde şekillenen değerlerin bir listesini çıkarmaya çalışmamış, daha çok ahilik eğitim anlayışında bu değerlerin nasıl hayat bulduğu ve yetişen nesle aktarımının nasıl yapıldığı konusu üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma Ahi Evran'ın eğitim anlayışındaki evrensel değerlerle sınırlıdır. Günümüzde doğruluğu kabul edilen bazı eğitsel değer ya da uygulamalarda ahiliğin eğitsel değer ve uygulamalar arasındaki ilişkiye dikkat çekmekle yetinilmiştir.

Bu arada günümüz Türk mesleki eğitiminin oturduğu ya da oturtulması gereken temel değerlere de atıflar yapılarak bazı uygulama yanılışlık ya da sorunlarına da parmak basılacaktır.

Ahi Evran'ın Didaktik Anlayışı ve Türk Mesleki Eğitim Sistemine Yansımaları

Kendi öz kültür varlıklarımızın derinliklerine inildiğinde Ahiliğin günümüz evrensel değerlerine kaynaklık ettiği ve gelecek yüzyıllarda da bütün zamanlara uyum sağlayan bir format içeriği anlaşılmaktadır. Ahilik günümüz evrensel değerleri ile uyum gösteren, dünyada bir benzeri bulunmayan bir kültür ve medeniyet hazinesidir (Demir 1990: 7). Zira medeniyetleri yaratılanlar kültürlerdir.

Tarihe bakıldığından, Türk eğitim sistemine değerler üreten ve aynı zamanda bu değerleri kurmuş olduğu sistemle hayatı geçiren önemli şahsiyetlerden biri de Ahi Evran'dır. Onun didaktik anlayışı insanın

şekillendirilmesinde bir çok evrensel değerler içermektedir. Özellikle Mesleki eğitim alanında günümüze ışık tutan, iş ahlaklı anlayışı ile eğitim tarihimizde önemli bir kuramçı, eğitimci ve lider olarak karşımıza çıkar.

Ahilik anlayış ve uygulamalarına bakıldığından da kendisine özgü bazı değerler silsilesinin olduğu ve bunların büyük kısmının evrensel değerlere örtüştüğü görülmektedir.

Ahilik teşkilatının asıl amacı adalet, hoşgörü, dürüstlük, kalite, bilim ve bilgiyi insanlığın hizmetine sunmaktır. Bu felsefeden hareketle Türkler Türk bilim felsefesi ile çağın en yüksek medeniyetini yüzyıllarca yaşamışlardır.

Bir sistem olarak Ahilik, küçük esnaf, usta, kalfa ve çırakları içinde olan onların dayanışmaları kadar mesleklerini dürüstlük ve özenle yapmalarını ayrıca eğitilmelerini amaçlayan bir lonca teşkilatı olarak tanımlanabilir. (Akyüz, 1997: 45) Günümüz esnaf odalarına benzetilebilir. Ancak günümüz esnaf odaları mesleki dayanışma duygusu üzerinde odaklanmışken ahilik teşkilatı bunu aşarak erdem ve fazilet toplumu oluşturma üzerinde yoğunlaşmıştır. Doğruluk, hakkaniyet, işin ehli tarafından yapılması, ehliyet liyakat ahilik kavramının orijin kavramlarıdır (Dönek 2000: 39). Ahilik oluşumu, bu kavramları bilgi düzeyinde tutmayıp uygulama boyutuna taşıma yollarını da etkin olarak kullanmıştır. Ahilik tam bir eğitim yuvasına bürünmüş mesleki bir okuldur.

Ahilik eğitim sistemi iş dışında ve iş başına yapılan eğitim olmak üzere iki temel esasa dayanmaktadır. İş dışında yapılan eğitimin içeriğinde ahlak esasları, okuma-yazma, örgütsel kural ve gelenekler ve temizlik, düzenli olma, doğruluk ve dürüstlük gibi konu alanları ve şiir, ilahi gibi sanatsal ve edebi etkinlikler kapsıyordu. (Akyüz 1997:45) .

Bunun dışında muallim Ahi ya da pir denen öğreticiler örgüt mensuplarını, hırsızlık, giybet, cimrilik, ayıp veya kusur araştırma, şehvetle bakma, emanete hiyanet, yalan söyleme, sözünde durmama, kin, ihanet, katılık, büyüklenme, ikiyüzlülük, liyakat, zina, içki içme, haram yeme, tükürme, sümkürme gibi olumsuz davranışlardan uzaklaşımak için mücadele ediyor, eğitim veriyordu. (Akyüz 1997:46) Ayrıca bu eğitim süreci içerisinde beden eğitimi ve silah kullanımının eğitimi de bulunmaktadır. Kısaca iş başında verilen eğitim bireyin, bütün yönlerini olumlu yönde geliştirmeye dönüktü. İnsanın zihinsel gelişimi ile yetinmeyip sosyal, ruhsal, ahlaki, bedensel yönlerden de gelişimini sağlayarak bütün ve dengeli bir kişilik eğitimi veriyordu. Bu eğitim

süresinden geçen bireyler eline, diline, beline ve gözüne hakim olma düsturları öğretiliyordu.

Ahilik eğitimin diğer bir boyutu olan iş başında eğitim sürecinde ise özellikle dürüst çalışma, müşteriye saygı gösterme, onu aldatmama, üretimi ve kaliteyi artırma, komşu esnafların kazanmalarını isteme, çırakları iyi yetiştirmeye tutum ve davranışlarının geliştirilmesi amaçlanıyor;dükkanları sabahları erken açma gibi düzen alışkanlıklarını kazandırılmaya çalışılıyordu. Ayrıca bu davranışlara uygun davranışılmaması halinde dükkanı kapatma, selam ve yardımı kesme, ikram yapmama ve kurban kesmeye zorlama gibi eğitsel ve insan niteliklere uygun cezaları kapsıyordu (Akyüz 1997:46)

Bu anlayışa göre din, dil,ırk farkı gözetilmeksızın herkese kucak açılmış ve eşit davranıştır.Çalışmak ve üretmek, alın teri ile kazanmak Ahilikte bir ahlak kuralıdır.Bunun için herkesin mutlaka bir mesleği ve işi olmalıdır.Ahilik iş ve meslek Ahlaklı, kabul edilmesi mecburi kurallar haline gelmiştir.Kendinden önce toplumun menfaatini düşünmek ve kollamak, hak ettiğinden fazlasını istememek kanaat ve tevazu ölçüleri içerisinde “hırs” ve “tama” dan uzaklaşmak, kendi yeteneğine uygun bir işle meşgul olmak, birligin ve beraberliğin korunması için dayanışma içerisinde bulunmak Ahiliğin mutlaka uyulması gereken etik bir normu olarak kabul görmekteydi.

Ahilik teşkilatı içerisinde “hoşgörü” her sahada etkin olan bir davranış biçimini olarak yaşamıştır.Kavga ve çatışmaların yerine, değişim ve barış ortamıyla bireylerin yetişmesinde eğitimin temel ilkelerinden biri olan “tolerans” Anadolu da yaşayan her kesimin düşüncelerini bir potada eriterek yepyeni yardımlaşma, misafirperverlik, cömertlik anlayışını esas alan düsturların filizlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Ahilik teşkilatının en önemli ilkelerinden bir tanesi de, üretilen ürünlerin kusursuz ve tam olarak üretilmesidir.Ahilik sisteminde bir malın üretiminden tüketicinin eline geçene kadar üretimin her safhası bütün çalışanların sorumluluğu altındadır.Ayrıca oto kontrol sistemi ile malın kalitesi sürekli denetlenir.Mal üretiminde dürüstlük temel prensiptir.Gelişmiş ülkelerde bugün Almanya ve Japonya'ya bakıldığından iş yerinde tam dürüstlük ve ahlaklılık özveri ile çalışmak iş disiplininin kaçınılmaz ögesidir.Gelişmiş ülkelere bakıldığından, “dürüstlük” bir kültür edinimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretilen bütün mallarda kalitenin ön planda tutulduğu görülmektedir.

Avrupalı Türkologlar arasında (Ahi Baba) olarak tanınmış, Alman bilim adamı Franz Taeschner, Türkiye’ de Ahilik üzerine doktorasını

yapmıştır.Türkiye'ye sık sık gelip Kırşehir'i ziyaret etmiştir. Taschner'in Ahilik üzerine yaptığı araştırmaların, Alman Mesleki Eğitiminin gelişmesine büyük katkı sağladığı bilinmektedir.Almanya'nın kalkınmasında, sanayi üretim birliklerinin önemli rolü olduğu bu birliklerin mesleki teknik eğitime büyük önem atfetmeleri nedeniyle bireylerin yönlendirilmesi sonucunda, yeteneklerine uygun her Alman genci bugün bir beceri ve meslek sahibidir.Çünkü çağdaş toplumda böylesine önemli etkileri olan teknoloji ve onun getirdiği yenilikler, eğitim alanına da yeni görevler yüklemekte, bireylerin ileride edinecekleri mesleklerle daha bilinçli olarak yönlendirilmesini gerekli kılmaktadır, eğitim alanında ortak değerlerin kazandırılmasının yanında "Teknoloji Eğitimi" ne de gereken yerin ve ağırlığın verilmesi ile mümkün görülmektedir(Doğan 1983: 38-40). Montaigne eserlerinin birinde "Benim talebem dersleri kuru kuruya tekrar etmekle kalmayacak, aynı zamanda tatbik edecek onları uygulamalı olarak tekrarlayacaktır." şeklinde betimlemektedir. (Kanad 1963: 12)Yani bilgiye tatbikat eklenmeli, okuldan mezun olan gençler; faal, çalışkan ve hayatın her işine elverişli olarak yetiştirmelidir. Bilim ve Ahlaki esas alan Alman eğitim sistemindeki bu düşünce tarzı esin kaynağını Ahilik felsefesinden almaktadır.

Türk Milli Eğitiminin temel ilkeleri gözden geçirdiğinde, ferdin ve toplumun ihtiyaçlarının baz alınması,bireylerin kabiliyetleri doğrultusunda yönlendirilmesi veya yöneltilmesi hususu teorik olarak benimsenmiş olsa da, pratikte bunun uygulanmasında güçlük çekildiği ve başarısız olduğu gözlenmektedir.Temel eğitimde istidatları belirlenemeyen gençlerin ne akademik bağlamda ne de mesleki eğitim çerçevesinde, yönlendirilemediği görülmektedir. Bir ülkenin her türlü sanat dalında yetişmiş insan gücüne ihtiyacı vardır ve çocuğun ihtarlasla ve heyecanla bağlı olduğu hareketlerini önlemek onu, herhangi bir güzel sanatla uğraşmaya sevk etmekle mümkün olur. Akademik performans gösteremeyen gençlerin büyük bir kısmının mutlaka mesleki eğitime yönlendirilmesi ve her birinin belli bir sanat ve meslek alanıyla meşgul olması gereklidir ki, toplumun ihtiyaç duyduğu iş gücü giderilebilsin ve bireyler alındıkları eğitim sonucunda hayatlarını idame ettirebilsinler ve fikirlerinin geliştirilmesini, davranış ve duygularının düzenlenmesini hedefleyen, düşündede, söz ve eylemde tutarlı olmayı öğrencebilsinler (<http://www.ahilik.gen.tr/egitim/index.html>). Eğitimin amacı, insanları yetenek ve istidatlarına göre yetiştirmek ve onlara birer meslek kazandırmaktır. Ancak bu şekilde gençler ülkemize ve ailelerine yardımcı olabilirler.Ahi Evran'ın kurduğu Ahilik teşkilatının eğitim anlayışı bu temel görüşe dayanmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ahilik, amacından, işleyişine, teorisinden uygulamasına, felsefesinden yaşanmışlığına kadar girdi, işlem, çıktı ve dönüt öğelerine kadar tam anlamıyla bir sistem niteliği taşımaktadır. O hem sosyal, hem felsefi hem de eğitsel bir sistemdir. Bizler açısından en önemli özelliği de bizim değerlerimiz üzerine kurulmuş ve yaşama geçirilmiş bir sistem olmasıdır. En az Avrupalılar, Amerikalılar kadar bizlerin de incelemesi, dersler çıkarması, çağımıza yaşanan mesleki ve sosyal sorunların birçoğuna ilişkin üretmiş çözümlerden yararlanması gereken tarihi bir olgudur. Bu nedenle;

Bugün Türk eğitim sistemi, teorik bilgi bombardımanından kurtulup, evrensel değerler ve daha fazla uygulamalı eğitime yönelmelidir. Bugün evrensel boyutta bireylerin yetiştirilme tarzı incelendiğinde yetenekleri doğrultusunda yönlendirilemeyen, herhangi bir mesleki beceri kazanamamış, ahlaki değerlerden yoksun gençlerin kaliteli bir yaşam sürdürme şansları mümkün görülmemektedir. Ahilikte ruhun terbiyesi, modern eğitimde estetik ruh dediğimiz davranış kalıplarını Türk Milli Eğitim Sistemine yerleştirilmesi zorunludur.

Mükemmel ve müreffeh bir toplum hayatı oluşturmak isteniyorsa, gençlere mutlaka bir beceri kazandırılması zaruridir. Zira mesleği olmayan bir kişinin başkasına faydası olması düşünülemez. Toplumun mutluluğu ve gücü ancak bir bireyin meslek sahibi olarak toplumsal hayatı katkı sağlamaıyla mümkün olabilmektedir. Yani gençler maharetli olmalıdır.

Türk Mesleki ve Teknik Eğitim sisteminin geliştirilmesinde kullanılabilecek, orjini Türk tarihine dayanan sağlam ve işlerliği test edilmiş bu temel ölçütlerle sahip çıkışılmalı ve kısa sürede hayatı geçirilmelidir. Global dünya yeni sosyal modeller ararken bizde onlara örnek olabilecek argümanlara sahibiz.

Bir felsefeci ve eğitim ideoloğu olan Ahi Evran, evrensel eğitimin formatını yüzyıllar öncesinde ortaya koyan ve uygulayan bir eğitimcidir. Günümüzün temel evrensel değerleri arasında sayılan adalet, dürüstlük, hoşgörü, sevgi, sabır, azim ve kalite gibi kavram ve değerler, onun sisteminin temel argümanlarını ve yaşam kaynağını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle Batılı ülkelerin son birkaç yüzyılda terennüm etmeye başladıkları bu temel değerler, asırlar öncesinden Ahilik felsefe, yaşam ve eğitim sisteminde bizzat yaşamış ve yaşamış değerlerdir. Bu nedenle, şayet ilerlemek, ve dünyada yalnız değilsek, insanların mutlu olmasını,

maddi ve manevi zenginliği yakalamak istiyorsak, kendi kültür değerlerimizle, evrensel değerleri sentezlemeliyiz. Nitekim ulu Önder Atatürk, Cumhuriyetin kurulmasından sonra genelde tüm eğitimim niteliğinin yaşam koşullarına uygun, üretici bir eğitim olarak nitelendirmiştir. Eğitimde uygulanacak yöntemi söyle dile getirmiştir: Eğitim ve öğretimde uygulanacak yöntem, bilgiyi, insan için gereksiz bir süs, bir baskın aracı ya da bir ugarlık zevkinden çok yaşamda başarıya ulaşmayı sağlayan işe yarar ve kullanılabilen bir araç durumuna getirmektir şeklinde ve öğretmenden, eğitimciden yoksun bir toplum henüz millet olma kabiliyetini kazanmamıştır. Ona bir toplum denir. Millet denemez. Bir toplum millet olabilmek için mutlaka eğitimcilere, öğretmenlere muhtaçtır” söylemini ruhumuzun derinliklerine kazıyarak öğretmen ve akademisyenlere gereken maddi ve manevi değer verilmelidir. Çünkü milletleri kurtaracak olan bilimdir, fendir, ahlaktır (Tekışık “YTY”, 4).

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yahya. (1997). **Türk Eğitim Tarihi**, 6. Baskı, İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayıncıları.
- Çıkar, Kenan. (2003). “Çağdaş Polisiye Gerekler Objektifinden Üst Düzey Yönetici Eğitimi” **Polis Dergisi**. 34, 134-142.
- Demir, Galip. (1998). **Türk Kültürü Ahilik**, İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları No: 9.
- Doğan, Hıfzı. (1983 E) **Teknoloji Eğitimi**, Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yayınevi, Ankara
- Dönek, Ekrem. (2000). **Ahilik**. Kayseri: Kayseri Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Yayıni.
- Kanad,Fikret.(1963).**İş Pedagojisi**,Mili Eğitim Basımevi,Ankara.
- Sezgin, İlhan.(1975). **Endüstriyel Sanatlar ve Teknoloji Eğitimi**,Ankara
- Sunar, İlkay.(1999). **Düşün ve Toplum**, Doruk Yayınları, Ankara.
- Tekışık, H.Hüsün. (YTY). **Öğretmen Adaylarına Son Ders ve Genç Öğretmenlere Mesaj**, Ankara: Öğretmen Hüseyin Hüsnü Tekışık Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları 7.
- <http://www.ahilik.gen.tr/eğitim/index.html>.

AHİLİK VE İDEAL İNSAN ARAYIŞI

İsmet ÇETİN*

Ahilik kavram ve kurumu ile ilgili çalışmalar, içinde bulunduğumuz toplumun sosyal yapısı, bu çalışmaları yapan araştırmacı, bilim adamı ve diğer çalışanların hakim olduğu bilgi sahası ve mensup oldukları fikir kulüplerine göre şekillenmiştir. Bu çalışmalardan edindiğimiz bilgi kısaca şudur. Ahilik, Orta Doğu kaynaklı, Türkiye sahasında yeni bir şekle bürünmüş, toplumun o dönemdeki hayat tarzında kolaylık sağlayan, fertlerin bir arada yaşama iradesi kazanmasına yardımcı olan bir kurum; kimi zaman bir esnaf teşekkülü, kimi zaman tasavvuf vadisinde var olan iman etme biçimini, kimi zaman gâziler birliğidir (OCAK, 1996).

Ahiliğin tarihî gelişimine bakıldığı zaman, onun Arap kültürü içinde fütüvvet geleneğine bağlı olarak ortaya çıkmış, oradan bütün Ortadoğu ve Kuzey Afrika kültürlerine geçtiği görülür. Eli açıklık, kahramanlık, iyi huyluluk, doğru olma gibi özelikler taşıyan bu kurum, Türk kültür çevresi içinde de kabul görmüştür. Köprülü, meddah hîkâyelerinden bahîsle, bu hîkâye geleneğinin Fars-Hint, İslâm-Arap, yerli ve millî malzemeleri üzerine bina edildiğini ifâde etmektedir. Biz de buradan hareketle, İslâmiyet'in kabulünden sonraki dönem Türkiye sahası Türk kültürü içinde önemli bir yeri olan ahiliğin, İslâm-Arap kaynağından gelip yerli ve millî unsurlarla beslenerek kendine mahsus bir karaktere kavuştuğunu söyleyebiliriz.

Hunlar döneminden beri takip edebildiğimiz, erdemliliğin ön planda olduğu ve savaş sanatı ile temayüz eden Alp ve bunların organize olduğu alplik teşkilatı, batiya olan Türk göçleri ile Türkiye sahasına taşınmıştır. Yeni bir din ve medeniyet kabulünü yaşayan Türk toplumu mutlaka mensup olunan medeniyete ait bir toplum yaratmayı da düşünecektir. Toplum yapılanmasında, Türkistan sahasından getirilen

* Doç. Dr., G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Böl., ANKARA.

millî unsurlar, bunların içinde de alp tipi, yerli ve İslâmî-Arâbî ve kısmen Farsî unsurlarla beslenerek yeni bir terkip halinde ortaya çıkmıştır. Gerek sosyal hayatı, gerekse edebiyat eserinde karakter veya tipin, belli bir düşüncenin ideal insan şeklinde temsil edilmesi, ya da hayatın özellik ve önem taşıyan bir devresini sembolize ettiğini biliyoruz.¹ Bizim sosyal hayatımızda da çeşitli kesimleri temsil eden belli tipler meydana gelmiş, her medeniyet değişikliğinde, bir medeniyetten başka bir medeniyet dairesine geçişte bu tiplerde de değişiklikler olmuştur (KAPLAN, 1985: 28).

Âşıkpaşazâde Tarihi'inden mülhem olarak târih araştırmacıları, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, hem devletin kuruluşunda, hem de toplumda etkili olan dört zümreden bahsederler. Bunlar; Ahîyân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm, Abdâlân-ı Rûm ve Gâziyân-ı Rûm'dur. Bunun dışında fakihler başta olmak üzere başka zümrelerden de bahsetmek mümkündür (OCAK1999: 242). Bütün bu zümrelerin şüphesiz kendilerine mahsus özellikleri ve toplum içinde görevleri bulunmaktadır.

İslamiyet'in kabulü ile yerleşik hayatı benimseyen Türkler, gerek devlet, gerekse toplum hayatında bir takım değişiklikler yapmak mecburiyetindedirler. Bu mecburiyet, eski toplum yapısının benimsemış olduğu inanç ve bu inanç yapısından kaynaklanan bazı müesseselerin, yeni inanç ve inanç tarzının belirlediği hayat tarzı içinde kabul görmemelerine yol açar. Bunun yerine yeni, ama kökü eskiye dayanan bazı müesseseler teşekkül etmiştir. Bunlardan birisi de ahilik olarak görülür. Zira, Türkiye Selçukluları döneminde toplum dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar; âyanlar, devlet memurları, bilim adamları ve ahîlerdir. Yeni vatan kılınmaya başlanan Türkiye'nin Türkiye'nin sosyal yapısı gereği erdemlilik ve mücadeleci duyguların zirvede olma hali, eski alplık anlayışının toplum bünyesinde varlığını da mecbur kılmaktaydı. Başlangıçta grup kültürel yapısı olarak ortaya çıkan ahîlerin dini-ekonomik fonksiyonu ile toplum hayatını şekillendirdiğini görmekteyiz. Özellikle şehir merkezlerinde bulunan sanayii erbâbı ve tacirler, gerektiği zaman askeri kuvvette de yer almaktaydilar. Bunlar, yine grup kültürel yapısında, başta Vefaîlik olmak üzere çeşitli tarikatlara bağlıydılar ve hemen hepsi, ahî ocaklarında toplanmışlardır. Hal böyle olunca, sosyal hayatı tarikat mensubiyetinden kaynaklanan ayrılıklar, ahî zâviyelerinde gideriliyordu. Bu yönü ile ahilik, sosyal yapısının birliğini, yapı içindeki dengeyi sağlıyor (SEVİM-YÜCEL, 1990:), toplumsal kültür unsuru olma özelliği kazanıyordu.

¹ Daha genişbilgi için bkz. Necip el-Keylanî, *İslâmî Edebiyatı Giriş*, (Çev. Ali NAR), İstanbul 1988

Müslüman bir çevrede kabul gören ahilik, tabii olarak İslam ahlakını esas alacaktır. Bir taraftan yeni bir dini kabul edip, onun prensiplerine göre hayatını tanzim etmek, bir taraftan kitâbî olandan çok şifahî kaynaklardan beslenen din bilgisi, toplumu ideal olan grup veya gruplara teveccûh edecektir. Konumuz olan ahilik ve bu müesseseseye mensup ahîler, toplumun öndeeki örnek grup olma özelliğindedir. Bu örnek oluşu ise cemaat şuuru anlayışını aşıp, menfaat birliği yapısına geçmeye, toplumsal ve millî özellikler arz eden kültürün meydana gelmesine vesile olur (GÜLLÜLÜ, 1977: 93). Kültürün oluşması, kişilerin tek tek kültür edinmesini ve sonunda kültürel kimlik kazanmasını sağlar. Ahilik, fütüvvet müessesesi olmaktan çok ahilik haline geldikten, yani Türk toplum yapısı içinde organize olduktan sonra, grup, cemaat veya cemiyet şuurundan, milletin bütününe şamil hale gelmiş, böylece Türk milletinin ortak menfaatine matuf bir özellik kazanmıştır. Toplumun daha iyi yaşamاسını sağlamak için getirilen ahlak kuralları şekillenmiş, toplum örnek ahî tipinin benimsediği ahlak kurallarını benimsemekte tereddüte düşmemiştir. Bunlar; gayr-i meşrû ilişkilerden, yasaklanmış yiyecek ve içeceklerden, iftira ve dedikodudan, görülmemesi ve duyulmaması gereken şeyleri görmek ve duymaktan, kötülük yapmaktan ve dünya nimetlerine bağlanmaktan kaçınmak şeklinde formüle edilen kişinin kendi dışında, çevresine karşı yapmaması gereken davranış özellikleridir. Bir de kişinin kendine ait içe dönük ve kapalı kurallar bulunmaktadır. Bunlar; cömertlik, tevazu, alçakgönüllülük, bencil olmama, realist düşüncedir. Bu kurallar da insanın şahsiyet oluşumunu şekillendirdiği ve kişiyi içinde bulunduğu toplumda saygın hale getirdiği için önemli prensipler olarak kabul edilmektedir (GÜLLÜLÜ, 1977: 93).

Standart insan tipi yetiştirmeye iddiası bulunmayan toplumlar, hassaten ahiliğin organize olduğu dönem Türkiyesinde, ahiliğin sivil toplum örgütü olmasının yanında ticaret ve tarikat görüntüsünün olması, toplumun her katmanına nüfuz etmesine vesile olur. Böylece bir yandan kendi ahlak anlayışını yerleştirirken, bir yandan da ahlak anlayışı içinde var olan eşitlik/adâlet ilkesini vaaz etmek fırsatını doğurur. Adâlet, başta devlet olmak üzere, devlete bağlı kurumlar ve devlet dışı kurumlar arasında hizmetlerin eşit dağıtılmaya ilkesini havıdır. Eşitlikler, ferdî eşitlikler, grupların eşitliği ve topyekun toplumun eşitliği anlamındadır. Kişinin, kendine ve içine doğduğu çevreye; grupların, grubu meydana getiren üyelerine ve grubun mensup olduğu topluma davranışları, eşitliğin toplumun tamamına şamil olmasını sağlar. Toplum, tarafsızlık, dürüstlük, sorumluluk, bağlılık ve sevgi üzerine bina edilmiş bir hukuk üstünlüğü yaratır. Bu ise ister yazılı hukukta bulunan kurallar, ister

töreden gelen kurallar manzumesi olsun, bütün kuralların toplum hayatına egemen kilinmasıdır. Kişinin ve daha büyük olan toplumun bu prensipleri uygulaması, aynı zamanda kendi hak ve özgürlüklerinin de elde edilmesi anlamına gelir. Bütün bunların kaynağı ise, İslâmî ve bazı Arabî unsurlar ile Bozkır medeniyetinden beri var olan Türk hayat tarzıdır. İslamiyet, fertte beden ve ruh birliğini, hayatı maddiyat ve maneviyat birliğini, fert ve toplum hayatımda ülkü birliğini, insanlar arasında gaye birliğini esas kabul eder. İslam adaletinin dayandığı temeller ise, mutlak vicdan hürriyeti, insanlar arasında tam eşitlik ve sağlam sosyal dayanışmadır. Kur'an-ı Kerim'de birçok âyet ile açıkça ifade edilen adalet ilkesine şu iki âyeti örnek vermek yeterli olacaktır: “*Mü'min erkekler de mü'min kadınlar da birbirlerinin dostları? Yardımcılarıdır. Bunlar (insanlara) iyiliği emrederler, (onları) kötüülükten vaz geçirmeye çalışırlar...*”² “*Biz kiyamet gününe mahsus adalet terazileri koyacağız. Artık hiç kimse hiçbir şeyle haksızlığa uğramayacaktır. (O şey) bir hardal tanesi kadar bile olsa onu getiririz (mizana koyarız). Hesabcılar olarak da biz yeteriz.*”³

Ahilik, yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi bir yandan Türkistan sahasından beslenirken bir yandan da İslâmiyet başta olmak üzere yeni yerleşilen yerdeki çevre kültürlerden etkilenmiştir. Bozkır medeniyetinden yerleşik hayata, hayvancı toplumdan tarım toplumu yapısına geçme, dolayısıyla topyekun bir medeniyet değişikliği macerası yaşama gayret ve arayışları içinde, kendine mahsus bazı prensipleri ortaya koymak mecburiyetindeydi. Daha çok bir esnaf teşekkülü biçiminde incelenen ahî zümresi, bir yandan toplumun manevî mimarları, bir yandan da savaşçı karakterleri ile dönemin sosyal hayatı yerini almıştır.

İbnî Batuta, Seyahatnâmesi'nde, konakladığı yerlerde karşılaştığı ahîler ile ilgili, onların daha çok ticâret erbâbı olduklarını ifade eder. Âşıkpaşazâde ise ahîlerden âlem-i rabbânî ve dervişler olarak bahsetmektedir. Baba Muhlis, Tabduk Emre, Yunus Emre ve Dâvûdî Kayserî gibi dervişler arasında Ahî Evran'ın da adı geçmektedir. (Âşıkpaşazâde, 2003: 296). Yine Âşıkpaşazâde, “Orhan Gazi'nin Bursa'nın fethinde Şeyh Mahmud adında bir Allah dostu ve Edebali'nin

² Kur'an-ı Kerim, Tevbe Sûresi, a: 71

³ Kur'an-ı Kerim Enbiya Suresi, a: 47

kardeşinin oğlu Ahî Hasan'ın görev aldıklarını söylemektedir (Âşıkpaşazâde, 2003: 84). Yine aynı kaynak, Düzme Mustafa'nın Bursa'ya yönelmesi üzerine Ahî Yakub ve Ahî Kadem'in bunlara karşı gittiğini, çeşitli hediyyeler vererek Bursa'yı bir yağmadan kurtardığını bahsetmektedir (Âşıkpaşazâde, 2003: 170-171). 13. yüzyılda Kayseri'nin Moğol istilasına karşı savunulmasında ahîlerin direnişi söz konusudur (TORUN, 1998: 15). Uzunçarşılı ise ahîlerin bu savaşçı karakterlerinden bahsederken, onların mahalli güvenlik birimlerini oluşturduklarını ifade etmektedir (UZUNÇARŞILI, 1967: 204) Bunların dışında ahî zaviyelerinin planlı birer eğitim kurumu olduklarını, burada muallim veya emirlerin eğiticilik yaptıklarını bilmekteyiz. (ÖZTÜRK, 1988: 140-141). Bu örnekler, ahîlerin toplum hayatında, gerektiği zaman farklı fonksiyonlar üstlendiğini ve muhtelif görevler aldıklarını göstermektedir.

Toplumun organize olmasını, organize olmak suretiyle de bir arada yaşamاسını sağlayan devlet yapılanmasında rol oynayan, teşkilatlanan devlet yapısı içinde fonksiyonel olan ahilik, dönemi içinde sağlam temeller üzerine bina edilmiş bir fikir sisteminin ürünüdür. Bundan dolayı da ahilik kurumu, yüzyıllardan beri varlığını sürdürmüştür, değişen yapısıyla da olsa günümüz'e kadar gelebilmiştir. Hem öyle güçlü bir yapılanma özelliği göstermiş ki, zaman zaman devlet yönetimine alternatif olmuş, "Otuz iki lonca bir olunca, sadrazamı düşürür" tabirini yaratmıştır (ÇETİN, 1999: 93). İşte böylesine köklü ve uzun zaman içinde yaşamayı başaran bu müessesesinin temsilcisi olan ahî tipi, fütüvvet-nâmelerde bahsi geçen fütüvvet âdâbı ile terbiye olunmak mecburiyetindedir. Yüz yirmi dört peygambere hürmeten yüz yirmi dört edeb sayılmıştır ki, bunlara uymamak edepsizlik olarak kabul edilir. Bunlar; Taam yimek (12), su içmek (3), söz söylemek (4), don giymek (5), evden çıkmak (4), yol yürümek (8), mahallede yürümek (4), bazarda yürümek (5), nesne satın almak (3), eve nesne getirmek (3), eve girmek (5), oturmak (3), konukluğa varmak (3), beşer katına varmak (5), teferruce varmak (3), adem okumak (3), hamama girmek (6), su dökmek (10), hasta ziyareti (5), gazaya varmak (6), makbereye varmak (4), döşekte yatmak (4), döşekden kalkmak (3), bardaşa su koymak (2), başmak çevürmek (2), mescide girmek (3), mescidde oturmak (3), mescidden çıkmak (3)tr (TORUN, 1998: 242-253). Bu âdâb ve erkâna uymak, toplumla bir arada yaşama tahammülüne sahip olmak anlamındadır. Ahî zaviyelerinde toplumun her kesiminden insana rastlandığını, buna sebep ise ahlak temizliği ve iyilik düşünmenin merkezi meydana getirdiğidir (OCAK, 1988: 141). Dolayısıyla iyilik merkezli bir anlayışın hakim olduğu toplum yapısında dışa dönük, ben duygusundan kurtulup biz olma şuuruna ulaşmış insan anlayışının hakim

olduğu görülmektedir. Biz şuruna ulaşan toplum fertleri ise ortak davranış özellikleri sergilerler. Zümre olarak sahip olunması gereken vasıflar Burgazî'de dokuz, Seyyid Hüseyin'de otuz iki, Radavî'de otuz üç, Abdulkadir'de on beş maddede toplanmıştır ki, bunlar fertten başlayıp zümreye, oradan da bütün toplumun sahip olması gereken vasıflar olarak kabul edilir. Yine toplumun ahlak sistemi içinde bazı yasaklar bulunmaktadır ki bunların sayısı on yedi madde halinde tespit edilmiştir. Kapalı kapılar olarak ifade olunan olumsuz davranış biçimleri göz, dil, bel, buhl, kahr, hırs ve heva, tokluk ve lezzet, halkdan ümid, herze ve harabât, ef'al-i şeytân, kulak, hatır, mekr, ucb, el, ayak ve gönül yasaklarıdır. Açık kapılar ise el, alın, sofra, kapı, sehâ, lutf, kanaat ve rıza, açlık ve riyazet, Hak'dan yana olma, zikr ve telâvet, ef'al-i Rahmân, hilm ü mülâyimet, kulak, dil, kademdir. (TORUN, 1998: 101-108, ERKEN, 1999: 127-129).

Yeni bir medeniyetin eşiğinde olan Türk toplumu, özellikle 13. yüzyıl dikkate alındığında zamanla değişen sosyal münasebetler ve teşkilatlar ağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemdeki sosyal bütünlleşme toplumda gruplar, menfaat birlikleri ve kurumlar gibi sosyal yapının çeşitli unsurları arasında birbirlerini tamamlayabilen bir yapı arz eder. Toplum bütünlemesi, aynı zamanda kişilik bütünlemesi olarak görülür. Kişilik bütünlemesi ise kişilerin sosyal rollerinin birbirleri ile uyum içinde bulunmasını sağlar. Grup bütünlemesine doğru bir mesafe alır. Burada grup üyeleri karşılıklı bağımlılık içindedirler ve amaçlarını en alt düzeyde çatışmalar ile gerçekleştirirler. Nihaî hedef toplum bütünlemesidir. Toplum bütünlemesi ise sadece büyük/ temel grupların değil, aynı zamanda küçük/alt grupların da başarılı bir biçimde iş birliği yapmaya muktedir olduğu dönemlerdir (BAYHAN, 1997: 160). Ahî grupları ve bunların oluşturduğu birlikler, toplum hayatı içinde bir süreklilik gösterir. Toplumun sürekliliği ise sosyal normların kuşaktan kuşağa aktarılması ile mümkündür. Ahî tipi demekte tereeddüt etmeyeceğimiz idealize yapı, bir yandan geçmiş ile ilgili kıymet hükümlerini korurken, bir taraftan da yeni tanıtıçı medeniyet ortamında, yaşadığı çevrenin gereği olarak yeni bilgileri bünyesinde toplamıştır. İyi insan idealini yakalamak amacıyla olan ahilik, aynı zamanda toplumun homojen bir yapıya kavuşturmasını ve toplumun katmanları arasında dengelerin kurulmasını sağlamıştır (YÜCEL, 1999: 320).

Mükemmel ve müreffeh bir toplum hayatı oluşturmaya çalışmayı amaç edinen sosyal yapı, kendi içinde bu amaca uygun fertlerin yetişmesini arzu etmektedir. Bu ferdî yapı ve bunların oluşturduğu gruplardan birisi de sosyal, ekonomik, askeri, dinî ve ahlakî yapıyı

oluşturmanın yanı sıra millî birliği de sağlayan ahî kurumu, dolayısıyla da ahî tipidir diyebiliriz.

- Âşıkpaşazâde, 2003, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, İstanbul
- BAYHAN, Vehbi, 1997, **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılılaşma**, Ankara
- ÇAĞRICI Mustafa, *Ahlak, İslam Ansiklopedisi*, C: 2, İstanbul, 1-9
- ÇETİN, İsmet, 1999, *Bir Fikir Sistemi Olarak Ahilik*, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 88-94
- ERKEN, Veysi, 1999, *Ahilik Teşkilatının Vizyonu*, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 125-138
- KAPLAN, Mehmet, 1985, **Tip Tahlilleri,- Türk Edebiyatında Tipler**, İstanbul
- KÖPRÜLÜ, Fuad, 1988, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara
- OCAK, A. Yaşar, 1996, *Türkiye'de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış*, I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 129-138
- OCAK, A. Yaşar, 1999, *Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Ahilik ve Şeyh Edebali: Problematik Açıdan Bir Sorulama*, II Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 241-247
- ÖZTÜRK, Y.Nuri, 1988, **Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar**, İstanbul
- Sabahattin GÜLLÜLÜ, 1977, **Ahî Birlikleri**, İstanbul
- SEVİM Ali - YÜCEL Yaşar, 1990, **Türkiye Tarihi I**, Ankara
- TORUN, Ali, 1998, **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler**, Ankara
- UZUNCARSILı, İsmail Hakkı, 1967, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu- Karakayonlu Devletleri**, Ankara
- YÜCEL, Ayşe, 1999, *Ahilikte Eğitim ve Amaçları*, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 315-320

AHİ KELİMESİNİN KÖKENİNE DAİR

Salih DEMİRBILEK*

İslam dünyasında 8.yüzyılda Irak ve İran'da başlayıp zamanla tasavvuf çevrelerine ve mesleki teşekkülere nüfuz eden fütüvvet kurumu, "13.yüzyılda Anadoluda görülmeye başlayan ve bir süre sonra Osmanlı devletinin kurulmasında önemli rol oynayan dini-içtimai teşkilat"¹ olan ahiliğe dönüştürüstür.

Ahiliğin ilk şekli olan fütüvvet kurumunun kuruluşunda gerek Horasan'da gerekse de Irak'ta "feta" denilen ve en belirgin vasıfları cesaret, kahramanlık, cömertlik ve fedakarlık olan kişilere büyük hayranlık duymaktaydı.

Fütüvvet için: "Dilencinin veya yardım isteyenlerin geldiğini görünce kaçmamaktır."; "Fütüvvet insanlara eziyet etmekten kaçınıp bol bol ikramda bulunmaktır."² şeklindeki tanımlar hep feta ehlinin cömert, eli açık, kerem sahibi oluşu gibi özelliklerinden çıkmıştır.

Eski Uygur metinlerinden itibaren aynı anamlar Türkçede akı kelimesi ile karşılaşmaktadır. Nitekim elimizdeki en eski Türkçe sözlük olan Divanu Lugat-it Türk'te sözcüğe aynı anamlarda : "Eli açık, koçak, selek, cömert"³ şeklinde rastlarız.

XI. yy.da yazılan Kutadgu Bilig⁴'de akı kelimesi kimi beyitte hitap olarak kimi beyitlerde de sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır⁵:

* Yard. Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., SAMSUN. salihdemirbilek@mynet.com

¹ Kazıcı, Z.; "Ahilik", İslam Ansk., TDV yay., İst.1988, c.1, s.540.

² Uludağ, S.; "Fütüvvet", İslam Ansk., TDV yay., İst.1996, c. 13, s. 260.

³ Atalay, B.; Divanü Lugat-it Türk Dizini, TDK yay., Ank.1986, c.IV, s.15.

⁴ Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig, (Haz.: R.Rahmeti Arat), TDK yay., 3. Baskı, Ank.1991.

Arat, R.Rahmeti; Kutadgu Bilig II- Çeviri, TTK yay., 4. Baskı, Ank.1988.

⁵ Cunbur, Müjgan; "Karahanlı ve Selçuklu Dönemleri Türk Edebiyatında Ahilik", Uluslar arası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Eylül 1989 Ankara, AKM yay., Ank.1997, s.207-224.

ay akı: ey cömert kişi (Beyit no: 3407, 4924, 5095, 5098, 6413)

ay ersig akım: ey cömert yiğidim (Beyit no: 3746, 4213)

ay biliglig akı: ey bilgili cömert kişi (Beyit no: 4424)

ay ilçi akı: ey cömert hükümdar (Beyit no: 5578)

ay ajunju akı: ey dünyaya sahip olan cömert kişi (Beyit no: 2589)

Kutadgu Bilig'de rastladığımız "akı er-başı, akılar başı" gibi daha sonraki yüzyıllarda kurulacak "ahi başı, ahiler başı" gibi kullanımlara benzer tamlamalarında kullanılmış olduğunu belirtelim. Bu tamlamalar günümüzdeki "ahi baba"yı çağrıştırmaktadır:⁶

negü tir eşitgil közi tok kişi

tuz etmek idisi akı er başı (1191. beyit)⁷

yime yakşı aymış akılar başı

eşitgil munı sen ay edgü kişi (3978. beyit)⁸

Yusuf Has Hacib, Peygamberimizi ve Hz. Osman'ı "akı" ve "king elig" olarak vasiplandır-maktadır:

tüzün erdi alçak kılınçı silig

uvutlug bagırsak akı king elig (43. beyit)⁹

basa 'usman erdi uvutlug silig

kişide ödürmiş akı king elig (55.beyit)¹⁰

Yine Kutadgu Bilig'de akılık, insanı ölümsüzlüğe erdiren ab-ı hayatı benzetilmektedir:

atı edgü bolmuş atanmış akı

⁶ Cunbur, M.; agb., s.214.

⁷ "Gözü tok, başkaları üzerinde tuz-ekmek hakkı olan, cömertlerin namlısı ne der, dinle." s. 96.

⁸ "Cömerdler-başı da çok güzel söylemiş. Ey İnsan sen bunu dinle." s. 288.

⁹ "Asıl tabiatlı, alçak gönüllü ve güzel tavırlı idi. Haya sahibi, şefkatli, cömert ve eli açık idi." s.15.

¹⁰ "Sonra haya sahibi, yumuşak huylu, insanların seçkinini, cömert ve eli açık olan Osaman idi.", s. 16.

akı olse atı tirig tip ukı (257. beyit)¹¹

saran bolma, ilig akı, bol akı
kalır mengü, ölmez akılık atı (1402. beyit)¹²

Karahanlı Türkçesi eserlerinden Atebetü'l- Hakayık¹³ (yazılışı XII.yy.ilk yarısı)'da da akı ve akılık övülmektedir. Bu eserde "cömerdliğin mehdî ve hasisliğin zemmi hakkında" adlı IX. Bölümde 34 dize ile cömertlik övülmekte, buna karşılık cimrilik yerilmektedir. Örnek olarak:

kamug til akı er senasin ayur
akılık kamug 'ayb kirini yuyur
akı bol sanga söz sökünc kelmesün
sökünç kelgү yolnı akılık tiyur¹⁴ (229, 230, 231, 232. dizeler)

Karahanlı Türkçesinin devamı olan Harezm Türkçesi eserlerinden olan Kısasü'l-Enbiya¹⁵ (yazılışı M.1310)'da da akı sözcüğü karşımıza: "cömert, eli açık" anlamlarında hitap unsuru olarak çıkmaktadır:

anglagıl İlyas yalavaç sözlerini ey akı
aytayıñ men sen işit ya işteyin men sen okı (158r-14)¹⁶

¹¹ "İyi ad kazanmış, cömertlik ile şöhret bulmuştur. Bil ki, cömert insan olse bile, onun adı yaşar." s.28.

¹² "Ey hükümdar hasis olma, cömert ol, cömert.Cömertliğin adı ebedi kalır, ölmez" s. 110.

¹³ Edip Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atebetü'l- Hakayık, (Haz. Reşid R. Arat), TDK yay., 2. Baskı, Ank.1992.

¹⁴ "Bütün diller cömert adamın mehdini söyleyler.

Cömertlik bütün ayıbların kirini temizler.

Cömert ol, sana söz, sövme gelmesin.

Sövme gelecek yolu cömertlik kapatır." Arat yayını, s. 90-91.

¹⁵ Nasırü'd-din B. Burhanü'd-din Rabguzi, Kısasü'l- Enbiya, (Haz. Aysu Ata), TDK yay. Ank.1997, c.I Metin, c.II Dizin.

¹⁶ "İlyas Peygamberin sözlerini anla, Söleyeyim sen işit, sen oku ben işteyim" (A. Ata yay.), s. 225.

Ortaasya'dan Anadolu'ya inince kelimenin “aki > ahı/ahı” şekliyle karşılaşırız. Bilindiği gibi Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçişte k/h üsüz değişimi görülmektedir. Bu değişme:

Kelime başında: kanı > hani, kankı, kangı > hanı gb.

Hece başında: uy-hu, ko-hu, ar-ha, a-hıt gb.

Kelime ve hece sonunda: çoh, yoh, oh, yazuh, irah, yanah, bırah-, yah- gb. olmak üzere üç şekilde tespit edilmektedir.¹⁷

Şimdiye kadar Anadolu sahası dışında yazılmış eserlerimizde aki kelimesini verdik. Şimdi aki'nın Anadoluda yazılmış eserlerimizdeki görünümünü izleyelim.

Sirvanlı Mahmud'un 14. yüzyılda kaleme aldığı Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesinde ahılık kelimesi karşımıza çıkmaktadır ve “cömertlik” anlamında kullanılmıştır:¹⁸

“Rivayat olındı : Abdülmelik ashabından bir cema’at gördü. ‘Ömer bin Hattab’ın hilafatında ef’alından söylelerlerdi. Ol cema’ati ‘Ömer’i anmakdan zehi idüp: “anı anmak beglere ahılık ve ra’ıyyeti ifsad ider” didi.” (s. 461).

Aynı eserde ahı kelimesi de geçmektedir. Hitap edatı olarak sevilen, sözü edilen kimse anlamında kullanılmaktadır:

“Sabah oldukça yoldaşlarına dahi: ‘Gitmez miyüz?’ diyüp, yoldaşları ana: ‘Halumuz gör ahı. Nice gidelüm’ diyüp...” (127a/10, s. 484).

“...Bir yıldan sonra gördüm, gine sordum, ‘Bu benüm yaramaz halumdan geçende sordugun yiter ahı’ diyüp cevap virdi” (151b/ 6, s.523).

“Süleyman eyitti: ‘Ya Ömer! Ne gülersin, seni ne güldürür? Ne halda yüz görirsin ahı?’ Ömer eyitti...” (177a/6, s. 560)¹⁹

Bu tür -hitap edatı ya da sevilen kişi için- sözcüğün kullanımı daha önce Kutadgu Bilig'de de karşımıza çıkmıştı.

¹⁷ Timurtaş, Faruk Kadri; Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük, Enderun Kitabevi, İst. 1994, s.48-49.

¹⁸ Sirvanlı Mahmud, Tarih-i ibn-i Kesir Tercümesi, (Haz. Arslan Tekin), TDK yay., Ank 1988.

¹⁹ Tekin, Arslan, age.

Konusu ahilikle ilgili olmayan, Anadoluda XIV. Ve XV. yüzyıllarda yazılmış pek çok mesnevide ahi kelimesinin bir hitap unsuru olarak geçtiğini görüyoruz. Eser üzerinde çalışanlar ahi kelimesini genellikle Arapça göstermelerinin nedeni: Yukarıdaki gibi sevilen kişi için bir hitap unsuru olarak kullanımından kaynaklanmaktadır. Bu seslenmeyi sözlük içerisinde “kardeşim” olarak çevirdiklerinden dolayı, söz konusu kelimenin kökeni de Arapça olarak verilmektedirler. Ahi kelimesinin “kardeşim” manasında kullanımı Ahilikle ilgili olmayan pek çok eserde geçmektedir. Bu anlamda Arapça kaynaklı bir sesteş sözcük olduğunu varsaysak bile -Yukarıda dile getirdiğimiz gibi konusu Ahilikle ilgili olmayan eserlerde geçmesi, ahiliğe mensuplar için kullanılmayıp, genel anlamda bir seslenme olarak yazarlar tarafından kullanılması, anlamında ahiliğin temel kavramı cömertlikle ilgili olmaması- bu alıntı sözcüğün Ahilik kurumuna ad olması fazlaıyla zorlama olur. Temelinde cömertlik yatan Ahilik kurumuna ad olacak sözcük öncelikle bu erdemini anlatmalıdır.

Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde(XIII- XV.yy) ahilik sözcüğü “cömertlik” anlamında geçerken, ahi sözcüğü ise : “Bir kimsenin sevdiği en yakını” anlamında geçmektedir.²⁰

Tarama Sözlüğünün kaynaklarından Ankaralı Pir Mehmet bin Yusuf tarafından 1551 yılında yazılmış olunan Terceman adlı Arapçadan Türkçeye olan sözlükte ‘Es-semahatü’ sözcüğü tanımlanırken: Cömertlik ve ahilik etmek” denilmektedir.²¹

Ahi sözcüğü “kardeş, kardeşim” anlamında olmuş olsaydı; ahilik de “cömertlik” değil, “kardeşlik” anlamında kullanılması gerekecekti.

XIV. yüzyılda yazılmış konusu Ahilikle ilgili olmayan Erzurumlu Darir'in *Kıssa-i Yusuf*²² adlı eserde ‘ahi’ kelimesi ‘dahi’ ile kafiyede kullanılmakta, anlam olarak da okura bir hitap taşımaktadır:

hakdur amenna vü saddakna ahi
kudrette hem inanun siz dahı (250. beyit)

ta ki gitdi bir zaman andan dahı
söyleyelim misra gitdügen ahi (267. beyit)

²⁰ Tarama sözlüğü-I, TDK yay., 3. Baskı, Ank.1995, s.62-63.

²¹ Tarama Sözlüğü-I, s. 63.

²² Erzurumlu Darir, *Kıssa-i Yusuf*, (Haz. Leyla Karahan), TDK yay. Ank.1994.

çok deve kırıldı (vü) adem dahı
seyl içinde kaldılar dir iy ahı (293. beyit)

Dönemin diğer mesnevilerinde de durum aynıdır:
ahi gördüm dimek beglik degüldür
yüzin gördün begun beglik degüldür (319. beyit)²³

gönülden gönüle ahı yol olur
hemin 'ışk ser-mayesi ol olur (1420. beyit)²⁴

bir avuç çü toprakdur aslun ahı
ya bir katre su anlagıl sen dahı (1996. beyit)²⁵

Ahilerin Osmanlı'nın kuruluşunda ve gelişmesinde önemli rol oynadıkları tarihi bir gerçektir. "Anadolu'da hızla yayılan bu teşkilatın mensupları, şehirlerde olduğu gibi köylerde ve bölgelerde de büyük nüfusa sahip olmuşlardır. Anadolu'da bilhassa XIII. yüzyılda devlet otoritesinin iyice zayıfladığı bir dönemde şehir hayatında yalnızca iktisadi değil, siyasi yönden de önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır."²⁶

Ahilerin Anadoludaki gücüne bağlı olarak, onlara duyulan saygıdan dolayı ahi kelimesi güncelleşmiş, sadece ahiliğe bağlı kimseler için değil, günlük konuşma içerisinde de tipki "üstad, usta, reis, hoca" gibi yerleşmiştir.

Anadolu'da Ahi Evran önderliğinde esnaf teşkilatlarının kurulması ile oluşan Ahiliğin kökeninde cömertliğin olduğu, bunun da fütüvvete dayandığını söylemişlik. Dolayısıyle cömertlikten yola çıkan kurumun bireyleri öncelikle birbirlerine ya da başkalarına bu özelliklerini hatırlatacak bir sözcük kullanacaklardır ki bu da: akı'dır.

²³ Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-name (Haz. : Hüseyin Ayan), Atatürk Üni. Yay., Erzurum 1979, s. 140.

²⁴ Mesud bin Ahmed, Süheyl ü Nev-Bahar (Haz. Cem Dilçin), AKM yay., Ank. 1991, s. 289.

²⁵ Dilçin, Cem, age., s. 329.

²⁶ Kazıcı, Ziya; "Ahilik", İslam Ansik., TDV yay., İst.1988, c.1, s.541.

Ahilik bir kardeşlik kurumu olarak doğmamıştır. Bir tarikat olarak da ortaya çıkmamıştır. Ahilik bir cömertlik ocağıdır yani akılkurumudur. Bu gerçeklerden hareketle Anadolu'da pek çok ahi birliğinin bulunduğu bunların kendi aralarında feta değil, ahi olarak tanındığını görüyoruz.

XIV. yüzyılda Anadolu'da pek çok yer gezmiş olan ünlü seyyah İbni Batuta da birçok ahi birliğini ziyaret etmiştir. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Ak Sinan diye kayd ettiği tarihi bir şahsiyeti İbni Batuta'nın aki Sinan olarak kayd etmesi de ahinin akıdan geldiğine bir delildir.²⁷

Günümüzde yabancı Türkologlar arasında da 'ahi' kelimesinin Türkçe kökenli olduğu kabul görmektedir.²⁸

²⁷ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tancı, İbn Battuta Seyahatnamesi-I, (Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut), Yapı Kredi yayınları, İst. 2000, s. LVI- LXI.

²⁸ Tietze, Andreas; Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati-I, Simurg yay. Ank. 2002.

OSMANLI DÖNEMİ SİVAS AHİ ZAVİYELERİ

Ömer DEMİREL *

A- Kuruluş Tarihleri ve Coğrafi Mevkileri

Anadolu'da 13. ve 14. yüzyıllar boyunca dinî ve içtimaî alanda faaliyet gösteren "Ahîler", zaman zaman siyasi ve idarî boşlukları da doldururan önemli teşkilatlardan birisi olmuştur. İbn Batuta'nın çok zengin ve teferruatlı bilgiler verdiği Ahîlik ve Ahî Zaviyeleri, şehirler, köyler ve uçlarda büyük bir nüfusa sahip olup, 14. yüzyıldan itibaren esnaf birlikleri şeklinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da faal bir rol oynayan zümreler arasında yer almışlardır.¹ Sivas şehri de Kayseri, Ankara ve Konya gibi Ahî Zaviyeleri'nin sayı itibarıyle oldukça fazla olduğu şehirlerden birisidir. Bu tebliğde, Sivas Ahî zaviyelerinin Osmanlı dönemi boyunca sosyo-ekonomik, kültürel ve demografik özellikleri tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Kuruluş tarihleri itibarıyle Osmanlı öncesine kadar uzanan Ahî zaviyelerinden 5 tanesinin ismine Sivas şehir merkezinde rastlamaktayız. Sırasıyla; Ahî Emir Ahmed (1332-1333), Ahî Ahmed Çelebi (1332-1333 veya 1369), Ahî Mehmed Külâh-dûz (1454-1455), Ahî Ali Çelebi(1454-1455) ve sadece bir tahrir defterinde ismine rastladığımız ve yerini tespit edemediğimiz Ahî Mecdüddin(1454-1455) zaviyesi şehirde faaliyet gösteren Ahî zaviyeleridir.²

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, SİVAS. demirel@cumhuriyet.edu.tr

¹ *Seyahatnâme-i İbn Batuta, Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garaibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*, C.I, Mütercim Mehmed Şerif, İstanbul 1333-1335, s.326-327; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ(1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, 4.Baskı, İstanbul 2004, s.157-160; Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *Diyonet Vakfi İslâm Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1988, s.540-542; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, 2.Baskı, Konya 1981.

² Bkz. Tablo I.

Şehrin Tokmak Pazarı mahallesi ismiyle bilinen ve bugün Öğretmen Evi'nin hemen karşısında bulunan Ahî Ahmed Zaviyesi, vakfiyesi elimizde bulunan ve büyük bir ihtimalle İbn Batuta'nın da Ahî Bıçakçı Ahmed ismiyle zikrettiği ve Osmanlı dönemi boyunca şehirde faaliyet gösteren önemli zaviyelerden ilkidir.³ Kurucusu Ahî Emir Ahmed b. Zeynülhac'ın ismiyle anılan ve aslen Bayburtlu olan, gençliğinde Ulu Arif Çelebi ile görüşmek suretiyle Mevlevî olduğu da söylenilen bir şahsiyettir.⁴

Şehirdeki çarşılardan merkezi durumunda olan Penbeciler Çarşı'sı(Subası Hanı çevresi) civarında kurulan ikinci zaviye Ahî Ahmed Çelebi Zaviyesi'dir ki, İbn Batuta'nın(1332-1333) Ahî Çelebi diye bahsettiği zaviye olması ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca, aynı zaviyenin 1369 tarihinde Hacı Emin Yusuf Oğlu Ahmed Çelebi tarafından kurulduğu da kaynaklarda yer almış ve kuruluş tarihinin hangisi olduğu konusunda kesin bir bilgiye ulaşılıamamıştır.⁵

TABLO -I

SİVAS AHÎ ZAVİYELERİ				
Zaviyenin Adı	Kurucusu	Vakfiye Tarihi	İlk Geçtiği Tarih	Müştemilât
1-Ahî Emir Ahmed	Ahî Emir Ahmed	733/1332-1333	-	Zaviye,Türbe, Mescid,
2-Ahî Ahmed Çelebi	Ahî Ahmed Çelebi*	-	1332-1333 ?	Zaviye, Türbe, Mescid
3-Ahî Ali Çelebi(Ahi Carullah)	Ahî Carullah ve Oğlu Ahî Çelebi**	873/1468	1454-1455	Zaviye, Türbe,Çeşme
4-Ahî Mehmed Külah-düz	Ahî Mehmed b.Ahî Mahmud	919/1513***	1454-1455	Zaviye,Ceşme,Türbe
5-Ahî Mecdüddin	Ahî Mecdüddin ?	-	1454-1455	Zaviye

³ *İbn Batuta Seyahatnamesi*, s.326-327.

⁴ Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkibeleri*, I, Çev.Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, s.421-423. Ayrıca bkz. Evlâd-ı vâkıftan olan Merih Baran, *Ahî Emir Ahmed*, Ankara 1991.

⁵ Bkz. Tablo I; Kemal Göde, "Eretnâhilar Devri(1327-1381)'inde Anadolu'da Ahîlik", *I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, (13 Ekim 1993), Ankara 1996, s.69.

*İbn Batuta'nın Ahî Çelebi'nin zaviyesi olarak bahsettiği zaviye olması büyük bir ihtimal. Ayrıca kesin olmamakla beraber 1369 tarihinde kurulduğu da kaynaklarda geçmektedir

**Ahî Carullah kurmuş, oğlu Ahî Ali Çelebi ilave vakif yapmıştır.

***Vakfiyeyen yeniden düzenleniği tarih olup, bu tarihten çok önce kurulduğu muhakkaktır.

Kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, vakfiyesinin sonradan(1523) yazılan bir kopyası bulunan Ahî Mehmed b. Ahî Mahmud el-Kalansî ya da Osmanlı dönemi kaynaklarındaki ifadesiyle Ahî Mehmed Külâh-dûz (Külâh Yapan) zaviyesi, günümüz Kepçeli mevkiiindeki Süt Evliyası yakınındadır.⁶ Yine kuruluş tarihini tespit edemediğimiz Ahî Ali Çelebi Zaviyesi, şehir çarşısının merkezinde, günümüz Mahkeme Çarşısı civarında bulunan Hoca Ulu Bey Mahallesi'nde kurulmuştur.⁷ İlk defa 1454-1455 tarihli tapu tahrir defterinde “Ahî Carullah Zaviyesi” ismiyle geçmiş ve aynı tarihte zaviye Şeyhi olarak ismi geçen Ahî Ali Çelebi bin Ahî Carullah'ın 1468 tarihindeki ilave vakfiyesi sonrasında, Osmanlı dönemi boyunca Ahî Ali Çelebi Zaviyesi ismiyle kaynaklarda yer almıştır.⁸

Son olarak şehirde yerini tespit edemediğimiz ve kaynaklarda(1454-1455) sadece bir kere ismi geçen Ahî Mecdüddin Zaviyesi bulunmaktadır.⁹ Ahî Mecdüddin hariç, Osmanlı dönemi boyunca şehirde esnafla ve toplumla faaliyetlerini çok sıkı bir şekilde sürdürün Ahî zaviyelerinin kuruluş yerleri itibarıyle dikkati çeken önemli bir özelliği, şehir çarşısında ve nüfusun en yoğun olduğu bölgede kurulmuş olmasıdır. Yine Ahî zaviyelerinin bazılarının kuruluş tarihleri kesin olarak tespit edilememiş olsa da, büyük bir ihmalle 13. ve 14. yüzyıllara kadar uzanmaktadır.

B- Zaviyelerin Gelir ve Müstemilâtları

Osmanlı Devleti'nde üretim kaynaklarının en önemlisi olan araziler, Ahî zaviye gelir kaynakları içerisinde de aynı öneme hâiz olup

⁶ Bkz. Tablo I; Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf- Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, TTK Ankara 2000, s.59,60,192 ,Plan IX.

⁷ Bkz. Tablo I; Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatı*, s.59,60,65,192; Ayrıca bkz. Ahî Ali Çelebi b. Ahî Carullah Vakfiyesi,873(1468), *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, 600, s.296, terç.1766, s.387.

⁸ Bkz. Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatı*, s.59-60; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri 2*, s.479.

⁹ Bkz. Tablo I; BOA, TD 2, s. 479.

ilk sırada gelmektedir. Ahî vakîf gelir kaynakları içerisinde kanye-köy, mezra, bağ, bahçe, çiftlik, zemin, bostan yeri gibi farklı isim ve özellik taşıyan arazi çeşitleri bulunmaktadır. Ayrıca, bilhassa Osmanlı öncesi kurulmuş bulunan Ahî vakfiyelerinde ise, saymış olduklarımızın tümünü ihtiva eden "Divan" adı verilen birimler de bulunmaktadır. Vakfiyelerde rastlanıldığı üzere 10 veya 11 kanye-mezradan müteşekkil bir birim olarak geçen divanlar nahiye'lere bağlıdır.¹⁰

İkinci önemli gelir kaynağı ise, Ahî Mehmed Külâh-dûz zaviye gelir kaynakları arasında geçen Mülevveş Tuzlasi'dır.¹¹ Ayrıca köy, mezra ve tuzlalar kadar uzun süreli olmayan ve zamanla kaybolan gelir kaynaklarından dükkan, han, hamam, çamaşır hane, turşu hane ve menziller de Ahî Zaviyeleri'nin gelir kaynakları arasında yer almışlardır.¹² Zira vakfiyelerinde rastlanılan bu tip gelir kaynaklarından çoğunu, 16. ve 19. yüzyıl kaynaklarında tamamen kaybolduğu görülmektedir.¹³ Benzer bir durum, Ahî Emir Ahmed Zaviye vakfiyesinde bulunan, şehirde satılan koyun sürüleri başına 2 koyunun zaviyeye gelir iradı şartı da zamanla geçerliliğini yitirmiştir. Tüm vakîf gelir kaynaklarında olduğu gibi, Ahî zaviye gelir kaynaklarının en uzun süreli veya ömürlüsü toprağa dayalı(kanye, mezra, bahçe vb.) gelir kaynaklarıdır. Bununla birlikte köy ve mezralardan bile başkaları tarafından zapt edilen veya zamanla çok sayıda kaybolanlar bulunmaktadır.¹⁴

¹⁰ Bkz. Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatı*, s.97; Ahî Emir Ahmed Zaviye vakıfları içerisinde "Divan" geçmektedir. Örneğin 10 köyün içinde bulunduğu Sicak Çermik Divanı bu zaviye gelir kaynakları arasındadır. Bkz. *VGMA*, 608, s.4; terç. 1989, s.38-43.

¹¹ Ömer Demirel, s.103-104; *Sivas Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, 3, s.146.

¹² *VGMA*, 608, s.4; *VGMA*, 600, s.296; *SVGMA*, 3, s.146.

¹³ Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatı*, s.90-114.

¹⁴ Ahî Emir Ahmed Zaviyesi karyelerinden 7 tanesinin "na mevcud" olduğu 1 tanesinin ise başkaları tarafından tasarruf edildiği kayıtlıdır. Bkz. Ömer Demirel, s.100. Diğer zaviyelerde de benzer durumlar söz konusudur.

TABLO II

ZAVİYE GELİRLERİ		
Zaviyenin Adı	1576	1835
Ahî Emir Ahmed	23557 Akçe	13165 Kuruş
Ahî Ahmed Çelebi	2973 Akçe	3290 Kuruş
Ahî Mehmed Külah- düz	9510 Akçe	7047.5 Kuruş
Ahî Ali Çelebi	9360 Akçe	6545 Kuruş

Sivas şehri Ahî zaviyeleri içerisinde gelir itibariyle en zengin olanı Ahî Emir Ahmed Zaviyesi, ardından Ahî Mehmed, Ahî Ali Çelebi ve nihayet son sırada Ahî Ahmet Çelebi gelmektedir.¹⁵ Tablo II.'de görüleceği üzere, zaviye gelirlerinin oran itibariyle tespit edilen iki ayrı tarihte de değişmediğini tespit etti. Bunlardan ilki, 1576 tarihli Evkâf-ı Rum Defteri, diğerî Ahî gelir ve giderleri konusunda çok zengin bilgilere ulaştığımız Vakıf Muhasebe Defteri'dir. Her iki tarihte de geliri en fazla olan Ahî Emir Ahmed Zaviyesi'nin, 1576 tarihindeki toplam geliri 23557 akçe iken, 1835 tarihinde 13165 kuruş olarak belirtilmiştir.¹⁶

Ahî zaviyelerinin tamamında olmasa bile, kuruluş tarihlerinden itibaren zaviye, çeşme, mescid ve daha sonraları kurucu şeyhin türbesinin ilavesiyle birbirine yakın bir müstemilât sahip oldukları görülmektedir.¹⁷ Kuruluş tarihlerinden itibaren uzun bir süre muhafaza edilen bu müstemilât, zamanla çeşitli sebeplere bağlı olarak olumsuz bir değişim göstermiştir.

¹⁵ Bkz. Tablo II.

¹⁶ Bkz. Tablo II; Gelir miktarları hususunda özellikle belirtilmesi gereken husus, arazilerin bir yıl ekiliip ikinci yıl nadasa bırakılması sebebiyle gelirlerdeki değişimin oldukça fazla olmasıdır. Örneğin Ahî Emir Ahmed Zaviyesi'nin 1835 yılındaki geliri 13165 kuruş iken, 1836 tarihinde 17040 kuruş olarak kaynaklara geçmiştir. Bkz. *Sivas Kongre Müzesi, Vakıf Muhasebe Defteri*, s.21,213; 19. asırda 1 kuruş 120 akçeye tekabül etmektedir.

¹⁷ Bkz. Tablo I.

Sivas Ahî Zaviye müstemilâtlarında da, 18. yüzyıldan başlamak üzere 19. ve 20. yüzyılda hızlı bir şekilde, önceleri zaviye binaları, mescidler, çeşmeler ve son olarak kurucu şeyhin türbesinin yok olmasıyla olumsuz bir süreç yaşanmıştır. Örneğin Ahî Emir Ahmed Zaviye'sinin kuruluş dönemi(14.yy), 15., 16. ve nihayet 18. yüzyılda zaviye binası, mescidi, çeşmesi ve türbesi ayakta ve faal olduğu kaynaklara yansımıştır.¹⁸ Ancak, 1835 tarihli Vakîf Muhasebe Defteri'nde gördüğümüz “*Vakf-ı mezbûrun Türbe-i Şerifi derûn-ı Sivas'da Tokmak Kapu mahallesinde mevcud ve ma'mur ve zaviyesi nâ mevcud olup ancak şart-ı vâkif üzere batn-ı evvelde bulunup mütevelli olanın konağı zaviye ittihaz olunarak âyende ve revendeye it'âm-ı taâm idegeldikleri ...*” ifadesi zaviye binasının 19. yüzyıl başlarında yıkıldığını haber veriyor.¹⁹

Maalesef diğer Ahî Zaviyeleri müstemilâtında da benzer bir değişim yaşanmıştır. Örneğin Ahî Ali Çelebi Zaviyesi 15., 16. ve 17. yüzyıllarda ayakta ve faal iken, 1742 tarihinden itibaren tamire muhtaç ve nihayet 1766 tarihinde harap olduğunu arşiv belgelerinden anlıyoruz.²⁰ Yine 1835 tarihli muhasebe kaydındaki, “... mütevelli merkumlar konakların zaviye ittihaz idüb misafirlerine it'âm eyledikleri ..” ifadesiyle, zaviyenin kullanılamayacak durumda veya tamamen yok olduğu anlaşılmaktadır.²¹ Hatta günümüzde Ahî Mehmed Külâh-dûz, Ahî Ahmed Çelebi ve nihayet Ahî Ali Çelebi Zaviyesi'nin mescidi, çeşmesi, türbesi ve mütevelli konaklarından hiçbir iz kalmamıştır. Sadece Ahî Emir Ahmed'in kabrinin bulunduğu türbe 1984 restorasyonıyla ayaktadır.

Bu olumsuz sürecin sebeplerinin ise; gelir kaynaklarının ve müstemilâtın zamanla tahrip olması ve yeniden onarılaması, gelirlerin

¹⁸ Bkz. *VGMA*, 608, s.4; *BOA*, *TD* 2, s.479; *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi*, 1576 Tarihli *Defter-i Evkâf-ı Rum*, No:583, s.9a; *VGMA*, *Hurufat Defteri*, 1129, s.12.

¹⁹ Bkz. *VMD*, s.22.

²⁰ *VGMA*, 600, s.296; *TKGMA*, 583, s.8b; *BOA*, *TD*, 2, s.479; *BOA*, *Sivas Ahkam Defteri*, 1, s.26,44,162; *Sivas Ahkam Defteri*, 4, s.62; *Sivas Ahkam Defteri*, 11, s.200; *BOA*, *Cevdet Evkaf*, No:14680; Yine Bkz. *Milli Kütüphane*, *Eski Yazmalar*, *Sivas Şer'iye Sicili*, 4, s.112.

²¹ *VMD*, s.12.

yetersizliği, görevli ve evlâd-ı vâkîfın birbirleriyle görev ve gelirler hususundaki mücadeleleri olarak saymak mümkündür.²²

C- Zaviye Görevlileri ve Fonksiyonları

Öncelikle Sivas Ahî Zaviyeleri'nin evlâtlık vakîf olması, meşihat, tevliyet, nezâret, ve zaviyedarlık gibi görevlerin vâkîfın ya da zaviyeyi kuran şeyhin evlâtları tarafından yapılmasını zaruri kılmaktadır. Bu durumu Ahî zaviyelerinin vakfiyelerinden ve vakfiyesi bulunmayan zaviyelerin ise, daha sonraki arşiv kaynaklarından (Hurufat, Ahkam, Şer'iye Sicilleri, Muhasebe Kayıtları vb.) öğreniyoruz. Zaviyeyi tesis eden ve vakfiyeyi tanzim ettiren kurucu şeyh, hayatı oldukça meşihat, nezâret, tevliyet ve zaviyedarlık gibi görevleri kendi nefsine, vefatından sonra evlâtlarına şart koşmuştur.²³ Kurucu şeyhin ölümünden sonra türbehanlık gibi sonradan ihdas edilen bazı görevler de yine evlâtlar arasında paylaşılmıştır.²⁴

Ahî Emir Ahmed ve Ahî Mehmed Külâh-dûz zaviye görevlilerinde görüldüğü gibi, evlâdlar arasında bulunan kızların da zaviye görev ve gelirlerinden istifade ettiği, vakfiye ve diğer arşiv kaynaklarına yansımıştir.²⁵

Ahî zaviyelerindeki görevli sayılarına gelince, ilk dönemlerinde ve Osmanlı'nın kuruluşu ve klasik dönemlerinde az sayıda görevliye rastlanırken, bilhassa 18. ve 19. yüzyıllarda artan bir zaviye görevli sayısıyla karşılaşılmıştır.²⁶ Örneğin Ahî Mehmed Külâh-dûz zaviyesinde 1454-1455 tarihlerinde toplam 2 görevli kayıtlara geçmişen, 1835 tarihinde görevli sayısı 35'e çıkmıştır. Yine Ahî Ali Çelebi zaviyesinde de, aynı tarihlerde 2'den 23'e çıkan oldukça yüksek bir artış gözlenmektedir.²⁷ Zaviye görevlilerindeki artışın görünen en önemli

²² Başbakanlık Arşivi'ndeki Sivas Ahkam Defterleri bu konularla ilgili belgelerin ve şikayetlerin çokluğuyla dikkati çekmektedir. Bkz. *Sivas Ahkam Defteri*, I, s.9, 26,44, 162; *Sivas Ahkam*, II, s.200.

²³ Bkz. Ahî Emir Ahmed, Ahî Ali Çelebi ve Ahî Mehmed Külâh-dûz Zaviye vakfiyeleri; *VGMA*, 608, s.4; *VGMA*, 600, s.296; *SVBMA*, 3, s.146.

²⁴ Bkz. *VMD*, s.11,12,18.

²⁵ *VGMA*,608, s.4; *VMD*, s.21,18,213.

²⁶ En kalabalık olduğu dönem için bzkz. Tablo III.

²⁷ Bkz. *BOA*, *TD* 2, s.479; Tablo III.

sebebi, vakıf evlâdî sayısının artışı ve zaviye görev ve gelirlerinin hazır bir geçim kaynağı olarak görülmektedir.²⁸

TABLO III

ZAVİYE GÖREVLİLERİ(1835)			
Zaviyenin Adı	Evlâd-ı Vâkîf	Ehl-i Vezâif	Toplam
Ahî Emir Ahmed	1	2	3
Ahî Ahmed Çelebi	8*	*	8
Ahî Mehmed Külâh-dûz	9*	26*	35
Ahî Ali Çelebi	7*	16*	23

Evlâd-ı vâkîf olanlardan da ehl-i vezâif olarak görev yapanlar bulunmaktadır.

Ahî zaviye görevlileriyle ilgili dikkatimizi çeken bir başka husus, şeyh aileleri veya zaviye görevlilerinin unvan ve lâkaplarıdır. Zira Ahî zaviyelerinin kuruluş tarihlerinde ve vakfiyelerinde yalnızca Ahî ve Şeyh gibi unvanlar varken, bilhassa 18. ve 19. yüzyıllardan itibaren "Seyyid" ibaresi hemen bütün zaviye görevlileri için kullanılır hale gelmiştir.²⁹ Bu durumun iki izahı veya sebebi olabilir. İlki, gerçekten Hz. Peygamber'in ehl-i beytiyle(Hasan ve Hüseyin sülalesi) bir kan bağının sonradan kurulması. İkincisi ise, Osmanlı'da mevcut olan "Seyyidlik" müessesesinin sağladığı avantajlardan yararlanmak amacı. Zayıf da olsa bir üçüncüsü, kâtiplerin bir saygı ibaresi olarak yazmaları ihtimalidir. Zaviye mensupları hususunda dikkatimizi çeken bir başka özellik, 1835

²⁸ Bütün vakıf görevlilerinde benzer bir artış söz konusudur. Bkz. Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatı*, s.127-135.

²⁹ Bkz. *VMD*, s.11,12,16,17,18; *VGMA*, *HD*, 1121, s.15; *HD*, 118, s.62; *HD*, 1129, s.12; *HD*, 546, s.10; *HD*, 549, s.41; *SSS*, 4, s.112; *BOA*, *Cevdet Evkaf*, 3841; *BOA*, *Sivas Ahkam*, 1, s.26,162; *Sivas Ahkam*, 11, s.200; Bu konuda arşiv kaynaklarının sayısını çoğaltmak mümkün olup, diğer vakıf görevlilerinde de aynı husus gözlenmektedir. Bkz. Ömer Demirel, "Sivas Vakıf Görevlilerinin Unvan ve Elkaplarına Dair", *Revak*, Sivas 1996, s.31-33.

tarihli muhasebe kaydında (4 Ahî zaviyesinde) 70'e yakın görevli içerisinde sadece 1 görevli için Ahî unvanı kullanılmış olmasıdır.³⁰

Yine belirtilmesi gereken bir başka özellik, Sivas Ahî Zaviyeleri'nden Ahî Mehmed Külâh-dûz ile Ahî Ahmed Çelebi görevlilerinden bazılarının 19. yüzyılda aynı şahislardan oluşmasıdır. Her iki zaviyenin evlât-ı vâkîfında önceleri bulunmadığı halde, başlangıç tarihi bilinmeyen bir akrabalık tesis edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 1835 tarihinde Ahî Mehmed Külâh-dûz Zaviyesi evlât-ı vâkîfından zaviyedarlık, tevliyet ve meşihat mutasarrif olan Seyyid Ahî Mehmed, Seyyid Hasan, Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Mehmed Arif aynı zamanda Ahî Ahmed Çelebi Zaviyesi evlât-ı vâkîf ve görevlileri arasında da yer almışlardır.³¹

TABLO IV

ZAVİYE GİDERLERİ(Krş) (1835)					
Zaviyenin Adı	Evlât-ı Vâkîf	Ehl-i Vezâif	Ayende ve Revende, Helva,Çeşme	Vergi ve Diğer Masraflar	Toplam Gider
Ahî Emir Ahmed	7975	2400	490(Ayende-Revende) 300 (Helva)	2000	13165
Ahî Ahmed Çelebi	*	2886*	Ayende-Revende*	404	3290
Ahî Mehmed Külâh-dûz	2542**	4135	Ayende-Revende, Çeşme**	370	7047.5
Ahî Ali Çelebi	1400,5	3938	Ayende-Revende* 300(Helva) 656(Çeşme)	250	6545

*Zaviyedar ve meşihatlik beratiyla evlât-ı vâkîf ve ehl-i vezâif olanlar, âyende ve revende görevini de yapmaktadır. Ancak harcanan miktar ehl-i vezâif'in ücretinin içindedir.

**Tevliyet, meşihat ve zaviyedarlık görevleri ile âyende ve revende görevini birlikte yapmaktadır miktar evlât-ı vâkîf'in ücreti içinde bulunmaktadır.

³⁰ Bkz. *VMD*, s.11-25.

³¹ Bkz. *VMD*, s.16-17.

Sivas Ahî zaviye görevlileri hakkında üzerinde durulması gereken önemli bir konu da, görev tevcihi hususunda evlâd-ı vâkif arasında meydana gelen ve kaynaklara da sıkça yansıyan mücadelelerdir. Örneğin Ahî Ali Çelebi Zaviyesi evlâtları arasında batn-ı evvel, batn-ı sâni mücadeleleri 1742 yılından 1766 tarihine kadar sürmüştür. Vakîf evlâtlarından olan Seyyid Hasan, Seyyid Hüseyin ile Seyyid Ömer, Seyyid Ali ve Seyyid Mehmed arasında süregelen mücadelede, her iki gurup birbirlerini zaviyenin gelirlerini yemekle, zaviyeyi boş bırakıp harap etmekle suçlamışlardır.³² Hatta evlâd-ı vâkiftan olan Seyyid Ömer, Seyyid Ali ve Seyyid Mehmed'in zaviye gelir kaynaklarını iltizama vermek suretiyle 3 yıllık peşin geliri alıp, kendi nefisleri için harcadıkları ve zaviyeyi gelirsiz ve boş bırakıp Bağdat'a gittikleri bile kaynaklara geçmiştir.³³ Diğer Ahî zaviyelerinde de benzer durumlar görülmüştür.³⁴

Sivas Ahî Zaviyeleri'nin Osmanlı dönemi fonksiyonları ve masraflarının nasıl olduğu konusuna gelince şu özellikler kaynaklarda yer almıştır. Öncelikle zaviye kurucularının, Ahî Bıçakçı Ahmed veya Ahî Mehmed Külâh-dûz gibi bıçakçı ve külâhçı olarak bilinen isimlerinden de anlaşılacağı üzere aynı zamanda birer esnaf olmaları ve Ahî zaviyelerinin tamamının çarşı ve pazar çevrelerinde tesis edilmiş olması fonksiyonları açısından oldukça önemlidir. 13. ve 14. yüzyıllar boyunca Ahî zaviyelerinin esnafın umur ve hususlarıyla iç içe olmasına rağmen, Osmanlı dönemi arşiv kaynaklarına esnafın-Ahî zaviyesi ilişkisinin kemiyet ya da keyfiyeti hakkında herhangi bir bilginin yansımamış olması da oldukça ilginçtir.³⁵

Ahî zaviyelerinin ikinci önemli bir fonksiyonu İbn Batuta'nın da canlı bir şekilde bahsettiği âyende ve revende hizmetleridir. 1332-1333 tarihinde Sivas'a gelen İbn Batuta, Ahî Bıçakçı Ahmed ile Ahî Çelebi zaviyelerinde 9 gün(uç gün Ahî Bıçakçı, üç günü Alaeddin Eretna Bey'in misafiri olarak toplam altı gün de Ahî Çelebi zaviyesinde) misafir edildiğini ve memnuniyetini dile getirmiştir. Hatta bütün Anadolu

³² Bkz. BOA, *Sivas Ahkam Defteri*, 1, s.26,44,162; *Sivas Ahkam*, 11, s.200; Ayrıca bkz. Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatı*, s.109-110.

³³ Bkz. BOA, *Sivas Ahkam*, 1, s.26,44,162.

³⁴ Bkz. BOA, *Sivas Ahkam*, 1, s.9; *Sivas Ahkam*, 4, s.62; BOA, *Cevdet Evkaf*, 3841.

³⁵ Çankırı, Konya ve Selanik gibi bazı şehirlerde bu ilişkinin Cumhuriyete kadar sürdürdüğü bilinmektedir. Bkz. Hacıseyhoğlu Hasan Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı, Ahilikten Kalma Esnaf Sohbet ve Teşkilatı*, (1932), Ed.Ali Birinci, Ankara 2002; Ziya Kazıcı, "Ahilik", DVIA, C.I, s.540-542.

seyahati boyunca, Ahî zaviyelerinin tamamında benzer bir misafirperverliğin bulunduğu da söylemektedir.³⁶

Osmanlı dönemi boyunca Sivas Ahî zaviyeleri âyende ve revende hizmetlerini sürdürmüştür. Hatta zaviye binalarının harap hale gelmesinden sonra bile evlâd-ı vâkîfın kendi konaklarını zaviye olarak kullandıkları "... mütevelli-i merkumlar konakların Zaviye ittihaz idüb misafirine it'âm eyledikleri..."³⁷ ifadesinden anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda hala devam eden bu hizmetlerin en canlı örneğini Ahî Emir Ahmed Zaviyesi'nde görüyoruz. Zaviyede bir yıl içerisinde âyende ve revende olarak tabir edilen toplam 50 misafir-yolcunun, 1-10 gün arasında değişen ve toplam olarak 44 gün süren misafirlikleri olmuştur.³⁸ Toplam 490 kuruş harcanan misafirlerin kimliklerine bakıldığında; Çorum Kadısı ve 5 süvari neferi, 2 nefer dervîş, 1 imam, 1 süvari, 2 garip molla, 2 süvari-i mansûre, 4 Rumelili hasta süvari askeri, 3 Rumeli süvari askeri, 20 nefer dervîş, 1 süvari, 2 Darende molla, 5 nefer dervîş, 1 Gümüşhaneli efendi ve 1 süvari olup, molla, dervîş ve askerlerin misafir edildikleri görülmektedir.³⁹

Zaviye fonksiyonları arasında senenin belli gün ve gecelerinde (Regaip, Berat, Şaban, Ramazan ve Kadir gecelerinde) kurucu şeyhin ruhu için helva ve yumuşak ekmek pişirilip dağıtılması da vakfiyelerde veya diğer kaynaklarda yer almıştır.⁴⁰ Ayrıca Pazartesi ve Perşembe günleri vâkîfın ve mütevellilerin ruhları için kabirlerinde Kur'ân okunması da şart koşulmuştur. Genellikle zaviye kapısı önünde yaptırılan çeşmenin de zaviye mensuplarının, çarşı ve mahalle halkın kullanımına sunulduğu anlaşılmaktadır. Yine zaviye bünyesinde veya civarında bulunan camî ve mescidlerin de kalabalık çarşı halkına hitap ettiği ve onların ihtiyacını giderdiği görülmektedir.

Netice itibariyle Sivas Şehri, Ahî zaviyelerinin sayı itibariyle fazla olduğu Anadolu şehirlerinden birisidir. Osmanlı dönemi boyunca 5 Ahî zaviyesinden 4'nün faaliyetlerinin arşiv kaynaklarına oldukça zengin bir şekilde yansığı görülmektedir. Hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar

³⁶ *Seyahatnâne-i İbn-i Batuta*, s.304-357.

³⁷ *VMD*, s.11, 22

³⁸ *VMD*, s.22; Ayrıca bkz. Ömer Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Zaviyelerinin Fonksiyonlarına Dair", *Revak*, Sivas 1995, s.31-35.

³⁹ Ömer Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Zaviyelerinin Fonksiyonlarına Dair", s.31-35; Ayrıca bkz. Tablo IV.

⁴⁰ Bkz. Tablo IV; *VMD*, s.11,22; *VGMA*, 600, s.296.

faaliyetlerini sürdürmen olmasına rağmen, maalesef günümüze yalnızca Ahî Emir Ahmed'in mezarı ayakta kalabilmiştir. Kuruluş yerleri itibariyle şehir çarşlarının merkezinde ve kurucularının da esnaf ileri gelenlerinden olması ve bilhassa âyende-revende hizmetleri, Ahî zaviyelerinin kaynaklara yansyan en önemli fonksiyonları olmuştur. Kuruluşlarından itibaren yüzyıllarca faaliyet gösteren Ahî zaviyeleri, gelir kaynaklarının zamanla kaybolması, gelirlerin yetersizliği ve bunlardan önemlisi vakif evlâdının kendi aralarındaki gelir ve görev mücadelesi, müstemilâtlarının zamanla yok olmasına ve hizmet ve fonksiyonlarının yetersizliğine de sebep olmuştur. Ayrıca Osmanlı merkezî otoritesinin kurulmasından itibaren fonksiyonları itibariyle bir değişim göstermiş, XIV. ve XV. yüzyıldan itibaren Esnaf Teşkilâtı özellikleyle ve klasik zaviye fonksiyonlarını sürdürmeye çalışmıştır.

Ahî Emir Ahmed Türbesi - Sivas

~~SELÇUK İLK MÜTEHADİYYETİ İLE İLGİLİ BİR ARZ.~~

س

AHİ EVRAN VE ÇAĞDAŞI BAZI ÂLİM VE EDİPLER

Recep DİKİCİ*

Tarih boyunca birçok medeniyete besiklik yapan Kırşehir, bilhassa Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'nun bağlarında, en büyük ilim ve kültür merkezlerinden biri olmuştur.

1071 Malazgirt zaferinden sonra bütün Anadolu gibi Kırşehir de, Anadolu Fâtihi ve Anadolu'da Türk Devletinin kurucusu Kutalmışoğlu I. Süleyman Şah tarafından fethedilmiştir. Bir ara Selçuklulara bağlı Danişmendoğullarının hüküm sürdüğü bu bölge, 1120'de Selçukluların bir vilâyeti olmuştur.

XIII. yüzyılın ilk yarısıyla XIV. yüzyılın başlarında Kırşehir'in, ekonomik ve kültürel bakımdan geliştiği görülmektedir. Aynı zamanda Moğol istilâsına rastlayan bu dönemde, Anadolu'da Türkük bilincinin arttığı da gözlemlenir. Kırşehir'in, bu oluşumda önemli bir yeri vardır. Zira Ahîlerin piri sayılan Ahî Evran, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Kırşehir'e yerleşmiştir. Kırşehir, Anadolu'da "Ahîlik" denen tasavvufî esnâf teşkilâtının en mühim merkezlerinden biri olması itibâriyle, XIV. asırda oldukça gelişmiştir. Aralarında kadı ve müderris gibi aydınların da bulunduğu Ahîler, iktisâdî hayatın bütün kollarına ve devlet bürokrasisinin de dahil olduğu meslek'lere kadar nüfûz etmişlerdir. Ahîlik, takriben V. yüzyıldan itibaren Türkistan'da Maverâünnehir'de Türkler arasında gelişip yaygınlaşmış, bir sanat, ticaret, dayanışma ve yardımlaşma kurumudur. Orta Asya'dan itibaren görülen yüksek bir ahlâkin, misâfirperverliğin ve sanatın uyumu bir birleşimidir.

Diğer taraftan Ahî Evran Konya'da Ahîlik teşkilâtını kurduğu gibi Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin öğrencilerinden Süleyman Türkmanî ve Ahmed Aksarayî, Kırşehir'de Mevlevî tekke'leri kurmuşlardır. Ayrıca

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Böl., KONYA. rdikici@selcuk.edu.tr

mutasavvîf ve Türk şâiri Âşık Paşa'nın bu dönemdeki ilmî ve edebî faaliyetleri de, Kırşehir için büyük önem arz etmektedir.

Kırşehir'in sancak merkezi bir kasaba iken, 25 camisi, 19 mescidi, 1 idâdiyesi, 1 rüşdiyesi, birçok sıbyân mektebi, ziyâretgah olan birkaç türbesi ve 4 medresesi bulunmaktadır. Nitekim Caca Bey Medresesi, dönemin önemli yapıtlarındandır. Bu medresede İslâmî Bilimler yanında astronomi okutulduğu ve bir bölümünün gözlemevi olarak kullanıldığı kaynaklarda zikredilmektedir¹.

Şimdi Ahî Evran ile onun yakın çevresini teşkil eden çağdaşı bazı meşhûr şâhiyetleri sırasıyla tanıtarak, onun yaşadığı kültürel ortamı gün yüzüne çıkarmaya çalışalım :

1. AHÎ EVRAN :

Ahî Evran diye tanınan Nasîruddîn Mahmûd b. Ahmed, 1171 (h.567) yılında İran'ın batı Azerbaycan taraflarında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur. İlk tahsilini Horasan ve Mâverâünnehr'de yapan Ahî Evran, zamanının en büyük âlimlerinden olan Fahreddîn-i Razî, Hoca Ahmed Yesevî ve Şîhâbeddin-i Sühreverdî'den ders almış ve tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuşmuştur.

Bir hac yolculuğunda (1204) kayın pederi ve hocası olan Şeyh Evhadeddîn Kirmânî ve Muhyiddîn-i Arabî ile tanışıp, Anadolu'ya gelen Ahî Evran, hocasının kızı Fâtima Bacı ile evlenmiştir. Hocası Evhadeddîn Kirmânî ile birlikte çeşitli Anadolu şehirlerini dolaşıp halka vaaz ve nasihatlerde bulunmuştur. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tıp ilimlerinde derin âlim olan Ahî Evran, Anadolu'da önce Kayseri'ye yerleşmiş ve burada Debbâglık yaparak geçimini temin etmiştir. Bilhassa sanat erbâbı arasında çok sevilen Ahî Evran, bugünkü mânada esnâf teşkilâtı diyeBILECEĞİMİZ AHİLİK (kardeşlik) müessesesini kurarak birçok şehir ve kasabada teş-kilâtnakmasını sağlamıştır. Bu arada hanımı Fâtima Bacı da, kadınlar arasında bu faaliyetleri yapmış ve " Bâciyânı Rûm " adıyla meşhûr olmuştur. Ayrıca Ahilik mensuplarının toplanıp sohbet edebilecekleri, birbirlerinin ilimlerinden faydalananacakları ve gelen misâfirlei ağırlayabilecekleri dergâhlar kurulmuştur.

¹ Osman Turan, Selçuklular ve İslâmîyet, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971, s. 115; Şemseddîn Sâmî, Kâ-mûsu'l-a'lâm, İstanbul, 1982, V, 3795; Heyet, Yurt Ansiklopedisi, İstanbul, 1982, VII, 4955; Türk Ansiklopo-disi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989, I, 286; Afşar Cihan, Kırşehir ve İlçeleri, Ankara, 1990, s. 47.

1225 yılında Alâeddin Keykubâd'ın isteği üzerine Konya'ya gelen Ahî Evran, bu şehirde de Ahilik Teşkilâtını oluşturmuştur. II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Anadolu Selçuklu Devletine karşı meydana gelen bir hâdise (Bâbailer isyâniyla ilişkisi) bahânesiyle onun nüfûzundan rahatsız olan bazı kimselerin şikâyeti üzerine beş sene tutuklanmıştır. Bu sırada Moğollar Kayseri'yi muhasara ettiler. Ahî Evran'ın teşkilâtlandırdığı Ahîler, şehri kahramanca müdâfaa ettiler. Ancak sürüler halinde gelen Moğollar, bu müdâfaayı kırıp birçoklarını şehit, bir kısmını da esir edip şehrə girdiler. Maalesef Fâtima Bacı da esirler arasındaydı.

Ahî Evran, tutukluluk hali sona erince Denizli'ye gitmiştir. Bir müddet sonra Sadreddîn-i Konevî'nin daveti üzerine Konya'ya gelmiş ve Şems-i Tebrîzî'nin şehid edilmesinden sonra Kırşehir'e (Gülşehir'e) yerleşmiştir. Bu büyük âlim, herkesin korkarak kaçıştığı Evran ismindeki büyükçe bir yılın kendisine itaat etmesi kerâmeti sebebiyle " Ahî Evran (yılının kardeşi) " lakabını almıştır.

Moğollar, Ahî Evran'ın nüfûzundan korktuğu için, kesinlikle onun öldürülmesini istiyorlar ve Kırşehir emîrine baskı yapıyorlardı. Nihâyet Ahî Evran, 1262 (h. 660) yılında Kırşehir'de şehid edilmiştir. Bu tarih hakkında farklı rivâyetler vardır.

Daha sonra Ahî Evran'ın yolunu devam ettiren Ahîler, Söğüt civârında, Bizans hududunda gelişmeye başlayan Osmanlı Beyliği emrine koşuşmuşlardır. Bu müaaâsetle Osman Gazî'nin kayınpederi olan Şeyh Edebâlî'nin de, bir Ahî şeyhi olduğu burada hatırlatılmalıdır.

Ahî Evran, İslâmî ilimler, felsefe, iktisat, işletme, siyâset ve sosyoloji gibi bilim dallarında geniş bir bilgiye sahipti. Eserlerinde görülen en başarılı yönü, anlatılması zor olan konuları anlatabilir olmasıdır. Ahî Evran, Letâîif-i Hikmet'i özellikle devlet idârecilerine hitâben kaleme aldığı, mâhiyetinden de belli olan eserinde iktisadî hayatın teşkilâtlanması gerekliliğini, bu gerekliliğin nedenlerini ve nasıl bir organizasyona gidilmesi gerektiğini anlatır. Ayrıca kaleme aldığı eserlerde, insanlara nasihatlarının devamlı olmasına gayret eden Ahî Evran'ın bu eserlerinden bazıları şunlardır :

1. Metâliu'l-Îmân, 2. Mûrsîdu'l-kifâye, 3. Tebsîratu'l-mübtedî ve tezkîratu'l-müntehî, 4. Et-Teveccûhu'l- etemîm, 5. Menâhic-i Seyfi, 6.

Âğâzî encâm, 7. Medh-i faktır ve zemmi dünya, 8. Yezdân-ı Şinaht, 9. Tercüme-i Elvâh-ı İmâdî, 10. Mukâtebât².

2. ŞİHÂBEDDİN SÜHREVERDİ :

Ebû Hafs Ömer b.Muhammed Sühreverdî, 1144 (h.539) yılında Sühreverdî'de doğmuştur. Fıkıh ve kelâm âlimi olan Sühreverdî, amcası büyük âlim Ebû'n-Necîb Abdulkâhir ve Abdulkâdir Geylânî'den tasavvuf ilmini öğrenmiştir. Kendisini yetiştirdikten sonra Bağdat'a gitmiş ve orada birçok talebeye ders okumuştur. Kazandığı şöhret dolayısıyle, Halife en-Nâsîr'ın yakınları arasına girmiş ve eserlerini, bu halife adına yazmıştır.

Bir ara halife tarafından Konya'ya Sultan I.Alâeddîn Keykûbâd'a gönderilen Sühreverdî, bu şehrin kültürüne katkıda bulunmuştur. Meşhûr İran Şâiri Şeyh Sâdi'yi okuttuğu gibi (1221), tanınmış mutasavvîf Arap Şâiri İbnü'l-Fâriz'le de Mekke'de görüşen bu büyük âlim, 1234 (h.632) yılında Sühreverdî'de vefât etmiştir.

Sühreverdî, İmâm-ı Gazzâlî'nin yolunu takip ederek, Yunan felsefesini ve ona itibar eden İslâm filozoflarını tenkid etmiştir. Nitekim bu mevzûda Keşfu'n-nesâhi'l-imâniye ve Keşfu'l-fezâhi'l-Yûnâniye adlı eserlerini kaleme almıştır. Fakat onun en meşhûr eseri, ahlâk ve tasavvuf sahasındaki Avârifî'l-ma'ârif adlı kitabıdır. Ayrıca onun eserlerinden Akîdetu erbâbi't-takî, Behçetu'lebrâr ve Bugyetu'l-beyân'ı da zikredilebilir.

Şihâbeddîn Sühreverdî, aynı zamanda Sühreverdiye tarikatının kurucularından sayılır. Ebu'n-Necîb ve yeğeni Şihâbeddîn Sühreverdî tarafından Bağdad'da kurulan bu tarikatın esasları riyâzet, halvet, zikir ve mücâhedeye dayanır. Daha çok Afganistan ve Hindistan'da intîşâr etmiştir. Sühreverdî tarikati, Celâliye, Cemâliye, Halvetiye, Rûşenîye, Safeviye ve Zeyniye gibi kollara ayrılır. Bunlardan Halvetiye ile

² Mecdî Efendi, Şekâik Nu'mâniye Tercümesi, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1269, s. 33; Muhittin Şimşek, TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik, Hayat Yayıncılıarı, İstanbul, 2002, s. 28-35; Mikâil Bayram, "Anadolu Selçuklu-ları Zamanında Konya'da Dînî ve Fıkı Hareketler", Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üni-versitesi, Konya, 1999, s. 19 ; Atai, Zeyl-i Şekâik, s. 57; Heyet, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, İstanbul, trz., VIII, 69-73; İlhan Şahin, Ahi Evran, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, I, 529-530; Ibn Batûta Seyahatnâmesi; Âşık Paşa Tarihi; Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Selçuk Eraydin, Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yayıncılı, Is-tanbul, 1981, s. 166; Yurt Ansiklopedisi, 4956; Kırşehir ve İlçeleri, s. 46-47.

Halvetiye'nin kolları olan Ahmedîye ve Şemsîyye daha çok Türkiye'de yayılmıştır³.

3. EVHADEDDİN KIRMÂNÎ :

Ebû Hâmid, 1213 yılında Kirmân'da doğmuştur. Evhadeddîn Kirmânî, Bağdad'da Rukneddîn Sûncâsî ve Şihâbeddîn Sûhreverdî'den ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Evhadeddîn Kirmânî, Kirmân şehrinde uzun süre öğretimle meşgul olmuş ve ayrıca tasavvuf sahasında ün salmıştır. O, bilhassa sanat kollarında çalışanların teşkilâtlanmasını ve bir disiplin dairesi içinde yeni yetişen çırakların da tam bir edep, tam bir ahlâk nümunesi olmasını arzuluyordu. Bu maksatla Abbâsi halifesi Nâsir b. Müstedî, halifeliğini tanıyan bütün İslâm memleketlerine, fütûvvet teşkilâtını yeniden canlandırmanın lüzümuna dâir mektuplar gönderdi. Evhadeddîn Kirmânî, talebesi Ahî Evran ile birlikte 1205 yılında Anadolu'ya gelmiş ve Muhyiddîn-i Arabî, Şems-i Tebrîzî, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî gibi zamanın büyük âlimleriyle görüşmüştür. Konya'ya yerleşen Evhadeddîn Kirmânî, kendisi için kurulan dergâhta Sadreddîn Konevî'nin de aralarında bulunduğu birçok talebeye ders okutmuş ve 1237 (h.635) yılında vefât etmiştir. Bu zâtin türbesi, Konya'da Musallâ mezarlığının içinde Şücâeddîn türbesinin güneybatısındadır.

Yine meşhûr talebelerinden ve damadı olan Ahî Evran, Evhadeddîn hazretlerinin ve-fâtından sonra yerine geçmiştir. Şiirde Evhadî mahlasını kullanan Evhadeddîn Kirmânî'nin mürettep bir divâni ve bir mesnevî'si vardır. Eserlerinden Misbâhu'l-ervâh ve Menâkîb'i meş-hûrdur.

Bu arada tasavvufî etkisinin XIII. yüzyılda Anadolu'da çok yaygın olmasında, Halvetiye tarikatının Anadolu'da Türkler arasında

³ İbn Hallîkân, Vefeyat el-a'yân, Mektebetu'n-nahda, Kahire, 1948, VIII, 338; İbn el-İmâd, Şezerât ez-zeheb, Beyrut, trz., V, 103; ez-Zehebî, Tezkiret el-huffâz, Dâr turâs Arabî, Beyrut, 1956, IV, 1458; Taşköprizâde Ah-med Efendi, Miftâh es-se'âde, Dâr kutubi'l-hadîse, Kahire, 1968; Ali Şîr Nevâyî, Nesâyimu'l-mahabbe min şemâyimi'l-futuvve, Hazırlayan : Kemel Eraslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 307; Hayreddîn ez-Ziriklî, el-A'lâm, Beyrut, trz., V, 62; Ömer Rızâ Kahhâle, Mu'cem el-muelliîfin, Beyrut, 1969, VII, 313; Bağdatlı İsmâîl Paşa, Hediyyet el-ârifîn, İstanbul, 1955, I, 785; Kâtip Çelebî, Keşf ez-zunûn, İstanbul, 1971, I, 50, 126, 451, 877, 905; II, 1161, 1171, 1697, 1832; Carl Brockelmann, Geschichte Der Arabischen Litteratur, Leiden, 1942, I, 440; aynı müellif, GAL, Supplementband, Leiden, 1937, I, 788.

tutunmasında, Evhadeddîn Kirmânî'nin büyük rolü bulunduğu muhakkaktır⁴.

4. MUHYİDDİN-i ARABİ :

İbn-i Arabî ve Şeyh-i Ekber diye meşhûr olan Ebû Abdullâh Muhammed b. Ali, Tayy kabilelerinden cömertliği ile tanınan Hatemu't-Tâyî'nin kardeşi Abdullâh'ın neslindendir. Muhyiddîn-i Arabî, 1165 (h.560) senesinde Endülüs'teki Mürsiye kasabasında doğmuştur.

Küçük yaşta ilim tahsil etmeye başlayan Muhyiddîn-i Arabî, sekiz yaşında iken babasıyla birlikte İslibiliyye'ye gitmiş ve bilinmeyen bir hastalık yüzünden normal öğrenimini kesmek zorunda kalmıştır. Çekildiği halvetten çıktıığında pek çok şeyin kendisine öğretilmiş olduğunu tesbit eden Muhyiddîn-i Arabî, İbn-i Rûşd ile görüşmüştür ve 1194 (h.590) yılında Endülüs'ten ayrılarak Tunus'a, 1195'de Fas'a gitmiştir. Karşılaştığı birçok âlimin ilim meclislerinde bulunmuş ve 1199 senesinde tekrar Endülüs'e dönüp Kurtuba'ya gelmiştir. 1201'de yeniden Endülüs'ten ayrılarak Doğu'ya gitmek üzere Tunus'a geçen Muhyiddîn-i Arabî, hacca giderken Mısır'a uğramış ve iki yıl kadar Mekke'de kalmıştır.

Bir ara Şihâbeddîn Sühreverdî ile de tanışan Muhyiddîn-i Arabî, gittiği yerlerde İbn-i Asâkir ve Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî gibi büyük âlimlerden ilim öğrenmiştir. Muhyiddîn-i Arabî, çok geçmeden ilminden ve feyzinden istifâde etmek için kendisine müracaat edilen belli başlı büyük âlimlerden olmuştur.

Ayrıca Şam, Irak, Cezîre ve Anadolu'ya seyahatte bulunan Muhyiddîn-i Arabî, I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına oturması ve hacda tanıtı̄lığı dostu Şeyh Mecdüddîn İshâk'ın Konya'ya davet etmesi üzerine, hep birden Konya'ya gelmişlerdir. Selçuklu payitahtında Sultanın iltifatlarına mazhar olduktan sonra tekrar seyahatlerine başlayan Muhyiddîn-i Arabî, 1205 ve 1209 yılları arasında Şam, Kudüs, Kahire ve Mekke'ye yaptığı seyahatlerden dönerek tekrar Konya'ya gelmiştir. Daha sonra Muhyiddîn-i Arabî, merhûm Şeyh Mecdüddîn İshâk'ın dul kalan zevcesi ile evlenerek, Sadreddîn Konevî'nin üvey babası olmuştur.

⁴ Nesâyimu'l-mahabbe, s. 230-232; İbrahim Hakkı Konyalı, Konya Tarihi, Ankara, trz., s. 590; Menâkib-i Evhadeddîn Kirmânî, Tahran, 1968.; Molla Abdurrahmân Câmi, Nefehatu'l-üns Tercümesi, İstanbul, 1971, s. 527; Şemseddîn Sâmî, Kâmûs el-a'lâm, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306, II, 1065; Türk Ansiklopedisi, XVI, 30.

Muhyiddîn-i Arabî, 1230 senesinde Şam'a giderek orada son yıllarını geçirmiştir ve 1240'da vefat etmiştir.

Muhyiddîn-i Arabî'nin eserleri vefâtından sonra en sevgili ve sâdik talebesi Sadreddîn Konevî vasıtâsıyla Konya'ya intikâl etmiş ve onun kendi türbesi yanında yaptırdığı kütüphâneye konmuştur. Bu kütüphâne zamanla ihmâle uğrayarak dağılmış, kitapların mühim bir kısmı Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne, bir kısmı da İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli kütüphâneleri ile dünya kütüphânelerine dağılmış bulunmaktadır. Muhyiddîn-i Arabî'nin kendi rivâyetine göre, 400 kadar eser yazdığı anlaşılmaktadır. Eserlerinden bazıları şunlardır : Fütuhât-ı Mekkiyye, et-Tedbîrâtu'l-ilâhiyye, Mefâtîhu'l-gayb, Akîdetu ehl-i sünnet, Füsûsu'l-hikem⁵.

5. SADREDDİN KONEVİ :

Ebu'l-Meâlî Muhammed b.İshâk Sadreddîn, 1210 (h.606) tarihinde Malatya'da doğmuştur. Babası İshâk Efendi, Anadolu Selçukluları nezdinde itibarlı bir kişi olup, vefâtından sonra Sadreddîn ile üvey babası Muhyiddîn-i Arabî meşgul olmuştur. Muhyiddîn-i Arabî'den ilim ve feyz alan Sadreddîn Konevî, hocası ile Halep ve Şam'a gitmiştir. Yine Melevî kaynaklarına göre Sadreddîn Konevî, ilim öğrenmek ve hac için defalarca seyahate çıkmıştır. Kendi ifâdesinden Mısır'a gittiği de anlaşılmaktadır.

Sadreddîn Konevî, bir saray gibi olan Tekkesinde hadîs okuturdu; Muîneddin Süleymân, Atabek Mecdeddin, Celâleddin Mahmûd, Germiyanogullarını kuran Yakup Bey'inbabası Seyfeddin Ali Sîr, bilginlerden Şerefeddin Muhammed gibi beyler, vezirler ve bilginler derslerine devam etmişlerdir. Mevlânâ'nın cenâze namazının kıldırılmasını O'na vasiyet etmiş olması da, Konya'daki yüksek şahsiyetler arasındaki mevkii göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca Muhyiddîni Arabî'den daha fazla mantıkçı ve rasyonalist bir bilgin olarak temâyüz eden ve O'nun felsefesini yaymağa çalışan Sadreddîn Konevî, Konya ve çevresinin en büyük şeyhi ve mütefakkiri olmuştur.

⁵ İbn Hacer el-Askalânî, Lisân el-mîzân, Beyrut, 1871, V, 311; ez-Zehebî, Mizânu'l-i'tidâl, Mısır, 1963, III, 659; Nefehâtu'l-üns, s. 621; Şezerât ez-zeheb, V, 190; el-Kutubî, Fevat el-Vefeyat, Beyrut, 1973, III, 435; Kâmûs el-a'lâm, V, 233; eş-Şâ'rânî, Tabakât el-kübrâ, Mısır, trz., I, 188; Yûsuf en-Nebhânî, Câmiu kerâmâti'l-evliyâ, Beyrut, 1980, I, 118; Mu'cem el-muellişin, XI, 40; el-A'lâm, VI, 281; Türk Ansiklopedisi, XXIV, 400.

Aynı zamanda büyük bir mutasavvif olan Sadreddîn Konevî, 1274 (h.673) tarihinde Konya'da vefât etmiştir.

Yapılan inceleme ve araştırmalara göre Sadreddîn Konevî'nin Konya ve diğer Anadolu kütüphânelerinde bulunduğu tesbit edilen kitaplarının sayısı 25 civarındadır. Ancak Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur* adlı bibliyografik eserinde, Türkiye kütüphânelerinde bulunmayan bazı eserlerinin çeşitli nûshalarından söz etmektedir.

Sadreddîn Konevî'nin eserlerinden Nusûs, Hukûk, en-Nefehâtu'l-ilâhiyye, Mefâtihu'l-gayb, Şerhu Ehâdis-i Erbaîn hatırlatılabilir⁶.

6. ŞEMS-İ TEBRİZİ :

Şemseddîn Muhammed b.Ali, aslen Tebrizlidir. Evliyânın büyüklerinden olan bu zat, Ebû Bekr-i Kirmânî'den ve Bâbâ Kemâl-i Cundî'den ilim öğrenip feyz almıştır. Kısa zamanda zâhirî ve bâtinî ilimlerde yüksek derecelere kavuşmuştur.

Şems-i Tebrizî, Tebriz'de Ebû Bekr-i Sellebâf'a mürid olmuş ve bu şeyhin yanından, daha üstün bir şeyh bulmak için ayrılarak, Bağdat, Şam ve Haleb'i dolaşmıştır. Konya'ya gelmeden önce Erzurum, Erzincan ve Tokat gibi Anadolu'nun çeşitli şehirlerine uğrayan Şems-i Tebrizî, Erzincan'da öğretmenlik de yapmıştır. Şems-i Tebrizî, Sivas, Kayseri ve Aksaray yoluyla 1244'de Konya'ya gelmiş ve Mevlâna ile yolda karşılaşlığında, aralarında büyük bir dostluk başlamıştır.

Mevlâna'nın, tasavvufta derinleşmesine ve yaşamışında değişikliklere sebep olan Şems-i Tebrizî ile tanıştıktan sonra çevresiyle ilgisini kesmesi ve öğrencileriyle ilgilenmemesi, halkın Şems-i Tebrizî'ye tepki göstermesine sebep olmuştur. Bu tepkilere dayanamayan Şems-i Tebrizî, Konya'dan ayrılarak, 1246 yılında Haleb'e gitmiştir. Onun Konya'dan uzaklaşması, Mevlâna'da onu sevenlerin beklediği değişikliği sağlayamamış, tam tersine Mevlâna eskisinden de daha kötü duruma düşmüştür.

⁶ Nesâyimu'l-mahabbe, s. 362; Nefehâtu'l-üsûs Tercümesi, s. 522; Miftâhu's-se'âde, I, 451; II, 121, 212, 451-452; Câmiu kerâmâti'l-evliyâ, I, 133; Tezkîrat el-huffâz, IV, 149; es-Subkî, Tabakât es-şâfiyye, Kahire, 1964, VIII, 45; Muhammed el-Hanefî, Sefinatu'l-evliyâ, İstanbul, 1981, s. 68; Mu'cem el-muellîfin, IX, 43; Kâmûs el-a'lâm, IV, 2944; Mehmet Tâhir Bursali, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1342, I, 406; III, 327; Mustafa Can, Sadreddîn Konevî'nin Eserleri ve Kütüphânesi, SÜSAM Selçuk Dergisi, Sayı : 4, Konya, 1989, s. 113-127.

Mevlâna, oğlu Sultan Veled'i göndererek, Şems-i Tebrizî'yi yeniden Konya'ya getirtmiş ve onu evlerinde büyütükleri Kimya adlı kızla evlendirmiştir. Aralarında gittikçe artan dostluk, Mevlâna'nın yakınlarındaki kıskançlığı yeniden alevlendirmiştir ve bazı kimseler tarafından 1247 (h.645)'de Konya'da şehid edilmiştir. Ahî Evran ise, bu duruma çok üzülmüştür.

Şems-i Tebrizî'nin eldeki tek eseri, Makâlât'ıdır. Son yıllarda İran'da basılan bu eserin Türkiye kütüphânelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır. M.N. Gencosman tarafından " Konuşmalar " adıyla dilmize çevrilen Makâlât'ın dili Farsça olmakla birlikte içinde Arapça bölümler de vardır. Bu kitap, Mevlâna ile Şems-i Tebrizî arasındaki ilişkileri göstermesi bakımından büyük bir değer taşımaktadır⁷.

7. BURHÂNEDDRİN MUHAKKIK-I TÎRMİZİ :

1165 (h.561) yılında Tirmiz'de dünyaya gelen Seyyid Burhâneddîn, ilk tahsilini babasından yapmış ve daha sonra kendisini yetiştirmek için Belh'e giderek, Mevlâna'nın babası Sultânu'l-ulemâ Behâddîn Veled'in talebesi olmuştur. Seyyid Burhâneddîn 12 yıl hocasının yanında ilim öğrenmiş ve manevî yüksek derecelere erişmiştir. Bundan sonra hocası, oğlu Mevlâna'nın yetiştirilmesi ve terbiye edilmesi için Seyyid Burhâneddîn'i görevlendirmiştir.

Seyyid Burhâneddîn, hocası Behâeddîn Veled'in vefâtını müteâkiben Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'yi yalnız bırakmamak ve onun hizmetinde bulunmak için Konya'ya gelmiştir. Seyyid Burhâneddîn, artık Mevlâna'nın zâhirî ve bâtmî ilimlerde olgunlaştığını ve tasavvufa çok yüksek derecelere ulaştığını anlayınca, Kayseri'ye gitmeğe karar vermiştir.

Mevlâna ve Şeyh Selâhaddîn'in de aralarında bulunduğu pek çok talebe yetiştiren Seyyid Burhâneddîn, Konya'da Şîhâbeddîn Sühreverdî ile tanışmış ve onunla bir süre sohbet etmiştir.

Seyyid Burhâneddîn'in vefât tarihi kesin olarak belli olmayıp, 1240 (h.638) senesinden sonra vefât ettiği, bazı kaynaklarda kaydedilmiştir. Mevlâna, hocasının vefâtını haber alır almaz, derhal Kayseri'ye gitmiş ve onun kabri başında Kur'ân-ı kerîm okuyup, rûhuna

⁷ Ahmed Eflâkî, Menâkîbu'l-ârifîn, Hazırlayan : Tahsin Yazıcı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, I, 82 vd.; Nefehâtu'l-üns Tercümesi, s. 527; Nesâyimu'l-mahabbe, s.303; Kâmûs el-a'lâm, IV, 2872; Türk Ansiklo-pedisi, XXX, 253; Menâkîb, Millet Kütüphânesi, Feyzullah Efendi Bölümü, No: 2142.

hedİYE etmiştir. Bu arada Seyyid Burhâneddîn'in kitapları da, Mevlâna'ya teslim edilmiştir⁸.

8. SULTÂNU'L-ULEMÂ BEHÂEDDİN VELED :

Mevlâna'nın babası olan Behâeddîn Veled, 1151 (h.545) yılında doğmuştur. Babası Hüseyin Hatibî, annesi Harezmşah sultanlarından Alâeddîn Muhammed Harezmşah'ın kızı Emetullâh Hâtun'dur.

Küçük yaştan itibaren iyi bir tahsil yapan Behâeddîn Veled, Necmeddin-i Kübrâ'dan tasavvuf öğrenmiştir. Daha sonra Behâeddîn Veled, Harezm Sultânı Rukneddîn'in kızı Mümine Hâtun ile evlenmiş ve Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî dünyaya gelmiştir.

Rüyasında Peygamber Efendimizin, "Sultânu'l-ulemâ" lakabını verdiği Behâeddîn Veled, Nişâbur'da Feridüddîn-i Attâr ile, Bağdad'da ise Şîhâbeddin Sühreverdî ile tanışıp sohbet etmiştir. Haccını ifâ ettikten sonra Şam yoluyla Lârende (Karaman)'ye gelen Behâeddîn Veled, burada Lârende Beyi Emîr Mûsa'nın yaptırdığı medresede yedi sene hocalık yapmış ve sonra Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın daveti üzerine Konya'ya gelip, İplikçi Medresesine yerleşmiştir. Konya'da vaaz ve nasihatleriyle halkın irşâd eden Behâeddîn Veled, Seyyid Burhâneddîn'in de aralarında bulunduğu birçok talebe yetiştirmiştir ve 1231 (h.638) de Konyada vefât etmiştir⁹.

9. MEVLÂNA CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ :

Muhammed Celâleddîn-i Rûmî, 1207 (h.604) yılında Belh'de doğmuştur. Babası Sultânu'l-ulemâ Behâeddîn Veled, annesi Mümine Hâtun'dur.

Mevlâna, babası Behâeddîn Veled'in âilesiyle Belh'den ayrıldığı sırasında beş yaşında olup, Nişâbur, Bağdat, Hicaz, Şam ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerine gitmiştir. Nişâbur'da Feridüddîn-i Attâr ile tanışan Mevlâna, ilk tahsilini babasından yapmış ve yedi sene Lârende

⁸ Menâkîb el-ârifîn, I, 56 v.d.; Nefehâtu'l-üs Tercümesi, s. 522; B.Furûzanfer, Mevlâna Celâleddîn, s. 48 v.d.; Nâsâyimu'l-mahabbe, s. 297; Abdülbâki Gölpinarlı, Mevlâna Celâleddîn, s. 45-49; Abdulvehhâb b.Celâleddîn el-Hemedâni, Sevâkibu'l-menâkîb, Süleymaniye Kütüphânesi, Âşır Efendi Bölümü, 154 vrk. 12b-14b; H. Ritter, Celâleddîn Rûmî, İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, III, 54.

⁹ Menâkîb el-ârifîn, I, 7 v.d.; Kâmûs el-a'lâm, I, 1412 ; Nefehâtu'l-üs Tercümesi, s. 520; Nâsâyimu'l-mahabbe, s. 294; Risâle-i Sipahsâlar, ; B. Furûzanfer, Mevlâna Celâleddîn, s. 8; Mu'cem el-muellişîn, IX, 233.

(Karaman)'de ikâmet etmiştir. Mevlâna, Şam'da bulundukları sırada Şeyh Muhyiddîn-i Arabî, Şeyh Sadreddîn Hamevî ve Osman Rûmî gibi âlimlerin sohbetlerinde bulunmuş ve onların ilminden istifâde etmiştir. Tefsir, hadis, fikih, mantık, usûl, meânî, edebiyat, matematik, fen ve tıp gibi pek çok ilimlerde mütehassis olan Mevlâna, babası Behâeddîn Veled'in vefâtından sonra, ders okutmaya başlamıştır. Bu arada Mevlâna Seyyid Burhâneddîn ve Şems-i Tebrizî ile birlikte olup, tasavvufa yüksek makamlara kavuşmuştur.

Mütefekkir ve şair olan Mevlâna, 1273 (h.672) yılında Konya'da vefât etmiştir. Cenâze namazını, Sadreddîn-i Konevî kıldırmıştır.

Mevlâna'nın meşhûr eseri Mesnevî'sinden başka, Divân-ı kebîr, Fîhi Mâfih, Divân-ı Rubâiyât, Mektûbât, Mecâlis-i Seb'a gibi kıymetli eserleri vardır¹⁰.

10. SULTAN VELED :

Behâeddîn Muhammed Veled b.Muhammed Celâleddîn Rûmî, 1256 yılında Lârende (Karaman)'de doğmuştur. Babası Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, annesi Gevher Hâtun'dur.

Üç yaşında babasıyla birlikte Konya'ya gelen Sultan Veled, okuma yazmayı ve ilk bilgileri, babasından öğrenmiştir. Sonra o, tahsil için kardeşi Alâeddîn Çelebi ile Şam'a gönderilmiştir. Dönüşünde babasından ders almaya devam eden Sultan Veled, Burhâneddîn Muhakkîk-i Tirmizi'den ve Şems-i Tebrizî'den ders okumuştur.

Sultan Veled, Şems-i Tebrizî Konya'dan ayrılp Şam'a gittikten sonra, babası tarafından, onu geri getirmekle görevlendirilmiştir. Yine o, Şems'in ikinci kayboluşundan sonra da babasıyla beraber, iki defa onu aramak maksadıyla Şam'a gitmiştir.

Mevlâna'nın talebesi Selâhattin Zerkûb'un kızı Fâtima Hâtunla evlenen Sultan Veled'in, Ulu Ârif Çelebi adlı bir oğlu olmuştur.

Mevlâna vefât ettikten sonra, yerine talebelerinden Hüsâmeddîn Çelebi halîfe olmuştur. Hüsâmeddîn Çelebi'den sonra da, 1291'de Sultan Veled babasının makamına geçmiştir.

¹⁰ Ali Nihat Tarlan, Mevlâna, Hareket Yayıncılı, İstanbul, trz., s. 9 v.d.; Abdülbâki Gölpinarlı, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, s. 36 v.d.; Menâkibu'l-ârifîn, I, 73 v.d.; NefHâtu'l-üns Tercümesi, s. 522; Risâle-i Sipahsâlar, s. 9; H. Ritter, Celâleddîn Rûmî, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1977, VIII, 147.

Babasının, hocalarının ve mürşidlerinin ilim, irfan, hâl ve irşâdlarından faydalananak kemâle erişen Sultan Veled, fevkâlâde teşkilâtçılık kâbiliyetine sâhipti. Nitekim o, Amasya, Akşehir, Ilgin, Lârende, Niğde, Kırşehir ve Erzurum gibi yerlere halîfeler göndermiştir. Babasının türbesinin yanında kütüphâne, mesnevî okutmağa mahsûs yerler yaptıarak merkezî bir külliye meydana getirilmesini sağlamıştır. Babasını eserlerinden, fikirlerinden ve yaşayışından mülhem olarak, Mevlevî tarikatını kuran Sultan Veled, 1312 (h.712)’de Konya’dâ vefât etmiştir.

Sultan Veled, eserlerini umûmiyetle Farsça yazmış, ara sıra gazel ve mesnevî şeklinde Türkçe şiirler de kaleme almıştır. Divânında 129, İbtidânâme’de 76, Rebâbnâme’de 162 Türkçe beyit vardır. Parçalar, Oğuz lehçesiyle yazılmış şiirler oldukları için, Türk dili yönünden kıymetli vesikalardır. Bu ahlâkî ve tasavvuî manzûmelerin hepsi, edebî cihetten bir değer taşımalar bile, yapı ve ifâde bakımından mükemmeldir.

Sultan Veled’în, Farsça bir Divân’ı, İbtidânâme, İntihânâme, Rebâbnâme isimlerinde Farsça üç mesnevîsi, bir de Maârif adlı Farsça mensûr bir eseri vardır. Maârif’în Türkçe tercumesi, 1949’da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından neşredilmiştir¹¹.

Netice olarak yakın çevresi olan bu mümtâz şahsiyetlerle ilim ve kültür bakımından temasta bulunan Ahî Evran sâyesinde Ahilik, zengin bir kültürel, sosyal ve ekonomik harekete zemin teşkil etmiştir.

¹¹ Abdülbâki Gölpinarlı, Mevlâna’dan Sonra Mevlevilik, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 52 v.d; Nefehâtu'l-Üns Tercümesi, s. 532; History Of Turkish Poetry, I, 150; Velednâme; Menâkib el-ârifîn, I, 73; Türk Ansiklopedisi, XXIX, 488-489.

“OSMANLI TARİH DEYİMLERİ VE TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ”NDE AHİLİKLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Aslıhan DİNÇER*

Klasik şark toplumlarında siyâsî ve sosyal nizamı belirleyen başlıca unsur adalet idi. Buna göre, sistemler adalet idealini temel prensip olarak alır ve ona göre hareket ederlerdi. Siyâsî hayatı, politikaları, icraatları belirleyen bu prensipti. Devletlerin varlığını devam ettirmesi için gerekli olan gelirlerini arttırmaya politikası da adalete dayalıydı. Bu yaklaşım şark ve özellikle İslâm toplumlarında bir kültür unsuru ve devlet felsefesi olarak ortaya çıkan daire-i adalet ile ifade edilir. Daire-i adalet’te birbirine bağlı sekiz ilke vardır. Buna göre;

1. Dünyada düzeni sağlayan adalettir (‘Adldır mûcib-i salâh-ı cihân).
2. Dünya bağıının duvarı devlettir (Cihân bir bağdır divârı devlet).
3. Devlete nizam veren kanundur (Devletin nâzımı Şerî’atdır).
4. Kanunu düzenleyen devlettir (Şerî’ate olamaz hiç haris illâ mülk).
5. Asker olmadan devlet olmaz (Mülk zabt eyleyemez illâ leşker).
6. Mal olmadan asker olmaz (Leşkeri cem’ eyleyemez illâ mal).
7. Mali üreten reayadır (Malı cem’ eyleyen râ’iyetdir).
8. Reayanın devlete bağlılığını adalet düzenler (Râ’iyyeti kul eder pâdişâh-ı âleme ‘adl).

* Ar. Gör. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
KIRIKKALE. aslihan_dincer@mynet.com

Daire-i adalet, Türk ve İslâm devletlerinin devlet felsefesinde belirleyici özellik olarak ortaya çıkar. Orhun Kitabelerinde, Kutadgu Bilig'de, siyasetnâmelerde, nasihatnâmelerde daire-i adaletin değişik şekillerde, ancak bu esaslara dayalı olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Köseoğlu 1997: 133; Unan 2004).

Osmanlı Devleti'nin zihniyet dünyasının ve kurumlarının şekillenmesinde Türk ve İslâm devletlerinin tesiri büyüktür. Başta Büyük Selçuklu, Türkiye Selçukluları, İlhanlılar ve Memlükler olmak üzere tarihî bir geleneği devam ettiren Osmanlı Devleti, bu kaynaklardan beslenmiş, fakat bunları geliştirme siyasetini de takip etmiştir. Onun bu faaliyetlerini ve iktisadî zihniyetine şekil veren yaklaşımı üç maddede tasnif etmek mümkündür (Genç 2000: 45-52):

1. İaşecilik Prensibi (Provizyonizm): İktisadî faaliyete tüketici açısından bakan bu görüşe göre amaç, kâr hırsından ziyade insanların ihtiyacını karşılamaya yönelikir. Mal ve hizmetler mümkün mertebe bol, kaliteli ve ucuz olmalıdır. Bunun yanında, mal arzı en yüksek seviyede tutulmalıdır. Ancak ülke içindeki ihtiyaçlar karşılandıktan sonra, artık ürünün ihrac edilmesine izin verilir. Osmanlı iktisat politikasının en önemli ilkesi olan iaşeciliği canlı ve geçerli kılabilmek için devlet ekonomide mal arzını bollaştırmak, kaliteyi yükseltmek ve fiyatı düşük tutmak için üretim ve ticaret üzerinde sıkı bir kontrol mekanizması oluşturmuştur. Malın, ilk üreticiden son tüketiciye ulaşıcaya kadarki tüm aşamalarında devletin müdahaleciliği açıkça görülür.

2. Gelenekçilik: Sosyal ve iktisadî ilişkilerde zamanla oluşan dengeleri, eğilimleri mümkün olduğu ölçüde korumak, değişimi zorlayan sebepleri baskı altına almak ve herhangi bir değişme çıktığı takdirde, tekrar eski dengeye dönmek üzere değişimeyi ortadan kaldırma iradesinin hakim olması şeklinde tanımlanmaktadır. Osmanlı siyasi literatüründe, değişme sırasında üretilen "kanun-ı kadîme dönmek", "kadîmden olagelene aykırı iş yapılmaması" gibi ifadeler hep bu anlayışın göstergesidir.

Klasik dönem Osmanlı zihniyetinin belirleyici unsurlarından biri olan gelenekçilik, zannedildiği gibi dogmatik yahut skolastik bir yapıya sahip değildir. Bu anlayışa göre gelenek bir tecrübe birikimidir. Bu bakımından o, değerlendirilmesi gereken önemli bir unsurdur. Bu tecrübe birikimi, İslâm ve Osmanlı sistemine yeni şartlara uyum ve esneklik

özellikî kazandırmıştır. Gelenekçiliğin bu özelliği, karışık fakat bir o kadar da düzenli ve sistemli bir sosyal yapının asırlarca nasıl ayakta durduğunu anlatmaktadır.

Gelenekçi anlayış, tüketiciyi koruyan bir bakış sergilemekle birlikte tüketim eğilimlerini sınırlamak (men-i israfat) maksadına yönelmiş, üretim ve istihdam dengelerinin bozulmamasını amaç edinmiştir. Böylece sosyal hayatı lüks tüketimin sınırlanılması esası gözetilerek denge sağlanmıştır.

3. Ekonomik Denge (Fiskalizm): Genel anlamda hazine gelirlerini mümkün olduğu ölçüde en yüksek seviyeye çıkarmak ve bu gelirin, ulaştığı seviyenin altına düşmesini engellemek diye tarif edilir. Bu prensip, gelir artırmadan mümkün olmadığı hâllerde harcamaların kısılmmasını öngörüyor.

Osmanlı iktisadî zihniyetini belirleyen bu üç ilke, sosyal ve iktisadî hayatı çevre çevre sarmıştır. Bu ekonomik görüşün aktarılmasında “ahiler ve esnaf teşkilâtları” aracı olmuştur. Esnaf teşkilâtları, gelenekçi kimlikleri ile ön plâna çıkmışlardır. Buna göre “esnaf teşkilâtlarının başlıca amacının, ortak bir iş ahlâkı ve disiplinini bu kurum altında topluca muhafaza etmek; geleneğe hakkını tanımak; zorunlu olmadıkça iş, güç ve sanat değiştirmemek; düşkünü gözetip kollamak olduğunu” söyleyebiliriz (Ülgener 1991: 34).

Osmanlı iktisadî sistemini batıdan ayıran temel özellikler bu esnaf teşkilâtlarından kaynaklanmaktadır. Kapitalizmi ve batı medeniyetini yaratan burjuva zihniyetidir. Oysa Osmanlı toplum ve ekonomisini ahi zihniyeti yönlendirmiştir. “Her arz kendi talebini yaratır” gibi talebin artırılmasına dayalı bir sistem olan kapitalizm, Osmanlı sistemine bu yönyle de yabancıdır. Bu zihniyette sömürgeci faaliyetler, sınıf mücadeleleri, ferdî menfaat yoktur. Ahi zihniyeti, toplumun yararını kendi çıkarından üstün tutan, kanaatkâr fakat müteşebbis insan tipini temsil eder. Osmanlı zihniyetine göre insan, alıcı olmaktan önce verici olmalıdır. Yani bencil değil başkalarını düşünün (diğergâm; altrüist) bir insan tipi ön plândadır. Bu insan tipinin oluşmasında ahî zihniyetinin rolünü tekrar vurgulamak gereklidir. Siyasi buharanların yaşadığı yıllarda sanat, ticaret ve kılıç birlaklılığıyle hareket eden ahiler, sosyal düzen ve adaletin sağlandığı ortamda dayanışmanın, birlik ve düzenin temsilcisi olmuşlardır. Anadolu'daki ilk ahi örgütleri buna güzel bir örnek teşkil eder. Bu yüzündendir ki, “siyasi vazifeden çekilen ve ismi silinen ahilik,

bütün faaliyeti itibarıyla mahvolmamış ve esnaf teşkilâtında yaşamakta olan zihniyetini Anadolu'nun da, İstanbul ve Rumeli'nin de bedesten ve londalarında, tezgâh ve dükkanlarında idame ettiirmiştir" (Ülgener 1991: 35).

Bugün Osmanlı zihniyet dünyasını ve özellikle iktisat zihniyetini etrafında anlatan eserler bulunmaktadır. Sabri Ülgener ve Ömer Lütfi Barkan'ın açtığı çığırda ilerleyen Mehmet Genç, Ahmet Güner Sayar ve Ahmet Tabakoğlu gibi isimler bu konular üzerine yaptıkları çalışmalar ile bilinmektedirler. Ancak, Ülgener'in zihniyet meseleleri üzerine yaptığı metodolojik çalışmalarla yönelik sorular, bütün bu çalışmalara rağmen canlılığını korumaktadır.

1. Zihniyeti aksettirecek olan belgeler nelerdir?

2. O belgeleri kullanırken ne gibi esasları göz önünde bulundurmak gereklidir?

Ülgener, bu soruların cevaplarını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak bu zihniyet dünyasını çözümlemek için esnaf topluluklarına ait eserlerden ve özellikle fütüvvetnamelerden, edebî eserlerden, gelenek ve göreneklerden yeterince yararlandığımızı söylemek zordur. Bu hususta temel sıkıntı, kaynaklardan yararlanamamak ve bu dünyaya nüfuz etmemize yardımcı olacak kelimelerden yeterince faydalananmamaktan kaynaklanmaktadır. Eğer çağın zihniyeti, özellikle edebî ürün ve kaynaklar kullanılarak ortaya konulmaya çalışılacaksa bu dünyayı yansıtacak kelimeleri tespit etmek gereklidir.

Fuad Köprülü, "Vakfa Ait Tarihî İstilahlar Meselesi" adlı makalesinde tarihî terimlerin önemi üzerinde dururken şunları söylemektedir: "*Her ne mahiyette olursa olsun umumiyetle tarihî vesikalaların tahlil ve izahında en mühim ve en müşkûl cihet, tarihî istilahların läyikiyla anlaşılmasıdır. (...) tarihî istilahların hususî bir şubesini teşkil eden bu vakfa ait tarihî istilahlar da sair tarihî istilahlar gibi şimdiye kadar metodik bir tarzda tetkik edilmemiştir. Bu ihmâlin tarihî araştırmalar için ne esaslı bir eksiklik olduğu ve millî tarihimizin tetkîki için bu istilahlar meselesini bir an evvel ciddiyetle ele almak lüzumu daima tekrarlanan bir hakikattir. Fakat henüz anlaşlamayan bir şey varsa o da bu meseleye ait metodik ve sağlam tetkiklerin nasıl yapılacağıdır.*" Ona göre, gerek bizde gerekse batıda tarihî terimler hakkında yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Eldekilerin de birçok eksik yönü vardır. Araştırmacılarımız batıdaki çalışmalardan

yararlanmamakta ve tarihî tenkidin belli prensiplerine uymayarak metotsuzluk örneği sergilemektedirler. Terim mahiyetindeki her kelimenin öncelikle filolojik bakımdan incelenmesi gereklidir. *Kelime aslen hangi kökten gelmiştir? Müştaqları nelerdir? Asıl sözlük anlamı nedir? Ne zaman ve nerede bir terim mahiyetinde kullanılmaya başlanmıştır? Sözlük anlamıyla terim anlamı arasındaki münasebetler nelerdir? Terim olarak ne gibi coğrafi sahalara yayılmıştır? Ne zamandan ne zamana kadar yaşamıştır? Bu muhtelif zaman ve mekânlarda geçirmiş olduğu semantik değişimler nelerdir?* (Köprülü 1983: 320-323).

Bu makalenin ana malzemesi, M. Zeki Pakalın'ın "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü" adlı üç ciltlik eseridir. Ancak önemle belirtmek gereklidir ki bu, giriş niteliğinde mütevazı bir çalışmadır. Burada ahiliği ve Osmanlı iktisadî zihniyetinde ahiliği aksettiren terim ve deyimlerin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Bunların ilgili anlamları, hangi dile ait oldukları ve kelime türleri belirlenmiştir. Pakalın'ın sözlüğünde yer almayan kelimeler için ise diğer tarih sözlüklerine ve birtakım eserlere başvurulmuştur. Roman ya da hikâye türü metinlerden örneklerle söz konusu tespitleri açıklayamamak, zamansızlığın getirdiği bir problem olmakla birlikte bu çalışmanın da en büyük kusurudur.

ahi: (*Arapça; isim*) Terim olarak, ahi birliklerinin başında bulunanlara verilen bir unvan anlamında. Bekâr ve sanat sahibi olan gençlerle diğerlerinin kendi aralarında oluşturdukları toplulukların başına seçilen reis.

ahi babalık: (*Arapça-Türkçe; birleşik isim*) Debağlar ve saraçlar gibi esnafın başlarındaki kişilere verilen resmî bir unvan.

ahi taç: (*Arapça; birleşik isim*) Kadirî tarikatının Ahi koluna mensup şeyhlerin giydikleri bir taç.

ahilik: (*isim*) Fütüvvet geleneginden esinlenerek oluşturulan dînî-meslekî karakterli müesseseye verilen ad.

arasta: (*Farsça; isim*) Üstü örtülü veya dükkânlarının önü saçaklı çarşılara eskiden verilen ad. Genellikle belirli bir esnafın bir araya geldiği yerlerdi.

bedesten: (*Farsça; isim*) Kelimenin aslının “bezzazistan” olduğu düşünülmekte. “Bezzaz” bezci, bez dokumacısı; “bezzazistan” ise bezciler karşısına anlamında. Eskiden kumaş gibi pahada ağır olan eşyaları yanmaktan ya da çalınmaktan korumak üzere yapılmış kalın, taş duvarlı, demir kapılı, geceleri bekçiler tarafından korunan yerlere verilen ad.

Bedestenin bir başka fonksiyonu da İstanbul’da bankalar yokken adeta emniyet sandığı görevinde bulunmuş olması. İstanbul halkı ağızı mühürlü kasalarını buraya koyup karşılığında bir makbuz alıp gider; gerektiği zaman gelip bölük başının gözetiminde alacağını alır ya da kasasına yeni bir şey koyacaksa koyardı.

bel bağlamak: (*Türkçe; birleşik fiil*) “dost olmak”, “tig-bend kuşanmak”, “itaat etmek” anlamlarında kullanılan bir terim (ahilikle ilgisi bakımından bk. *sed bağlamak*).

bey’ ü şıra: (*Arapça; isim*) “Alış veriş” anlamında kullanılan bir terim.

bezzaz: (*Arapça; isim*) “Bez”的 çoğulu. Bezcilerle manifaturacılarla verilen ad.

çelebi: (*Türkçe < Çalap + Arapça î; isim*) Belli sanat ve meslek sahiplerine işaret olmuş bir tabir. Kelime anlamı, “okumuş”, “efendi”, “asil”, “nazik”, “terbiyeli”, “koca, eş”.

çırak: (*Farsça < çerağ; isim*) Bir müddet yamak olarak çalışıktan sonra geçen bir üst makam. Bunlar yamaktan farklı olarak ücret alırlardı.

çırak çıkmak: (*Farsça – Türkçe; birleşik fiil*) Öğrendiği sanatı tek başına yapabilecek seviyeye gelenler için kullanılan bir deyim.

dolap: (*Arapça; isim*) Bedestendeki dükkânlar için kullanılan bir tabir.

edeb: (*Arapça; isim*) Kelime anlamı “akıllılık”, “usluluk”, “hâl ve tavrı, nefsin iyiliği”. Şeyhlerin dilinde “edeb” den kasıt, edeb-i şeriat; edeb-i hizmet ya da edeb-i haktır.

ehl-i hiref: (Arapça; *sifat*) Sanat sahibi, esnaf.

ehl-i suk: (Arapça; *sifat*) Çarşı halkı, esnaf.

ehliyetname: (Arapça; *isim*) Birine herhangi bir işte yeterli olduğuna dair verilen belge.

esnaf kesesi: (Arapça < *esnâf* – Farsça < *kîse*; *birleşik isim*) Esnaf sandığına ait malzeme, akar para gibi menkul ve gayri menkule ait evrakların saklandığı yere verilen ad. Her biri farklı bir fonksiyon gören altı bölümden oluşurdu: atlas kese, yeşil kese, örme kese, kırmızı kese, beyaz kese, siyah kese.

esnaf sandığı: (Arapça; *birleşik isim*) Esnaf zümrelerinin, aralarında yardımlaşmayı sağlamak için oluşturduğu sandık.

fütüvvet: (Arapça; *isim*) Kelime anlamı “cömertlik; yiğitlik; soy temizliği”. Arapça “*fetâ*” kelimesinden türeme. Anadolu’da 13. yüzyıldan beri ortaya çıkışın düzenli ve teşkilâtlı bir hâle gelmiş olan dinî-iqtisâdî zümrelerin, esnaf ve sanatkâr birlüklerinin prensiplerine topluca verilen ad. Belli iktisâdî esasların zamanla kaybolmaması için dinî prensiplere bağlanmasıından doğmuştur.

Fütüvvet ehli olanlar, Ahi denilen bir şeyhin etrafında toplanır; bir tekkede birlikte yaşar, belirli sanat ve ticaret işlerinde çalışır; geceleri ise zikir ve sema ederlerdi. Bunların arasına yeni girecek olan kimseler hem Ahi müridi, hem de bir mesleğe çırak olurlardı. Tiraş edilir, tövbe ettirilir ve şalvar giydirilip kuşak kuşatılırlardı. Kâfirler, münafıklar, müneccimler, içki içenler, dellaklar, kasaplar, cerrahlar, avcılar, madrabazlar, cimriler...vb. bu teşkilâta alınmazlardı.

fütüvvetname: (Arapça-Farsça; *birleşik isim*) Esnaf teşkilâtları ile bunların uymaları gereken kurallardan bahseden eserlere verilen ad.

gedik: (Türkçe; *isim*) Esnafa, zanaatlarını uygulayabilmeleri için devlet tarafından verilen izin ya da ayrıcalık belgesi. Her tür esnaf için belli sayıda iş yeri ve dükkân tespit edilmişti. Bunların sattığını başkası satamaz; yaptığı işi başkası yapamazdı. Gedikler “müstekâr” ve “havaî” olmak üzere iki çeşitti. Belli bir iş yerine bağlı ve sanatını orda yapmak zorunda olanlarına “müstakâr gedik” denirdi. “Havaî gedik” ise şahsa

aitti. Sahibi, sanatını nerde istiyorsa orda yapabilirdi. Gedik sahiplerinden biri ölü ya da sanatı bırakırsa gedik dağılır ve aynı şartlarla kalfalardan birine verilir.

îdâ: (*Arapça; isim*) Kelime anlamı “emanet bırakmak, bırakılmak; emaneti kabul etmek”. Bir şahsin, kendisine verilen şeyi kabul ederek onu güvenli bir yerde saklamayı taahhüt etmesi anlamında kullanılan bir tabir. Ücret şartı konmadıkça emaneti kabul eden kişi ücret isteyemez. Ahi müessesesinde emanete riayet etmek, insanın mükemmelleşme esaslarından biridir.

ihvan: (*Arapça; isim*) “Kardeşler” anlamında. Aynı tarikata mensup olanların birbirleri için kullandıkları bir tabir.

İstanbul'un Fethi'nden sonra fütyüvvet teşkilâtının devlet üzerindeki etkisi azalmaya başlamış ve zamanla yerini esnaf lonicalarına bırakmışlardır.

kâhya: (*Farsça < ket-hûdâ; isim*) Esnaf teşkilâtının başlangıcından 1908 senesine kadar devam etmiş yarı resmî bir memuriyet.

kalfa: (*Arapça < halîfe; isim*) Üç yıl çırak olarak çalışıktan sonra bir törenle geçilen üst makam.

kapan: (*Türkçe; isim*) Yiyecek ve giyecek malzemelerin toptan satıldığı yerler için kullanılan bir tabir. Unkapanı, Yağkapanı, Balkapanı...vb.

kardeş tutma: (*Türkçe; birleşik filî*) Fütyüvvet esaslarından. Birliğe yeni katılan gencin, birini kendine kardeş edinmesi.

karz-ı hasen: (*Arapça; birleşik isim*) Faizsiz ödünç para verme anlamına gelen bir tabir.

kemer beste: (*Farsça; birleşik isim*) Tig-bendle beli bağlanan anlamında. Elin, dilin, belin bağlılığını işaret eder.

kethüda: (*Farsça; isim*) Esnaf, tüccar ve sanatkârin devletle olan münasebetlerini yürüten kişi. Esnafın bütün işlerine bakmak; ustalık

aletlerinin devir teslimini yapmak; esnaf arasında çıkan ihtilafları halletmek; usta olacak kişilerin tören gününü belirlemek; hükümetin emirlerini yiğitbaşı aracılığıyla esnafa bildirmek görevleri arasındadır.

lonca: (*İtalyanca < loggia; isim*) Sanat sahiplerinin 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kurdukları düzenli teşkilatlara verilen ad. Dinî-iqtisadi bir nitelikleri vardı. Esnaf ve sanatkârlar toplanıp buralarda işlerini görüşürlerdi. Görevleri, malın kalitesini her zaman yüksek tutmak; ticaret ahlâkını ve işçiyi korumak, kaliteli işçi yetiştirmek; elde edilen malın tüketicinin eline en kısa yoldan geçmesini sağlamak; vurgunculuğu önlemek; malı değerlendirmek ve değerini korumaktı.

muhtesip: (*Arapça; sıfat*) Esnafın davranışlarını denetleyen, kişilerin mağduriyetini gidermeye çalışan ve mülki idarenin kendisine verdiği işleri yapan kişi.

nakip: (*Arapça; sıfat*) Esnaf, sanatkâr ve tüccarlar arasında şeyhin temsilcisi durumundadır. Fütüvvet geleneğinden kalmıştır. Esnaf üzerinde daha çok dinî bir otoritesi vardır. Esnafı denetlemek; törenlerde şeyhi temsil etmek; usta olacaklara peştamal kuşatmak; esnafın isteklerini şeye iletmek görevleri arasındadır.

narh: (*Türkçe; isim*) Çarşıda, pazarda satılan şeyler için resmî makamlarca gösterilen fiyat. Dükkanında yiyecek ve giyecekle ilgili eşya satan esnafın narha uyduguunu ifade etmek için "oturucu narhi" tabiri kullanılırdı. Peynir, ya , bal, pirinç ve benzeri yiyecek malzemeleriyle yemeni, t lbent, ya mak gibi giyecek malzemelerini dışardan getirenler bunları "getirici narhi" üzerinden kapanlarda ve diğer satış yerlerinde esnafa, onlar da "oturucu narhi" gereklerine göre dükkanlarında halka satarlardı.

peştamal kuşanmak: (*Farsça < püst-mâl-Türkçe; birleşik fiil*) Sanat öğrenen çıraklığa ustalık sıfatının verilmesi anlamında kullanılan bir tabir.

peştamallık: (*Farsça; isim*) Ticarî bir müessese başkasına devredildi inde sahibinin aldığı para için kullanılan bir tabir. Bu tabir eskiden bir sanatta uzmanlığı tescillemek için o sanatın ustanı tarafından yeni sanatkâra peştamal kuşatıldığı için ortaya çıkmıştır.

pîr: (*Farsça; sıfat*). Bir sanatın yaratıcısı, bir sanat erbabının reisi. Lonca ve fütüvvet kuruluşlarının başında bulunan yönetici.

pîr tutma: (*Farsça-Türkçe; birleşik fiil*) Fütüvvet ehlince karışan birinin öğrenmek istediği sanatla ilgili kendine bir baş seçmesi. Bunun için hediyelarıyla birlikte *nakîbe* başvuran kişi, *pire* götürülür ve *pîrin* huzurunda yapılan törenden sonra öğreneceği sanatla ilgili kendisine bir hediye verilir.

siftah: (*Arapça < istiftâh; isim*) Esnafın ilk satış muamelesi için kullanılan bir tabir.

şed: (*Arapça < şedd; isim*) Esnaf tabiri olarak peştamal anlamında.

şed bağlamak: (*Arapça-Türkçe; birleşik fiil*) Kendisinden sanat öğrenen çırığa, ustası tarafından yeterlilik anlamında peştamal kuşatılması töreni. Tören sırasında pir adı verilen ilk ustaya kimin şed bağladığı ve bu törenin kimin huzurunda yapıldığını bilmek de usuldendi. Esnafın törenle çırak çıkışması devam ettiği sürece şed bağlamak geleneği de devam etmiştir.

şeyh: (*Arapça; isim*) Esnafın büyüğü, loncanın başı.

üstاد (usta): (*Farsça; isim*) Üç yıl kalfalık edildikten sonra geçilen bir üst makam. Kişinin ustاد olmasının çeşitli şartları vardır: Üç yıllık zaman içinde herhangi bir şikayet almaması, kendisine verilen görevleri zamanında yapması, müsteriye iyi davranışması, diğer kalfalarla iyi geçinmesi ve özellikle çırak yetiştirmeye ehil olması.

yamak: (*Türkçe; isim*) Esnaf teşkilatlarının dahili üyesi. On yaşıdan küçükler tarafından oluşturulan kesim. Ücret almaz ve işe devamlılıkları aileleri tarafından sağlanır.

yiğitbaşı: (*Türkçe; isim*) Esnafın zanaata ve ustalığa ait işlerine bakan kişi. Bir çırığın veya ustanın kendi başına iş sahibi olabilmesi ancak esnaf yiğit başının izin vermesiyle olurdu.

Sonuç

Farklı alanlara ait birçok açıklama içeren *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* adlı üç ciltlik eser, araştırmacılara ahilikle ilgili de bir hayli bilgi sunmaktadır. Bu bilgiler kimi yerde doğrudan işaret ettiği maddenin altında, kimi yerde bir başka açıklamanın içinde verilmiş, kimi yerde de ahilikle doğrudan ilgisi olduğu düşünülen bir terimin söz konusu anlamına hiç de根本没有memiştir. Örneğin, ahilik kurumunda “loncanın başı” anlamında kullanılan “şeyh” kelimesinin bu anlamı sözlükte yoktur. Yapılan incelemede bu hususa da dikkat edilerek bir çeşit ahilik sözlüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

BAYKAL, B. Sıtkı (2000), *Tarih Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi, Ankara.

BAYRAK M. Orhan (1999), *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

ÇAĞATAY, Neşet (1989), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

DEVELLİOĞLU Ferit (1996), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

ERKEN, Veysi (1998), *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Seba Yayınları, Ankara.

GENÇ, Mehmet (2000), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

KEPECİOĞLU, Kamil (ty), *Tarih Lûgati. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Temel Terimleri Sözlüğü*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.

KÖPRÜLÜ, Fuad (1983), *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

KÖSEOĞLU, Nevzat (1997), Devlet. Eski Türkler'de, İslâm'da ve Osmanlı'da, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

PAKALIN M. Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayıncıları, İstanbul.

SARIKAYA, M. Saffet (2002), XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetname'lere Göre Dinî İnanç Motifleri, Kültür Bakanlığı Yayımları, Ankara.

SERTOĞLU, Midhat (1986), Osmanlı Tarih Lûgatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Türkçe Sözlük (1988), Türk Dil Kurumu Yayıncıları, Ankara.

UNAN, Fahri (2004), İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar, Lotus Yayınevi, Ankara.

ÜLGENER, Sabri F. (1991), İktisadi Çözülmeyenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Der Yayıncıları, İstanbul.

BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK AHİLİK

İsmail DOĞAN*

Giriş

Sivil toplum, toplumun sivil nitelğini vurgulayan sosyolojik bir kavramdır. Kavram hem toplumun sivilliğini hem de sivil olmayan unsurları ayıklayarak sunmaktadır. Bu haliyle sivil toplum bir karşılığı da ifade etmektedir. Karşılık Fransızca bir sözcük olan “civil=sivil”in bizatihî anlam gücünde ortaya çıkar. Medeni, uygar, nazik, kibar biçiminde daha çok seçkinliği ve zerâfeti yüklenen sözcük bu anlamanın karşılılarını da dışında bırakmaktadır. Uygar, nazik ve kibar olmayanın sivil olmadığı da bu şekilde zimnen anlaşılmaktadır. Kavram içinde düşünüldüğünde sivil sözcüğü “askeri olmayan, asker sınıfından olmayan, üniforma giymemiş olan kimse”yi ifade eder.

Sivil Toplumun Batılı Serüveni: Düşünsel ve Toplumsal Temelleri

Sivil toplum bütün varlığı ve anlamını devlet karşısında kazanan bir kavramdır. Bir karşılık ve bir seçenek olarak belirtilen bu anlama zaman içinde kavuşmuştur. Başlangıçta yani ilk telaffuz edildiği biçimlerinde hiç de böyle ele alınmadığı görülür. Kavram 18.yy’da aydınlanma düşünürlerince literatüre sokulmuştur. Bu düşünsel geçmişinin yanı sıra ifade ettiği anlama uygun olarak bir de toplumsal temelleri vardır. Bu ikincisinin aydınlanması ünlü düşünürlerine (*Hegel, Hobbes, Rousseau vs.*) ilham vermiş olduğunun düşünülmesi ise yanlış olmasa gerektir.

Feodal toplumun çöküşünü hazırlayan koşullar bu düşünürlerce sivil toplumun nedeni olarak görülür. 18.yy’ın düşünürlerine ilham veren feodal çözümenin biçimidir. Devletin ve dinin (Hristiyanlığın) baskısından uzak ortaya çıkan ekonomik faaliyet alanı üçüncü boyut

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, ANKARA.
idogan@education.ankara.edu.tr

olarak toplumsal tablonun yorumunu kaçınılmaz kılıyordu. Bu itibarla, sivil toplumun yani “ekonomik faaliyetin özerk alanı”nın doğuşu geç ortaçağın komünal hareketine bağlanmaktadır.¹ Kent korporasyonlarını ve komünleri feudal yapının siyasal düzenlenmelerinde özgürleştiren hareket; ekonomik tercih özgürlüğünü sınırlayabilecek siyasal ve dini vesayetin baskısını kaldırarak ekonomik bir faaliyet alanı yaratmıştır. Sivil toplum gelişen bu toplumsal alanın yorum denemelerinde tanımlıyla buluşan bir kavramdır. Hegel bu düşünsel bağlamın ilklerindendir.

Hegel'e göre “bireyin iradesi genel irade ile uzlaşıır, kaynaşır. Tek kişi kendini kendi üstündeki bir kanuna bağlar; bu kanunu kendi kanunu olarak duyar.” İşte bu “ahlaklılığın” hem ölçüsü, hem de amacıdır. Kişi “kendini ne kadar aşar; kendini ne kadar kendi üstündeki objektif bir düzene bağırsa, o kadar ahlaklı olur.” Böyle bir meziyete de, “tek iradenin genel irade ile uzlaşıp kaynaşması olan objektif ahlaka” ulaşılır.² Objektif ahlak da üç aşamada gerçekleşir: 1. Ailede, 2. Sivil Toplumda 3. Devlette.

Ailede henüz objektif ahlak tam değildir. Burada henüz “doğal” ve “doğrudan doğruya” bir durumdadır. Bununla beraber aile sevgi bağlılığından çok ahlaki bir kurumdur. Birey “genel”i ilk kez aile kurumunda yaşar. Aileden sonraki aşama olan sivil toplumda birey ileriye doğru bir adım atar. Sivil toplum bireylerin bir *cıkar ortaklısı, menfaat beraberliği*dir. Bu anlamda herkes kendi çıkarlarını göz önünde bulundurur. Bu nedenle toplumda ideal bir motif genel-geçer bir *değer/ler* yoktur. Sivil toplum bir atomlaşma sistemidir.* Buna rağmen sivil toplumda “özel”in “genel”i büsbütün gölgdede bıraktığı sanılmamalıdır. Sivil toplumda özel irade aileden daha ileri ve daha derin olarak genel iradeye tabi olmayı öğrenir. Böylelikle “objektif ahlak” kendini sivil toplumda gerçekleştirmiştir olur. Buna rağmen objektif ahlak hala tam ve mükemmel değildir. Eksikliğini ise ancak “*Devlet*”te giderecektir. Bireyin iradesi ile genel irade (kamusal irade) ancak devlette tam bir uyum haline gelir, kaynaşır. *Hegel*'e göre devlet kamusal iradenin somut bir varlık kazanması halidir. Ancak devlet tek tek

¹ Bu değerlendirme için bkz: A. Y. Sarıbay, “İslami Popülizm ve Sivil Toplum Arayışı”, *Birikim*, S.47, Mart 1993, s. 11.

² Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 1974, s. 453.

* Gökberk'in yurttaşlar toplumu dediği Hegel'in burada betimlenen sivil toplumu için filozofun burjuva toplumunu amaçladığını öne sürmektedir. Bkz: Gökberk, a.g.e., s. 453.

iradelerin toplamı değil; akıllı, canlı bir “bütün”dür.”² Bu yüzden devlet, “kendiliğinden akla en uygun varlıktır.”³

Göründüğü gibi *Hegel* sivil toplumu aile ile devlet arasında bir aşama olarak görür. Bu alanda bireyler, toplumsal sınıflar, her türlü toplumsal kurum ve kuruluşlar sivil toplumu meydana getirir. Bu toplumda bireyler birbirine hukuki ve iktisadi bağlarla bağlıdır. Bu yaklaşımı ile *Hegel* bireyleri ve sivil toplumu devlet içinde eriten, kaynaştıran ve bütünlüğen bir “idealist devleti” savunur. *Hegel* analojisininvardığı nihai noktada bireyin ahlaki olgunluğa sivil toplum aracılığı ve ancak devlet içinde ulaşacağı varsayılar. Bu nedenle bireylerin devlete katılımı ve devlet duyarlığını hissetmeleri onların temel ve doğal yükümlülüğü olarak görülür. Ancak bireyin bu katılımının sıradan bir iş olmadığı, belirli nitelikleri gerektirdiği gözlenir. Bu nedenle devlette anonim performans yerine bireysel performanslar anlam ve tanımlarına kavuşur. Buna karşılık devlette bu performanslar yani “tek tek kişiler aracılığıyla konuşup iş görür”⁴ Bir farkla ki *Hegel* düşüncesinde bu tek kişi ya da “insan teki” erkektir. Çünkü aileden bireyi önce sivil topluma sonra da devlete yöneltlen *geist* (tin) kadında yoktur. Bu nedenle de kadınların belirtilen sürece özgü bir serüven olanağı bulunmamaktadır. Kadınların bu yetenek sınırı onların tarih dışında kalmalarının bir nedenidir. Şu halde *Hegel*’de sivil toplum ve devlet, oluşumunu erkeğin tabiatına borçludur. “Tarih değişse de, erkekler eliyle yeni yeni tarihi evreler yaratılsa da kadın özel alanda, yani evde ev işi yapar, çocuk doğurur ve bakar; erkeğin cinsel ihtiyaçlarını karşılar. Bu da kadını tarih dışına iter.”⁵ Özette *Hegel*’in sivil toplumunda kadın aktif bir rol sahibi değildir. Dolayısıyla “erkek alanı olarak hakların, eşitliğin ve mülkiyet ilişkilerinin de gerçekleştiği alan olarak”⁶ betimlenir.

Batıdaki geç ortağın feodal çözümeli sivil topluma temel olan yeni bir toplumsal platform oluşturmuştur. Gerçekte bu, insanın yeni bir yaşam alanı olarak kabul edilmelidir. Feodal baskının sıkıştırıldığı yaşam bu yeni ortamda adeta soluklanıyordu. Buradan hareketle sivil toplumun bir arayışınvardığı aşama olarak değerlendirilmesi yanlış olmasa gerektir. İşte sivil toplum böyle bir arayışın cevabı olan nihai hedefler

² *Hegel*’in devlet betimlemesi Emil Durkheim’in “toplumsal bilinç” kuramı ile büyük ölçüde benzeşmektedir.

³ Gökberk, a.g.e., s. 454.

⁴ Aynı, s.454.

⁵ Ömer Çaha, “Feminizm ve Sivil Toplum”, *Birikim*, S. 59, Mart 1994, s. 80.

⁶ Aynı, s. 79.

arasındaki seçenekler arasında sunulur. Soru şudur : “İyi bir yaşam biçiminin (good life) sürekliliğini sağlayacak en iyi çevre ya da ortam nedir? Hangi tür kurumlar için çalışmalıyız?”⁷

İyi bir yaşam biçimimi ile özünde insana, insan onuru ve haklarına saygıyı gerçekleştiren yaşam kastedilmektedir. Farklı din, dil, ırk, siyasal ve kültürel niteliklere sahip olan insan ve insan topluluklarının bu farklılıklar çevresinde geliştirdikleri yaşam biçimlerinin hayatiyet bulduğu ortam yüz yıllar boyu insan ve insan topluluklarının hedefi ve özlemi olmuştur. Gerçekte toplumsal sistemleri hem belirleyen hem de sınırlayan bu insanı gerçeklik aynı ölçüde ideolojilere de zemin olmuştur. Ideolojiler bir yandan toplumsal sistemlerin ortaya koydukları bu zeminden güç alırken, öte yandan onların “iyi bir yaşam” özlemlerine de tercüman olma iddiasını taşırlar. Bu itibarla ideolojileri farkların ve farklılıkların sözcüleri olarak nitelmek mümkündür.

Sivil toplum düşüncesi toplumsal tarihin Batı Avrupa'ya özgü belirtilen aşamasına tekabül etmektedir. Bu düşünce “insanların sınıfısal veya ekonomik yaratıklar olmadan önce toplumsal yaratıklar olmasına dayanır.”⁸ Dolayısıyla belirli bir toplumsal kimliğe sahip olan aile, kabile, din, dernek, cemaat veya ideolojik hareketler ortaklaşa olarak sivil toplum oluştururlar. Buradan hareketle şöyle bir tanıma ulaşılır: “Sivil toplum, insan topluluklarının hiç bir güç tarafından zorlanmaksızın içinde hareket edebilecekleri alanın adıdır. Bu alanı oluşturan aile, çıkar, ideoloji adına kurulan karmaşık ilişkiler dizgesinin kendisi de sivil toplum olarak tanımlanabilir.”⁹ Şu halde sivil toplum, *farklılıklara imkan ve fırsat tanıyan bir toplumsal armonidir*.

Devlet ve Sivil Toplum

Sivil toplumun, toplumsal tarih içindeki öyküsünde ortaya çıkış ile geçirdiği evreler ve geldiği noktada oldukça farklı algılardığını gösterir. *Hegel*'in paradigmاسında devlete giden yolda nihai ve kaçınılmaz zemin olmasının yanı sıra evrensel ruhun devlette bütünleşmesinde büyük işlev yüklenen sivil toplum; giderek devlet karşılığı olarak anlam kazanmıştır. Günümüzde ise “devlet kavramını açıklayabilmenin ve demokrasi

⁷ M. Walzer , “Sivil Toplum Düşüncesi: toplumsal Yapılaşmaya Doğru Bir Adım”, *Birlikim*, Sayı : 37, 1992, s. 36.

⁸ Aynı, s. 37.

⁹ Aynı, s. 33.

sorununu geliştirebilmenin anahtar kavramı olarak kullanılmaya çalışılmaktadır.¹⁰

Devlet ve sivil toplum ikileminde çeşitli yaklaşımın ortak bir yanından söz etmek mümkündür. Genellikle sivil toplum devletin olmadığı alan olarak kabul edilir. Bu yaklaşım sivil toplumu toplumsal hayatı özdeşleştirirken devleti ve üretim hayatını tamamen dışında bırakır. Bu açı kavramın yanlış ve eksik algılanışıdır. Çünkü devlet “hem sivil toplumu kendi bünyesinde toplar hem de toplum içinde bir alan işgal eder. Devlet, içinde hareket edilecek alanın çerçevesini belirler ve özenle grup örgütlenmesine ait (siyasi etkinlik dahil) kurallarını düzenler. Toplumdaki bireyleri iyi yaşam konusundaki kendi kişisel değerleri dışında ortak bir değeri düşünmeye zorlar.”¹¹ Cohen ise, “siyasi toplumun, sivil toplum ve devlet arasındaki aracı rolü ne kadar kaçınılmaz ise, siyasi toplumun sivil toplumdan kökenlenmesinin de kaçınılmaz”¹² olduğunu vurgular.

Türk Kültürü ve Sivil Toplum

Sivil toplum Türkiye'de seksenli yılların ortalarından itibaren güncelleşen bir kavram oldu. kavramın Batılı serüvene nispet edildiğinde bu gecikme şaşırtıcı gelebilir. Oysa özünde bireyi öne çıkaran ve onu aktif kılan yapısı ile sivil toplum ait olduğu toplumsal iklimde gelişebilirdi. Bu açıdan Batı dışı toplumların böyle bir organizasyona uygun olmayı gecikmenin aslı nedenleri arasındadır.

Bu aşamada Batı dışı toplumla burada kastedilen, dışa kapalı geleneksel -communauté=cemaat- toplumlardır. Doğunun Batıdan farkının karakteristik ölçütü cemaat (topluluk) örgütlenmesindeki bu yapıdır. Ünlü Osmanlı sosyologu *Prens Sabahattin* doğunun bu özelliğini şöyle betimler: “Fikrî yetenek ve gelişmeye istikamet (doğrultu) kazandıran toplumsal hayatın şartlarıdır. Doğuda bu şartları doğal çevre hazırlar.”¹³ Elbette ki, “doğal çevre” ile vurgulanmak istenen “vahşi doğa” değil, ilişkilerin, toplumsal rol ve toplumsal statülerin dondurulduğu; sabitleştiği toplumsal düzendir. Böyle bir düzende bireylerin verilmiş statülerinin dışına çıkmaları ile kendi görüş ve eğilimleri doğrultusunda davranış üretmeleri mümkün değildir. Oysa sivil

¹⁰ Bu değerlendirme için ayrıca bkz :Nur Vergin, “Demokrasi ve Sivil Toplum”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Kasım-Aralık 1994, yıl 1, Sayı : 1, s. 9.

¹¹ Walzer, a.g.e., s.40.

¹² Cohen Arato'dan aktaran, Sarıbay, Mart 1993, s.18.

¹³ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, İstanbul 1975, s.120.

toplum da dahil olmak üzere bu çeşitli bir toplumsal dönemin oluşması canlı, aktif, mücadeleci bireylerin varlığı ile açıklanabilir. Üzerinde cemaat erkinin ipotekleri olan bireylerden böylesine bir yaşamın fişkirması düşünülemez. Unutulmamalıdır ki sivil toplum öncelikle kişisel ve toplumsal kaderinde söz sahibi bireylerle ortaya çıkıp gelişir.

Geleneksel toplumda bireyin yaşam alanı grup ve cemaatin yüksek menfaatleri karşısında son derece itibarı kalmaktadır. Dolayısıyla böyle bir yapı içinde bizzat bireyin inisiyatifinde gerçekleşmesi beklenen oluşumların neşvü nema bulması güçtür. Elbette grupların belirli hareketlere yöneldiği; politik bölünmeler dahil bir çok oluşuma taban oluşturduğu görülen olaylardandır. Ama bütün bunlar bireyin baz alındığı, bireyin esas alındığı oluşumlar olmaktan uzaktır.

Şimdi, son dönem tartışmalarında olayın bu yönünden çok “cemaat erkini” elinde bulunduran kişiler belirli dönemlerde sivil toplumun klasik sözcüleri olarak sunulmaktadır. Yine bu çerçevede bazı yazarlar “bugün Batıda oluşmuş sivil toplum yapılarının İslam toplumlarındaki karşılıklarının büyük ölçüde dini cemaatlar”¹⁴ olduğunu öne sürmektedirler. İnanç ve felsefeler birey yaşamında ince bir takım farklar oluşturmamasına rağmen bağlanmanın getirdiği zorunlu yaşam Batı benzeri bir kişi özerliği oluşturmamaktadır. O nedenle de bireyin gruptan kopması ve kendi değer ve eğilimleri ile davranış üremesi açıkça kendini ifade etmesi böyle bir yaşam biçimini içinde engellenmektedir. Ağanın lafi üstüne laf söylemek, buyrukları karşısında tepki vermek geleneksel toplum yapısının kabul edemeyeceği bir davranıştır. Toplumsal yapı en küçük birimden en geniş yaşam alanına kadar bireyi benzer tehditler ve yaptırımlarla kuşatmaktadır. Örneğin eski Türklerde bir delikanlı evlenecek yaşa gelince bir kahramanlık göstererek il meclisinden milli bir ad aldı. Bu suretle “ildeş niteliği, ‘erkek= ermiş’ değerini kazanarak vatandaş hukukuna sahip olurdu. Bu aşamada kazandığı statü onun bütün manevra alanını kısıtlayan ve rolünü donduran bir statüdür. Çünkü bu şekilde vatandaş olan kişi aslında “ailesinin velâyet-i hâssasından çıkararak, milletin vesâyet-i âmmesi altına girerdi.”¹⁵ Gerçekte bu durum mensubiyetlerinin bireyin manevra alanını sınırlaması demektir ve böyle bir sınırın ailede başlayan bir toplumsal kabulü söz konusudur. Toplumsal sistemin bu önemli ünitesinde “evin reisi (baba) karısına ve çocuklarına mutlak derecesinde bir velâyetle

¹⁴ Mümtaz’er Türköne, ”Müslümanlar ve Çoğulcu Bir Toplum Tasarımı”, **Birikim**, Kasım 1992, S.43, s.24.

¹⁵ Ziya Gökalp, ”Eski Türk Ailesi”, **Türk Medeniyeti Tarihi**, 1976, s.295-6.

tahakküm eder, fakat çocuklar kendi kendilerine kifayet edecek bir yaşı geldiğinde (...) bu kere tahakküm etmek sırası evlatlara gelir ve bu tahakküm gayet ağır ve acı bir surette devam ederdi.”¹⁶

Bireyi mensubiyetlerine mahkum eden bir toplumsal yapının cemaatin çözülmesine yol açacak biçimde değişimi için oldukça katı olan bu organizasyon bütün Doğu toplumlarını temsil edecek karakteristikler taşımaktadır. Bu toplumsal organizasyonun en karakteristik yönü bireyin doğal ve kaçınılmaz bir üye oluşudur. Bireyi aileye râm eden toplumsal gelenek zaman içinde onu diğer toplumsal mensubiyetlerine râm etmektedir. Yer aldığı bütün toplumsal oluşumlar bireyin özel tercihi olma yerine zorunlu olduğu oluşumlardır. Dolayısıyla geleneksel Doğu toplumlarının grup hareketi olarak görünen oluşumlar hiç bir biçimde, istendik ve iradi olarak açıklanabilen sivil hareketin örnekleri olarak düşünülemez. Çünkü bu oluşumlar “kolektif bilincin tümüyle örttüğu (...) birey çıkarları ve sâikleri doğrultusunda düşünceye ve davranışa cevaz verilmeyen”¹⁷ kaplı topluluklardır.

Ancak itiraf etmek gerekir ki gerek Anadolu'nun İslamlama sürecinde gerekse bundan sonraki dönemler için belirtilen kurumlar toplumsal ve siyasal işlevler yüklenmişlerdir. Bu misyonlarıyla Devletin kültürünü halk kültürüyle bütünlüğe tasavvuf kurumları böylelikle bir adım daha atarak özellikle 13.yy'da “Anadolu'nun kültürel bütünlüğünün oluşmasında ve merkezi otoritenin tesisinde hayatı bir rol oynamışlardır.”¹⁸ İlerleyen dönemde Ahi teşkilatlarının da benzer roller üstlendikleri söylenebilir. Bu teşkilatların başında *Ahi Evran* ve *Somuncu Baba* gibi yine her biri tarikat şeyhi olan kişiler bulunurdu. Ahiler İslamlama sürecinin önemli bir parçası olmanın yanı sıra toplumsal teşkilatlanmanın da önderleri olmuşlardır.

Ahilik ve Ahi Birlikleri

Anadolu'daki Ahi örgütleri üzerinde ilk yazılı bilgi kaynaklarından olan İbn-i Batuta Seyahatnamesinde Ahilik şöyle tanımlanır:

“Ahi, evlenmemiş, bekar ve sanat sahibi olan gençlerle diğerlerinin kendi aralarında bir topluluk meydana getirip içlerinden seçikleri bir kimseye denir.

¹⁶ Gökçalp, a.g.e., s. 285.

¹⁷ Vergin, a.g.e., s.11-12.

¹⁸ Ali Bayramoğlu, “Osmanlı Öncesi Anadolu'da Dervişlerin ve Tarikatların Rolü”, *YeniYüzyıl*, 27.1.1997, s. 15.

Müfredi (tekili) Ahi, Ah – kardeş sözünün tekil birinci şahıs şeklinde söylemenesinden meydana gelmiştir. Bunlar Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadırlar. Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve örneklerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir.”¹⁹ İbn-i Batuta, Ahilerin konukseverliğini konuk ağırlama ve uğurlama meziyetlerine şaşkınlıkla ve övgü ile vurgu yapar: “Ben, dünyada onlardan daha güzel davranıştan kimse görmedim”²⁰ deyiverir.

Batuta'nın bu tanıklığı Ahiliğin temel işlevlerine yapılan bir gözlemdir. Geçekten Ahilik mesleki bir dayanışma örgütü olduğu kadar günlük yaşamın düzenlenmesinde gerekli olan davranış kalıpları üreten ve şekillendiren sosyal bir örgütlenmedir. Bu nedenle esnaf ve sanatkar olmak isteyenlere mesleğin inceliklerinin yanı sıra, “konuk ağırlama ve toplantı yerlerinde (zâviyelerde) ahlaki ve terbiyeli bir eğitim uygulamasına çalışılmıştır.”²¹

Ahilik dini, sosyal, kültürel ve siyasal işlevleriyle XIII. YY'dan XX.YY'a kadar varlığın sürdürmüş ve özellikle Osmanlı devletinin kuruluşunda önemli görevler üstlenmiş ve dolayısıyla Türk sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamını şekillendirmiş esnaf ve sanatkarlar birliği şeklinde değerlendirilir. Fakat son yıllarda bu değerlendirmelere söz konusu örgütlenmenin bir çeşit sivil toplum örgütlenmesi olduğu şeklindeki değerlendirmeler de eklenmektedir. Gerçekten böyle midir? Ahi örgütleri sivil toplumun terminolojik ve sosyolojik gerçekliğine uygun bir örgütlenme biçimini midir?

Şimdi bu örgütlenmeler yakın tahlilde ele alındığında çok ince bir devlet himayesinin varlığına tanık olunmaktadır. Görünürde devlete giden yolun kaynaştırıcı ve bütünlendirici unsurları olan bu toplumsal birimler “*devlet-i ebed müddet*” idealinin gönüllü erleri olmuşlardır. Burada Ahilik teşkilatının çeşitli hizmet alanlarında (örgütcülük, dokumacılık vs) duyulan ihtiyaç nedeniyle bir çeşit kadın örgütlenmesi

¹⁹ İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, 1971, s. 7.

²⁰ Aynı, s. 8.

²¹ A. Gülerman/ S. Taştekil, “Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyo-Ekonominik ve Kültürel Yapısı Üzerindeki Etkileri”, Milli Kültür, Kültür Bakanlığı Yay., Temmuz 1992, s. 56.

olan “*Bacı Teşkilatı=Bâciyan-ı Rum*” da kurduğu bilinmektedir. “Türkmen genç kız ve hanımlarının şehirlerde iş hayatına girmelerinin tabii sonucu”²² olarak değerlendirilen bu teşkilatın Ahilerle birlikte Moğol istilasında şehir savunmasına katıldıkları da söylenir. Ahiler ve bacıların bu ortak eylemi kendiliğinden gelişen bir “gönüllü hareket” olmaktan çok devlet desteğinde yürüyen toplumsal birimleri ifade etmektedir. Nitekim benzer kuruluşlar olan zâviyeler zamanla “devlet desteği ve denetiminde genel hizmet gören kurumlar haline gelmişlerdir. Zâviyedarlar devlet memuru olarak kabul edilmiş, ülke içindeki nakliyat ve mal değişiminin düzenli işlemesinde görev üstlenmişlerdir.”²³

Devlet ve bu teşkilatlar arasındaki ilişki zaman içinde söz konusu odakları devlete eleman yetiştiren kurumlar haline dönüştürmüştür. Özellikle Ahi teşkilatının lideri zaviye sahibi ve tarikat önderiydi. *Osman Gazi*'nın etrafında yer alan *Seyh Edebali*, *Seyh Mahmut Gazi*, *Ahi Semsettin*, *Ahi Hasan* ilerleyen dönemde kadı ve vezir olacak olan *Çandarlı Halil* Ahi teşkilatı mensuplarıydı. Lider mensupların devletle bu entegrasyonu sivilleşme eğilimlerinin önüne geçmiştir. Çünkü, böyle bir ilişki devlet dışı kamu alanından ve seçeneklerinden yoksun olmayı da beraberinde getirmiştir. Bu seçeneksizlik ilerleyen dönemde Osmanlı'da “ekonomi dahil tüm toplumsal faaliyet alanlarının devlete tabi olması ve ona hizmet vermesi anlayışı ile birlikte sivil toplumunun zuhûl edemeyişinin”²⁴ temel nedenleri arasındadır.

Osmanlı İmparatorluğunda “sürdürülebilir bir yaşam alanı” hakkaniyet/hakbilirliği, denge ve adaleti gözetme görevinde olan devletin yükümlülüğünde idi. Osmanlı padişahlarının asli görevi tanrı adına yüklenikleri bu görevi hakkıyla yerine getirmektir. Devletin dengesiyle dönemin sağlanması ve sürdürülmesi bu konuda padişah duyarlılığına bağlıydı. *Farabi*'nın *Medinet’ül-Fâzûla*'sından mülhem olan bu anlayış, Nasrettin Tûsi ve Osmanlı'da *Tursun Bey* tarafından felsefi temellere oturtulmuştur. Bu felsefenin Osmanlı sistemine getirdiği ilkeler şöyle sıralanabilir²⁵:

- Dünya barışı adaletle sağlanabilir.

²² Mikail Bayram, *Bâciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı)*, Konya 1987, s. 40.

²³ Bayramoğlu, a.g.e., s.15.

²⁴ Vergin, a.g.e., s. 11.

²⁵ Bahaddin Yediyıldız, “Osmanlı Toplumu”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994, s. 443-444.

- Dünya duvarı devlet olan bir bahçedir.
- Devletin düzenleyicisi şeriattır.
- İslâmiyet'in koruyucusu mülk (hükümrânlık) tır.
- Mülke, yani ülke ve halkı bütünlâstırerek devlet kuracak iktidara sahip olmak (...) sağlam bir orduyu gerektirir.
- Ordunun beslenmesi için bolluk ve huzur içinde yaşayan halka (raiyyet) sahip olunması icap eder.
- Halkın bolluk ve huzur içinde yaşaması, adaletle yönetilmesine bağlıdır.

Göründüğü gibi Osmanlı anlayışının öne çıkardığı hâkâbilîrlîk, adalet, devlet, şeriat, hükümrânlık, ordu, servet, halk toplumsal yapının temel dayanaklarını oluşturmaktadır. Bunlardan birinin yok oluşu devletin çöküşü demektir. Elbette ki, toplumsal yapı olarak öngörülen bu öğeler kutsal devleti oluşturmaktadır. Devletle bütün bu öğeleri birleştiren anlayışın kendi içinde devlet karşıtı ya da devlet dışı kamusal alanın oluşmasına da imkan tanımamaktadır. Çünkü, devlet dışı olarak görünen toplumsal platformda her bir üyenin yeri sabit ve adeta doğal statüler olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla toplumdaki uyumun "her ferdin yaratılıştan sahip olduğu yeteneğinin gerektirdiği mevkide bulunması ve bu yerini koruması"²⁶ ile açıklanır. Oysa sivil toplum devletin alanını daraltır, bireyin alanını genişletir. Osmanlı uygulaması devlet dışı bütün toplumsal ünitelere devlete aktıkları oranda şans tanımaktadır. Üstelik bütün siyasal kuruluşlar adeta devlet eliyle ve devlete râm olacak fonksiyonlarla organize olmaktadır.

Yüzü ve işlevleri kutsal devlete dönük Ahi geleneğinin bütün benzer oluşumlara örnek olduğu söylenebilir. Gerçekte Ahiliği ortaya çıkarılan sosyal ve siyasal şartlar son tahlilde Ahiliğin kutsal devletin tarihsel onayından geçmiş olduğunu gösterir. Aynı şekilde İslâmiyet'in Türkler tarafından kabul edildiği dönemde "sınır boyalarını dolduran ribatlar, cihat mefkûresine sahip mutasavvîf dervişlerin faaliyet görevini görmektediler."²⁷ Sınır boyalarındaki bu dini ve toplumsal örgütlenmeler, devlet tarafından destek görmüşlerdir. İlerleyen dönemde giderek devlet bünyesinde gelişme imkanı bulan benzeri tüm tasavvufî cereyanlar destek ve teşvik görmelerine rağmen başboş bırakılmamış, devletin denetim ve

²⁶ Yediyıldız, a.g.e., s. 442.

²⁷ Fuat Köprülü, "Ribat", *Vakıflar Dergisi*, C. II, Ankara: 1942, s. 274.

kontrolüne tabi tutulmuşlardır. O kadar ki, *tekke*, *zaviye* ve *ribat*'lar devletin gösterdiği doğrultuda faaliyette bulunmuş ve zapturapt altına alınmışlardır. Bu suretle adı geçen kuruluşlar “devlet için sosyal yardım, imar faaliyetleri ve askeri üsler rolünü oynar duruma gelmişlerdir.”²⁸

Sonuç ve Değerlendirme

Ahi Birlikleri ve yan kuruluşu olarak ortaya çıkan Bâcîyân-ı Rum benzeri örgütlenmeler Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında yerleşik kültüre geçiş sürecinin önemli toplumsal örgütleridir. Bu örgütler ticari hayatın etik kurallarının yanı sıra kente özgü toplumsal davranış ve alışkanlıkların mensupları aracılıyla benimsetilip yaygınlaştırılmasında çok önemli işlevler gerçekleştirmiştir.

Sivil toplumun Batılı öyküsüne bakıldığından geleneksel nitelikli kapalı toplumlarda sivil toplumun oluşum ve gelişimi ile ilgili koşulların henüz ortaya çıkmadığı görülür. Bu metinde ortaya çıkan geleneğin gerek birey için gerekse toplumsal örgütlenmeler için ortaya çıkardığı tablo şudur: Selçuklu, Osmanlı ve benzer yapılanmalar içinde olan geleneksel nitelikli diğer toplumlarda padişah ve sultandan başka kendi manevra kabiliyetini özgürce kullanan kişiler yoktur. Herkes “ikbal ve hayatını merkezin dağıttığı sadaka ve mansiplara borçludur.” Dolayısıyla böyle bir toplumda “varoluşunu devletin dışında garanti edebilen herhangi bir kimsenin yaşamاسına izin verilmmediği için”²⁹ sivil eğilim ve örgütlenmelerin de filizlenmesi beklenemez. Ahi örgütlerinin bu süreçteki yeri ise toplumsal yaşamın kent ve yerleşik hayatı özgü davranış kalıpları ve yeni değerlerin iş yaşamı yoluyla aktarılması ve benimsetilmesidir. Bu da sosyo-kültürel açıdan değer ve anlam ifade eden önemli bir işlevdir. Ahi Birliklerini bilinen siyasal etkilerinden çok işte bu yönyle anlamak ve değerlendirmek gereklidir.

KAYNAKÇA

BAYDAR, Birman: “Selçuklular Döneminde Ahilik Teşkilatı”, *Türk Esnaf ve Sanatkarının Sesi Ahilik Yolu*, Eylül 1988, Sayı:31.

BAYRAM, Mikail: **Bâcîyân-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı)**, Konya 1987, s. 40.

²⁸ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1971, s. 14.

²⁹ Kılıçbay, M. Ali, “Birey Kimliğinin belirlenme Alanı Olarak demokrasi”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Nisan 1989, S.1, s. 8.

BAYRAMOĞLU, Ali: "Osmanlı Öncesi Anadolu'da Dervişlerin ve Tarikatların Rolü", **YeniYüzyıl**, 27.1.1997, s. 15.

ÇAĞATAY, Neşet: "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", **Makaleler ve İncelemeler**, Selçuk Üniversitesi Yayınları-2, Konya 1983.

ÇAĞATAY, Neşet: **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu Yayınları:VII, Ankara 1989, s.90-93.

ÇAHA, Ömer: "Feminizm ve Sivil Toplum", **Birikim**, S. 59, Mart 1994.

DOĞAN, İsmail: **Sivil Toplum, Ondan Bizde de Var**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, Şubat 2000, 237 + 16 s.

----. **Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları, İnsan Haklarının Kültürel Temelleri**, Ankara, Pegem A Yay., 5. Basım, Ekim 2004, 492 s.

----. **Osmanlı Ailesi, Sosyolojik Bir Yaklaşım**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınevi 2001, 181 s.

----. **Toplum ve Eğitim Sorunları Üzerinde Felsefi ve Sosyolojik Tahliller**, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2004, 383 s.

ECER, Ferhat/ YILDIRIM, Arif: "Ahi Birlikleri ve Bir Belge", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Merkezi, İşletme Dergisi**, C.VII, S:3-4, Ağustos 1988, s.252.

GÖKALP, Ziya: "Eski Türk Ailesi", **Türk Medeniyeti Tarihi**, 1976, s.295-6.

GÖKBERK, Macit: **Felsefe Tarihi**, 1974, s. 453.

GÜLERMAN , Adnan/ TAŞTEKİL/SEVDA: "Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyo-Ekonominik ve Kültürel yapısı Üzerindeki Etkileri", **Milli Kültür Aylık Dergi**, Temmuz 1992, Sayı:94, s. 55-58.

HAMİTOĞULLARI, Beşir: "İktisadi Kalkınmamızda Ahiliğin Anlamı ve Önemi", **Ahilik ve Esnaf**, İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayınları No:1, İstanbul 1986.

İbn-i Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler, Hazırlayan İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, MEB Yay., 1971.

KÖPRÜLÜ, Fuat: "Ribat", **Vakıflar Dergisi**, C. II, Ankara: 1942.

Prens Sabahattin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?**", İstanbul 1975.

SARIBAY, A. Y.: "İslâmi Popülizm ve Sivil Toplum Arayı", **Birikim**, S.47, Mart 1993, s. 11.

TURAN, Osman: **Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul 1971.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er: "Müslümanlar ve Çoğulcu Bir Toplum Tasarımı", **Birikim**, Kasım 1992, S.43.

VERGİN, Nur: "Demokrasi ve Sivil Toplum", **Yeni Türkiye Dergisi**, Kasım-Aralık 1994, yıl 1, Sayı: 1.

Walzer, M.: "Sivil Toplum Düşüncesi: Toplumsal Yapılaşmaya Doğru Bir Adım", **Birikim**, Sayı: 37, 1992.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin: "Osmanlı Toplumu", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1994.

SAHA TÜRKLERİNDE ŞAMAN VE ÜSTLENDİĞİ MESLEKİ FOKSİYONLAR

Muvaffak DURANLI*

Tebliğimizde üzerinde duracağımız Saha şamanlığına geçmeden önce Saha Türk topluluğunun, diğer Türk topluluklarından çok sonra yazılı kullanmaya başladığını belirtmek yerinde olacaktır. Saha Türklerinin geç dönemde yazılı kullanmaya başlaması, onların geçmişini aydınlatacak yazılı kaynakların sınırlı olmasının temel nedenidir. Saha Türkleri üzerine bugüne kadar yapılmış çalışmalarla temel kaynak, Saha halkın sözlü kültürü olmuştur. Sözlü kültürde yaşatılan ve şamanların anlatıldığı efsanelerde daha çok ölmüş şamanların geçmişteki büyülüklüklerinden ve onların toplum üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir. Şamanlıktaki mesleki yapılanmaya ilgili bilgiler bu efsanelerin ve bölgeye yabancı seyyahların yaptığı gezi raporlarının incelenmesiyle oluşturulmaya çalışılacaktır.

Geçmiş toplumlarda, özellikle göçebe hayat tarzının egemen olduğu dönemlerde toplumlarda mesleki yapılanmanın günümüzdeki gibi bir yapıya sahip olmadığı bilinmektedir. Sahalar için de durum aynı şekildedir. Onların göçebe olduğu dönemi aydınlatan efsanelerde şamanların toplumda saygı gören, toplumun dini gereksinimlerinin karşılanması aracılık ettiğine inanılmıştır. Bu dönemde şamanlık bir meslek, gelir getirici bir araç değildir. Şaman da toplumun her ferdi gibi sıradan bir insandır.

Zaman içinde yerleşik hayat tarzı ve kabile yapısındaki köklü değişimlerle birlikte belirli bir mesleği yaparak geçinme anlayışı Saha Türk toplumunda da canlılık kazanır. İşte bu yapısal değişimden sonra şamanlık yaparak hayatını idame ettirme ve bu statüyü toplumsal hiyerarşi içinde kullanma kavramı ortaya çıkar.

* Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İZMİR.
duranli@hotmail.com

Bu dönem, XVII. yüzyılın başlangıcı olarak tarihlendirilebilir. XVII. yüzyıl Saha Türk toplumunun Çarlık Rusyası'nın egemenliği altına girdiği dönemdir. Artık yeni bir sistem vardır. Ruslarla birlikte bölgeye para, vergi gibi unsurlar da gelmiş, insanlar yaşamak ve varlıklarını sürdürmek için para denilen nesneden kazanmak zorunda kalmışlardır. Bu açıdan bakıldığından Saha toplumundaki şamanlık iki ayrı döneme sahiptir. Birinci dönem, şamanın uğraşısından para değil sadece hayatını sürdürabilecek ufak tefek değerler kazandığı, toplumun bütün bireyleri gibi yaşamak için çalışmak olduğu dönem. İkinci dönem ise şamanlığın artık bir meslek olmaya başladığı ve bu uğraşın ilahlar övgüsünü kazanmak için değil, Rus çarına vergi ödemek için yapıldığı dönem.

Bu dönemdeki en ilginç olgulardan biri de bölgeye gelen Rusların Hristiyan olmalarına karşın Saha şamanlarından yardım istemeleridir. Böylece şamanların otoritesi sadece kendi halkı için değil yeni gelen insanlar üzerinde de etkin olmaya başlamıştır. Bu konudaki örnekler Rus arşivlerine de girmiştir. Örneğin 1679 yılında görevden azledildiğini öğrenen voyvoda Andrey Barnaşlev bir şamana yardım için başvurmuştur¹.

V. L. Priklonskiy, "doğulu" "İnorodets" olarak adlandırdığı Saha Türkleri arasındaki şamanlık inancının ne kadar güçlü olduğunu şu örneklerle açıklamaktadır.

"... şehirde yaşayan, iyi Rusça konuşan, kiliseye yaptığı bağışlar için ödüller alan varlıklı bir Yakut evdeki herhangi bir olumsuzlukta, aileden birinin ölümünde, hayvan telefinde şamanı yardıma çağırır"².

Priklonskiy'in verdiği diğer bir örnek ise daha çarpıcı niteliktedir.

"... fakat benim için açıklanmayacak tek örnek, 1880 yılında Yakutsk şehrindeki bir rahibin hastalandığında tedavi amacıyla şamana yardım³ için koşturması olmuştur".

Böylece şamanlar ve şamanlık kendine yeni inananlar da kazanmaya ve gelişen olumsuzluklar içinde varlığını sürdürmeye devam eder.

Şamanlığın toplum içindeki güçlenmesi çarlık yönetiminin de dikkatini çekmiş ve "XVII. yüzyılın sonundan itibaren şamanlar çar idaresi tarafından sıkı bir takibe uğramışlardır. Bu takibin sonucu olarak,

¹ Tokarev, *Rannie formı religii*, Moskova, 1939, s. 102.

² V. L. Priklonskiy, "O şamanstve u yakutov", *İzv. Vost. Sob. Otdekiya RGO*, c. XVII, sayı 1-2, s. 91.

³ V. L. Priklonskiy, *age.*, s. 91.

1696 yılından itibaren Yakutlara Yakutsk şehrindeki dağın çevresinde dua etmeleri, Ruslara da buralarda bulunmaları yasaklanmıştır”⁴.

Zaman içinde Ruslara bile etki etmeye başlayan şamanist inancın temsilcileriyle ilgili araştırmalarında Saha araştırmacı İ. S. Gurviç “...sadece ataları şaman olan insan şaman (oyun) olabilir, çünkü atalar şamanın kötü ruhlarla mücadelede başlıca yardımcılardır. Fakat şaman olabilmek için sadece ataların şaman olması yeterli değildir”⁵ demektedir.

Artık şamanlık belirli kuralları olan ve bazen atadan, babadan oğula geçen bir sisteme dönüşür. Saha şamanlığında kuşaklar arası takip çok da katı değildir.

İ. S. Gurviç'in de belirttiği gibi şaman olabilmenin temel şartı bu değildir. Çünkü “İnsan kendi isteğiyle değil, ruhların iradesiyle şaman olur”⁶. Burada ruhların iradesi değil, zorlaması anlatılmak istenmektedir. Çünkü şaman olmak çok da istenen bir statü değildir.

“Ruhların şaman olmaya zorladığı insan birkaç yıl delilik nöbetleri çeker veya onda periyodik olarak bayılma nöbetleri görülür. Hastalık çocukluk yaşlarında başlar”⁷. Bu hastalığa yakalanan çocukların çok da iyi gelişmediği gözlenmektedir. Bir çocuğun sağlıklı olarak gelişmemesi bazı bölgelerde şaman olmanın temel nedeni olarak görülmüştür. Rus araştırmacı İ. A. Hudyakov'un bu konudaki gözlemi oldukça ilginçtir. “Kendi çocukların gelişimini gözlemleyen şaman onlardan birinin zayıf ve hastalıklı olmasını, şamanlığa atanma işaretini olarak kabul eder ve küçüklükten itibaren ona kendisinden bu mesleği alacağını telkin eder. O, ancak babasının ölümünden sonra şaman olur, ancak o zaman şeytan yeni seçilene geçer ve o yaşı adamın şeytanını miras almış sayılır”⁸.

Bu da bize toplumda daha çok zayıf ve başka işler, avcılık, hayvancılık gibi, yapamayacak insanlara geçmişte şamanlığın uygun görüldüğünü göstermektedir. Burada fiziksel açıdan zayıf olanın ruhsal yönden güçlü olacağı şeklinde bir yaklaşım söz konusudur. İkinci açıklama ise zaman içinde şamanlığın kast sistemi gibi bir sisteme dönüşmeye başlamış olmasıdır. Baba kendi çocukları içinde zayıf olanı bu işe yönetmekte, bu arada kendi otoritesini de korumaya çalışmaktadır.

⁴ Alekseyev, *Şamanizm tyurkoyazıçının narodov Sibiri*, Novosibirsk, 1984s. 201.

⁵ İ. S. Gurviç, *Kultura severnih yakutov- olenevedov*, Moskova, 1977, s. 214.

⁶ İ. S. Gurviç, *age.*, s. 214

⁷ N. A. Alekseyev, *age.*, s. 98.

⁸ İ. A. Hudyakov, *Kratkoe opisanie Verhoyanskogo okruga*, Moskova 1964, s. 308.

Yani baba ölmeden çocuk bu işi yapamayacak, güç baba yaşadığı sürece onun elinde kalacaktır.

Sistem kendi içinde ne kadar değişikliğe uğrasa da, toplum gerek ataları şaman olan gerekse kendisi ruhların iradesiyle şaman olan insana saygı göstermeye devam etmiştir.

Şamanlar toplumu etkiledikleri ölçüde başarı ve ün kazanırlar. Toplum şamanları kendi içinde sınıflandırılmıştır. Fakat bu sınıflandırma değişmez değildir. Zaman içinde şaman kazandığı başarılılarla bir üst sınıfa geçebilir. Bu sınıflandırma üç grup üzerine kurulmuştur. İyi, orta ve zayıf.

Saha kültürü üzerine yaptığı değerli çalışmalarla tanınan Polonyalı sürgün V. L. Seroşevskiy şamanların sınıflandırmasını bu sisteme göre verirken şu açıklamaları da yapar:

“a. sonuncular, kenniki oyun; bunlar şaman değildir, farklı isterik, yarı akıllı, kaçık ve rüya görme ve yorumlama, fala bakma, bazı basit hastalıkları iyileştirme, küçük, kötü şeytanları kovma yeteneğine sahip yaşılı adamlardır; onların amagyatları yoktur ve kurban sunan, dua eden ve tefli büyük şamanların yaptıklarını yapamazlar.

b. ortanca şamanlar, orto oyun; kendi yeteneği ve gücüne göre amagyatı olan ve farklı derecede büyü gücüne sahip sıradan büyütürlerdir.

c. Ulu- Toyon tarafından gönderilmiş koruyucu ruhu olan büyük şamanlar, ulahan oyun, amagyatyah ulutöör Ulu- toyonton ongorulah; bunlar güçlüdür, onların çağrısına karanlığın sahibi bile hoşlarıyla yaklaşır; bu tür şamanların aynı zamanda bütün Yakut toprağında dört tane olabileceğini söylediler; ilk kurulan Yakut uluşlarının sayısı da dörttür”⁹.

Bu sınıflandırma örneğinin benzeri, Seroşevskiy dışında hiçbir araştırmacı tarafından verilmemiştir. Fakat bütün araştırmacılar güçlü şamanlardan bahsetmektedir. Bu da toplumun güçlü şamanlara daha çok saygı gösterdiğini, diğer ikinci dereceli şamanların zaman içinde unutulup gittiğini göstermektedir.

Günümüzde ve geçmişte Saha şamanlarından bahsederken daha çok erkek şamanların adı geçmektedir. Bazı efsanelerde Sahaların ilk kralı olarak adlandırılabeceğimiz Tığın'ın kızının şaman olduğu belirtilmektede de genel olarak şamanlık bir erkek mesleği gibi

⁹ V. L. Seroşevskiy, *Yakuti, Opit etnografičeskogo issledovaniya*, Senpetersburg., 1896. s. 605.

düşünülmektedir. Bu sistem içinde kadınlık kavramı ayrı bir saygıya sahiptir.

Geçmişte Kolim bölgesindeki şamanların giysilerindeki kadın unsurları araştırmacıların dikkatini çekmiştir. V. L. Seroşevskiy "... özel giysisi olmayan şamanlar kadın giysisi giyer. Taradıkları ve kadın gibi ördükleri uzun saçları vardır"¹⁰ demektedir. Şamanın kostümünün normal gündelik erkek giysisinden farklı olduğu, üzerinde pek çok mitolojik unsurun bulunduğu bilinmektedir.

İ. V. Konstantinov Saha şamanlarındaki ana erkil dönemin izlerinde bahsederken "Sahaca *emeget* Moğolca çöklük sayısı *emegeñ*'den gelmektedir, bu kavram ise "ön ana" anlamına sahiptir"¹¹ der. Bu açıklama geçmişte şamanların daha çok kadınlar arasından seçildiğini, zaman içinde de bir erkek mesleğine dönüştüğünün ayrı bir kanıtı olabilir.

Her meslek gibi şamanlık da değişirken bazı değerlerini yitirmiştir. Fakat şamanlık mesleğinin toplumun inanç sistemiyle birebir bağlantılı olması, bu açıdan diğer mesleklerden daha fazla olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Demircinin sanatını iyi yapmaması kötü demir aletlerin piyasaya sürülmemesine neden olur. Şamanın mesleğini yozlaştırması veya onu art niyetli kullanması ise inanç sistemini zedeleyecektir.

Geçmişte Sahalar arasında bazı kişiler inancı kendi çıkarları için kullanarak toplumu etkilemeye ve onun üzerinde bir otorite kurmaya kalkmışlardır.

Bu konuda vereceğimiz örnek ilginç bir çalışmadan alınmıştır. Hemen hemen Saha bölgesinde yapılmış ilk araştırma gezisinin katılımcılarından olan Gmelin'in çalışmasında toplumu kandıran kişilerden bahsedilmektedir.

"... ünlenmiş bir büyüğü duyduk kendisi çok genç hemen hemen yirmi yaşlarında olmasına karşın, kendi sanatını kırkı yaşlarda uygulayan büyütüler gibi saygı görünüyordu. Profesör G. Miller onu çağırttı, o da geldi. O kendi sanatında çok güçlü bir büyüğü olduğunu söyledi, şeytan yardımıyla kendisine zarar vermeden kendisine bıçak batırabilektenmiş. Onun kendi sanatını göstereceği bir akşam tertip ettiler, o da kabul etti. Belirlenen zamanda gösterinin yapılacağı çadırda toplandık. Büyüük giysisini giymişti, tefi calmaya başladı... tefiyle kah gökteki ruhlara

¹⁰ V. L. Seoşevskiy, *age.*, s. 609.

¹¹ İ. V. Konstantinov, *Materialnaya kultura yakutov XVIII veka (po materialam pogrebeniih)*, Yakutsk, 1971, s. 171.

uçuyor, kah yerde yaşayanlara gidiyor, çok rahat davranışıyor, ruhları çağırıyor, onlarla konuşuyor, onları ikna etmiş gibi cevaplar alıyordu. Kendisi dışındaki Yakutlar ruhların bir insana gösterdiği bu güven karşısında şaşkınlık içindeydiler. Biz sabırsızlıkla kendisine bıçak sokacağı anı bekledik ve her şeyi dikkatle izledik. Sonunda o bıçak istedi. Ona keskin, sivri uçlu bir bıçak hediye ettiler, gerçekten de bıçağı vücutuna batırdı ve uç diğer taraftan çıktı... İkna olmak için elimle tutmak, gerçekten de bıçağın vücutta olup olmadığını anlamak için bıçağı yakalamak istedim, fakat büyüğü hemen bu kez ruhların kendisini dinlemek istemediklerini, onun isteklerini bugün yerine getirmediklerini söyleyerek diğer akşamda kadar beklememizi rica etti. Ertesi akşam dans başladı, o önceki akşam kadar usta değildi. Sonunda bıçakla büyüğe sıra geldi. O gerçekten bıçağı batırdı ve kanlı bıçağı çıkardı. Yarayı ve düşen et parçasını gördüm. Büyücü bu et parçasını doğradı, ateşe pişirmelerini söyledi ve yedi... Bundan sonra şehir çevirmeninin imzasıyla bu zamana kadar bıçağı vücutuna batırmadığını ve şimdi de bunu yapmak niyetinde olmadığını, bıçağı karnına sokup elbiselerinden çıkarıp Yakutlar gibi bizi de aldatmak istediğini yazılı olarak beyan etti. O atalarından eğer bıçakla kendini keser ve kestiği yağ parçasından biraz yerse, yarayı da iyice dağlarsa tehlike olmadığını duymuştu".¹²

Gerçekte araştırmacılar tarafından burada büyücü olarak adlandırılan kişinin şaman olduğu anlaşılmaktadır. Şamanlık bu metinde görüldüğü gibi bir gösteri veya büyü sanatı değildir. Fakat her toplumda olduğu gibi, toplumsal değerleri kendi çıkarları için kullanan kişiler geçmişte Saha Türk topluluğunda da mevcut olmuştur.

Rus araştırmacı S. A. Tokarev, Gmelin gibi araştırmacıların şamanlığa tek taraflı ve ön yargılı yaklaşıklarını ve onları şarlatan saymak için ellerinden geleni yaptıklarını belirtmektedir¹³.

Bu olumsuz örnekleri bir kenara bırakıp şamanın Saha Türk toplumunda üstlendiği görevler üzerinde duralım.

"Şamanları çeşitli nedenlerle çağırırlar: geleceği öğrenmek, kayıp olan bir şeyi bulmak, sağlık istemek için, fakat temelde tedavi amacıyla hastalara çağırırlar. Şaman bütün hastalıkları, fakat çoğunlukla "Yakut" hastalıklarını tedavi eder. Bu tür hastalıklar her şeyden önce gizemli, sınır hastalıklarıdır... daha sonra cinsel hastalıklar: cinsel güçsüzlük, kısırlık, loğusa sitması ve diğer kadın hastalıkları; iç organ hastalıkları: kalp,

¹² Gmelin, Reise durch Sibirien, Göttingen, 1751,, B. II, p. 493- 497. Bu bilgi Seroevskiy , age., s. 608'de yer almaktadır.

¹³ S. A. Tokarev, age., s. 267.

ciger, mide ve bağırsak hastalıkları, çoğullukla insanı bağırmaya ve kendini yerden yere atmaya zorlayan keskin acılar; son olarak her tür yara, çiban, kemik kırığı, baş ağrısı, göz yanması... ve salgın hastalıklar; tifo nöbetleri, ciger ve girtlak iltihapları; veremi de tedavi ederler, fakat bu hastalığı tedavi edilmez bir hastalık kabul ederek sadece ızdıraptarı hafifletmek amacını güderler”¹⁴.

Şaman, saydığımız bu fonksiyonyla bir halk hekimini andırmaktadır. Fakat şaman bir hekim değildir ve tedavi amacıyla herhangi bir nesne kullanmamaktadır.

S. A. Tokarev de şamanla halk hekiminin ortak noktalara sahip olduklarını şu şekilde açıklamaktadır.

“Şaman otçuya (halk hekimi- M. D.) ortaklıklara sahiptir, onların her ikisi hastaları tedavi etmede uzman kişilerdir. Fakat otçu şamandan farklı olarak halk hekimliği alanındaki ilkel bilgilere sahiptir, şamana ise ruhlarla iletişim kurma yeteneği verilmiştir”¹⁵.

Tokarev’i de söylediğim gibi şaman ilk bakışta bir halk hekimini andırsa da tedavi dışında başka fonksiyonlara da sahiptir. Bu fonksiyonların en önemlisi şamanın ruhlarla aracı bir görevde toplumdaki bütün kutlamalara katılmasıdır. Şamanların gömme ve yas törenlerinde temel konumu aldıkları bilinmektedir¹⁶.

Bu görevlerin dışında çocuğu olmayan ailelerin sıkça şamanlara başvurdukları ve şaman aracılığıyla ilahlardan çocuk istendiği görülmektedir.

Bazen şamanın çağrıldığı durumlar oldukça basit nedenlere de dayanabilmektedir. Örneğin ev sahibinin kaymayı tutmuyorsa, kap kaçak sıkça kırılıyorsa, balta gibi ev aletleri nedensizce kayboluyorsa, bu gibi basit nedenlerle de şamanların çağrıldığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir¹⁷.

Toplumun atalarıyla ve saygı duyduğu ruhlariyla iletişiminde baş kişi olan şamanın bu göreve atanmasıyla ilgili sınırlı bilgiler mevcuttur. Şimdi bu sınırlı bilgilerden hareketle şamanlığa geçiş ritüelini tasvir etmeye çalışacağız.

¹⁴ V. L. Seroşevskiy, *age.*, s. 614.

¹⁵ S. A. Tokarev, *age.*, s. 278.

¹⁶ N. A. Alekseyev, *age.*, s. 175.

¹⁷ V. L. Seroşevskiy, *age.*, s. 607.

Başta da belirttiğimiz gibi şamanlık kişinin kendi istemli seçimi değil, ruhlar tarafından seçilmiş olmasınayla bağlantılıdır. Bu yüzden de literatürde şamanlar “seçilmişler” olarak tanımlanmaktadır.

Şamanlığa geçişle bağlantılı törenlerin hazırlık aşamasında şaman tefinin ve tören giysisinin hazırlanması gelmektedir. Şaman tefinin Saha Türkleri arasındaki adı *düngür*'dür. Elips forma sahip olan bu tef inek veya buzağı derisinden yapılır. Şaman kostümünün ise sadece buzağı veya geyik güderisinden hazırlandığı bilinmektedir¹⁸.

Şamanlığa geçişle ilgili törenin daha bu hazırlık aşaması, şamanlığın değerlerini ortaya koymaktadır. Şaman tefinde kasnak olarak kullanılacak ağaç bile ruhlar tarafından şamana bildirilir. Bu ağaç gelecekteki meslektaşını atamak için davet edilen şaman gösterir. Ağaç bulunduğuanda büyük baş bir hayvan kurban kesilir, ağaca onun kanı ve votka serpilir, dualar söylenen ve özenle canlı ağaçtan tef için gereken parça koparılır veya alınır. Bu ağaçın ölmemesi yaşaması gereklidir, eğer o kurur veya birisi tarafından kesilirse o zaman şamanın da öleceğine inanılır.

Burada şamanist dünya görüşündeki ekolojik tavır ortaya çıkmaktadır. Gereksiz yere yok etmemek ve doğayla bütünlüşmiş bir yaşam görüşü, şamanlığın en temel ilkeleri arasında yer almaktadır.

Şaman kostümündeki metal süslemeler ve şaman tefinin metal parçası bir demirciye sipariş edilir. Demirci bu parçaları döver ve onları hayvan kanıyla tavlardır.

Tefin ve kostümün hazırlanmasından sonra yeni şamanın ruhlarını besleme töreni yapılır. Şaman tefi, tef çalmakta kullandığı sopayı, kostümü ve kostümün üzerindeki demir figürleri kanla sıvar. Bu sırada gerekli dualar söylenen, bu dualardaki temel istek ruhların yeni şamana saygılı ve koruyucu yaklaşımı ve onu yeni sahibi olarak kabul etmeleridir.

Atanma töreninin bir sonraki aşaması tecrübe şaman tarafından tefin canlandırılmasıdır. Törenin bu ayrıntısının Sibirya topraklarında yaşayan diğer Türk topluluklarında da olduğu bilinmektedir. Canlandırma töreninin altında yatan neden ise, şaman tefinin şamanın farklı dünyalara gitışinde ona bir binek hayvanı görevi görmesidir. Şamanist inançta şaman tefi şaman için bir binek hayvanı, tefin sopası ise bir kırbaç görevi görür. Tefi canlandırılacak olan şaman yere serilmiş at derisine oturur, kendi tören kostümünü giyer ve yardımcı ruhlarını çağırır. Daha sonra üç

¹⁸ N. A. Alekseyev, *age.*, s. 142- 143.

kez böğürür, sopayla tefe vurur ve yeni seçilen için ruhların ön gördüğü ağaç parçasının özelliklerini söyler.

Daha sonra şaman tefin şamanın istediği farklı dünyalara gidebilecek bir ata dönüştüğünü söyleyerek onun (tefin) düşman şamanlarla ve ruhlarla mücadelede güvenilir bir kalkan olmasını ister. Tef sopasıyla birkaç kez kafasına vurur, tefi yanaklarına, omuzlarına, dizlerine sürer. Daha sonra onu bir kez daha yanaklarına sürek yere koyar.

Burada görüleceği gibi şaman tefi çok farklı fonksiyonları bünyesinde barındırmaktadır. O, güvenilir bir yol arkadaşı olmasının yanı sıra aynı zamanda bir kalkan görevi de görür. Yukarıda tasvir ettiğimiz törendeki şamanın tefi vücudunun bazı noktalarına sürmesi tefle bütünlleşme olarak da düşünülmelidir. Yani meslek sahibi mesleğinin icrası sırasında kullandığı temel aletle bir bütünlük oluşturmak zorundadır.

Şamanlığa geçiş töreni bunlarla sınırlı değildir. Artık ruhlar kişinin tam anlamıyla şaman olup olamayacağına karar vermek zorundadırlar. "Onlar (ruhlar) şaman adayının vücudunu parçalara ayırır, bu parçalar ve adayın kanıyla çeşitli hastalıkların efendilerine ziyafet çekerler... Parçalanma zamanında hasta ormanın kuytu bir köşesinde kendisi için yapılmış ağaç kulübede gizlenir, o ya tek başınadır ya da hiç evlenmemiş gençlerle birlikte kalır. Bu ağaç kulübenin olduğu yer yasak bir bölgedir, oraya kimse gitmesine izin verilmez. Bazan bu törenin çadırda da yapıldığı olur. Bu durumda bir dizi ek kural söz konusudur. Şaman adayını çadırın sağ tarafındaki bir yatağa yerleştirirler. Onun yattığı yerin yakınındaki pencereden hayvan ağılına kadar bir çit çekerler. Buradaki amaç "ayağı olan hiç kimse ve hiçbir şey" adayın yatağının yanından geçmemesidir¹⁹.

Buradaki "parçalanma" süreci soyut bir kavramdır. Şamanda gerçekte fizyolojik bir parçalanma söz konusu değildir. Bu süreç daha sonra şamanlar tarafından anlatılanlardan öğrenilmektedir. Parçalanma süreci içinde şaman bayığın vaziyettedir. Bu süreç üç günle dokuz gün arasında değişebilmektedir. Eldeki verilerden bu süre içinde şamanın bayığın bir durumda olduğu ve ağızından beyaz bir köpük geldiği öğrenilmektedir. Bazı efsanelerden şamanın eklem yerlerinden kanlar boşandığı da anlatılmaktadır.

¹⁹ N. A. Alekseyev, *age.*, s. 118.

Bu süre içindeki en önemli yaptırmı, bu baygınlık süresi içinde şamana hizmet edecek kişilerin “kirlenmemiş”, “karşı cinsle ilişkiye girmemiş” kişiler olmasıdır. Saha şamanlığında şamanın törenlerinin baş katılımcıları her zaman günahsız gençler olmak zorundadır. Ayrıca “parçalanma” döneminde yiyecekle ilgili sınırlamalar da vardır. bazı kaynaklarda bu süre içinde şamana yiyecek veya içecek hiçbir şey verilmediği bildirilmektedir²⁰.

Şamanlarla ilgili efsanelerde şaman adayının vücutunu kesen veya parçalayan ruhların şamanın kemiklerini saydıkları, eğer sayıyı yeterli bulmazlarsa onun akrabalarından birini öldürüp eksigi veya açığı kapattıkları anlatılmaktadır²¹.

Burada şaman olmanın kişinin isteği olmadığını ve yukarıdaki verdiğimiz açıklamada da görüleceği gibi, şaman olacak kişinin yakın akrabalarının bile bundan rahatsızlık duyduklarını belirtmek yerinde olacaktır.

N. A. Alekseyev, “parçalanma” sürecine mitolojik olarak yaklaşmakta ve bu törende eski vücutun ruhlara kurban verildiğini, bunun yerine yeni, doğaüstü güçlere sahip yeni bir vücut oluşturduğunu belirtmektedir²².

Vücutun ruhlar tarafından parçalandığı yeniden oluşturulduğu olarak kabul edilen bu süreçten sonra yeni şamanın tecrübeli bir şamanla birlikte dua etme ritüeli gelmektedir. Artık seçilmiş şaman eski, sıradan bir insan değildir, toplum onun kendileri için, kendilerine yardımcı olmak için ruhlar tarafından yeniden yaratılmış bir insan olduğuna inanır. Böyle bir inanç toplumda şamana duyulan saygıının altında yatan nedenleri çok iyi açıklamaktadır.

Yeniden yaratılan insanın vücutunda diğer insanlardan farklılıklar da olmak zorundadır. Saha Türklerinin inancına göre “parçalanma” sürecinden geçen şamanın vücutu iki farklı özellik kazanmıştır. Birinci özellik, şamanın vücutunda *oybon* adı verilen bir delik veya ara bir bölge oluşur. Bu, şamanın kendine zarar vermeden vücutuna bıçak gibi kesici nesneleri soktuğu yerdır. İkinci özellik ise şamanın karnında *kieli* adındaki yerdır. Şaman tedavi sırasında hastaya yerleşmiş kötü ruhları

²⁰ G. V. Ksenofontov, **Elleyada. Materialy po mifologii i legendarnoy istorii yakutov.** Moskova, 1977, s. 10, 12- 13, 15.

²¹ G. V. Ksenofontov, **age.**, s. 10, 20, 23, 34- 35.

²² N. A. Alekseyev, **age.**, s. 119.

geçici olarak bu boşluğa alabilir veya buradan kendi yardımcı ruhlarını çıkarabilir²³.

Burada da ikinci özellik soyut bir temele sahiptir. Fakat birinci özellik diğer insanlar tarafından tespite edilebilecek bir özelliktir. Daha önce verdığımız ve Gmelin'in şartlanımla suçladığı şaman bu birinci özelliğe sahip olduğunu topluma göstermek istemiştir.

Şamanlığa geçişteki son aşama, yeni şamana bazı bilgilerin verilmesi ve onun yemin töreni niteligidir. Bu törenin temelinde düşsel bir yolculuk yer alır.

“Bu ritüel kostüm ve tefle yapılır. Şaman ve onun öğrencisi Cokuo dağından Çonköydööh Ayaga geçiti boyunca çıkarlar. Bu düşsel yolculukta öğretmen önde ilerler ve gelecekteki şamana “insanlara hastalık veren kaynakların bulunduğu çeşitli dağ geçitlerine giden yolları gösterir”²⁴.

Bu özünde üst dünyada yaşayan ruhlara yapılan yolculuğu anlatır. Cokuo dağı üst dünya ruhlarının barınağıdır. Bu yolculuktan sonra şaman ve yeni şaman alt dünyaya düşsel bir yolculuğa çıkar.

“Yolda şaman yol arkadasına onun vücutunun hangi parçasının bu ruhlara kurban edildiğini ve onların hangi hastalıklara neden olduğunu anlatır. Eğer gelecekteki şamanın vücut parçaları bu ruhlar tarafından yendiye bu gelecekte onun bu kötü ruhlardan ve onların neden olduğu hastalıklardan insanları kurtarabileceği anlamına gelir... orta dünyaya geri dönerler”²⁵.

En son olarak yeni şaman yemin eder: “Zavallıların koruyucusu, fakirlerin babası, öksüzlerin anası olacağım; yüksek dağ doruklarında yaşayan ruhları sayacak, onların önünde vücutum ve ruhumla eğileceğim”²⁶.

Priklonskiy'in yemin olarak nitelendirdiği metnin ilk bölümünde bu özellik söz konusudur. Gerçekte Priklonskiy'in makalesinde on iki paragraftan oluşan ve yaklaşık iki sayfalık bu metinde hemen hemen Bütün saha ilahları sırasıyla anılmaktadır. Bu metin usta şaman tarafından söylemekte ve yeni şaman tarafından tekrarlanmaktadır. Belki de bu metin, şamanlığa yeni başlayacak şamanın aldığı ilk ve son ezber

²³ N. A. Alekseyev, *age.*, s. 121.

²⁴ N. A. Alekseyev, *age.*, s. 120.

²⁵ N. A. Alekseyev, *age.*, s. 120.

²⁶ V. L. Priklonskiy, *age.*, s. 96.

dersidir. Metinde bizim ruh olarak verdiğimiz kelime Rusça'da "demon", yani şeytan kelimesiyle karşılanmıştır.

Metnin niteliğinin daha iyi anlaşılması için buraya kısa bir bölüm almanın yerinde olacağını düşündük.

"... Dağların doruklarında yaşayan üç boyun şeytanlarının hükümdarına, şeytanların şeytanına, onların en güclüsüne, şamanların Sostuganah Ulu- Toyon dediklerine, büyük oğlu Uygul Toyon'a, onun karısı Uygul Hatun'a, onun küçük oğlu Kyakya Çuran Toyon'a, onun karısı Kayakya Çuran Hatun'a ve onların kalabalık ailesine ve hizmetkarlarına hizmet edecek ve onları sayacağım... Bu hastalıklardan ızdırap çekenleri saman rengi kısırak kurban vererek kurtaracağım.

Ulu Toyon'un küçük oğlu Hara Surun Toyon'a, onun oğlu Alban Buray Toyon'a, onun kızı Kis- Salıtay'a ... hizmet edecek ve sayacağım... Onların kaprislerinden insanları kuzguni at kurban vererek kurtaracağma söz veriyorum"²⁷.

Metinden de anlaşılacağı gibi şamanın hangi ilah ve ruhları sayması gereği ve onların merhameti için kurban etmesi gerek hayvanların özellikleri burada tek tek vurgulanmaktadır.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız bu uzun ve yorucu törenlerden sonra yeni şaman artık kendi topluluğunun hizmetindedir. Şamanlığa geçiş törenleri ortak noktalara sahip olsa da bölgelere göre küçük ayrıntılara sahiptir. Fakat ayrıntılar daha çok şekil özellikleyle sınırlıdır. Genel olarak öz aynıdır.

Şamanlıktaki yegane eğitim şamanın şaman olması için gereken törenlerde saklıdır. Yeni şaman, bu tören sırasında kendi vücutunu yiyen ruhları ve hastalıklara neden olanların yaşadığı yerleri öğrenir. O, artık tefiyle ve kostümüyle bütünleşmiş bir şamandır. Ne yazık ki ruhlarla iletişiminde onu hastalıklar, hayal kırıklıkları, bazen Çarlık Rusyası'nın Hristiyanlık propogandası, misyoner araştırmacıların şarlatanlık suçlamaları, daha sonra Sovyet Rusya'nın anti dini propogandası, günümüzde ise hızla değişen bir dünya, bazen akrabalarından birinin ölmesinin suçlusu olarak yargılanma beklemektedir. Bazen korkulup sayılan bazen basit görülüp horlanan başka bir meslek var mıdır?

²⁷ V. L. Priklonskiy, *age.*, s. 96.

ÇANKIRI YARENLİK KÜLTÜRÜ İLE AHİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Bilal ELBİR*

Hatice SARGIN⁺

Ahilik, XIII. yy.da görülmeye başlayan XIX. yüzyıla dek Anadolu'da, Balkanlar'da ve Türkistan'da yaşamış olan Türklerin sanat ve meslek alanlarında yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan, esnaf ve sanatkâr birliklerine verilen bir addır.

Ahiliğe mensup olanlara "ahî" denmiştir. Ahılığın düşünce temellerini yansitan eserler olarak karşımıza çıkan Fütüvvetnâmeler'de fütüvvet anlayışını benimsemiş olanlara "fetâ" dendiği gibi "ahî" ifadesi de kullanılmıştır. Fütüvvet ideolojisi, Ahi Birliklerini büyük ölçüde etkileyen bir yapıya sahip olmasına rağmen fonksiyonları ve gelişimleri farklılık arz etmiştir. Anadolu'da Türkler tarafından kurulmuş bir teşkilat olan Ahilik kurumuna XIV. yüzyılda Anadolu'yu dolaşmış olan İbni Batuta birçok yerde rastlamıştır.

Türklerin Anadolu'ya gelişleri Malazgirt öncesine dayanmakla birlikte Malazgirt Savaşı Anadolu'nun kapılarını Türkler açmıştır. Anadolu'ya gelen ilk Türkler göçeve Türkler olup akıncı özelliği taşımaktaydılar. Orta Asya'dan başlayan Moğol saldıruları binlerce meslek sahibi insanı önüne katarak Anadolu'ya sürüklemeştir. Moğol saldırularından kaçabilen esnaf ve sanatkârların çoğu, Anadolu'ya sığınmıştır. Bu, ikinci büyük göç hareketinde, Anadolu'ya gelen Türklerin çoğunluğunu esnaf ve sanatkârlar oluşturmuştur. Yeni gelen Türkler, hem yerleşik Bizans halkına hem de kendilerini buraya sürükleyen Moğollara karşı teşkilatlanmak zorundaydılar. Asya'dan Anadolu'ya gelen çok sayıdaki esnaf ve sanatkârlara iş bulmak, Bizans sanatkârlarıyla rekabet edebilmek, yaptıkları malların kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre düzenlemek, sanatkârlarda sanat ahlâkını

* Dr., Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü, MANİSA

+ Çankırı Fen Lisesi Edebiyat Öğretmeni, ÇANKIRI

yerleştirmek, Türk halkını ekonomik yönden bağımsız hale getirmek, ihtiyaç sahibi olanlara her alanda yardım etmek gerekiyordu. Bütün bu ihtiyaçlar, dinî-ahlâkî kuralları fütüvvetnâmelerde yer alan bir esnaf ve sanatkâr dayanışma ve kontrol kuruluşunun yani ahiliğin kurulmasına etki etmiştir.¹

Ahilik Kurumu'nun çıkış noktası hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Batılı Doğu Bilimciler (Oryantalistler); Ahiliğin kökenini Arap toplumundaki fütüvvet kurumlarında aramakla birlikte, Anadolu'da ortaya çıkan Ahiliğin, Türklerle özgü bir sosyal kurum halinde gelişliğini kabul etmişlerdir.²

Türklerde önceden beri mevcut olan alplik, ata-babalık, aksakallılık gibi siyasi, askerî, sosyal ve iktisâdî müesseselerin fütüvvet teşkilatı içerisinde yer alması Selçuklular dönemine rastlar.³ Ayrıca Anadolu'da bulunan zâviyelerin en eskileri de Selçuklular dönemde aittir. Aydın'da Ahi Mahmud Zâviyesi, Saruhan'da Ahi Aslan, Ahi Furkan, Ahi Çarpık, Ahi Yahşı, Ahi Yunus zâviyeleri gibi zâviyeler hep Selçuklular döneminde kurulmuşlardır.⁴

XIII-XV. yüzyıllarda Ahilik Kurumu'nun şekillendiği Konya, Kayseri, Sivas gibi şehirlere bakıldığından Hristiyanların nüfus yoğunluğunun fazla olduğu görülmektedir. Buralarda yaşayan Türkler önceleri tüketici konumundayken Ahilikle birlikte üretici konumuna geçmişlerdir. Ahi Birlikleri, sadece esnaf ve sanatkâr birlikleri olarak algılanmamalıdır. Bu birliklerin yapısında dört temel fonksiyon yer almıştır: "Ahlâkî Fonksiyonlar, Dinî Fonksiyonlar, Siyâsî Fonksiyonlar, Sosyo-Ekonominik Fonksiyonlar"⁵

Ahilik, sosyal ve ekonomik hayatın düzenlenmesinde etkili olan bir kurum olup Anadolu'nun sosyal yaşantısının düzenlenmesinde büyük rol oynamıştır. Çok yönlü özellikleri olan Ahilik kuruluşu, esnaf ve sanatkârlıkta önemli bir problem olan üretici-tüketicili ve çıkar ilişkilerini, birbirleriyle sürtüşmeye meydanecek bir biçimde ayarlamıştır.⁶

¹ Cemal Anadol, Türk- İslam Medeniyetlerinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler, Ankara, 1991, s.64.

² Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.1.

³ Ali Torun, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler, Ankara, 1998, s.13.

⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri" Vakıflar Dergisi, C:2, İstanbul, 1942, s.278-386.

⁵ Sabahattin Güllülü, Ahi Birlikleri, İstanbul, 1992, s.94.

⁶ Neşet Çağatay, a.g.e., s.209.

Ahi Birlikleri, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde birçok faaliyette bulunduktan sonra, devletin yapısında meydana gelen bütün bozulmalardan etkilenmiştir. XVIII. Yüzyılda gedikler haline dönüsen Ahilik, 1861 tarihinde ticarette tekel usulünün kaldırılmasıyla etkisini kaybetmiştir. 1912 yılında loncaların ilgasıyla birlikte Ahilik etkileri tamamen ortadan kalkmıştır.

Ahilik çerçevesinde oluşan kültür değerlerinden birisi de Yaran kültürüdür. Yaran kültürü birçok bakımlardan Ahilikle benzerlik gösterir. Ahiliğin kurum olarak en belirgin özellikleri; konukseverlik, yardımseverlik, bir sanat ya da meslek sahibi olmak şeklinde ifade edilebilir. Gündüz tezgâh ve atölyelerde çalışan insanlar, geceleri Ahi zâviyelerinde sosyal ve ahlâkî yönden eğitilir.⁷

Ahilik ve Yaranlığın içerisinde yer alan rütbelere bakıldığından benzerlikler görülmektedir. Yaran meclisleri 24 Oğuz boyunun temsil edildiği büyük başağa, küçük başağa ve 22 yarandan meydana gelmiştir. Çavuş, yaranın hizmetini yerine getiren kişidir, yaran meclisi içerisinde bir yeri vardır. Yaranın oturuş düzeni şu şekildedir: İki başağa arasında, usta yaranlar, küçük başağanın sağında oturanlar kalfa yaranlar, büyük baş ağanın solunda oturanlar çırak yaranlardır. Sahan içi diye bilinen sazendelerin oturduğu yerde de bundan sonraki yaranlar ve çırak olacak yamaklar oturlar. Üç nesil insanı aynı grup içerisinde buluşturup kaynaştırmak, hem nesiller arasındaki kopukluğu kaldırırmak hem de geleceğe sağlıklı bir toplum yapısını taşıma isteğinden kaynaklanmıştır.⁸ Ahilik'te yer alan rütbeler fütüvvetnâmelerde açıklanmıştır. Çobanoğlu Fütüvvetnâmesinde belirtilen üç rütbe karşımıza çıkar: Yiğitlik, ahilik ve şeyhlik. Yiğitlik yola girmeye niyet etmeye, ahilik yola girmeye, şeyhlik menzile ulaşmaya verilen addır.⁹

Ahiliğin ahlâk yapısını teşkil eden üçü açık üçü kapalı olmak üzere altı emir yer almıştır. Fütüvvetnâmelerde yer alan bu emirler Ahilik örgütü içerisinde benimsendiği gibi, yaran teşkilatları tarafından da aynen benimsenmiştir. Sofrası açık, kapısı açık, eli açık olma; gözü kapalı, dili bağlı, beli bağlı olma şeklinde ifade edilen bu altı emir İslam inancı ve Türk töresinin kaynaşması sonucu ortaya çıkışmış olup bu emirlerden yola çıkararak sağlam bir toplum yapısının oluşturulması hedeflenmiştir. Ahi Birlikleri; birbirlerini korumak ve yardımlaşmak, dışarıdan gelebilecek

⁷ Neşet Çağatay, ' Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri' I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, Ankara, 1996, s.35.

⁸ Ahmet Absarılıoğlu, Çankırı'nın Milli Kültür Değeri Yaran, Ankara, 2003, s. 15.

⁹ Neşet Çağatay, a.g.e., s.162.

etki ve tehlikelere birlikte karşı koyabilmek, kendilerinden yardım bekleyenlere karşı ırk ve din farkı gözetmeksizin yardım etmek gibi geleneksel değerlerin yanında “Fütüvvet adabı”na da sıkı sıkıya bağlıdır.¹⁰ Bu özelliğe Ahi Birlikleri bir ahlâk mektebidir.

Ahi teşkilatı içerisinde kadının önemli bir yeri vardır. Ahiliğin kadınlar kolu olan Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) teşkilatını da ilk defa Kayseri’de Ahi Evran hanımı Fatma Bacı’ya kurmuştur.¹¹ Anadolu Bacılarının çalışma alanları daha çok dokumacılık ve örgüçülük alanlarına yönelmiştir. Sanayi sitesinde hanımların bir arada çalıştıkları dokuma ve örgü tezgâhlarının bulunduğu bu dönemlerde Hristiyanlara ihraç edilen halı ve kumaşlarla, bugün bile hayranlık uyandıran Selçuklu dönemi halı ve kilimlerinin bu bacıların dokuma atölyelerinde imal edildiği bilinmektedir. Bacı teşkilatında hanımlar zaruret halinde erkeklerle yan yana ve hayatlarını sürdürdükleri gözlenmekteydi. Bacıyan-ı Rum silah atma, binicilik, atıcılık gibi eğitimlerden de geçirilirdi. 1243 yılında Moğolların Kayseri’yi kuşatmaları sırasında Bacı Teşkilatına mensup hanımların şehrin savunmasında rol aldıları ve bizzat savaşlıklarını rivayet edilir. Ayrıca aynı bacılar manevî ve dini eğitim görmüşler, tarikat törenlerine katılmışlardır. Az önce işaret ettiğimiz iş alanında ve ibadette görülen kadın-erkek karışımı eski Türk kültür ve geleneklerinin bir devamı ve Hoca Ahmed Yesevî’nin ve müridlerinin dini hoşgörüsünün içinde olgunluğunu bulan Müslüman Türkmenlerin yaşayış biçimini göstermektedir. Bu ilişkilerde hiçbir kötü olay meydana gelmemiş, kardeş-bacı, anne-oğul münasebetine benzer ahlaklı, manevî ve hoşgörüye dayanan yakınlık hâkim olmuştur.¹² Yaran kültüründe kadın erkek ilişkisi Ahiliğin izlerini taşımaktadır. Yaranda kadın, eski Türk geleneklerinin devamı olarak erkeğinin yanında yer almıştır. Bununla birlikte yaranda kadın ve erkeğin fonksiyonlarını ifade eden şu atasözü, Çankırı’da söylenenegelmiştir: “Oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi; kız anadan öğrenir sofra düzmemeyi”

Çankırı’da yapılan yaran toplantıları sanatlı bir şekilde döşenmiş yaran odalarında yapılmaktadır. Yaran sohbetleri kiş mevsiminde

¹⁰ A.Gülerman, -S.Taştekil. Ahi Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Etkileri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993, s.55.

¹¹ Mikâil Bayram, Bacıyan-ı Rum, Konya 1987, s.38-39.

¹² Salahattin Dögüş, *Osmanlı Devletinin Kuruluşunda İki Milli Teşekkül: Anadolu Ahileri ve Anadolu Bacıları*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Mart 1998, S: 135, s.15-23.

cumartesiyi pazara bağlayan gece yapılır. Akşama doğru Küçük Başağa'nın yanında çavuş ve ocak sahibi olduğu halde yaran evine gelir ve noksanları tespit edip gider. Toplantıya mazereti nedeniyle katılacak veya geç katılacak yaran, Küçük Başağa'ya daha önce bildirir. Küçük Başağa yaranlardan önce gelir ve odayı kontrol ettikten sonra yerine geçer. Çavuş tarafından yaranların gelişti Küçük Başağa'ya haber verilir. Yaranlar sıra ile peşrev eşliğinde içeri girerler. Sıra ile tek tek yapılan selamlaşmadan sonra Büyük Başağa gelir ve öncelikle Küçük Başağa'ya selam verir. Küçük Başağa selamı aldıktan sonra Büyük Başağa yaranların hepsine birlikte selâm verir. Diğerleri selamı ayakta alır. Herkes tamam olduğunda Küçük Başağa Büyük Başağa'ya "Başağam yaran tamam olmuştur" diye bağırrarak haber verir. Ocağın yandığını temsil eden mumlar yanar. Arkasından pişirilen kahvelerin dağıtıımı Büyük Başağa'dan başlayarak yapılır. Oturuş düzeni vb. hareketlerde Büyük Başağa takip edilir.

Ocağın açıldığını ve sohbetin başlayacağını gösteren akşam havaları çalar. Gelen misafirler içeri alınarak kahve ikram edilir. Arkasından mahalli oyunlara geçirilir. Daha sonra mani satma, samut oyunu, yüzük satma gibi oyunlar oynanır. Arkasından Orta Oyunları oynanır. Misafire kalk-git kahvesi ikram edilir ve hatırları sayılır misafirler Cezayir Havası'yle uğurlanır. İllerleyen saatlerde yemek yenilecektir. Yemekten önce ve sonra elinde ibrik ve leğen, omzunda havlu ile içeri girer çavuş. Önce Büyük Başağa'dan başlayarak sıra ile oturdukları yerden elleri yikanır. Yemeğe oturulduğunda pilav ortaya konulduğu zaman Büyük Başağa çavuşa "Yolumuz yolsuzumuz var mı?" diye sorar. Çavuş ise "Adalettir Başağam" diye cevap verir. Cezalandırılacak kişinin önüne kaşık dikilir. Yemekten sonra Büyük Başağa, bütün yarana "Kalktım" diyerek herkesi ayağa kaldırıp oturtur. Bu birkaç defa tekrar eder. Yemekten sonra hakkında şikayette olan dışarı çıkar ve hakkındaki şikayette söylenilir. Dışarıdaki yaran içeri çağrılır. Yarana hakkındaki şikayette söylenilir ve yaran sağ elini göğsüne kapatarak "Yolumla yoldayım" ifadesi ile verilecek cezaya hazır olduğunu ifade eder. Başağa tarafından genellikle maddi olan bir ceza verilir. Ceza verilen yaranın durumuna göre Küçük Başağa cezanın hafifletilmesini sağlar. Cezaların bir kısmı fakir ailelere yardım şeklindedir. Büyük suç işleyen yaranlar, meclisten çıkarılır. Hatta ili terk etmek zorunda kalırlar.

Arap verme usulü denilen bir usulle daha sonra ocak yakacak kişiler belirlenir. Yaranda "Def ve zilli Maşa"nın adı Arap'tır. Arap verme havası ile sonraki ocağı yakacak kişi belirlenir. Ona arap verilir. Ocak yakma sırası hangi yaranda ise o yaran ve arabı temsil edecek

yaranlar Küçük Başağa'nın önünde halka çevirerek otururlar. Bunlara kahve getirip üç defa kahve onlara uzatılıp çekilir. Kahveleri içtikten sonra ocak yakacak olana arap verilir. Bunların iyi muhafaza edilmesini nasihat eden türküler söylenenir. Haklarını helal etmeleri istenir. Bu nasihat dairesini de takiben bir "Aşr-ı Şerif" okunur. Arkasından hayatı olmayan yaranlar ruhuna Fatiha okuduktan sonra sohbet son bulur. Büyük Başağa birtakım hatırlatmalar yaptıktan "Hayırlı günler" dileyerek meclisi terk eder. Daha sonra Küçük Başağa, Reis ve yaranlar meclisi geldikleri gibi terk ederler.

Ahilik müessesesinin temelini oluşturduğu Çankırı yaranı dostluk, kardeşlik ve yardımlaşma farklı isimler altında devam etmektedir. Dostluk, kardeşlik ve yardımlaşma anlamında kullanılan ahilik ve yaran kelimeleri anlamına uygun çizgi doğrultusunda da içerik yönüyle biraz değişiklik yapılarak günümüzde farklı yerlerde farklı isimler altında devam etmektedir. Esnaf dayanışması olan Ahilik, günümüz, Çankırı yaranında sadece esnaf grupları değil, farklı meslek gruplarından kişiler de bulunmaktadır. Toplum huzurunun devamına yardımcı olmak Ahilikte olduğu gibi yaranda da geçerlidir. Her ikisinde de sosyal ve kültürel yönler ağırlıktadır. Ahilikte de var olan sınıflararası geçişteki düzen, Çankırı yaranında da vardır ve önder seçilen kişi davranışlarıyla örnek kişidir. Ahiler ve yaranlar bilgi sahibi, toplum tarafından sevilen kişilerdir.

Yaran geleneğinde Arap verme sırasında arabı olacak olanlar ve verecek olanlar karşılıklı oturduktan sonra kahveler üç kez uzatılır ve çekilir. Böylece "yaranda yetişen gençlerin nasıl, nerede ne kadar sabretmesi gerektiği öğretilir. Yani usta, çırığına ya da kalfasına neyi emanet etti ise emanete hıyanet etmeden dürüstçe, mertçe, sabırla emaneti bekletebilmeyi, zamanında yerine ulaştırmayı, işi ehline vermeyi ve eşine, dostuna, komşusuna, milletine eli açık olarak ikram edebileceğinin en iyisini ikram etmeyi öğretir ki, bu davranış, fütüvvetnamelerde belirtilen ahiliğin ana davranışlarındadır.¹³

Ahilik teşkilatında giyim kuşam unsuru önem arz eder. Serâvil (Şalvar) ve şedd (kuşak) Ahilik'te giyim kuşamının en önemli parçalarıdır. Fütüvvetnamelerde ahilik teşkilâtına girilmesinden itibaren kişinin hangi tür elbiseleri giyeceği teker teker belirtilmiştir. Ahi'nin elbiselerinin temiz olması gereğine her fütüvvetnamede dikkat çekilmiştir.¹⁴ İbn Batûta

¹³ Orhan Özkan, Çankırı Gelenekleri ve Yaran Kültürü, Çankırı, 2002, s.73.

¹⁴ Mehmet Saffet Sarıkaya, XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç ve Motifler, Kültür Bakanlığı Yayıncılığı, Ankara, 2002, s.160.

Anadolu'da misafir olarak kaldığı Ahi zaviyesinde kıyafetlerle ilgili de bilgi verir. Ahilerin sırtlarında abadan bir libas olduğu, ayaklarında mest olduğu, bellerinin ortasında bir hançerin asılı olduğu belirtilmiştir. İbn Batûta, gençlerin başında bir sarığın olduğunu ve bu sarığın zâviyelerin içeresine girilmesiyle birlikte çıkarılıp daha hoş görünümlü ince ve şeffâf bir takkenin giyildiğini ifade etmiştir.¹⁵ Yaranların ayırt edilebilmeleri için hemen her dönemde tek tip bir kıyafet uygun görülmüş olup milli kıyafet diyeBILECEĞİMİZ GIYİM TARZI SEÇİLMİŞTİR. Ayakta beyaz yün çorap, pantolon yerine giyilen sim veya sırma işlemeli arka tarafı körükülü bir zıvga, üzerine içlik de denilen yakasız renkli gömlek; zıvga üzerine bele sarılan püskülleri bir taraftan sarkan uzun bir kuşak bunların üzerine giyilen sim veya sırma işlemeli cepken başa giyilen fes boyuna ve fes üzerine bağlanan poşudan oluşmuştur. Ne var ki günümüzde bu kıyafetleri temin etmek çok pahalı ve meşakkatli olduğu için beyaz çorap siyah pantolon beyaz gömlek kırmızı kravat renkli veya siyah yelek olan bir giyim tarzı uygulanmaktadır. Bu uygulamalar genelde Çankırı merkezde yenilen yaranlarda daha çok göze çarpar ve her yaranın da içlik, cepken, zıvga, kuşak, ve poşudan oluşan bir mahalli kıyafeti de bulunur. Bu kıyafetleri özel gün ve gecelerde veya reis, küçük başaga, büyük başaga ocaklarında giyerler. Köylerde ve kazalarda yakılan yaran ocaklarında maddi imkânsızlıklar nedeni ile maalesef bu uygulama yapılamamaktadır.¹⁶ Ahi ve yaranların giyim kuşamları genel olarak fütüvvetnâmelerde belirtilen giyim kuşam özelliklerine uysa da farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, ekonomik ve sosyal yapının değişmesiyle ilgilidir.

Anadolu'daki Türk yerleşiminde ahi zaviyelerinin rolü diğer tarikatlardan daha güçlü olmuştur. Üyelerinin meslek sahibi olması ahi zaviyelerinin ekonomik ve toplumsal işlevini arttırmıştır. Ahiliğin özelliklerini yaşatmaya çalışan yaran teşkilatı ekonomik yönü gelişmiş olan bir yapıya sahip değildir. Belli bir bütçesi yoktur. Tamamen eğitim amaçlı, yardımlaşmayı ön plana çıkaran ve kendi imkânlarıyla bu geleneği devam ettiren insanlardan oluşmuştur. Günümüzde sabit yaran evlerinde yaran toplantıları yapılmaktadır. Geçmişte ise yaran toplantılarının mekânları, yaranların evlerinin dönüşümlü olarak kullanılması şeklinde bir ilkeyle tespit edilmiştir. Toplantının masraflarını da sıra ile ikişer yaran tarafından karşılanmıştır. Yani günümüzün esnaf

¹⁵ İsmet Parmaksızoğlu, İbn Batûta Seyahatnamesinden Seçmeler, İstanbul, 1989, s.10.

¹⁶ Ahmet Absarlıoğlu, a.g.e., s. 8.

ve ticaret odaları gibi bütçeli kuruluşlardan değildir. Yaranların fedakârlıkları ile devam eden bir teşkilattır.¹⁷

Ahilik ve yaranda belli bir düzen, belli bir disiplin vardır. Ayrıca ahilik ve yaran içinde yapılan tüm faaliyetlerin bir gayesi vardır. Her ikisinde de sosyal hayatı etkileme özelliği birinci planda olup Türk örf ve adetlerinde olan misafirperverlik, yardım severlik gibi bir takım hasletlerin yaşatıldığı anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra öz kültürümüzü ortaya koyan türküler, maniler tekerlemeler söylenerek mahalli oyunlar oynanıp eğlenilmiştir.

Ahilik teşkilâti, yaran kültürünün temelini teşkil etmiştir. Geçmişimizde çok önemli görevler yerine getirmiş olan, insan yetiştirmeye düzenimizin temel yapı taşlarını bütün yönleriyle araştırıp geleceğimize ışık tutmalarını sağlayabilirsek; daha iyilerini gerçekleştirebilme şansımız olacaktır.

KAYNAKÇA

- 1-**Absarîhoğlu** Ahmet, Çankırı'nın Milli Kültür Değeri Yaran, Ankara, 2003.
- 2-**Albay** Tevfik, Çankırı, Kendisiyle Yapılan Röportajda verdiği bilgiler, 2004.
- 3-**Anadol** Cemal, Türk- İslam Medeniyetlerinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Ankara, 1991.
- 4-**Barkan** Ömer Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri" Vakıflar Dergisi, C:2, İstanbul, 1942.
- 5-**Bayram** Mikâil, Bacıyan-ı Rum, Konya 1987.
- 6-**Çağatay** Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- 7-**Çağatay** Neşet, 'Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri' I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, Ankara, 1996.
- 8-**Döğüş** Salahattin, *Osmanlı Devletinin Kuruluşunda İki Milli Teşekkül: Anadolu Ahileri ve Anadolu Bacilari*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S: 135, Mart 1998.

¹⁷ Tevfik Albay, Çankırı, Kendisiyle Yapılan Röportajda verdiği bilgiler.

9-**Gülerman A.- Taştekil.S.**, Ahi Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Etkileri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.

10-**Güllülü Sabahattin**, Ahi Birlikleri, İstanbul, 1992.

11-**Özkan Orhan**, Çankırı Gelenekleri ve Yaran Kültürü, Çankırı, 2002.

12-**Parmaksızoğlu İsmet**, İbn Batûta Seyahatnamesinden Seçmeler, İstanbul, 1989.

13-**Sarıkaya Mehmet Saffet**, XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetname'lere Göre Dinî İnanç ve Motifler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

14-**Torun Ali**, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler, Ankara, 1998.

AB PROGRAMINA UYUM ÇERÇEVESİİNDE KOBİ'LERİN REKABET GÜCÜ VE KALİTESİNDEKİ ARTI DEĞERLERİ GELİŞTİRİLMESİ ADINA: AHİLİK

Ali ERBAŞI*
Süleyman ERSÖZ**

1. GİRİŞ

Bölgeselleşme dinamiklerinin gelişimi ile uluslar arası rekabete yeni ve önemli açılımlar eklenmiştir. İşletmeler, yörensel pazarlardaki rekabetin yanısıra dış pazarlarda da mücadele etmek durumundadırlar. Böylece işletmelerin rekabet gücü kazanmaları son derece önemli bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslar arası entegrasyon sürecinin yaşandığı günümüz dünyasında, bu yapı içerisinde dahil olabilmenin bir takım kurallar içерdiği şüphesizdir. Milletler bu entegrasyonlara dahil olurken ekonomik ve siyasi güçlerini artırabilme amacını gütmektedirler. Entegrasyonel sürecin ön plana çıkması ile giderek yoğunlaşan ve bilgi ekonomisine dayalı bir kavram haline gelen rekabet, ekonomide ağırlıklı bir yere sahip olan KOBİ'lerin yapısal özelliklerinin daha iyi algılanmasını sağlayarak rekabet güçlerinin artırılmasına yönelik politikaların izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ekonomik yapının %99'unu oluşturan KOBİ'lerin güç artırma yönünde en önemli araç olması da oldukça olağan bir gözlem olmaktadır.

Ülkemizin Avrupa Birliği'ne katılım yönünde yaptığı siyasal tercih göz önüne alındığında; teknolojik değişikliklere ve müşteri tercihlerine süratle uyum sağlayabilen esnek üretim biçimleri, bir başka ifade ile KOBİ'ler ön plana çıkmaktadırlar. KOBİ'ler, esnek üretim yapıları ve yüksek uyum kabiliyetleri ile ekonomide denge unsuru olarak görev yapmaktadır. KOBİ'lerin bu fonksiyonlarını yerine getirmeleri ve Avrupa Birliği pazarlarında rekabet gücünü kazanabilmeleri, şu 4 boyutun

* Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
KIRIKKALE. ali_erbasi@hotmail.com

** Yard. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği
Böl., KIRIKKALE. sersoz40@hotmail.com

varlığı ile mümkün olabilmektedir: Kalite, Müşteri Odaklılık İş Ahlaki ve Girişimcilik... Avrupa Birliği ülkelerinin bu 4 boyutta verdikleri önem 20. yy.'in ortalarında ortaya çıkmasına karşın, Anadolu'da Ahi Teşkilatları'nın aynı boyutları 13. yy.'da barındırdığını görmekteyiz.

Mustafa Kemal Atatürk; "Bir ulusun gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü biliminden, keşiflerinden, gelişmelerinden yararlanalım; ama unutmayalım ki asıl temeli kendi içimizden çıkartmak zorundayız" diyerek konunun önemini son derece açık vurgulamaktadır. Bu çalışmadaki amaç; Türk toplumunun kültüründe yer alan fakat kaybetmeye başladığı bu değerlerin yeniden canlandırılmasının, Avrupa Birliği pazarlarına girecek olan KOBİ'lerin rekabet gücünü kazanmalarını sağlayacağını vurgulamaktır.

2. 13. YY.'DAN 21. YY.'A KALİTE

20. yy.'ın sonlarından itibaren ürün veya hizmet ile bütünleşen bir kavram ortaya çıkmıştır. Kalite kavramı... Tüketicinin her geçen gün şiddetlenen daha iyi arama arzusu, bu kavrama verilmesi gereken önemi gözler önüne sermektedir. Kalite çılgınlığının yaşandığı dünya pazarlarında, bu kavramı işletmenin misyonu olarak görmeyen kuruluşların amaçlarına ulaşması mümkün görünmemektedir. Bu durum, ekonominin can damarı olan KOBİ'lerin, uluslararası bir entegrasyon sürecinde rekabet gücünü kazanmak açısından ne gibi etkenlere yöneleceklerini açıkça ortaya koymaktadır. Dünya ticaretinde bölgesel entegrasyon hareketleri sonucu sunumdaki bollaşma, alıcıları daha zor beğenir hale getirmiş ve kalite, en önemli rekabet etmeni durumuna gelmiştir.

Kalite, ürün veya hizmetin müşteri istek ve ihtiyaçlarına uygunlugudur (Efil, 1999:9). Kalite, müşteri tatminidir (Hand, 1992:39). Bu kavrama verilen önem, günümüzde Toplam Kalite Yönetimi'nin yaygın olarak kullanılması ile sonuçlanmaktadır. Günümüz entegrasyonel pazarları için; ürün ve hizmet kalitesi yeterli olmamaktadır. Yönetimin ve çalışanların kalite anlayışını ve alıcılarına karşı sorumluluk duygusunu içeren kuruluşun örgüt olarak kalitesi de şarttır. Çünkü; alıcıların bekłentisi, hem kaliteli hizmet hem de kaliteli sağlayıcıdır. "Toplam Kalite, bu iki kalite bileşeninin bir araya gelmesidir" (Esin, 2002:3). 21. yy.'da daha da önem kazanmaya başlayan kalite ve Toplam Kalite kavramlarının, 13. yy.'da Ahi Evran tarafından oluşturulan Ahilik

felsefesi ile bir çok boyut itibariyle birebir örtüşlüğü görülmektedir. Ahi Evran'ın ortaya koyduğu kalite anlayışı gereğince, ürünün kaliteli üretilmesi ahlaki kaideler ile örf ve adet kuralları gereğince zorunluluktur.

Her Ahi, belirli bir kalitedeki hammaddeyi kullanmak zorundadır. Bu konuda değişik usullere başvurmak affedilmez bir hata olarak nitelendirilmektedir (Duran, 1996:55). Belirli bir kalite standardının altına düşmek, ahlaki ve vicdani açıdan doğru kabul edilmemektedir.

Ahilikte, esnaf ve zanaatkarlar için gereken hammadde ve malzemelerin alımı, dağıtım, bölüşümü, kullanımı ve üretimin her evresi belli kural ve yöntemlere bağlanmıştır. Hiçbir esnaf istediği gibi mal ya da hizmet üretememektedir (Çağatay, 1981:111).

Ahi Birliklerinde tüm esnaf gruplarına çeşitli görevler verilerek fiyat ve kalite standartları geliştirilmiştir. Örneğin; "ekmekçiler, standart olarak alınan ekmeği narh üzere pak işleyeler, eksik ve çiğ olmaya. Ekmek içinde kara bulunursa ve çiğ olursa, tabanına let uralar; eksik olursa tahta külah uralar veyahud para cezası alalar. Eyle olicak ekmek gayet eyü ve arı olmak gereklidir. Ve sirke ve yoğurda su koymayalar. Su katılmış olub bulunursa, teşhir edeler veyahud tahta külah uralar, gezdireler (Akgündüz, 1996:188-230). Bu kurallara uyulmadığında, örneğin; ekmekçiler, ekmeğin ölçüsünü eksik yaparlarsa 1 akçe cereme vermektedirler (Temur, 1999:49). 1776 tarihli bir narh defterinden ele geçirilen kayıtlara göre; "Ekmekçi unu 1 okka 9 akça (o zamanki para birimi kuruştur. Üç akça bir para, kırk para bir kuruş etmektedir), çörekçi unu 1 okka 10 akça, kaymaklı süffen çanak yoğurdu okkası 6 akça, torba yoğurdu okkası 15 akça" (Esnaf ve San. Od., 1973:47).

Kalitesiz üretime asla tahammül edilmeyen Ahilik felsefesinde, kalitenin kontrolüne de son derece önem verilmektedir. Esnafın denetlenmesi işini Ahi Evran, bizzat gerçekleştirirdi. "Ahi Evran'ın olmadığı dönemlerde esnafı yiğitbaşı denetler, gerekli tetkiki yaptırdıktan sonra olumsuz bir durumla karşılaşsa dükkan kilitlenirdi. Her fırsatı esnafları gezer, yapılan işlerin temizliğini, sağlamlığını kontrol ederdi. Denetim sırasında kalitesiz mal üreten esnafın sağ ayağındaki pabucu, işyerinin damına atılırdı. Herkes, 'Bugün falan ustanın pabucu dama atıldı' derdi. Bu sözler, o ustanın kalitesiz mal ürettiği manasına gelirdi.

Müşterinin zararı da ödenirdi. Günümüzde kullanılan ‘pabucun dama atılması’ deyimi de buradan gelmektedir (Temur, 1999:30).

Osmanlılar zamanında Anadolu’da halkın ekonomik hayatının düzenlenmesinde büyük rol oynayan zaviyelerde, akşam işlerini bitirdikten sonra üyesi oldukları zaviyeye gelen zenaatkarlar, işyerlerindeki üretimin daha verimli, daha ucuz maliyetli ancak kaliteden ödün vermeden, hatta mümkün olduğu kadar daha kaliteli nasıl yapılabileceğini tartışırlardı. Sonuçta ortaya çıkarılan sağlam fikir ve yöntemler uygulamaya konulurdu (Cora, 1990:30).

Ahi Birliklerinde; iç pazarda, hatta bulunduğu yörede tüketiciyi memnun edememiş bir ürünün, dış pazarlarda rekabet etme şansı görülmemektedir. Ahi Evran’ın 13. yy.’da ortaya koyduğu kalite ve kalite kontrol anlayışının, Avrupa Birliği pazarlarında KOBİ’lerin rekabet gücü kazanmaları açısından ne denli gerekliliği açıkça ortadadır.

3. MÜŞTERİ ODAKLILIK

Sürekli değişim gösteren ve yenilenen müşteri istek ve ihtiyaçları, işletmeleri de bu değişimi sıkı bir takibe yöneltmektedir. Böyle bir pazar içerisinde müşteriyi odak noktası olarak görmeyen kuruluşların ayakta kalma şansları oldukça düşük olmaktadır. Pazardaki, rakiplerdeki ve müşterilerdeki son gelişme ve değişimleri takip etmeden, yalnızca içe dönük muhteşem bir üretim, muhteşem bir ürün ile sonuçlanabilir. Ancak yöneticiler, bu muhteşem ürünü satacak müşteriyi, hatta pazarı bile bulamayabilirler. Bu yüzden işletmeler; müşteri odaklı olmalı ve müşteri isteklerini tatmin etme amacını gütmelidirler. Zamanında at arabalarında kullanılan kamçı üretimi yapan bir işletme vardır. Ancak her geçen gün satış hacmi daralmaktadır ve bir müddet sonra hiç satış yapamamaktadır. Firma, satışlarını artırmak için kaliteye yönelikmiş; hatta eskisinden daha da kaliteli ürünler elde etmeye başlamıştır. Fakat satışlarda bir düzellemediğini gören işletmeci, iç denetimle hiçbir yere varamayacağını anlayarak dış denetime yönelikmiştir. Geç kalınmış dış denetimin sonuçları çok acı olup işletme, piyasada hiç at arabası kaldığını farketmiştir. Yalnızca kaliteli üretim, ne üretimeceği bilinmediğinde hiçbir anlam ifade etmemektedir. Bir başka ifade ile; kalite, hareket noktası müşteri olan sistematik bir süreçtir.

Ahi Birlikleri, hangi üründen ne kadar üretileceğini müşteri istek ve ihtiyaçlarına göre belirlemektedir (Ekinci, 1991:105). Ahi Baba, pazar içerisinde çeşitli tetkikler yaparak pazardaki müşterinin ne tür ve ne miktar ürüne ihtiyaç duyduğunu belirlerdi. Bu durumu zaviyelere taşır ve tüm esnaf kitlesine duyururdu. Bununla beraber esnaflar da müşterilerle birebir görüşmeleri sonucu elde ettikleri bilgileri dile getirirdi. Sonuçta, bu konular zaviyelerde tartışılarak belirli kararlar alınırıldı. Ahilik felsefesine göre, pazar içerisinde istenmeyen ve arzu edilmeyen bir ürünün üretimi yalnızca israftan ibarettir. Bu durum, ahlaki ve vicdani sorumlulukla uyuşmamakta olup arzu edilen pazar yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Günüümüz modern yönetim anlayışlarında kullanılan ‘Müşteri Odaklılık’ kavramı ile Ahilik felsefesinde kullanılan ‘Müşteri Veli nimetimizdir’ kavramının ifa ettikleri anlamlar eşdeğerdir.

Avrupa Birliği entegrasyonuna uyum çerçevesinde, ülkemiz KOBİ'lerinin, bu pazarlar içerisindeki tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının belirlenerek bu doğrultuda ürün veya hizmet üretimine yönelikleri, bu şekilde Ahi Evran'ın dış denetime verdiği önemi örnek almaları son derece rasyonel bir davranış olacaktır.

4. İŞ AHLAKI

Günümüz iş dünyasında insanlar, ürün veya hizmetten önce muhataba önem vermektedirler. Bu durum, güven duygusunun ne denli önem taşıdığını açıkça vurgulamaktadır. Güvenilir bir firma olabilmek, ahlaka dayanan bir çalışma anlayışı ile mümkündür. “Ahlaki iflas eden bir toplumun payidar olduğu tarihte görülmemiştir” (Demir, 2000:65). Bir başka ifade ile, “hangi çağda ve yerde olursa olsun, toplumda en önemli konu, o toplumun sosyal ve ekonomik durumunun ahlakla bütünlüğe yükselmESİDİR” (Çağatay, 1983:5).

Güven duygusunun ön plana çıktığı günümüz pazarlarında iş ahlakına verilen önemin, Ahi Birliklerinde de ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu birliklerde “Malın kalitesiz-çürükl-ayıplı üretilmesi yasaktır. Para hırsı olmadığı için, çok para kazanmak amacıyla ucuza mal etme gibi zayıf bir iktisadi ahlak geleneği yoktur” (Gülvahaboğlu, 1991:261). ‘Çok fazla üretmek’ yerine ‘çok kaliteli üretmek’ anlayışının hakim olduğu Ahilik felsefesine göre en iyi güven duygusu, satışlarla değil; ahlaki değerlere verilen önemle öneşlenmektadır.

Ahi Evran'ın ortaya koyduğu iş ahlakı gereğince, malın kaliteli hale getirilmesi için harcanan zaman ve materyallerin hiçbiri uzun dönemde maliyet olarak algılanmamalıdır. Buna göre kalitenin getirisi, kısa dönemde kaliteye ulaşma maliyetlerini etkisiz hale getirmektedir. Bunun yanısıra, kalitesizliğin maliyeti, söz konusu maliyetlerin genel olarak çok üzerinde olmaktadır. Kalitesizlikten doğan kayıplar, bir kuruluşun rekabet şansına kendi eliyle yarattığı engelleri ifade etmektedir.

Ahilikte mal, servet ve sadece kazanç için çalışmak hiçbir zaman kendi başına bir anlam taşımaz. Bunlar, ancak kendinden üstün bir gayenin gerçekleşmesine vasıta oldukları takdirde bir değer ifade ederler. Para kazanmayı gaye haline getirmek Ahilik düşüncesine terstir. Çünkü, vasıta olan para, gaye haline gelirse, gaye olan ahlaki değerler de vasıta haline gelir ki, bu durum son derece ahlaksız bir dünya görüşünün temeli olur (Poyraz, 1996:143).

Ahilikte, çalışan herkes kazancıyla yaşamaya alışmıştır. Üretmeden üleşmek mümkün olmadığı gibi, gayri ahlaki bir usulle para kazanma ve bu şekilde zengin olma yoluna sapılmamıştır. Zenginle fakir arasında önemli bir fark oluşmamış, toplumun büyük bir kısmı orta sınıfı teşkil etmiştir. Bu yüzden Ahiliği, yalnız esnaf ve sanatkarlar örgütü olarak görmek doğru olmamaktadır. Ahiliği, toplumun bütün katmanlarında sosyal hayatı düzenleyen bir kurum olarak tanımlamak gerekmektedir (Demir, 2000:69).

Ahilik örgütü sayesinde Osmanlı toplumu kültürel bir şahsiyet kazanmıştır. Bu dönemde Osmanlı esnaf ve sanatkarlarının ticaret ve sanat ahlakı bütün dünyada ün salmıştır. Bu nedenle bir Avrupalı Osmanlı ülkesine seyahat edeceğİ zaman kendisine daima "Türk tüccarı ile alış-veriş etmesi" söylenirdi (Bozanoğlu, 1986:28).

İş ahlaklı, bir işi yapılabilecek en iyi şekilde yapmaya çalışmayı ifade eder. İşe verilecek önemi ve iş ahlakının ne denli önemli olduğunu şu söyleşi çok açık bir şekilde göstermektedir: "Okullarda uzun yıllar öğrendiklerimden ayrı bir şey öğrendim: İnsan, önündeki iş içinde kendini kaybedebilmeli. Yaptığı iş, ancak o zaman mükemmel olur. Gerçek başarıya ulaşabilmek için bundan başka sıhırli bir yol yoktur" (Zweig, 1996:18).

Günümüz KOBİ'lerinin Avrupa Birliği pazarlarında rekabet gücü kazanmak açısından, unutulan ahlak değerlerine uygun bir çalışma görüşünü benimsemeleri gerekmektedir. Bu anlayışın benimsenmesi iktisadi sebeplerden ziyade ahlaki zorunluluklardan dolayı elzemdir. Çünkü iktisadi hayatı, ancak bu anlayış sayesinde ahlaki bir mahiyet vermek mümkün olabilmektedir.

5. GİRİŞİMCİLİK

Girişimcilik, üretim faktörlerinden en önemlisi kabul edilen, olmadığından diğer üretim faktörlerinin hiçbir anlam ifade etmediği bir kavramdır. KOBİ'lerin girişimcilik ruhlarını daha da artırmaları, rekabet güçlerini artırmaları açısından son derece önemlidir. KOBİ'ler, bu ruha sahip olma noktasında yine tarihteki uygulamalardan yararlanabileceklerdir.

Ahilikteki girişimcilik kültürü, Osmanlı Devletinin dış pazarlardaki gücünün yapı taşını oluşturmaktadır. "Özellikle debbağ (derici) esnafları meşin ve bilhassa sahtıyan (işlenmiş deri) imalatında bütün Avrupa'da çok aranan ve benzeri yapılamayan mamulleri ile ün yapmışlardır. Türk esnaf örgütlerinin en güçlü ve tipik örneklerini yansitan debbağlar, meslek kalitelerini XIX. yy.'ın başlarına kadar titizlikle koruyarak üstünlüklerini sürdürmüştür. Hatta debbağ esnafları, Avrupa'da karşılığına çıkarılan korumacı gümrük duvarlarını aşarak ihracat yapabilmişler ve özellikle de sarı ve kırmızı deride rakipsiz kalmayı başarmışlardır. Batıya ihracatı XV. yy.'a kadar geriye giden bu mamullerde dış talep o kadar aşırı olmuştur ki devlet iç Pazar ihtiyacını karşılayabilmek için ihracatta miktar kısıtlamasına ve hatta zaman zaman tümü ile yasaklamalara başvurmak zorunda kalmıştır" (Bayraktar, 1984:130). Özellikle XV. ve XVI. yy.'lardaki Osmanlı sanayiindeki gelişmeler göze çarpmaktadır. Fransız Kralı'nın Osmanlılardan borç para ve askeri yardım istemesi, Kraliçe Elizabeth'in Türklerin yün boyama teknığını çalmak ve İngiltere'ye Türk işçilerini kaçirmak amacıyla İstanbul'a ajanlar göndermesi gibi örnekler, Osmanlı Devleti'nin anılan çağda göre oldukça ileri olduğunu gözler önüne sermektedir (Hamitoğulları, 1981:774). Anılan dönemlerdeki esnaf ve zenaatkarların rekabet güçleri, sahip oldukları girişimcilik kültürü ile sağlanabilmistiştir.

Ahi Birliklerinin en önemli özelliklerinden biri de Ahilik düşüncesine uygun şekilde iktisadi hayatın düzenlenmesi için bir araç

olarak kullanılmak üzere kurulan ve işletilen orta sandıklarıdır. Bu sandıklar; evlenme, doğum, hastalık, işsizlik ve ölüm gibi sosyal risklere karşı üyelerine ve/veya bunların aile bireylerine aynı ve nakdi yardımlarda bulunan dayanışma sandıklarıdır (Tuncay, 1988:39-40). Ayrıca bu sandıklar, ihtiyaç duyan esnafa ödünç para vererek onları tefecilerden korumuştur (Saymen, 1953:1071-1072). Sandık gelirleri; esnaf bağışları, yamaklıktan çıraklığa, çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa yükselirken ödenen bir nevi terfi harçları, teşkilata ait mülk gelirleri ile haftada veya ayda bir esnafın mali gücüne (satışın belirli bir yüzdesi) göre toplanan paralar olmuştur (Ekinci, 1991:36; Talas, 1953:70-71; Dilik, 1972:24).

Ahi Evran, liderliğini yaptığı 32 meslek dalını deri işleri, ağaç işleri, maden işleri şeklinde azaltarak her bir meslek dalı için birer sandık kurmuştur (Soykut, 1971:128). Orta sandıkları, küçük esnaf ve zenaatkarların rekabet gücünün korunması amacıyla kullanılmış ve küçük sermayeler değerlendirilmiştir. Bugün, bir çok finansman mekanızması ile sağlanmak istenilen bu güç, o dönemlerde Ahi Evran'ın kurduğu orta sandıkları ile sağlanmaktadır. Orta sandıklarında biriken fonlar ile, pazarda yapılan proaktif tetkikler sonucu pazarın ihtiyaç duyduğu ürünlerin üretimi ve varolan ürün kalitesinin artırılması amaçlanır. Girişimcilik ruhuna sahip olmasına rağmen yeterli sermayesi bulunmayan bireylere destek olup onları teşebbüse yönlendirmek için yardımlar yapılmıştır. Bu sayede günümüzde KOBİ'lere verilen teşvik kredilerinin, tarihteki ilk uygulanışının Ahilerde olduğunu görmekteyiz. Yapamayacağı bir girişim üzerine destek almış ve bu işe girişebilmiş bireyin ticari ahlak yönünde ve düsturunda ilerleyerek sahip olduğu girişimcilik ruhunu ortaya çıkarması sağlanmıştır. Bu sinerjinin ortaya çıkardığı motivasyon, tüketicinin ve üreticinin korunması açısından son derece önem kazanmaktadır.

Ahilik felsefesinin KOBİ'lere verdiği önemi gözden kaçırmak mümkün değildir. "Orta sandıkları vasıtasıyla esnafa lazım olan hammadde teşkilat tarafından satın alınarak üyelerine dağıtıldırı. Bu sayede, karaborsa ve farklı fiyat oluşumlarının önüne geçilmiş olur ve esnaf, tüccarın insafına terkedilmezdi. Satın alınan malın bedeli orta sandığından ödendikten sonra taksim işlemi yapılır ve malların bedelleri esnaftan toplanır" (Ekinci, 1991:37).

21. yy. dünyasında kaybedilmeye başlanan girişimcilik kültürünün, günümüz KOBİ'lerine Ahilik anlayışı ile aşılabilirliğini düşünmektediriz.

6. SONUÇ

Bölgesel bir entegrasyon programına uyum sürecinin yaşandığı ülkemizde, bu pazarlara girdikten sonra güçlü olabilmenin yolu iyi bir hazırlıktan geçmektedir. Global bir köy haline gelen dünyada, ekonomik anlamda KOBİ'lerin yeri ve önemi yadsınamaz. Avrupa Birliği bölgeselleşme sürecinin başlaması ile birlikte rekabet etkinliği ve uyumunun ancak küçük işletmelerle sağlanabileceğini düşünmektediriz. "Downsizing" denilen anlayışa göre büyük işletmeler, piyasada gördükleri fırsatları doğrudan kendileri değil, kurdukları küçük işletmeler vasıtasiyla değerlendirek toplam riski azaltmaya çalışmaktadır. Bu olgu, günümüzde KOBİ'lere verilen önemi artırmaktadır. KOBİ'lerin ekonomiye sağladıkları dinamizmin daha da yaygınlaşarak, katma değerin Avrupa Birliği standartlarına ulaşılabilmesi için 4 olgunun benimsenmesi ve yaşatılması gerekmektedir.

Tam kaliteli, müşteri odaklı ve iş ahlakına dayalı girişimlerin varlığı Avrupa Birliği'ne girişte en temel rekabet stratejileri olarak kullanılabilecektir. Bu 4 olgunun ülkemiz KOBİ ve insanlarına en kısa sürede aşılabilir olması, yalnızca Ahi Evran'ın kurduğu değerler çerçevesinde oluşturulacak yapı ile mümkün olabileceğiktir. Avrupa Birliği pazarlarına hazırlanan günümüz KOBİ'lerinin rekabet güçleri, tarihteki bu değerlerin ön plana çıkarılarak geliştirilmesi ile artırılabilecektir.

KAYNAKLAR

Akgündüz, A., Osmanlı Kanunnameleri, C. 2, 1996

Bayraktar, M. Faruk, İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları No:6, İstanbul 1984

Bozanoğlu, H., Sempozyum Açış Konuşması, Ahilik ve Esnaf, İstanbul 1986

Cora, İ., Ahilik Örgütünün Osmanlı Toplumundaki Yeri ve Ahilik Örgütü İlkelerinin Günümüz Esnaf ve Zenaatkarlarına Uygulanabilirliği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yön.-Org. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990

Çağatay, N., Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1981

Demir, G., İş Ahlakı, Standard Dergisi, TSE Aylık Yayın Organı, Sayı: 467, Kasım 2000

Dilik, S., Türkiye'de Sosyal Sigortalar, İkinci Basım, Ankara 1972

Duran, B., Weberyen Yaklaşımıla Ahilik Kurumunun Değerlendirilmesi, I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Semp. Bild., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996

Efil, İ., Toplam Kalite Yönetimi ve ISO 9000 Kalite Güvence Sistemi; Alfa Yayın No:608, Bursa 1999

Ekinci, Y., Ahilik, Sistem Ofset Baskı, Ankara 1991

Esin, A., ISO 9001:2000 Işığında Hizmette Toplam Kalite, Metu Press, Ankara 2002

Esnaf ve San. Od., Cumhuriyetin Ellinci Yılında Esnaf ve Sanatkarlar, Güneş Matbaacılık, Ankara 1973

Gülvahaboglu, A., Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik, Memleket Yayınları, Ankara 1991

Hamitoğulları, B., Çağdaş İktisadi Sistemler, SBF Yayınları, Ankara 1981

Hand, M., Total Quality Management: Quality Management Handbook, Professional Management Series, Oxford 1992

Poyraz, O., Ahi Örgütleri, I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozium Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996

Saymen, F. Hakkı, Türkiye'de Sosyal Sigortaların Gelişme Hareketleri ve Yeni Temayüller, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Sayı:3-4, İstanbul 1953

Soykut, Refik H., Orta Yol Ahilik, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Eğitim Yayınları, Ankara 1971

Talas, C., Sosyal Güvenlik ve Türk İşçi Sigortaları, Ankara 1953

Temur, E., İktisadi ve Ahlaki Kurum Ahilik, Mavi Ofset Baskı, Ekim 1996

Tuncay, A. Can, Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Dördüncü Basım, İstanbul, 1988

Zweig, S., İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar, Çev: Kasım GÜLEK, 1996

AHİLİK SİSTEMİNİN YÖNETSEL SONUÇLARI

-Bugün İçin Alınacak Dersler-

Ramazan ERDEM*

1. Giriş

Türkiye'deki yönetim ve örgütlenme modellerine bakıldığından, bunların daha çok gelişmiş ülkelerin özellikle Anglo-Sakson kültürünün ürünü olduğu görülmektedir. Bunun bir çok nedeni olabilir ancak bu durum aynı zamanda Batı karşısında ülke insanının kompleksini de yansımaktadır. Batı kaynaklı teknik ve modeller yerel olanlara göre daha çabuk kabule hazırlıdır ve caziptir. Ancak özellikle sosyal bilimlerdeki uygulamalar için, başka kültürlerden alınan modellerin hiçbir kültürel kritiğe tabi tutulmadan farklı bir ortamda uygulanmaya çalışılmasının sebep olduğu sorunlar da bulunmaktadır. Çünkü her kültürü diğerinden ayıran bir çok faktör vardır. Bu bağlamda Türk kültürü içinde şekillenmiş ve bir dönem başarılı sonuçlar elde etmiş olan Ahilik sisteminden alınacak dersler, Batı kaynaklı sistemlerden daha fazladır.

Bu konuda ilginç bir anekdot şu şekildedir: Devlet eski bakanlarından Yusuf Bozkurt Özal'ın bir hatirasında, Türk Milli Eğitim Bakanı'nın Alman meslektaşına, "sizin burada uyguladığınız meslek eğitimini biz de Türkiye'de uygulamak istiyoruz" talebine Alman Bakanın, "Biz bu eğitimi Ahilik'ten aldık" şeklinde cevap verdiği yazılmaktadır (*Doğan, 2003*). Bu durum aslında Türk insanının içinde bulunduğu çelişkinin bir ifadesidir. Türk kültürü içinde şekillenmiş geçmiş uygulamaların önemini anlamak için bunların yeterince araştırılması, tanıtılması ve sahip çıkılması gereklidir.

Ahilik, 13. Yüzyılda Anadolu'da birtakım sosyo-ekonomik zorlukların sonucu olarak ortaya çıkan Türkler özgür bir teşkilattır. Kökenleri kimi zaman benzer bazı teşkilatlara dayandırılmaya çalışılsa da; Ahilik esas itibariyle Türk kültürünün bir ürünüdür. Nitekim Türk

* Dr., Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, ELAZIĞ.
raerdem@yahoo.com

toplumunun dini, ahlâki ve kültürel değerleri, siyasi felsefesi ve sosyo-ekonomik anlayışı bu teşkilatın kuruluşunda etkili olmuştur (**Gülerman ve Taştekil, 1993**). İcra ettiği fonksiyon itibarıyle sosyal, siyasi, ekonomik ve dini yönleri bulunan Ahilik sistemini sadece bir esnaf birliği olarak görmek yanlış olur. Bu yazıda Ahilik sisteminin yönetsel sonuçları, günümüzün etkili yönetim anlayışları bağlamında tartışılacaktır.

2. Bir Yönetim Modeli Olarak Ahilik

Ahilik kurumunun örgütlenme biçimini, fonksiyonları, işleyişi, ilkeleri ve çalışma biçiminden yönetsel açıdan bazı çıkarsamalar yapmak mümkündür. Konu ile ilgili literatür taranarak, Ahi birliklerinin örgütlenme biçimini ve uygulamalarından yönetsel olarak alınacak dersler 6 başlık altında incelenmiştir. Bunlar;

- Katılımcı ve demokratik örgütlenme,
- Müşteri memnuniyeti,
- Üretimde kalite ve standartlaşma,
- Uzun vadeli istihdam ve gelişim,
- İşbirliği ve dayanışma,
- İş ahlaklı, başlıklarından oluşmaktadır.

2.1. Katılımcı ve Demokratik Örgütlenme

Günümüzde katılımcı ve demokratik yönetim şekli hem ülke düzeyinde hem de örgütsel bazda en ideal yönetim biçimini olarak gösterilmektedir. Gelişmiş ülkelerin demokrasilerinde örgütlü sivil toplum önemli bir yer edinmektedir. Ahilik sisteminin hem kendi içindeki örgütlenme biçiminin hem de toplumsal rolünün demokratik ve katılımcılık adına önemli unsurlar içerdiği söylenebilir.

Ahilik, Anadolu'nun hemen hemen şehir ve kasaba, hatta köylerine kadar uzanan bir örgütlenme yapısına sahipti. Bu yerleşme birimlerinde her sanat kolu için ayrı birlikler kurulurdu. Bir meslekte ayrı birlikler meydana getirmek için yeterli sayıda esnaf ve sanatkârın bulunmadığı yerleşim merkezlerinde ise, birbirine yakın meslekten kişiler bir araya gelirlerdi (**Gülerman ve Taştekil, 1993**). Bu da Ahilik örgütlenme biçiminin belli zümrelerin elinde olmaktan öte tabana yayılmışlığını göstermektedir.

Ekinci (1989)'ye göre, Ahi birlikleri yönetiminde görev alanlar seçimle işbaşına gelirlerdi. Seçimlere katılacak olanlarda, o görevin gerektirdiği özelliklerin dışında herhangi bir şart aranmazdı. Ahilikte

idari görevlerin belirli grupların tekeline verilmemesi esasti. Esnaf kolu yöneticilerinin seçimlerinde sadece o meslekten ustaların oy hakkı bulunurdu (**Gülerman ve Taştekil'den, 1993**).

Ayrıca Ahilik birlikleri, yönetim kurulu ve büyük meclis olmak üzere iki kurul tarafından yönetilirdi (**Demir, 2001**). Kurulların oluşumunun, Kethuda denilen yönetim kurulu başkanlarının seçiminin günümüz demokratik seçim uygulamaları ile paralellik gösterdiği söylenebilir (**Gülerman ve Taştekil, 1993; Demir, 2001**).

2.2. Müşteri Memnuniyeti

Müşteri odaklı yönetim ve üretim şekilleri bugünün popüler tekniklerindendir. Bu anlayışa göre ürünün standardını müşteriler belirler. Bugün hemen hemen bütün örgütsel uygulamalarda uygulanmaya çalışılan toplam kalite yönetimi felsefesi içinde müşteri iç ve dış olmak üzere iki kategoride değerlendirilmektedir.

İç müşteri, üretimi yapanlar yani kurumda çalışanlardır. Üründe kaliteyi yakalamak için iç müşterilerin tatmini ve ihtiyaçlarının karşılanması önemlidir. Ahilik sisteminde, birliklerde çalışan usta ile çıraklar arasında, bugünün doğu yönetiminde “paternalizm” adı verilen baba-oğul ilişkisi görülmektedir. **Demir (2001)**’in şu ifadeleri Ahilik sisteminde çalışanlara verilen değeri anlatmaktadır: *“İsyeri sahibi olan usta, çırak ve kalfasının ihtiyaçlarını şefkatle karşılar ve onların diğer sıkıntılarının çözümünde yardımcı olurdu. Çırakların ve kalfaların yetişmesi için sanatla alakalı tüm bilgileri onlara öğretirdi. Kalfalıkta ustalığa geçişte tüm masrafları ödeyerek tören yapılmasına, eğer ihtiyaç varsa o iş dalında dükkân açmasına da yardımcı olurdu”*.

Dış müşteri kavramı ise bir kurumun hizmetinden yararlananlar veya ürettiği ürünü kullananlardır. Bugünün dünyasında “müşteri velinimetimizdir” anlayışı yeniden keşfedilmiştir. Tüm hizmetlerde ve üretimde “müşteri odaklı” bir anlayıştan uzak uygulamalar başarılı olamamaktadır. Ahilik sistemi içindeki özdenetim sayesinde müşterilerin hakları korunmuş, belirlenen kalite ve standartların altında ürün satanlara cezalar verilmiştir.

2.3. Üretimde Kalite ve Standartlar

Üretimde standartlara uygun kaliteli mal üretebilmek için, üretimde ilişkin tüm süreçlerin hatadan arındırılmasını önemlidir. Geleneksel Batı tarzı üretim sisteminde kalite kontrolü son çıktılar üzerinde yoğunlaşırken, sıfır hatayı hedefleyen Japon üretim sisteminde tüm süreçlerde kalite kontrol altında tutulmaktadır. Böylelikle hataya

rastlanıldığı anda düzeltme imkanı bulunmaktadır (**Erdem ve Kocabas, 2004**).

Ahilik sistemi içerisinde de “pabucun dama atılmaması” için mümkün olduğunda hatasız üretim yapmak mecburiyeti vardır (**Şimşek, 2002**).

Ahi birliklerinin ortaya koydukları ilkeler daha sonra bu alanda hazırlanan kanunnamelerin, tüzüklerin temelini oluşturmuştur. Esnafın meslek ve sanatları için gerekli hammadde alımı satımı, bu hammaddelerin işlenmesi, işlendikten sonra alınıp-satılması süreçleri (işlemleri), tüzükler ve narh ayarlamaları ile kontrol edilmektedir (**Niray, 2002**). Ahilik sisteminde kalite ve standartlara verilen önem sebebiyle Toplam Kalite Yönetimi ile ortak özellikler taşıdığı ve bu iki anlayışı kıyaslayan kitaplar ve makaleler yazıldığı görülmektedir. Bu konuyu, Prof. Muhittin Şimşek'in “TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: Ahilik” adlı kitabı detaylı olarak incelemektedir.

2.4. İşbirliği ve Dayanışma

Ahi birliklerinin kuruluş sebepleri arasında Bizans tüccarlarına karşı ayakta durabilmek de bulunmaktadır. Bu nedenle konjonktürel olarak da Ahilik sisteminde işbirliği ve dayanışma gerekliliği olmuştur.

Tarus (1947)'a göre, Ahilik teşkilatının başlica amacı, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma düşüncesinin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasıdır. Yoksula, yabanciya, garip ve misafire sofra kurup onu beslemek ahiliğin temel kurallarını oluşturan ve ideolojisini karakterize eden hususlardandır (**Şen, 2002'den**).

Ahiler çatışmacı değil, dayanışmacı bir ruh yapısına sahiptirler. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi münasebetler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak ahi birliklerinin başta gelen amacıdır (**Şimşek, 2002**). Bu amaçla “orta sandıkları” oluşturulması ve ahi teşkilatına ödenen aidatlar bu sandıklarda biriktirilerek teşkilat üyeleri için evlenme, doğum, hastalık, ölüm gibi hallerde kullanılması; esnafa sanat ahlaklı, hedefler, gelenekleri, töre ve nizamının öğretilmesi; ahiliğin önemini ve sosyal yönünü ortaya koymaktadır (**Niray, 2002**).

Ahilik sisteminin bu toplumsal dayanışma fonksiyonunun yanında işyerlerinde çalışan yamak, çırak, kalfa ve usta arasında koordineli ve hiyerarşik bir ekip çalışması olduğu söylenebilir. Daha önce de vurgulandığı gibi çalışanlar arasında baba-oğul, ağabey-kardeş ilişkileri kendini göstermektedir. Günümüz toplam kalite yönetimi felsefesi

çerçevesinde takım çalışmasının ayrı bir yeri vardır. **Alarid ve Minwang (1992)**'nın Japon yönetiminin başarısını överken yaptığı tespitler şu şekildedir: "Japonlar için şirket ikinci bir ailedir. Yönetim bir baba ya da bir büyük kardeş rolünü üstlenirken, çalışanlar da çocuk ya da genç delikanlı rolünü üstlenmektedirler. Çalışanlar ailelerine bağlılıklarını göstermek için çok sıkı çalışmaktır ve işbirliğine gitmektedirler".

Yine Japon yönetim sisteminde çalışanlar tüm sosyal çevreleri ile beraber ele alınmaktadır. Halbuki geleneksel Batı yönetim anlayışında örgütlerde kişisel çalışmalar öne çıkmakta ve insanlar da diğer ailevi ve sosyal yönleri ile ilgilenmeden sadece işyerindeki durumu ile değerlendirmektedir. Ahilik sisteminde, ustaların çalışanların iş dışında da tüm ihtiyaçları ile ilgilenmeleri, onlara bir baba gibi yaklaşmaları Japon yönetimi ile benzer yönlerinin olduğunu göstermektedir.

2.5. Uzun Vadeli İstihdam ve Gelişim

Ahi birliklerinde çalışanların teorik destekli (örneğin toplantılarda verilen ahlaki öğretiler) ve uygulama ağırlıklı bir eğitimle yetiştirildikleri ve uzun vadeli bir istihdam politikası ile çalıştırıldıkları söylenebilir.

Kişiler meslek hayatına 10 yaşında bir işyerinde yamakkılı yaparak başlamakta ve iki yıl sonra çıraklık kademesine yükseltilmektedir. Çıraklık dönemi de mesleklerde göre değişmekle birlikte genel olarak yaklaşık üç yıl sürmektedir. Sürenin sonunda yapılan sınavlarla kalfalığa yükseltilen çıraklar, üç yıl da kalfa olarak çalışmaktadır. Kalfalar ortaya koydukları kendi sanat koluna ilişkin eserlerini zaviyede toplanan ustaların oluşturduğu kurula sunar ve onay alırsa ustalığa yükseltilir (**Gülerman ve Taştekil, 1993; Demir, 2001; Ecer, 2001; Şimşek, 2002**). Tüm kademe geçişleri ciddi seremoniler ile desteklenmektedir.

Bu uygulama Ahilik sisteminde uzun vadeli istihdam, terfi ve değerlendirme sistemi olduğunu göstermektedir. Bu gün klasik Batı yönetimi ile Japon yönetimi arasındaki farklılıklardan birisi de istihdam süresi, terfi ve değerlendirme sistemidir. Ahiliğin uzun vadeli eğitim, gelişim ve istihdam yönü bu gün etkililiğini ispatlamış Japon yönetim anlayışına benzer olduğu görülmektedir.

2.6. İş Ahlâkı

Çalışmayı, ibadeti ve dürüstlüğü bir bütün olarak ele alan, esnaf ve sanatkârlığın gelişmesini amaçlayan bir sistem olarak değerlendiren Ahilik, ahlâka büyük önem vermiştir. Ahiliğin ahlâka verdiği önem, ahlâkin her yerde ve her zaman başta gelmesinden anlaşılmaktadır. Nitekim Ahilik, ahlâk sahibi olmayan bir işadamının asla başarıya ulaşamayacağını, ullaşsa bile bu başarının uzun ömürlü olmayacağı

benimsemiştir. Ayrıca Ahiliğe göre ahlâkin olduğu yerde kardeşlik, eşitlik, özgürlük, sevgi ve adalet gibi yüze özellikler ile dırlik ve düzenlikten söz edilebilir (**Gülerman ve Taştekil, 1993**).

Ahilik ile ilgili eserlerden elde edilen bilgiler ışığında Ahi ahlâkı ile ilgili genel özellikler şu şekilde sıralanmaktadır (**Ekinç, 1989; Aktaran Gülerman ve Taştekil, 1993**):

- Doğruluktan ayrılmamak,
- Cömert olmak,
- Alçak gönüllü olmak,
- İyi huylarını geliştirmek,
- Kendisini halka adamak,
- Misafirleri sevmek,
- İnsanlara nasihat ederek onları iyi yola yöneltmek,
- Bir sanat veya iş sahibi olmak,
- Dindâr olmak,
- Utanma duygusuna sahip olmak,
- Yalan söylememek, kusur aramamak,
- Dedikodu yapmamak, kusurları örtmek,
 - İçki içmemek,
 - Zinâ yapmamak,
 - Kimseye karşı düşmanlık ve kin duymamak,
 - Zenginlere karşı minnetsiz olmak,
 - Büyüklere hürmetkâr, küçüklere şefkatli olmak,
 - Bel bağlamak, Fütüvvet alâmet ve elbiselerini taşımak,
 - Nefse hakim olmak.

Yukarıda sıralanan ahlâki konuların hemen hemen hepsinin iş ve çalışma hayatına ilişkin yönleri bulunmaktadır. Ayrıca **Demir (2001)**'in bildirdiğine göre, Ahi birliklerinde doğruluk esas olsa, doğru çalışmayan, hile yapan esnaf derhal cezalandırılır ve böyle esnaftan alışveriş yapılmaması için halka duyuru yapıldı.

3. Günümüz İçin Alınacak Dersler

Ahilik felsefesi ve uygulamalarından günümüz yönetim ve örgütlenme uygulamaları için şüphesiz alınacak bazı dersler olabilir. Ancak Ahilik felsefesinin etkili olduğu dönemin özellikleri ile günümüz

çalışma hayatının şartları çok farklılaşmıştır. Bu açıdan Ahilik sistemi içinde yer alan tüm yönetsel uygulamaların günümüz işyerlerinde aynen uygulanabilmesi imkansızdır. Çünkü tarihsel özelliği sebebiyle Ahilik sisteminin aynen uygulanabilirliği nostaljik bir istek olmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir.

Burada üzerinde durulması gereken konu, günümüzde Türkiye'deki yönetim ve örgüt bilimi alanında çalışanların gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan teori ve uygulamaları almaya daha istekli görünümleridir. Tıpkı Ahilik sisteminin kendine has özellikleri nedeniyle tarihsel olması gibi, başka kültürel ortamların ürünü olan teori ve modeller de kültüre özeldir. Bu durumda, günümüz örgütlerinin Ahilik kültüründen alacağı dersler, bu sistemin Türk kültürü içinde şekillenmiş olması nedeniyle, Batı tipi yönetim ve örgütlenme modellerinden daha fazla olabilir.

Bu yazında Ahilik sistemindeki uygulamaların yönetsel boyutu açısından vurgulanmaya çalışılan katılımcı ve demokratik örgütlenme, üretimde kalite ve standartlar, müşteri memnuniyeti, işbirliği ve dayanışma, uzun vadeli istihdam ve gelişim, iş ahlaklı gibi konular genel olarak yönetim ve örgüt biliminin üzerinde durduğu konulardır. Ancak genel konuların belki detay uygulamalarında kültürel ya da günümüz şartları açısından kritik edilmesinin gerekliliği vardır. Bu durumda benzer konular için referansları Anglo-Saxon kültürü yerine Türk kültürü içinde şekillenmiş uygulamalarдан almak daha sağlıklı sonuçlar verebilir.

Günümüzde zaten küçük ve orta boy işletmelerde, esnaf ve sanatkârların oluşturduğu birliklerde Ahilik sisteminden izler görmek mümkündür. Ancak bu yazında tartışılan yönetsel uygulamaların günümüz şartları için yeniden kritik edilmesi ve bazı sonuçlar çıkarılması yararlı olabilir. Örneğin Ahilik felsefesinin temellerinden birisi olan **iş ahlaklı** kanımızca günümüz işyerlerinin ve çalışanlarının ihtiyacı olan eksikliklerden birisidir. Müşteriyi aldatma, malların kusurlarını gizleme, hile yapma, kalitesiz mal satma, diğer rakip ürünleri kötüleme, dolandırıcılık gibi kötü alışkanlıkların azaltılmasında Ahilik sisteminin öğretileri, eğitim ve uygulamaları günümüze ışık tutabilir.

Yine günümüz Türkiye'sinde mesleki eğitimin bir çok sorunlarının olduğu göz ardı edilemez. Okullarda verilen teorik bilgiler uygulamalar ile desteklenmediği ya da uygulama ağırlıklı olmadığı müddetçe çok verimli sonuçlar elde edilmeyecektir. Ahilik sisteminde işbahında verilen aşamalı eğitimin (yamak, çırak, kalfa, usta gibi), günümüz işyerlerinde daha fonksiyonel bir şekilde uygulanabilirliği tartışılabilir.

Son yıllarda kültürün yönetim ve örgütlenme modelleri üzerindeki etkisi tartışılmakta (Bkz. Hofstede, 2001) ve kültüre özel yönetim ve örgütlenme teknikleri üzerinde fazlaca durulmaktadır (Bkz. Sargut, 2001). Türkiye'de yönetim ve organizasyon alanında çalışanların bu modele günümüz uygulamaları açısından atıflar yapması, hiç olmazsa böyle bir modelin tarihte uygulandığından haberdar olmaları, Türk tipi yönetim ve örgütlenme modeli geliştirme açısından yararlı olabilir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Ahilik sistemi belli bir dönemde etkili olmuş ve Türk kültürü içinde şekillenmiş özgün bir modeldir. Sistemin sosyal, siyasi, ahlaklı, iktisadi ve dini yönlerinin yanında yönetim ve örgütlenme açısından çeşitli unsurları bulunmaktadır.

Bu yazında Ahilik sisteminin yönetsel sonuçları; müşteri memnuniyeti, katılımcı ve demokratik örgütlenme, üretimde kalite ve standartlar, işbirliği ve dayanışma, uzun dönemli istihdam ve gelişim, iş ahlaklı gibi güncel yönetim konularıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Ahilik sisteminin tarihSELLİGİ gözardi edilmeden bugünkü uygulamaları için bazı numuneler taşıdığı söylenebilir. Hele son yıllarda tüm sosyal modellerin kültürel göreceliği tartışılrken ve kültüre özgü yönetsel modeller geliştirilmeye çalışılırken; Türk kültürü içinde şekillenmiş Ahilik sisteminden yararlanılabilir.

Kaynaklar

1. Alarid, L.F. ve Minwang, H. "Japanese Management and Policing in the Context of Japanese Culture", **Policing: An International Journal of Police Strategies & Management**, 20 (4), 1997:600-608.
2. Demir, G. "Ahilik ve Yükselen Değerler", **Görüş**, Ocak, 2001:76-82.
3. Doğan, S. "Hasta Masada Unutulmasın", <http://www.yenisafak.com/arsiv/2003/ekim/22/dusunce.html>
4. Ecer, A. V. "Ahmet Yesevi Dervişi Ahi Evren ve Kayseri'de Ahilik", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 11, 2001:
5. Erdem, R. ve Kocabas, İ. "Yönetimde Doğu Paradigması", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 10, 2004:175-189.

6. Gülerman, A. ve Taştekil, S. **Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri**, Feryal Matbaası, Ankara, 1993.
7. Hofstede, G. **Culture's Consequences**, Second Edition, Sage Publications, London, 2001.
8. Niray, N. "Anadolu Ahiliğinin Sosyo-Ekonomik Yönleri", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı 24, 2002: 7-15.
9. Sargut, A. S. **Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
10. Şen, M. "Osmanlı Devletinde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar", **Çimento İşveren Dergisi**, 6(16), 2002:18-40.
11. Şimşek, M. **TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2002.

AHİLİK KÜLTÜRÜNÜN ENDÜSTRİYEL KALİTE KONTROLÜNE YANSIMALARI

Orhan ERDEN*

1. Giriş

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında, globalleşmenin de etkisiyle zorlu rekabet ortamı; kuruluşları dünya pazarlarından pay alabilmek ve rakipleriyle daha etkili yarışabilmek için daha kaliteli ürün üretmeye zorlanmaktadır. Artan rekabet ortamında endüstri daha kaliteli ürün sunmanın taşıdığı önem dikkate alındığında gerek üreten gerekse tüketen insan mutluluğunun ve tatmininin ön plana çıktığı ve bu süreç yaşanmaktadır.

Temeli X. yüzyıla dayanan, XIII. yüzyılda Anadolu'da kökleşmiş olan Ahilik, tarihi ve sosyo-ekonomik zorunlulukların ortaya çıkardığı meslesi, ahlaki bir Türk esnaf birliği kuruluşudur. Ahi kuruluşları çevresel ve toplumsal karakterlerini korumuş, üretici ve tüketici ilişki ve bağlarını en iyi biçimde düzenlemeyi kendilerine amaç edinmişlerdir. Ahilik son zamanlarda yerli ve yabancı birçok bilim adamının ilgisini çekmektedir. Ahilik, toplum düzeni ile olan yakın ilgisinden dolayı başta sosyoloji olmak üzere, Eğitim, İktisat, Siyaset, İlahiyat, Felsefe, Edebiyat ve Tarih gibi birçok bilim dalına araştırma konusu olmuştur. Anadolu'da Ahilik örgütünün ortaya çıkışını tetikleyen etkenler özetlenecek olursa bunlar şöyle sıralanabilir; Doğudan, Asya'daki büyük ve uygar Türk kentlerinden gelen çok sayıdaki sanatkârlara kolayca iş bulmak, yerli Bizans sanatkârları ile rekabet edebilmek, rekabet ortamında tutunabilmek için yaptıkları malların kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre ayarlamak, sanatkârlarda sanat ahlakını yerleştirmek, Türk halkını ekonomik yönden bağımsız hale getirmek, ihtiyaç sahibi olanlara her alanda yardım etmek, ustası-çırak ilişkisi içinde yeni neslin eğitilmesine yardım etmek, ülkeye yapılacak yabancı saldırılarda devlet silahlı

* Öğr.Gör. Dr., G.U. Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi, ANKARA

kuvvetleri yanında savaşarak, üretimde, dilde, edebiyatta, müzikte, gelenek ve göreneklerde milli heyecanı yaratıp ayakta tutmaktadır.

Ahilik teşkilatı bu esasların yerine getirilmesinde günümüz kalite anlayışına benzer ilkeler geliştirmiştir. Bu çalışmada günümüz endüstriyel kalite anlayışı ile ahilik arasındaki benzerlikler ele alınmıştır. Burada amaç nostalji yapmak değil, öz kültürel değerlerimizin farkında olarak, bu değerleri günümüz toplumuna yansımalarını irdelemeye çalışmaktadır.

2. Endüstriyel Kalite Kontrol

Kalite çağdaş endüstrinin önemli bir öğesidir. Kalite kavramının değişik tanımları bulunmaktadır. Deming, kaliteyi değişkenliğin azaltılması olarak görür ve hataların sıfırlanmasıyla kalitenin sağlanabileceğini düşünür (George ve Weimerskirch, 1996). Philip Kotler (Kotler, 1996) "kalite, ürünün müşteriler tarafından değerlendirilen veya ima edilen istekleri karşılayabilme yeteneğine sahip niteliklerinin toplamıdır" demektedir. Eğer bu tanımı daha da geliştirmek istesek, kalitenin hem iç hem de dış müşterilerin isteklerini tam olarak karşılayan mal ve hizmetleri sağlaması gerektiğini söyleyebiliriz. Bir başka deyimle, kalite bir mal ya da hizmetin üreticisi ile onun tüketici arasında bir "köprü" vazifesi görür.. Diğer taraftan Juran (Juran, 1992) kaliteyi, tüketicinin istediği estetik, dayanıklılık, güvenilirlik vb. gibi özelliklere sahip ve hatalardan arındırılmış ürünlerin kullanım amacına uygunluğu olarak tanımlamaktadır. Crosby kaliteyi "spesifikasyonlara uygunluk" olarak tanımlar. Başka bir deyişle, kalite hatalı üretilmendir veya spesifikasyonlara yüzde yüz uymadır (George ve Weimerskirch, 1996). Bütün bu tanımlardan kalite kavramına şu anlam yüklenebilir;

- Kalite, her türlü hatanın ortadan kaldırılmasıdır.
- Kalite, istenen özelliklere uygunluktur.
- Kalite, standartlara uygunluktur.
- Kalite, müşterinin parasının değerini almasıdır.
- Kalite, zamana uygunluktur.

Endüstriyel bir ürünün kalitesi, tüketici ihtiyaçlarını en ekonomik düzeyde karşılamayı amaçlayan mühendislik, yönetim, ulaşım, sosyal ilişkiler ve imalat özelliklerinin bileşenlerinden oluşmaktadır. Bir ürünün kalitesini ortaya koyan bileşenler şöyle sıralanabilir;

- *Performans:* Endüstriyel ürünlerin temel iş görme özellikleridir. Bir otomobil motorunun silindir hacmi, gücü gibi,

• *İlave Özellikler*: Bunlar, ürünün temel özellikleri yanında, sahip olduğu ve kullanıcı açısından cazibesini artıracak yan özellikleridir. Otomobile klima takılması buna örnek verilebilir,

• *Güvenilirliği*: Ürünün belirli bir zaman periyodu içerisinde bozulmadan, kendisinden beklenilen fonksiyonu yerine getirmesidir,

• *Uygunluk*: Mal ya da hizmetin önceden belirlenmiş standartlara uygunluğudur,

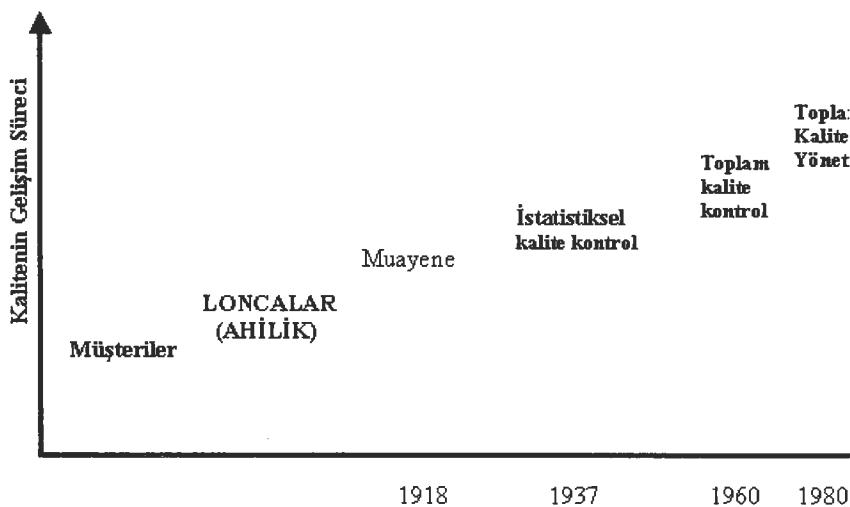
• *Dayanıklılık*: Ürünün kullanım ömrünün uzunluğudur,

• *Ürünün bakım hizmetleri kolaylığı*, ürün bakıma ihtiyacı olduğu zaman, bakım hizmeti alabilme hızı, olanağı ve kolaylığıdır,

• *Estetik*: Müşterinin kişisel tercihini yansıtan ve ürünün genel görünümü, ile ilgili subjektif bir kalite boyutudur.

• *Algılanan Kalite*: Ürünün markası, imajı vb. gibi özelliklerin yansığı yine subjektif bir kalite boyutudur(Garvin, 1984).

Kalite ile ilgili kayıtlar M.Ö. 2150 yılına kadar uzanmaktadır. Hamurabi kanunlarından kalite kavramı ilkel bir biçimde olsada yer almıştır. İlk çağlarda kalite kontrol gözle muayene yöntemiyle müşteriler tarafından yapılmıştır. Medeniyetin ilerlemesiyle birlikte kurulan loncalar tarafından hammaddeler, prosesler ve ürünler için spesifikasyonlar geliştirilerek, lonca üyelerinin bunlara uymaları istenmiştir. Bu loncalardan tarihimize damgasını vuran "Ahilik Teşkilatı"dır. Sanayi devriminden sonra işletmelerin büyümesi ve otomasyona geçilmesiyle birlikte belirli testler geliştirilmiş, kalite kontrol birimleri kurulmaya başlanmıştır. I. Dünya savaşından sonra artan üretimle birlikte kalite kontrollünde istatistiksel yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç, bir endüstriyel tesiste, kalite çalışmalarına üst yönetimle birlikte tüm çalışanların katılımını sağlamak ve müşterilerin %100 memnun edilmesini amaçlayan "Toplam Kalite Yönetiminin" geliştirilmesine kadar devam etmiştir(Sekil 1) (Şimşek,1998).

Endüstri; bilgilerin denendiği, uygulamaya konulduğu önemli bir sosyal kurumudur. Diğer bir deyişle; ekonominin gereklerine göre insanın maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere maddede form değişikliğini içeren bir kurumlar topluluğudur. Çağdaş teknoloji ürünleri endüstride uygulanır ve toplumun hizmetine sunulur. Günümüz endüstrisinde; globalleşme, yönetimde mükemmellik, insan hakları, enformasyon çağlığı, bilgiye dayalı organizasyon, uluslararası rekabet, ülkelerarası sınırların ortadan kaldırılması, bilgi toplumu, gelişen telekomünikasyon aletleri, esnek ve hızlı karar verme zorunluluğu, müşteri ihtiyaçlarına hızlı cevap verebilme, hızlı teknolojik gelişim ve sayılamayan bir çok temel kavram ve gelişmeler organizasyonların yapılandırılmaları ve işleyişlerinde köklü sayılabilen değişiklikler meydana getirmiştir (Koçel, 1996). Endüstri rekabet gücünü artırmak için yeni bir yönetim felsefesi olan Toplam Kalite Yönetimi (TKY) ilkelerine kabul etmiştir. TKY ilkeleri şu şekilde özetlenebilir (Gözlu, 1994):

- Kalitede öncelik ve önderlik üst yönetimin sorumluluğundadır.
- İşletmelerin başarısı büyük ölçüde müşteri gereksinimlerinin anlaşılmasına ve tatmin edilmesine bağlıdır.
- Sorunların çözümü ve sürekli iyileştirmelerin sağlanması, gerçek verilerin kullanılarak istatistikî yorum yapılmasına bağlıdır.
- İşletme hedeflerine erişmek amacıyla, her düzeydeki işlevlerin sürekli iyileştirilmesi düşüncesi egemen olmalıdır.

- Sorunların çözümü ve süreç iyileştirmenin en etkin yolu, çok işlevli ekip çalışmalarının başarısına bağlıdır.

TKY durağan bir yönetim felsefesi değildir. TKY özünü, varoluş sebebinin koruyarak yeni boyutlar kazandırmayı hedefleyen dinamik bir yapıya sahiptir. Buradan yola çıkarak endüstride TKY'nin gerekliliği için de şu adımlar belirlenebilir:

- İşletmenin kalite amaçlarının belirlemesi ve anlaşılması için bir örgütlenme.
- Belirtilen amaçlara ulaşabilmek için işletmenin başarımı gereken hedeflerin ve faaliyetlerin belirlenmesidir.

TKY'de İş Mükemmelliği; Müşteri memnuniyetinin, çalışanların memnuniyetinin ve toplumda olumlu etkilerin sağlanabilmesi, iş sonuçlarında mükemmelliğe ulaşılabilmesi için politika ve stratejilerin, çalışanların, kaynakların ve proseslerin uygun bir liderlik anlayışıyla yönetilmesi ve yönlendirilmesi gerekir (Şekil 2). Buradan sonuçla bazı temel kavramlar şunlardır(Yürüttüçü,2003); .

1. Liderlik: Yönetim takımı ve tüm liderler, faaliyetleri ve davranışlarıyla TKY kültürünü oluşturmakta, desteklemekte ve yönlendirmektedir.

2. Strateji ve Planlama: Kuruluş, stratejilerini nasıl oluşturmakta, yayılımını sağlamakta, gözden geçirmekte ve planlara ve faaliyetlere dönüştürmektedir.

3. Çalışanların Yönetimi: Kuruluş çalışanlarının tüm potansiyelini nasıl ortaya çıkartmaktadır.

4. Kaynaklar: Kuruluş, kaynaklarını nasıl etkin ve verimli yönetmektedir.

5. Kalite Sistemi ve Süreçler: Kuruluş, kalite sistemi ve süreçlerinin yönetimiyle müşterilerine nasıl katma değer yaratmaktadır.

6. Müşteri Tatmini: Kuruluşun dış müşterilerini tatmin etme derecesi nedir.

7. Çalışanların Tatmini: Kuruluşun çalışanlarını tatmin etme derecesi nedir.

8. Toplum Üzerindeki Etki: Kuruluşun, bulunduğu çevredeki toplumun beklenen gereksinimlerini tatmin etme derecesi nedir.

9. İş Sonuçları: Kuruluşun finansal menfaat ilişkisinde olduğu ilgili tüm kişilerin gereksinimlerini, bekłentilerini ve planlı iş hedeflerini karşılama derecesi nedir.

Şekil 2. TKY'de İş Mükemmelliği Modeli

3. Mesleki Eğitim ve Kalite Kontrolü Yönüyle Ahilik

Anadolu'da Ahilik, Ahi Evran (1171-1262) tarafından kurulmuştur. Anadolu Selçuklularından Osmanlı İmparatorluğuna geçiş sürecinde Ahilik son derece önemli bir rol oynamış, sanat ve meslek yönüyle toplumun ekonomik yapısını hazırlarken, ahlaki yönüyle de devlet yapısının temel niteliklerini belirlemiştir. Osmanlı hükümdarlarından Orhan Gazi ve oğlu I.Murat, Ahi ocaklarında kuşak kuşanarak ahi olmuşlardır. İmparatorluğun son dönemlerine kadar Ahilik; mesleki bir yaklaşımla örgütlenme, eğitim, dayanışma ve denetim konularına eğilirken bir taraftan da daha o devirlerde müşteri odaklı bir yaklaşımla fiyat, kalite ve standart konularında çok ciddi çalışmalar yapmıştır (İesob,2004).

Ahilik; standart üretim, standart fiyat, sosyal güvenlik, işçi-işveren ilişkileri, hizmet içi eğitim gibi konularla, bugün Türk ekonomisindeki işletmelere yol gösterici nitelikteki uygulamaları yüzüllar öncesinde gerçekleştirmiştir. Ahiliğin temel misyonu mükemmel fertler yetiştirek mükemmel topluluklara ulaşmak, yaşamı düzene sokmak ve bu şekilde "insanlara ve insanlığa hizmet" edebilmektir. Bir düşüncenin başarılı olabilmesi, vizyon ve misyonunun geçerliliği kadar, iyi bir organizasyona sahip olmasıyla da ilgilidir. Ahilik kurumu bu bağlamda incelediğinde; günümüzde bileraigbet gören bir organizasyon türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Organizasyon şekli değişmiş de olsa, geleneksel "yatay örgütlenme" biçimi sürdürmüştür. Yatay örgütlenmenin en önemli özelliği; her birimin birbirinden bağımsız olmasıdır. Sanayi siteleri konumundaki bedestenlerin problemleri, yerinden yönetim anlayışıyla çözülmüştür. Çözülemeyen problemler, merkezi otoriteye aktarılmıştır. Ahi örgütlerinin yönetim kurulunda "İdare Heyeti" vardı. İdare Heyeti seçimle iş başına getirilen diğer örgüt kademelerindeki yöneticilerle beraber alanında olgunlaşmış nitelikli üyelerden oluşurdu. Üyelerle ilgili alınmış kararları ve üyeleri ilgilendiren gelişmeleri inceler ve gerekli önlemleri almaya çalışırdı. Başlıca görevleri şunlardı:

- 1- Üyeler arasındaki uyuşmazlıkları halletmek,
- 2- Gelişmeleri üyelere aktarmak,
- 3- Borç isteklerini görüşmek ve karara bağlamak,
- 4- Mesleki ve ticari ahlâkin korunması için gerekli önlemleri almak,
- 5- Kalite kontrolü yapmak ve kalitenin yükseltilmesi yönünde önlem almak,
- 6- Gerektiğinde fiyatları belirlemek,
- 7- Üretim gücünün düşmesini engelleyici önlemleri almak ve bunları uygulamak,
- 8- Üretim için gerekli hammaddeyi sağlamak,
- 9- Üyeleri zarara sokacak fiyat hareketlerini denetlemek,
- 10- Üye-merkezi otorite arasındaki ilişkileri düzenlemek.

Örgüt yapısı itibarıyle ahilik günümüz endüstrisine yön veren sivil toplum örgütlerine benzemektedir. Tezgah başında ve atölyelerde sanat öğrenen örgüt üyeleri, toplumsal eğitimlerini tamamlayıp, toplum içerisinde kabul edilebilir davranışlara sahip aydın ve itibarlı kişiler oluyorlardı. İşte vurgulanan bu özellik ahiliğin sadece üretim

çerçevesinde değerlendirilecek bir disiplin olmadığıma işaretir.Öyleyse ahilik kavramının mal ve hizmet üretmede kabullendiği ve uyguladığı ilkeler; hem o işle uğraşan insanlar arasında hem de toplumdaki diğer insanların birbirleri ile olan ilişkilerinde düzenleyici bir rol oynamıştır.

Ahî birliklerinin en önemli özelliklerinden birisi, üyelerine bir meslek ve ortak davranışlar örtüsünü kazandırmayı hedefleyen kurumlar olmalarıdır. Bu özellikleriyle Türk eğitim tarihinde öncelikli bir yer almışlardır. Ahî birliklerinin, ortaya çıkışlarından başlayarak eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulundukları ve üyelerini eğittiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve gelişmesinde önemli rol oynayan Ahiler, imalat ve ticarete verdikleri önemle ekonominin büyümESİNE, eğitime verdikleri önemle de bilimin gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. Ahilik tespit ettiği hedefe, sağlam bir teşkilatlanma modeli yanında, köklü bir eğitim sistemi ile ulaşmaya çalışmıştır. Esnaf ve sanatkarlara iş yerlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisine göre mesleğin incelikleri öğretilmiş, kabiliyetli çırak, kalfa ve ustaların elinden tutularak medreselerde eğitim görmeleri sağlanmış ve gerektiğinde kendilerine orta sandığından maddi destekte bulunulmuştur. Bir taraftan esnaf ve sanatkarlara işyerlerinde mesleklerinin incelikleri öğretilirken, diğer taraftan akşamları toplum içinde nasıl bir tutum ve davranış sergilemeleri hakkında bilgi verilirdi.Ahilik sisteminde karşılaştığımız bu eğitim ve öğretim yaklaşımı günümüzde tartışılmaya devam edilen ilgili meslek alanlarının kendi emekçisini kendisi yetiştirmelidir konusunun 12.yy ' da uygulamada olduğunu göstermektedir.

Ahiler, eğitimi kişinin doğumuyla başlayan ve hayat boyunca devam eden bir süreç olarak görmüşlerdir. Böylece günümüzde "hayat boyu eğitim" şeklinde tanımlanan eğitim anlayışı yüzyıllar önce Ahi birlikleri tarafından uygulanmıştır. Bunun yanında ahilik eğitimde bugün önemi herkes tarafından kabul edilmiş "yaparak yaşayarak öğrenme" ilkesini yüzyıllar öncesinden başarıyla uygulamıştır. Ahî eğitimi, "bilenin bilmeyenin elinden tutması" biçimindedir. Ahilik kurumunun meslek eğitiminde uyguladığı yöntemler incelendiğinde, karşımıza "işrasında eğitim" ve "kademeli eğitim" yöntemleri çıkar(Ahilik,2004).

A.İşrasında Eğitim;Ahilik kurumundaki, meslek eğitiminde izlenen "işrasında eğitim" metodunun bir diğer adı da, "usta-çırak eğitimi" metodudur. Ahiliğe girenler aynı zamanda çırak sınıfından sayılır ve bir ustanın yanında sanat öğrenmeye başlar. Çırak ustasının yanında işin yapılış tarzını öğrenir ve istendiğinde kendisi uygular. Sanatta belirli bir yol alındığı zaman, usta çırağına iş verir ve yapması istenir. Böylece 3 yıldan 5 yıla kadar değişen bir zaman zarfında

ustası, çırağın hem mesleki hem de manevi hocasıdır. Ayrıca usta, o sanat dalındaki manevi liderleri, meşhur şahsiyetleri ve onların hayat hikâyelerini, zaman zaman çocuğa aktararak, çocuğun bu sanatkâr grubunun bir üyesi olmasına yardımcı olurdu. İstenilen düzeye gelen çırak bir törenle kalfalığa terfi ettirilir. Bu eğitim tarzı ustalığa kadar devam eder, olgunlaşlığı kabul edilen ve usta olan çırak dilediği takdirde kendi işyerini açar. İş yeri sahibi, aynı zamanda usta (öğretmen) olduğu için daha önce çalıştığı iş kolundan mesleğini öğrendiğine dair icazet (diploma) ve iş yeri açma izni almış kimsedir. Bir gencin usta olabilmesi ve kendi iş yerini açabilmesi için değişik öğrenim kademelerinden geçmesi gerekiyordu. Her şeyden önce bir gencin Ahi birligine üye olabilmesi için mutlaka geçimini temin edebilecek bir iş veya sanatının olması aranırdı. Boş gezen, bir işi olmayanlar, Ahiliğe kabul edilmedikleri gibi toplumda da itibar görmezlerdi. Bu sebepten gençlerin belirli bir eğitim almış olmaları gerekiyordu. Çırak olmak isteyen aday öncelikle, elinde ustalık belgesi sahibi bir ustaya yardımcı olarak verilir ve kendisine iki tane "yol kardeş" (yiğit başı) seçilirdi. "Yol kardeşlik" gençlerin ömürleri boyunca sürerdi. Eğitim süresi içerisinde, gençlerin ahilik kaidelerine bağlılıklarını kontrol altına alınırdı. Gençler arasında Ahilik prensiplerini ihmal edenler veya hatalı davranışlarında bulunanlar birbirlerinden sorumlu tutulurdu. Çırak adayının iş yerindeki tutum ve davranışları, becerisini göz önüne alınarak, ya da aynı işyerinde çıraklığa devam etmesine veya başka bir sanat dalında çıraklığa başlamasına karar verilirdi. Her halükarda bir iş yerine çırak olarak girebilmek için o iş kolunun Ahi birligidenden izin alınması gerekmektedir. Bir çırak veya kalfa ustadan izni olmadan dükkânı terk edip başka bir ustadan yanına gidemez, çünkü başka usta bunu kabul etmezdi. Ustalar, sanatın özelliğine göre sınırlı sayıda çırak çalıştırılmaya mecburdular. Daha fazla çırak kabulü ve çalıştırılması birlikçe yasaklanmıştı. Aynı iş kolunda ihtiyaçtan fazla eleman yetiştirmenin doğuracağı problemlerin bilincindeydiler. Meslek çeşitleriyle, her meslekte çalışacak olanların sayısı, o bölgenin ihtiyaçları göz önüne alınarak tespit edilirdi. 12 yy. benimsenen bu kural, günümüzde yeterince istihdam alanı olmayan iş kollarına hala okullar tarafından insan yetiştirmesinin ne gibi problemler doğuracağının bir belgesidir. Bu da gösteriyor ki esnaf-sanatkarların bir taraftan işsiz kalmaması, diğer yandan da aşırı üretimin önlenmesi sağlanmıştır. Zaten usta ve kalfa için önemli olan çıraklılarını çok iyi yetiştirmekti. Çıraklılara çıraklık süresince herhangi bir ücret ödenmezdi (Tesob,2004).

Günümüz endüstrisinde de bir iş yerinde çalışan gençler haftada bir gün "Mesleki Eğitim Merkezleri"nde eğitim almaktadırlar. Böylece

gençler hem meslekleriyle ilgili teorik bilgiler kazanmakta hem de genel kültürlerini artırmaktadır. Çıraklık düzeyini geçenler bu okullarda, kalfalık, ustalık ve usta öğreticilik belgelerini sınavlarını geçtikleri taktirde almaya hak kazanmaktadır.

B. Kademeli Eğitim; Birçok eğitim programında yer alan bu yöntem, ahilikteki meslek eğitiminde de geçerlidir. Çıraklığa alınan kişiye meslek bilgileri, beceriler ve hünerler, basitten karmaşıklığa, kolaydan zora doğru uzanan bir süreçte kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu metoda göre işyerine giren çırᾳa, işyerinin en basit işleri verilir ve bunları kavradıkça daha ağır işler verilirdi. Ancak, bu yöntemle çırᾳa sanat sevdirilir ve benimsetilirdi. Meslekî eğitimde çırᾳa becerisel davranışlar belirli sıra ile kazandırılır ve bunların kazanılıp kazanılmadığı devamlı kontrol edilirdi. Ahilik kurumunda meslekle ilgili davranışlar sadece işin kendisi ile ilgili değildir. Davranışlar, mesliğin bütününe yerine getirilmesi ve diğer sanatkârlara karşı davranışları da kapsamakta idi.

Günümüz önemli eğitim meselelerinden biri olan meslek seçimine ahi birliklerinde de önem verilirdi. Ahiler kabiliyetlerine uygun bir işte çalışırlar. İkinci bir iş peşinde koşmazlardı. Gençler yamakkık ve çıraklık aşamasında iken bir kısım testlere tabii tutularak yetenekleri tespit edilerek, hangi meslekleri sevdikleri belirlenirdi. Gençlere kabiliyetleri ve ülke ihtiyaçları doğrultusunda gelecek vadeden mesleklerde eğitim verilirdi. Böylece meslek seçimi rastlantıya veya bilimsel olmayan sistemlere bırakılmazdı. Ahilikte insanların iş değiştirmeleri veya birden fazla işe uğraşmaları hoş karşılanmadı. Bu sebeple, Ahinin birkaç iş veya birkaç sanatla değil, kabiliyetine en uygun olarak sevdigi tek bir iş veya tek bir sanatla uğraşması ahlâk kaidesi haline getirilmiştir(Tesob,2004).

4. Ahilik Kültürünin Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları

Ahilikten günümüz endüstriyel kalite kontrolüne yansıyan bazı nitelikler bu bölümde ele alınmaya çalışılmıştır. Bunlar dört başlık altında toplanabilir.

4.1. Kalite anlayışı

Ahilik kurumunun geleneksel değerlerinin en önemlilerinden birisi “kalite” anlayışıdır. Metal aletlerden ahşap eşyalara kadar her alanda ürün kalitesi ve üretim kuralları inceden inceye en kapsamlı talimatnamelerde(standartlarda) belirlenmiştir. Sıkı denetim sayesinde buna aykırı davranışın ve üretim geçerli kurallara uymayan her üretici kısa

sürede yakalanır, uyarılır, cezalandırılır, yola gelmezse loncadan atılır ve üretim yapması yasaklanır. Gerek içinde gerek üretim ve dükkan şartlarında tipki bugünün ISO 9000'i gibi "evrensel" standartlar vardı. Kalite kontrolü kurumun en önemli görevleri arasındaydı. Türkçe'de hala mevcut olan "pabucu dama atmak" deyimi, bir Ahi deyimi olup, Ahiliğin kalite kontrol sistemini çok güzel ifade etmektedir. Bazı esnafların imalatı, standartların altına düşürmesi, sahte mal imal ederek hakiki gibi piyasaya sürmesi hususları da esnaf arasında tepkiyle karşılanıyordu. Ahiler kalite kontrolü sırasında ürününü beğenmedikleri ya da kurallara aykırı bir davranışını saptadıkları esnafın ayağındaki pabucu çıkarıp dama atarlardı. "Onun pabucu dama atıldı" sözü sosyal ve mesleki bir cezanın yıllardır dilimize işlemiş en çarpıcı ifadeleri arasındadır. Rekabet artık üretimle, maliyetle değil, aynı zamanda kalite iledir. Bir işletmenin rekabet ve müşteri sağlayarak kâr edebilmesi, "Kalite" kavramının iyi algılanması ve uygulanması ile yakından ilgilidir. Birçok ülke ve kuruluş kaliteyi performanslarını iyileştirmek ve pazar paylarını korumak için etkin bir strateji olarak görmektedir. Endüstriyel kuruluşlar günümüzde standartlara uygun üretim anlayışına sahip olduklarımda ancak yaşamaya devam edebilmektedirler. Kalitesiz ürün üreterek gelişmenin mümkün olmadığı artık herkes tarafından kabul edilmektedir.

4.2. Toplam Kalite Yönetimi

Ahi teşkilatında, müşteri odaklı üretim ve her kademedede yürütülecek eğitim anlayışı günümüz Toplam Kalite Yönetimi anlayışına benzemektedir. Mal ve hizmet üreten ahiler her şeyden önce müşteri isteklerini göz önüne almak zorundaydılar. "Müşteri velinimetimizdir" anlayışı hakimdi ve Müşteri memnuniyeti helal kazanç için şart görülmektedir. Kaliteli mal ve hizmet üretimi, iyi eğitilmiş çırak, kalfa ve ustalardan oluşan personel kadrosuya sağlanır. Günümüz endüstrisinde Toplam Kalite Yönetiminin de esası müşteri odaklı; ürünlerin üretim süreçlerinin sürekli iyileştirilmesi yöntemleriyle, sıfır hataya yaklaşma felsefesidir. "İnsan odaklı" bir kavram olması dolayısı ile TKY gün geçikçe gelişerek, endüstrinin vazgeçilmez değerleri arasına yerlesmektedir. Çünkü insanın mutluluğunu hedeflemektedir.

4.4. Tüketicinin Korunması

Ahilik müessesesinde tüketicinin korunması en üst makamdan en alt makamlara kadar üzerinde hassasiyetle durulan bir konudur. Tüketiciyi korumaya yönelik olarak muhtelif mekanizmalar işteilmiş, kurum ve kuruluşlar oluşturulmuş ve pek çok tedbir alınmıştır. Ahiler, devlet düzeni içinde bu gibi teşekkürler arasında kontrol mekanizmasını kurarken, tüketiciyi koruyan bir takım önlemler de almışlardır. Ahilik

sisteminde para amaç değil aracı. Ahiliğin amacı; insanların dünyada ve ahirette huzur içinde yaşamalarını sağlamaktır. Ahiler, kazandıkları para ile kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılarlar; arta kalan parayla da muhtaç durumda olan fakir ve yoksul kimselere yardım ederlerdi. Ahiler müşteri ilişkilerine son derece önem verirlerdi. Tüketicilerin korunmasına büyük önem veren Ahiler, müşterilerin temel ihtiyacı olan bir çok ürünü, doğrudan doğruya üretim yapan işyerlerinden karşılayabilmesi için karşılıklar kurmuşlardır. İşyerleri, aynı sanat dallarında faaliyet gösteren esnafın bir yerde toplandığı "arasta" veya "çarşı" ismini taşıyan iş merkezleriyydi. Tüketicisi hem istediği ürünü, bu karşılıklarda daha çabuk bulmakta, hem de aynı cins ve kalitedeki ürünleri aynı fiyatla buralarda gönül rahatlığı içerisinde almaktaydı. Demiden mamul araba parçaları, çeşitli nal, kağırı tekerleri, deriden mamul ayakkabı, bakırdan ve diğer madenlerden yapılan kılıç, kap kaçak, bıçak-kaşık üzerine kazınan işaret (çentik) imal eden ustanın "alamet-i farikası" yani amblemiydi. Bu amblem o ürünün adeta kalite belgesiydi, çünkü bu ürün aynı zamanda onu yapan ustanın, çalışanlarının ve işyerinin övünç kaynağı ve şerefiydi. Dayanıklı tüketim malları cinsindeki çeşitli demir, bakır gibi madenlerden imal edilen eşyalar üzerine üreticinin bir işaretini konulurdu. Bu işaret imal edenin "patendi-amblemiydi". Bu bakımdan işyerinde çalışan çırak, kalfa ve ustalar bu şerefi birlikte paylaşırlar ve kendi ürünlerinin en iyi olması için gayret gösterirlerdi. Üretim esnasında çırığın veya kalfanın herhangi bir hatası derhal ustasına bildirir ve yapılan hata derhal düzeltilirdi. Her tüketici bilirdi ki, esnafın kusuru veya kastından doğan zararı tazmin edebileceği bir teşkilat, şikayette bulunabileceği bir birlilik vardı. Bu birlilik ki müşterinin zararını tazmin ettiği gibi, buna sebep olan esnafı da kendisine ders, çevreye ibret olacak şekilde cezalandırırırdı. Ahi teşkilatında, kalitesi bozuk mal üreten, tüketiciyi aldatan, yüksek fiyatla mal satan ve kurallara uymayan esnaf veya sanatkara çok ağır cezalar verilirdi. Bu cezalar para veya hürriyeti kısıtlayıcı cezalar olmamakla beraber ondan daha tesirli ve daha caydırıcı olan birlikten **ihraç** cezasıydı. Sicillere intikal etmiş hadiselerden, Osmanlı esnafının, hilekarların arasında bulundukları ve bunlardan davacı oldukları görülmektedir. Verilen cezaya rağmen uslanmayanlar meslekten ihraç edilirdi. Bir malı bilerek eksik satmak suretiyle müşteriyi zarara sokanlara verilen ceza da oldukça ağırdı. Her şeyden önce esnafa doğruluk aranındı. Hileli, çürük iş yapmak, müşteriden tespit edilen fiyatın üstünde fiyat istemek, bir başkasının malını taklit etmek büyük suç sayılırdı. Noksan ölçü ve bozuk terazi kullananlar cezaya çarptırılırlar, sahte ve kalitesiz mal imal edenlerin ise malları toplanır, kendileri meslekten çıkarılırdı. Esnaf mütevazı kâra kanaat ederdi(Şimşek,2002).

Günümüzde tüketicinin korunması yasalarla garanti altına alınmıştır, yasalara uymayan endüstriyel kuruluşlar büyük maddi cezalara çarptırılmaktadır. Endüstriyel kuruluşlar tüketicinin haklarına karşı son derece duyarlı olmak zorundadırlar. Günümüzde aynı ürünü üreten endüstri kuruluşları fuarda bir araya gelerek tüketicinin tercihini belirlemesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca endüstriyel kuruluşlar büyük maliyetlerle marka imajı oluşturarak tüketiciye Standardların üzerinde ürün sağlamaktadırlar.

4.5.Sivil Toplumsal Örgütlenme

Ahiler devrin elit tabakasından ve cemiyetin en iyi yetişmiş kişilerinden oluşmaktadır. Davranışı, sanat anlayışı, milli ve manevi değerlere duyarlılığı ve dünya görüşü bakımından Ahilerin hem devlet nazarındaki yerleri hem de halkın nazarındaki konumları çok farklı idi. Ahilik; ekonomik faaliyyette bulunmayı, iş ve çalışma hayatında dayanışma ve iş- birliğini önemli bir değer olarak görmüş, iyi işler yapmayı, sahasında ilerlemeyi, toplumsal görev ve sorumluluğun icapları arasında saymıştır. Bu özelliği ile Ahiler kendi aralarında da büyük bir yardımlaşma ve dayanışma örneği sergiliyorlardı. İşbirliği ile esnaf ve sanatkarların, sermaye açısından daha güçlü bir konuma getirilmesi hedeflenerek, maliyetlerin düşürülmesi, mal ve hizmet üretiminde kalite ve verimliliğin arttırılması sağlanıyordu. Ahi teşkilatının kurucusu sayılan Ahi Evran, ilk olarak esnaflar arasında birek ve dirliği sağlamıştır. Esnafın denetlenmesine ve özellikle de eğitilmesine önem vermiştir. Her esnafın sağlam iş yapıp yapmadığını, müşterilere karşı davranışlarını kontrol etmiş, üretilen malların kaliteli ve standartta olmasına çalışmıştır. Genel felsefelerine uygun olarak iş hayatının düzenlenmesinde de Ahi birlikleri, toplumu bir bütün olarak ele alıp, bütün sosyal grupların menfaatlerini düşünmüşlerdi. Çatışmacılığı reddederek, uzlaşmacı sosyal ve ekonomik ilişkilerin kurulmasını amaç edinen Ahi teşkilatlarının bu özelliği, sosyal huzuru sağlama açısından, insanlığa ışık tutacak temel motifleri taşımaktaydı. Ahi birlikleri, üretim ile tüketim arasında denge kurarak üretici ile tüketici arasındaki ilişkilerin, sosyal huzuru sağlayacak şekilde gelişmesinin devamına çalışmışlardır. Bu maksatla zaman zaman üretim sınırlamaları getirerek emeğin değerini bulmasını sağlarken, geliştirilen narh (satış fiyatlarının idarece tespit edilmesi) sistemi ve standartlaşma ile tüketicinin korunmasını sağlamıştır. Ahi birliklerinde kurulan denetim ve ceza sistemi ile esnaf ve sanatkarların meslek ahlâkına uygun tutum ve davranış içinde bulunup bulunmadıkları, teşkilat idarecileri tarafından sıkı bir şekilde denetlenirdi. Kurallara uymayan esnaf ve sanatkârlar

kendilerine ders ve çevreye ibret olacak şekilde cezalandırılırdı. Denetimin etkili yapılabilmesi için bütün şikayet kapıları herkese açık bırakılmıştı. Üretilen mallarda kalite ve standart arama tüketicinin korunması bakımından son derece önemli idi. Her birlik, üyelerinin imal ettiği ürünlerin kalite ve standardına göre fiyatlarını tespit ederdi. Konulan nizama uymayanlar suçlarına göre cezalara çarptırılır, bu çeşit davranışla cezalandırılan suçluya "yolsuz" denilirdi. Yolsuz hammaddeyi piyasadan alamaz, kimse ona mal satmaz, o üretmiş olduğu malı kimseye satamazdı. Yolsuz kahvelere kabul edilmez, cemiyet toplantılarına giremezdi. Esnafın kendi içinde kurduğu bu oto kontrol sistemi son derece dikkat çekicidir. Ahiliğin en önemli kuralını çiğnayerek kalitesi bozuk mal üreten, tüketiciyi aldatan, yüksek fiyatla mal satan esnaf ve sanatkara birlikten ihraç cezası verilirdi. Çünkü böyle bir kuralı çiğnemek, başta işyerindeki kardeşlerine, kendisine ahlak öğreten hocalarına, sanatın sırlarını öğreten ustادına yapılmış büyük bir hakaret sayılırdı. Üretilen mal ve hizmette standartların altına düşülmesi, sahte mal imal ederek gerçeğiymiş gibi piyasaya sürülmesi ve yapılan ikazların dikkate alınmaması gibi suçların cezası iş yerinin kapatılmasıyla sonuçlanmaktadır. Kaliteyi bozanlar yanında, tespit edilen fiyatlardan daha yüksek fiyatla mal satanlara da iş yerini kapatmaya kadar varan ağır cezalar verilirdi. Bozuk ve kalitesiz mal satın alan müsteriye, isteğine bağlı olarak ya malın bedeli geri ödenir ya da aldığı mal değiştirilirdi. Ahilik teşkilatında, esnaf ve sanatkardar arasında son derece güzel işleyen oto-kontrol mekanizması hakimdi. Fakat bütün önlemlere, mesleki eğitiminin her aşamasında gösterilen inceliklere rağmen istisna da olsa bir takım hilekâr esnafı rastlanıyordu. Hileli mal ve hizmet üretenlere ilk tepki yine ahilerden gelmekteydi.

Ahilik kurumunun en önemli özelliklerinden birisi, kendi döneminde "patron-işçi" ilişkisini Batı'da daha sonraki yıllarda bile eşine rastlanmayan bir "sosyal dayanışma" ve "koruma kollama" anlayışı içinde düzenlemiş olmasıdır. Batı'da sanayileşme sürecinde gittikçe sertleşen "işçi-işveren" ilişkileri, Ahilik kurumu içinde (küçük imalat döneminin getirdiği avantajlarla birlikte) "usta-çırak" çerçevesinde bir "saygı-görgü-bilgi" eğitim süreci içinde eritilmiştir. Çırakların ve mesleğe yeni giren gençlerin topluca yatıp, kalkağı, yiyp içip eğlendiği "ocaklar" da Ahilik kurumunun bir parçasıdır. Yani çalışan kesimin tüm sosyal faaliyetleri ve ihtiyaçları da Ahilik kurumunun kendisi düzenlemekle yükümlü olduğu görevler arasındaydı. Bu faaliyetlerin giderleri esnafın tümünden düzenli kesilen bir tür "sosyal vergi" ile sağlanıyordu (Tesob, 2004).

Günümüzde de endüstriyel üretim yapan kuruluşlar bir araya gelerek sivil toplumsal örgütlenme gerçekleştirmektedir. TÜSİAD(Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği) gibi örgütler hem endüstriyel gelişmenin hem de toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sağlamaya çalışmaktadır.

4.5. Know How

Ahilik ahlâkına ait 740 kural bir anda öğretilmmediği gibi, sanat ait bütün bilgiler de bir anda verilmezdi. Ahlâk, usul ve erkana ait bilgiler kitap haline getirilmesine rağmen, üretime veya sanata ait teknik bilgiler, yazılı hale getirilmemiştir. O devirdeki birçok sanatçının sırları ve tekniği bu sebepten günümüze kadar ulaşmamıştır. Ahi teşkilatlarında, çırاغı en iyi şekilde yetiştirmek ustanın göreviydi. Bunun için usta, sanatın bütün inceliklerini ve sırlarını aşama aşama çırak ve kalfalarına öğretirken onların ahlaken de yetişmesi için gayret gösterirdi. Her zaman çırak ustasından, usta da çırağından gururla bahsedilmesini isterdi. Ahlâken yetersiz olanlara mesleğin tüm sırları öğretilmmezdi. Bir kişinin mesleğin bütün sırlarını öğrenebilmesi ve iyi bir usta olabilmesi için önce iyi bir meslek ahlâkına yani Ahi ahlâkına sahip olmalydı. Her sanatın incelik, uzmanlık gereken kısmına da o günden sonra “püf noktası” denilmeye başlanmıştır.

Gelişmiş teknolojiye dayanan Ar-Ge ile üretilmiş bilgi ve teknikler günümüz endüstriyel kuruluşlarında da gizli tutulmaktadır. Buna know how adı verilmektedir. Her endüstri kuruluşunun kendine has know how'ının olması çok doğaldır. Bunların ahilikte olduğu gibi gizli tutması endüstride gelişim için gerekli görülmektedir.

5. Sonuç ve öneriler

Günümüz endüstriyel kalite kontrolüne Ahilikten yansıyan bazı hususlar bulunmaktadır. Bunlar her geçen gün daha da iyi bir şekilde anlaşılmaktadır. Bunlar şöylece sıralanabilir;

- Ahiliğin temel felsefesini, üretilen mal ve hizmette müşteri odaklı düşünceyi ifade eden, “**Müşteri velinimettir**” anlayışı oluşturmaktadır. Günümüzdeki “Müşteri Odaklılık” kavramının bu anlayış katkı sağlamıştır.
- Ahilikte ikisi temel olmak üzere, üç yönlü eğitim vardır. Bunlar mesleki eğitim, hayat boyu eğitim ve medrese eğitimidir. Medrese eğitimi mecburi değildir. Hayat boyu ve her kademe devam edecek olan mesleki eğitim Ahiliğin temelidir. Günümüzde de örgün ve yaygın eğitim kurumları bu felsefe ile çalışmaktadır.

• Ahilikte üretilen kaliteli mal ve hizmeti ucuza satmak esasti. Kalitesiz bir malı fiyatından daha yüksek bir bedelle satan esnafın "pabucu dama atılırdı". Ahilikte israf haram olduğu ve maliyetleri artırdığı için yasaktı. Üretilen mal ve hizmetlerde sıfır hata esasti. Endüstriyel ürünlerin satışında da rekabet artık kalite ile yapılmaktadır.

• Ahiler teşkilatında çalışanlar arasında dayanışmayı sağlamak, moral ve verimliliği artırmak için akşam toplantılar, yemekten sonra mesleki ve değişik konularda eğitici kitaplar okunur, sohbetler edilirdi. Buralarda stres atılır, bilgi ve tecrübeler artırılır, ertesi güne büyük bir morale motive olarak işe başlanırdı. Kaliteyi etkileyen temel faktörlerden olan "motivasyon" çağdaş endüstrinin vazgeçilmez bir parçasıdır.

• Ahilik teşkilatının vazgeçilemez temel değerlerinden olan "**hizmette mükemmellik**" ise asırlarca bütün hizmet çeşitlerinde kullanılmış, bilhassa üretimde kalitesizliğe müsamaha edilmemiş ve kalitesiz mal üretkenin meslekten ihraç edilmesine yol açmıştır. Eğer ahiliğin bu özelliğini günümüz kalite sistemlerine uygulamayı başarabilirsek üretim de mükemmel yakalamak mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

Ahilik,2004, www.ahilik.gen.tr,

Garvin, D., A.; " Competing on the Eight Dimensions of Quality", *Harvard Business Review*, November-December 1987, s.28.

George, S., and Weimerskirch, A., Total Quality Management: Strategies and Techniques Proven at Today's Most Successful Companies; John Wiley & Sons, Inc., New York, 1996.

Gözülü, S., Üretim Verimlilik ve Toplam Kalite Yönetimi., Toplam Kalite Yönetiminde Türkiye Perspektifi, Üniform Matbaacılık, İstanbul, Eylül 1994, s.55.

İesob,2004, <http://www.iesob.org/haber1.htm>

inet-tr.org.tr/inetconf9/bildiri/42.doc

Juran, J.M.; Juran on Quality by Design; The Free Press, New York, 1992.

Koçel, T; İşletme Yöneticiliği, 6. Bası, Beta Yayımcılık, 1998.

Kotler, P., Marketing Management, 8th.Edition, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1996.

Şimşek, M.,1998, Kalite Yönetimi,Marmara Üniversitesi, İstanbul

Şimşek,M.,2002,TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik, Hayat Yayıncılık, İstanbul

Tesob, 2004, <http://www.tesob.org.tr/ahi.htm>

Yürüttüçü,A.,2003,Bilgi Teknolojilerinde Turizm Sektörü Ve Tky(Toplum Kalite Yönetimi),

KAYSERİ'DE YAŞAYAN AHİLİK

Âlim GERÇEL*

a) Giriş

Türklerin Anadolu'ya gelişleri 1071 Malazgirt Meydan Savaşından çok öncelerine rastlar¹. Ancak 1071' den sonra Anadolu'ya büyük göçlerin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu târihten sonra ikinci büyük Oğuz-Türkmen göçü 13. yüzyılın başında 1220'lerden sonra Moğol baskısı sonucunda olmuştur.. Türkmenler Moğollardan canlarını kurtarmak için Orta Asya'dan ve yoğun yerleşme bölgesi olan Azerbaycan'dan Anadolu'ya göç ettiler. Bu göçmenler arasında her sınıfından (şehirli halk, ulemâ, tüccar, sanatkâr, celep v.b.) insan vardı. Şehirde önemli miktarda, henüz Müslüman olmayan, Malazgirt savaşında Bizans ordusunda bulunan Uz'lar ve Peçenekler'in bulunduğu söyleyebiliriz². Ayrıca Bizans yönetimince "Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz, Kuman" Türkleri Anadolu'ya yerleştirilmiştir ve büyük şehirlerde çoğunluk Hıristiyanlardan oluşuyordu³. Şehir ekonomisi büyük oranda bunların elinde idi. Mevcut yerli nüfus ile, çoğu hayvancılığa dayalı bir toplum olan göçebe ve konar göçer Türkler arasında, ekonomik ve kültürel etkileşim sonucu Türkler arasında da yerleşik hayatın ekonomik değerleri olan üretim, sanâyi ve ticâri faaliyetler hazmedilmeye ve benimsenmeye başlanmıştır. Kayseri'nin coğrafi zorunlulukları da bu hazırlı ve benimsemeyi teşvik, hattâ mecbûr kılmıştır. Şehrin, İpek Yolu çatında olması, Kayseri'yi büyük bir ticâret merkezi yaptığı gibi kültürel münâsebetler bakımından da çok hareketli bir yöre olmasını sağlamıştır.

Ahiliğin, öncelikle Kayseri başta olmak üzere Anadolu'nun önemli şehir merkezlerinde kurulmuş olması, bu teşkilatın bir yerleşik toplum

* Folklor Araştırmacı, Yazar, KAYSERİ

¹ Bkz. Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, Çev. Y. Yücel, B. Yediyıldız, Ankara, 1992.

² Mehmet Köyメン, *Alparslan ve Zamanı*, İstanbul 1972, 64.

³ Faruk Sümer, "Yunus Emre Devrinde Türkiye'nin Sosyal Durumu", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Nisan 1991, Sayı 51, 1-8.

ürünü olduğunu göstermektedir. Ahîlerin daha sonra uçlara ve köylere doğru yayılmaları ise Anadolu'daki idârî otoritenin takibatı sonucudur. Anadolu Selçukluları devrinde Kayseri'nin hâiz olduğu coğrafi, ticari ve ilmî öneminden dolayı, bu devrin en dikkat çekici sosyal, kültürel, sînâî ve iktisadî kuruluşu olan Ahî Teşkilatı, XIII. Yüzyılın başlarında ilk kez burada kurumlaşmış ve buradan Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarına yayılmıştır.

1205 yılında Anadolu'ya geldikten kısa bir süre sonra, şeyhi Evhaduddin Kirmanî ile berâber 1206 yılında Kayseri'ye gelip yerleşen Ahî Evren, ilk olarak burada faaliyete başlamış; Ahîliği Anadolu'ya has âdab ve erkâniyla yeniden organize ederek, merkezî, bürokratik ve hiyerarşik bir teşkilat olarak Kayseri'de kurmuştur. 1216 târihli bir kayıtta, Kayserili Ahî Eminüddün adlı birisinin bir vakfiyede isminin geçmiş olması Ahîliğin bu târihten önce Kayseri'de teşkilatını tamamlamış olduğunu göstermektedir⁴.

Ahî Evren ve hanımı Fatma Bacı, Kayseri'de Ahîyan-ı Rûm ve Bacıyân-ı Rum'u kurmuşlar, canlandırmışlar ve Anadolu'ya yaymışlardır. Ahî Evren en verimli ve olgun çağının 20 yılını Kayseri'de geçirmiş ve ahîlik ilkelerine uygun bir anlayışla çalışan esnaf(sanayi) çarşısını ilk defa Kayseri'de oluşturmuştur. Hanımı Fatma Bacı da Kayserili hanımları örgütlemiş, eğitmiş, onları dokuma atölyelerinde çalıştırarak üretme katkılarını sağlamıştır.

Ahî Evren, Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre zincirinin⁵ bir halkası olarak Anadolu'yı yurd edinmek isteyen Türk'lere güven veren bir önder olmuştur. Ahî Evren'in ahîlik disiplin ve ahlâkî Kayseri'den başlayarak yayıldı ve güç kazandı. Çok eski zamanlardan beri ticâret merkezi olan Kayseri⁶, aynı zamanda Suriye, Mısır, Azerbaycan, Gürcistan, İran ve Bizans kervanlarının durak ve geçit yeri ve Kervansaraylar şehri idi. Bir bilginimizin ifâdesiyle *Kayseri târihe bir cihangirin eliyle değil, Anadolu'daki insanlığın tabii, devamlı ihtiyaçları ile doğmuştur*⁷". Sâdece ticâret erbabının değil, Asya'dan gelen göçlere de muhatap olan Kayseri yeni bir kimlik kazandı. Asya'dan akın eden Türkmenler, Ahmet Yesevî dervîşleri, alp erenler Kayseri'yi bir Müslüman -Türk şehri hâline gitirdiler. Alperenler, Ahmed Yesevî

⁴ Bkz. Cl. Cahen, "İlk Ahîler Hakkında", *Belleoten*, L/197, 1986, s.593.

⁵ Bkz. Müsel Öztürk, "Ahmed Yesevî- Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre Zinciri", *Erdem Dergisi*, Eylül 1987, Sayı 9 659-768.

⁶ Bkz. Faruk Sümer, "Yabanlu Pazarı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 1985, Sayı 37, 1-99.

⁷ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, İstanbul 1969, 204.

dervişleri, abdallar, ahiler... Kayseri'de Türk Kültürü'nün İslâm ahlâkının ve ahî disiplininin yerleşmesi ve kökleşmesini sağladılar. Böylece Ahilik Kayseri'den bütün Anadolu'ya yayıldı, Kayseri ve Anadolu halkın sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde etkilerde bulundu: Ahilik, sanatkârların disiplinli bir meslek eğitimine tâbi tutulmasını ve böylece kaliteli ve güvenilir üretim elde edilerek rekâbet gücünün artmasını sağladı. İnsanlara meslek eğitimi verilmekle kalınmadı; Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın ifâdeleriyle, "*Ahî zâviyelerindeki öğretmen ahîler, gençlere ata binmek, sürekli avına çıkmak, kılıç, ok ve kalkan kullanmak gibi şeyleri öğretirlerdi*"⁸". Böylece bir çeşit askerî eğitim de yaptrılırdı. Ancak bu eğitim sâdece askerlere has olarak yaptırılmamış, Baciyan-ı Rum da "*erkeklerle aynı saflarda*" savaşacak⁹ askerî eğitimi almışlar, kendilerini koruma gücü ve tekniğine sahip olmuşlardır. Ahilik ile esnaf ve sanatkârlar kendi aralarında dayanışma ve yardımlaşma içinde oldular. Hanımların da üretme katkılarını sağlayarak ekonomide güvenli ve imtiyazlı bir durum elde ettiler. Ahî zâviyelerindeki öğretmenler gençlere dinî bilgileri ve yükümlülüklerini öğrettiği gibi, ahî fütûvvetnâmelerinin kapsadığı insanlık ve ahlâkî yöntemleri uygulamalı olarak belletirlerdi. Böylece gençler dinî taassuptan uzak hoşgörülü bir anlayışa dayalı İslâmî ve insanî bilgi ile donatılmıştır¹⁰. Ahilik teşkilatı, Kayseri dâhil, Anadolu'nun şehir, kasaba ve hattâ köylerine kadar yayıldı. Ticâret hayatında kurduğu egemenlik sâyesinde yardımlaşma ve dayanışmanın kaynağı oldu. Kurdukları teâvün sandıkları ile sakatlanan, hastalanın, usta, kalfa ve çıraklıların geçimleri sağlandı ve böylece çalışanların gelecekleri güvence altına alındı¹¹. Ahi Evren'in ölümyle ahlîk Anadolu'da ve Kayseri'de sona ermedi. Seyyah İbn Battuta Kayseri'de ahî zâviyelerinin aktif durumda olduğunu tespit etmiş ve Ahî Emir Ali'nin tekkesinde misâfir edildiğini anlatarak tekke hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca Kayseri'de Ahî Îsâ Mahallesi ve Ahî Îsâ Zaviyesi gibi yer adlarının bulunduğu bilinmektedir. Bu konuda araştırmaları bulunan Kayseri Eski Vakıflar Bölge Müdürü ve Târihçi Mehmet Çayırdağ'ın ifâdesiyle: "*Bu bölge kuvvetli ahilik izleri taşımaktadır... Kayseri'de Ahilikle ilgili vakıf, mezar taşı, mahal ismi gibi birçok hâtıra ve belge*

⁸ Neşet ÇAĞATAY, *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Ahilik Nedir?*, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Federasyonu Yayıını, İstanbul ? 14.

⁹ Çağatay, *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Ahilik* , 14.

¹⁰ Esnaf ve Sanatkâr birliklerinde özellikle 13. yüzyıldan sonra- dinî fonksiyonlar geri plânda tutulmuşlardır. Bkz. Sebahattin Güllü, *Sosyoloji Açıdan Ahi Birlikleri*, İstanbul 1977, 117.

¹¹ Bkz. Adnan Gülerman- Sevda Taştekil, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Ankara 1993, değişik sayfalar.

*bulunmaktadır*¹²". Ayrıca ahilikte her mesleğin şeyhi veya pîr'i bulunduğu bilinmektedir. Meslek pîr'lerinin adını taşıyan Bünyan'a bağlı Pirahmet köyü ve türbesinin¹³ bulunması da Ahiliğin devamlılığına işaret sayılabilir.

Günümüzde Ahiliğin birçok müesseseleri ile Kayseri'de yaşadığını görmekteyiz. Bunun neticesi olarak ta Kayseri sanayicisi, esnafi, millî sınırlarımız içinde ve uluslararası sahada başarılı olmaktadırlar. Doğruluk, yardımlaşma, işbirliği, güven, hayırseverlik, dürüst ticâret, helâl kazanç, Kayseri esnaf ve sanatkarının olmayınca olmazlarındandır. Ahilik, Kayseri esnafının gönlünde; "*Alníni, kalbini, kapımı açık; elini, belini, dilini kapalı tut*" düşüncesiyle asırlarca yaşıtmakta, insanlara huzur ve saâdet vesilesi olmaya devam etmektedir¹⁴. Gönülleri Allah sevgisiyle doludur.

İnsanların, tabîî olarak doğum, ölüm, nişan, nikâh, düğün bayram gibi hâdiseler karşısında, alındıkları ahî kültürünü uyguladıklarını görüyoruz. Tabîî âfetler (zelzele, sel baskını, yangın, kazâ, belâ, musibetler, hastalıklar ve âilevî fâcialar) her yerde her zaman karşılaşılması mümkün olaylardır. Bayramlaşmalarda bir araya gelen sanatkârlar ve esnaf grupları uygun mekânında bayramlaşırlar, küçükler büyüklerin ellerini öper; saygılarını belirtir, büyüklerde küçüklerin sırtlarını sıvazlar, gözlerinden öper, yaşıtlar kucaklaşarak birbirlerine sevgilerini sunarlar. Büyükler küçükleri bahşislerle ve çeşitli hediyelerle sevindirirler. Böylece kırgınlıklar ve küskünlükler var ise bunlar ortadan kaldırılmaktadır.

Bir kazaya uğramış, başına felâket gelmiş esnaf için meslektaşları sadece kuru kuruya geçmiş olsun dileklerini bildirmezler. Açılarının dindirilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması için zarar ve ziyanının hemen telâfi edilebilmesi için herkes gücü yettiğince yardımcı olurlar.

Kocası vefat etmiş, çocukları yetim kalmış bir esnaf hanımının, nâmus ve iffeti ile hayatını sürdürmesi, çocuklarını kimseye muhtaç olmadan büyütmesi için, ahilik teşkilatının gâyesi ve inançları gereği bazı tedbir ve düşüncelerini gerçekleştirmektedirler.

¹² Mehmet Çayırdağ, **Kayseri Tarihi Araştırmaları**, 359.

¹³ Ünver Günay- Harun Güngör ve arkadaşları, **Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması- Kayseri Örneği-**, Kayseri 2001, Erciyes Üniversitesi Yayıncılık, Nu: 132, 39, 99.

¹⁴ Gülcüş, Kerâmaât-ı Ahi Evran, beyit, 1-166
İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, İst., C.1, s.201

Evlilik ve düğünlerde kız ve erkek fakirlerin çeyizinin ve ev ihtiyaçlarının tamamlanması , masraflarının karşılanması için kurulmuş dernekler ve vakıflar faaliyet göstermektedir.

Yeni işyeri kuran, ancak alet ve edevâti olmayan bir ustaya el uzatacak, ihtiyacını giderecek, hamiyetli davranışlarda bulunulmaktadır.

Şehitler, garipler ve fânî âleme göçmuş erenler için mübârek gün ve gecelerde, kandillerde, okutulacak mevlit ve rûhu için dağıtılacek helva, şerbet, şeker gibi maddelerin temininde yardımcı olmaktadır. Bütün bunlara rağmen daha düzenli ve devamlılığı sağlamak üzere Kayseri Esnaf ve Sanatkarlar Odası Federasyonu bünyesinde sayısı elliyi aşkın iş kolunda, oda, dernek ve ilçelerde Şubeleri bulunmaktadır. Kayseri Ticâret Odası, Kayseri Sanâyi Odası, Kayseri, İncesu, Hacılar ve Mîmârsinan Organize Sanayi Yönetim Kurulları da tam bir Ahî kuruluşu olarak üyelerine günün şartlarına ve imkânlarına göre hizmet vermektedirler. Birçok hayır ve yardımlaşmayı yapmak ve desteklemek için sayısı altmış bulan vakıf ve bir o kadarda dernek Kayseri'de hizmet vermektedir. Bu vakıf ve derneklerin bir kısmı Kayserililerin çok olduğu illerde merkez ve Şubeleri bulunmaktadır. Bunlar vasıtıyla hastahane, sağlık ocağı, öğrenci yurtları, asevleri yapımı, öğrencilere burs, evleneceklere yardım ve diğer hayır hasenat işleri devam etmektedir. Yine bu vakıf ve dernekler vasıtıyla sayıları 100'e yaklaşan köy, kasaba, ilçe merkezlerinde yöre insanının birbiriley kaynaşmasını sağlamak üzere pilav günleri, şenlikler, vuslat günleri düzenlenmektedir. Bu programların tek amacı insanları biri birleriyle tanıtmak, kaynaştırma, yardımlaşma ve ortak noktalarda buluşturmaktr. Yıllar önce Kayseri'de kurulmasına karar verilen ASPILSAN (Askeri Pil Sanayi) Fabrikası yine tamamen Kayseri esnaf ve sanatkarının yardımları ile kurulmuştur. Böylece yeni bir iş sahası açılırken Türk Ordusu'nun önemli ihtiyaçlarından birisi de giderilmiş oldu. Yine esnaf ve sanatkarların ayırdıkları tahsisatla sayısı, günlük yüz binlere yaklaşan ücretsiz ekmeğin dağıtımı ve binlerce aileye aş evlerinden yemek dağıtımı yapılmaktadır. Her yıl okulların tatil olduğu yaz aylarında binlerce erkek çocuğu yine esnaf ve sanatkarlarca bütün masrafları karşılanarak sünnet ettirilmektedirler.

Kayseri dışına, işyerini çeşitli nedenlerle taşımiş olan esnaf, sanayici her fırsatını bulduğunda toprağıyla ve hemşerileriyle ödeşmek üzere ziyarete gelir, yaptığı hayırlarla iki dünyada da huzurlu olacağına inanır. Burada şunu gururla söylemek gerekirse; Kayseri de yardımlaşma ve birlik beraberlik Dünyaya örnek olacak bir seviyedendir. Birkaç örnek verelim: Kayseri il merkezinde yaklaşık 350 okuldandan 320 si şahıs ismi

taşımaktadır. Erciyes Üniversitesi kampusu içerisinde bulunan binaların inşaatı ve tefrişinin % 90 ile buraya yeniden inşa ettirilen, 3 cami yine hayırseverlerin yardımları ile yapılmıştır, ismini taşımaktadır. Kayseri dışında yapılan her cami için Kayseri halkından yardım toplanmaktadır. Birçok deprem, yangın su baskını olan tabi afetlerin verdiği zararların bir kısmını karşılama gayretinde olan Kayseri esnaf ve sanatkarı, Türkiye'yi büyük üzüntüye sevk eden Sakarya depremi sonunda burada gösterilen alanda 500 hanelik Kayseri Mahallesi inşaatı tamamlanarak depremzede vatandaşlarımızın kullanımına teslim edilmiştir.

Netice olarak; Kayseri de bulunan esnaf ve sanatkarlar devlette, milletine, vatanına dinine bağlıdır. Sever ve saygı duyar. Kuruluşlarının(birlik, oda,dernek, vakıfların) kendisinden yapılmasını istediği görevlerini eksiksiz yerine getirir. Kendisinden sonra mesleğini yürütecek çırak yetiştirmeyi ibadet sayar. Komşuları, meslektaşları ile iyi geçinir. Kalıcı eserler bırakmaya gayret ederler.

Temeli Ahî Evren tarafından atılan Ahılığın Kayseri ilinde olduğu gibi bütün Türk İllerinde de güçlenerek devam etmesi dileğimdir.

Kayseri'de yaşanmış birkaç örnek olayla bildirimi tamamlıyorum.

Tenzile'nin Ali Ağa

Kayseri'nin çoğunlukla zenginlerinin bağlarının bulunduğu Eşek Meydanı (şimdiki adı Işık Meydanı) mevkide bir bağa fakir bir âile gabala (gabalcı- kiracı) göçer. O niyet (mevki) de bağı sahibi zenginlerin hanımları aralarında “dinnek” (dernek) denilen gün yapmaktadır. Günlerde; pastalar, börekler, mantılar, yağlamalar, hatta pehliler (kaburgalı patlıcan) ikram edilmektedir. Gün sahipleri gabalcının hanımını da ısrarla davet etmektedirler. Her gün bir eve misafir olan gabalcı hanımı, bir gün de kendine sıra geleceği korkusu ile ziyâdeyle huzursuzdur. Nihâyet korkulu gün gelir çatar ama âilenin masrafları karşılaşacak mâmî gücü yoktur. Gabalcı adam yapılacak ikramların masrafını karşılamak için evdeki bakır leğeni satmak üzere şere doğru yola çıkar. Özel arabası (sakal oynatan) ile şere gitmekte olan zengin, fakir babası meşhur Tenzilenin Ali Ağa gabalcı'yı arabasına alır.

- Hayrola komşu, leğeni kalaylatmaya mı götürüyon?
- Yok arkadaş, ne galayı, satmaya götürüyom.
- Neden hemşehrim? Leğen de dövme bakırданmış, hem de galayı idare eder.
- Sorma arkadaş, hiç sorma; biz buraya gabalcı olarak gördük.

- Meğerse burası hep zenginlerin muhiti imiş. Hele de Tenzile'nin Ali Ağa denilen dürzünün bir orusbu avradı varımış, bizim hanımı her gittiği gezmeye götürmüş. Orada da bizlerin evlerinde olmayan yiyecekler ikram etmişler. Şimdi de sıra bize gelmiş; ben de bu leğeni satıp o gahbeler için öteberi alacağım. Tenzile'nin Ali âğa hiç kendini belli etmeden ,

- Haklısan arkadaş. İnsanlar ikram ederken ölçülü olmalı; olan var, olmayan var, onları da düşünmeli idiler...Arkadaş, sen o leğeni elinde taşıma arabada bırak; ben onu çocukların bakıcırlara gönderir sattırırım. Ayrıca mesâriflerini de aldırtırım, akşam bizim dükkâna gelirsin yine beraber bağa geliriz.

Fakir adam bu harekete çok memnun kalır, şehrde gelene kadar da Tenzile'nin Ali Ağa ve karısına demediğini bırakmaz. Ali Ağa ise hiç ses çıkarmaz. Şehre geldiklerinde Ali Ağa leğeni kalaycıya göndererek bir güzel kalaylatır ve gerekli mesârifî de alır. Arabaya yerleştirilen leğen ve masraflardan adamcağızın haberi olmayacağından emindi. Nihayet akşam olur adam gelir. Tenzile'nin Ali âğası;

- Haydi Ağa, arabamız hazır berâber bağa gidelim, der ve arabaya binerler. Gabalcı adamin bağıının gedigine gelince Tenzile'nin Ali Ağa arabayı durdurur ve adama :

- Arkadaş; al şu leğenin, şu da misâfirler için gerekecek malzemeler. Tenzile'nin Ali âğası denilen orusbu avratlıda benim der.

Adam bu durumda utancından erir, ne diyeceğini bilemez. Bu olaydan sonra o niyetten müsriflik tamâmen kaldırılır...¹⁵

Akşehirliogulları

Akşehirli bir şahıs, işi için Kayseri'ye gelir ve dönüste, şehirden çıkışken atının nallanması için yakında bulunan bir nalbantta gider. Usta bir iş için dışarı çıkmış olup, işi bilen oğlu dükkândadır. Akşehirli atını nallatır, nalbantın istediği parayı verir ve yola koyulur. Usta dükkâna gelince oğlu, bir yolcunun atını nalladığını ve almış olduğu parayı babasına söyler. Babası, "fazla almışsun" oğlundan, hemen yola çıkararak, nallama ücretinden fazlasını diye azarlayarak adama yetişerek vermesini ister. Oğul yola çıkar, bir hayli yol gittikten sonra adama yetişir ve babasıyla geçen konuşmayı naklederek, fazla almış olduğu parayı iâde

¹⁵ Gülsêhri,, Kerâmaât-ı Ahi Evran, beyit, I-166
İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, İst., C.1, s.201

eder. Ahî terbiyesi olan bu hareket Akşehirliyi çok etkiler ve Kayseri'ye gelip yerleşir. Bu âile Kayseri'de Akşehirlioğlu adıyla anılır.¹⁶

Seyyid Mehmet Aksebseci'nin Ortağından Ayırılması

Hacı Seyit Mehmet Efendi(Aksebzeci) ortağı olduğu dükkân önünde iskembide (sandalye) otururken gözüne karıncalar ilişir. Her gün dışarıdan içeri doğru bir şeyler taşıyan karıncalar o gün içерden dışarı taşımaktadır. Meraklanır ve ortağınına bu durumu sorar. Ortağı da sebebini bilemez. Ancak H.Seyit Mehmet Efendinin ısrarı üzerine, ortağı;

- Bu gün köyden bir sepet yumurta geldi. Bunları adet olarak ikiye böldüm. Yarısını sizin eve, yarısını bizim eve gönderdim. Benim eve gideceklerin içine birkaç tâne irisinden seçtim. Ondan mı acaba? deyince; Hacı Seyit Mehmet Efendi;

- Allah bizim ortaklığımızdan elini çekti, bu işin bereketi kalmadı, der ve ortağından ayrılır.

Hacı Seyyid Mehmet Aksebseci'nin Kalayı

Hacı Seyit Mehmet Efendi (Aksebzeci) , millî mücadele zamanında elindeki kalayları tâlip olan kalayçı esnafına satarak, veresiye defterine kayıt eder. Kalay harp yılları içinde çok değer kazanmış bulunmaktadır. Kalayı alan esnaf borcunu ödemek üzere gelir. Kalaydan çok büyük kâr ettiğini, teşekkür ederek borcunu ödemek istegini bildirir. Hacı Seyit Mehmet Efendi veresiye defterini açar ve adamın borcunun ne kadar olduğunu söyler. Kalayçı esnafi:

- Allah razı olsun. Ben bu işten sayenizde çok para kazandım. Bugünkü değerinden borcumu ödemek istiyorum der.

- Hayır, deftere ne yazılmışsa onu ödeyeceksin der¹⁷ ve ancak o kadarını alır.

¹⁶ (Ecz. Müjgan ÜÇER, **Kayserili Halkbilimci Ali Rıza Önder'den Hatıralar** adlı yazısından)

¹⁷ Anlatan: Av. Nevzat TÜRKTEKİN Doğumu: 1928, Kayseri

SİDKÎ BEY'İN ESERİNE GÖRE GEDİKLER VE GEDİK KURUMU

Kamil Ali GIYNAŞ *

Ahilik, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu Türklerine sanat, ticaret ve ekonomi alanlarında yön veren bir organizasyon, bir anlayış, aynı zamanda bir hayat tarzıdır.

Ahilerin kurdukları esnaf ve sanatkâr birliklerince belirlenen kurallar, daha sonra hazırlanacak kanunnamelerin, tüzüklerin temelini oluşturmuştur. Bu birlikler, zamanla diğer esnaf ve sanatkârlara da önderlik etmiş, hatta Osmanlı devletindeki bütün Türk esnâfi, ahi babalardan veya onların yetki verdiği kimselerden aldıkları yeterlilik ve izin belgeleri ile iş görür hâle gelmişlerdir.

Osmanlı devletinin toprakları genişledikçe gayrimüslim teba üzerindeki hak ve sorumlulukları da genişlemiş, iş kolları ve çalışanlar çoğalmış; dolayısıyla Müslüman olmayan teba ile ortak çalışma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple ahilik teşkilâtı lağvedilmiş, yerine din ayrimı gözetilmeyen bir kurum olan “gedik” kurumu tesis edilmiştir. Bu müessesenin teşekkül sebebi şüphesiz ki sadece bu değildir. Muhtelif sebeplerle ahi teşkilatlarının esnaf ve halk arasında eski etkinliğinin kalmaması, devletin bu işleri kendi kontrol ve inhisarında bulundurma isteğinin de bunda önemli rol oynadığını kaydetmek gereklidir.

Sıdkî Bey “Gedikler” adlı eserinde “gedik”i “sanat ve ticaretle uğraşabilmek yetkisi” şeklinde tanımlamaktadır.¹

Süleyman Südî Efendi de “gedik”i: “Gedik denilen şey adeta bir tekel veya imtiyaz demekten ibarettir ki sahiplerinin işleyeceği işi başkaları işleyememesi ve satacağı şeyleri başkalarının satamaması şartıyla hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin yürütülmESİDİR.” şeklinde tanımlamış ve gedik kurumunun tesis

* Edebiyat Öğretmeni, KONYA

¹ Sıdkî, *Gedikler*, İstanbul 1325, s.20.

edilmesindeki amacı şu şekilde açıklamıştır: "Çoğu şehirde ve özellikle İstanbul'da görüldüğü üzere Osmanlı ülkesinde perakende satış yapan her sınıf esnafın kendilerine ait bir çarşı ve pazarı, toptan satış yapan tüccarın ise birer hanı/kapanı bulunduğu ve herkes kendisine gerekli olan şeyleri bu yerlerden satın aldığı hâlde eşyanın böyle toplu bir yerde satılması fiyatların yükselmesine yol açtığından ve halkın buralara gelmesi zor olduğundan; eğer bir sınıfa mahsus esnafın kendi karşısından başka yerde dükkan açıp da satış yapmasına izin verilirse herkesin kendi malını istediği fiyatla satabileceğinden ve semtleri uzak olanlar ise çarşıya kadar gitmek küllefinden kurtularak istediği kendi mahallesinde alabileceğinden bahsedilerek bu çocukların çeşitli yerlere yayılması amaçlanmış; fakat bu yayılmadan dolayı herkes istediği yerde dükkan açıp da asıl işinin dışında bulunan bir eşyayı da dükkanına getirip satmaya kalkışmaması; özetle her sınıf hangi işle uğraşıyorsa yalnız onunla meşgul olması için her dükkan ve mağazaya birer belge verilmiş ve bu belgeye "gedik" adı verilmiştir."²

Sıdkî Bey "gedik" kelimesinin 1727 yılında kullanılmaya başlandığını, ancak sanat ve ticarette tekelin önceleri mevcut olduğunu belirtmektedir. Gerek tekel olarak kabul edilen zamanda, gerekse gedik yönteminin kabulü sırasında bir sanat ve ticaretle kaç kişi uğraşır ve içinde çalışılan dükkan, mağaza, atölye vb. ne kadar yer varsa, bir zorunluluk ortaya çıkmadıkça var olandan fazla veya eksik olmaması kuralı gerek esnaf, gerekse devlet tarafından benimsendiğinden bir kimse çıraklık ve kalfalıkta yetişip de boş olan veya gereklilik üzerine yeniden açılan bir ustalık kadrosuna geçmedikçe, yani gedik sahibi olmadıkça dükkan açarak sanat ve ticaretle uğraşamazdı. Ancak ellişinde ayrıcalık (imtiyaz) fermanları olan kişiler sanat ve ticaret yapabilirdi. Bu fermanlar, esnafın sayılarının artırılıp eksiltilmemesi, mülk sahiplerinin eski kiralarını artırmaması, gediği olmayanların sanat ve ticaretle uğraşamaması, boş olan gediklerin esnafın çırak ve kalfalarına verilmesi, esnafa dışarıdan kimseyin kabul edilmeyip çırak ve kalfalardan usta yetiştirmesi gibi hükümleri ihtiva ederler.

Tekel yönteminin başlangıcı olan 1727 yılında esnafın sayısı "ustalık" adıyla sınırlanmış ise de sonraları "gedik" ismini almış ve "gedik" ifadesinden "sanat aletleri" kastedilmiştir. Çünkü esnafın biri sanatını bıraklığında kendisinin sahip olduğu ustalık hakkını esnaf

² Süleyman Südî, *Defter-i Muktesid*, İstanbul 1307, C. 2, s. 28., krş, Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB yay., İstanbul 1971, C.2, s.656.

İçinden yetişmiş bir kalfaya verdiği zaman sanatına ait alet ve edevatını da satmış veya esnaftan ölenlerin yerine getirilen ustadan ölen kişinin varislerine bir miktar para alınarak sanat aletleri devir ve teslim edilmiştir ki böyle, ustalık hakkıyla beraber alınıp satılan veya devir ve teslim edilen sanat aletlerine "gedik" denilmiş ve git gide "gedik" adı altında ustalık hakkıyla sanat aletleri birleştirilerek esnaftan birisi sanat aletlerini vermemeyip bir başkasına yalnız ustalık hakkını bıraktığı veya ölen esnafın sanat aletleri olmadığı hâlde sadece ustalık hakkını bir başkasına verdiği veya bir sanat ve ticarette geçerlik görülmesi üzerine o sanat ve ticaretin genişletilmesi amacıyla dışarıdan bazı kimselerin de o sanat ve ticaretle uğraşmalarına izin verildiği zaman bunlar hep gedik sahibi olarak esnaf defterlerine kaydedilmiştir.

Gedik yönteminin tesisinden kaldırılmasına kadar geçen sürede bütün esnafların işleri hesaptan sorumlu bakanlığın idaresi altında bulunmakla beraber esnaf kethüdaları gerek devletin gözünde, gerekse esnafın arasında itibarlı bir yere sahip olduğundan gediklerin birinden başkasına geçmesi ve bu sırada sanat aletlerinin devir ve teslim işini kayıt ve senet altına almak gibi birtakım hizmetlerden sorumlu idi. Gedikler tüccarın malına karşı teminat yerine geçtiğinden esnaf, gedigine karşı tüccardan mal aldığı gibi gedigini ipotek ederek borç alabilir. Böyle veresiye mal alarak veya gedigini ipotek ederek borç alıp da borcunu ödemeden ölen veya iflas ettiğini bildiren borçlu esnafın malları ve eşyasıyla beraber gediği esnaf kethüdası aracılığıyla, almak isteyen birine satılarak tüccarın alacağı verilirdi.

Gedikler esnaf arasında alınıp satıldıkça veya ipotek edilip kurtarıldıkça önceleri esnaf defterlerine kaydetmekle yetinilmişse de sonraları alım satım, ipotek ve kurtarma işlemleri esnaf kethüdaları aracılığıyla yapıldıktan ve esnaf defterlerine kayıt düşülerek kethüdanın senet aldıktan sonra bazıları sağlamlaştırılmak için devlet dairelerine de kaydettirerek belgeler almışlar ve bazıları serî mahkemelerde onaylatarak dinî vesikalalar meydana getirmiştir. Ancak, esnafın gedikleri için dinî vesikalalar veya devlet dairelerinden belgeler almaları tekel yöntemini korumadan çok, değeri artırmak ve ticârî güven verme amacından ileri gelmiştir.Çoğu esnaf gedik için dinî vesika veya devlet dairesinden belge alıp almamakta serbest idiyse de enfiye, tüütün ve kuru kahve gibi keyif verici maddeler ile raki, şarap ve konyak gibi sarhoş edici maddeler satan esnafın ve sarraf, doktor ve eczacıların işleri tamamen devletin kontrolü altında tutulmuş, yani bu meslek grupları çalışabilmek için resmî izin belgesi almaya mecbur edilmiştir.

Gedikler “müstakar” ve “havaî” adıyla başlıca iki kısımdan ibarettir. “Havaî” gedikler şahsa ait olup sahibi istediği yerde çalışabilirdi. “Müstakar” gedikler ise dükkân, mağaza vesaire gibi bir yere mahsus olduğundan gedik sahibi başka yerde çalışmazdı. Başka yere taşıyacak olursa gediğini de resmî şekilde taşımaya ve senedini değiştirmeye mecbur olurdu.

Ayrıca Sıdkî Bey eserinin son kısmında İzmir’de “örf-i belde gediği” denilen bir tür gedikten bahsetmektedir. Ancak bu gediklerin diğer gedikler gibi tekelle ve esnafla ilişkileri yoktur, sadece emlâkin tasarrufuna aittir. Bunların da arsasına “mûlk”, binalarına “gedik” denilir. Bu gedikler arsaların ve üzerindeki binaların başka kişilerin olmasından çıkmıştır. Arsa sahipleri kendilerine her yıl bir miktar para verilmesi şartıyla üzerine bina inşa edilmesi için önceden bir başkasına izin vermiş ve o izne dayanarak yaptırılan binalara yaptıran kişi tasarruf edegelmiştir. Üzerine bina yapılması için bir başkasına izin veren arsa sahibi her kim ise gedik o ad ile yad edilmektedir. Örneğin; arsa sahibi Ahmet Ağa ise “Ahmet Ağa örf-i beldesi” denilmektedir.³

Neşet Çağatay da “tebeşir gediği” denilen bir tür gedikten bahsetmekte, bunlardan “saka gedikleri”nin gediklerin kaldırılmasından çok sonralara dek sürgünü ve halkın sakalardan çok bıkıp usandığını belirtmektedir.⁴

Gedikler bir yerden başka bir yere taşındığı gibi bir sanat ve ticaret revaçta olduğunda o sanat ve ticaretle uğraşan kişiler çoğalacağından gediklerinin de sayısı artırılır, bir sanat ve ticarette durgunluk olduğunda ise o sanat ve ticaret erbabı azalacağından gediklerinin sayısı da düşürülür, bir sanata ait olan gedikler gerektiğinde başka sanata çevrilir ve bazen gedik üstüne gedik senedi verilirdi.

Gediklerin sayısı artırılırdı: Bir sanat ve ticaret geçerli olduğunda o sanat ve ticaret erbabı bir yerin ihtiyacına yetecek miktarda olmadığında ve dışarıdan sanata girenler olduğunda acil olarak gedik senedi verilerek sanat ve ticaret yapmaya izin verilirdi.

Gediklerin sayısı düşürüldü: Bir sanat ve ticarette durgunluk olduğunda o sanat ve ticaret erbabından biri sanatını terk edip dükkândan çıktıığında o zamanki kanun gereğince gediği eski yerinde oldukça orada başka bir iş yapılamadığından ve o gedik artık sahibinin işine yaramadığından sahibi ait olduğu yere iade eder ve o yer resmî şekilde

³ Sıdkî, *age.*, s. 99-100.

⁴ Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, TTK yay., Ankara 1997, s. 118.

gedikten boşaltılarak ileride isteyen bir kimse olduğunda yeniden satılmak üzere özel defterlerine kaydedilir yahut o esnafın sanatını terk etmeyenlerine kendi gediklerinin yerleşmiş olduğu yere bağlanmak üzere verilirdi.

Bir sanatın gediği diğer sanata tahsis edilirdi: İçinde çalışılan yerlerin gediklerinin mutlaka kiracılarının sorumluluğunda bulunması âdet iken sonraları bu âdet kalkmış, sanat ve ticaret yapılan yer gedikli olsun da gediği ister kiracısının, isterse sahibinin sorumluluğunda bulunsun o yer daima esnafa açık bulunmuş ise de bir yerde yapılan sanat ve ticaret her durumda o yerde yerleşmiş olan gedığın cinsine tabi idi. Örneğin; aktar gediği konulmuş olan bir dükkânda bakkal çalışmaz, bakkal gediği konulmuş bir dükkânda aktarlık yapılamazdı.

Gedikler tasarruf bakımından iki kısma ayrılır:

Birinci kısım: Mülkiyet üzere tasarruf edilen gediklerdir. Bunlar şerî mahkemelerden belge verilmiş olan her tür gedik ile Maliye Hazinesi Başmuhasebesi'nden belge verilmiş olan enfiyeci, kuru kahveci ve zecriyyeden * belge verilen şerbethaneye ve meyhane gedikleriyle kethüda senedine bağlı olan tübentçi gediklerinden ibarettir. Bu gedikler mal ve eşya gibi çocuklar ile beraber diğer varışılere geçer ve haklarında hibe ve ipotek gibi şerî hükümler geçerli olur.

İkinci kısım: Vakıf üzere tasarruf edilen gediklerdir ki, bunlar “nizamlı” ve “nizamsız” olmak üzere iki türdür.

Birinci tür: 1833 yılından 1859 yılına kadar Vakıflar Bakanlığı'ndan Sultan İkinci Mahmut ve Mekke ve Medine Bakanlığı'ndan Haremeyn-i Şerîfeyn vakıfları adına gerek değiştirilerek, gerekse yeniden senet verilmiş olan gedikler ile yukarıda sözü geçen Fatih Sultan Mehmet Han Vakfı'ndan saraç gedikleri olup bunların başkasına geçmesinin genişletilmesi yapılmayanları ancak çocuklara geçerek, tasarruf eden kimseler çocuksuz olarak ölüüklerinde sahipsiz olarak devlete kalır. Bu tür gedik sahiplerinden çocuksuz ölenlerin borcu olup da mirası borcuna yetmediği takdirde borcu gedik peşin kirasından ödenir.

İkinci tür: 1833 yılından 1859 yılına kadar Mekke ile Medine ve Vakıflar bakanlıklarından, Sultan İkinci Mahmut ve Haremeyn-i Şerîfeyn vakıfları adına değiştirilerek veya yeniden senet verilmiş olan nizamlı

* “Zecriyye” sözlüklerde “alkollü içkiler vergisi” olarak geçmektedir; ancak Sıdkî Bey'in eserinde kanaatimizce “zecriyye” bugünkü “TEKEL” olarak kullanılmaktadır.

gediklerden ve Fatih Sultan Mehmet Vakfı'ndan yukarıda sözü geçen saraç gediklerinden başka bütün vakıf gedikleri ve bir de 1831 yılından önce Sultan İkinci Mahmut Han ve Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarından senet verilmiş olan gediklerdir. İşte bu nizamsız gedikler, başkasına geçme hakkı genişletilmiş değilse, her zaman olduğu gibi sadece çocuklara geçer ve tasarruf eden kişileri çocuksuz öldüklerinde sahipsiz bir şekilde vakfa ait olur. Bu gedikler borç karşılamaz.

Gedik yönteminin düzeltilmesi gerektiği ve bunun sanat ve ticaret için büyük bir yük oluşturduğu ilk önce III. Selim (1789-1807) zamanında hissedilmiş ve hafifletilmesi için emir verilmiştir.⁵

Tanzimatın ilânından ve yabancı devletlerle ticaret anlaşmaları imzalandıktan sonra öteden beri yürürlükte olan tekelcilik kuralının sanat ve ticaretin gelişmesinde zararlı olduğu anlaşılmış, sanayi ve ticaretin ilerlemesi gerekli görülmüştür. Bu nedenle artık gedik yönteminin sürdürülmesi için devlet tarafından bir çalışma yapılmamıştır. Gerçi esnaf arasında tekel yöntemi bir müddet daha geçerli olmuş ve bu da tekel yönteminin korunmasından çok, esnaf tarafından gedik senetlerine dayanarak tasarruf etmeye başladıkları emlâkin ellerinden gideceği korkusundan ileri gelmiş ise de geçerli belgelere dayanan gediklerin emlâk üzerindeki değerinin korunmasıyla birlikte bundan sonra gerek Maliye ve Evkâf Hazineleri, Darphane, Zecriye ve Tıp Mektebi'nden, gerekse müstesna vakıfların yöneticileri tarafından yeniden gedik senedi verilmemesi ve havaâi gediklerden boşalanlarının satılmaması hakkında 22 Mayıs 1860 tarihinde padişah emri çıkmış ve bu emir hükmü, mülkiyet üzere tasarruf olunan gedikler hakkında kaleme alınan 17 Haziran 1861 tarihli tüzük ile yürürlüğe konmuş, bu tarihten sonra da tekel yöntemi terk edilmiş ve kaldırılmıştır.

1860 yılında kaldırılan gedikler, taşınabilen mallara ait olan gediklerdir. Gayrimenkullerdeki gedik ve mülk hükümleri bir müddet daha devam etmiştir. Gedigi birinin mülkü diğerinin olmak gibi tuhaftıklar gösteren ve pek çok zorluğa sebep olan bu yöntem de 16 Şubat 1328 (1913) tarihli kanunla ortadan kaldırılmıştır.⁶

⁵ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB yay., İstanbul 1971, C. 2, s.658.

⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, C.2, s.659.

SİVAS'TA AHİLİK GELENEĞİ

Ahmet GÖKBEL*

Tesbit edildiği kadariyla ilk çağlardan itibaren Anadolu'da önemli bir yerleşim merkezi olan Sivas, XI. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Romalılardan Selçuklulara geçmiş ve Selçuklular döneminde altın çağını yaşamıştır. Selçuklu sanatının en güzel eserlerini oluşturan medreseleri, tıp siteleri, hamamları ve sosyal yardım kuruluşları ile Selçuklu sultanlarına, Konya ve Kayseri'den sonra ikinci bir başkent olmuştur.

O dönemde Anadolu'ya genel olarak bakılacak olursa, XIII. yüzyılın başlarına kadar Anadolu'da sanat ve ticaretin büyük bir kısmının, yerli ve Müslüman olmayan halkın elinde olduğu görülür. Askeri güç üstünlüğüne dayanarak yönetimi elinde tutan Türklerin, bu durumlarını koruyup sürdürbilmeleri için ekonomik dengeyi de sağlayıp bu alanda da etkili olmaları gerekiyordu. Bunun için, önce ticaret ve sanatı geliştirip kalite ve fiyat kontrolünü etkin olarak sağlamaları şarttı. İşte Sivas, Ahilik teşkilatı açısından o dönemde alt yapısı uygun olan en iyi yerleşim birimlerinden birisi idi.

Bu bağlamda Sivas, Danişmendliler'den başlamak üzere özellikle Selçuklular idaresinde bulunduğu dönemlerde Anadolu'nun en önemli ilim, sanat ve ticaret merkezi durumunda olan şehirlerin başlarında olmuştur. O dönemlerde şehirde önemli miktarda gayrimüslim nüfusun bulunduğu ve şehir ekonomisinin büyük oranda bunların elinde olduğu, çeşitli kaynaklar tarafından teyit edilmektedir. Ancak mevcut yerli nüfus ile çoğu hayvancılığa dayalı bir toplum olan göçebe ve konar göçer Türkler arasında, ekonomik ve kültürel ilişkiler devam etmekte idi. Bu etkileşim sonucu, Türk kitleleri arasında da yerleşik hayatın ekonomik değerleri olan üretim, sanayi ve ticari faaliyetler, hazmedilmeye ve benimsenmeye başlamıştı.

Sivas, ticaret yolları açısından da fevkâlâde önemli bir yere sahipti. Doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan yollar buradan geçmekte idi. Bu durum Sivas'ın büyük bir ticaret merkezi olmasını sağladığı gibi

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi, SİVAS. agokbel@cumhuriyet.edu.tr

kültürel münasebetler bakımından da çok hareketli bir yöre olmasına vesile olmuştur¹.

İşte Ahiliğin temellerinin başta Kayseri ve Sivas olmak üzere Anadolu'nun önemli şehir merkezlerinde atılmış olması, bu teşkilatın bir yerleşik toplum ürünü olduğunu göstermektedir. Ahilerin daha sonra uclara ve köylere doğru yayılmalarında ise Anadolu'daki idari otoritenin takibatının etkili olduğu düşünülebilir.

Ahî Evren tarafından XIII. yüzyılda kurulan ve mesleki bir hüviyete sahip olan Ahiliği, Anadolu'da mesleki eğitimin, sanat eserlerinin ve kültürel hayatın gelişmesine önemli katkıları olmuş, tasavvufî ve mesleki bir kuruluş olarak tarif edebiliriz. XVIII. yüzyıla kadar *Ahilik*, XX. yüzyılın başlarına kadar ise *Gedik* ve *Lonca* adıyla

¹ XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Sivas'ın ticari yapısı: Selçuklular döneminde Anadolu'da ticarete büyük önem verildiği bütün kaynaklara doğrulanmaktadır. Bu çerçevede ülkeye gelen yabancı tüccarlar yalnız limanlara uğramakla kalmıyor, özellikle İranlı tüccarlar sık sık Sivas ve Konya'ya kadar gelip ticaret yapıyorlardı. Sivas'a Suriye ve Kıbrıs'tan gelen İtalyan tüccarlar dahi var idi. Dolayısıyla Sivas, XIII. ve XIV. yüzyılda uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunan önemli bir ticaret merkeziydi. Öte yandan Orta Asyalı tüccarların Sivas'a kadar gelince burada durdukları da kaydedilir. Öyle anlaşılıyor ki Sivas, XIII. ve XIV. yüzyıllarda ticari açıdan önemli bir merkez konumundadır. Sivas'ta tüccarların kervanları birikiyor ve buradan değişik kollara ayrılarak *Sivas-Erzincan-Erzurum*, *Sivas-Tokat-Amasya-Sinop-Samsun*, ve *Sivas-Kayseri-Nevşehir-Aksaray-Konya-Beyşehir-Eğridir-İsparta-Burdur-Antalya* güzergâhlarını takip ediyorlardı. Selçuklular Sivas'ı uluslararası ticaretin merkezi haline getirme başarısını göstermişlerdir. Öyle ki; Cenevizliler gibi, İran'daki mahalli hükümdarlar dahi burada ticari temsilcilikler açmışlardır. Sivas'a, Suriye, Mısır, Irak, İran ve Türkistan'dan gelen tacirler, Venedik, Ceneviz, Napoli ve Piza gibi İtalyan Cumhuriyetlerinden gelen çok sayıda tüccar ile buluşuyorlar ve geniş çapta mal alış-verisi yapıyorlardı. Selçuklular XIII. yüzyılda Sivas'ta sadece sabun, itriyat ve at satışlarından çok büyük gelir elde etmiştir. O dönemde Sivas, aynı zamanda köle ticaretinin de merkezi sayılırdı. Kaynaklar, kuzeyden getirilerek Sivas'ta satılan kölelerin büyük bir kısmının Suriye ve Mısır'a gönderildiği üzerinde dururlar. Ünlü Memlük komutanı *Baybars*'ın da burada köle olarak satıldığı verilen bilgiler arasındadır. XIII. yüzyılda Sivas'ın halılarıyla da meşhur olduğu ve Sivas'in yünlü ve pamuklu dokumalarının İran'da olduğu kadar Avrupa pazarlarında da aranan malların başında geldiği nakledilmektedir. Ünlü seyyah *İbn Battuta* 1333 yılında Sivas şehrine uğradığında, şehrin hem güzel hem de bakımlı olduğunu ve geniş caddeleri ile çarşlarının insanlarla dolup taşlığını söylemektedir. Ayrıca kaynaklar, XIII. ve XIV. asırda Sivas-Kayseri arasında 6, Sivas-Tokat arasında 5, Sivas-Erzurum arasında 3 ve Sivas-Malatya arasında da 2 kervansaray bulunduğu ve bu dönemde Sivas'in Kuzey-Güney ve Doğu-batı istikametinden gelen yolların merkezi durumunda olduğu üzerinde durmaktadır.

faaliyet yürüten esnaf teşkilatları, toplumun ekonomik hayatını tanzim etmede önemli roller üstlenmiştir.²

Anadolu Selçukluları döneminin en önemli sosyal olaylarından biri, Türk esnaf ve sanatkarlarının kurdukları Ahi teşkilatı ve bu teşkilatın kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) teşkilatının kurulmuş olmasıdır. Bu iki örgütün baş mimarı olan Ahi Evren, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Kayseri'de bulunmuş ve Ahiliği burada örgütlemiştir.

Ahilik teşkilatının temelinin Sivas'ta, I.İzzeddin Keykavus ve I.Alaeddin Keykubad dönemlerinde atıldığı ve bu dönemden itibaren Türkmenler arasında teşkilatlanmaya başladığı kaydedilmektedir. Zamanla Ahilerin, Anadolu'nun bazı şehir ve kasabalarında olduğu gibi Sivas'ta da yönetim işlerine yardımcı oldukları, bu teşkilatın faaliyetlerinin Selçuklular ve Beylikler döneminde Sivas'ta, içtimai nizam yanlısı yapılanma gösteren vaziyette olduğu anlaşılmaktadır.³

Ahilerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden soydaşlarına ve İbn-i Batuta örneğinde olduğu gibi, her türlü misafire, sıkıntılı günlerinde zaviyeleri aracılığıyla içtenlikle yardımcı olmaları, gerek Sivas gerek genel anlamda bütün Anadolu'da, Türk yoğunluğunun oluşmasında önemli rol oynamıştır. Zira güvenliğin, haber alma ve taşit araçlarının ilkel, han ve benzeri konaklama yerlerinin nadir bulunduğu bir dönemde, bu yeni gelen soydaşlarına yiğitlik ve cömertlikle kucak açmaları, onların karşılaşacakları sıkıntıları büyük ölçüde azaltmış ve yeni yurtlarında rahatça yerleşip iş güç sahibi olmalarına imkan sağlamıştır⁴.

İbn Batuta, çok yakından tanıdığı Ahî zümreleri hakkında seyahatnamesinde şu ifadelere yer vermektedir: "Ahiler Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir kasaba ve köylerde bulunmaktadır. Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama,

² Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, (TTK), Ankara, 1989, s. 43-50; Muhittin Şimşek, *Ahilik*, İstanbul, 2002, s. 16-20; Kadir Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlamasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü", *CÜİFD*, VII/I, Sivas, 2003, s. 265,266.

³ Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat ve Malatya Yöresinin Fikri ve Kültürel Yapısı ve Siyasi Boyutları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sa: 72, Haziran 1991, s. 94.

⁴ Adnan Gülerman-Sevda Taştekin, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, (Kül.Bak.Yay.), Ankara, 1993, s. 47; Saadettin Kocatürk, "Fütüvvet ve Ahilik", *Türk Kültürü ve Ahilik (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, 13-15 Eylül 1985, Kırşehir)*, İstanbul, 1986, s. 34.

*ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple, bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda, bunların eş ve örneklerine dönyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir*⁵.

Ahîliğin kurucusu olan Ahî Evren'in, toplumun mutluluk ve refahı için bütün sanat kollarının yaşatılması gereği üzerinde durduğunu öğreniyoruz. Ahî Evren'in çağdaşı olup Sivas'a yerleşen Necmüddin-i Dâye (1256), sanatı, "ilmin neticesi olarak görmekte ve insanın sahip olduğu ilmi sayesinde ruhunu, duygusu ve düşüncesini eşya üzerinde göstermeye çalışmasıdır" şeklinde tarif ederek ilim ile sanat arasındaki ilişkiyi belirtmek istemiştir.⁶ O devirde bu zihniyetin uygulayıcıları genellikle Ahîler olmuştur

1243 Kösedağ yenilgisinden sonra Anadolu'ya hakim olan Moğollar ve Moğol yanlısı Selçuklu devlet adamlarının olumsuz tutumları sayesinde bu örgütün dağılma sürecine girip önemli bir sarsıntı geçirmesine rağmen, Orta Anadolu'da varlığını devam ettirdiği kaydedilmektedir. Bu sıkıntılardan sonra bölgede kalıp varlığını devam ettiren Ahîler, önce Eratna ve daha sonra Kadi Burhaneddin Devleti hizmetine girmişlerdir.⁷ XIV. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde Sivas'ta Ahîliğin kendini toparlayıp güçlü bir şekilde tekrar faaliyette bulunduğu belirtilmektedir. 1316 yılında Sivas'ta bir Ahîevinin olduğu ve Ahî Emir Ahmed'in yaptığı zaviye gibi Sivas halkına tesir edebilmek ve onlara hizmet etmek amacıyla çeşitli Ahî zaviyelerinin yapıldığı nakledilmektedir⁸.

Eratna Beyliği dönemine bir göz atacak olursak, Emir Eratna'nın Ahîlere çok sıcak baktığı ve çevresindeki Ahî olan bazı ümarayı vezirlik makamına getirdiği ve hakim olduğu bir çok vilayette emir olarak Ahî tayin ettiği yine verilen bilgiler arasındadır.⁹

İbn Batuta, Antalya'dan başlayarak Burdur, Gülhisar, Ladik, Milas, Barçın, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseri, Sivas, Yenice, Mudurnu,

⁵ İbn Batûta, *Rihletü İbn Batûta*, I-II, Beyrut, 1412 (1992), s.292.

⁶ Mikail Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Ankara, 1995, s. 39.

⁷ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Kadi Burhaneddin Devletinde Ahilerin Faaliyetleri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 2003, s. 267.

⁸ Mustafa Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi-Ege Univ. Sos. Bil. Enst. Tarih Anabilim Dalı), İzmir, 1996, s. 223.

⁹ İbn Batûta, I-II, s. 301-307.

Gümüş, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa, Görele, Geyve, Bolu Kastamonu, ve Sinop gibi Anadolu şehir ve kasabalarında uğradığı ve ağırlandığı Ahî zaviyelerinden bahseder¹⁰. O dönemde bilhassa Ankara, Konya, Kayseri, Sivas ve Denizli'nin, Ahiliğin önemli merkezleri olduğu kaydedilmektedir¹¹. Tesbit edilebildiği kadariyla, XV. Yüzyılın ortaları itibarıyle, İbn Batuta'da geçen iki Ahî zaviyesi ile birlikte Sivas şehrinde beş Ahî zaviyesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; Ahî Mecdüddin, Ahî Emir Ahmed, Ahî Ahmed Çelebi, Ahî Carullah, ve Ahî Ali Zaviyesi'dir. Bunlardan Ahî Mecdüddin hariç diğerlerinin Osmanlı dönemi sonlarına kadar faaliyetlerini sürdürdükleri nakledilmektedir¹²

İbn Batuta'nın, Sivas'ı ziyaret ettiğinde Ahi Ahmed'in (Bıçakçı) zaviyesine inip burada üç gün kaldığını biliyoruz. O sırada İbn Batuta, Alaaddin Eratna ile görüşmüştür, ondan izzet ve ikram görmüştür. Sultan Eratna, İbn Batuta ile Arapça konuşmuş, Isfahan, Shiraz ve Kirman'dan, Bilâd-ı Şam ve Mısır hakkında sorular sorarak sohbet etmiştir. Eratna'nın, İbn Batuta'ya hitaben "benim misafirim olacaksınız" sözüne karşılık, Ahî Çelebi, "henüz benim obama nazil olmadılar, bana gelsinler" deyince, Eratna bunu uygun bulmuştur. İbn Batuta da Ahî Çelebi Zaviyesinde altı gün kalmıştır.¹³ Bu olay bize Sultan Eratna'nın Ahî Çelebi ile çok yakın dost olduğunu göstermektedir.

Bütün bu olaylar sonucunda, Moğolların bölgeye hakim olmasından sonra, Ahîler aleyhine gelişen olumsuzluklara rağmen, Ahiliğin bu bölgede ayakta kalıp tekrar canlanması Eratna Beyliği'nin önemli bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz. Bu bölgedeki Ahîlerin Eratnalılarla karşı muhabbeti de bundan dolayı olmalıdır.

Eratna Beyliği zamanında çeşitli baskı ve zulümden korunarak Moğollarla mücadele etmek için bu beylik içerisinde yer alıp onlarla birlikte hareket eden bir takım Ahîler, Kadi Burhaneddin döneminde de

¹⁰ İbn Batûta, I-II, s. 292-330; Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlamasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü", s. 266-267.

¹¹ Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1964, s. 210; Yılmaz Kurt, "Hoca Ahmed Yesevi'nin Rum Eyaletindeki Zaviye Kurucuları Üzerindeki Etkileri", *Yesevîlik Bilgisi*, (Ahmet Yesevi Vakfı Yay.), Ankara, 1988, s.387.

¹² İbn Batûta I-II, s. 303-304; Tancî, s. 203; Ömer Demirel, *Osmanlı Şehir hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara, 2000, s. 59; Aynı yazar, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, (Sivas Belediyesi Kültür Yay.), Sivas, 1998, s. 40,41.

¹³ İbn Batûta, I-II, s. 304; Göde, s. 39; Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya göre Anadolu'nun Sasyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, (Kül.Bak.Yay), Ankara, 1993, s. 87.

aynı faaliyete devam etmişlerdir. Ancak Eratna döneminden biraz farklı olarak bazı Ahilerin de Kadı'ya karşı iktidar mücadelelerinde bulunduğu belirtilir. Kadı Burhaneddin'in itimat edip çok güvendiği emirlerin başında *Ahi İsa'nın* geldiğini öğreniyoruz. Ahî İsa bir ara ona vezirlik görevinde bulunmuş ve Kadı ile birlikte bir çok sefere katılmıştır¹⁴. Hatta bir defasında 1387 yılı ilkbaharında Sivas'a dönen Kadı, Ömer oğlu Cüneyd'in Kayseri ve yöresine yaptığı tâhripkar davranışlara karşı, Kayseri'ye Ahi İsa'yı göndermesi, Kadı'nın Ahî İsa'ya ne kadar güvendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Mezar kitabesine göre, Ahî İsa 1392 yılında vefat etmiştir¹⁵.

Kadı'nın emirleri arasında, genel anlamda Eratna Oğulları'na karşı büyük bir sempatisi bulunup aynı zamanda Eratna oğlu Ali Bey'in emirliğini de yapmış olan ve Kayseri şehir esnafından olduğu bilinen Ahi Nevruz adında bir ahi vardı ki, kaynaklar, bize Kadı'nın bu Ahîye karşı son derece dikkatli davranışlığını ve hiçbir zaman ona güvenmediğini, bunun sebebinin de Ahî Nevruz'un, Kadı aleyhine oluşan muhalefetin onde gelenlerinden biri olduğunu belirtmektedir.¹⁶

Kadı Burhaneddin döneminde yaşanan çeşitli olaylar bize, özellikle Sivas ve Kayseri Ahilerinin Eratna ve Oğullarına karşı son derece sevgi ve muhabbet beslediklerini göstermektedir. Bu da, bazı Ahilerin Kadı Burhaneddin'e karşı muhalefette bulunmalarının sebeplerinden biri olabilir. Kadı Burhaneddin döneminde Sivas'ta bulunan *Ahî Nasreddin Ahî Çelebi* ve *Ahî Ahmed (Bıçakçı)* zaviyeleri önemli zaviyeler arasında yer almaktadır. Bunlardan çok kısa olarak bahsedecek olursak;

Ahî Nasreddin (Nasuriddin) Zaviyesi: Sivas şehrinin Ahî reislerindendir. Vaktiyle işlediği bir suçtan dolayı, Kadı Burhaneddin tarafından, şehirden sürülmüş, ancak Sivas şehir kethüdasına yakınılığı sebebiyle affedilerek şehrle girmesine izin verilip şahsına bir zaviye ile daimi maaş tahsis edilmiştir. Daha sonra Eratna oğlu Ali Bey'in tahta geçmesine destek verenler arasında yer alması nedeniyle Kadı Burhaneddin tarafından öldürülmüştür¹⁷.

¹⁴ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, İstanbul, 1332, s. 103-104.

¹⁵ İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, (Yay. Haz: Recep Toparlı), Sivas, 1997, s. 195-196.

¹⁶ Hacıgökmen, s. 271,272.

¹⁷ Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, İstanbul, 1928, s. 327-328; trc. M. Öztürk, Ankara, 1990, s. 305; Hakkı-Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 92 dipnot; Kemal Göde, *Eratnalular (1327-1381)*, (TTK), Ankara, 1994, s. 140; Hacıgökmen, s. 273.

Ahî Ali Çelebi Zaviyesi: Ahî Çelebi de Sivas'ın Ahî reislerindendir. İbn Batuta'nın verdiği bilgilerden Ahî Çelebi'nin de Sivas da kendi adına bir zaviyesinin olduğunu anlıyoruz¹⁸. Ahî Çelebi Zaviyesi'nin XV. yüzyıl kaynaklarında geçen, zaviye, türbe ve mescidi bulunan Ahmed Çelebi Zaviyesi ile aynı olması muhtemeldir¹⁹.

Ahî Ahmet (Bıçakçı) Zaviyesi: Sivas ahilerindendir. İsmail Hakkı, *Sivas Şehri* adlı eserinde, Ahî Ahmed'in (Bıçakçı), Ahî Emir Ahmed olabileceği üzerinde durmaktadır²⁰. Ahî Emir Ahmed'in 1332 tarihli vakfiyesi günümüze kadar ulaşmıştır²¹. Ahî Ahmed (Bıçakçı)'nın aynı yerde bir zaviyesinin de olduğu belirtilmektedir²².

Bu Ahî zaviyeleri dışında bu dönemde Sivas'ta *Nizameddin Yağıbasan*, *Ferideddin Tabib Hân-Gâhlari* ile *Hânikâh-üs-sultan*, *Şerafeddin Osman Zaviyesi* ve *Dâru'-raha'nın* varlığını yine kaynaklardan öğreniyoruz²³. İlk dönem Osmanlı kaynaklarında Sivas şehri için *Ahi Emir Ahmed Zaviyesi* de dahil, Ahî Ahmed Çelebi, Ahî Ali Çelebi (Ahi Carullah) ve Ahî Mehmed Külahdüz adlı zaviyelerin adları geçmektedir²⁴. Ahî Emir Ahmed Zaviyesi hariç diğerlerine 1454-1455 tarihli belgelerde rastlanılmaktadır.

¹⁸ İbn Batûta, I-II, s. 303-304.

¹⁹ Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, 1989, s. 22

²⁰ Hakkı-Nafız, *Sivas Şehri*, s.184.

²¹ *Ahi Emir Ahmed Türbesi:* Ahi Emir Ahmed, Sivas'ta Tokmakkapı Mahallesinde Selçuklu mimari tarzına uygun olarak sekizgen biçiminde taştan yapılmış, mahrûti kubbeli ve iki katlı türbesinde yatomaktadır. Tapu kayıtlarında *Pulur* mahallesi olarak yazılmış olan bu semt, Tokmakkapı Mahallesi olarak da biliniyor. Bu gün ise hem Paşabey hem de Tokmakpazarı Mahallesi isimleri ile anılmaktadır. Türbe yüzüllar boyunca bir evliya türbesi olarak benimsenmiş, insanlar tarafından ziyaret edilmiş ve dualar okunup dileklerde bulunulmuştur. Bu durumun günümüzde de aynı olduğunu söylememiz yanlış olmaz. Ahi Emir Ahmed mahalle sakinleri tarafından bir koruyucu olarak kabul edilir. Ahi Emir Ahmed'in kimliği ve türbesi ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bzk: Melih Baran, *Ahi Emir Ahmed*, (Kül.Bak. Yay), Ankara, 1991; Ayrıca bzk: Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (Çev: Mürsel Öztürk), *Belleoten*, c.50, (TTK), Ankara, 1986, s. 599.

²² İbn Batûta, I-II, s. 303; Hakkı-Nafız, *Sivas Şehri*, s. 184.

²³ Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmîyet*, (Boğaziçi Yay.), İstanbul, 1993, s. 125; Demirel, *II. Mahmud Döneminde...s.* 20; İ. Kayaoğlu, "Rahatoğulları ve Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, XIII, Ankara, 1981.

²⁴ Demirel, *Sivas Şehir hayatı Vakıfların Rolü*, s. 59-60; Ayrıca XVI.yüzyılın başlarında Divriği ilçesinde 13 zaviyenin bulunduğu, bunlardan üçünün Ahî Zaviyesi olduğu tespit edilmiştir. Bunlar *Ahî Yusuf*, *Ahî Polat* ve *Ahî Baba* (*Seyh Bâyezid*) zaviyeleridir. Bu konuda daha geniş bilgi için bzk: Galip Eken, *Fiziki Sosyal ve İktisâdî*

Öyle anlaşılıyor ki, XIV. Yüzyılın sonlarına doğru Ahilik teşkilatı, Sivas'ın kültür hayatına derinlemesine girmiştir. Zira o dönemde Ahiler arasında yetişen kalfa ya da halifelerin halk arasında ön plana olmuş alimler olduğu, bazıları tarafından kabul görmese de Timur istilası sırasında yirmi civarında halifenin Timur'un emriyle öldürülüp gömdürüldüğü ve Sivas merkezdeki *Halifelik (Halifilik) Mezarlığı*'nın da o dönemin bir hatırlası olduğu verilen bilgiler arasındadır²⁵.

Osmanlı dönemine gelince, Ahiler ve Ahilik teşkilatının, XV. yüzyılın ortaları yani Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar, dini, idari, kültürel vs. gibi çok yönlü fonksiyonunu sürdürdüğü, Fatih döneminden itibaren merkezi otoritenin bir çok şeye hakim olmasıyla bu teşkilatın esnafla ilgili konularda yoğunluk kazanıp diğer fonksiyonlarını yerine getirmede eskisi kadar faal olamadığı görülmektedir. Durumun böyle olmasına rağmen, Selçuklular ve Beylikler döneminde Sivas'ta faaliyette bulunan zaviyelerden Ahî Mecdüddin Zaviyesi hariç diğerlerinin Osmanlı döneminde de belli ölçülerde hizmetlerini sürdürdükleri, hatta Osmanlı döneminde bunlara yenilerinin de eklenmiş olabileceği konusunda bazı bilgilere rastlamaktayız.

Osmanlı dönemindeki çeşitli olumsuzluklara rağmen, XIX. Asırda hala devam eden bu hizmetlerin en canlı örneği, Ahî Emir Ahmed Zaviyesi'nde görülür. Kayıtlara göre, zaviyede bir yıl içerisinde âyende ve revende olarak tabir edilen toplam 50 misafir yolcunun bir ile on bir gün arasında değişen ve toplam olarak 44 gün süren misafirlikleri olmuştur²⁶.

Bir takım hizmetlerinin devam ettiği kaydedilse de bu teşkilatın, Fatih döneminden itibaren eski fonksiyonunu kaybettiği ve bu çerçevede XVIII. yüzyıla kadar *Ahilik*, XX. yüzyılın başlarına kadar ise *Gedik* ve *Lonca* adıyla esnaf teşkilatı olarak faaliyet yürüttüp toplumun ekonomik hayatını tanzim etmede önemli roller üstlendiği görülmektedir.

Açıdan Divriği (1775-1845), (Yayınlanmamış Doktora Tezi-Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst. Tarih Anabilim Dalı), Ankara, 1993, s. 46-49; Kutlu Özén, "Divriği İlçesindeki Ahî Zaviyeleri", *Revak*, Sivas, 1994, s. 59-65.

²⁵Vehbi Cem Aşkun, "Sivas'ın Tarihçesi III", *Sivas 4 Eylül Dergisi*, II/18, 1939, s. 8.

²⁶ Ömer Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Zaviyeleri'nin Fonksiyonlarına Dair", *Revak*, Sivas, 1995, s. 32.

AHİ KELİMESİNİ ADBİLİMSEL YAKLAŞIM (Tahrir Defterlerine Göre)

Bilgehan Atsız GÖKDAG*

Genellikle her dilde özel ad sayıları üzerinde duran ve özel adları köken bilgisi, tarihsel gelişim ve çeşitli dil-kültür sorunları açısından inceleyen bilim dalına abdilim (onomastics) denir. Bu bilimin kişi adlarını konu alan bölümü kişi adı bilimi (antroponomi), yer adlarını ele alan kısmı da yer adı bilimi (toponomi) adını taşımaktadır. Türk özel adları üzerinde yapılan çalışmaların sayısı çok fazla değildir. Abdilim çalışmaları ülkemizde hâlâ kendine özgü sistemiği olmayan bir alandır. Dünya bilim âleminin çok önceden üzerine eğildiği ve pek çok problemini hallettiği abdilim, ülkemizde yeni yeni ele alınmaya başlanmış olup, farklı bilim dallarının mensupları (tarih, dil, coğrafya vs.) tarafından değişik açılardan incelemektedir.

Abdilim içinde önemli bir yer tutan yer adları ve şahıs adları yerleşme (iskân), kültür ve dil tarihini yakından ilgilendirmektedir. Yer adları ve şahıs adları ona ismi veren milletin tarihini öğrenmede, aksettirmeye ayna vazifesi görür. Söz konusu isimlerin birçoğu sosyal-siyasal olaylarla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Abdilim coğrafya ve dilbilimin çeşitli alanları ile ilgili olduğu gibi tarih ilminin yardımcı kolları ile de bir şekilde bağlantılıdır. Bu yeni ilmî saha etnografya, arkeoloji, epigrafi gibi disiplinlerle de sıkı ilişki içinde inkişaf etmektedir (Gökdağ 2002: 194-195).

Türk yer adları ve şahıs adlarının en önemli tarihî kaynaklarından biri 16. ve 17. yüzyılın başları için yapılan mufassal tahrir defterleridir. Hem iskân yerlerinin isimleri hem de şahıs isimlerini belirtikleri için abdilim alanında çalışan kişiler mutlaka tahrir defterlerinden yararlanmalıdır. Abdilimle ilgili 17. yüzyıl ve daha sonrası için şer'iyeye

* Yard. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., KIRIKKALE

sicilleri önemli bir kaynak olmasına rağmen bu kaynaktan yeterli ölçüde faydalanılamadığı da görülür. Bunun en önemli sebebi şüphesiz adbilim gibi müstakil bir araştırma alanının henüz ülkemizde oluşmadığına bağlanabilir. Şer'iyye sicillerinde tahrir defterlerine göre daha az isim vardır. Ancak şer'iyye sicilleri zaman bakımından daha uzun bir sürenin izlenmesine imkân vermesi ve kadın adlarına da yer vermesi bakımından önemlidir (Kurt 1991: 170-171).

Bu çalışmada 16. yüzyıl başlarında yapılan mufassal tahrir defterlerindeki "Ahi" adının yer ve şahıs adı şeklinde kullanımı ele alınacaktır. Çalışmada 1530 tarihli 438 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II (Kütahya, Kara-hisar-i Sahib, Sultanönü, Hamid, Ankara, Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca-ili livaları) ve 387 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530) II (Amasya, Çorumlu, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar, Kara-hisar-i Şarkı, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger-Kahta ve Divriği-Darende Livaları) adlı defterler esas alınıp, bu defterlerin kapsadığı Anadolu coğrafyasında yer alan "Ahi" kelimesi ile kurulu şahıs ve yer adları, adbilim bakış açısına göre incelenmiştir.

Özellikle Moğol istilâsına Anadolu'ya gelen Türkler yerli halkın nüfusunun azaldığı bölgelerde iskân tutuyorlardı. Buralarda Türk kasaba ve şehirleri ortaya çıkıyor, uç hattı ileriye atladığı zaman ulemanın yardımıyla beylikler, İslâm idare ananelerine dayanan birer küçük sultanlık hâline geliyor ve orada şehir hayatı, ticaret hızla gelişiyordu. Orta Anadolu şehir ve kasabalarından ulema, san'atkâr ve tüccar bu üç şehirlerine gelip yerleşiyorlardı. Bu uç bölgesinde XII. ve XIII. yüzyıllarda Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Denizli Selçuklu İslâm kültürünün yerlesitiği üç merkezleri olarak yükseliş gazi Türkmenlerin faaliyette bulunduğu en ileri uç bölgesi ile Selçuklu hinterlandı arasında bir ara bölge hâline gelmişti (İnalçık 1993: 228).

Anadolu'da 13. yüzyılda Türkler tarafından kurulan ve Anadolu Türklerinin sosyo-ekonomik yaşantısında önemli rol oynayan Ahilik kurumunun bir parçası olan Ahi zaviyeleri (Çağatay 1989 XI) Anadolu'daki yaygın teşkilâtlanmaları ile Anadolu'ya göç edenlerin beslenme ve barınma ihtiyacının giderilmesi, Müslüman esnaf ve zanaat erbabının yerli esnafa karşı korunması ve rekabet gücünün artırılması, siyâsî istikrarsızlık hâlinde âsâyiş ve güvenin sağlanması, dinî irşad ve tebliğ faaliyetlerinin sürdürülmesi gibi siyâsî, sosyal, ekonomik ve dinî vazifeleri yerine getirmişlerdir (Sakarya 2002: 157). Bu özellikleyle Ahi zaviyeleri de zamanla etrafında iskân noktalarının oluşturduğu kurumlar

olmuştur. Böylece Ahi reisleri Anadolu'da pek çok köyün kurucusu olmuştur.

Ahiler kentlerin düzeni ile yakından ilişkilidir (Cahen 1968: 196). İnceleme alanımızda Ahilerin özellikle Kütahya ve Ankara'da önemli bir yeri olduğunu, Ahi unvanı taşıyan kişilerin ve yerleşim yerlerinin sayısının fazlalığından bahsetmekteyiz. Şeyhlerin, dervişlerin ve Ahilerin kurdukları zaviyelerin etrafında gelişen yerleşmeler, genellikle o zaviyenin adını alıyorsa da bu durum her zaman için geçerli değildir. Aynı şekilde bir zaviyenin vakfı olan köyün, o zaviye ile aynı adı aldığı durumlar olmakla birlikte her zaman böyle değildir. İnceleme alanımızda Ahi unvanlı zaviye adlarının köy, mahalle adlarıyla paralellik göstermesi, zaviye etrafında oluşan yerleşimlere işaret etmektedir. Meselâ Kütahya'da Ahi hoca adlı zaviye ve mezra, Ahi İzzü'd-din zaviyesi ve mahallesi Ahi Mustafa zaviye ve mahallesi, Kemah'ta Ahi Ferruh zaviye, çiftlik, mahalle ve mesiresi, Kengiri (Çankırı)'da Ahi Çelebi zaviye ve mahallesi, Kastamonu'da Ahi Ali zaviye ve mahallesi, Ankara'da Ahi Elvan zaviye, çiftlik ve mezarı gibi örneklerde Ahi kelimesi etrafında oluşan yerleşimler dikkat çeker.

AHİ KELİMESİNİN ŞAHIS ADI VE UNVAN OLARAK KULLANILMASI

Ahi kelimesiyle kurulan şahıs adları ve unvanlarının bölgelere göre kullanım sıklığı değişkendir. Kütahya bölgesinde 39 adet şahıs adı ve unvanında Ahi kelimesini görmekteyiz. Sırasıyla Ankara'da 22, Hamid'de 18, Sivas, Tokat ve Bolu'da 16, Kastamonu, Amasya, Çorum ve Karahisar-ı Sâhib'de 9, Sonisa-Niksar ve Kengri'da 5, Sultanönü'nde 5, Kocaili ve Bayburt'da 3, Canik ve Kemah'ta 2, Karahisar-ı Şarkî'de 1 adet Ahi kelimesinin şahıs adı ve unvan olarak kullanıldığı dikkati çeker. Trabzon, Malatya, Gerger, Kahta, Divriği ve Darende'de Ahi kelimesi ile kurulu şahıs adlarına rastlanmamaktadır. Ancak Trabzon ve Malatya'da Ahi adıyla kurulu birer yerleşim yeri mevcuttur. Şahıs adı ve unvan olarak Ahi kelimesinin bölgelere göre kullanım sıklığı bu sosyo-kültürel yapının Anadolu'daki yayılma ve tesir alanlarını da bir ölçüde aksyttirmektedir. Ahi kelimesinin yukarıda belirtilen bölgelerde bulunmamasının tarihî ve etnik sebepleri olmalıdır. Ankara'da Ahi adıyla küçük bir devlet kurulmasına rağmen Kütahya'dan daha az şahıs ve yer adı bulunması da ilgi çekicidir.

1455 tarihli Ordu yöresinde ait tahrir defterinde Giresun bölgesinde 6 tane şahsin adı Ahi kelimesiyle kurulmuş olmasına rağmen (Yediyıldız-Üstün 1992) 1530 tarihli defterde bu isimlerin sayısının azaldığını

görmekteyiz ki, bu da bize Ahi adının zamanla kullanım alanını daralttığını ifade etmektedir.

Kastamonu'da Ahi ve ece kelimesi birbirinin yerine şahis adı olarak kullanılmıştır. Ece kelimesinin kardeş anlamını taşıması ve bu yönyle Ahi kelimesiyle semantik paralellik arz etmesi bu kullanımda etkili olmuştur diye düşünülebilir.

Ahi Mihal ve Ahi Şurba isimleri Türk-İslâm geleneğinin dışındaki bir kaynaktan gelmelerine rağmen Kastamonu'da kullanılmaktadır. Tahrir defterlerinde Türk ve İslâm geleneğinden gelen isimlerle diğer kaynaklardan gelen isimlerin yan yana kullanıldığını görmekteyiz. Mesela 1455 Tarihli Ordu Yörenesine Ait Tahrir Defteri'nde "cemaat-i zimmîyân-i mezkûr öksün 92 nefer" biçiminde kaydedilmiş olanlar grubunun içinde babası Türk kendisi Rum adı taşıyanların bulunması ilginç bir durumdur. Said oğlu Todoris, Polat oğlu Todoris, Gedük oğlu Hristodori, Gökçe oğlu Panos, Yorgi Kardeşi Mehmed (Yediyıldız-Üstün 1992: 372-376).

1530 Tarihli Sonisa-Niksar Yöresi Muhasebe Defteri'nde yer alan Ahi Pehlivan isminin açılımının 1455 Tarihli Ordu Yörenesine Ait Tahrir Defteri'nde Niksarlı Hacı Mehmed olduğunu öğreniyoruz. Buradan hareketle defterde geçen Ahi kelimesi ile kurulan isimlerin bir kısmının gerçek isim olmayıp lakap olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1530 tarihli muhasebe defterlerinde Ahi'nin aynı zamanda şahis adı olarak kullanıldığı görülür. Amasya, Kütahya, Ankara, Bolu, Kastamonu bölgesinde Ahi adlı şahısların olduğu defterde kaydedilmiştir. Ayrıca Ahi Paşa (Sivas, Tokat, Kütahya), Ahi Dayı (Sivas, Tokat), Ahi Şeyh (Çorum, Sivas, Tokat) gibi örneklerde unvan ve akrabalık bildiren isimlerle ahi kelimesinin kullanılması bu kelimenin şahis adı olarak da kullanıldığına işaret etmektedir. Ahi kelimesinin genellikle isimlerin önünde unvan olarak kullanıldığını Ahi Ahmed, Ahi Çelebi, Ahi Mahmud, Ahi Osman, Ahi Külahdüz vs. gibi örneklerden anlamaktayız. Ahi Emir Ahmed (Sivas, Tokat), Ahi Pir Mahmud (Bayburd) gibi örneklerde Ahi kelimesinden sonra Pir ve Emir gibi ifadelere yer verilmektedir. Bu tip örneklerde Ahi, birleşik isim grubunun ilk kelimesidir. Pir Ahi, Emir Ahi gibi örnekler rastlanmamaktadır.

Ahi Mahmud Oğlanları, Ahi Karamanoğulları (Bolu), Ahi Begmişlü Cemaati (Sonisa-Niksar), Ahi Ali Ebnası (Amasya) gibi örneklerde Ahi kelimesinin bir topluluk ismi önünde kullanıldığı görülür.

Ankara ve Bolu'da Ahicik kelimesi şahıs adı olarak deftere kaydedilmiştir. Ahi kelimesinin isimden sonra geldiğini iki örnekte görmekteyiz: Yakup Ahi (Ankara), Mümin Ahi (Kastamonu)

AHİ ADININ YER ADI OLARAK KULLANILMASI

Ahi zaviyeleri etrafında iskan birimlerininoluştuğu bilinmektedir. 1530 tarihli muhasebe defterlerinde Ahi kelimesinin yalnız, ekli ve bir başka ismin önünde kullanılarak yerleşim yerlerine ad olarak verildiğini görmekteyiz. Bu yerleşim birimleri karye (köy), mahalle, mezra, çiftlik, zaviye, darphane, hangah, otlak, mülk, tekke, bahçe, değirmen, mescid gibi iskan noktalarından ve ona bağlı arazi ve binalardan oluşmaktadır.

Ahi karyesi, Ahi çiftliği, Ahi mahallesi gibi örneklerde Ahi kelimesinin tek başına kullanımına rastlamaktayız. Ahili karyesi, Ahici mezarası, Ahicük zaviyesi, Ahiler karyesi gibi örneklerde yapım ekleriyle genişlemiş şekilleri yer adı olarak kullanılmıştır. Unvan ve akrabalık bildiren kelimelerin önünde kullanıldığı birçok örnek vardır: Ahi Paşa Zaviyesi, Ahi Oğlu Karyesi, Ahi Dayı Zaviyesi, Ahi Güvegi Tekyesi vs. gibi.

Ahi Kışlası, Ahi Viranı, Ahi Ağıl, Ahi Damı, Ahi Çukuru Karyesi gibi köy adlarında bugün de örneklerini gördüğümüz yerleşim yerinin özelliğini aksettiren kelimeler bulunmaktadır.

Ahi kelimesi ile birlikte Türk ve İslâm geleneğinden gelen adlar, birlikte yer adı olarak kullanılmıştır. Türkçe kökenli isimlerin bir kısmı Türk isim verme geleneğine akseltirmesi bakımından önemlidir: Ahi Doğan, Ahi Enük, Ahi Turasan, Ahi Çomak gibi köy adları; Ahi Arslan, Ahi Çoban, Ahi Evdicik gibi zaviye adları; Ahi Yeşil Mesiresi; Ahi Saru Mezarası; Ahi Durmuş, Ahi Yolbeyi, Ahi Ziyaretçi gibi çiftlik adları bu bakımından dikkat çekicidir.

Ahi kelimesi ile kurulan ter adlarının daha çok zaviye kurucularının isimlerini yansıtışı görülmektedir. Başlangıçta Ahilik geleneğinin öncülerleri ve yaşatıcıları tarafından köy, zaviye, çiftlik, mezra, mahalle gibi birimlerin kurulması, bu yerleşim yerlerinin isimlerinin kurucu şahısların adıyla anılması, bir kısım yerleşim yeri adlarının zamanımıza kadar geldiğini, bir kısmının ise bazı değişikliklere uğradığını bize göstermektedir.

KAYNAKLAR

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (2002), Yer Adları ve Tarih, Mustafa Kafalı Armağanı, Akçağ Yayıncıları, Ankara, s.194-206.

KURT, Yılmaz (1991), Adana Sancağında Kişi Adları, DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi 1990-1991, Cilt. IV, Sayı: 26, Ankara, s.169-252

İNALCIK, Halil (1993), Türkler-Osmanlılar, İslâm Ansiklopedisi, Cilt: XII/2, MEB Yayıncıları, İstanbul, s.228.

ÇAĞATAY, Neşet (1989), Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik, TTK Yayıncılar, Ankara.

SARIKAYA, Mehmet Saffet (2002), XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Füttüvvetnâmelere Göre Dini İnanç ve Motifleri, KB Yayıncıları, Ankara.

CAHEN, Claude (1968), Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, İstanbul.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin (1985), Ordu Kazası Sosyal Tarihi, KTB Yayıncıları, Ankara.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin-ÜSTÜN, Ünal (1992), Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I, TTK Yayıncıları, Ankara.

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530) II (1997), TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayımları, Ankara.

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I (1993), TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayımları, Ankara.

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) II (1994), TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayımları, Ankara.

HAYATIN ANLAM BİLGİSİNE DAİR

Yahut GÜNÜMÜZ AHİ KİŞİLİĞİ ÜZERİNE

BİR DENEME

İsmail GÖKTÜRK*

Mehmet YILMAZ*

Bu çalışmada, ahiliğin ortaya çıktığı, kurumsallaştığı XIII. yüzyıl Anadolu'su ile günümüz şartları arasındaki paralellikten hareketle hayatı yeniden anlamlandırma çabasında ahi tipinin, "feta"nın konumu tartışılmaktadır. Çalışmada, ilk olarak huzurlu ve güvenli bir hayattan ne anladığımızı, başka bir deyişle hayatın coşkusunun, özünün nerede olduğunu araştıran, tecrübe eden "hâl" ilminin yaşam felsefesini ortaya koymaya çalışacağız. Daha sonra, çağımızda bu bilgi birikiminin nasıl hayatı geçirilebileceğini, kurguladığımız bir model şahsiyetten hareketle analiz etmeye çalışacağız. Son olarak da bu modelin çağımız dünyası için gerekliliğini vurgulayacağız. Bu çalışma bitmiş bir çalışma değildir; hayatın anlam bilgisini arayışımız devam edecektir.

1. Giriş Yahut Hayatı Anlamlandırma Üzerine

Hayatın anlam bilgisini deşifre etmek bizim haddimizi aşan bir konudur. Ki bu konuda "bilen söylemez; söyleyen bilmez" ilkesi geçerlidir. "Cahil cesur olur" fehvاسında haddimizi aşıyoruz.

İnsan, seküler dünyanın kuşatması altında hayatın anlamını kaybetmiş bulunuyor. Seküler dünya, insanı maddeye ve pozitif davranış kalıplarına indirgeyerek insanların fitratını hiçe saymakta ve onu metalaştırmaktadır. İnsana herhangi bir değer atfetmeyen ve en küçük bir medeniyet iddiası veya hissesi olan bir toplumda en basit canlıya bile gösterilemeyecek fütbüsüz yaklaşımın insana reva görüldüğü dünya toplumunda, insanın "hayata tutunma ihtiyacı", ideolojilerin ve politikacıların alanı olamaz.

* Öğr. Gör., Sütçü İmam Üniversitesi İİBF. Kamu Yönetimi Bölümü, K. MARAŞ.
ismailgokturk@yahoo.com

* Ar. Gör., Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi, ÇEEİ. Böl., ANKARA.
myilmaz25@hotmail.com

İlerlemeci dünya görüşünün sürekli hor gördüğü, bilimsellik adına kıydığı, antropolojik alan araştırmalarının konusu olmaktan öte bir değer atfedilmeyen, Jah Romein'in "ortak beşer dokusu" şeklinde ifade ettiği (Zijderveld, 1985: 112-113) geleneksel toplumlarda, bireyin, üzerine kişiliğini inşa ettiği bütüncül bir anlam dokusu vardı. "Dünyanın büyüsünün çözülmesi" olarak da ifadelendirilen modernleşme süreci, bireyin hayatı tutunduğu dokuyu tahrif etmiştir.

Bu ortak beşer dokusu denilen, hayatı tutunma ihtiyacına karşılık gelen bütüncül anlam dünyası, insanın Tanrı'yla, toplumla, tabiatla, hatta kendisiyle tutarlı bir ilişki geliştirmesini sağlayan inanç sistemiydi. İnanç sistemleri, içinde bulunulan toplumsal ortam, ulaşılabilcek zihinsel kabiliyet, vb. pozisyonların her düzeyinde kişinin hayatı anlamlandırabileceği, yaşama coşkusunu duyabileceği imkanlar sunmaktadır. Örneğin köy yerleşiminde, inanç sisteminin yalnız bir algılamasını hayatın pratiklerine aktaran insan, huzur ve mutluluğu bulabiliyordu. Öte yandan, şehir ticaret hayatında bir esnaf, üst bürokraside yüksek görevler almış bir bürokrat, vb. hep aynı inancın imkanlarıyla geliştirilmiş pratiklerle dünyanın büyüsünü yakalayabiliyorlardı. Kast sisteminde parya olarak doğan birey, Hint inanç sisteminin imkanları neticesinde daha iyi bir konumda yeniden doğacağını düşünerek, paryalığı kabullenemekteydi.

İslam düşüncesinde bu "kozmik bütünlüğü" tasavvufi uygulamalar vurguluyordu. Hint yaşam felsefesinde başka benzer yollar öğretiliyordu ve bu bütünlüğe "dharma" adı veriliyordu. Dharma, her şeyin en derinlerdeki doğası, özü, mutlak hakikatidir. Dharma insanın içinde işleyen, var olan nihai amaçtır. Tagore, "Yanlış bir şey yapıldığında dharmaya karşı gelindi deriz" diyor, "ki bu, gerçek doğamıza yalan bulaştı demektir" (Tagore, 2000:63). Ortak beşer dokusunun izlerini taşıyan bütün anlam bilgisi arayışlarında, insanın maddi-manevi varlığını bir bütün olarak kavrayan ve onu evrensel bütünlük içinde algılayan içsel bir yönelik gözlemek mümkündür. Biz burada ahilik teşkilatının temel dayanağı olan tasavvuf düşüncesi üzerinde duracağız.

Tasavvufta öngörülen "nefs-i emmare"den "nefs-i safiye (kamile)"ye uzanan yedi nefs mertebesi (emmare, levvame, mülhime, mutmainne, raziye, merziye) (Aşkar, 1998: 315), fitratında var olan en aşağı varlık mertebesi (esfele safilin) ile en üst varlık mertebesi (eşref-i mahlukat) arasında tercih kabiliyeti verilen insanın (*homo sapiens*) olgunlaşma süreçlerini ifade etmektedir. "Ben'lik" ve "sosyal benlik" kategorilerinden geçerek "evrensel/kozmik benlik" düzeyine ulaşan insan (Arasteh, 2000; Arasteh ve Sheikh, 2000: 41-76) (*insan-ı kamil*),

hayatın en üst seviyede anlam bilgisine ulaşmaktadır. Fiziksel doğamızın kurtuluşu sağlığa ulaşmada, sosyal varlığımızın erdemle ulaşmada ve bireysel benliğimizin kurtuluşu da sevgiye ulaşmadadır. Bu sonucusu, Buda'nın "ortadan kalkma" (bencilliğin ortadan kalkması) olarak tanımladığı "bodhi"ye ya da gerçek uyanışa ulaşmadır; içimizdeki sonsuz coşkunun, sevginin ışığında açığa çıkmadır (Tagore, 2000:70). Bizim inanışımızdaki ifadesiyle, "O'ndan geldik, O'na döneceğiz" düsturunun sırrına erebilmektir. Tarih, varoluşsal gayenin arayışına giren pek çok büyük düşünce adamının "kişisel menkîbelerini" kaydetmiştir. Gazali, Mevlana, Akşemseddin, İbrahim Ethem, vb. gibi isimler, herkesin bildiği örnek şahsiyetlerdir. Aziz Mahmut Hüdai, kozmik benliğe ulaşmanın yolunu Bursa sokaklarında sırmalı kaftanıyla ciğer satarak arıyordu.

Tasavvufun amacı, kısaca, kalbin Allah dışındaki varlıklardan boşaltılması, kalbe sadece Allah'ın yerleştirilmesi ve benliğin öncelikle içgüdüsel istekler olmak üzere maddi dünyadan arındırılmasıdır. Anadolu'ya Türkmen göçlerinin yoğun olarak yaşadığı 11-13. yüzyıllar arasında, gerek yerleşik hayatı, şehirleşmeye teşvik eden sonradan Meleviliğe dönüşecek olan Sühreverdilik ve Kübrevelilik gibi tarikatlar; gerekse göçebe Türkmenler arasında Anadolu'nun şartlarına uygun bir halk tasavvufunu işleyen, daha sade ve içerkilik bir hayat tarzının temsilcisi olan abdal, baba veya dede ünvanını taşıyan dervişler (Horasan Erenleri) (Ocak, 1996:62 vd.) Anadolu'da insanların kozmik bütünlükte bir anlam bulabilecekleri yeni bir dünyayı inşa etmeye çalışmışlardır.

İnşa edilmeye çalışılan bu yeni dünya türlü zorluklarla doluydu. Bir taraftan Moğol katliamlarından kaçılıyor, bir yandan Bizans ve diğer unsurlarla mücadele ediliyordu. En önemlisi de yeni bir coğrafyada, yeni bir hayat tarzıyla tutunmaya çalışıyordu. Hacı Bayram Veli'nin özgün deyişiyle, "*Nâgehan bir şara vardım/Ol şarı yapılr buldum/ Ben dahi yapılr oldum/ Taş ile toprağ arasında*".

Fütüvvet anlayışı, ister eski Arap toplumunda bireysel yararlık içeren kahramanca ve cömertçe davranışlara atfedilsin, ister Türk toplumunun geleneksel "yigitlik" anlayışına atfedilsin (Sarıkaya, 2002: 33 vd.), Anadolu'ya gelen Türkmenlerin hayat tarzına uygun düşmüş ve hem yeni coğrafyada hem de yeni bir dinde tutunmayı kolaylaştırmıştı. Dolayısıyla yerleşik hayatı geçmede özellikle esnaf arasında bir örgütlenme biçimini olarak benimsemiş ve "ahilik" olarak ortaya çıkmıştı.

Ahilik, Fütüvvet anlayışının Anadolu'daki görünümü olarak, diğergâmlığı öne çıkartarak özellikle ekonomiyi elinde bulunduran grubu, cömertlik, ahlaklılık, misafirperverlik vb. gibi erdemler etrafında

birleştirmiştir. Temelde Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırılan prensipleriyle İslami anlayışa doğrudan bağlı olan Ahilik, tasavvufta önemli bir yeri olan "uhuvvet"i hatırlatması nedeniyle kolayca yayılmış ve kabul görmüştür. Bu durum, Divan-ı Lügati't-Türk'te yer alan "akı" kelimesinin "cömert, yardımsever ve eli açık" anlamlarına da işaret etmektedir. Ahilik nizamnamelerine "fütüvvetname" denmesi de ahilik-fütüvvet ilişkisini ortaya koymaktadır (Erkal ve diğerleri, 1997: 26; Kazıcı, 1988: 540-541).

Anadolu'nun Türkleşme sürecinde, karşılaşılan zorlukların tasavvuftan hareketle üstesinden gelinmesi ve hayatı karşı pratikler geliştirilmesi, Toynbee'nin "uygarlık tezi" ile açıklanabilir. Toynbee, uygarlıkların gelişmesinde rol oynayan temel etkenin bir toplumun karşılaşduğu sorunlara verdiği cevap, başka bir deyişle ortaya çıkan sorunla (meydan okuma) ona verilen karşılık arasındaki diyalektik ilişki olduğunu savunmaktadır. Ona göre, büyük medeniyetler, insan toplumlarının aşırı zorluklarla karşılaşıklarında, bu zorlukları yemek için toplumun geliştirdiği pratiklerden doğmuştur. Örneğin Mısır Medeniyeti, Büyük Sahra'dan göç eden insanların Nil deltasını İslahi neticesinde; Osmanlı Medeniyeti, Bizans'la mücadele neticesinde ortaya çıkmıştır. Buna karşın rahat coğrafyalarda yaşayan insanlar medeniyet geliştirememiştir (Doğan, 2000: 337-338).

Günümüz Türk toplumu da yaşadığımız coğrafya itibarıyle çeşitli zorlukların merkezinde yer almaktadır. Küresel güçlerin dünyayı yeniden yapılandırma süreçlerinde kendini konumlandıracabilecegi zemini sürekli kaymakta olan toplumumuzun, Osmanlı'nın çöküş dönemlerinden beri süregelen ve biriken kimlik problemi, en önemli açmazı olarak gözükmeektedir. Bir kesim tarafından en önemli çıkış yolu olarak benimsenen AB projesi, bir diğer kesim tarafından Halduncu bir yaklaşımla, "yenilenlerin yenenlerle benzeşmesi" olarak nitelendirilerek bir yok oluş süreci olarak görülmektedir.

Eric Hoffer, Batı etkisiyle, çeşitli yollarla, Batı dışı toplumların geleneksel yaşam tarzının çökertildiğini, bireyin ait olduğu dünyadan koparılarak kimsesiz ve çiplak bir halde soğuk bir dünyaya bırakıldığını ifade ederek yukardaki zemin kaymasına işaret etmektedir. Ona göre, 18. yüzyıldaki Batı modernleşmesi aynı sonuca yol açmıştır. Fakat Amerika'nın keşfiyle yeni bir yerleşim alanı ortaya çıkması, yeni piyasa şartlarının zengin olma imkanları sunması, sömürgeleden elde edilen zenginlikler, insanlara kendini gerçekleştirebileceği yeni metodlar sunabilmekteydi. Oysa bugün Batı dışı toplumların bu imkanlardan yoksun olduğu, zemini kayan toplumların kendini gerçekleştirebileceği

yeni bir mekan bulamadıkları yaşadığımız dünyada apaçık bir gerçekliktir. Hoffer, Asya'daki Batı karşılığını "Asya'nın onur arayışı" olarak ifade etmektedir (Hoffer, 2000).

Yaşadığımız toplumda insanın kendini anlamlandırmak açısından yüksek bir inanca olan ihtiyacı yadsınamaz. İnsanlık tarihinde herhangi bir dine inanmayan insanlar bulunmakla birlikte, dini olmayan bir toplum bilinmemektedir. Dinler tarihçisi M. Eliade de ilk insanların "dindar adam" olduğunu ve anlamlı bir dünyanın ancak "kutsalın keşfi" ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda dinin toplum üzerindeki temel fonksiyonu "zihniyet kazandırma" veya "yeni bir dünya kurma vizyonu sağlama"dır (Keskin, 2004).

. Tapper'e göre ise, dinin iki temel sosyal görevi vardır: Bunlardan ilki, hayatı duygusal anlam katan bir etik anlayışı, ölümden sonra selamete ulaşma ve bir yaşam bekłentisi gibi kişisel işlevleri; ikincisi ise toplumsal dayanışmayı sağlayan kültürel norm ve değerlerin kaynağını oluşturan kamusal görevidir. Batı toplumlarında tanık olduğumuz büyük çaplı davranış bozuklukları, şahsiyet yarılmaları ve çoğu kez Zen, Yoga, Tantra, Hare Krishna, Satanian ve Ananda Müritleri türü "culturati" diye bilinen toplumsal sapmalar aslında dinin psikolojik ve kamusal anlamdaki görevlerini yitirmesinden kaynaklanmaktadır (Türkdoğan, 2002:717).

Günümüz dünyasında seküler bir hayat tarzının yaygınlaşması, hayatın metalaşması; özellikle bizim toplumumuzda dindarlığın belli kesimlerce kücümsemenmesi, iki temel sorun alanı oluşturmaktadır. Bunlardan biri, Türkdoğan'ın da zikrettiği gibi, insanın yabancılılaşması, diğeri de toplumsal hayatı yönlendiren etik değerlerin ve normatif kuralların geçerliliğini yitirmesidir. Bu noktadan hareketle, dinin uygulanmasında da toplumsal özelliklerin, coğrafyanın ve benzeri özelliklerin dikkate alınarak; daha önce bir uygarlık kurma yöntemi olarak bu toplumda uygulanmış ve çok verimli ve gerçekçi neticeler alınmış fütüvvet ilkelerinin yeniden hayatı geçirilmesi önem arzettmektedir.

Bugün özellikle İslam dünyasının dinî uygulamalarından kaynaklanan farklılıkların aşılması ve çatışmaların ortadan kaldırılması, yüksek bir din algılamasının yöntemi olan tasavvufun insan tasavvurunun, bir etik değer olarak yaygınlaştırılmasıyla mümkündür. "Yaratılmış severiz, Yaradan'dan ötürü". Buradaki sevgi, edilgen bir sevgi değil, belki de tasavvufun insanı getirmek istediği başlangıç noktası, yani sevgiye layık olma erdemidir.

Ahilik, ortaya çıktığı dönemin çatışan değerlerini uzlaştırmış, İslam inancıyla Türk geleneklerini kaynaştırarak orijinal bir sentez meydana getirmiştir. Bu düşüncede insan, sistemin ortasına oturtulmuş olup, her şey, onun “dünya ve ahiret mutluluğu” için düzenlenmişti. Hiçbir şeye “eşref-i mahlukat” kabul edilen insandan daha fazla değer verilmez. Bu anlayış, ahiliğin bütün faaliyetlerine hakim olan unsurdur (Ekinci, 1990:21-22).

2. Günümüzde Bir Model Şahsiyet Olarak Ahi Kimliği

Günümüz Türk toplumu da bir çatışma ve yeniden yapılanma dönemi geçirmektedir. Bu çatışma alanları, küreselleşmenin getirdiği yeni dünya düzeninde yer almanın sıkıntılıları, “medeniyetler çatışması” bağlamında konumundaki belirsizlik, köyden kente göçün getirdiği şehirleşme ve uyum meseleleri, küresel zihin manipülasyonlarının ve onların yerli uzantılarının “hayatın anlamına” yöneltilmiş sürekli saldırıyla baş etme sorunu, modern dünyaya yeterli donanımla ve yerleşik değerlerle katılabilme sorunu, etnik, kültürel vb. şekillerde bölünmüşlük sorunu, hayatı kazanma çabasında ahlaki değerlerin yozlaşması ve benzeri hayata yaklaşımında üzerinde konsensus sağlanmış normların olmayışından kaynaklanan sorunlar şeklinde sıralanabilir. Bugün toplum, “anomî” diye adlandırılabilceğimiz bir kuralsızlıkla karşı karşıyadır.

Modern dünyanın getirdiği sıkıntıları, birey bağlamında analiz etmek gerekirse, temel bazı problemler şöyle sıralanabilir. Modern dünya, cemaati, topluluğu, kişinin aidiyet duygusuyla bağlı olduğu grubu çözerek bireyi ön plana çıkartmış; bireyi “benmerkezci” bir yaklaşımla çatışan dünyanın ortasında yapayalnız bırakmıştır. Modern uygurlığın en büyük kazanımı olarak görülen bireycilik, kimilerine göre insanların kozmik bütünlükten kopması veya dünyanın büyüsünün çözülmESİdir (Taylor, 1995:82). İnsanlar eskiden yaptıkları her işte bir kutsallık görürlerdi. İnsana hizmet ibadet niteliğindeydi. Her şey “Allah rızası” diye adlandırılan bir üst ideal için yapılıyor, hiçbir iş basit veya rutin görünmüyordu. İnsanın toplumla, hatta kozmik alemlle bütünlüğünü sağlayan üst ideallerin yerini bireyciliğin alması, modernizmin en önemli açmazıdır. Kader, rıza, tevekkül gibi kavramlar, yerini girişimcilik, risk gibi modernizmin kavramlarına bırakmıştır. Güven, insana değildir; güven risk ile ilişkili olarak anlaşılmalıdır. Bu kavram, öngörelemeyen sonuçların doğanın gizli anıtlarını (mistik) ya da ilahi iradeyi göstermesinden çok bizim kendi etkinliklerimizin veya kararlarımızın bir sonucu olarak ortaya çıkabileceğİ anlayışından kaynaklanmıştır. Risk,

büyük ölçüde daha önceleri “fortuna” (alıntıyazı, kader) olarak düşünülen şeyin yerine geçer ve böylece kozmolojiden ayrılmış olur.

Bu bağlamda, günümüzde yeniden bir ahi tipine ihtiyaç vardır. Bunun için önce ahiliğin genel manada nasıl bir kişilik gerektirdiğini ortaya koymamız gerekiyor. Genel özellikleriyle bir “ahi kimliği” tespit etmek gerekirse, kaynaklardan hareketle, karakteristik özelliklerini söyle sıralayabiliriz: Cafer-i Sadık’ın Hz. Ali’den naklettiği Hadis’te, Rasulullah’ın ümmetinin “feta”larının alametleri olarak şunları sıraladığı söylenir: Sözü doğru söylemek, ahde vefa, emaneti sahibine vermek, yalayı terk etmek, yetime acımak, isteyene vermek, ele geçeni fazlasıyla ihsan eylemek, yaptığı iyilikleri günden güne fazlalaştırmak, konuğu ağırlamak. Bu alametlerin başı da “hayâ”dır. Hz. Ali, fütüvvetin şartlarını, gücü varken affetmek, öfkelenince yumuşak davranışmak (hilm), düşmanlık halinde nasihat etmek, kendi ihtiyacı varken elindekini başkasına vermek şeklinde sıralamıştır.

Fütüvvet, insaf etmek, fakat insaf beklememektir. Dostların kusurlarını hoş görmek, sünnete tabi olmak, dünya ve ahirette mahlukatı kendi nefsine tercih etmektir. Fütüvvet, insan ve hayvanlardan hiç kimseının kişiden incinmemesidir. Feta, bütün müsbet ahlaki vasıflarla donanmış olarak Rabbi'nin rızasını kazanmak için her türlü dünyevi bağdan, zevk, arzu ve hevesten uzaklaşan kimsedir. O halk içinde Hakk ile beraberdir (Sarıkaya, 2002:50 vd.).

Tasavvufa, fütüvvet kavramı ile, fedakarlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insanseverlik, hoşgörü ve nefsine söz geçirme gibi ahlaki nitelikler kastedilmektedir. Fütüvvet kişinin hasminin olmaması, yani herkesle iyi geçinmesi ve herkesle barışık olması, sofrasında yemek yiyen müminle kafir arasında ayrım gözetmemesidir. Fütüvvet, fedakarlık ve merhamet demektir. Fütüvvet, bir kimseňin başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün tutması, başkalarına katlanması, özür dilemeye gerektirecek davranışlardan sakınması, kendini aşağıda, başkalarını yüksekte görmesi, olduğundan başka türlü görünmemesidir. Dolayısıyla fütüvvet, güzel ahlak, terbiye ve nezaket olarak da tarif edilmiştir (Uludağ, 1996:260).

Bu özelliklerden hareketle, günümüz ahi kişi, modernizm etkileşiminde kendisini nasıl konumlandıracaktır? Bu sorumuzun yanıtını aramak maksadıyla oluşturacağımız model şahsiyetin ismine Ali Hoca diyeceğiz. Bu isimlendirme, “Ali’den başka feta, Zülfikâr’dan başka kılıç yoktur” ifadesine telmîhen yapılmaktadır. Kaldı ki Ali Hoca, bizim gerçek hayatı da örnek aldığımız ve bizi yetiştiren bir eğitimcidir.

Aşağıda Ali Hoca'nın şahsında günümüz ahi kişiliğini sorgulamaya çalışacağız.

Ali Hoca, orta yaşına, maiyet meşguliyetine rağmen, arifliğiyle fikir ve gönül talimlerinin hep ön safındadır. Ancak bu derinliğini ve mücadeleşini hiçbir zaman vitrine çıkarmaz ve tevazu ile gizler (İlbey, 2000:29 vd.). Benmerkezci yaklaşımı tasvip etmez ve benmerkezciliğin getirdiği mücadelenin hep dışında kalmıştır. Örneğin bir özel okulun açık çekle çalışma teklifini, özel okullardaki uygulamaları dikkate alarak, parasal ilişkilerin insanı kirlettiği vurgusuyla reddetmiştir. Çünkü o, çalıştığı Milli Eğitim camiasında da en üst düzeyde verimli olmak, özel okula gidemeyen bizim gibi halk çocukların da en iyi şekilde yetişmesini sağlamak idealini taşıyan insandır.

Ali Hoca, homo economicus değildir. Bilindiği gibi, "homo economicus", hayatı sadece üretmek ve tüketmek fiillerinden ibareti gören, bunun dışında hiçbir ahlaki değer yargısı taşımayan (Sezal, 1981:66), hayatın devamını temin için geliştirilen vasıtaları hayatın gayesi haline getiren insandır. Oysa Ali Hoca'ya göre örneğin ev, araba, hatta yazlık ev ve diğer maddi varlıklar, hayatın sürdürülmesi için birer araçtır. Bir ders kitabı nasıl dersi anlatmak için bir araç ise ve zorunluluk ise bunlar da imkanlar ölçüsünde zorunluluktur. Ama kimse benim ders kitabı var diye övünmez. Ya da ders kitabı olmaması durumunda aynı işlevi görecek yardımcı kitaplardan da yararlanabilirsiniz ve ders kitabınızı olmaması dersi müfredata uygun işlemek kaydıyla sorun teşkil etmez. Ali Hoca için bunlara sahip olmakla olmamak arasında bir fark yoktur. Daha fazla kazanmak da gaye değildir. Kazanç da paylaşım aracıdır ve Ali Hoca dostlarıyla paylaşır. Kapısı, sofrası her zaman herkese açıktır.

Ali Hoca, semt pazarında dolaşır ve ürün kalitesi düşük olduğu için insanların çok da rağbet etmedikleri satıcılarından alışveriş yapar ki adamın malı elinde kalmasın; evine ekmek götürürebilsin. Semt pazarlarına gider ama "kişilik pazarı"na indiği vaki değildir. Ekonomik insan, tüketim toplumunda bir yer edinmek (statü sahibi olmak) için hayatı da işi de bir "kişilik pazarı" olarak görmektedir. Bu pazarda başarı, büyük ölçüde insanın kendini ne kadar iyi sattığına, ne kadar iyi rol yaptığına; dış görünüm etkililiğine bağlıdır. Bir borsacının, bir satıcının, bir sekreterin, yöneticinin, profesörün hepsi ayrı kişilikler gösterse de bu kişilikler tek bir şartı; isteniliyor olma şartını yerine getirmelidirler. Başarı büyük ölçüde insanın kişiliğini ne kadar iyi sattığına dayandığına göre, birey kendisini hem satıcı, hem de satılacak mal olarak görecektir. Böyle biri yaşam veya mutlulukla değil; yalnızca satılmaya elverişli olmakla

ilgilenmektedir. Bu duyu eşyaların, örneğin tezgahtaki el çantasının duyusuyla karıştırılabilir. Çanta gibi, kişilik pazarında, insanın da modaya uygun olması gerekmektedir. İnsan modaya uygun olmak için en çok hangi kişilik türünün istendiğini bilmek zorundadır (Fromm, 1996:74-78).

Fromm'un vurguladığı kişilik, Sneyder'in "kendini ayarlama derecesi yüksek" bireyi ile, yani duruma uygun, tutarsız benlik anlayışıyla örtüsmektedir. Modern topluma en kolay uyum sağlayabilen bireyler, "kendini ayarlama" davranışını bir strateji olarak benimsemiş olanlardır. Snyder, bu kişilere, "kendini ayarlayıcılar" –self-monitors- veya "kendini ayarlama becerisi yüksek" – high self-monitors- bireyler demektedir. Bu stratejiye pek başvurmayan veya başvurma gereği duymayan kişiler ise, "kendini ayarlama becerisi düşük" –low self-monitors- bireylerdir (Bacanlı, 1997:18). Kendini ayarlayan bireylerin bilişsel olarak sordukları ve davranışsal olarak cevap verdikleri soru "bu durum benden kim olmamı istiyor ve nasıl o kişi olabilirim?" iken; kendini ayarlama becerisi düşük bireylerin stratejik sorusu "ben kimim ve bu durumda nasıl ben olabilirim?" sorusudur. Ali Hoca, hayatı boyunca ikinci soruyu sormuştur. Bu soruyu sorduğu içindir ki özel okul teklifini geri çevirmiştir. Bu soruyu sorduğu içindir ki birinci sıkçı soranların "kendini ayarlama beceresi yüksek" çevrelerinden uzak durmuştur.

Burada altı çizilmesi gereken husus, kendini ayarlama becerisi düşük olmanın kendini geliştirmekten farklı ve kişilikle ilgili bir durum olduğunu. Aksine kendini geliştirmek, bir ahi kişisinin olumlaması gereken en başat davranışlardan biridir. Kaldı ki ahiliğin kurumsal süreçte da varlık nedeni bu olmuştur. Ali Hoca, "hoca" kavramının içini efradını cami, ağyarını mani şekilde dolduran nadir insanlardan biridir. Günümüz için bir ahi kişilik modeli kurgularken toplumda yukarıdaki birinci soru lehine güçlü bir eğilim taşıyan değer yargılарının ikinci soru lehine dönüştürülmesinin gerekliliğini vurgulamakta fayda var. Aksi takdirde, "bukalemun tarzı" kişilik tipinin revaçta olduğu, bu tipin öncelendiği, ikincinin halk deyişiyle "enayı" yerine konduğu bir toplumda model insanın yaşaması zorlaştığı gibi modelin genele yaygınlaştırılması da söz konusu olamayacaktır.

Rousseau, "insanlar çalışmayı, aileyi ve yurttaşlık görevlerini aşan bir üslup edindikleri takdirde, moeurs^{*} yozlaşır" der. İşlevsel yaşam bağlamının dışına çıkmak, yaşamı üretmeyen zevkler

* Moeurs; davranışların, değerlerin ve inançların kesişmesi anlamına gelmektedir. Moeurs, davranış biçiminin bütünüdür, kişinin üslubudur.

peşinde koşmak, bir yozlaşmadır (Sennett, 1996:152). Oysa, insanlar olabilecekleri gibi değil de, oldukları gibi kabul edildiğinde hayat daha sosyal ve daha yaşanılır olacaktır. Modernizmde insanlar kendi gerçekliklerini aşan bir usul edinmeye adeta zorlanmaktadır. Toplumda örnek kişi ve ideallerin yokluğu, milli karakterin yozlaşmasına, topyekun yozlaşmaya, nihayetinde toplumsal anomije yol açabilecek bir durumdur. Toplumsal karakteri milli kültürden hareketle şahsında yaşatacak; sosyalleşme yoluyla gelecek kuşaklara aktaracak örnek şahsiyetler, milletin bekasının da teminatıdır. Bu bağlamda, Ali Hoca, olduğu gibi görünür ya da göründüğü gibidir. Okulda, yanında, evde, katıldığı topluluklarda, dükkannda, başında bahçede hep Ali Hoca'dır. Doğu düşüncesinde sürekli vurgulanan Rogers'in "tutarlılık" dediği içi dışı bir olma durumunu (Bacanlı, 1997:46) yansıtır Ali Hoca. Dostlarının ironik bir şekilde "antika" diye tarif etmelerine sebep olacak "otantik davranış" geliştirir. Otantik davranış, Jourard'a göre insanı geliştiren davranıştır ve insanın uydurma görünme, oyun oynama ve planlanmış kişiler arası davranışın, yani kişinin gerçekte olmadığı gibi görünmek için kendini manipule etmesi veya bırakacağı etki için uğraşmasının ziddidir (Bacanlı, aynı yer).

Dışsal dünyanın yapay sembollerinden örtülenmiş statüler yerine kozmik bütünlük içerisinde insanın kendini konumlandıramayıcağı içsel büyülüklükler ve erdemlerin örtüldüğü statüler daha sahicidir. Böyle olduğu zamandır ki sürekli bir üst maddi imkanın yoksunluğu ile acı çekmek yerine içsel büyülügün gönül huzuruyla hayatı tebessümle bakmak mümkün olabilir. Kırk yamalı hırkası ile mescide giren derviše toplumsal benliğini aşamayan vaizin istihza ederek "hırkanı kaça aldin" diye sorması üzerine dervişin verdiği cevap bir ruh dinginliğinin ve maddeden özgürlüşmenin rahatlığını yansıtır: "Çok pahalı; dünyayı sattım da aldım." Ali Hoca insanların kıyafetlerine, görüşüslereine statülerine önem vermez. Onun için önemli olan insanların erdemleridir. O erdemzsiz statü sahiplerinin kibirli davranışları karşısında, onlarla muhatap olmayarak vakarını korur.

Ali Hoca, evrende sürekli olup biten, sürekli yinelenen, değişik formlar altında vuku bulan hadiseler zincirini nasıl değerlendirdir peki? Bütün bu yapıp etmeler, bu zıtlıklar? Ona göre, bütün bu dalgalanmalar ve titreşimler, bu yükselmeler ve düşüşler, birbirine benzemeyen varlıkların düzensiz eğilip büükülmeleri olarak tanımlanamaz. Aksine onlar ritmik bir dans meydana getirir. Ritmin temelinde yatan prensip, karşılık değil, birliktir (Tagore, 2000:80).

Bu bölümün girişinde sıraladığımız küresel problemler karşısında Ali Hoca, ortaya konulan bilgi ve tecrübelerin ışığında hareket eder. Kurtuluşun, özgürleşmenin yerli kaynaklara eğilmede ve yerli dünya görüşünün içselleştirilmesinde olduğunu savunur.

Toparlamak gerekirse, Ali Hoca'nın şahsında ortaya konulmaya çalışılan ahi kişiliği, iç huzuruna sahip bir insandır. Kurallar, yollar, yöntemler, kanunlar, ibadetler, şarttır; insanı olgunlaştrmanın bir aracıdır fakat "bireyin toplumda yeniden doğuşunu" engellememelidir. "Her dem yeniden doğarız/ Bizden kim usanışı". Ali Hoca, tasavvuf ehlinin vurguladığı "sevme sanatı"nın toplumda yerleştirilmesi için çaba harcar. Mutluluk, ancak, yukarıda zikredilen fütüvvet ehlinin vasıflarıyla vasıflanlığında mümkündür. Çünkü ancak bu bılınc düzeyinde hiç kimse diğerini rahatsız etmez. Herkes üretir; herkes işini en iyi şekilde yapar ve en önemlisi herkes işini yapar. Barış ve mutluluk egemendir (Aresteht, 2000:116-117).

Bu özellikleriyle Ali Hoca, toplumda danışlanan insandır. Ahilik kurumunun gereği olan hoca talebe, usta-çırak ilişkilerine önem verir ve bu anlamda teşkilatıdır. Mesela öğrencilerini uzaktan takip eder; karşılaşlıklarını meseleleri hal yolunu gösterir. Gidecekleri yerde kendilerini geliştirebilecekleri adresleri haber verir. Birilerine emanet eder. Üzüntü ve mutluluklarını, acılarını, sevinçlerini paylaşır.

3. Sonuç Yerine: Nereye Geldik?

Bugün toplumumuzu da küresel baskı altında tutan tüketim çılğınlığı, doğal kaynakları tüketim malına dönüştüren teknoloji, seküler yaşam tarzları, aklın ve nihayet bireyin kutsanması ya da metaşastrılması gibi insanı kozmik bütünlükten, ortak beşer dokusundan uzaklaştıran her türlü anlayış toplumsal/küresel ve içsel barışı, iç huzuru tehdit eder hale gelmiştir. Batı'da aklın toplumsal hayatı uygulamalarının sonuna gelmiş ve aklın tek başına güvenliği ve iç barışı sağlamada yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Max Scheller, Ernst Cassirer, Erich Fromm, Julian Huxley gibi Batı'nın hümanistik geleneğine dayanan eleştirmenler güven ve mutluluğu sağlamada aklın yetersizliğinden yakınmaktadır. Genç neslin geleneksel başarı ölçütlerine ve fiziksel ve maddi rahatlığa duyduğu tepki, teknoloji ürünü malların gereklili, ancak mutluluk için yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, güzel bir hayat için sosyal güvenlik ve daha özgürce hareket etme fırsatı, bizim AB taraftarlarının iddialarının aksine zorunlu olarak mutluluğu getirmemektedir. Batı'lı insan korku ve endişe içindedir. Çağdaş endüstri toplumu, Marx, Freud, Darwin gibi düşünürlerin tek yanlı keşiflerine

dayandırılan rekabet ilkesi anlamında sosyal ve bireysel çatışmalardan gelmekle beraber; bugün, insanın gelişebilmesi için çatışmaların artırılması değil, çözülmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Toynebee ve diğerlerinin Hristiyanlığın ahlaki değerlerine dönüş çağrısı ise bu çözülme karşısında - insanın önceki durumunun farkına vardığında tekrar eski haline dönemeyeceği gerçeğinden hareketle- başarısız olmaya mahkum gözükmektedir (Aresteh, 2000:117-120).

Erich Fromm gibi bazı Batılı düşünürler ise makineleşme eğilimine karşı çıkmakta ve “robot”a karşı “olgun insan”ı (insan-ı kâmil) önermektedirler. Yöntemi ise, kültürel hikmeti (bizde bunun adı tasavvuf) bilimsel bilgi ile birleştirmektir (Aresteh, 2000:120,126).

Toplumumuzda da benzer yıkıcı etkilere maruz kalan insanlar, üstlerine bir “sır kapısı”的n aralanarak, bu kapının kendilerini ezilmişlikten, buhranlardan ve yoksunluklardan kurtarmasını bekler hale gelmiştir. Bütün televizyon kanallarında olgunluk, “erişmişlik”, ilahi adalet vb. gibi konularda hiçbir altyapısı olmayan ya da yanlış bilgilere sahip topluma “bağlamından koparılmış” bir şekilde “mucizeler” seyrettirilmektedir. Seküler, akılcı, rasyonel bir hayat anlayışıyla bir türlü barışamayan toplum, bugün geleneksel irfana dayalı sezgisiyle de bağları koparıldığından arkası ölü görünümenen ışık huzmeleri içindeki sanal bir kapıdan medet umar hale gelmiştir. Boşluktaki o kapı da olmasa kendisi boşluğa düşecek çunkü.

Sonuç olarak, düne göre daha yüksek bir mantaliteyle donanarak, dünün alım ve arif tipinin bugünün ahisi olarak ete kemiğe bürünmesi ve Ali diye görünmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

Arasteh, A. Reza ve Sheikh, Enis A., (2000), “Sufizm: Evrensel Benliğe Giden Yol”, (Çev.) Seval Yılmaz, **Sufi Psikolojisi** içinde, (Haz.) Kemal Sayar, İnsan Yay, İst.

Arasteh, A. Reza, (2000), **Mevlana Celaleddin Rumi'nin Kişilik Çözümlemesi: Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş**, (Çev.): Bekir Demirkol, İbrahim Özdemir, Kitabiyat Yayınları, Ankara.

Aşkar, Mustafa, 1998; **Niyazi-i Mîsrî ve Tasavvuf Anlayışı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, No. 2028, Ankara.

Bacanlı, Hasan, (1997), **Sosyal İlişkilerde Benlik Kendini Ayarlamanın Psikolojisi**, MEB Yay. İstanbul.

Doğan, İsmail, (2000), **Sosyoloji:Kavramlar ve Sorunlar**, Sistem Yayıncılık, 3. Baskı, İst.

Ekinçi, Yusuf, (1990), Ahilik ve Meslek Eğitimi, MEB Yayımları, No:862, İstanbul.

Erkal, Mustafa E. Ve diğerleri, (1997), **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İst.

Fromm Erich, (1996), **Sağlıklı Toplum**, (Çev.) Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever, Payel Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

Hoffer Eric, (2000), **Değişim Sancısı**, (çev.) İhsan Duru, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

İlbey, Ahmet D., (2000), **Bir Hüzünkârin Tahrir Defteri**, Gümüşoba Yayınları, Kahramanmaraş.

Kazıcı, Ziya, (1988), "Ahilik" Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt-1, TDV. Yayıni, İstanbul.

Keskin, Mustafa, Y., 2004; "Din Ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genellemeye", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi (IV):2**, ss. 7-24 <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt4/sayi2/makale/dintoplumiliskileri.pdf> (08.10.2004).

Ocak, Ahmet Yaşar, (1996), **Babailer İsyarı**, Dergah Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Sarıkaya, Mehmet S., (2002), **XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetname'lere Göre Dinî İnanç Motifleri**, Kültür Bakanlığı yayınları No:2800, Ankara.

Sezal, İhsan, (1981), **Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar**, Birlik Yayınları, Ankara

Tagore, Rabindranath, (2000), Sadhana:Yaşamın Kavranışı, (İng. Çev.): İbrahim Şener, Çiğdem Öndem, İzdüşüm Yayınları, İstanbul.

Taylor, Charles,(1995), **Modernliğin Sıkıntıları**, Çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yay., İstanbul

Türkdoğan, Orhan, (2002), **Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Uludağ, Süleyman, 1996; "Fütüvvet" Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt-13, TDV. Yay., İst.

Zijderveld, Anton C., 1985, **Soyut Toplum**, Çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayıncılığı, İstanbul.

ALANYA'DA YEMENİCİLİK ZANAATI

Ali Rıza GÖNÜLLÜ*

Alanya, 1221 yılında, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd tarafından fethedilmiş ve Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Selçuklu tahtına geçtikten sonra, ilk olarak aldığı bu yere, kendi adına izafeten, "Alâiye" ismini vermiştir. Sultan I. Alâeddin Keykubâd, memleketin her köşesinden getirdiği halkı, Alanya'ya iskan etti. Buraya zanaatkarlar ve bilginler yerleştirdi. Sultan I. Alâeddin Keykubâd, bu faaliyetlerinden sonra, kale surlarını yaptırdı¹. İbni Bibî'nin ifade ettiği gibi, "sultanın fermanı üzerine mahir yapı ustaları, çalışkan ve çevik işçiler, eli uz ressamlar" çalışmaya başladılar. Bunun neticesinde de, Alanya fetihten kısa bir müddet sonra askeri, dini ve sivil mimari eserleri ile donatılarak, Türk-İslam beldesi haline getirildi².

XII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Anadolu Selçuklu Devleti siyasi ve idari bakımdan pekişmiş, Karadeniz ve Akdeniz'e çıkmıştı. Bunun sonucunda gelişen iç, dış ve transit ticaret, Anadolu şehir hayatının önem kazanmasına yol açmıştır³. Anadolu Selçuklu Devleti'nin iktisadi hayatında, Alanya'nın da özel bir yeri vardır. Çünkü, Alanya, Anadolu Selçuklu Devleti topraklarında mevcut olan yolların, geliş ve gidiş güzergahı üzerinde bulunmakta idi⁴.

* Öğretmen, Araştırmacı-Yazar, ANTALYA.

¹ Seton Lloyd-D.Storm Rice, *Alanya (Alaiyya)*, çev. Nermin Sinemoğlu, Ankara-1961, s.4

² İbni Bibî, *El Evamirü'l -Ala'iye Fi'l- Umuri'l- Ala'iye (Selçukname)*, Cilt.I çev. Mürsel Öztürk, Ankara-1996, 267. ; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul-1971, s.355.

³ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul-1998, s.82.

⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, Cilt.I, İstanbul-1977, s.35.

1332'de deniz yolu ile, Alanya'ya gelen ünlü seyyah İbni Batuta, burada imal edilen kerestenin İskenderiye, Dimyat ve diğer Mısır şehirlerine ihraç edildiğini belirtmektedir⁵.

XIV. Yüzyılda, Cenevizliler, Venedikliler ve Florasanlılar; Alanya ve Antalya şehirleriyle karlı alışverişte bulundular. Onlar, Antalya ve Alanya'dan baharat, keten ve şeker gibi ürünler aldılar. Yine, Pegolotti, "Pratica della Mercatura" isimli kitabında, Alanya'da kullanılan ağırlık ve ölçüleri, İtalyan ağırlık ve ölçüleri ile, mukayeseli olarak gösteren bir cetvel sunmaktadır. Böyle olmakla birlikte, Alanya'nın ekonomik hayatı yerinin sınırlı oluşu, burasının daha XIV. Yüzyıl ortalarında önemini yitirmesine neden oldu⁶.

Alanya'nın Osmanlı Devleti zamanında sahip olduğu esnaf sayısına dair ilk izlere ise, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde rastlamaktayız (XVII. Yüzyıl); Evliya Çelebi; Alanya'nın aşağı kaleşinde yüz elli dükkanın bulunduğuunu bildirir. Ayrıca, orta hisarda da dükkan ve kahvehanelerin mevcut olduğundan bahsetmektedir⁷.

1869 yılında Alanya Kazası'nda köyleri ile birlikte, 350 mağaza, 302 dükkan 1 hamam ve 1 kiremithane vardı⁸. 1882 yılında da Alanya Kazası'nda 679 dükkan ve 1 hamam bulunmakta idi⁹.

1899 yılında ise, Alanya Kazası'nda 417 dükkan, 1 kiremithane, 9 fırın, 53 değirmen ve 9 kahvehane, Düşenbe Nahiyesi'nde; 15 dükkan, 1 kiremithane, 1 fırın, 25 değirmen ve 2 kahvehane, Manavgat Nahiyesi'nde; 27 dükkan, 2 fırın, 21 değirmen ve 2 kahvehane mevcuttu¹⁰.

1906 yılında da, Alanya Kazası'nda 350 dükkan, 1 kumaş imalathanesi ve 1 hamam vardı¹¹.

1914 yılında ise, Alanya Kazası'nda 56 su değirmeni, 1 hamam, 1 otel, 3 han 593 mağaza ve dükkan, 7 fırın, 2 imalathane ve 9 kahvehane bulunmakta idi¹².

⁵ *İbni Batuta Seyahatnamesi*, haz. Mümin Çevik, Cilt.I, İstanbul-1983, s.193.

⁶ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I (Selçuklulardan Bizans'ın sona Erişine)*, Ankara-2000, s.156.

⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt.IX., haz. Mümin Çevik, İstanbul-1996, s.27 v.d.

⁸ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, Konya-1286, s.117

⁹ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, Konya-1317, s.210

¹⁰ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, Konya-1300, s.190-191.

¹¹ *Konya vilâyeti Sâlnâmesi*, Konya-1322, s.168.

Bu dükkân sayılarına baktığımız zaman, Alanya Kazâsı'nda 19.Yüzyılın ikinci yarısı ile, 20 yüzyılın başında ki, esnaf sayısını aşağı yukarı tahmin edebiliriz.

Bunun yanında, Cumhuriyetin ilk yıllarda Alanya'da; kasapçılık, sandalcılık, kahvecilik, dikicilik-yemenicilik, gemicilik, ekmekçilik, aşçılık, berberlik, balıkçılık, hamallık, mavnacılık, şekercilik, kunduracılık, mağazacılık, dülgerlik, kiracılık, hancılık, demircilik, boyacılık, kalaycılık, terzilik, kürtüncülük, kireççilik, kiremitçilik ve bakkalçılık

gibi meslekler mevcuttur¹³. Yine bu yıllarda, Alanya kasabasında bir esnaf birliği olduğunu bilmekteyiz. Esnaf birliği başkanı, esnafi alakadar eden, muhtelif mal ve hizmetlerin fiyatlarının tespit edilmesi sırasında, Alanya Belediye Meclisi toplantısına çağrılmakta ve burada onunda görüşüne başvurulmakta idi¹⁴.

Biz burada, Alanya'da; bu gün ortadan kalkmış bulunan, fakat daha önceki yıllarda yoğun şekilde icra edilen, geleneksel Türk zanaatlarından birisi olan, yemenicilik üzerinde duracağız¹⁵. Konuyu şu başlıklar altında işlemeye çalışacağız.

I-Yemeni Kelimesinin Manası.

II-Yemenici Esnafi.

III-Yemeninin İmal Edilmesi.

a-Sahtiyanın Elde Edilmesi.

b-Yemeninin Dikilmesi.

c-Yemeni Kalıpları.

d-Yemenicilikte Kullanılan Aletler.

IV. Sonuç

I-YEMENİ KELİMESİNİN MANASI

¹² Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, İstanbul-1332, s.230 v.d.

¹³ Ali Rıza Gönüllü, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Alanya (1908-1938)*, İstanbul-2003, s.88-89,(Marmara Üniversitesi Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

¹⁴ Alanya Belediye Meclisi Karar Defteri; 303/ 7 Kasım 1928. (Alanya Belediye Meclisi Karar Defterlerinin aslı, Alanya Kültür, Sanat ve Turizm Vakfının (ALSAV) arşivindedir.)

¹⁵ Türk kültüründe ayakkabı konusu için bakınız. *Ayakkabı Kitabı*, Editör: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul-2003.

19. Yüzyıldan itibaren dilimizde görülmeye başlayan yemeni kelimesi ile ilgili olarak, Şemseddin Sami Bey, şöyle demektedir. 1-Esasen Yemende yapılan veya Hint'te yapılp, Yemen yoluyla gelen el ile işlenmiş şey. Kalıpla basılıp, el ile boyanan, mendil gibi kullanılan veya kadınların başlarına bağladıkları tülbert. 2-Kısa kenarlı kırmızı veya başka renkte kaba pabuç. Yemenici ise; Yemeni denilen az kenarlı kaba pabuçları yapan pabuççudur¹⁶.

Ancak, biz burada ayak giyeceği olan yemeni üzerinde duracağımızdan, bundan sonra, baş bağlı olan yemeniden bahsetmeyeceğiz. Diğer bir sözlükte de yemeni hakkında şunlar denilmektedir; Yemenden geldiği kabul edilen, kısa kenarlı, ökçeli, kırmızı ve siyah sahtiyandan yapılan kaba ve hafif erkek ayakkabısı. Şehirlerde, daha ziyade esnaf ve tulumbacılar ve şehirler dışında köylüler tarafından giyilmiştir¹⁷.

Derleme Sözlüğünde de, yemeni kelimesi hakkında yukarıdakilere benzer ifadeler kullanılmaktadır; Yumuşak, yazılık bir çeşit ayakkabı.(Bağıllı-Anamas-Eğirdir-Isparta, Çivril-Denizli, Karacasu-Aydın, Alaşehir-Manisa, Balıkesir, Muallim-Kandıra-Kocaeli, Karabüzey-Araç-Kastamonu, Çankırı, Perşembe, Ünye-Ordu, Şehli-Tirebolu-Giresun, Karalar-Şiran-Gümüşhane, Çayağzı, Yavuz, Şavşat-Artvin, Cencige-Erzincan, Divriği ve köyleri, Çepni, Karaözü-Gemerek-Sivas, Yozgat, Kırık- Kızılcahamam, Kuyucu-Ankara, Elbaşı, Salkınma-Kayseri, Ermenek-Konya, Adana, Gülnar-İçel, Gölcük-Muğla, Naip-Tokat, Gaziantep, Antakya ve köyleri-Hatay)¹⁸.

Zanaat Terimleri Sözlüğünde de, yemeni, bir ayakkabı türüne verilen isim olarak geçmektedir.(Aslanlı-Kütahya, Dodurga-Bozüyükk-Bilecik, Çuğa-Güdü'l-Ankara)¹⁹.

Bunun yanında, yemeni kelimesi, Irak Türkmen Türkçe'sinde de, bir çeşit ayakkabı ismi olarak yaşamaktadır²⁰. Bulgaristan Türkleri de, bir çeşit üstü açık ayakkabıya yemeni demektedir²¹.

¹⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul-1989, s.1555-1556. ; Şemseddin Sami, *Temel Türkçe Sözlük*, Cilt.III, İstanbul-1985, s.1482

¹⁷ *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Cilt.12, İstanbul-1985, s.4748.

¹⁸ *Derleme Sözlüğü*, Cilt.XI, Ankara-1979, s.4241.

¹⁹ *Zanaat Terimleri Sözlüğü*, Ankara-1976, s.209

²⁰ Hidayet Kemal Bayatlı, *Irak Türkmen Türkçesi*, Ankara-1996, s.318.

²¹ Hüseyin Dalli, *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları*, Ankara- (1976?), s.192.

Memleketimizde, “yemeni çakmak” diye bir deyimde görülmektedir. Bu deyimin kökeni ise; delikanının babasına evlenmek istediğini, yemeni çakmak eylemi ile anlatmasıdır. (İlıcaksu-Domaniç-Kütahya)²².

Alanya halkı da, yurdumuzun diğer yörelerinde olduğu gibi yemeniyi, bir ayak giyeceği olarak tanımlamaktadır²³.

II-YEMENİCİ ESNAFI

Tarihten bu güne Alanya'nın sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında ahilik kültürünün

izlerinin var olduğunu tespit etmekteyiz²⁴. Yemenicilik zanaatı da, ahilik geleneğinden feyiz olan mesleklerden birisidir. Pirli zanaatlardan birisi olan yemenicilerin piri de, Piri Paktır. Alanya halkı arasında, pirli zanaat sahibi olmalarından dolayı, yemenici esnafının kazandığı paranın bereketli olduğuna dair bir telakki vardır. Bunun için, “yemeniciler zanaatlarını icra ettikleri sürece para kazanmıştır” diye söylenir. Ancak, yemeniciliğin piri olmasına karşı, aynı meslein türevlerinden birisi olan kunduracılığın piri bulunmamaktadır²⁵. Alanya içerisinde geleneksel zanaatları yürüten esnaflar gibi, yemenici esnafı da, sabah namazından sonra dükkanlarını açarlar, ikindi namazından sonra kapatırlardı.

Yine, yemenici esnafı yanlarına, kendi oğulları ile akraba ve tanıklarının çocuklarını çırak olarak almışlar ve bunları yetiştirmişlerdir. Böylece, Alanya'da yemenicilik zanaatı, bir aile meslesi halinde devam etmiştir²⁶.

Alanya'da, geçmiş yıllarda Yemenici esnafı, iskele caddesinde, bu gün tapu dairesinin bulunduğu yerden, Fevziler camisine doğru giden yolun iki tarafında bulunuyordu. Yine iskele caddesinden çarşı karakoluna inen yolda ve Yeni Çarşida Arap Mehmet'in lokantasının çevresinde idi²⁷.

1960-1965 yılları arasında Alanya'da yemenicilik zanaatı ortadan kalkmıştır. Yemeniciliğin ortadan kalkmasına sebep olan unsurlar

²² *Türkiye Halk Ağızından Söz Derleme Dergisi*, Cilt.3/L-Z, İstanbul-1947, s.1513.

²³ Kaynak şahıs; Mustafa Şenli, Alanya-1931 doğ. Tüccar.

²⁴ Ali Rıza Gönüllü, *Alanya'da Ahilik Kültürü'nün İzleri*, 2. Antalya Yöresi El Sanatları Sempozyumu Bildirileri (10 Ekim 2001-Antalya), Antalya-2001, s.50.

²⁵ Kaynak şahıs: Namık Yönet, Alanya-1936 doğ. Kunduracı.

²⁶ Kaynak şahıs. Ali İnal, Alanya-1935 doğ. Serbest.

²⁷ Kaynak şahıs: Namık Yönet, Alanya-1936 doğ. Kunduracı

arasında; eskimiş otomobil lastiklerinin, gün yerine kullanılması, derinin makine ile dikilmesi, petrol ürünü lastik ayakkabıların kullanılmaya başlanması ve kundura sanayinin gelişmesi başta gelmektedir²⁸.

III-YEMENİNİN İMAL EDİLMESİ

Yemeninin ana maddesi olan sahtianın elde edilmesi ile, yemeninin dikilmesini bu kısımda anlatacağız:

a-Sahtianın Elde Edilmesi:

Kılı keçi derisi, kuyu gibi bir kireçlikte 7-10 gün süre ile ıslatılır. Deri burada iyice

yumuşadığında çıkarılır. Derinin dış kısmındaki kılı atması için, derinin kıl olmayan kısmına, pelte kıvamında sönmemiş kireç sürürlür. Kireç sürüldükten sonra, kılık kısım dışa gelmek şartıyla, deri mendil gibi dürürlür ve deri bu şekilde kireçlige atılır. Deri, burada bir aydan fazla bir süre kalır. Daha sonra, deriyi kireçlikten çıkarırlar. Deri, buradan çıkarıldıkten sonra, dikine tahtasına takılır. Burada, derinin kılı demir bir aletle sıyrılır. Derideki kıl tam manası ile sıyrıldıktan sonra, dere veya çaya götürülür. Bilhassa şehir merkezinde bulunan Saka deresine. Burada çakıl sepetine²⁹ on kadar deri konur. Çakıl sepetinin içinde bulunan deriler, gündüzleri iyice tek melenir. Gece ise, çakıl sepeti dereden çıkarılmaz, ama derinin üstüne taş bastırılır. Bu işlem en aşağı on beş gün sürer. Deri iyice yumuşadıktan ve beyazlandıktan sonra, sudan çıkarılır ve eve getirilir. Burada şırahmene denilen havuz gibi bir yere dökülür. Şırahmenenin içinde, Alanya'nın köylerinden ve bilhassa Badem ağacı Köyünden getirilen sumak³⁰ ile, karıştırılmış su bulunmaktadır. Şırahmenede ki deri, iyice çiğnenir. Deri kıvama geldiğinde, buradan çıkarılır ve tuluk şeklinde dikilir. Tuluk haline getirilen derinin içine, sumak doldurulur. Bir kenarından da tuluk derinin içine, derinin uzaması gayesi ile, huni ile sıcak su verilir. Derinin suyu emmesi sağlandıktan sonra, derinin dikişli yerleri sökülürlür ve deri ipe asılır. Deri, bu şekilde gölgede ve güneşte kurutulur. Deri kuruduktan sonra, sumak kalmış

²⁸ Kaynak şahis. Ali İnal, Alanya-1935 doğ. Serbest.

²⁹ Çakıl sepeti: 60-70 cm.(capında ve 50 cm yüksekliğinde kargıdan yapılmış sepet. Bu sepet bahçelerdeki çakıl vs gibi artıkları taşımaya yaradığı için bu isim verilmiştir. Kaynak şahis: Mustafa Şenli, Alanya 1931 doğ. Tüccar.

³⁰ Bir tür ot. Alanya da" keçinin sumağ'a ettiğini, sumakta keçiye edermiş" sözü yaygındır. Bu söz, keçinin çok sevdığı ot olan sumağın, daha sonra, keçinin derisinden sahtianın elde etmeye kullanıldığını anlatır. Kaynak şahis: Mustafa Şenli, Alanya-1931 doğ. Tüccar.

kısımları temizlenir ve deri işlenmiş olur. Kılılı derinin bu hale gelmesi için, yapılan bütün çalışmalara, deri tepme denir. Daha sonra, derinin kıl dökülen kısmına, tavada kızdırılmış sıcak don yağı, keçe ile sürülür. Yine, derinin üzerinde bulunan don yağıının kabası, temizleme taşları ile alınır.

Deri iyice temizlendikten sonra, aktarlardan alınan sarı, kırmızı ve siyah renk boyası ile boyanır. Ancak, derinin boyandığı siyah renk, toprak siyahatır³¹. Deri, bu hale geldiği zaman, adına sahtiyen denilmektedir.

Deriyi işleyerek sahtiyen elde etmek, Alanya'nın merkezi yanında, Alanya halkın yaz mevsiminde kitleler halinde göctüğü Türktaş ve Dere-Türbelinas yaylalarında da yaygındı.

b-Yemeninin Dikilmesi:

Alanya yemenici esnafı tarafından, iki çeşit yemeni dikilmiştir. Bunlardan birisi düz yemeni, diğer ise tulumbacı yemenisidir. Düz yemeninin dikilişi şu şekildedir.

Muhtelif ölçülerdeki endaze isimli kalıplarla, sahtiyandan deri kesilir. Bu kesilen deriye kıyılama denir. Deri kesildikten sonra, çift iğneye mumlu iplik takılır ve dilgen ağacına kıstırılan derinin kenarı dikilir³². Derinin bu şekilde dikilmesine de “kıyıylama” denir³³. Daha sonra, derinin astarı dikilir. Aynı zamanda, derinin açık kalan kısımlarına deri parçaları, çırışla yapıştırılır. Yüz dikişi tamamlanmış olan deri, bir gün bekletilir. Daha sonra mayalı gönden (kösele) endaze ile, yemeninin boyuna göre, tabanı kesilir. Mayalı gön: Camız, öküz ve deve gönünün meşe palamudu ile işlenmesine denir. Mayalı gön, Alanya'ya genellikle Antalya'nın Akseki ve Konya'nın Bozkır Kazaları başta olmak üzere diğer şehirlerden getirilirdi. Bunun yanında, elimizde ki bir belgede, 1914 yılında Alanya'ya, dışarıdan 60 balya gön getirildiği belirtilmektedir³⁴. Bal mumuna batırılmış kalın mumlu iplikle, gön ile deri yüzü birbirine dikilir³⁵. Kundurada ise gön, deriye tahta çivi ile çakılmaktadır³⁶.

³¹ Kaynak şahıs:Namık Yönet, Alanya-1936 doğ. Kunduracı.

³² Kaynak şahıs: Ali İnal, Alanya-1935 doğ. Serbest.

³³ Mehmet Nuri Gönüllü'nün özel notlarından alınmıştır.

³⁴ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, İstanbul-1332, s.509.

³⁵ Kaynak şahıs: Ali İnal, Alanya-1935 doğ. Serbest.

³⁶ Kaynak şahıs. Namık Yönet, Alanya, 1936 doğ. Kunduracı.

Gönün dikilmesinden sonra, derisi ve gönü ter dikilmiş olan yemeni, ağaç ile çevrilir ve düzgün hale getirilir. Ancak, bu biraz zahmetli bir iştir. Yemeni çevrildikten sonra, içine muşta ile kalıp çakılır. Yemeni kalıpta iken, yemeninin kenarları kelpeten ile çekiştirilerek düzeltılır. Yemeni kuruyunca ökçesine gön çakılır ve yemeni kalıptan çıkarılır. Giymeye hazır hale gelmiş olan yemeniler, iple duvara asılır ve sergilenir. Ayrıca, yemeninin ökçesinin çabuk erimemesi için, istenildiği takdirde, demirciler tarafından, buraya nalça çakılırdı.

Yemenicilerin, sağında ve solunda bir miktar uzantılı olarak diktikleri yemenilere de, tulumbacı yemenisi denilmektedir.

Düz yemeni, genellikle maddi durumu yetersiz insanları ile köylüler tarafından kullanılmıştır. Tulumbacı yemenisi ise, şehirli insanlar ile, külhanbeyi-kabadayı olarak tanınan kişiler tarafından giyilmiştir.

Alanya'da dikilen yemeniler, çevre köy, yayla ve kasabalardan gelen insanlara satıldığı gibi, bazı yemenicilerde buralara gidip sergi açarak, satış yapmışlardır³⁷. Köy, yayla ve kasabalara giden yemenici esnafi, buralarda yemeniyi para karşılığı verdikleri gibi, tere yağ, peynir, çökelek gibi ürünler ile de takas ederlerdi³⁸.

Yemenici esnafi, yemeni yanında, bilhassa köylü kadınlar tarafından tüketilen sarı çizmede dikmişlerdir³⁹. Yemenicilerin dikitiği sarı çizmeye; Alanya halkı, sarı edik demektedir⁴⁰. Ayrıca, Yemenicilerin dikitiği sarı çizme (edik), Alanya Yörükleri ile tahtacılar tarafından da aranan ayak giyeceklerindendi⁴¹.

c- Yemeni Kalıpları

Yemeniciler, yemeni dikmek için, değişik ebatlarda kalıplar kullanmışlardır. Bu kalıplar, şahısların ayak ölçülerine göre, muhtelif isimler almıştır. Şöyle ki;

³⁷ Kaynak şahis: Ali İnal, Alanya-1935 doğ. Serbest.

³⁸ Kaynak şahis: Mehmet Kuloğlu, Alanya-Değirmendere Köyü 1943 doğ. Çiftçi.

³⁹ Kaynak şahis:Ali İnal, Alanya-1935 doğ. Serbest.

⁴⁰ Kaynak şahis:Mehmet Kuloğlu, Alanya-Değirmendere 1943 doğ. Çiftçi.

⁴¹ Kaynak şahis:Namık yönet, Alanya-1936 doğ. Kunduracı.

Yemenici esnafi, yemeni kalıplarına genel olarak, küçük ayak (32/37 numara), orta ayak (38-42) ve ulu ayak (43 ve daha yukarısı) gibi isimler vermişlerdir.⁴²

Bunun yanında, yemeni kalıplarının başka bir adlandırılması da şu şekildedir: 32/33 numara; çeke nakış ayak, 33/34 numara; nakış ayak, 35/36 numara; kaba nakış ayak, 37 numara; orta nakış ayak, 38 numara; orta ayak, 39 numara; kaba orta ayak, 40 numara; seyranas ayak, 41/42 numara; kaba seyranas ayak, 43/44 numara; ulu ayak, 45 ve daha yukarı numaralar; battal ayak⁴³.

d-Yemenicilikte Kullanılan Aletler:

Yemenici esnafi, yemeni dikerken çeşitli aletlerden faydalananmaktadır. Bunlardan en önemlilerinin isimleri aşağıya çıkarılmıştır:

Endaze: Kağıttan yapılmış yemeni ölçüsü.

Muşa: Yemeninin içine kalıp çakmaya yarayan alet.

Tığ: Gönü ve sahtiyani delen alet.

Örs: Yemeninin içine girebilen ve demirden yapılmış ayaklı alet. Yemeni bu alete geçirilerek, fazlalıkları düzelttilir, ayrıca bunun üzerinde yemeniye çivi çakılırdı.

Çekiç: Yemeninin fazlalıklarını ezen ve lüzum ettiği takdirde, çivi çakmaya yarayan uç kısmı demirden, sapı ise ağaçtan yapılmış alet

Dilgen Ağacı: Derinin dikilmesi sırasında kullanılan tahta.

Kelpeten: Yemeninin kenarlarını düzeltmeye yarayan alet.

Tilpirtisi: Gön delen sivri alet.

Peltoka: Bıçak.

Masat: Bıçağı sürtmeye yarayan alet.

İğne: Yemeniyi diken alet.

Çiriş: Yapıştırıcı. Çiriş otunun kökünün, değirmende öğütülmesi sonucu elde edilen unun, su ile karıştırılması sonucu elde edilir.

⁴² Kaynak şahıs: Ali İnal, Alanya-1935 doğ. Serbest.

⁴³ Haşim Yetkin, *Alanya -Dünden Bu Güne Alanya'da Yaşam-*, İstanbul-(2003 ?), s.135

Aktar ağacı: Gönü çevirmek için kullanılan alet⁴⁴.

IV: SONUÇ

Bir dönem Alanya esnafları içinde, önemli bir ağırlığı olan yemeniciler, bu gün Alanya özelinde ortadan kalkmışlardır. Ancak, bu zanaatın unutulmasını önlemek, Alanya'yı idare eden resmi görevliler ile, esnaf kuruluşlarının görevidir. Alanya gibi, turistik bir yörede, geleneksel Türk zanaatlarına dair eserlerinin imal edildiği ve bunların satıldığı bir mekan yapmak, unutulmuş ve unutulmaya yüz tutmuş kültür unsurlarının yok olmamasını sağlayacak, bunun yanında ülkemizi ziyaret eden yabancı konuklarında, bunları tanımasına sebep olacaktır.

⁴⁴ Kaynak şahıs: Ali İnal, Alanya-1935 doğ. Serbest.

AHİ Mİ ? AKI MI?

Tuncer GÜLENSOY*

“Ahı mı? Akı mı?” sorusunun cevabını vermeden önce, eski Türkçe’de (ET) ön seste bulunan b-, k-, ȶ-, t- ünsüzlerinin Türkiye Türkçesindeki (TT) durumlarına göz atmak gerekecektir.

ET’de ön seste bulunan b- ünsüzü TT’nde beş farklı şekildedir:

- 1) **b- =b-** [b- devam etmiştir: **baş, beş, boş, bir... vb.**]
- 2) **b->v-** [b- ünsüzü v- olmuştur: **bir->ver-**;]
- 3) **b->p-** [b- ünsüzü p- olmuştur : **bastırma > pastırma** >**bürge > pire**]
- 4) **b->m-** [b- ünsüzü m- olmuştur: **ben> men;**
bin > min; bin-> min-]
- 5) **b- =Φ** [b- ünsüzü düşmüştür. **bol-> ol-**]

ET’ de ön seste bulunan k- (舅) ünsüzü TT’de iki farklı şekildedir:

- 1) **k- = k-** [k- ünsüzü , k- olarak devam etmiştir: **kerpiç, kül, köz, köp vb.**]
- 2) **k-> ȶ-** [k- ünsüz ȶ- olmuştur: **kemi > gemi, kiyik > geyik, köl>göl, köz > göz vb.**]

ET’de ön seste bulunan ȶ- (ㄔ) ünsüzü TT’nde üç farklı biçimdedir:

- 1) **ȶ- = ȶ-** [ȶ- ünsüzü, ȶ- olarak devam etmiştir: **kap, kara, kar, koş-, kuş-, kur-, kırk, kuzu vb.]**

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl.,

KAYSERİ

2) $\dot{\text{k}} \rightarrow \text{h}$ [$\dot{\text{k}}$ - ünsüzü, h ($\dot{\chi}$) olmuşmuştur: **katun** “ kadın, prenseş”> **hatun**; **kağan**> **haikan** ; **kan**> **ham**... vb.]

3) $\dot{\text{k}} \rightarrow \dot{\text{g}}$ [$\dot{\text{k}}$ - ünsüzü, özellikle Anadolu ağızlarında $\dot{\text{g}}$ - olmuştur: **kadın**>**gadın**; **kapı**>**gabı**; **karı**>**garı**; **kuş**>**gus** ... vb.]

ET’de ön seste $\dot{\text{k}}$ - ile başlayan bazı Türkçe sözcükler Arapçaya da Farsçaya geçerken h -’ya dönüşmüştür:

1) Tü. **koç** “erkek”~ **koca** “ kadının eşi; yaşlı kişi”

> Fars. Hoca [خواجه] $\text{h}^{\circ}\text{âce}$. Buradaki *elif*, ziyade olup *vav*’ dan sonra konulmuştur. Bu ziyade *elif* atıldığı ve $\dot{\text{k}} \rightarrow \text{h}$ - olduğu belirtildiğinde sözcüğün **koca**> **h oca** olduğu görülür.]

2) Tü. **katun** [اتون] “kadın; prenseş; kağanın eşi” > Ar., Fars. hatun

Arap harfleriyle yazılan Türkçe sözleri **elif** (a), **vav** (u,o) , **ye** (i,i) ünlülerı Türkçede kısa; Arapça ve Farsçada uzun okunur. Yani, Tü. **katun** [kısa], Arapça ve Farsça : **hatûn** [uzun] olarak okunur.

3) Moğolca: **kağan**> Ar., Fars. **haikan** [خان] ön seste görülen $\dot{\text{k}} \rightarrow \text{h}$ - değişimi ET bir sözcük olan **aķı** (DLT. اخی) > Ar. اخی **ahi** sözcüğünde de görülür.

ET’deki bazı Türkçe sözlerin Arapça ya da Farsçaya geçerken değişime uğradıkları bilinmektedir. Bu tür değişime uğrayan sözcüklerden biriside **aķı** “cömert, eli açık” (DLT) sözcüğü olup, Arapçaya **ahi** olarak geçmiştir.

Bu da gösteriyor ki *Ahi Evran*, *Ahilik* gibi sözcüklerde yaşayan sözcüğün kökeni **aķı**, **aķılık** olup, Türkçedir.

BURSA'DA MESLEKLER VE İŞ KOLLARI

Necla GÜNAY*

Meslekler şehrin ekonomik ve sosyal potansiyelini ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

Bursa'da yürütülen iş kolları ve meslekleri, Bursa Şer'iyye sicili kayıtlarında yer alan alacak-verenek davalardan öğreniyoruz. Bursa mahallelerinin bir kısmının adı da bu konuda bize önemli ipuçları vermektedir. Şöyleki, Atpazarı (1). Balıkpazarı (2). Bâzâr-ı Milh (Tuzpazarı) ve Debbâqlar gibi bir ticaret malının pazarlandığı yer ile aynı işi yapan esnafın oturduğu yer adları (Yeni Bezzaz, Nalbantzade, Veled-i Harir vb.). Bunların yanısıra mesleklerine göre isimlendirilen kişi adları da bize yapılan meslekleri belirleyebilme imkanı tanımaktadır (3).

Diğer bazı büyük şehirlerde olduğu gibi Bursa'da da Bedesten şehrin merkezini oluşturmaktaydı ve buraya açılan her sokakta değişik esnafa ait dükkanlar yer almaktaydı. Her sokak oraya yerleşen meslek grubunun ismi ile anılmaktaydı: Yorgancılar, Araklıyeciler, Bakıcılar, Köfuncüler, Terekeciler, Lüleciler karşısısı (4). Aynı şekilde çırkîrci esnafi Okçular Çarşısına açılan çırkîrci sokağında üretim ve satış yapmaktadır.(5). Bazı meslekler özelliğinden dolayı şehrin varoşlarında icra edilmektedir. Örneğin, Debbâghaneler şehrle koku yayılmaması için Yeni Kaplıca'nın Kuzey Doğu'sunda yer almaktaydı (6). Bazan da evlerin bir bölümü Kârhane denilen imalat atölyeleri şeklinde düzenlenmektedir (7).

Bursa'da en çok rağbet edilen iş kolu hiç şüphesiz ticaret idi. Bunun en önemli sebebi Tebriz'den başlayan İpek Yolu'nun Bursa'da sona ermesi idi. Bursa aynı zamanda Mudanya Limanı ile Avrupa'ya açılan bir kapı durumundaydı. İran'dan gelen ipeğin zorunlu deposu idi (8). Bursa yalnız İran ipeği için bir pazar olmakla kalmıyor, aynı

* Okutman, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, ANKARA.
ngunay@gazi.edu.tr

zamanda Şark için Avrupa yünülerinin bir antreposu mevkiinde bulunuyordu. Anadolu ve İran'a bu yünüler Bursa'dan yayılıyordu (9). Bursa'nın Mısır'dan getirilen kahve ticaretinden de yıllık 30.000 akçe gelir elde ettiği anlaşılmaktadır. Mısır'dan Bursa'ya kahve getiren bir yeniçeri Mahmut Paşa Hanı'nda vefat etmişti. Geriye biraz parası ve 7 - 8 bin vukiyye kahvesi kalmıştı. Para ve malların hancı tarafından zimmetine geçirildiği anlaşılmaında kadiya hitaben gönderilen bir fermanda malların ve paranın tesbit edilerek Ahmed adlı mübaşire teslim edilmesi emredilmişti (10).

Hindistan'dan gelen baharat, kumaş ve boyalı tüccarlar için önemli malzemelerdi. Özellikle mutfağın yanısıra ilaçların imalinde de kullanılan (karanfil, zencefil, tarçın, sınameki vb.) baharatın ticareti çok yaygındı (11). Halayıkçı denilen kişiler esir ticareti ile uğraşmakta idi. Sicillerde esirleri satan kişilere Nahhas denilmekte idi(12). Bunlar satıştan tellallık adı altında bir ücret alırlardı. Tellalların satış sıralarını tayin eden bir kethuda vardı (13).

Nahhaslar elliindeki esirleri ancak tellallar vasıtası ile pazarlayabiliyorlardı. Esir ticaretine konu olan köle ve cariyeler Rus, Gürcü, Afrikalı ve Habeşli olup çoğunluğu Ruslar teşkil etmekteydi (14). Şarkıcı ya da rakkase olan kölelerin değerleri diğerlerine göre daha fazla idi (15).

Bursa dış ticaretin yanısıra iç ticarette de önemli bir merkezdi. Bursa'da üretilen kumaş, deri gibi sanai ürünler ile arpa, buğday gibi zirai ürünler başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun muhtelif bölgelerine satılmaktaydı (16). Fransız seyyah Thevenot her Perşembe günü Bursa'dan İzmir'e kervan kalktığını bildirmektedir (17).

Bursa, XVIII. Yüzyılın sonuna kadar imparatorluğun en zengin tüccar ve ipek üreticilerinin yaşadığı şehirdi (18). 1502'de Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa'da şehirdeki ipekli dokumacılık tüm ayrıntılarıyla ele alınmış ve uyulması gereken kurallar belirlenmiştir.(19). Kanunnâme'den anlaşıldığına göre "kemha", "atlas-kutnu", "kadife", "tafta" Bursa'da üretilen kumaşların başlıcaları idi. Aynı ihtisab kanununa göre, kadife imali ile uğraşanlar kadifeciler, sabbâqlar (boyacılar) ve hâmcılar olarak muhtelif san'at gruplarına ayrılmışlardı. Kadifeciler, piyasa için imalâtı idare eden tüccarlardı. Hâmcılar, ipek mizanından ipeği alıp dokuyan zümre idi. Kadifeciler, bu dokunan ipeği onlardan alır ve sabbaglara vererek istedikleri şekilde boyatırlardı (20). Kadifeden başka ikinci çeşit kumaş olan kemhanın (yüzü düz, dokuyaştan desenli ağır ipekli); dolabî, tab-dihi, yek-renk ve gülistanı olarak adlandırılan çeşitleri vardı. Diğer

bir kumaş türü olan taftanın vale, mugrak vale, musannaf vale, çifte tafta, dühezari tafta, yekta tafta gibi çeşitleri vardı (21). 1484 tarihli bir sicil kaydında yer alan “Hoca Sinan adlı bir kişinin kölesi Sloven asıllı dokuyucu Şirmerd’i on gülistani kemha dokumak şartı ile azad etme konusunda anlaşmışlardır, şimdi bu dokumalar tümü ile yapıp bitirmiş olduğundan hür oldu” şeklindeki bilgi bize kumaş dokumacılığının önemi hakkında bilgi vermektedir (22).

1485 tarihli sicil kaydından iki kadife tezgahının 6000 akçe değerinde olduğu görülmektedir(23) 1501’de Bursa’da 1000 kadar ipekcli dokuma tezgahı tesbit edilmiştir (24). 1586 yılında ise ham ipek kılığı yüzünden tezgah sayısı 483’e düşmüştür (25).

Bursa’da pamuklu, yünlü ve diğer dokumalar da yapılmaktaydı. Bunlardan kalın pamuk ipligidinden yapılan bogası (26) ve tek kat yün ipligidinden de kumaş çuka (27) en önemlileri idi. Genel olarak –Bezzaz- olarak adlandırılan bu kumaş dokuyucuları şehir kethudası tarafından deftere kaydolunan Dellallar aracılığı ile işlerini yapmaktadır (28).

Halı ve kilim dokumacılığı önemli bir paya sahip olmamakla beraber 18. yüzyılda Bursa’da ünleri İzmir’in yabancı tüccarlarına kadar giden birkaç halı dokumacı olduğu anlaşılmaktadır (29). Bursa yöresinde 11 çeşit çuval dokuması vardır. Harar denilen büyük kıldan dokunmuş çuvalları dokuyanlar ayrı bir mesleki zümreyi oluştururlardı. Heybe,kese, çorap ta bu işi yapan meslek erbabının diğer ürünleridir (30). Öte yandan keçi kılından at örtüsü ve yem torbası yapılmaktaydı (31). İpekçilik ve dokumacılığın gelişmiş olmasının doğal bir sonucu olarak boyacılıkta gelişmiştir. Boyacılar Bursa’da üretilen ipek ve kumaşların yanısıra İran’dan gelen kumaşları da boyuyorlardı. Bu kumaşlar boyandıktan sonra tekrar İran’a gönderiliyordu (32). Futacılık boyacılık mesleğinin yan kollarından birisi idi (33) Bursa’da dokumacılığın gelişmiş olması nedeniyle dokumacıların aynı zamanda öğretici görevini üstlendikleride anlaşılmaktadır. 1515-16’da Tokat’tan gelen birisi taftacılık mesleğini öğrenmek üzere buralı bir dokumacıya hizmet etmiştir. 1574-75’te vale, yani ince ipekli kumaş dokumayı öğrenmek üzere bir genç kızın bir kadına teslim edildiği görülmektedir (34).

İpek ve dokunmuş kumaşların pazarlanması önemli, aynı zamanda değerli bir iş kolu idi. Bugün simsar ya da komisyoncu olarak nitelendireceğimiz bu meslek erbabı “Dellallar” olarak adlandırılmaktadır ki bunlar görevlerine beratla tayin ediliyorlardı. Tüccar ile müşteri arasında bir aracı konumunda olan dellallara hem alıcı hem de satıcı “Dellaliye” adı verilen bir vergi ödemek zorundaydı.

Dellallar kendi aralarında örgütlü idi ve yine beratla tayin edilen "Dellalbaşı"na bağlı idi. Hanlardaki Dellalbaşilar merkezden tayin edilen Dellallar kethudası'na karşı sorumlu idi (35).

Bursa'ya satılmak üzere gelen tüm mallar, doğruca ilgili han ve kapanlara indiriliyor, burada bulunan keyyal veya kantarcı denilen bir memur tarafından tartılarak esnafa satılıyordu. XVI. Asırda şehirde, mizan-ı harir, kantar ve dengin, meye kapanı ve galle kapanı olmak üzere dört ayrı kantar ve terazi vardı. XVII. Asırda bunlardan arpa ve buğday keyyallığıne, bir başka deyişle galle kapanı kantarcılığına tayin olan biri beratla kantarcı olmuştu (36).

Hanlarda satılan kumaşları ölçen ve yine beratla atanın "Arşuncu"vardı (37). Sırmakeşlik ve kumaş ölçücülübü bu alandaki diğer iş kollarından idi (38). Hatta kumaş ölçücülübü'nün 1478'de iltizama verilerek devlete ait gelir olarak değerlendirildiğini görmekteyiz (39).

Sicil kayıtlarından şehirde kuyumculuğun da gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır (40). Yine gümüş tellerin işlenmesi diğer bir iş koludur (41). Bursa'da debbağlıkda önemli bir iş sahası idi. Deri, kasapların ürettikleri günlerden tabakçılar tarafından işlenerek elde ediliyordu. Deri işleri ile uğraşan esnafı da ayakkabı çeşitlerini yapanlar ve hayvan mutabiyesi dikenler diye iki kola ayırmak gerekiirdi. Bunlar da kendi kolları içinde, mutabiyenin ya da ayakkabılarının türlerine göre gruplara ayrılabiliyorlardı (42). Hatta bazı lüks malların yapımında da kullanılıyordu. Mesela deri ve gümüş süslemeciliği ile elde edilen at teçhizatı önemli bir ticari ürünürdü. Ata binmesine izin verilmeyen gayr-i müslimlerin yanısıra Rus ve Fransız sarayları için de bu ürünler çok cazıptı. Bu da debbağların zenginleşmesine yol açmaktadır (43).

Yediyıldız'ın sicil kayıtlarına dayanarak verdiği bilgilerden eskici (kunduracı), postacı ve pabuçcuların ayrı meslek dalları olarak geliştiği görülmektedir (44).

Çiftçilik (45), Kalaycılık (46), Marangozluk (47), Nalbantlık (48), Ekmekçilik (49), Simitçilik (50), Attarlık (51), Takyecilik (52), Tellallık ve Berberlik (53), Kassablık, Bazarcılık, Otlakçılık, Kuşakçılık (54), Sandıkçılık (55), Hallacılık, Yorgancılık (56) Bursa'da yapılan diğer mesleklerden bazıları idi. Bunların yanısıra bakırcılık (57) ve demircilik (58) meslekleri de gelişmiştir.

Demirci esnafı atölyelerinde; balta, kazma, tırpan, kürek, nal, mih gibi daha ziyade çiftçileri ilgilendiren avadanlıkları ve bıçak, kama v.b. kesici aletleri ve silah olarak kullanılan şeyleri yapmakta idiler. Bakırcılar

esnafı çoğunlukla kap-kacak yapımı ile uğraşıyorlardı. Her iki esnaf için de ayrı ayrı çarşilar vardı (59). Bunların yanısıra gezgin kalayıcı ve ibrikçiler vardı (60). XVII. Yüzyılda Bursa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, Kuyumcular'ın Bedestenin dört bir etrafında yer aldığıni anlattıktan sonra Gazazlar, Kavukçular, Takkeçiler, İpekçiler, Bezzazlar, Hallaclar Çarşılıarı'ndan söz eder. Bursa'nın yiyecek ve içecek satıcılarının hepsinin müslüman olduğunu özellikle vurgulamakta ve bakkallar çarşısının temizliğini anlatmaktadır. Evliya Çelebi, Hoşafçılar esnafının sadece bu şehrde mahsus olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bozahanelerin çokluğundan (ki 90 tane bozahane olduğunu söylüyor) söz etmektedir. (61).

Sicil kayıtlarında Bozahaneler ile ilgili çok sayıda kayıt olduğu görülmektedir. Mesela, böyle bir kayıtta Atpazarı Bozahanesi'nde bir kişinin yaralanması konu edilmektedir (62). Başka bir kayıtta da bazı Bozahane'lerin kira bedelleri vardır (63).

Evliya Çelebi'inin vurguladığı diğer bir husus ta Bursa sanatları ile ilgilidir ki Kırkkalem peştemalları, filil ibrişimi ve çatma naklılı kadife yastığı ve başlığını över (64). Evliya Çelebi'nin bahsettiği yastıkçılar mesleklerini Yastıkçılar Çarşısı'nda yapmaktadır (65).

Bursa medresesine atanan müderrisler aynı zamanda hattat, şair, tabib yada sahaflık gibi mesleklerden birine mensuptu (66). Yıldırım Beyazid döneminde Bursa Kadılığı'na tayin edilen Molla Fevzi, kadı olmadan önce müderrislik yaptığı dönemde kazzaz dükkanı açmıştır (67). Ulucamii imamlığı yapan Uftade Hazretleri'de aynı zamanda kazzazdır (68).

Bursa'da imamlar bu görevlerinin yanı sıra, mahalle mektebinin muallimliğini de yapmaktadır (69). Y.Bâyezid devrinde güreşçiler için "Güreşçiler Tekkesi" bu meslek sahibinin barınması için tesis edilmiştir (70).

Bu mesleklerden başka Bursa'da daha çok Yahudi cemaatinin uğraştığı iş kolları vardı. Şer'iyye sicillerinden anlaşıldığına göre; avukatlık (71), emanetçilik (72), çuhacılık (73), mültezimlik (74), madencilik (75), darphanecilik (76) bunlardan bazalarıdır. Yahudi cemaatinin rağbet ettiği diğer meslekler bankerlik ve sağlıkla ilgili olanlardır. Buna göre tabiblik, dişçilik ve eczacılık Yahudiler tarafından yürütülen mesleklerdi (77).

Ayrıca Tereke defterlerinden şu mesleklerin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Arabacı, Aşçı, Bacacı, Balcı, Çeşmeci, Destereci, Eskici,

Hancı, Kahveci, Katırçı, Kaymakçı, Köfteci, Muhallebici, Nalbant, Oduncu, Peştemalci, Dolapçı, Havlucu, Kirişçi, Samancı (78).

Bu muhtelif meslek erbabının teşkilatları hakkında fazla bilgimiz olmamakla beraber, ahilerin 15. asrin ilk yarısında hala büyük nüfusa sahip oldukları gösteren bazı tarihi işaretler vardır. 1422 Sonbaharında sultanat müddelesi Küçük Mustafa gelip Bursa'yı muhasaraya kasد ettiği zaman "Bursa'nın uluları bunu işitib ilden akça devşirib yüz göre kumaş dahi alıb Ahi Ya'kub'la Ahi Kadem'i gönderdiler"(79).

Ancak esnafın Esnaf Loncaları şeklinde örgütlendiği görülmektedir. Bunu her meslek kolunun ayrı bir kethudası bulunmasından ve ayrıca Bezzezistan ve Arasta kethudası olmasından anlıyoruz. Bu görevli beratla tayin ediliyordu (80). Pazarlardan sorumlu olan pazarcıbaşı da beratla tayin edilirken Nalbantlar ve Takyeciler kethudalarını aralarından seçerek kadıya bidirirler, kadı da bir ilamla seçilen kethuda için İstanbul'da berat isterdi (81). Zaman zaman sipahilerin esnaf kethudalığına getirildiği görülmektedir. Mesela Kuyumcubaşı ve cassablar Kethudası sipahi idiler (82).

Gümüş sırma imalatı bir yıl içinde öğrenilecek bir sanat olduğu halde en az 4-5 sene bir ustanın yanında çıraklık yapmak kadife dokumacıları loncasının getirdiği bir kuraldı (83). İpek imalatçılarının da bağlı olduğu güçlü bir lonca vardı (84). XVII-Yüzyılda dokumacı esnaf teşkilatı altın ve sirmalı kumaşlar, hilatlık ve bayraklı kumaşlar, kadifeler ve sair kumaşlar, kumaş boyaları ve iplikçiler şeklinde idi. Dokumacı esnafının bir şeyhi, bir yiğitbaşışı ve bir de ehl-i hibresi(*) vardı. Esnafın bir kefili olması şarttı (85). Boyacı esnafi da lonca örgütlenmesi içinde, yaptıkları boyanın niteligi ve rengine göre böülümlere ayrılmışlardı. Loncanın başında bir Boyacılar Kethudası bulunurdu. Ayrıca her bölümün bir şeyhi olurdu (86).

XVII. Yüzyılda Gelincik Çarşısı'nda ticaret yapan Çuhacılar'ında başlarında bir şeyh olmak üzere örgütlendikleri hatta ölen ve meslekten çekilen olmadıkça başkalarına esnaf veya usta icazeti vermedikleri anlaşılılmaktadır (87). XVIII. Yüzyılda başlarında "sirmakes" ve "simakes" ler (altın ve gümüş işleyen zanaat erbabı), ayrı loncalar halinde örgütlenmiş olarak yalnızca İstanbul, Bursa ve Selanik'te bulunmaktadır (88).

Loncaların aynı dine mensup kişilerden oluşması gerekmiyordu. Gayr-ı Müslümanlar belirli mesleklerde yoğunlaşma eğilimindeydi, ama bu meslekte tekel oluşturulması çok ender gerçekleşiyordu. Terzi ve boyacı loncaları çok sayıda gayr-ı müslimi barındırırken çilingirlik ve

kuyumculuk özel olarak gayr-ı müslimlere özgü meslekler olarak görülmüyordu (89).

KAYNAKÇA

Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Alilesi (1839-1876)*, Bursa 1998.

Bursa Ansiklopedisi, **Bursa Kültür ve Sanat Yay. A.Ş.** 2002, C. 1,2,3.

Bursa Şer-iyye Sicilleri, A 100/117, A139/166

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Sad. Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, C-I-II, Üçdal Neş., İstanbul 1985

Halil İnalçık, "Osmanlı idare, Sosyal ve Ekonomik Tarihi ile ilgili Belgeler: Bursa Kadı sicillerinden seçmeler", **Belgeler**, X-XIV, 1980, s. 64-71

Halil İnalçık, "Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalalar", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yay. İstanbul 1996.

Halil Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da

Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, **ODTÜ Gelişme Dergisi** Özel Say., 1979-1980.

İlber Ortaklı, Osmanlı'nın Üç Başkenti, Bursa, Edirne, İstanbul.

Jean Thevenot, *1655-1656'da Türkiye*, Çev. Nuray Yıldız, İstanbul 1978.

Kamil Şahin, "Bursa Medreseleri Defteri" **XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**. 4-8 Ekim 1999, C.III, K.III

Marc Alan Epstein, *The Ottoman Jewish Communities and their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, (Freiburg 1980)

Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559)*, C. 2, İstanbul 1995.

Necla Günay, *XVI. Yüzyılda Bursa Yahudileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.

Ömer Lütfi Barkan, "Kanunname-i İhtisab-i Bursa" Tarih Vesikaları Dergisi, s.7, s.15-40

Suraiya Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1994.

Suraiya Faroqhi, Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, Çev. Gül Çağalı Güven. Özgür Türesay, Y.K.Y, İstanbul 2003

Şeref Erler, Bursada Eski Eserler Eski Şöhretler, 2.baskı, 1966

DİPNOTLAR

1- A 139 / 166, 22-b

2- A 139 / 166, 27-a

3- Yediyıldız, Ser'iyye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonominik Yapısı (1655-1658), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988,

s.8 - 10-12.

4- Bursa Ansiklopedisi, Bursa Kültür ve Sanat Yay.A.Ş 2004 C.3 s.989.

5- Bursa Ansiklopedisi, C.2, s. 449.

6- Yediyıldız, a.g.e. s.15.

7- Aynı eser, s.16.

8- Suraiya Faroqhi, Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, Çev.Gül Çağalı Güven. Özgül Türesay, Y.K.Y., İstanbul

2003, s.106.

9- Halil İnalçık, "Bursa : XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar" **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren

Yay., İstanbul 1996, s. 211.

10- Yediyıldız, a-g-e., s.106-107.

11- İnalçık, a-g-m, s.205, Halil İnalçık, "Osmanlı İdare Sosyalve Ekonominik Tarihi ile ilgili Belgeler: Bursa Kadi Sicillerinden Seçmeler"

Belgeler X-XIV, 1980, s.85.

12- Halil Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonominik Hayattaki Yeri,

ODTÜ Gelişme Dergisi, Özel Sayı, 1979-1980, s.73.

13- a.g.m. 85,86,109.

14- Yediyıldız, a-g-e., s.42.

15- Sahillioğlu, a.g.e., s.112.

- 16- Aynı eser, s.107.
- 17- Jean Thevenot, 1655-1656'da Türkiye Çev. Nuray Yıldız, İstanbul 1978 s.214.
- 18- İlber Ortaylı, Osmanlı'nın Üç Başkenti, Bursa, Edirne, İstanbul, s.7.
- 19- Kanunname-i İhtisab-ı Bursa için bkz. Ömer Lütfi Barkan, Tarih Vesikalari, Dergisi, s.7, s.15-40.
- 20- İnalçık, Bursa: XV. Asır..... , s.218-219.
- 21- Aynı makale, s.218.
- 22- İnalçık, Bursa Kadı Sicillerinden..... s.65.
- 23- İnalçık, Bursa Kadı..... s.84.
- 24- İnalçık, Bursa : XV. Asır, s.210.
- 25- Faroqhi, a-g-e., s.107.
- 26- İnalçık, Bursa Kadı....., s.70, Bursa Ans. C.1, s.266.
- 27- B-Ş-S. A 100/117,206 a
- 28- B-Ş.S. A I39/166 1 a.
- 29- Faroqhi, a-g-e., s.186.
- 30- Bursa Ans. C. 2, s.551.
- 31- Suraiya Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1994, s. 173.
- 32- Bursa Ans. C.1, s.269. Deri ve kumaşına istenen rengi vermek, kumaşlara zevke göre çeşitli desenlerde boyamak, Türkiye'de debbağlığın ve dokumacılığın ileri gittiği yerlerde boyacılık zanaati de gelişmişti. Avrupa saraylarından bile kumaşlarını boyatmak için Türkiye'ye başvuranlar vardı. Akdağ,... s. 150.
- 33- Yediyıldız, a.g.e., s.108.
- 34- Faroqhi, a-g-e. s.111.
- 35- Yediyıldız, a-g-e., 116,117.
- 36- Yediyıldız, a.g.e., s.118.
- 37- Aynı eser, s.119.
- 38- İnalçık, Bursa Kadı....., s.70.
- 39- İnalçık, Bursa: XV. Asır....., s.217
- 40- B.Ş.S., A 100/117, 34a.
- 41- B.Ş.S., A 139/166, 11a
- 42- Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559), C. 2, İstanbul 1995, s. 149.
- 43- Faroqhi, a.g.e., s.201.

- 44- Yediyıldız, a.g.e., s.98-99.
- 45- Yediyıldız, a.g.e., s.94-95.
- 46- B.Ş.S. A 139/166, 6b
- 47- İnalçık, Bursa Kadı..... s.69
- 48- B.Ş.S. A 139/166, 26b
- 49- Yediyıldız, a.g.e., s.103.
- 50- B.Ş.S. A 139/166 15a.
- 51- İnalçık, Bursa Kadı....., s. 72-74.
- 52- İnalçık, Bursa Kadı....., s.77.
- 53- Bursa Ans. C.1, s.249.
- 54- Bursa'da kasaplığın XVI. Yüzyılın sonlarına doğru çok cazip bir meslek olmadığı görülmektedir. Hatta Bursa Kadısı'na eski kasapları işlerine dönmeye zorlama yetkisi verilmiştir. Bkz. Faroqhi Osmanlı'da Kent...., s. 293 B.Ş.S. A 139/166 9a
- 55- B.Ş.S. A 139/166, 3b
- 56- Yediyıldız, a.g.e., s.102.
- 57- Yediyıldız, a.g.e., s.96.
- 58- Faroqhi, a.g.e. ,s. 242.
- 59- Akdağ, a.g.e., s. 147.
- 60- Faroqhi, Osmanlı'da Kent....., s. 224
- 61- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Sad.Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, C.III-II, Üçdal neşriyat İstanbul, 1985,s.407-408.
- 62- B.Ş.S. A 139/166 ba, 7a
- 63- İnalçık.Bursa Kadı.....,s.70,71.
- 64- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s.415.
- 65- Yediyıldız, a.g.e.,s.116
- 66- Kamil Şahin, Bursa Medreseleri Defteri,XIII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri
4-8 ekim 1999, C .III K.III,s. 1515.
- 67- Şeref Erler, Bursa'da Eski Eserler Eski Şöhretler.2.Baskı,1966,s.37.
- 68- Aynı Eser, s.46.
- 69- Yediyıldız, a.g.e.,s.28.
- 70- Aynı Eser, s.32
- 71- B.Ş.S. A100/117,27b, 10ba, 195b,229a,248a.
- 72- B.Ş.S. A100/117,49b55b,70a,85b,198b,237b,243b.

- 73- B.Ş.S. A100/117, 206a
- 74- B.Ş.S. A100/117,38b,77a.
- 75- B.Ş.S. A100/117,219a
- 76- Marc Alan Epsein, The Ottoman Jewish Communities and their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries, (Freiburg 1980) s.101
- 77- Bursa Yahudi cemaatinin meslekleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Necla Gunay, XVI. Yüzyılda Bursa Yahudileri. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999, s66-72.
- 78- Abdurrahman Kurt, Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876). Bursa 1998. İlgili tablolar.
- 79- İnalçık, Bursa: XV- Asır....., s 219.
- 80- Yediyıldız, a,g,e, s. 114
- 81- Aynı yer
- 82- Aynı eser, s.115
- 83- Faroqhi, a.g.e. s.112-113.
- 84- Aynı eser, s.115.
- * Günümüzdeki eksper yerini tutan uzman zanaat erbabı.
- 85- Bursa ans. C.2, s. 550.
- 86- Bursa Ans. C.1 , s. 269.
- 87- Bursa Ans, C.2, s.502.
- 88- Bursa Ans, C.2, s.600.
- 89- Faroqhi, a.g.e., s.141.

BEYLİKLER VE OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA AHİLERİN SİYASİ VE ASKERİ ROLÜ

Ahmet GÜNDÜZ*

GİRİŞ

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlamasında önemli hizmetler ifa eden Ahilik sadece Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda değil, Türkiye Selçukluları ve Beylikler devrinde de sosyo-ekonomik ve sosyo-politik kuruluşlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşundan itibaren Anadolu'ya gelen Türkmenler kırsal kesime yerlesirken, Moğol baskısı ile kentlerden göç edenler Anadolu'ya geldikten sonra kentlere yerleşmeyi uygun bulmuşlardır. Celaleddin Harizmşah'ın Moğollar'a yenilmesi üzerine ona bağlı Türkmenler de Selçuklu ülkesinin merkezdeki vilayetine yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Özellikle 1243 Kösedağ Savaşı'ndan sonra şehirlere gelen göçmen sayısında büyük artış olmuş, Semerkand, Taşkent, Belh, Merv, gibi şehirlerden gelen meslek sahibi ve iyi eğitim görmüş göçmenler Anadolu'nun sosyal ve ekonomik yaşamında büyük değişiklikler yapmışlardır. Göçmenler kentlere yerlestikten kısa bir süre sonra daha önce çalışıkları iş kollarına uygun olarak atölye ve ticarethane'lere kurdular. Kısa zamanda büyük mutasavvif Şehabettin Abu Hafs Ömer-al Suhreverdi (1145-1234)'nin Anadolu'da tanıtıp örgütlediği fütüvvet teşkilatının moral ve ahlak prensipleri meslek adamları tarafından benimsendi. Aynı meslekte çalışan ustalar, kalfalar ve çıraklar mesleğin ulusunun etrafında toplanarak Ahi Evran'ın öncülüğünde örgütlendiler¹.

Büyük Alaeddin diye de anılan Türkiye Selçukluları hükümdarı I. Alaeddin Keykubad zamanında (1220-1237) Anadolu bayındır hale

* Yard. Doç. Dr., G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, KIRŞEHİR

¹ Halime Doğru; **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi**, Ankara, 1997, s. 26-27.

gelmiştir. Konya, Karaman, Sivas, Akşehir, Kayseri, Kırşehir, Ankara gibi bilim ve kültür merkezlerinde sanatkârlar, tüccarlar ve bilginler çoğaldı. Fakat hemen biraz sonra başlayacak olan taht kavgaları ve Altınordu, Mısır, İran Moğolları (İlhanlılar) devletlerinin burada etki kurma çabaları devleti gücsüz düşürdü ve 1243'de Kösedağ Savaşında yenilmesi üzerine Anadolu Moğol boyunduruğuna girdi. Buna rağmen ülkenin kültür ve bilim alanındaki gelişmesinin hızı kesilmekle birlikte düzeyin korunmasına çalışılmış hükümdarların, saray adamlarının, devlet büyüklerinin ve zenginlerin bilginlere karşı gösterdikleri saygı ve koruma nedeniyle Türk ve İslam aleminin her yanından gelen bilginler, tasavvuf erbabı, dervişler, şairler yurdun en uzak köşelerine giderek medreselerde zaviyelerde saygı kurdukları öğrencileri, müritleri ve halk katında büyük ün ve tarikat mümessillerine saygı besleyen ve tarikatlarına giren kişiler bilginlerin, şeyhlerin ve dervişlerin manevî nüfuzlarından faydalananmak düşüncesi ile her yerde dinî ve hayır kurumları yaptırıyor ve buralara bol gelirli vakıflar adıyorlardı. Sanat ve ticaret de bu sosyo-politik dalgalanmalardan az çok etkilenmekle birlikte gelişmeleri sürdürmekte, yer yer sanat birlikleri, lonicalar kurularak devlet otoritesinin gücünü yitirdiği zamanlarda iç düzensizlikler sırasında kendi sanat ve ticaret güvenliklerini elde tutmaya çalışıyorlardı².

I. Alaeddin Keykubad sonrası Anadolu'nun vaziyeti tamamen bozulmuş, dahilî veraset kavgaları, Moğol istilası, Rumlar ve Ermenilerle harpler, Anadolu'nun refah ve asayışını mahvetmişti. Sosyal düzenin yokluğunu gören, devamlı karışıklıklardan bıkıp ezilmiş olan halk, kendilerine bu dünyada nasip olmayan saadeti hiç olmazsa ahirette temin için tekkelere, şeyhlere koşmaktan başka bir çare bulamıyorlardı. Mahallî geçici hakimiyet teminine ugraşan beylerde, halkın bu umumî temayülüne uyarak şeyhlerin maddî ve manevî nüfuzundan istifade için her tarafta tekkeler, zaviyeler yaptırıyor ve onlara zengin vakıflar ayırıyorlardı. İşte bütün bu sosyal amillerin tesiri altında Anadolu'nun şeyhler, babalar yetiştirmeye ne kadar elverişli olduğu anlaşılmaktadır.³ Anadolu'nun 1243 sonrasında bir takım problemlerle karşılaştığı dönemde Anadolu da yaşayan halk canından bezmiş bir durumdadır. Büylesine kritik bir devrede Ahi Evran, Baba İlyas, Hacı Bektaş, Mevlana Celaleddin-i Rumî gibi Türk büyükleri her biri bir başka yönden halkın maneviyatını yükseltmek, millî duygularını ayakta tutmak için büyük çabalar harcamışlardır. Örneğin Baba İlyas, yönetime karşı

² Neşet Çağatay; **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara, 1989., s. 36-37.

³ Fuat Köprülü; **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, 1984, s.204.

kritikleriyle, Mevlana Konya'da saray ve yöneticilerine hoşgörü telkinleriyle, Hacı Bektaş köylü ve göçebe halk arasına girerek onların her tür davranışı ve gerekleri ile dilleriyle, şiirleriyle, müzikleriyle iş ahlaklarıyla ilgilenmiş, Ahi Evran esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak sanat ve ticaret ahlakın üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle bu kötü politik ve ekonomik atmosfer içinde onlara yaşama ve dirence güçlere vermişlerdir.⁴

Moğol istilasından sonra Anadolu'da sayıları artan Ahiler toplumda büyük saygı görmüşlerdir. Özellikle kurulan Ahi zaviyeleri uzak diyarlardan gelen göçmenler için sıcak ve güvenli misafirhaneler olmuştur. Sultanlar ve devlet adamları, Ahi zaviyelerinin hizmet verebilmesi için buralara bağışlar yapmışlardır. Kendi mesleğinin yücesi olan Ahi Baba'lar kurdukları zaviyelerde kendi meslek gruplarında kol gücü ile çalışan genç üyelerini dinî, estetik ve kültürel bilgilerle donattılar. Kentlerde kurulan zaviyelerin üyeleri meslek sahipleri oldukları halde kırsal kesimde, yol kavşaklarında, ücra köylerde bulunan zaviyeler misafirhane olarak işlerini sürdürmüştür. Osmanlı sultanlarından Osman Bey, Orhan Bey, I. Murad Ahilere son derece cömert davranışmışlar, onlara arazi, çiftlik hatta köy bağışlamışlardır. Gelirin bir kısmı ile aile üyeleri geçimini sağlarken geri kalan kısma ile ayende ve ravendeye hizmet etmişlerdir. XVI. Yüzyılda Anadolu'ya gelen İbni Battuta, Seyahatnamesinde, Ahi zaviyelerinde misafir kalınarak bütün Anadolu'yú dolaşmanın mümkün olduğu belirtmiştir⁵.

Anadolu'da Ahiliğin kurucusu olarak bilinen ve asıl şahsiyetinin Şeyh Nasreddin el-Hoyî (1175-1262) olduğu tahmin edilen Ahi Evren 1205' te Kayseri'ye yerleşerek burada bir debbağhane kurmuştur. Şeyh Evhadüddin ile birlikte bütün Anadolu'ya dolaşarak Ahi Teşkilatını kuran Ahi Evran, şeyhinin ölümünden sonra bu teşkilatın önderi olmuştur.⁶ Ahmet Yesevi'nin Türk- İslam dünyasına en büyük hizmeti eski Türk töre, yasa ve ahlak değerleriyle, İslâmî kaide, şartları ve ahlak esaslarını yakınaştırip bağıdaştırması olmuştur. Bilgelik, Alplik, akılık, könilik, yani hakimlik, yiğitlik, eli açıklık ve doğruluk belli başlı Türk hasletlerindendir. Bu hasletleri islamî ahlakın benzeri erdemleriyle güçlendirmiş, bilgelige islamî bir kimlik kazandırarak kendi şahsında hakimleştirmiş, Alpliği gazilik müessesesi olarak geliştirirken, akılık ve köniliği Ahilik kuruma haline getirmiştir. Belki Ahilik ve Gazilik Hoca

⁴ N. Çağatay ; **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.83-84.

⁵ H. Doğru; **Sivrihisar Nahiyesi**, s., 27.

⁶ Ahmet Tabakoğlu; **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul. 1984, s.167.

Ahmed Yesevi zamanında tam kurum haline gelmemiş olabilir. Ancak her iki kurumun islamî temellerinin Ahmet Yesevi zamanında atılmış olması gereklidir. Ahmet Yesevi'nin sonradan Anadolu Ahileri, Anadolu Gazileri ve Anadolu Abdalları adıyla anılacak olan bu zümrelerin ustası, yetiştircisi ve tapacak kadar sevdikleri bir kişidir, zaten Ahmed Yesevi'de muhtemel bir Ahidir. Çünkü menkibeye göre kendisi tahta kaşık, kepçe ve benzeri şeyler yapar, satar bunlardan aldığı paralarla geçimini yapar, zaviyesini geçindirirdi. Yalnız satışı kendisi yapmaz, ürettiklerini bir öküzün sırtına bağlı olduğu torbalara doldurur hayvanı pazarı çarşıya gönderirmiş, kaşıkları alanlar bedellerini torbaya bırakırlardı. Parasını ödemeyenlerin ardından giden hayvan evlerine kadar takip eder, para ödenmedikçe peşlerini bırakmamış, Yesevi dervişlerince Anadolu ve Rumeli'de kurulan bazı zaviyelerde tahta kaşık, kepçe yapımı bir gelenek halinde devam etmiştir⁷.

Ahi zümreleri şehirlerde olduğu kadar köylerde ve uç'larda da büyük bir nüfusa sahipti. Özellikle XIII. Yüzyılın 2. yarısında Moğol istilasından sonra devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde bu teşkilat daima mevcudiyetini göstermiş şehir hayatında faal bir rol oynamış, siyasi bir amil olarak her zaman hesaba katılmıştır⁸. XIII. Yüzyılda Anadolu'nun her tarafı bakımlı ve emniyeti sağlanmış ticaret yollarına sahipti. Başşehir Konya hemen her istikametten gelen yolların kesiştiği çok önemli bir ticaret merkezi haline gelmişti. Halk eskisine oranla daha az göçebelikle uğraşıyor, şehirlerle kasabaların ticareti olsun sanayisi olsun çok canlı olduğundan kalabalık nüfus toplanmış, bu yüzden esnaf birlikleri (Loncalar ve Ahi Teşkilatı) teşekkül etmiştir. Ahilik özellikle Konya, Kırşehir, Kayseri, Ankara gibi bazı şehirlerde çok kuvvetlenmiştir⁹. XIII.Yüzyılın 2. yarısında istikrarsız idare ve iç kargaşalıklar elinde kendi kendini tasfiyeye götüren Anadolu Selçuklu Devletinde uç'lardaki arazinin liyakat ve kabiliyet esaslarına göre zeamet ve timar adı altında parçalanarak Alplere, Gazilere ve aşiret beylerine tevdi ve tefviz edilmesi usuldedi. Bunlar devletin nazik ve kilit noktalarında çiftçilik, bağcılık gibi toprağı imar ile uğraştıkları gibi lüzumu halinde devlete verilmek üzere "Sipahi" adı ile asker yetiştirirler, tehlikeli bölgelerde, issız kavşak ve yamaçlarda, inzibat ve asayışi, hudut baylarında ise emniyeti temin işiyle uğraşırlardı. Fakat Babaîler isyanı ve

⁷ Müjgan Cumbur; "Ahmed Yesevi' nin Ahi ve Gazileriyle Anadolu'nun Türkleşmesindeki Yeri", Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri, 26-29 Mayıs 1993, s. 63-65.

⁸ A. Tabakoğlu ;Türk İktisat Tarihi, s.167.

⁹ Mustafa Akdağ ; Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi. C. I. Ankara 1974, s. 94.

Moğol istilaları neticesinde zaaf ve bocalama devrinin başlaması ile bu uç beyliklerinin vazife ve salahiyetleri renk değiştirmiş adeta her biri birer tabi devletçik hüviyetini elde etmiştir¹⁰. Ahiler belli başlı merkezlerde kendi teşebbüsleriyle tesis ettikleri bir nevi müstakil ve cumhurî idare ile bölgelerindeki cemiyeti inhilâden kurtarmışlar ve bu durumlarını Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar muhafazaya muvaffak olmuşlardır. Böylece tekke-zaviye mensupları yıkılan bir devletin içerisinde kurulacak yeni bir düzen ve devletin de ilk hazırlayıcısı olmuştur. Bir taraftan meseib-i siyâsiye, diğer taraftan mezağîm-i tabiiyye yüzünden bedbaht olan pek çok halk, şiddet ve belaların amansız darbeleri ile baş başa kaldığında ağuş-ı madere iltica eden bir masum gibi zaviyeye gider müteselli ve metin olurdu. Halkı kol ve kanatları altına alarak koruyan ve kollayan bu teşkilatlar devlet kurma fikrine olan beylikler için yegane güç ve kaynak durumundadır. Anadolulun kuzey-batı ucunda faaliyet gösteren Osmanlı Uç Beyliği bu kargaşa döneminde soğukkanlılığını hiç kaybetmemiş, Osman Bey çevresindeki Ahilerle, dervişlerle ve mürşitlerle istişare ederek olup bitenlere karşı geçerli bir çare bulmanın yollarını araştırmaya koyulmuştur¹¹.

Ahiler gerek Moğolların iktisadî ve siyâsi baskısı ve gerek Moğol hakimiyeti altında bulunan hükümetin teşkilatı sonunda diğer Türkmen zümreleriyle beraber uç bölgelere çekilmişlerdir. Türkiye Selçuklularını kuranlar öz be öz Türk oldukları halde başlangıçtan itibaren kurmuş oldukları devletin yönetici kadroları İran ve Horasanlılar tarafından doldurmuştur. Oysa Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine baktığımızda Selçuklulardan farklı olarak temelde Türk unsurlara dayandığı görülür ve sosyal hayatlarında da millî unsurlar etkilidir. Ahilerin sosyal, askerî ekonomik faaliyetlerini yakından bilen ilk Osmanlı beylerinin ihtiyaç duydukları alanlarda bunlardan istifade edebileceklerini gösterir. Bunun içindir ki Ahiler sadece Osmanlı beyliğindedir değil beylikler döneminde Eretna Devletinde, Kadı Burhanettin Ahmet Devletinde siyâsi makamlara gelmişler tekke ve zaviyeler açmışlar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Aşıkpaşazade Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında faal rolü olan dört taifeden bahsedermenken Ahîyan-ı Rum, Bacîyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum ve Gaziyan-ı Rum'dan¹¹ bahsetmesi söylemeklerimizi teyit etmektedir. Osmanlı Beyliği kuruluş döneminde Ahilerin desteğini sağlayabildiği için

¹⁰ İbrahim Kafesoglu ; "Selçuklular Madd.", İ.A. C.X, s. 395-396.

¹¹ İrfan Gündüz ; *Osmanlılarda Devlet -Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 86-87.

¹¹ Aşıkpaşazade Tarihi (H.Nihal Atsız), Ankara, 1985 s.195.

kısa zamanda gelişmiştir. Aşıkpaşa ve Neşri gibi ilk Osmanlı kaynaklarına bakılacak olunursa Osman Gazi'ye ilk defa padişahlık ve devlet kuruculuğu muştulayan ve yönlendiren yine bir Ahi reisi olan Şeyh Edebali olmuştur¹². İlk Osmanlı beyleri şeyhlerin halk üzerindeki nüfuzlarından faydalananken, diğer yandan da kurulmuş olan devletin kadrolarında bürokrat olarak görev veriyordu. Örneğin; Eskişehir'in Uludere köyünde ikamet eden ve Ahi reislerinden¹³ Şeyh Edebali, Şeyh Mahmut Gazi, Ahi Şemsettin, Ahi Hasan, Ahi Kadem ile daha sonraları Osmanlı Devleti teşkilatında kadı, kazasker ve vezirazam olarak faydalı hizmetlerde bulunan Çandarlı Kara Halil (800/1397) Ahilerden idi¹⁴.

Bulunduğu dönemin sosyal ve siyasi şartları gereği çok yönlü fonksiyonlar icra eden Ahilerin faaliyetlerini ilk önce Selçuklular, Eretnalılar, Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti, Beylikler ve nihayet asıl konumuz olan Osmanlı Devletinin kuruluşundaki rollerini tespit ve tasnif ederek açıklamaya çalışacağız.

1- Selçuklular, Eretna, Kadı Burhaneddin Devleti ve Beylikler Dönemindeki Sosyal ve Siyasi Rollerİ

Aşıkpaşazadenin Anadolu'da öneminden söz ettiği zümrelerden biri olan Ahiyan-ı Rum'dur. İbni Batuta'nın XIV. Yüzyılın ilk yarısındaki müşahadeleri ile Anadolu'da ne derece yaygın olduğunu bildiğimiz Ahilerin I. Alaeddin Keykubad devrinden başlayarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da devam eden siyasi, fikri ve iktisadî faaliyetleri bizi bu teşkilatın ne gibi hizmetleri olduğu konusunda düşünmeye sevk etmektedir. Ahi teşkilatının I.Alaeddin Keykubat'ın müsait davranışları hatta yardımcı olması ile Selçuklu topraklarına yaymaya başladığı Ahi teşkilatının ne kadar güçlü bir yapıya sahip olduğunu devrin siyasi ve fikri cereyanlarında Ahilerin söz sahibi olmalarından anlamak mümkün olmaktadır¹⁵. Moğol istilası sırasında Kayseri ve Konya gibi birçok Anadolu şehrini Moğollarla karşı savunmuş olmaları Konya'daki Ahilerin reisi Ahi Ahmet paşanın emrinde birkaç bin Ahinin bulunması onların siyasi güçlerini gösteren güzel bir

¹² Aşıkpaşazade Tarihi (Neşri Ali Bey) İstanbul 1332,s.200; M. Neşri;Neşri Tarihi, C.I (Hazr. M. Altay Köymen), Ankara, 1983, s.46.

¹³ Dönemin kaynağı olan Neşri Tarihi,C.I, s.26' da Edebali, Ahi Şeyhi olarak geçmemektedir. Ahi Şeyhi olan kardeşinin oğludur.Bu konu ile bilgileri Osmanlı devri açıklarken tahlil edilecektir.

¹⁴ İ. Gündüz; Osmanlılarda Devlet-Tekke..., s.9.

¹⁵ Mikail Bayram ; "Ahi Evran Kimdir Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri " , Türk Kültürü Dergisi, XVI, S.191. s.658-668.

örnektir¹⁶. Ahi teşkilatına girmenin bir meslek sahibi olması gerektirdiğinden dolayı Anadolu iktisadî hayatının zamanla Türklerin eline geçmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca daha sonraları gelen Türklerin de sanat ehli olması onlara yeni geldikleri Anadolu'da yerli Hıristiyan esnaf ve sanatkarlar ile rekabet ve mücadele edebilecek imkanı da sağlamıştır¹⁷. XII. asırın son yarısıyla XIII. asırda fikir hareketleriyle mütenasip olarak ilmî ve sosyal hareketlerde devam etmiştir. Bu müesseselerin başlıcalarını, Erzurum, Erzincan, Şarkî Karahisar, Niksar, Divriği, Malatya, Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Ankara, Çankırı, Sinop, Niğde, Kırşehir, Konya Denizli taraflarında görüyoruz. Müteaddid hanlar ve kervansaraylar ile birbirine bağlanmış olan bu şehirler aynı zamanda iktisadî münasebetleri temin eden yolların uğrağında bulunuyordu. Çünkü Batı Anadolu bu asırlarda henüz Rum imparatorluğunun elinde bulunduğuundan buralarda Türk eserleri yoktu¹⁸. 1290 yılında İzzettin Keykavus'un oğlu Rüknettin Kılıçarslan, kardeşi sultan II. Mesut'a karşı iktidar mücadeleşine girişiinde sultan II. Mesut Kayseri'de oturmakta ve burası Selçuklu Devleti'nin merkezi durumunda idi. 1291 yılında Konya'da Ahi gençlerinin teşviki ile Rükneddin Kılıçarslan kardeşi Mesut'a karşı saltanat mücadeleşini atıldı ise de başarılı olamayarak Kastamonu taraflarına çekilmesi üzerine bu tarafta bulunan eski Selçuklu beylerinden Hüsamettin Çobanoğlu Yavlak Hasan kendisini yakalayarak tevkif etmiştir¹⁹. Ahiler siyasi hadiselere iştirak ederken grup menfaatini ve millî menfaatini göz önüne almışlardır. Eflaki'de geçen "Hanıgah-ı Ziye" ile ilgili mücadelede cemaat menfaatlerinin ön plana geçtiğini görmek mümkündür. Ahi Evran'ın Kayseri ve Kırşehir'deki faaliyetlerinde, Eretna beyliğine karşı hareketinde, Kadı Burhanettin'in yanında yer alan Ahilerin davranışında millî menfaatler ön plandadır. Moğol istilasından sonra Anadolu'da siyasi istikrarsızlığın ve anarşinin ortaya çıkmasıyla şehirlerde idareyi ele alan Ahi reisleri böylece içtimai düzeni korumaya müteallik tedbirleri ile toplumun huzur, asayiş ve güvenliğini temin etmişlerdir. Nitekim Ankara'da uzun müddet hakimiyeti ellerinde tutan Ahiler Osmanlı'nın siyasi istikrarı sağlamaları ile 1361 de şehri sultan I. Murad'a mücadele etmeyi teslim etmişlerdir²⁰.

¹⁶ İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, (Yay. Hazr. İsmet Parmaksızoğlu), s.74.

¹⁷ Osman Çetin ;Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu da İslamiyetin Yayılışı, İstanbul,1981.,s.176-177.

¹⁸ İ. H. Uzunçarşılı ; Osmanlı Tarihi C.I., ,Ankara 1994, s.27-28.

¹⁹ İ.H.Uzunçarşılı ; Osmanlı Tarihi C.I,s.19.

²⁰ Mehmet Saffet Sarıkaya;13-14.Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri, Ankara 2002, s.36-347.

Siyasî otoritenin bozulduğu dönemlerde özellikle Moğol saldırıları sırasında ahi birlikleri yerel otorite ve koruyucu olarak görev yapmışlardır. Ahi birlikleri ile resmî otorite birlikleri arasında bir takım çatışmalar da oluyordu ancak bu birliklerin bağımsızlığı korumak gibi millî bir görevi kendiliklerinden üstlenmeleri otoritenin de hoşuna gidiyor ve takdirini topluyordu.

Dağilan Selçukların yerine çeşitli beyliklerin teşekkül etme çabalarına sahne olan bu dönemde beylerin teşkilatlı güçlere olan ihtiyacı neticesi şeyhlerine “yıkayıcı elindeki ölü” teslimiyeti ile bağlanan tarikat erbabı ile bozulan cemiyet nizamı içerisinde kıvranan muzdarip insanlara ruhî sükun ile manevî asayış vaat eden tekkeлерin önemi büsbütün artmıştır. Bu zaman zarfında cemiyetin tüm tabakaları ile özellikle meslek teşekkülerini nüfuz ve tesirleri altına alan meşayih, kendilerine bağlı olan devlet büyükleri ve zenginlerin siyasi ve malî destekleri ile cemiyetteki mevkilerine daha da kuvvetlendirmişlerdi. Moğol istilaları ile sarsılmış içtimâi sancıları ile kıvranan insanlar için kurtarıcı birer sığınak durumuna gelen tekkeлер ve tarikat mensuplarından bazıları halk arasına karışarak ordularla birlikle memleket açmak fütuhat yapmakla meşgul olmuş, bazıları ise tecanüsten mahrum ve halk kitlelerini aynı idealler etrafında kenetleyerek merkezî otoritenin tesisine yardımcı olmuş böylece devlet için lüzumlu kan ve kol kuvveti yanında irade ve iman birliğini gerçekleştirebilmek için gayret göstermiştir²¹. Sultan Alaeddin Keykubat döneminde Ebu Abdullah Ömer b. Muhammet El-Suhreverdi Konya'ya gelmek için Zencirli menziline gelişen Konya'da kadınlardan, imamlardan, şeyhlerden, mutasavvıflardan, ayanlardan, ihvandan (Ahilerden), fityandan oluşan bir topluluğu onu karşılamaya gönderdiler. Onlar da şeyhin hırkasını öpme ve iradelerini teslim etme şerefiyle şeref lendiler²². Sultan Alaeddin Keykubat darül-mülk Konya'ya gelince kendisini Konya'nın efendileri itibarlı kimseleri, ileri gelenleri, müzisyenleri, mehter takımı, Ahileri seyyar köşklerle Obruk'a kadar giderek karşıladılar, sultانı şehre getirip ülke tahtına ve saltanat makamına oturttular²³. Ahilerin başka bir siyasi faaliyetlerini şu şekilde tespit edebiliyoruz .Anadolu Selçuklu sultانı II. Kılıçarslan öldükten sonra Giyasettin Selçuklu tahtına geçmişti ve Konya'ya hakim bulunuyordu. Diğer kardeşi Melik Rüknettin Süleymanşah, Tokat'tan yola çıkarak Konya şehrine vardı ve Konya'yı dört ay muhasara ettiği

²¹ İ. Gündüz; **Osmanlılarda Devlet-Tekke...**, s.10-11.

²² İbni Bibi; **El-Evâmîrûl-Alâîye fi'l-Umûri'l-Alâîye**, C.I.,(Hzr. Müsel Öztürk), Ankara 1996,s.248-252.

²³ İbni Bibi ;**a.g.e.C.I.**, s.140,232,249.

halde alamadı. Bu arada Konya Ahileri ve fityanları bir araya gelerek “**daha önce anlaştığımız gibi sultan Giyaseddin'in namusuna halel getirtmeyelim**” yaptığımız anlaşmadan ve verdigimiz sözden dönmemeyelim. Konya şehrinde tek bir kişi dahi kalsa onların burayı zorla ele geçirmeleri ve istila etmeleri mümkün değildir dediler. Melik Rükneddin ile bir anlaşma yaparak Sultan Giyaseddin'in gideceği yere karışmaması şartıyla bir anlaşma imzalattıktan sonra Konya'yı Melik Rükneddin'e teslim ettiklerini görüyoruz²⁴. XIV. Asırda Anadolu'yu gezen İbni Battuta Antalya'dan başlayarak Burdur, Gölhisar, Ladik, Milas, Bartın, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseri, Sivas, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa, Görele, Geyve, Yenice, Mudurnu, Bolu, Kastamonu, Sinop, gibi çeşitli Anadolu şehirlerinde ve Altınordu devletine tabi Azak limanında Ahi zaviyelerine rast gelmiş ve onlara misafir olmuştur. Bu suretle pek yakından temas ettiği Ahiler hakkında şu önemli bilgiyi veriyor.”**Ahiler bilad-ı Rum da sakın Türkmen akvamının her vilayet ve beldे ve karyesinde mevcuttur**”²⁵. Genellikle Anadolu'nun doğu –batı, kuzey-güney hatları arasında alışveriş yaptığı transit kervan ticaretine dayalı ticarî hayat için yolların emniyet altında olması idi. Bundan dolayı ticarî hayatın tanzimi zaviyelere tevdî edilmiştir. Yerleri bazen kendi arzuları bazen de devletin tensibi ile tespit edilmiş olan zaviyeler ıssız dağ başları, tehlikeli boğazlar, serhadlar, önemli kavşak noktalarında her biri imkanları ölçüsünde çevrelerinde adeta birer minyatür şehir, birer medeniyet merkezi meydan getirmiştir. Ulaşım yollarında aralıksız ticarî eşya taşımakta olan kervan kafilelerinin soygunlara karşı güvenliği, geceleri konaklayacakları yerlerdeki istirahatları temin edildiği gibi bu zaviyeler çevresinde her türlü zirai işler, bağlar, meyve bahçeleri ve değirmenlerde tesis edilmiştir. Buralara Türk göçmenler yerleştirilerek bölge Türkleştirildiği gibi bu tür yerlerde ayrıca bir takım müesseseler (camî, medrese, tekke, darüşşifa) tesis edilerek kültür hakimiyetini de gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. Böyleşine yapıcı bir hizmet ve oldukça da ağır bir sorumluluğu üzerinde taşıyan Ahilik, Türkler ve yerli göçmenleri bir meslek sahibi yaparak onların şehir hayatına geçişini ve uyum sağlamalarını gerçekleştirmiştir. Ahi esnafının dayanışması ile meydana gelen güçlü teşkilat sayesinde Türk esnaf gayri müslim esnaf karşısında tutunabilmiştir. Tarihi hadiselerin varlığını mecbûrî hale getirdiği bu güçlü teşkilat siyasi otoritenin sık sık el değiştirdiği devirlerde kendi bölge ve beldelerini, bu tehlikeli badirelerden kurtarmak

²⁴ Ibni Bibi ;a.g.e. C.I., s.140,232,249.

²⁵ F.Köprülü ; Mutasavvıflar, s.211.

ve sanat hayatının devamlılığını sağlamak gibi bir görevi başarıyla ifa etmiştir. Nitekim İbni Battuta bu konuda şu müşahadelerine yer vermiştir. "Bu biladın adetince bir mahalde sultan bulunmadığı takdirde hakimi Ahi olup ayendegana at ve libas ita ve kadrine göre ihsan eder²⁶. Bu cümleden olarak İbni Battuta Sivas'a inince Ahilerden Bıçakçı Ahmed'in müritleri tarafından karşılandığını yaya ve atlı bir kalabalık ile tekkeye geldiğini mertebe itibarı ile Ahi reisi Bıçakçı Ahmed'den yüksek olan Ahi Çelebi ile de görüştüğünü ve yanlarında üç gün kaldığını belirtmektedir²⁷. Niğde'den Kayseri'ye gelen İbni Battuta buranın en büyük Ahisi olan Ahi Ali'nin zaviyesinde misafir edildiğini²⁸ zaviyeyin önem ve servetini açıklarken Ahilerin siyasi mevkilerinden de bahsetmektedir. Bir mahalde sultan bulunmadığı takdirde hakimi Ahi olduğunu belirtir²⁹. 1333-1334 yılında Aksaray'a gelmiş olan İbni Battuta burada Eretna'nın vekili olarak yönetimi elinde tutan Ahi Şerif Hüseyin'e konuk olmuştur³⁰.

Anadolu Selçuklularında ve Osmanlılarda olduğu gibi Anadolu beyliklerinin bazlarında da Ahilerin saygı ve sevgi gördüklerini kendilerine önem verildiğini yönetimde ve askeri komutanlıklarda görev aldıklarını görüyoruz. Bu cümleden hareketle Karamanoğulları ile olduğu gibi Sivas hakimi Kadı Burhaneddin ile de yakınlıklarları vardı. Kadı Burhaneddin Ahi İsa, Ahi Nevruz, Ahi Alişah, Ahi Muhammed, Ahi Nasrullah gibi nüfuzlu Ahilerle daha hükümdar olmadan önce iyi ilişkiler kurmuştu. Örneğin Ahi İsa ile önceden beri dosttur. Kendi zamanında Ahi İsa'yı Amasya hakimi Şadgeldi'nin katına elçi göndermiştir. Tokat Zile' de yaptırdığı medreseye ve bu şehrın yönetimini Ahi Alişah'a vermiştir. Ahi Nevruz ile önce dostken sonraları araları açılmıştır³¹. İlhanlı genel valiliğin siyasi kuruluşa döndmesinden sonra ortaya çıkan Eretnalı devletinin sınırları içine katılan Erzincan

²⁶ İ. Gündüz, **Osmanlılarda Devlet-Tekke...**, s.105-108.; F.Köprülü; **Mutasavvıflar**, s.212-213.

²⁷ Kemal Göde; **Eretnalılar (1327-1381)**, Ankara, 1994, s.39.

²⁸ K.Göde ; **Eretnalılar**,s.38. Y. Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I**, Ankara,1989., s.15.; Ali Sevim- Yaşar Yücel; **Türkiye Tarihi**, Ankara, 1989, s.351.

²⁹ F.Köprülü ; **Mutasavvıflar**,s.213-213.

³⁰ Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.15; K.Göde; **Eretnalılar**, s.38; A. Sevim-Y.Yücel; **Türkiye Tarihi**, s.351.

³¹ Aziz b. Erdeşir-i Estrebadi; **Bezm ü Rezm** (Çevr. Mürsel Öztürk) Ankara, 1990. Bu eserin tümünde yukarıda bahsedilen Ahiler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Ahi İsa ile ilgili bkz. , s.203, 215,263, 268,270, 277, 302,303,308. ; N.Cağatay; **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik...** s.89.

sırasıyla Ahi Ayna Bey'in ve Pir Hüseyin'in idaresinde kalmıştır. Bunlardan Ahi Ayna Bey'in 1348'lerde Eretna'nın yüksek hakimiyetini tanadığını bilinmektedir. Erzincan'ın Eretnalılar devrinde Ahi Ayna Bey'in ölümünden (1362) sonra Pir Hüseyin'in ölümünden (1379) sonra da Mutaharten Bey'in idaresine geçtiği bilinmektedir³². 1348'lerde Ahi Ayna Bey'in Eretnalılar'ın bir Uç beyi (bu dönemde Erzincan, Eretna devletini uç eyaletidir) olarak faaliyet göstermekte hatta Akkoyunlu Türkmen Beyi Tur Ali Bey ve Bayburt emiri Mehmet Rikabdar ile birlikte Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine üç günlük bir sefer dahi düzenlemiştir. Bu saldıruları durdurmak isteyen Trabzon Rum İmparatoru Tur Ali Bey'in taarruzunu ve diğer taarruzları durdurmak için kız kardeşi Despina Maria'yı Tur Ali Beyin oğlu Kutlu Bey'e gelin olarak vermiştir³³. 1352 tarihinde Eretna'nın ölümüne kadar geçen zamanda Ahi Ayna Bey'in Erzincan'daki faaliyetlerini esnasında Erzurum ve Bayburt'ta hakimiyeti içerisindeştir. Eretna'nın ölümünden sonra başa geçen oğlu Mehmet Bey yeteneksiz bir kişiliği olması hasebiyle Moğollar, feodal beyler ve Türkmenler 1352 yılından sonra devlet hudutları içerisinde merkezî otorite buhranından faydalananak bölücü faaliyetlere başlamışlardır. Ayırıcı güçlerin bu faaliyetleri esnasında Ahi Ayna Bey'de Eretna Devleti ile olan bağlarını gevsetmiş hakimiyet sahاسını genişletmek için başına buyruk hareket etmektedir³⁴. Ahi Ayna Bey'in 1361 tarihinde Gürcistan'a bir sefer yaptığı Ahalsıhi, Samsıhi, ve Azgur şehri ve kalelerini fethettiğini ve Gürcülerden 12.000 kişiyi esir aldığı görülmektedir³⁵. Ahi Ayna Bey'in Erzincan'a geliş ve bu yerin emirliğini ele almasına dair çağdaş kaynaklar susmaktadır. Buna rağmen bölgenin güçlü Ahi reislerinden birisi olduğunu tahmin edebileceğimiz Ayna Bey'in Erzincan'ı satın almak suretiyle buraya yerleştiği yolundaki Bezm-i Rezm'deki kayıt son derece ilginçtir³⁶. 1361 tarihindeki Gürcü seferlerinden sonra Erzurum ve Legzi tarafına gittiği bilinen Ahi Ayna Bey aynı yıl Trabzon'a sefer yapmış ve 1362 tarihinde vefat ettiği bilinmektedir³⁷.

³² K.Göde; **Eretnalılar**, s.6.; 7 A.Sevim-Y.Yücel ; **Türkiye Tarihi**, s.364-367. Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.247.

³³ Y.Yücel ; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.248-249.

³⁴ Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.249.

³⁵ Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.250-251.

³⁶ A.Sevim-Y.Yücel; **Türkiye Tarihi**, s.364-367.

³⁷ Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.250-251; A.Sevim-Y.Yücel; **Türkiye Tarihi**; s.,364-367.

Kadı Burhaneddin Ahmed, Eretnalı hükümdar Ali Bey'in veziridir. Ali Bey'in vefatında küçük oğluna naib olmuşsa da sonradan onu öldürerek yerine sultanlığını ilan etmek için fırsat kollamıştır. Eretna Devleti'nin kıdemli emirlerinden Amasya emiri Hacı Şadgeldi'ye durumu anlatmak için musahibi ve mutemedi Ahi İsa'yı Amasya'ya göndermiştir³⁸. Adı geçen Ahi İsa, Kadı Burhaneddin'in ümerasından biridir³⁹. 1387 tarihinde Sivas'ta bulunan Kadı Burhaneddin Kayseri valisi Cüneyd'in Kayseri şehri ve yöresine yaptığı tahripkâr hareketlere karşı Ahi İsa'yı Kayseri'ye göndermişse de Ahi İsa Cüneyd'de esir düşmüştür. Bunun üzerine harekete geçen Kadı Burhaneddin hem Ahi İsa'yı kurtarmış hem de Cüneyd'in kendisine vermemesini sağlamıştır⁴⁰. Eretna Devleti'nin Amasya emiri Hacı Şadgeldi ile Kadı Burhaneddin arasında problem vardır. Hacı Şadgeldi'nin hastalandığını haber alan Kadı Burhaneddin, kendisinin vezirazamı durumunda olan Ahi İsa'yı haberi doğrulamak için Hacı Şadgeldi nezdine elçi olarak göndermiştir⁴¹.

1381'de naib sıfatıyla Eretnalıların nihayet mevkiiine geçmiş olan kadı Burhaneddin'i çekemeyenler bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Amasya emiri Hacı Şadgeldi, Ahi Ayna Bey'i teşvik ve tahrik ederek Kadı Burhaneddin devletinde problem çıkartmak istemişse de naib Kadı Burhaneddin almış olduğu tedbirlerle karışıklığı önlemiştir⁴².

1381-1382'de Ahi Nevruz, Eretnaoğlu Ali Bey'in kumandanlarından biridir. Kadı Burhaneddin'e düzenlenen komplonun başında Mahmut Fic, Babukoğlu Ali Paşa, Seyyidi Hüsam, Feridun, Nebi ve Ahi Nevruz bulunmaktadır. Bunlar Kadı'ya rahip olan emirler olup düzenledikleri komplonun Kadı'nın almış olduğu tedbirlerle boşça çıkmıştır⁴³. 1382'de Kadı, Moğollarla karşı mücadele ettiği dönemde emirlerden Hoca Yakut, Emir Ahmed ve Ahi Nevruz'un ihanetine uğrayarak yenilgiye uğradığını görüyoruz⁴⁴. Kadı Burhaneddin Tokat'ı ele geçirdikten sonra emirlerden Ahmed (Devati) Turhal kalesinin ablukasına yardım etti. Zile'yi de kesin olarak tasarrufuna alarak orada sağlam bir medrese inşa etmesi görevini Ahi Adil Şah'a vermiştir (1385-1386). Fakat, Kadı Burhaneddin'in Tokat valisi Seyyidi Hüsam sürekli

³⁸ İ.H. Uzunçarşılı; *Anadolu Beylikleri*, Ankara ,1988, s.162.

³⁹ Y.Yücel; *Anadolu Beylikleri Hakkında...*, s.102-103.

⁴⁰ Y.Yücel; *Anadolu Beylikleri Hakkında...* , s.118.

⁴¹ Y.Yücel; *Anadolu Beylikleri Hakkında...*, s.76; K.Göde; *Eretnalılar* s.135.

⁴² Y.Yücel ;*Anadolu Beylikleri Hakkında...*, s.75-76; K.Göde;*Eretnalılar*, s.134.

⁴³ Y.Yücel; *Anadolu Beylikleri Hakkında...*, s.92, 101-102.

⁴⁴ Y.Yücel; *Anadolu Beylikleri, Hakkında...* s.97-98.

Kadiya muhalefet etmektedir. Nihayet Zile'de Ahi Adilşah medresesine akın ederek Ahi Adilşah'ı esir etmeye muvaffak olduğu gibi daha sonra serbest bıraklığını görüyoruz⁴⁵. 1387 tarihinde Sivas sultani Kadı Burhaneddin'e karşı bir ayaklanma ve suikast bulunmaktadır. Suikast girişiminde bulunanlara baktığımızda sultanın bendelerinden sarraf Bayezid, Ahi Mehmet, şehir kethudasının akrabası zaviyedar Ahi Nasreddin, Emir-i Hacı namiyla bilinen karşı grubun lideri Alaeddin Ali'nin terzisi ve bir de papaz bulunuyordu⁴⁶. Bunların çıkardığı isyan Kadı Burhaneddin tarafından bastırılmıştır⁴⁷.

 Kadı Burhaneddin'in adamlarından olan Şeyh Müeyyed ve Ahi Adilşah Uçhisar kalesini Karamanoğullarından almışlardır⁴⁸. 1390'lı yıllarda Yıldırım Bayezid'in ilerlemesine karşılık olarak Kadı Burhaneddin kendi devletini Osmanlı ile hududunda bulunan Kırşehir'i tahkim etmek için Kırşehir Valisi Ahi Adilşah'ın teklifini kabul etmiş ve 1392'de bizzat Kırşehir'e gelerek şehir surlarını tamir ettirmiştir⁴⁹.

 Osmanlı'dan önce Ahilerin bulundukları yerlerde kendilerine ait bir takım silahlı güçleri de bulunmakta, resmî otoritenin zayıf kaldığı zamanlarda etkili olabilmektedir. Anadolu Beylikleri ki (Karamanoğulları, Germiyanogulları, Eşrefogulları, Hamitoğulları, Candaroğulları, Menteşeogulları, Aydinoğulları, Karesioğulları Saruhanoğulları) döneminde Ahilerin askeri teşkilata benzer mükemmel silahlı teşkilatları olduğu bilinmektedir. Örneğin; İbni Battuta Denizli'yi (Ladik) ziyaretinde burada gördüğü Ahi alaylarından bahsetmektedir. Bununla beraber bunlar ordu kuvveti olmayıp mahallî muhafaza kuvvetleridirler⁵⁰.

2- Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Ahilerin Siyasi ve Askerî Rollerî

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu esnasında siyasi ve askerî rolleri ile ortaya çıkan Ahiler ilk Osmanlı bürokrasisine hakim olarak etkilerini daha da arttırmışlardır. Bilindiği üzere Anadolu'da devlet hakimiyetinin olmadığı dönemlerde ve özellikle Moğol istilasının doğurmuş olduğu siyasi boşluk zamanında kendi aralarında teşkilatlanmışlar ve mahallî

⁴⁵ Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.113-116.

⁴⁶ K.Göde; **Eretnalılar**,s.140; Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.119.

⁴⁷ Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.119-120.

⁴⁸ Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...** ,s.158.

⁴⁹ Y.Yücel; **Anadolu Beylikleri Hakkında...**, s.148-149.

⁵⁰ İ.H. Uzunçarşılı; **Anadolu Beylikleri**, s.204.

otorite unsurları olarak ortaya çıkmışlardır. Beylikler döneminde etkili oldukları gibi savaşçılık (Alplik) ve gazilik ruhu Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da Ahiler arasında mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu coğrafî saha büyük okyanus ortasında münferid bir ada olmadığı gibi burada yaşayan insanlarda Selçuklu Anadolu'sunun Türklerinden ayrı bir unsur değildi. Anadolu'da önce Selçuklu ve sonra İlhanlı hakimiyetinin kuvvetli bulunduğu zamanlar onlar da diğer Anadolu Türkleriyle beraber bir siyasi birlik bir iktisadi birlik bir kültürel birlik teşkil ediyorlardı. Uçlarda yani serhatlarda yaşamaları itibarı ile hayat şartları iç sahalarda yaşayan Türklerden şüphesiz farklı idi. Fakat bu fark yalnız onlara münhasır değildi. Çünkü uçlarda onlardan başka yaşayan Türk aşiretleri de mevcuttu. İçtimai şekil itibarı ile bunların diğer Anadolu Türklerinden bir ayıracıkları yoktu. İster göçeve ister yarı göçeve isterse büsbütün yerleşmiş bir halde bulunsunlar, Anadolu'daki Türk aşiretleri arasında aynı hayat şartlarına malik olanlar asla eksik değildi⁵¹. Türklerin geniş Asya bozkırlarında çok eski zamanlarından beri geçirdikleri çetin ve mücadeleci uğraşmaları onların hayat şartlarını etkilemiş kahramanlık ve cencilik geleneklerinin Türk hayatına yerleşmesine büyük tesir icra etmiştir. İslamiyet'ten önceki Türk Alpleri, İslam'ın cihad ve gaza idealleri Türklerin arasında yerleştikten sonra önce Alp-Gazi yani müslüman Türk kahramanı mahiyetini almışlar tasavvuf akımının ve tasavvuf tarikatlarının halk arasında yayılmaya başlamasından sonra da Alperenler yani savaşçı dervişler şeklinde girmiştir⁵². Aşıkpaşazade'nin Gaziyan-ı Rum diğer tarihlerde Alpler veya Alperenler adı altında kaydedilen ve daha İslamiyet'ten önce bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilata mensup Türk şövalyeleri vardı. Hakikatten Osman Gazi'nin arkadaşlarından bir çögünün adı olan bu Alp ifadesi dikkate değerdir. Bunlardan şehirlere yerleşmiş ve İslam dünyasına mensup bazı dinî tarikatların etkisi altında kalmış olanların ise unvanı daha sonra "Gazi"ye çevrildiğini görmekteyiz. Bunların Türk-İslam dünyasının her tarafında kolları olan ve kuvvetli teşkilatlara sahip bulunan tarikatlar olduğunu görmekteyiz⁵³. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında ya da biraz önce Anadolu'ya, Horasan'dan gelmiş olan Celaleddin-i Rumî ve babası Bahaddin Velem, Baba İlyas Horasanî, Hacı Bektaş-ı Veli, Nasreddin Ahi Evran, Baba İshak, Muhammed El-Küşteri

⁵¹ Fuad Köprülü; **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, İstanbul, 1986, s.62.

⁵² Mehmet Şeker; **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaması**, s.130; Franz Babinger-F.Köprülü; **Anadolu'da İslamiyet**, İstanbul,1996, s.348.

⁵³ Ö.Lütfi Barkan; "Kolonizatör Türk Dervişleri" V.D. II Ankara, 1942, S.282-284.

vb. gibi mutasavvıflar yine bu yolun daha aşağı basamaklarında bulunan kişilerden Abdal Kumral, Abdal Mehmed, Abdal Murat, Abdal Musa gibi düşünürler gelmişlerdir¹. İlk Osmanlı hükümdarlarının yanına menkîbelere nazaran tahta kılıçlarla harp eden kaleler alan bir avuç müridi ile binlerce düşmanı ezen, müslümanlığı yayan bu Abdal lâkâplı dervişler, Aşıkpaşazade'nin Rum Abdalları dediği zümreye mensupturlar². XIII. Asır sonunda Anadolu Türk Cemiyeti, İlhanlı hakimiyeti altında müttehit ve müstakil il bir siyâsi varlık halinde bulunmakla beraber, bu hakimiyeti kuvvetle nüfuz edemediği sahalarda yeni yeni küçük siyâsi teşekküler vücuda getirmektedir ki bu teşekkülerden herhangi birinin tekrar büyük devlet şeklinde inkişafi için lazım gelen maddî ve manevî bütün kuvvet unsurları Anadolu Türk Cemiyetin de mevcuttur³. Selçuklular zamanında Anadolu'yu gezerek Ahiler hakkında bilgi veren İbni Battuta ve Mevlâvî kaynakları Anadolu'da gayrı resmî bu birliklerin zengin ve nüfuzlu olduklarını belirterek ve bunların bulundukları şehirlerde söz sahibi olduklarını da bildirmektedirler. İlk defa Kayseri'nin Moğollar tarafından (1243) işgal edilmesi üzerine Kayseri Ahileri silahlı mücadeleye başlamışlardır. Bu olaydan sonra Anadolu'nun değişik yörelerinde Moğol yönetimine karşı isyanlar devam etmiştir⁴. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Konya'nnı Moğollar tarafından işgali üzerine Konya Ahileri Mevlevilerle birlikte şehrîn asayış ve nizamını korumaya çalışmışlardır. Konya'da bulunan Ahi Ahmet ve Ahi Ahmedşah adında iki Ahi reisi kendilerine bağlı askerlerle şehri Moğollara karşı müdafaa etmede ve asayışi sağlamada bir takım hizmetler görmüşlerdir. Emrinde daima birkaç bin asker beklemekteydi. Moğol Gazan Han'ın elçisi Konya'ya gelip zulmetmeye başlayınca ahi Ahmedşah onu şehirden atmış yine İlhanlı veziri Fahreddin Kazvinî halktan ağır vergiler almaya başlaması üzerine, halk tarafından Ahi Ahmed Şâh'a şikayet edilmiştir. Ahi Ahmed Şâh olduğunda (1294) cenaze törenine 15 bin kişi katılmıştır⁵.

¹ Neşet Çağatay; **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.34-35.

²F.Köprülü; **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, s.169.

³F.Köprülü; **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, s.121.

⁴M.Aksaray; **Müsâmeretü'l -Ahbar**, (Trc. M. Nuri Gençoşman), Ankara 1943, s.161-162.

⁵ *Ahi Reislerinin Konya'daki faaliyetleri hakkında* bkz.M.Aksaray; a.g.e.,s.240. Ahmet Eflakî; **Ariflerin Menkîbeleri**, I, (Yay. Tahsin Yazıcı), Ankara,1959-61,s.611-613.; F. Köprülü; **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, s.154. (*Ahi Ahmet Şâh'in emrinde birkaç bin rind bulunduğu...*).

Anadolu'nun o zaman ki büyük düşünürleri halkı tehlikelere karşı güçlendirme ve örgütlendirme çabasına girişitler. Aşıkpaşazade tarihinde ve benzerlerinde Osmanlı ordusu içinde ve onlarla omuz omuza düşmanla dövüsen gönüllü birlikler arasında zaviyelerde güçlü milli duygularla yetiştirmiş Ahi birliklerini de saymaktadır ki bu gönüllü birlikler Gaziyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rumdur⁶. Osmanlı Beyliği arazisinde yalnızca Ahilerin ve Rum Abdallarının varlığının tespit edilmesinin sebebi hem bu beyliğin sosyo-kültürel yapısı hem de orasını kendilerine uygun bulmayan tarikatların nitelikleri ile ilgiliidir. Bilindiği gibi Osmanlı Beyliği gaza veihad ideolojisine bağlı konar göster Türkmen boylarının yoğunlaşlığı yalnızca Bizans istikametinde gelişme şansı olan bu yüzden de sık sık Bizansla mücadeleye girişmek zorunda olan daha istikrar kazanmış bir uç beyliğidir. Halbuki Mevlevilik Rüfaîlik vb. tarikatlar daha çok yerleşik ve sosyo-kültürel yapı itibarı ile Osmanlı'ların bulunduğu bölge cazip değildi. Ayrıca durmadan sınır boylarında savaşmayı gerektiren mücadeleci ve sert bir hayat tarzı da onlar için çekici olmamıştır. Oysa Ahiler ve Rum Abdalları tam bu ortamın insanlarıydılar. Tabi buna daha Mevlana zamanından beri Ahilerle Mevlana ve müntesipleri arasındaki rekabeti eklemek neden Mevlevilerin, Ahilerin ve Rum Abdallarının hakimiyetindeki bir uç beyliğini tercih etmediklerini daha iyi anlatacaktır⁷. Anadoluuçlarında tekasüf eden ve Bizans'a karşı fetihlere giren Türkmenler yeni hamleler gösterince tasavvufa ferdî mücadele yerine İslam cihadına, ümitsizlikte hayatıne inkılap etti. Anadolu'dan ve İslam ülkelerinden gelen şeyhler, babalar, dervişler gazalara katılıyor, Osmanlı alimleri tasavvufa karşı uyanan şüpheleri gideriyor ve onu İslam cihad mefkuresiyle birleştiriyordu. Bundan dolayı hiçbir devir ve devletin inşafında görülmemiş bir hadise olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselişinde tasavvuf tarikatları, şeyhler, babalar, veliler ve dervişler birinci derecede rol oynamıştır. Osman Gazi ve haleflerinin etrafı din adamları, Türkmen babaları ve evliyalar ile dolmuş daha ilk günden itibaren Osmanlı akińları gaza mahiyetini almış ve bir Gaziler devleti kurulmuştur⁶¹. Osmanlı Devleti'nin teşekküründe Ahilerin önemli rol oynadığını ilk defa Fuat Köprülü belirttiği halde konu ile ilgili fazla mesai yapamamış, ardından P. Wittek ve F. Giese gibi tarihçilerin konu

⁶ Neşet Çağatay; **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.212.

⁷ E. İhsanoğlu (Editör); **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C.I, Zaman Gazetesi Yay. İstanbul, 1999, s.123.

⁶¹ Osman Turan; **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi_Tarihi**, C.I-II, İstanbul, 1981. s. 357-358.

üzerinde önemle durdukların görmekteyiz. Özellikle P. Wittek'in Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu Gaziler üzerine bina ettiğini vurgulamış, gazilerin de fütüvvet ilkesine bağlı olduklarını ve Ahi olduğunu açıklayarak Ahilerin kuruluştaki rolüne dikkat çekmiştir⁶². F. Giese ise Osman Gazi ve yakınlarının, silah arkadaşlarının birer Ahi olduklarını ortaya koymuştur⁶³. Ahilik teşkilatına dahil olanlar sadece bekar gençler degillerdir. Bunlardan bazlarının evli oldukları, büyük emirlerin, hatta hükümdarların hürmetini kazandıkları, büyük ölçüde servet ve nüfuz sahibi bulundukları içlerinde yüksek idarî mevkilere geçmiş kişiler de bulunmaktadır. Devlet idaresinde bozulma olduğu zaman, anarşinin baş gösterdiği dönemde ellerindeki teşkilata istinad eden Ahiler yani fütüvvet reisleri şehirlerin idaresini ellerine alıyorlar ve eski idareden yeni idareye geçişin şehir için büyük bir sıkıntıya meydan vermemesine çalışıyorlardı⁶⁴.

XIII. Asır sonlarında Ertuğrul ardından Osman fiili olarak değil manevî olarak Konya sultanlarına ve daha sonra İlhanlılara tabi olan Uç aşiretlerinden birinin Kayılarla mensup küçük bir aşiretin reisleri idiler. Osmanlı Devleti kurulurken Anadolu'daki Ahi, Babaî ve Mevlevî tarikatları en faal devrini yaşamaktaydılar ve Anadolu'da mevcut beylikler üzerinde nüfuzlarını gösteriyorlardı. Özellikle Ahi ve Babaîlerin Osmanlı beyliği muhitinde faaliyetleri vardı⁶⁵. Osmanlı tarihlerinde birinci padişah sayılan Osman Gazi gerçekte hükümdar olmayıp bir uç beyidir. Ahilerin nüfuzundan istifade ederek hudutlarını genişletmiş, yaşadığı müddetçe Anadolu Selçukları ve İlhanlılara tabi olmuştur. Gerçekte ilk hükümdar Orhan Beydir⁶⁶. Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında Gazi Osman Bey Söğüd ve havalısında faaliyet gösterdiği esnada bu mıntıkanın en nüfuzlu Ahi reisi Şeyh Edebali'dir. Gazi Osman Bey bunun nüfuzundan istifade ederek yapacağı işlerde onunla görüşerek iş yapmış ve şeyhin kızı ile evlenmiştir⁶⁷. Gazi Osman Bey neden Şeyh Edebali'nin kızıyla evlenerek onun nüfuzundan istifade etmiştir? Çünkü o tarihlerde Anadolu'ya hakim olan beyliklerin kuvvetlerini takviye ve saltanatlarını devam ettirebilmek için böylesine yaygın ve güçlü tarikatlardan birine mensup oldukları veya en azından mensup olma

⁶² P. Wittek ; *Osmanlı İmparatorluğunun Doğu* (Çvr. Fatmagül Bertay) Kaynak yay. İst. 1985, s. 50-55.

⁶³ F. Giese ; "Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülli Meselesi" (Köprülüzade Ahmet Cevat Bey Tercümesi) *Türkiyat Mecmuası* C.I, İstanbul, 1925, s. 151-171.

⁶⁴ F. Köprülü ; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s.155.

⁶⁵ İ. H.Uzunçarşılı;, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s.530.

⁶⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s, 496.

⁶⁷ İ.H. Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, C. I, 105-106, 506-561.

ihtiyacını hissettikleri çok rahat söylenebilir. Hakimiyeti altında bulunan bölgede her köy ve kasabanın, Ahilerin kontrolü altında olduğu beyan edilen Osmanlı beyliğinin de bu irtibatı devam ettirmesi gayet tabii ve zaruridir⁶⁸. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1277 yılından itibaren dağılan merkezi yönetiminin Moğolların eline geçmesi üzerine uç beyliklerine ve dolayısıyla Osmanlı beyliğinin sınırları içeresine epeyce bir nüfus gelmiştir. Bu gelen nüfusun önemli bir kısmı Abdalan-ı Rum ve Ahiyan-ı Rum grubundandır. Osmanlı yönetici çevreleri kendi İslam anlayışlarıyla pek çok ortak yönleri bulunan bu iki gruba karşı ilgisiz kalmamışlardır. Şeyhlerin etrafına toplanmış birkaç yüz kişilik gruplardan oluşan savaşçı dervişler Osmanlı fetih hareketlerinde Osmanlıların işine yaradığı gibi, Osmanlı hakimiyetinin meşrulaştırılmasında da önemli rol oynamışlardır. Bu çifte hizmetin sürdürülebilmesi için ilk beyler yerinde bir davranışla Rum Abdallarına ve Ahilere beylik arazisi içinde ve yeni fethedilen yerlerde toprak bağışlayarak zaviye açmalarına yardımcı oldukları gibi kurulan vakıfları da tescil ettiler. Örneğin; Osman Bey Şeyh Edebali'nin Söğüt'teki zaviyesini bu şekilde resmîleştirerek onun dervişlerinden Torud (Turgud) içinde bir zaviye yaptırmıştır. Onun kendisine hükümdarlık müjdesi veren Şeyh Edebali'nin müridi Kumral Abdal'a da Ermeni Derbendi (Pazarcık) mevkiinde bir zaviye inşa ettirdiğini biliyoruz. Orhan Bey'de 1324'te Mektece'de ve daha sonda İznik'te zaviyeler yaptırmış, kaynakların Bursa fethine katıldığını yazan Abdal Musa, Geyikli Baba ve Abdal Murad adlı şeyhlere Uludağ eteklerinde araziler tahsis ederek oralarda zaviyeler kurmalarına yardımcı olmuştur. Sultan I. Murat'ta aynı şekilde Bursa'da Şeyh Mehmet Küsteri'ye, Yenişehir'de yine bir Rum Abdalı olan Postinpuş Babaya, Dimetoka'da Abdal Cüneyd'e zengin vakıflara dayalı zaviyeler inşa ettirmiştir. I. Murad'ın Ahilere daha çok önem verdiği söylenebilir. Kendisi Ahiler için yaptırdığı zaviyenin kitabesinde bizzat "*Ahi Murat*" adını kullandığı gibi Rumeli fetihleri esnasında Malkara'da Ahi Yeğen Reis'e bir zaviye tahsis ettiği gibi Gelibolu'da da 1365'te Ahi Musa için yine bir zaviye yaptırarak zengin vakıflarla beslemiştir. Bu tür örnekler sadece padişahlar için değil diğer devlet adamları içinde geçerlidir. Zaten onların bir kısmı da adı geçen şeyhlerin müritleri idiler.

Her ne kadar Osmanlı beyleri ve yöneticileri şeyhlere ve dervişlere bu kadar imtiyaz tanımlarına rağmen, gerektiğinde onların faaliyetlerini yakından takip ve kontrol etmektedirler. Buna örnek olarak Orhan Bey'in Bursa ve yakınlarındaki dervişleri zaman zaman denetlemesi örnek olarak

⁶⁸ Mustafa Akdağ; *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C.I., İstanbul, 1974, s.413.; İ. Gündüz; *Osmanlılar'da Devlet-Tekke*, s. 90-91.

verilebilir. Bir tarihî kayda göre “**na-makul fiilerde bulunan dervişlere**” ihtarda bulunmakta ve sırasında onları sınır dışı etmekten de çekinmemiştir⁶⁹. Osman Bey, Orhan Gazi ve Murad-ı Hüdavendigar’ın şahsında idare ile el ele veren dervişlerin bu tür hizmet ve faaliyetlerine karşılık kendilerine zaviyeler açtıkları görülmektedir. Fethedilen bölgelerde kurulan bu zaviyeler din, hayır ve kültür faaliyetlerinin mihraki oluyor, çevrelerinde teşekkül eden cami, medrese gibi medeni müesseselerle hakimiyet kurma usulü takip ediliyordu. Yol boylarında, ıssız geçit ve önemli kavşaklar ile tenha yörelerde tesis edilen ve tesisine müsaade edilen zaviyeler içtimâî hayatı sunduğu hizmetler yanında fetihleri de kolaylaştırmış, siyâsi otoritenin teessüsünde faydalı ve ehemmiyetli düzenlemeleri sağlamıştır⁷⁰. Osman Bey’in ulemaya olan saygısı ve onlarla olan münasebeti o derece ileridir ki vefat ederken oğlu Orhan Gazi’ye “**bilmediğini ulemaya danış**” vasiyeti ile dile getirmiştir. Ananeye göre Osman Gazi vefat edince oğulları Orhan ve Alaeddin Beyler, Ahi Hasan ve diğer Ahi meşayıhi Edebali’nin yeğeni Ahi Hasan’ın zaviyesinde beyliğin başına gelecek kimseyi tayin etmek üzere toplandıkları bir gün, Osman Bey’in mirasını paylaştıktan sonra, Bey’in tayin ve seçimi meselesine gelmişti. Orhan Gazi kardeşi Alaeddin’e hükümdarlık teklif ettiğinde Alaeddin Bey; “**Gel kardeş atamızın duası ve himmeti seninledir ve hem azizler dahi seni kabul ettiler**” cevabını vererek Ahilerin kararına uyarak, Orhan Gazi’nin beyliğine rıza göstermiştir⁷¹. Yukarıda adı geçen Ahi Hasan, Ahi Şemseddin’in oğludur. Kendisi Bursa’nın fethinde büyük kahramanlıklar göstermiş, şehir fethedildikten sonra, hisara ilk o girmiştir ve ilk defa ezanı o okumuştur. Ahi Hasan, daha sonraları gazalara devam ederek Andronikos’un fethinde de bulunmuş olup, Orhan Gazi bu Ahi reisi için Bursa’da bir zaviye inşa ettirmiştir⁷².

Osmanlı Devletinin kuruluşunda adı geçen ve rivayet edilen ünlü rüya hadisesi dolayısıyla kaynaklarda hatırlı sayılır derecede yer verdikleri tarihî kişilik Şeyh Edebali’dir. Şeyh Edebali kimdir? Osmanlı Devleti’nin kuruluşu sırasında Sögüt ve havalısında en nüfuzlu Ahi reisidir. Şeyh

⁶⁹ E. İhsanoğlu; **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C.I., s. 127-128.

⁷⁰ İ. Gündüz ; **Osmanlılarda Devlet-Tekke**, s. 20.

⁷¹ İ. Gündüz ; **Osmanlılarda Devlet-Tekke**, s. 16-17.; İ.H. Uzunçarşılı; **Saray Teşkilatı**, Ankara 1988. s. 45.

⁷² Kemalpaşazade; **Tevarih-i Ali Osman**, 2. Defter (Hzr. Ş. Turan) TTK, 1996 s. 188-189; M.Nesri; **Nesri Tarihi**, C. I. s.35; **Müneccimbaşı Tarihi**, I, (Trc. İsmail Erünsal), Tercüman 1001 Temel eser, s. 80. İ.H. Uzunçarşılı; **Osmanlı Tarihi**, C. I, s. 106; F. Köprülü; **Mutasavvıflar**, s. 214.

Edebali ile oğlu Şeyh Mahmut şeyhin talebesi ve damadı Dursun Fakih ve Ahi Şemsettin ile onun oğlu Ahi Hasan gibi Ahi ricali Osmanlı beyliğinin kuruluşunda önemli hizmetler görmüşlerdir. Şeyh Edebali'nin nereli olduğunu gelince C. H. Tarım'a göre Edebali'nin Kırşehirli olduğunu belirtmektedir. ona göre Ahilerin yoğun olarak bulunduğu Kırşehir'den üç bölgelere geldiğini ve künyesinin de "es-şeyh Mustafa İmadüddin b. İbrahim İnacül-Kırşehirî" olduğunu yazmaktadır. "İmadüddün" lakabını taşıması onun bir Ahi olduğunu göstermektedir diye belirtmektedir⁷³. Şeyh Edebali hakkında F. Köprülü, Ö. L. Barkan ve İ. H. Uzunçarşılı ve bunların halefleri onun Ahi kimliğini kabul etmişlerdir. A. Yaşa Ocak ise Edebali'nin hem bir Ahi hem de onun Babaî çevresinden gelmiş bir Vefaî şeyhi olduğunu savunmaktadır. Bugüne kadar bir Ahi reisi olarak değerlendirilemeyecek olan Şeyh Edebali'nin gerçekte Baba İlyas'ın halifesi olmak hasebiyle o külte bağlı bir Vefaî şeyhidir. Dolayısıyla özellikle Elvan Çelebinin Menakibül-Kudsiyesi, Anonim Tevarih-i Al-i Osman ve Menakib-ı Şeyh Ebül-Vefa gibi kaynaklar aracılığıyla hüviyeti belirginleşen kardeşi Ahi Hasan sebebiyle -üstelik Ahi unvanını taşımadığı halde- Ahi kabul edilen Şeyh Edebali ve müridi Kumral Abdal'ın birer Rum Abdalı oldukları görülmektedir. Onlar gibi Baba İlyas kültüne bağlı bu sebeple aynı zamanda bir şeyhi olan meşhur Geyikli Baba da bir Rum Abdalı'dır. Şeyh Edebali'nin Ahi şeyhi olduğunu ileri süren tarihçiler bu fikirlerini dayandırdıkları, mesela Neşri tarihi gibi ilk kaynaklarda yer alan Şeyh Edebali hakkındaki bilgilerin iyi bir şekilde tahlil edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Mehmet Neşri'nin Kitab-ı Cihannuma'sındaki kayıt aynen şöyledir.

"Edebali didükleri azizin bir karınlığı var idi. Adına Ahi Şemseddin dirler idi. Anın dahi oğlu Ahi Hüseyin,,,,"⁷⁴ Burada Ahi olan Şeyh Edebali'nin kendisi değil ama kardeşi ve kardeşinin oğludur. Bunun anlamı şudur. Osmanlı Devletinin teşkülü esnasında Ahi cemaati büyük ihtimalle Şeyh Edebali'nin değil, ama yine onun da dahil olduğu bu nüfuzlu sufi ailenin etrafında toplanmış bulunuyordu⁷⁵. Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinin en hareketli çağında beyliğin başına geçen Orhan Bey'de babasının yolundan giderek Mevlana Sinan, Dursun Fakih, Davud-ı Kayseri ve Taceddin-i Kürdi gibi sufi ve alimler, Abdal Murad, Abdal Musa, Geyikli Baba gibi dervişlere çevresinde

⁷³ C. Hakkı Tarım; **Tarihte Kırşehirî-Gülşehirî (Babailor-Ahiler- Bektaşiler)**, İstanbul 1948, s. 88.

⁷⁴ M. Neşri; **Kitab-ı Cihannuma**, C.I, s. 26.

⁷⁵ E. İhsanoğlu ; **Osmanlı Medeniyet Tarihi**, C.I, s. 124-126.

ehemmiyetli mevkiler vermiştir. Bunların dışında Orhan Bey'in vezirlerinin çoğu ahilerdendir. Örneğin; Alaeddin Paşa, Nizameddin Ahmed Paşa, Hacı Paşa ile Orhan Gazi'nin son ve Murad-ı Hüdavendigar'ın ilk veziri Sinanüddün Yusuf Paşa Ahilik içinde yetişip ilmiye sınıfına intisap ettikten sonra devlet kademesinde vazife almışlar ve idarî teşkilatın teessüsünde önemli hizmetler icra etmişlerdir⁷⁶. Osman Bey'e gazilik kılıçını kuşattığı rivayet edilen Şeyh Edebali ile Orhan Bey üzerinde müessir olan diğer dervîş-gazilerin tesirleri, O'nun 1362'de vefatı üzerine devlet işlerinde nüfuzları olan Ahilerin kararı ile Bursa'ya davet edilerek hükümdar ilan edilen I. Murad devrinde de bunların rolleri aynen devam etmiştir⁷⁷.

Osman Bey ve Orhan Gazi zamanlarında beyliğin teşkilatlı güçce olan ihtiyacı üç nevi askere dayandırmaktadır.

1- Feth olunan bölgelerde yerli Türkmen ahaliden, tımarlı sipahilik karşılığı alınan ve hükümetin eğer hizmetine, gerektiği yer ve zamanda gruplar halinde katılan “**Tımarlı Sipahileri**”,

2- Osman Bey'in şahsına bağlı olarak ”**Hassa Ordusunu**” teşkil eden ve ücret karşılığı tutulan ”**nökerler**” bilahare ”**azap**” tabiri ile anılmış ve daha Yeniçerilik ihdas edilmeden önce, devletin ücretli daimî ordusunu teşkil etmiştir,

3- Ziraatle meşgul olan köylü ve Türkmen ahaliden, ulufe veya bir takım vergi muafiyetleri karşılığı ve yalnız savaş zamanlarında çağrılan, diğer zamanlarda ise kendi işiyle istigal eden ”**yaya**” ve ”**müsellem**” sınıfı idi.

~~Savaş zamanlarında memleketin dört bir yanından çağrılan Alpler, Gaziler, Ahilere tevdi edilen tımarlı sipahiler o zamanlar için memleket savunmasında hem ucuz hem de verimli bir kuvvetti~~⁷⁸.

Ahilerin Osmanlı Devletinin kuruluşu döneminde siyasi rolünü en iyi şekilde belirten olaylardan birisi de sultan I. Murad'ın tahta geçirilmesidir. Orhan Bey'in 1362 de vefatı üzerine oğlu Murad Ahilerin ve kumandanlarının desteğiyle sultan olmuştur. Kardeşleri İbrahim ve Halil muhalefet etmişlerse de Murad bunları bertaraf etmiştir. Şehzade İbrahim ve Halil'in durumlarına baktığımızda şu şekilde bir konu ile karşı

⁷⁶ İ. H. Uzunçarşılı ; **Osmanlı Tarihi**, C. I, s. 127. Tayyip Gökbilgin; ”*Orhan Madd.*”, İ.A, C. IX, s.442 .; İ. Gündüz; **Osmanlılarda Devlet-Tekke**, s. 17.

⁷⁷ İ. Gündüz ; **Osmanlılarda Devlet-Tekke**, s. 18-19.

⁷⁸ İ. Gündüz ; **Osmanlılarda Devlet-Tekke**, s. 87-88.

karşıyayız. "Kardeşlerden İbrahim'in annesi Rum dönemsidir. Halil'in annesi ise eski Bizans imparatoru Kantakuzen'in kızı Teodora'dır. Şehzade Halil İzmit körfesinde kayıkla gezerken kendisini Foça korsanları yakalayıp Foça'ya götürmüşlerdir. Sultan Orhan, oğlu Halil'in kurtarılması için imparatoru tehdit etmiş ve iki sene sonra Halil önemli bir para karşılığında kurtarılmıştır. Bizans imparatoru bu arada kızını şehzade Halil'e nişanlamış ve onun Osmanlı hükümdarlığına getirilmesi için çalışmışsa da Halil Osmanlı sultani olamamıştır. Çünkü Ahiler ve komutanlar Rumeli komutancı olan şahzade Murad Beyi babasının yerine hükümdar ilan etmişlerdir"⁷⁹.

Ahi reisiğinin Şeyh Edebali'den sonra kime geçtiği bilinmemekle beraber bunun daha sonra sultan I. Murad'a intikal eylediği bilinmektedir⁸⁰. Böylece Osmanlı hükümdarı I. Murad'ın Ahi reisi olduğu bilinmektedir. I. Murad'ın bu riyaseti hangi vasıta ile elde ettiği bilinmemekle beraber Osmanlı Devleti'nin Ahilik üzerine müesseses olduğunu görmekteyiz⁸¹. Hayatında "Melikül-Meşayih Gazi Murad" ünvanı ile anılan I. Murad'ın Gelibolu'da Ahi meşayihinden olan Ahi Musa'ya verdiği 1366 Mart tarihli Malkara'da yaptığı zaviyenin vakfiyesinde "Ahilerden kuşandığım kuşağı Ahi Musa'ya kendi elimle kuşatıp onu Malkara'ya Ahi diktim" ibaresinde kendisinin Ahilerin reisi durumundan olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kendisi tarafından kabul edilen Memluk elçisinin hükümdarın adına takdim ettiği mektuptu "sultanul-kudat vel-mücahidin" ünvanı ile hitap etmesi yaptırmış olduğu bir zaviyenin kitabesinde "Ahi Murad" adını yazdırılmış olması, sultan I. Murad 'in bu tasavvufi müesseseler ile ne kadar içe olduğunu göstermektedir⁸². Orhan Gazi teşkilatını kurarken Ahi nüfuzundan istifade etmiş, nitekim 1329 yaya askeri teşkilatının kurulması kendisi de bir Ahi olan Çandarlı Kara Halil'in tavsiyesi ile olmuştur. Yaya askeri bugünkü piyade askerinin vazifesini görmekte ve başına Ahilerin serpuşu olan beyaz börk giydirilmişti⁸³. Çandarlı Kara Halil efendi XIV. Yüzyılda

⁷⁹ Gazi Orhan Bey Vakfiyesi, Belleten, nu :19, sene 1941.; "Şehzade Halil'in Sergüzeşi", Tarih-i Osmanlı Mecmuası, S.I, s. 239, 436' dan naklen İ.H.Uzunçarşılı; Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ankara, 1988, s. 132.

⁸⁰ İ. H. Uzunçarşılı ; Osmanlı Tarihi, C.I, s. 531.

⁸¹ İ. H. Uzunçarşılı; Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, C.I, Ankara, 1988, s.147-149.

⁸² İ. Gündüz ; Osmanlılarda Devlet-Tekke, s.19.

⁸³ İ. H. Uzunçarşılı; Kapıkulu Ocakları, C.I, s. 147-149. ; M. Zeki Pakalın ; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, s. 608-612. ; Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, C. I, s.555.

Anadolu'da yer yer geniş teşkilata sahip olan Ahilerden olup aynı zamanda Osman Gazi'nin kayınpederi olan Ahi reislerinden Şeyh Edebali'nın akrabasındandır⁸⁴. Tahta geçen Osmanlı padişahlarına sultanat ve hükümlerinin sadedinde meşayıhten birisi tarafından kılıç kuşatılması ile Ahiliğin Şedd kuşanma merasimi arasında bariz bir benzerlik görülmektedir. "Taklid-i Seyf" veya "Takallüd-ü Seyf" adı verilen bu merasim Ahilikte yetişen ve mesleğinde ehliyet kesbeden bir müride Ahi Baba tarafından kabiliyetli ve ehliyetlin nişanesi olarak kuşatılan şedd, müridin şeyhine bel bağlamasını ifade etmekten başka bir şey değildir⁸⁵.

Ahilerin reisi olan Sultan Murad Bey'de yeniçeri ocağını kurduğu zaman bu yeni askere de beyaz börkü serpuş olarak giydirmiştir⁸⁶. Sultan I. Murad kardeşi Süleyman Paşa tarafından 1354'te ele geçirilmiş olan Ankara üzerine yürüdü. Çünkü Orhan Gazi'nin vefatı üzerine Ankara'da büyük nüfuzları olan Ahiler Karamanoğlu ve Sivas hükümdarı Giyaseddin Mehmet'in teşviki ile Osmanlı kuvvetlerini Ankara'dan çıkararak burasını idareleri altına almışlardır. 1363'te sultan I. Murad'ın Ankara üzerine yürüdüğüne göre Ahiler karşı koyamayacaklarını anlayınca şehri Sultan Murad'a teslim ettiler⁸⁷. 1363 temmuzunda Ankara üzerine yürüyen sultan I. Murad'a Ankara Ahilerinin mukavemet göstermeden beldelerini teslim etmelerinde kendi şeyhliğinin de müessir olduğu iddia edilebilir⁸⁸. Ankara'nın Osmanlılar tarafından alınmasından sonra artık Ahilerin namına pek rastlanmamaktadır. Ancak bu ifademiz Ahilerin siyasi önemi kalmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Osmanlı Devleti Anadolu'da siyasi ve kuvvetli bir merkeziyet kurduktan sonra bunların siyasi bir ehemmiyeti kalamazdı⁸⁹.

Ahilik I. Murad zamanından itibaren iki kısma ayrılmış."Eli bayraklı beli kuşaklı" kısmı Yeniçerilik adıyla merkezi ve müstakil bir kuvvet olarak kurulurken diğeri de sanat erbacı ve esnaf arasında yaşamakta olan zihniyetini, Anadolu, İstanbul ve Rumeli'nin bedesten ve londalarında günümüze kadar devam ettiregelmiştir⁹⁰. I. Murad'dan sonra

⁸⁴ İ. H. Uzunçarşılı ; *Osmanlı Tarihi*, C.I, s.555.

⁸⁵ İ.Gündüz; *Osmanlılarda Devlet-Tekke*, s. 92-93.

⁸⁶ İ.H. Uzunçarşılı; *Kapıkulu Ocakları*, C.I, s.147-149.

⁸⁷ İ.H.Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, C.I s.160-161; İ.H.Uzunçarşılı; "I. Murad madd " ,İ.A C.VIII, s.587-588.; K. Göde; *Eretnâhâlär*, s.97.

⁸⁸ İ.Gündüz; *Osmanlılarda Devlet-Tekke*, s.19.

⁸⁹ F.Köprülü; *Mutasavvıflar*, s.216.

⁹⁰ İ.Gündüz; *Osmanlılarda Devlet-Tekke*,s.105.

da Ahilerin bir takım siyasi faaliyetlerde bulunduklarını görüyoruz. Örneğin; Ankara Ahileri bir ticaret hadisesinden dolayı Yıldırım Bayezid'e karşı bayrak açmışlar, dükkanlarını kapatarak silah başı yapmışlardır. Yirmi gün kadar Ankara'ya bil-fiil hakim olduktan sonra hak ve isteklerinin kabul edilmesi üzerine işlerinin başlarına dönmüştür⁹¹. Fretret Devrinde Karamanoğullarının Bursa'yı ele geçirmek istediği esnada, Bursa kalesinin muhafizi Tokatlı Ahi Bayezid'in oğlu Hacı İvaz Paşa burayı 31 gün muhafaza etmiş ve Karamanoğluna teslim etmemiştir ki Çelebi Mehmed'in yakınında bulunan bir kişidir⁸. Yine Sultan II.Murad zamanında isyan eden küçük Mustafa isyan ederek Bursa üzerine yürüdüğü zaman Bursa halkı şehri teslim etmek istememişlerdir. Kendisine memleketin en nüfuzlu şahsiyetlerinden Ahi Yakup ve Ahi Hoşkadem'i elçi olarak göndererek kendisine para ve hediyeler vererek Bursa kuşatmasını kaldırarak İznik taraflarına gitmiştir⁹³. 1450'lerden sonra genel adı Babaî olan tarikat asıl ismini bırakarak Babaî şeyhlerinden olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin ismini alıp kuvvetini kaybetmiş bulunuyordu. İşte yeni teşekkül etmiş olan Yeniçeri Ocağı da önceleri Ahilik üzerine kurulduğu halde bir müddet sonra Babaîliğin galebesinden müteessir olarak Bektaşilik cereyanlarına tabi olmuş ve evvelden beri mevcut ananeye ve her sınıf ve sanata bir piri olmak akidesine istinaden Bektaşilikle alaka ve münâsebet tesis eylemiştir⁹⁴.

Sonuç olarak bu verdigimiz bilgilere göre Ahilik ve bu unvanı taşıyan kişiler sadece bir esnaf teşkilatı içerisinde yer alan bir grup değildir. Ahilik dönemin beylik ve devletleri içerisinde siyasi ve askerî faaliyetlerde bulunan bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devletinin teşekkülü esnasında mevcut sınırlar içinde varlığı tespit edilen sufi çevrelerden bir tanesi Ahiler tarafından oluşturulmaktadır. Bazın yanlış olarak XIII.y.y da Ahi Evran adında büyük şöhret yapmış bir Ahi reisine bağlanan ve dolayısı ile Türklerle mahsus bir kurum olarak açıklanmaya çalışılan Ahiliğin tarihi bugün bile hala yeterince aydınlanılmış değildir. Daha önce İran'da XII.y.y da Ahi lakabını taşıyan bazı şahıslara rastlandığına göre Anadolu'dan önce İran'da ortaya çıktıgı daha kuvvetli ihtimal olana Ahiliğin, XIII .yy'da Ahi Evran tarafından Anadolu'da yeni bir teşkilatlanmaya tabi tutulduğu bir gerçektir.

⁹¹ İ.Gündüz; **Osmanlılarda Devlet-Tekke**,s.109.

⁸ H. Uzunçarşılı; **Osmanlı Tarihi**, C.I, s.349-350.

⁹³ İ.H. Uzunçarşılı; **Osmanlı Tarihi**, C.I, s.391-392.

⁹⁴ İ.H. Uzunçarşılı; **Kapıkulu Ocakları**, C.I,s.147-149.

XIV.y.y'daki durumuna bakılarak sadece bir meslek kurumu olarak değerlendirilen Ahiliğin⁹⁵ Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda siyasi, askeri ve sosyal rolleri olduğu gibi Osmanlı Devleti sahasında da etkili bir sufi çevre teşkil ettiği ilk Osmanlı kaynaklarından anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

AKDAĞ, Mustafa ; **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**. C. I. Ankara, 1974.

Aşıkpaşaçade Tarihi (Neşri Ali Bey), İstanbul, 1332,

Aşıkpaşaçade Tarihi; (Hazr. Nihal Atsız), Ankara, 1985.

AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTREBADİ; **Bezm ü Rezm** (Çevr. Mürsel Öztürk), Ankara, 1990.

BARKAN, Ö. Lütfi; “Kolonizatör Türk Dervişleri” **V.D.II**, Ankara, 1942.

BABINGER , Franz- F. Köprülü; **Anadolu'da İslamiyet, İnsan yay. İstanbul, 1996.**

BAYRAM, Mikail ; ”Ahi Evran Kimdir Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri”, **Türk Kültürü Dergisi**, XVI,S.191s.658-668.

CUMBUR, Müjgan; “Ahmed Yesevi’nin Ahi ve Gazileriyle Anadolu’nun Türkleşmesindeki Yeri” **Milletler arası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri**, 26-29 Mayıs 1993, s. 63-65.

ÇAĞATAY, Neşet; **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara, 1989.

ÇETİN, Osman ; **Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı**, İstanbul, 1981.

DOĞRU, Halime; **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi**, Ankara, 1997,

GİESE , F. ; “Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi” (Köprülüzade Ahmet Cevat Bey Tercümesi) **Türkiyat Mecmuası** C.I, İstanbul, 1925.

GÖDE, Kemal; **Eretnahilar (1327-1381)**, Ankara, 1994.

⁹⁵ E. İhsanoğlu; **Osmanlı Medeniyet Tarihi**, C.I, s.125.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip; "Orhan Madd.", İ.A, C. IX, s.442.

GÜNDÜZ, İrfan ; **Osmanlılarda Devlet -Tekke Münasebetleri**, İstanbul, 1984.

İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler (Hazr. İsmet Parmaksızoğlu)

İbni Bibi; **El-Evâmirü'l-Alâîye fi'l-Umuri'l-Alâîye**, C.I., (Hazr. Müsel Öztürk), Ankara, 1996.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin; (Editör); **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C.I., Zaman Gazetesi yay., İstanbul, 1999.

KAFESOĞLU, İbrahim; "*Selçuklular Madd.*", İ.A. C.X, s. 395-396.

Kemalpaşazâde; **Tevarih-i Ali Osman**, 2. Defter (Hzr. Ş. Turan) TTK, 1996;

KÖPRÜLÜ , Fuat; **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu** İstanbul, 1986.

KÖPRÜLÜ, Fuat ;**Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, 1984,

M. Aksarayı ;**Müsâmeretü'l Ahbar**,(Trc. M. Nuri Gençosman), Ankara 1943.

Mehmet Neşri; **Neşri Tarihi** C.I, (Hazr. M. Altay Köyメン), 1983.

Müeccimbaşı Tarihi, I, (Trc. İsmail Erünsal), Tercüman 1001 Temel Eser.

PAKALIN, M. Zeki ; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III,

SARIKAYA, Mehmet Saffet,; **XIII-XIV. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri**, Ankara 2002.

SEVİM, Ali –Yaşar Yücel; **Türkiye Tarihi**, Ankara 1989.

ŞEKER, Mehmet; **Fetiplerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaması**, Ankara,1985.

TABAKOĞLU, Ahmet; **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul. 1984.

TARIM, Cevat Hakkı; **Tarihte Kırşehir-Gülşehir (Babailer-Ahiler- Bektaşiler)**, İstanbul 1948.

TURAN, Osman; **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**,
C.I-II, İstanbul, 1981.

UZUNÇARŞILI, İ.H. ; **Osmanlı Tarihi**, C.I, Ankara 1994.

UZUNÇARŞILI, İ. H.; **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**, C.I, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İ.H.; “*I. Murad Madd.*” , İ.A, C.VIII.

UZUNÇARŞILI, İ.H.; **Anadolu Beylikleri**, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İ.H.; **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı**, Ankara 1988.

WITTEK, P. ; **Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu** (Çvr. Fatmağül Berktay) Kaynak yay. İstanbul, 1985.

YÜCEL, Yaşar; **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I**, Ankara, 1989.

DİNÎ KAVRAMLAR ETRAFINDA OLUŞMUŞ TİCARETHÂNE ADLARI*

Harun GÜNGÖR*

Yaşadığımız şehir, mahalle, sokak, evlerimiz ve işlettiğimiz ticarethâneler, sahip olduğumuz kültür, inandığımız din ve düşünceyi, bir bakıma kendi etnik ve kültürel kimliğimizi yansıtır. Bu yansıtma, yukarıda söz konusu ettiğimiz mekanlara verdiğimiz adlarda kendini somut bir biçimde gösterir. Hatta bu isimlerin tarihî akışını, kullanım sıklığını dikkate alarak kesin olmasa da o bölgenin inanç ve kültürel yapısı hakkında belli bir fikir edinebiliriz.

Son dönemlerde az sayıda da olsa ticarethâne isimleriyle ilgili araştırmalar yapılmaktadır.¹ Biz ise bu araştırmada, Kayseri Ticaret Odasına kayıtlı ticarethânelerin isimleri üzerinde duracak, az da olsa tespit ettiğimiz bu isimlerle ilgili açıklama ve yorumlarda bulunacağız. İşte bu isimler:

A

Ahi İnş. San. Tic. Ltd. Şti., Ahi İnş. Tic. Ltd. Şti., Akabe Kitabevi, Alkış Ticaret, Alperenler Kömür Ltd. Şti., Alkış Mobilya, Ahsen Tuhaftıye, Ahi Makine, Aksa Grup, Asfiya Ltd. Şti.

B

Baran Giyim, Bayram Doğrama, Bedir Asansörleri, Bedir Gıda Ltd. Şti., Bedir Halıcılık, Berat Mobilya San., Berat Tekstil, Bereket Boya, Bereket Gıda Pazarı, Bereket Gıda Tic. Ltd., Bereket Halı, Bereket Makine, Bereket Manifatura, Bereket Mobilya, Bereket Yalçın Kardeşler, Beyza Baharatları, Beyza Giyim, Beyza Perde, Beyza Ticaret (İnşaat Mal.), Beyza Züccaciye,

* Bu bildiri Kayseri Ticaret Odası tarafından yayınlanan *Kayseri İş Dünyası*, Kayseri 2002 adlı eser esas alınarak hazırlanmıştır.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, KAYSERİ.

¹ Bak. İsmail Doğan, *Sokaktaki Yabancı*, İstanbul 1999; Fevzi Karademir, Diyarbakır İlindeki Mağaza ve İşyeri Adları Üzerine, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 20-26 Eylül, Ankara 2004.

B

Burak Büfe, Burak Eczanesi, Burak Elektrik, Burak Et Mamulleri, Burak Hali, Burak Kundura, Burak Ticaret (Hırdavatçı), Büşra Halı, Büşra Mermer, Büşra Mobilya, Büşra Telefon, Büşra Tuhafiye

C

Cennet (Dayanıklı Tüketim Mal.), Cennet (Çelik Eşya)

E

Elcuman Mobilya, Elif Gıda, Elif Kanepe, Elif Konfeksiyon, Elif Kuşevi, Ensar Orman Ürünleri, Ensar Tekstil, Ensar Ticaret (Boyacı), Ensar Züccaciye, Erkam Kitabevi

F

Fatih Eczanesi, Fatih Gıda, Fatih Gıda ve Tem. Mad., Fatih Harita Emlak, Fatih Kasabı, Fatih Kardeşler, Fatih Kebap, Fatih Kundura, Fatih Market, Fatih Mühendislik, Fatih Pide,

Fatih Soğutma, Fatih Tekel Bayi, Fatih Ticaret, Fazilet Boya, Feraset Emlak, Feraset Mülk Ofisi, Fetanet Mülk Ofisi, Furkan Boya, Furkan Deri Ltd. Şti., Furkan Elektrik, Furkan Giyim, Furkan Doğuş Ltd., Furkan Doğuş Ofset Ltd., Furkan Et Sitesi, Furkan Kebap, Furkan Konfeksiyon, Furkan Kuruyemiş, Furkan Ticaret (UnFabrikası)

H

Hacegan Mobilya, Hasnur Market, Helvacıdede Bakkaliyesi, Hitab Hediyyelik, Hızır Eczanesi, Hicret Bakkaliyesi, Hızır Petrol, Hicret Hırdavat, Hicret Kuruyemiş Tic. Ltd. Şti., Hicret Market, Hicret Mobilya, Hicret Oto Elektrik, Hicret Pazarlama, Hira Uluslar arası Nak. AŞ., Hisbe Döviz Altın AŞ., Huzur Mesture Giyim

I

İhlas Haber Ajansı AŞ., İhlas Mobilya, İhlas Sigorta, İhlas Tanıtım, İhya Eczanesi, İhya İnşaat Ltd. Şti., İhya Orman Ürünleri Ltd. Şti., İkra Doğrama, İkram Kebap Salonu, İkram Kuruyemiş, İrem Gıda Temizlik Ltd. Şti., İslamoğlu Ltd. Şti. (Et ve et ürünleri)

K

Kalyoncu Mesture Giyim, Kevser Eczanesi, Kevser Et Pazarı, Kevser Ticaret, Küba Giyim, Kut İns. Tic., Kutsal Eczanesi, Kübra Bebe & Oyuncak, Kübra Erkek Kuaförü, Kübra Gıda, Kübra Kuyumcu, Kübra Orman Ürünleri Ltd. Şti., Kübra Pastanesi, Kübra Ticaret (Mobilya)

L

Lokman Eczanesi

M

Maide, Medine Döşeme, Medine Eczanesi, Medine Et Market, Medine Halı, Menzil Çorap, Menzil Döşeme, Menzil Elektrik, Menzil Kebap, Menzil Mobilya, Merve Boya, Merve Çeyiz, Merve Deri, Merve Gıda, Merve Metal Ltd. Şti., Merve Öğrenci Yurdu, Merve Ticaret (Tüpgaz), Merve Tuhaftıye, Mervem Erkek Kuaförü, Mervenur Tekstil, Mihrap Mobilya, Mina Çelik Eşya, Mina Mobilya, Mina Tekstil, Miraç Eczanesi, Miraç Metal Sanayi, Mizan Cam, Mizan Mermer, Mizan Mobilya, Mizan Tavukçuluk, Mizanlar Mobilya

N

Nas Cam, Nasip Gıda Ltd. Şti., Nazar Elektrik, Nazar Kundura, Nazar Mutfak, Nur Asansör, Nur Baklava, Nur Çiçekçilik, Nur Elektrik, Nur Gıda, Nur Gıda Pazarı, Nur Hediyelik, Nur Hırdavat, Nur Kebap, Nur Market, Nur Optik, Nur Otomotiv, Nur Tekstil, Nur Tekstil AŞ., Nural Gıda, Nurdem Tekstil, Nur Garanti Saat, Nur-Pa Ltd. Şti., Nursal Ticaret, Nurses Elektronik, Nursoy Ticaret, Nurtaş (İnşaat malzemeleri), Nur-Tek Makine, Nurveren Elektrik

O

Oruçoğlu Şekerleme, Osmanlı Çelik Eşya, Osmanlı Emlak, Osmanlı Giyim, Osmanlı Mobilya, Osmanlı Petrol, Osmanlı Sarraf, Osmanoğlu Pide, Osmanoğulları Sigorta

Ö

Özmiraç Mermer

R

Rabia Mobilya, Rahle Mini Market, Rahle Möble, Ravza Kömür, Ravza Ltd. Şti.(Mobilya), Ravza Mobilya, Rızık Gıda Pazarı, Rızık Ocakbaşı

S

Safa Berber, Safa Berber Salonu, Safa Emlak, Safa Mobilya, Safa Petrol, Safa Sarraf, Safa Süt ve Gıda, Safa Ticaret, Safaoğlu Ticaret, Saika Ahşap Dekorasyon, Selamoğlu Soğutma, Sirat Mobilya , Sufa Döşeme, Sufa Mobilya, Suhulet Gıda ve Pazarlama, Suhulet Giyim

Ş

Şems Ticaret, Şemsnur Gıda, Şeyma Gıda, Şule Eczanesi, Şüheda reklam Hizmetleri

T

Taha Giyim, Taha Ltd. Şti.(Dış ticaret stk.), Tarinöven İnş. Ltd. Şti., Tekbir Emlak, Tekbir Giyim San. Tic. AŞ., Tekbir İskelet, Tekbir Mobilya, Tekbir Plastik, Tekke Kuş Evi, Tuba Gıda, Tuba Kirtasiye, Tuğba Cam, Tuğba Et Mamulleri, Tuğba İletişim, Tuğba Kuyumculuk, Tuğba Makine Ltd. Şti., Tuğba Ticaret, Tuğba Tuahfiye, Tuğra Mobilya

U

Uhud Ticaret (Kömür Tic.)

V

Venhar Demirci

Y

Yasin Boya, Yasin Cam, Yasin Emlak, Yasin Giyim, Yasin İnşaat, Yasin Metal San., Yasin Mobilya, Yasin San. Tic. Ltd. Şti., Yenbu Kirtasiye

Zülfikar Gümrükleme.

Yukarıda zikredilen isimler dikkate alındığında bunlardan büyük bir kısmı doğrudan dinle değil, dince kutsal sayılan *Bedir* (3), *Hira* (1), *Medine* (4), *Merve* (9), *Mervem* (1), *Mervenur* (1), *Mina* (3), *Ravza* (3), *Safa* (8), *Safaoğlu* (1), *Sırat* (1), *Uhud* (1), *Yenbû* (1) gibi mekanlarla ilgilidir. Bunlardan en dikkat çekeni ise kelime anlamı, *sivri kaya* olan ve aslında bir tepeden ziyade bir taş olduğu anlaşılan *Merve*'nin kızlara, aynı şekilde yassı taş olarak anlamlandırılan *Safa*'nın ise erkek çocuklara isim olarak verilmesidir. Bu taşların çok eski kültürlerde yer alan kültür (culte phallique) ilgili olduğu düşünülebilir. Bunlar arasında ismin taşıdığı anlama zıt adlandırmalar da mevcuttur. Örneğin *Cennet bahçesi* anlamına kullanılan *Ravza*, kömür satış yerine aynı şekilde kelime anlamı engel olan *Akabe* de çeşitli ticarethanelere isim olarak verilmiştir.

İsimlendirmelerden bir bölümü Kur'an'daki sûrelerle ilgilidir. Bunlar, *İhlas* (4), *Ikra* (1), *Kevser* (3), *Yâsin* (8), *Taha* (2) ve *Nas* (1)'dır.

İslam tarihinin en belli başlı olaylarından biri olan *Hicret* (7) ve *Miraç* (2) da adlandırmalarda önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, Hicret olayında Peygamberimizi Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götüren *Burak* (7) isimli hayalî varlık ile *Aksa* (1) kelimesi de ticarethâne isimlerinde kullanılmaktadır.

Ticarethâne isimlerinde kullanılan en dikkat çekici kelimelerden birisi, hak ve batılı ayırdedici anlamına gelen ve tanının adı olarak da kullanılan *Furkan* (12) kelimesi ile müjde anlamına gelen *Büşra* (5) kelimesidir. Diğer

bir kavram ise, efsanevî bir ağaç olan (Cennette bulunan, dalları yerde, kökleri havada olan) *Tuğba* (8), *Tuba* (2)'dır.

Kandil isimlerinden sadece *Berat* (2), Cennet isimlerinden ise *Cennet* (2) ve *İrem* (1) kelimeleri ile Ahiret ile ilgili olarak *Mizan* (5) ve *Sirat* (1) kelimeleri de kullanılmaktadır.

Peygamberimizin Medine'ye hicretinde kendisi ile birlikte muhacirleri destekleyenler anlamına kullanılan *Ensar* (4) kavramı da kullanılmaktadır.

Ticarethâne isimlerinde dikkat çeken diğer adların başında Osmanlı padişahlarından *Fatih* (19) ile *Osmanlı* (6), *Osmanoğlu* (1), *Osmanoğulları* (1) kelimeleri yer almaktadır. Ayrıca *Şems* (1), *Şemsnur* (1), *Suhulet* (2) kelimeleri de ticarethâne ismi olarak ilgi çekmektedir.

Söz konusu isimlendirmelerde *Şeyma* (1), *Şükran* (2), *Şüle* (1), *Rabia* (1), *Kübra* (7), *Ahsen* (1), *Büşra* (5), *Venhar* (1) gibi kadın isimlerine yer verilmiştir. Ak, beyaz anlamına gelen ve hiçbir dinsel anlamı olmayan *Beyza* (5) kelimesinin kullanımı ise ilginç gözükmeektedir.

Bereket (8), *İkram* (2), *Rızık* (2), *Nasip* (1), *Alķış* (1) (Türkçede dua anlamına) kelimeleri ise daha çok dua anlamında kullanılmaktadır.

Ticarethâne isimlerinde kullanılan *Menzil* (5) kelimesi ile *Mestûre* (2), *İslam* (2), *İslamoğlu* (1), *Nur* (19), *Nural* (1), *Nurdem* (1), *Nursal* (1) *Nurses* (1), *Nursoy* (1), *Nurtaş* (1), *Nurveren* (1) kelimeleri farklı dinî mesajlar içermektedir. Ayrıca bu isimlendirmelerde *Tekbir* (5) kelimesi de önemli bir yer tutmaktadır.

Bütün bu yukarıda zikredilenlerin dışında, ticarethâne isimleri arasında Selçuklu ve Osmanlı dönemi esnaf teşkilatını ifade eden "Ahî" kelimesi de önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca *Çitaklar*, *Naymanlar* vb. aşiretleri ifade eden kelimeler de ticarethânelere ad olarak verilmiştir.

Bütün bunları bir arada düşündüğümüzde ilginç sonuçlara ulaşabiliriz:

1- Bu isimleri ticarethânelere ve çocuklarına verenlerin çoğu bunların anlamını bilmemektedir.

2- Bu isimler, Arap ülkelerinde kişi ve ticarethâne adı olarak kullanılmamaktadır.

3- Bu isimlerin çoğu, önce çocuklara, daha sonra çocuklardan hareketle ticarethânelere ad olarak verilmektedir.

4- Bu isimlerden *İslam*, *İslamoğlu*, *Hicret*, *Mestûre*, *Tekbir* vb. bir tür düzeni protesto amaçlı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca belirtmek gereklidir ki bu isimler, sadece çocuklara, ticarethânelere değil, iş merkezlerine, çeşitli yapı kooperatifleri tarafından yaptırılan sitelere ad olarak verilmektedir.

Örneğin Kayseri'nin ilk belediye konutlarında yer alan apartmanlar çiçek adlarıyla (1961'de yapılmıştır) adlandırılırken, 2000 yılında yapılan civar belediye bloklarından 4/39'üne *Merve*, *Miraç*, *Bişra*, *Kandil* gibi isimler verilmiştir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, bu ticarethâne isimleri ile birlikte, mahalle, cadde, sokak vb. isimlerin (şehir toponomisi) kronolojik bir düzen içinde değerlendirilmesi hem şehrin günümüzdeki dinî anatomisi, hem de zaman içinde geçirdiği dinî evrim ve anlayışı tespite yardımcı olur kanaatindeyim.

Araştırmacılardan özellikle istediğimiz şey, bu tür konularda daha fazla araştırmanın yapılmasıdır.

GARÎB-NÂME'DE AHİLİK İZLERİ

Prof.Dr. İlhan KILIÇÖZLÜ'ye...

Ahmet GÜNŞEN*

Giriş

Türk dili ve edebiyatı tarihinde eseri ile bütünleşmiş çok az müellif vardır. Bunlardan biri de Âşık Paşa'dır. Garîb-nâme ile özdeşleşen Âşık Paşa, eserini çağlar boyu vazgeçilmez kılarken, eseri de Âşık Paşa'yı ölümsüzleştirmiştir.

1330'da Anadolu sahasında Oğuz Türkçesiyle yazılan ilk ve en hacimli te'lif eser olan Garîb-nâme'nin "Türk hayat ve yaşamışını en iyi şekilde yansıtması, Türk kültürünü büyük ölçüde kendinde toplaması, genel anlamda devrinin sosyal yönünü vermesi ve hedefler göstermesi... (bk. Yavuz, 2000-I/1: X)" gibi daha birçok önemli özelliği vardır. Elbette bu özellikler, müellifinden gelmektedir.

Köklü ve Anadolu Türk tarihine damgasını vurmuş bir aileden gelen Âşık Paşa, içinde yaşadığı toplumun önüne geçme ve yol gösterme gibi önemli liderlik/önderlik özelliklerine de sahipti. O, bu özellikleriyle içinde yaşadığı Selçuklu dönemi Türk toplumunu fikir ve hayatı ile etkileyip yoğurduğu içindir ki, en büyük eseri Garîb-nâme döneminin sosyal, kültürel ve fikri hayatının bir aynası durumundadır.

Ansiklopedik bir eser olan Garîb-nâme, öğretici/didaktik bir eser olup, yazıldığı dönemin insanına olduğu kadar, sonraki nesillere de hemen her konuda öğütler vermektedir. Ancak, bu öğütlerin/ibretli hikâyelerin/destanların içinde biz çağının Türk toplum hayatına ait birçok izi (yaşayış ve düşünce tarzlarını) de bulmaktayız.

Âşık Paşa, eserinde sürekli "iyi insan"ın, "örnek insan"ın özelliklerini anlatır. Dolayısıyla, Garîb-nâme'de, dünya ve ahiret dengesini iyi kurmuş, iyi ve örnek bir insan/Müslüman profili buluruz.

* Yard. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü,
KIRŞEHİR. agunsen@gazi.edu.tr

Bir milletin toplum hayatında büyük ve kalıcı tesirler bırakan müesseseler, mutlaka o milletin edebiyatında da makes bulur. Hiç şüphesiz, belli bir devrede esnaf ve sanatkârlar birliğini ifade eden, millî/yerli anlamda iktisadî yapılanmayı, iş ve sanat hayatında gelişmeyi, denge ve düzeni sağlayan Ahilik müessesesi de, Türk edebiyatında hak ettiği aksi bulmuştur.

Gerek Divan/Klâsik, gerek Tekke/Tasavvuf, gerek se de Halk edebiyatımızda birçok şair ve yazar tarafından değişik cepheleriyle edebiyatımıza giren Ahiliğin izlerine, Yunus Emre, Ahmed-i Gülsehrî ve Sultan Veled vb 13. yüzyıl sonu ile 14.yüzyıl başlarında yaşamış Türk şairlerinin eserlerinde olduğu gibi, aynı devrin önemli bir ismi olan Âşık Paşa ve onun kendisiyle özdeleşmiş Garîb-nâme'sinde de rastlamamız çok tabîidir.

Ahilik, Garîb-nâme'de Ahiler ve Ahilik İlkeleri

Ahilik, ister Türkçe ‘cömert, eli açık’ anlamına gelen *aúi*, isterse ‘kardeşim’ anlamına gelen *aòi* ile ilgili olsun, konu üzerinde araştırma yapan uzmanlar, Ahiliğin Araplar arasında gelişen fütüvvet teşkilâtına dayansa bile, gene de onun fütüvvetten bir hayli değişik olduğu, Anadolu Türklerinin onu, bu bölgede geliştirip biçimlendirdikleri, yani Anadolu Türklerine özgü bir müessesesi olduğu konusunda birleşmekteydirler.

Bizim de bir Türk kurumu olduğunda şüphe duymadığımız Ahilik teşkilâtının ve bu teşkilâta mensup ahilerin, gerçekten de, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında iktisadî, sosyal, hatta askerî hayatı canlandıran, düzenleyen çok önemli işlevleri vardır. Zira yüzyıllarca, “sanat ve ticaret bunlar sayesinde yoluna kondu ve esnafın düsturları belirlendi. Her türlü haramdan uzak durmak, yumuşak huylu ve merhamet sahibi olmak, affedip kin tutmamak, haset etmemek, sözünde durmak, hiyanette bulunmamak, emaneti koruyup sahip olmak, insanların ayıplarını örtmek, cimri olmamak, yolcularla ilgilenip yedirip içirdikten sonra elli boş göndermemek, onların belli başlı düsturları oldu (Yavuz, 2000-I/1: XVIII).” Bütün bunlar, bir ülkede sadece iktisadî hayatla sınırlı kalmayan; insanların duyuş, düşünüş, yaşayış ve sosyal hayatı düzenleyen önemli işlevlerdir. Çalışıp üreten ve kazanan, kazandığını yiyen ve yediren, paylaşan insanların hâkim olduğu bir toplum elbette birlik ve dirlik içinde olacaktır.

Toplum hayatında bu kadar etkili olan bir sistem ve teşkilâta Âşık Paşa'nın ilgisiz kalacağını ve bu teşkilâtın ilkelerinin Garîb-nâme'ye yansımayacağını düşünmek elbette mümkün değildir. Üstelik hem Âşık Paşa hem Ahilik teşkilâtının kurucusu ve pîri Ahi Evran-ı Veli'nin aşağı

yukarı çağdaş ve aynı coğrafyada, yani Kırşehir'de yaşadıklarını düşünürsek ...

İşte biz bu bildirimizde, Âşık Paşa'nı Garîb-nâme'sini Ahilik kültürü açısından mercek altına alarak, bir Türk kurumu olarak sanat ve zanaat erbabını derleyip toparlayarak 13-14. yüzyıllar Anadolu'sunun sosyal, iktisadi ve hatta askerî hayatında önemli işlevleri olan Ahilik teşkilâtının Garîb-nâme'ye yansyan ilke ve özelliklerini göstermeye çalıştık.

Bu amaçla da, Kemal Yavuz hocamızın yayına hazırladığı ve 10.613 beyitlik Garîb-nâme'yi baştan sona Ahilik kültür ve ilkeleri açısından taradık. Gördük ki, Garîb-nâme, bize Ahilik kültürü açısından da bolca malzeme sunuyor.

Konu bolluğu bakımından dikkati çeken Garîb-nâme'de, eseri neşreden Kemal Yavuz'un tespitlerine göre beğen yüz elliden fazla konu yer alıp işlenmiştir (Yavuz, 2003: 117). Yavuz, bir çalışmasında Garîb-nâme'ye dayalı olarak “Âşık Paşa'da Ticaret Fikri”ni ortaya koymuştur (Yavuz, 2003: 117-124).

Biz, doğrudan doğruya toplumda önemli bir konumu olan Ahi/Ahi Baba'yla ilgili görüşleri içeren bölüm ve beyitlerle Ahilik teşkilâtının ahlâk ve ilkeleriyle ilgili özelliklere yer vermeye çalıştık.

Bu cümleden olarak; Âşık Paşa, eserinin 5. Bölümün 8. Kıssasında, vefa kılınması ve hayır duası (alkış) alınması gereken beş kapının bulunduğu, bunların da sırasıyla “ana baba”, “usta/üstاد”, “ahi”, “şeyh/hoca” ve “Hazret/Allah” kapısı veya katı olduğunu şu sözlerle belirtir:

*Dünyada bis̄ kapu vardur iȳ şafā**

Her birine cān-ila kılgil vefā

Her kim ol bis̄ kapudan alķış ala

Şeksüzün andan Çalap ḥoşnūd ola

İşid imdi ata-y-ila ana-durur

Biri ūstāduñ degül mi ne-durur

* Garîb-nâme'den aldığımız beyitler için, hocamız Kemal Yavuz'un neşrinden (Yavuz, 2000) yararlanılmıştır. Beyit numaraları da adı geçen kaynaktaki beyit sırasına uygundur.

*Biri ahi birisi şeyh kapusı
Olsa gerek her birlinün tapusı*

*Biri hod Hażret-durur bellü beyān
Biş kapu bunlar-durur bilgil ʻayān (3101-3105)*

Göründüğü gibi, Âşık Paşa, ana babadan sonra, *ustayı* ikinci sıraya, *ahiyi* üçüncü, *hocayı* da dördüncü sıraya koymaktadır. Kişinin üzerinde ödenemeyecek kadar büyük hakkı olan insanlar sıralamasında *usta*, *ahi* ve *hoca*nın ana ve babadan sonra sıralanması son derece anlamlıdır ve Ahilik/fütüvet ahlâk ve ilkeleriyle de örtüşmektedir.

Âşık Paşa, aynı bölümün içinde *ahije* nasıl hizmet edileceği konusunda bilgiler verir:

*Ol dahı bitdi bu kez gel ahiya
Kullig it ihläs-ila kılma riyā*

*Berķ kuşan ol kapuda sen er gibi
Güç götürgil şabr idüp şol yir gibi*

*Māluñi terk it yüzüñ döndermegil
Geleni ȳōş dut kuru göndermegil*

*Haķ yolında doğru durğıl sinmadın
Yoli göster yolsuza kaypınmadın*

*Toprağ eyle yüzüñi yol ehline
Olmasun kim dutasin kibr ü kine*

*Kim ahi her dem saña alkış kila
Hem dahı senden Çalap hoşnud ola (3132-3137)*

Âşık Paşa, bu beyitlerde de, esnaf ve sanatkârların pîri ahiye riyadan uzak, ihlâs ile hizmet edilmesini, Ahilik ahlâk ve ilkelerini öğrenmek için bu yolda sabır ve gayret gösterilmesini, cömert olup mala mülke düşkün olmamayı, geleni hoş tutup boş göndermemeyi, Hak yolunda doğru kul olup günahlardan sakınmayı, yolunu şaşırıp yanlışa düşene üşenmeden yol göstermeyi, kibir ve kinden uzak durup

misafirperver olmayı öğütlüyerek, ancak böyle olunursa ahinin hayır duasına, Allah'ın rızasına mazhar olunacağına dikkati çeker.

Açıkça görülmüyor ki, bu öğütler Ahilik ahlâk ve ilkeleleridir. Yine çok açıklar ki, bunları söyleyen Aşık Paşa bu ahlâk ve ilkelere gönülden inanmaktadır. Çünkü konuşan kendisidir.

Garîb-nâme'de, Ahilik ahlâk ve ilkeleri içinde *ustanın* da çok ayrı bir yeri ve önemi vardır. Zira o, ana babadan sonra saygı ve hizmette kusur gösterilmeyecek ikinci önemlidir ve mutlakaya hayır duası alınmalıdır:

*Ol tamâm oldu bu kez üstâda gel
Cehd kıl anuñ dağı alķışın al*

*Kim Çalap ҳoşnûd ola her dem saña
Raḥmet ola yoldaşuñ öñden soña*

*Nidüp üstâd alķışın sen olasın
Hem Çalap ҳoşnûdligini bulasın*

*Eydeyüm kıldan kila diñler-iseñ
Diñleyüp söz ma'nisin añlar-isañ*

*Hidmet it üstâduña sen կul gibi
Şöyle kim ol bay sen yoħsul gibi (3118-3122)*

Çırak veya kalfa, elbette ustasına saygı göstermeli, onun duasını almalıdır. Çünkü bir iş kolay öğrenilmez, onun el becerisine dönüşmesi birçok menzile varmayı gerektirir, ama bu yolun en önemli menzili bir ustanın terbiyesinden geçme sürecidir ve her çırak veya kalfa ekmek yediği mesleğini ustasından öğrenir:

*Kol dağı menzil-durur her bir işe
Nîk ü bed her şan'at u her cünbiše*

*Her hüner kim eldedür կoldan gider
İlla çün vardi ele bir gör n'ider*

*İşlenür ellerde ol iş ad-ila
Ögrenür şakird ani üstâd-ila (8146-8418)*

Âşık Paşa, *Garîb-nâme*'nin 10. Bölüm 6. Kissasında, Müslümanların dünyada on çeşit dostunun olduğunu, bunlarla dünyada rahat olup emniyet içinde yaşadıklarını ve bu sebeple de ahirette affa kavuşturacaklarını ve düşmanların kahrolacağını anlatır. Müslümanın her iki dünyasını kurtarmasını sağlayan bu on dost, sırasıyla Allah, Hz. Muhammed, imamlar, evliya, ulemâ, şeyh, hak yolunda yoldaş olan arkadaş ve dostlar, ana ve ata, usta ve âdil sultandır (bk. Yavuz, 2000-II/2: 769-807).

Bu bölümde geçen dokuzuncu dost da yine *ustadır*. O, sanatını çırğına veya kalfasına öğreten, kazancın hazinesini gösterendir. Halk içinde, tükenmez bir ormana benzetilen sanatı öğreten *usta*, ömür boyunca en güvenilir ve sadık olunması gereken bir dosttur. Halk, onun öğrettiği sanatla kazancını elde eder ki, o sanat eskimedği gibi, aşınıp kırılmaz da. Bütün bu bolluk ve tükenmezliğin hepsi *usta* sayesindedir. Kimin ki dünyada ustası yoktur, insanlar arasında görünüşü, bir alış verisi de yoktur. Üstelik, bu *usta* çırak ve kalfasından bir şey de istememektedir. Tek isteği öğrencisinin sanat ve hüner sahibi olmasıdır:

*Gel bu kez ṭokzinçı dōstuñ şerhine
Añlagıl bir kendü kimdir şerhi ne*

*Şerhi birle ol dahi gelsün dile
Kim bilesin bu işi kıldan kila*

*Ol şol üstāduñ-durur kim pişesin
Ögredüp gösterdi kesbüñ bişesin*

*Anuñ-ıçun bişe dirler pişeye
Kim bu pişe beñzer olur bişeye*

*Ya 'ni kim şatup dükenmez bişeler
Halk içinde şuña beñzer pişeler*

*Nitekim bişe dükenmez şatuban
Hem dükenmez pişe kazanç katuban*

*Çunkim ol üstād anı virdi saña
Pes ki dōstuñdur senüñ öñden şoña*

*O sebebden bir kesek etmek ḥalāl
Kazanursaň kim saňa gelmez melāl*

*Her ne şan'at kim cihanda işlenür
Anı ḥalkı ustād elinden öğrenür*

*Şan'at äletdür bu dünyā ḥalkına
İrgürür ḥalkı bu dünyā kesbine*

*Key sebedür kesb ele getürmege
Halk içinde hoş tenaum sürmeye*

*Halk anuňla dünya kesbi idinür
Ol ne eskir aşınuban ne sinur*

*Ādemi anuň-ila dirlilik sürer
Yir içer ü yir başar u gün görür*

*Uşbu berket şamu ustāduň-durur
Pes senüň bir dōstuň ustāduň-durur*

*Her ne şan'atda ki varsaň ög ani
Haḳ sever ustādi her dem ögeni*

*Her kimüň kim dünyada ustādi yok
Halk içinde dādi yok istādi yok*

*Himmeti ustāduň ol şakird ile
Şunu ister bir hüner issi ola*

*Uşbu dōstlik ḥalk içinde kanda var
Dōstün oldur kim bu dōstlik anda var (9783-9801)*

Garîb-nâme'nin 10. Bölüm, 5. Kissasında, Hz. Peygamber'in şehri olduğu ilmin kapısı durumundaki Hz. Ali'nin ağızından ilmin maldan

üstün olduğu anlatılırken birer Ahilik terimi olan “feta” ve “fütüvet” kelimelerine de yer verilir:

*Ol kişi sordı bu kez kim ya Fetā
Bu ‘ilim māldan nite yigdür nite*

*Ol fütüvvet ulusı eytdi yine
Tanuğ eydem bu ‘ilim yigligine*

*‘İlmi gökden viribidi ol Celīl
İssini iltdi göge oldı delīl*

*Māluñ aşlı yir-durur yirden biter
Kim anı sevdiyse bu yirde yiter*

*Pes ‘ilim yigdür bu māldan muṭlaḳā
Mäl gırı̄ ƙor şahsı ‘ilm iltür ḥaḳa (9596-9600)*

Garîb-nâme’de Ahiliğin önemli ilkelerinden olan *cōmerṭliğin* (sehâvetin) üzerinde de durulduğuna tanık oluyoruz:

*Dünyada bu māl u ni‘met ḥoṣ olur
İlla şol vaqt kim seḥāvet iş olur*

*Kanķı bayda kim seḥāvet olmaya
Yarın anda hiç şefāât bulmaya*

*Yoḥsa her kimse kim adı bay olur
Bi-seḥāvet bellü bilüñ vāy olur*

*Kanķı boyda kim seḥāvet olmadı
Şöyle bil kim ol cihāna gelmedi (9085-9088)*

*Niçe güç yitdükçe sen derviṣlere
Kıludur ihsān u bahşış bunlara*

*Mäl u mülk ü ni‘met elüñdey-iken
Yi yidür bahşayış eyle anı sen*

*Yoğsa bir gün alalar senden anı
Yiyeler añmayalar hergiz seni*

*Cün ölesin māluñı ayruğ ala
Yidür ü ayruğ-icun dartma belā*

*Kişi oldur kim anuñ ihsāni var
Ol kila ihsān kim anuñ cāni var (10355-10359)*

Âşık Paşa, eserinde iyi ve örnek insan olma yolunda *dervişliği* de önemser. Ona göre, mala mülke, kısaca dünyaya tamah etmemek, fakirlikle övünüp kanaat sahibi olmak, Hz. Peygamber'in buruğudur. Zira Hz. Peygamber'imiz de "Fakirlik benim övüncümdür." (El faúru faðrū) demiştir. O hâlde, samimî bir Müslümanın özelliği olan bu hasletler, aynı zamanda Ahiliğin de ilkeleri arasındadır:

*Mäl azına kim kāni‘ olur-isa
Tañrıya her dem şükür kılur-isa*

*Tañrı anuñ yanudin uçmak vire
Hiç gümânsız ol kişi Haķka ire (854-855)*

*Dünyelige kāni‘ olmak kān-durur
Zirā kim yarıçısı Raḥmān-durur (858)*

*İy Hudāyā doğru yoldan ırmağıl
Ol kāna‘atdan bizi ayırmağıl (869)*

*Eydi dervişlik benüm faħrum-durur
Kim murādı pādişāhdan umdurur*

*Ulu hilātdur bu dervişlik ere
Kāni‘ olursa suña kim Haķ vire*

*Cün kāna‘at derviše hemrāh ola
Gözde derviş ü göñülde şāh ola*

*Pes kana‘at dervişüñ key yarıdur
Yüzin ol yur dervişüñ ol arıdur*

*Çünkü dervișle kana‘at iş degül
Ol kara yohsul-durur derviş degül (9100-9104)*

Âşık Paşa, Garîb-nâme’sinde fütüvvetnâmelerde Ahilik ilkesi olarak övülen ve tavsiye edilen birçok konuyu dile getirmiştir ve bir Ahi şeyhi gibi uyulmasını tavsiye etmiştir. Meselâ;

*İkilik eyleme hiç kimse-y-ile
Hoş dirilgil yohsul-ila bay-ila (664)*

diyerek, hiç kimse ile ayrılığa düşmemeyi, zengin ve fakir, herkesle iyi geçinmeyi;

*Taňrı ‘ilmin hoş-durur ögrense çok
Dutmasa ögrenmegüñ aşısı yok (756)*

diyerek, İlâhî ilimleri öğrenmenin güzelliğini, ama insanın ilmi ile amel etmesinin gerektiğini, yoksa bu bilgilerin bir yararının olamayacağını;

*Dünyada gün varsa sende ehliyet
Dünyada dün varsa sende cehliyet (922)*

diyerek, insandaki marifet ve ehliyetin dünyadaki gündüze, cehaletin ise geceye benzедigini, yani marifet ve ehliyet sahibi olunması gerektiğini;

*Var-durur nefsiüñ dahı leşkerleri
Eydeyüm kim kimdir ol leşkeri*

*Kibr ü kine fisk u inkâr u riyâ
Nefs ile bunlar diler ‘aklı sıya*

*Buħl u zerk u haşm u cehl ü hem haqed
Dün ü gün nefse ķilur bunlar meded*

*Hem kûfür hem mekr ü hîlet hem gażab
Nefse bunlar yâr olupdur rûz u şeb*

Hem hevâ hem fi'l ü fitne hem nifâk

Berkidüpür nefs-ile key ittifâk

*Uşbulardur nefse iş ü yâr-ısa
Bunlara beñzer dahı ne var-ısa (984-989)*

diyerek de, kibr, kin, günah işleme, inkâr, iki yüzlülük, cimrilik, hile, öfke, cehalet, hasetlik, küfür, aldatma, hile, gazap, hevâ, fitne, nifak gibi kötü hasletlerin nefsin askerleri olduğunu ve bunlardan uzak durup nefse esir olunmaması gerektiğini öğütler.

Sonuç

Toplum hayatının iktisadî, sosyal, dinî, askerî vb cephelerine ait birçok önemli işlevler üstlenmiş olan Ahilik teşkilâtında, çırak ve kalfa, kısacası insan eğitimi meseleye bugünkü anlayışla bile baksak, gözleri kamaştıracak niteliktedir. Zira, "Ahilikte, meslek eğitimi ile ahlâk eğitimi bir bütünlük içerisinde alınarak uygulanır. Bir başka ifadeyle, ahlâk ve meslek eğitimi birlikte verilirdi. Ahlâk ve âdâp eğitimi, Ahi birliklerinin tesis ettiğleri Ahi zaviyelerinde, meslek eğitimi de atelye ve dükkân gibi işyerlerinde verilirdi. Eğitimin iş başında ve iş dışında olmak üzere iki ayrı yerde verilmesine karşın, birbirlerini tamamlar mahiyetteydi (Demir, 2000: 365)."

Ahilikte, çırak ve kalfasına sanatının bütün inceliklerini öğretmekle mükellef olan usta, aynı zamanda çırak ve kalfasını ahlâken de iyi yetiştirmek zorundaydı. Bu terbiyeyi, meslekte belli bir seviyeye gelen çırak veya kalfa için düzenlenen "şed kuşanma töreni"nde ustanın şu öğündünde çok daha somut olarak görmekteyiz:

"Ey oğul, evvelâ harama bakma, yalan söyleme, haram yeme, haram giyme, haram içme, kanaatkâr ol, dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme, eksik tartma. Hukuk kesbettığın pîrlere çeşm-i hakaretle nazar etme. Uluların önünden gitme. Sabır ol. Komadığın yere el uzatma. Emanete hiyanet etme. Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini bil ve kendin muhtaç iken başkalarına verecek kadar cömert ol (Demir, 2000: 385-386; dipnot 628)."

Ahiliğin "ahlâk nizamnâmesi" olarak bilinen fütüvvetnâmeler, bir bakıma İslâm tasavvafunun geliştirdiği Kur'an ve hadislere dayanan güzel ahlâk ve ideal insan modelini berîten kitaplardı ve sadece gençlerin (çırak ve kalfa) değil, toplumun bütün fertlerinin de uyması gereken ahlâk ilkelerini içerirdi.

Fütüvvetnâmelerde belirtilen ve Ahî ahlâkını meydana getiren fütüvvet kural veya ilkelerine baktığımızda; iyi huylu ve güzel ahlâklı olmak, içinde ve hayatında doğru ve güvenilir olmak, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak, güler yüzlü ve tatlı dilli olmak, hataları yüze vurmamak, tevazu sahibi olmak, anaya ve babaya hürmet etmek, dedikoduyu terk etmek, başkalarının malına hiyanet etmemek, sabır ehli olmak, kötü söz ve hareketlerden sakınmak, mahiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek ... (bk. Demir, 2000: 369-370) gibi nice güzel ahlâk ilkesini buluruz.

Bu anlamda, Ahilik ahlâk ve ilkesi diyebileceğimiz nice güzel huy ve uygulamayı içeren Garîb-nâme, hiç şüphesiz fütüvvetnâmelerin gördüğü hizmeti de fazlasıyla gören, Kur'an ve hadislere bağlı, her iki dünyası mamur ve mutlu ideal insan portresini çizeren öğretici bir kitaptır.

KAYNAKLAR

Çağatay, Neşet (1989); Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Demir, Galip (2000); Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik, İstanbul: Ahi Kültürünü

Araştırma ve Eğitim Vakfı Yay.: 10.

Şimşek, Muhittin (2002); TKY ve Tarihte Bir Uygulaması Ahilik, İstanbul: Hayat Yay.

Torun, Ali (1998); Türk Edebiyatında Fütüvvetnâmeler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Yavuz, Kemal (2000); Âşık Paşa Garib-nâme, C.: I/1, I/2; II/1, II/2, İstanbul: TDK Yay.

Yavuz, Kemal (2003); "Âşık Paşa'da Ticaret Fikri", İlimi Araştırmalar, Güz 16, İstanbul, s. 117-124.

AHİLİK KÜLTÜR VE FELSEFESİNİN MESLEK ETİĞİ VE İŞ AHLAKI AÇISINDAN TURİZM SEKTÖRÜNE UYGULANABİLİRLİĞİ KONUSUNDA BİR ARAŞTIRMA

Mehmet GÜRDAL*

*“Ticari ilişkilerde dürüstlük,
anlayış ve güleryüz firma için
bir tavsiye mektubudur.”*

I.- SUNUŞ VE KONUNUN ÖNEMİ

Anadolu insanların yaklaşık 1000 yıllık tarihi süreç içinde oluşturduğu çok çeşitli ve zengin bir kültürü vardır. Bu kültürler arasında bir sivil toplum kuruluusu olan Ahilik Kurumu'nun, Türk toplumunun yaşamında ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı Devletleri dönemini kapsayan 1230-1860 yılları arasında 630 yıl süresince Anadolu'da Ahilik kültürü ve felsefesi; bir Türk kurumu olarak ticari ve sosyal alanlarda varlığını ve etkisini sürdürmüştür. Ahilik kültür ve felsefesi, “**dürüstlük ile sanat ve ticaretin**” uyumlu bir birleşimini esas almış ve toplum yaşamında kabul görmüştür.

Ahilik, ticari ve sosyal bir kurum olmanın yanı sıra eğitim ve öğretim işlevleri de olan bir mesleki kuruluştur. Günümüzde eğitim-öğretimme-öğrenme faaliyetlerinde dahi yararlanabileceğimiz Ahi eğitimiminin temel değerleri;

- 1) Öğrencilerini bir mesleğe sahip insanlar olarak yetiştirmek ve hayatı hazırlamak,
- 2) İnsanı mükemmelleştirmek,

* Yard. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Yüksekokulu, MUĞLA.
mehmetgurdal@mu.edu.tr

- 3) Davranışlarında dengeli hareket edebilen ve çevresine uyum sağlayabilen insanlar yetiştirmek,
- 4) Dürüst, güvenilir, meslek ve iş ahlakına saygılı, şefkatli, cömert ve güleryüzlü olmak,
- 5) Hakka, hukuka, hakkaniyete riayet etmek (Erken, 2002:s.89-91) şeklinde özettlenebilir.

Bu değerler, günümüzün modern mesleki turizm eğitimi ve öğretiminin vizyonu ile temelde benzerlik göstermektedir. Emek-yoğun bir hizmet sektörü olan turizm olayında turistik işletmeler, mesleki formasyona sahip personel istihdam ederken, yukarıda belirtilen temel değerlere ve vizyona sahip olan insan kaynağını tercih etmektedir. Bu vizyona sahip bir turizm personeli, kuşkusuz mesleğini sever ve mesleğinin etik değerlerini savunabilir.

Günümüzde her insanın her işi yaptığı, piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyat ve kalite yönünden tutarsız olduğu, fiyatların; emek ve sanat değerine göre değil, zamana göre ve keyfi artırıldığı bir ortamda, Ahiliğin; “yaşayışta dürüstlük” ve “insana hizmette kusursuzluk” ilkesi ve felsefesi toplumumuzun her kesimi tarafından iyi algılanmalı, bu anlayış ve gelenekten yararlanma imkanları araştırılmalıdır.

II.- AHİ^{*} EVRAN VELİ'NİN HAYATI VE ANADOLU'DA AHİLİK KÜLTÜRÜNÜN GELİŞİMİ

Esas adı Şeyh Nasır'ud-Din Mahmud el-Hoyi olan Ahi Evran, 1171 yılında Azerbaycan'ın Hoy kasabasında dünyaya gelmiştir. Ahi Evran ilk tasavvufi eğitimini Horasan ve Maveraunnehir kentlerinde Yesevi dervişlerinden almıştır (Erken, 2002:35).

XIII. yüzyılın başlarında 1206 yılında Anadolu'ya gelen Ahi Evran, bir davet üzerine Türk asıllı gezgin bir sofi olan hocası Evhadüddin Kirmani ile birlikte Konya'ya gelmiş ve burada kaldığı sürece dönemin ünlü alimleri olarak tanınan Mevlana Celaleddin ve Sadreddin-i Konevi ile görüşmeler yapmış, sohbetlerde bulunmuştur (İkiz, 2001:2).

Hocası Evhadüddin'in kızı Fatma ile evlenen ve hocasının damadı olan Ahi Evran; kayınpederi ile Anadolu'nun şehir, kasaba ve köylerini

* Ahi kelimesi, Türkçe'de cömert, eli açık, yiğit anlamına gelen “Aki” sözcüğünden terimlenmiştir.

ziyaret ederek Ahilik kültür ve felsefesinin Anadolu'da kurumsallaşmasına ve yayılmasına öncülük etmiştir.

Hocası ve aynı zamanda kayınpederi olan Evhadüddin'in vefatı üzerine Kayseri'ye yerleşen Ahi Evran Veli burada kendi esas mesleği ve geçim kaynağı olan debbağlık (dericilik) atölyesi kurmuştur.

Kurduğu teşkilata “Ahilik” adını veren Ahi Evran; Anadolu insanına kendine güvenmeyi, san'at sahibi olabilmeyi ve hiç kimseye minnet etmeden yaşama yeteneği kazandırmayı öğretmiştir.

Ahi Evran Veli 1260'lı yıllarda, o dönemin alimler ve hocalar şehri olarak bilinen Kırşehir'e gelerek kente yerleşmiş ve burada alimler, devlet yöneticileri, kentin önemli şahsiyetleri ile dostluklar kurarak Ahilik Kurumu için her kesimden insanın desteğini almıştır. Girişimci ve teşkilatçı özellikleri sayesinde O, Anadolu'daki esnaf ve sanatkarların uzun yıllar birlik ve beraberlik içinde çalışmalara öncülük etmiştir.

Ahi teşkilatının kurucusu ve Ahilerin piri sayılan Ahi Evran Veli, XIII. yüzyılda işsiz olan gençleri, geçim sıkıntısı çeken aileleri sanata ve ticarete yönlendirerek onların meslek ve iş sahibi olmalarını sağlamıştır.

Ahi Evran, Anadolu'ya yönelik Moğol istilasında, Moğollara karşı savaşırken yaralanmış ve 1264 yılında 93 yaşında iken Kırşehir'de hayatını kaybetmiştir. Ancak, onun kurduğu ve tüm Anadolu'ya yaydığı Ahilik kültürü ve felsefesi, Türk halkın gönlünde bugün dahi özünde varlığını ve güvenini sürdürmektedir.

III- AHİLİK KÜLTÜRÜ VE FELSEFESİNİN TURİZM İŞLETMELERİNDE UYGULANABILİRLİĞİ KONUSUNDA BİR MODEL ÖNERİSİ

Ahilik kültürü ve felsefesi; dürüstlük, güvenilirlik, iş ahlakına ve mesliğin etik değerlerine saygı gösterme, hakka-hukuka riayet etme, şefkatli, cömert ve güler yüzlü olma gibi insanı değerleri temsil etmektedir. Bugün uygar dünya ülkeleri, ticari ve sosyal yaşamda bu değerleri oluşturmaya ve hakim kılmaya çalışmaktadır, ancak istenilen olumlu gelişmeler yeterince sağlanamamaktadır. İşte bu yönyle Ahilik kültürü ve felsefesi; asırlardır esnaf, tüccar, sanatkar ve çok çeşitli ticari işletmecilik yapan insanlara daima ilham kaynağı olmuştur.

Ulusal ve uluslararası alandaki ticari ilişkilerin özellikle son 30 yıldır görülen en yaygın ve gelişmiş olanı ise, bir hizmet sektörü olan “Turizm Ticareti”dir. Emek-yoğun bir sektör olan turizm olayında; dili, dini, ırkı, gelenek ve yaşam tarzları farklı ulusların insanlarıyla

karşılaştırılır. Bu bağlamda, turizm işletmeciliğinde personelin zenginefakire, sevimliye-sevimsize, uysala-sinirliye, hoşgörülüye-müşkülpesente aynı kalitede hizmet etmesi ve saygı göstermesi esastır.

Ancak, günümüzde Türkiye'de yer yabancı turist ya da turist grupları, turistik yörelerimizi ziyaretleri sırasında; Türklerin dürüstlük, iş ve ticari ahlak, hoşgörü, güler yüz ve geleneksel misafirperverlik anlayışı gibi tarihten gelen hasletlerine ters düşen davranışlarla karşılaşmaktadır. Türk turizmini kalitatif ve kantitatif bakımından olumsuz yönde etkileyen bu davranış ve olayları, turizm sektörünün değişik işletmelerinde yaşanmış örnek olaylarla analiz etmek, Ahiliğin toplum tarafından kabul gören temel ilkeleri ile bugünkü ticari anlayışı karşılaştırarak değerlendirmek yararlı görülmektedir.

1) Hanutculuk

Turist ya da turist grupları, turistik bölge ve yörelerimizi ziyaretleri sırasında; özellikle kuyumcu dükkanları, halı satış mağazaları, restoran işletmeleri, deri giyim eşyası ve çeşitli hatıra eşya satışı yapan mağazaların ve otobüs işletmelerinin yetkili satış elemanları tarafından eli-kolu çekilerek rahatsız edilmekte (hanutculuk yapılmakta) ve istem dışı mal ve hizmet alımına zorlanmaktadır.

Bu konunun en çarpıcı örneği, Marmaris'te yaşanmıştır. Cadde üzerinde bir halı mağazası vitrinini inceleyen bay ve bayan bir Alman aile, mağazanın yetkili satış elemanı tarafından içeri girmeleri konusunda ikna edilemeyeince, satış elemanı bir kurnazlık ve densizlik yaparak genç ve güzel bayanı kucaklayıp mağazaya taşımı ve yalnız kalan beyini, istemeyerek de olsa mağazaya girmek zorunda bırakması; hangi Türk geleneği, ticari ahlak kuralları ve meslek etiği ile bağıdaştırılabilir?

Oysa Ahilik geleneğinde, bir esnaf ya da tüccar müşterisine karşı dürüst, hoşgörülü ve güleryüzlü davranışır; ona bir mal sattığında, dükkanına gelen diğer bir müşteri mal satın almak istediginde, “*ben sıftah yaptım*”, aynı fiyatta ve kalitede o mal komşumda da var, “*o hiç sıftah yapmadı*” oradan alabilirsiniz diyerek tavsiyede bulunurdu.

2) Mesleki Formasyon ve Etik Değerler

Ülkemizde turizm hizmeti arzeden seyahat acenteleri, tur operatörleri, konaklama ve yiyecek-içecek işletmelerinde çalışan personelin yaklaşık %50'si mesleki eğitim ve formasyona sahip değildir. Turizmin ülkemizde zevkli bir iş alanı olarak görülmesi nedeniyle, Türkiye'de inşaat mühendisi, müteahhit veya tüccar otel işletmecisi, serbest meslek sahibi seyahat acentecisi, bir kasaba ahçısı yiyecek-içecek

işletmecisi olabilmekte, hiçbir eğitimi veya mesleki formasyonu olmayan, kente veya köyde yaşayan bayanlar otel işletmelerinin kat ve oda departmanlarında çalışabilmekte, meslek yasası olmadığı için hiçbir otorite buna engel olamamaktadır.

Halbuki Ahilik kültürü ve felsefesinin temelini mesleki eğitim ve meslek etiği oluştururdu. Örneğin bir birey, 1001 gün çıraklık, 3 yıl kalfalık eğitimi görür ve kendi yaptığı bir eseri kabul edilirse, merasimle peştamal kuşandıktan sonra meslek sahibi usta sayılırdı (Turan, 1996: s.37).

3) Haksız Rekabet

Özellikle kruvaziyer turizmine elverişli İstanbul, Antalya, Kuşadası, Marmaris, Bodrum ve Çeşme'ye deniz yoluyla gelen turistler; seyahat acenteleri ve rehberler tarafından, turlarla şehir dışındaki kuyumculara, halı satış mağazalarına ve hatıra eşyası satan büyük alışveriş merkezlerine götürülmekte, böylece yöre esnafı bu haksız rekabetten büyük zarar görmektedir.

Ticaretin etik kuralları ile bağdaşmayan bu konunun ilginç örneği, 2004 yılı yaz aylarında Bodrum'da görülmüştür. Bodrum'da seyahat acenteleri, Türkiye'ye turist gönderen büyük tur operatörleri ve rehberlerin Yunan adalarından gelen yabancı turistleri büyük ölçekli iş yapan kuyumculara, halıcırlara ve alışveriş merkezlerine götürmeleri sonucu, 900 işyeriyle 7 bine yakın çalışanı bulunan Bodrum esnafının yıllık parasal kaybının yaklaşık 70 trilyon TL. olduğu açıklanmıştır.

Ayrıca, “**hersey dahil**” (all inclusive) paket tatil organizasyonlarıyla ülkemize gelen, zincir otel veya tatil köylerinde konaklayan turistler; kenti tanımadan, kentin tarihi ve kültürel değerlerini görmeden, Türk insanının geleneklerini, misafirperverliğini öğrenmeden ve alışveriş yapmadan ayrılmaktadırlar. Böyle bir uygulama; hem yöre esnafının haksız rekabetten zarar görmesine sebep olmakta hem de ülkemizin turizm değerlerinin tanıtımı ve turizm amaçlı kullanımını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim, 2003 yılında Bodrum'a gelen 1 milyon 240 bin turistten sadece 100 bininin alışveriş için çarşı ve şehri gezmesi, 38 bin kişinin tarihi Bodrum kalesini ziyaret etmesi, bu konuya ilginç bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Ahi kültürü ve felsefesinde ise; haksız rekabet kesinlikle yasaklanmış olup, fiyat düşürerek veya kalitesiz malzeme kullanarak hak ettiğinden fazlasını kazanmak istismacı ve haksız ticaret sayılırdı.

Ahiliğin temel ilkelerine göre rekabet; “**diğer meslektaşlara zarar vererek değil, daha kaliteli mal ve hizmet üretmek**” şeklinde yapılabildir.

4) Ahi Evran Veli'nin, “**Alını, kalbini, kapını açık; elini, belini, dilini kapah tut**” şeklindeki anlamlı sözleri; turizm sektöründeki seyahat ve tur, konaklama, yiyecek-içecek (gastronomi) işletmeleri için bugün dahi geçerliliğini koruyan ve uygulanması gereken bir ilke ve ilham kaynağı olmuştur.

Gerçekten bir turizm işletmesinin, ödeme gücü olan; dili, dini,ırkı, gelenekleri ve yaşam tarzı farklı insanlara tatil ve dinlenme hizmeti sunması, onları kabul edip ağırlaması; işletmelerdeki hırsızlık olaylarına karşı “**elini**”, yer yabancısı turistlerle ilişkiye girilmemesi konusunda “**belini**”, misafirlerin tatil ve gezileri sırasında özel davranışları ve sözleri konusunda ikinci veya üçüncü şahıslara bilgi verilmemesi ile ilgili olarak “**dilini**” tutması, Ahi Evran Veli'nin yukarıda belirtilen veciz ve anlamlı sözleriyle tamamen örtüşmektedir.

IV.- SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ahilik kültürü ve felsefesi, toplumsal yaşamın ortak paydası olan “**insanı**” esas almıştır. İnsanlar arasındaki ticari ve toplumsal ilişkilerde; dürüstlük, güvenilirlik, iş ve meslek ahlakına saygı, hak ve hukuka riayet etme, saygılı, şefkatli, cömert ve güлeryüzlü olma ilkeleri esas alınmış ve bu insanı değerler toplum tarafından “**bir yaşam tarzı**” olarak kabul edilmiştir.

Bugün uygar dünya ülkelerinin, toplumlarında uygulamaya ve hakim kılmaya çalışıkları bu değerler, XIII. yüzyılda Anadolu Türkleri tarafından “**Ahilerin Vizyonu**” olarak uygulanmış ve böylece diğer ülkelere örnek olmuştur.

Türklere özgü bir kurum olan Anadolu Ahiliğini yaratan bu değerli insanlar, o dönemin yozlaşmış, parçalanmış, kimliğini kaybetmiş ve fakirleşmiş Anadolu Türk boylarını; birelilik, kardeşlik, dostluk, hoşgörü ve insan sevgisini esas alan bir anlayışla bir çatı altında birlikte yaşayabilmeyi, iş ve meslek sahibi olabilmeyi öğretmişlerdir.

Ahilik kültür ve felsefesinde, toplumun refahı ve sosyal sorumluluk önemli ve öncelikli bir ilke olarak kabul edilmiş ve bu bağlamda yeterli ve kaliteli mal ve hizmet üretimi teşvik edilmiştir. Ayrıca mal ve hizmet üretiminde kaliteyi artırmak, üretici ve sanatkarlar arasında iş ve meslek hayatında kariyer sahibi olmadada ve meslekte ehil kişi sayılmada önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Özellikle son 25 yıllık bir süreçte, Türkiye'de ekonomik alanda ve turizm sektöründe girişimcilik kültürünün gelişmesinde, Anadolu Ahilik geleneğinin büyük rolü olduğu söylenebilir. Orta Anadolu'nun ismi gibi kırac coğrafyasında yer alan Kırşehir'de varlık bulan Ahilik ve onun temel değerlerinden; girişimcilik, dayanışma, işbirlikçilik ve ekip çalışması anlayışının günümüzde özellikle Kayseri, Konya, Gaziantep, Denizli illerde varlığını sürdürmesi, bu konuya anlamlı bir örnek teşkil etmektedir.

Tüm bu değerler sonucunda, Ahilik kültürü ile turizm sektörünün temel ilke ve prensiplerinin "**insan odaklı**" olması ve insanın; ihtiyaçları, refahı ve mutluluğu gibi temel değerleri esas alması nedeniyle, bir Türk geleneği olan Ahilik vizyonundan çağımızın değişen ve gelişen turizm normları doğrultusunda yararlanmak, olumlu sonuçların alınması bakımından gerekli görülmektedir. Zira böyle bir uygulama; hem turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, ziyaretçilerin tatillerinden maksimum fayda sağlamaları, mesleki formasyona sahip personelin sektörde istihdam edilmesi ve haksız rekabetin önlenmesi gibi sosyal faydalari açısından, hem de birçok ülke kültürüne örnek olmuş bir Türk geleneğinden yararlanma ve onu gelecek nesillere tanıtılabilme yönünden gerçekçi bir uygulama olacaktır.

KAYNAKÇA

1. EKİNCİ, Yusuf; Ahilik, Ankara, 2001.
2. ERKEN, Veysi; Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik, Ankara, 2002.
3. GÜRDAL, Mehmet; Türkiye Turizm Coğrafyası, "Ahilik Geleneği ve Kültürü", Muğla Üniversitesi Matbaası, Muğla, 2001.
4. İKİZ, Lütfi; Kültür San'at ve Medeniyetimizde Ahilik, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.
5. TURAN, Kemal; Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi, İstanbul, 1996.

AHİLİK SİSTEMİNDE SANAT

ve

TİCARET AHLAKINA KISA BİR BAKIŞ

Abdurrahman GÜZEL*

Türk ticaret ve sanat hayatının ve onun doğurduğu esnaf teşkilatının çok eski bir tarihi vardır.

Demir ve tunç devrinden kalma Türklere ait sanat eserlerinden günümüze kadar gelenler, pek çok insanı hayrete düşürmektedirler.

Bu eserler bize göstermektedir ki Türkler çok eski devrilerde maden işlemekte ve dokumacılıkta ileri gitmişler, sanat ve ticaret hayatında büyük gelişme kaydetmişlerdir.

M.Ö. 3. asırın ortalarında *Hun devleti* 500 bin süvari askerine sahip bulunuyordu. Bu muazzam ordunun giyim-kuşamı, bindiği atlar, kullandığı silahlar elbette büyük bir sanayii gerektiriyordu. Bu orduların demir, bakır, nikel, altın, gümüş bütün techizatı ve tezeyinatını Türk sanatkarları imal ediyordu. *Kurganlardan* çıkan ve insanı hayran bırakın bu sanat eserlerinin mutlaka bir imalatçılarının, çıraklılarının ve ustalarının bulunduğu, bunların da belirli iş kollarında, belirli bir sistem içinde teşkilatlarındalarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Türkler, İslâm medeniyet dairesine girerken bu yeni dinle birlikte aynı zamanda o dinin pek çok kurumuna da talip oldular. *Edebiyat, tasavvuf, cami* bunlardan birkaçıdır.

Konumuzu ilgilendiren ve etkileri günümüze kadar devam eden bir diğer kurum da *Fütüvvet Teşkilatı* oldu.

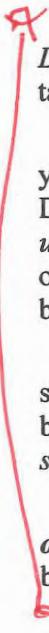
Türkler bu İslâmî kurumlara talip olurlarken onları olduğu gibi değil, kendi kültürel değerlerini ve renklerini vererek aldılar.

Arab'ın aruz vezni, Türkler arasında Türk duyuş ve inancının ifadesi olarak kendini buldu; Arab ve Acem'in dört köşe, basık cami tipi

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Böl., ANKARA

Türklerde kubbesiyle, taş ve çini işlemesiyle uhrevî bir mahiyet kazanarak ‘Tek Tanrı inancı’nı simgeledi. *Nefis mücadelesiyle* yola çıkan *tasavvuf*, Türklerde iç ve dış mücadeleyi birleştirip bir yandan mükemmel bir insan tipini oluştururken, diğer yandan bu insan tipine *gaza ruhu* verip *Anadolu’yu ebedî Türk yurdu* hâline getirecek olan **Abdalân-ı Rum** (Anadolu Abdalları) birlikleri hâlini aldı.

Bugün Ahilik Sistemi adını verdigimiz Fütüvvet Teşkilatını da Araplardan alırlarken *Türk sanatçılarının, alplerin, aksakalların* oluşturduğu bir ‘*Türk birligi*’ hâline getirdiler. Bu bakımından Arap Fütüvvet Teşkilatı ile Türklerde oluşan Ahilik Sistemini gerek misyonları ve gerekse yapılanmaları bakımından aynı kaynaktan beslenen, fakat birbirinden farklı gelişme gösteren iki farklı kurum olarak görmekteyiz. Konumuz ve zamanımız itibariyle bu farklar üzerinde durmayacağız.

 Ahilik Sistemine tarihî süreç itibariyle baktığımızda *Selçuklular Devri, Osmanlı Devri ve Cumhuriyet Devri* olmak üzere üç ana çizgi takip ettiğini görmekteyiz¹.

Bu üç çizgi kendi içinde farklı bir mahiyette bir gelişme ve yapılanrna göstermiştir. Ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse Selçuklu Döneminde toplumun tamamını ihata edecek biçimde: *Devlet ricali, ulema, mutasavvif, toprak sahipleri, çiftçiler, tüccarlar, sanatkârlar* olmak üzere 7 sosyal grup arasında teşkilatlanmış ve bunlar da merkezî bir sisteme bağlanmıştır².

Osmanlı devrinde bilhassa Fatih Sultan Mehmet’ten sonra sistemin parçası olan 6 sosyal grup merkezileşmenin gereği olarak türlü biçimlerde devlet otoritesine tabi kılınmış, 7. sosyal grup olan *esnaf* ve *sanatkâr* da *Lonca Sistemine* bağlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise Ahilik Sisteminin merkezini oluşturan esnaf ve sanatkâr odalar, kooperatifler ve dernekler bünyesinde varlıklarını sürdürmişlerdir.

 Bu yapısal değişimin beraberinde moral değerlerde de kaçınılmaz bir değişim süreci yaşanmıştır. Bu sebeple Ahilik Sistemine bir bütün olarak bakarken her dönemde farklı bir zihniyetle karşılaşabileceğि gerçeğini daima göz önünde bulundurmak gereklidir.

¹ Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998, s. 10-40

² Ali Torun, a.g.e., s. 98,99.

Bu itibarla Ahilik sisteminde sanat ve ticaret hayatına göz atarken belirli bir dönemi değil, her devri kapsayacak biçimde genel bir bakış uygun bulduk.

Sanat ve ticaret her üç dönemde de *Ahilik Sisteminin* özünü oluşturmuştur. Son dönemleri hariç bütün mutasavvıfların, hattâ devlet ricalinin de birer meslek sahibi olmalarına bakacak olursak sanat ve ticaretin sistem içinde ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. *Şeyh Edebali*'nin, kızına talip olan *Osman Gazi*'den meslek öğrenmesini istemesi, onun da *kösele yapmayı öğrenmesi*, bu çerçevede değerlendirilecek örnek bir olaydır.

Sanat ve ticaret hayatının her dönemde temel ilkesi halka, dolayısıyla Hakk'a hizmet, halkın, dolayısıyla Hakk'ın rızasını kazanma, bunun bir sonucu olarak hilesiz iş, sağlam mal, belli oranda kâr, ölçüülü kazanç ve kimseyin gözünün yaşına bakmayan adaletli bir kontrol sistemi olmuştur.

Hizmet ve Rıza noktasında *Radavi Fütüvvetnâmesinde* kayıtlı olan ve ilginç bulduğumuz bir olayı nakletmek isteriz:

Yûnus b. Ubeyd adında bir tacir dikilmiş kaftan satardı. Kaftanlar iki cins kumaştan olup bir cinsi 200 akçe, diğer cinsi 100 akçe idi.

Bir işi sebebiyle bir gün dükkânına yeğenini bıraktı. Bu esnada dükkâna yabandan bir müşteri geldi. Çocuk 200 akçelik kaftanı 400 akçeye sattı. Müşteri pazardan çıkıp giderken *Yûnus b. Ubeyd*'le碰了。Yûnus, kaftanını tanıdı, müşteriyeye kaça aldığı sordu. Müşteri 400 akçe cevabını verince,

“Seni aldatmışlar, bunun değeri 200 akçedir.” dedi. Müşteri durumdan memnun olduğunu hattâ kaftanın kendi bölgesinde 500 akçe değerinde olduğunu belirtince Yûnus,

“Din dünyadan yeğdir.” diyerek kaftanı geri alıp müşteriyle birlikte dükkanına döndü. Yeğenine öfkeyle

“Sen Tanrı'dan korkmayıp, utanmayıp 200 akçelik nesneyi 400 akçeye niçin verdin?” dedi. Yeğen,

“Kendinin rızasıyla verdim.” diye kendini savunacak oldu. Bunun üzerine Yûnus,

“Tutalım ki kendinin rızası oldu, senin insafın hani? Eğer kendin alacak olsan bu miktarla alır mıydın?” dedi. Yeğen almazdım deyince Yûnus

*“Kendi nefsine reva görmediğini başkasına niçin reva görürsün?”*³ deyip müşterinin 200 akçesini iade eder.³

İlginc ve uç noktada bir örnek olan bu olayla alış-verişte Hakk'ın ve müşterinin rızasının ön plâna çıktığını görmekteyiz. Hiç şüphesiz bu hususî bir ahlâktır. Bu ahlâkin temelinde de İslâm'ın fiyat politikasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. İslâm fiyat politikasının temelinde alış-verişlerin karşılıklı *rızaya* dayanması⁴ ve fiyatın *adil* olması⁵ gibi ilkeler bulunmaktadır.

Esnaflara yönelik olarak kaleme alınan bu tür hikâyelerin meslek toplantılarında okunduğunu ve tartışıldığını göz önüne alacak olursak, en azından bu hareket tarzının meslek mensuplarına empoze edildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sistem içinde oluşturulan bu *otokontrol*'un dışında başka bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç kalır mı veya bunun üstünde bir başka güç olur mu?

Ahilik Sistemi bir yandan fertte bu şuuru oluşturmaya çalışırken diğer yandan da kontrolü elden bırakmamış, girişte de ifade ettiğimiz gibi kimsenin gözünün başına bakmayan bir *adalet mekanizması* kurmuştur.

Tarihî vesikalardan öğrendiğimiz kadariyla bu cezalar yalnızca maddî boyutta olmayıp kişinin şeref ve haysiyetini hedef alacak ve caydıracak niteliktedi.

Bahse konu cezalardan birkaçını sıralarsak sanırım bu konuda bir kanaat oluşabilir:

İstanbul'da bir esnafın kılıç kabzasını abanoz ağacına benzeterek boyadığı, böylece abanozdan yapılmış gibi gösterdiği için mesleken çıkarılıp yolsuz ilân edildiği;

Sattığı süte su katan sütçünün kuyuya sarkıtıldığı;

Bozuk kantar kullanan bir oduncunun altmış okkalık kantarının omzuna vurularak çarşı pazar dolaştırıldığı;

³ Ali Torun, a.g.e., s.490'dan naklen Radavi Fütüvvethnamesi, Bursa Müzesi Ktp, E54/85, v. 19a-b

⁴ Kur'an, Nisa Suresi, Ayet: 29.

⁵ Kur'an, Şuara suresi, Ayet: 183.

Ekşimiş pekmez satan pekmezcinin başına pekmez küpünün geçirildiği tarihî vesikalarla sabittir.⁶

Bu tür cezalara çarptırılan kişi *yolsuz* ilan edilir. *Yolsuz* olan kişi, sanatı için gerekli olan ham maddeyi piyasadan alamaz, kimse ona mal satmaz, imal ettiği mamülü (mesela kunduracı) piyasaya süremez. Kahvelerde kabul edilmez, toplantı yerlerine giremez⁷ kısacası herkes onunla irtibatını keser, kişi bir nevi *sosyal tecrite tabi* tutulur, yani '*pabucu dam'a atılır.*'

Böylece bu tür yola tevessül edecek olanlar da caydırılırdı. Bu sistemin oluşturduğu manzara, *Kanuni Sultan Süleyman* zamanında elçilik yapan ve koyu bir Hristiyan olan *Busbeq (Busbek)*'in kaleminde;

*"Toplumun en ücra köşeleri ile en işlek merkezi arasında fiyat farkının çok az olduğu, kár haddinin adeta bir monopol gibi sabit rakamlara yaklaşığı, maddelerin esas safliğinin asla bozulmadığı, söylenen evsafa muhakkak uyduğu, her malın satılırken kusurlarının söylendiği, komşusu sıfah etmemişken ikinci kere mal satmanın doğru olmadığını müşteriye anlatan insanların yaşadığı, hile ve hırsızlığın hemen hemen duyulmadığı, duyulduğunda bir daha yapılmasına imkan bırakılmadığı"*⁸ Altın Devir olarak ifadesini bulur.

Ahilik Sistemine üretim-tüketim ilişkisi açısından baktığımızda ise, esnafın hem üretici, hem de pazarlayıcı durumunda olduğunu görürüz. Buna göre esnaf, hem malı üretiyor, hem de çoğu zaman bu ürettiği malı kendi iş yerinde pazarlıyor. Böylece üretim safhasında üretici-tüketiciler arasında doğrudan temas sağlanarak birinci derecede bir kontrol mekanizması oluşuyordu.

Sanatın *şerâit-i sitte* denilen altı şartı bulunmaktadır: *Farz, sünnet, vacip, bid'at-i hasene, bid'at-i seyyie, bid'at-i tenzihe*⁹.

Burada sayılan şartlardan dördüncüsü olan *bid'at-i hasene*, üretilen malların kar marjını belirleyen bir ilkedir. Buna göre bu sanatı işleyen peygamberler, yaptıkları işe karşılık bir kár almazlardı. Üretilen mala kár oranı eklemek peygamberlerden sonra ortaya çıkmış, bu sebeple meslek

⁶ Mehmet Önder, "Tarihimizde Ahilik Gelenekleri ve Esnaf Loncaları" Karınca,, Yıl:53, S. 605, Mayıs 1987, s. 27,28.

⁷ Hüsrev Karacabey, *Orta Anadolu'da Ahiler Devri ve Ahlaklı*, Şükrü Matbaası, 1965, s.10.

⁸ Ömer Abuoğlu, Ankara Ticaret Odası Dergisi(12), 12.1972, s.39,40.

⁹ Hace Can Fütüvvet-nâmesi, Türk Dil Kurumu Ktp. Nu: A/332/ s. 48,49; 95,96; Şeyh Musa Fütüvvet-nâmesi,Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa Bl. Nu:613/18, v. 8a.

erbabınca bu tutum *bid'at-i hasene* olarak adlandırılmıştır. Hoş görülen ve üretilen bu malın maliyetine kâr ekleyip fiyat belirleme meslek erbabına sınırsız bir hareket alanı sağlamamıştır. Buna da *dest-i müzd* yani *el emeği* oranında bir ölçü getirmiştir. Buna göre üreticinin kâr marji *el emeği* ile sınırlanmış, fazlası haram olarak nitelenmiştir. Bu anlayış üretimde fahiş fiyat uygulamasına da engel olmuştur.

Ayrıca araya pazarlamacı girmediginden malın üzerine bir de pazarlama payı eklenmiyordu.

Her esnafın bağlı olduğu *bırılık*, mensupları arasında serbest rekabeti kesinlikle yasaklamıştır. Bu yasak iktisadî kaynakların daha düzenli ve ekonomik bir anlayışla kullanılmasına imkan vermiştir.

Bir malın gereğinden fazla üretilmesiyle doğacak zararlı kalite oyunları, tüketicinin zarara sokulması ve en önemli kaynak israfı önlenmiştir.

Üretimde kullanılan hammadde meslek birliğince temin edilip ihtiyaca göre dağıtıldığından *karaborsa ve fahiş fiyat artışlarının* önüne geçilmiştir¹⁰

Ahilik Sisteminde yönetim o meslein en ileri gelenlerinden olduğu için her malın nasıl, ne şekilde, ne kadar üretileceği, üreticilerin sayıları gibi bilgiler birinci elden bilinmekteydi. Piyasanın ihtiyacı olan hammadde de bu meslek birliğinin kontrolünde olduğundan bozuk, hileli mal imali, spekulatif kazanç gibi gayr-ı meşru yollar caydırıcı ceza sistemiyle de desteklenerek denetim altına alınmıştır. Böylece üretilen her malda bir standart oluşturulmuş, *meslek birligi* bir nevi günümüzdeki *Türk Standartlar Enstitüsü*'nın rolünü üstlenmiştir.

Ahilik Sistemi, yapılanması itibariyle sendikal sisteme de benzemektedir. Bütün tüccar, esnaf, sanatkar, işçiler ayrı ayrı meslek gruplarında teşekkilatlandırılmış, her meslek kolu en üst noktada tekrar birleştirilmiş ve birbirleriyle ilişkileri bir disiplin altına alınmış, gruplar arasındaki sorunlar başka mercilere ihtiyaç duymadan kendi hiyerarşisi içinde ve en kısa zamanda çözüme kavuşturulmuşlardır. Bu yapılanma sayesinde iş güvencesi, üretim düzeni sağlanarak ekonomik hayat en iyi şekilde denetlenmiştir¹¹. Bugün ekonomik sistemin içinde yer alan girift

¹⁰ Celal Er, "Loncalar, Odalar, Esnaf Kooperatifleri ve Altın Bilezik" *Karinca*, Yıl:52, S.592, Nisan 1986, s.22.

¹¹ Celal Er, a.g.m. s.22.

ilişkileri düzenleyen pek çok kurumun rolünü, hem de devlete hiçbir maliyeti olmadan *Ahilik Sistemi* tek başına üstlenmiştir.

Bunun yanında birtakım sosyal görevleri de bulunmaktaydı. Ahiler, *kardeşlik akideleri gereği, adalet ve güvene dayalı olarak kazançlarının bir kısmını Ahi Baba'ya teslim ederler*. Ahi Baba'da toplanan para, zor durumda olan diğer ahilere aktarılır, semtte yardıma muhtaç insanların ihtiyaçları giderilir, yeni dükkan açanlara meslek malzemesi ve hammadde temin edilir, evlenemeyen gençler evlendirilir, sebil vb. hayır kurumları yapılındır.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse Ahilik Sistemi, çok eski zamanlara giden bir tarihe sahip olup Türklerin İslâmiyeti benimsemesinden sonra yeni bir kimlikle Anadolu'da oluşan bir kurumdur. Bu kurum pek çok sosyal görevinin yanı sıra *ticaret ve sanat hayatını* da düzenlemiştir.

Bütün faaliyetlerinde hizmet ve rıza ölçüsünü esas almıştır.

Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında ekonomik hayatın tek düzenleyicisi olmuştur. Her malın üretiminden tüketimine kadar ki faaliyetinde bir denge kurmuştur. *Bu yönüyle Ahilik üretimde standartizasyon, fiyat ve kalite kontrolü, satışta birlik ve eşitlik gibi özelliklerini üzerinde toplayarak iktisadi hayatı yön vermiştir.* Bu durumda Kapitalist ekonomideki *Fiyat Sistemi*, Adam Schimith'in *Görünmez Eli* ve Liberalizm'in *Tabii Nizam*'ının yerini Türk toplumunda *Ahilik Sistemi* almıştır.

Bu sistemin oluşturduğu zihniyetin büyük ölçüde değiştigini ve yalnızca esnaf tabelalarında kaldığını da belirtelim.

“*Müşteri daima haklı*” ifadesinin yanı başında,

“*Veresiye veremem,
Ardın sira gelemem
Gelsem de bulamam
Bulsam da alamam*”;

“*Veresiye isteme benden
Ölene kadar dost kalalım senlen*”

ifadelerini yan yana görmek mümkündür.

Osmanlı Toplum Yapısının Temel Dinamikleri: MEVLEVİLIK, BEKTAŞİLİK ve AHİLİK

Osman HORATA*

Bildirimizde, Mevlevilik, Bektaşılık ve Ahilik hakkında ana çizgileriyle bilgi verilerek, onları Osmanlı toplum yapısının temel dinamikleri hâline getiren faktörler analiz edilmeye çalışılacaktır.

Tarihçiler, küçük bir uç beyliğinin son derece olumsuz şartlarda, yüz elli yıl gibi kısacık bir sürede büyük bir imparatorluk hâline gelmesini Orta Çağ'ın en önemli meselelerinden biri olarak kabul ederler. Şüphesiz bu, bazlarının ileri sürdüğü gibi bir avuç gazinin kahramanlığıyla açıklanabilecek bir olay değildir. Tarihçiler, bu yükselişin temel dinamiklerinin anlaşılabilmesi için 13. asırın siyasi esas olarak da sosyal yapısının iyi analiz edilmesi gerektiğini söyleler (Köprülü 1981: 68; Karpat 2001:127). Çünkü bu asır, Osmanlı'ya yön veren dinamiklerin temellerinin atıldığı, imparatorluğa doğru giden bir tarihin geçiş ve *oluşum* devridir. Mevlevilik, Bektaşılık ve Ahilik de, Osmanlı toplum hayatına yön veren temel dinamikler olarak bu çerçevede üzerinde önemle durulması gereken olgulardır. İmparatorluğun küllerinden modern bir cumhuriyet ortaya çıkarılan irade ele alınırken de, toplumsal dinamikler üzerinde önemle durulması gereklidir. Cumhuriyetin banisi Mustafa Kemal Atatürk de, "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür." diyerek, sosyal boyutun önemini vurgulamıştır. Dünya tarihinin eşsiz sayfalarından birini oluşturan bu oluşumların, sadece bir faktöre bağlanamayacak kadar çok boyutlu olduğunu herhâlde belirtmemeye gerek yoktur.

Mevlevilik ve Bektaşılığın temelleri 13. asırda atılmakla birlikte, kurumlaşmaları yani bir tarikat hâline gelmeleri kuruluş döneminden sonraki asırlarda gerçekleşmiştir. Osmanlılar içinde, 15. asırın başlarına

* Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., ANKARA. horata@hacettepe.edu.tr

kadar Yesevî dervişleri, Rum abdalları ve ahîler dışında, Selçuklular devrinde varlığı bilinen tarikatlara rastlanmamaktadır.

Mevlevîlik

Mevlevîlik, Mevlâna'nın ölümünden sonra oğlu *Sultan Veled* tarafından tarikat hâline getirilmiş ve ilk Mevlevihane ise, Ulu Arif Çelebi'nin gayretleriyle *II. Murad* döneminde (1421-1451) açılmıştır. Devlete karşı herhangi bir dinî ve sosyal hareketin içinde yer almayan ve merkezî yönetimin de desteğini arkasına alan Mevlevîlik, 16. asırdan itibaren büyük bir güç hâline gelmiş; Osmanlıların genişlediği her yere ulaşarak Belgrad'dan Tebriz'e, Mekke'den Kahire'ye kadar imparatorluk coğrafyasını kucaklamıştır. Mevlevîlik, sadece mistik bir kuruluş olarak kalmamış, Osmanlı'nın büyük şair, müsikişinas, hattat, nakkaş vs. gibi sanatkârlarını yetiştiren, seçkin ve zarif insanların barındığı yüksek düzeyde birer ilim, kültür ve sanat merkezleri hâline gelmiştir (Gölpınarlı 1983; Ocak 1996:137-147; Göyünç 1991:351-358). Mevlâna'nın, en olgun döneminde devrin kültür ve edebiyat dili olan Farsçayla kaleme aldığı *Mesnevî*'si, dilimize defalarca tercüme ve şerh edilmiştir. Şöhreti sınırların da ötesine taşan bu eser, İngilizce, Almanca, Rusça, Lehçe, Fransızca, Arapça, Urduca ve Flemenkçe gibi birçok dile de çevrilmiştir. Edebiyatımızda *Mesnevî* kadar ilgi gören eser yok denecek kadar azdır. Mevlâna'nın şairliği, bu tarikattaki *Mesnevî* okuma ve okutma gelenegi, Mevlevîhaneleri klâsik edebiyati besleyen en önemli kaynaklardan biri hâline getirmiştir. Mevlevîlik, % 68 gibi büyük bir oranla divan şairlerinin en çok rağbet ettikleri tarikatların ilk sırasında yer almaktadır (İsen 1989 : 23-27). Diğer tarikatların oranının % 10'ların altında kalması, Mevlevîliğin klâsik edebiyattaki ayrıcalıklı konumunu açıkça göstermektedir (bk. Horata 1999:43-56). Mevlevîlik, edebiyatın yanında müsikî ve semaya verilen önem sebebiyle Klâsik Türk müsikisini besleyen kaynakların başında gelmektedir. Aralarında İtrî, Dede Efendi gibi büyük şahsiyetlerin bulunduğu birçok müsikişinas Mevlevîhanelerde yetişmiştir.

Mevlevîlik, 1925'te çıkan tekke ve zaviyelerle ilgili kanunla kapatılmakla birlikte, Anadolu'dan Avrupa ve Amerika'ya kadar hâla canlı bir şekilde yaşatılmakta, Mevlâna'nın evrensel mesajları insanları aydınlatmaya devam etmektedir. Bugün Amerika'da en çok satan kitaplar arasında Mevlâna ile ilgili kitapların gelmesi, bunun açık bir kanıtıdır.

Bektaşılık

Osmanlılar, aynı önemi Bektaşılığe de vermiş ve bu iki sufî gücün dengede tutmaya çalışmış; zaman zaman da Şîî –batının hareketlere karşı

Mevlevîlere itibar etmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli (ö.1270)'nin ölümünden sonra, onun etrafında oluşan kültür ve inanç sistemi üzerinde kurulan Bektaşılık; kaynağını Horasan Melâmetiyyesinden alan, Şamanilik, Hurufilik, Batmîlik ve Şîilik etkilerini tasavvuf potası içinde eriten bir tarikattır (Fıglalı 1990: 215). Yesevîlik, 13. yüzyılın başlarında Hacı Bektaş-ı Veli'in bulunduğu Hayderîlik tarafından eritilmiş, Hayderîliğin Hacı Bektaş kültü etrafında gelişen bir kolu da 16. yüzyıl başlarında bağımsız hâle gelerek Bektaşılığı oluşturmuştur (Ocak 2002: 43).

Hacı Bektaş kültürün oluşumu ve yayılmasında, 14. yüzyılda yetişen, anlattığı menkıbelerle Hacı Bektaş'ı bütün Osmanlı topraklarında tanıtan Abdal Musa'nın büyük bir rolü olmuştur. Abdal Musa, dervişleriyle birlikte Osmanlı Beyliğine giderek, Orhan Gazi'nin hizmetinde fetihlere katılmış ve fetihlerde de daha çok Hacı Bektaş'ın menkıbelerini anlatmıştır. Bektaşılığın bir tarikat hâlini alması, gerçek kimliğini bulması 16. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Bu asırda Hayderîlikten ayrılan Bâlîm Sultan, Bektaşılığı tarikat hâline getirerek, ona asıl rolünü kazandırmıştır. Bektaşılık, 16. yüzyılın sonlarına doğru yoğun Safevî propagandasıyla bugünkü şeklini almıştır (Ocak 1992:373-379).

Osmanlı gazileri aracılığıyla Hacı Bektaş-ı Veli'yi tanıyan Osmanlı sultanları da, gaziler arasında yaygın olan Hacı Bektaş kültü sebebiyle, yeniçeri ocağını ona bağlamışlardır. Bektaşılık, gerek bu rolü gerekse etrafında oluşan popüler edebiyat ve müsiki geleneğiyle, Osmanlı imparatorluğu tarihi boyunca nüfuzunu korumuş ve vakıf gelirleri bakımından Mevlvililikten sonra gelen en güçlü tarikat olmuştur. Bektaşılık, diğerlerinden farklı olarak orijini Babaî isyanından almış olması veya yeniçerilerle olan bağları sebebiyle siyasetle daha çok içe olmuştur. Devlet de, vakıf gelirleri ve vakıflarını tamir ettirme gibi yollarla onları daima yanında tutmaya çalışmıştır. Safevîlerle mücadelede Osmanlılardan yana taraf olan Bektaşilerle, siyasi otorite arasında zaman zaman soğuk rüzgârlar esmiştir. Kanuni devrinde, 1526-27'de çıkan Hacı Bektaş zayıviyesi şeyhi Şâh Kalender'in isyanı, ordunun savaşta olması sebebiyle Osmanlılarla güçlü bastırılmıştır. Yavuz döneminde de devlet ile Bektaşiler arasında problemler yaşanmıştır. Bektaşılık, 1826'da, Yençeri Ocağıyla birlikte ilga edilinceye kadar varlığını sürdürmüştür. Abdülaziz zamanında tekrar canlandırılmaya çalışıldıysa da, yeniçeri ocağının güçlü desteğinden mahrum olması sebebiyle bunu gerçekleştirememiştir ve 1925'ten sonra bütün tarikatlarla birlikte kapatılmıştır (Ocak 1992:373-379).

Ahilik

Sosyal ve siyasi karışıklıkların had safhaya çıktıgı bir ortam, insanları Mevlâna ve Hacı Bektaş-ı Velî gibi evliya kültü merkezli toplanmalara yöneltirken; farklı meslek grupları da yine tasavvufî bir kişiliğe sahip olan Ahî Evran etrafında Ahilik kurumunu oluştururlar. Bu kurum, istikrarsızlığın had safhaya çıktıgı bir ortamda güçlü teşkilat yapısıyla siyasi otorite boşluğunun doldurulmasında da önemli bir rol oynar.

Ahilik, temeli cömertliğe, mertliğe ve birbirlerini kardeş görmeye dayanan, tarıma dayalı bir iktisadî ortamda üretim ve pazarlama süreçlerini, çalışma koşullarını düzenleyen mistik boyutlu bir meslek kuruluşudur. Bazı araştırmacılar, ahiliği ticari bir örgütlenmeden ziyade bir tasavvuf mektebi olarak görmüşlerdir. Ahiliğin temeli, kökleri İslâmiyetin ilk yıllarına kadar giden fütûvvet teşkilatına dayanır. Ahî Evran (ö.1262 ?), IX. asırdan itibaren esnaf ve sanatkârlar arasında yaygınlaşmaya başlayan fütûvvet kurumunu, Türklerle özgü cömertlik, yiğitlik gibi vasıflarla süsleyerek, sistemli bir hâle getirmiş ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Onun, debbağlık (dericilik) meslegini icra etmesi, velilik sıfatının öne çıkışından sonra debbağ esnafının piri olarak yüceltilmesine sebep olmuş, daha sonra şöhreti bütün esnaf zümresinin piri olarak Osmanlı coğrafyasına yayılmıştır. Ahilik kurumu, ahî baba unvanını taşıyan ahî reislerince, Melevîlik ve Bektaşılık gibi Anadolu, Rumeli, Bosna ve Hatta Rumeli'ye kadar yayılmıştır. Kırşehir'deki türbesi de, zanaat erbabının manevi merkezi hâline gelmiştir. Ahîler, zaman zaman Sadreddin Köpek isyanında olduğu gibi devletle karşı karşıya kalmakla birlikte, devletin desteğini arkasına almışlardır. Merkezi idare, ahî şeyhleri için üstün esnafın pırları olduğunu gösteren beratlar vermişlerdir. Selçuklu sultani I.Alaaddin Keykubad'dan başlayarak, ilk Osmanlı padişahlarının çoğu ahîdir. Osmanlı'nın kuruluşunda oldukça faal bir rol oynayan Ahîler, Fatih döneminden sonra siyasi bir güç olmaktan çıkıp esnaf birlüklerinin idari işlerini düzenleyen bir birehî hâlini almıştır. XVIII. asırdan sonra gedik (lonca) adını alan ahilik, esnaf zümreleri üzerindeki etkisini XX.yüzyıl başlarına kadar devam ettirmiştir (Kazıcı 1988: 541; Şahin 1986: 159-174; Şahin 1988: 530; Bayram 1978: 658-668).

Temel Etmenler

Peki, Melevîlik, Bektaşılık ve Ahiliği diğer benzeri mistik akımlardan bu derece farklı kılan, onları Osmanlı toplum yapısının temel dinamikleri hâline getiren sebep veya sebepler nelerdir? Bu sorunun

doğru bir şekilde cevaplanması, öncelikle bu üç hareketin kurucuları Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahî Evran'ın Türk kültür tarihi içindeki konumunun iyi belirlenmesinden geçmektedir. Bu da onların, dönemin tarihî ve sosyal koşullar içinde değerlendirilmesini gerektirir.

Bilindiği gibi, 1071'de Anadolu kapılarının Türklerə açılmasından sonra, bir taraftan Orta Asya'dan gelen milyonlarca Türkü iskan etmekle uğraşan, bir taraftan da Haçlı ordularını püskürtmeye ve iç çatışmaları bastırmaya çalışan Selçuklu Türkleri; siyasi ve kültürel alanda önemli bir gelişme gösterirler. Fakat şezzadeler arasındaki mücadeleler ve bunu fırsat bilen bazı istismarcıların (Babaîler, Sadreddin Köpek gibi) isyanı, devletin zayıflamasına yol açar ve ardından Moğollar karşısında 1243 yılında alınan Kösedağ mağlubiyeti Selçukluların sonunu getirir. Sosyal ve siyasi huzur yeniden bozulur ve bir asır boyu devam edecek bir zulüm ve sefalet dönemi başlar. Moğolların valisi durumuna düşen Selçuklu sultanlarından ümidi kesen halk, evliya kültü merkezli toplanmalardan medet umarken; bir taraftan da baskının fazla hissedilmediği batı bölgelerinden başlayarak beylerin etrafında teşekkülatlanmaya ve bağımsızlıklarını ilan etmeye başlarlar. Böylelikle Selçukluların maddî ve manevi mirası üzerinde yükselecek imparatorluğa doğru giden bir süreç başlar (Köprülü 1981:70-121).

13.yüzyıl Anadolu'su, büyük boyutlara ulaşan bu siyasi ve sosyal huzursuzluklara karşılık kültür hareketleri bakımından son derece canlı bir dönem geçirir. Bunda Moğol baskısı sebebiyle Horasan, Harezm, Semerkant, Bakü, Belh, Bağdat gibi şehirlerden kaçan birçok bilgin ve mutasavvîf'in Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmasının önemli bir etkisi olmuştur. Moğol akımı, dolaylı olarak da olsa Anadolu'da yükselen yeni medeniyetin güçlü temeller üzerine yükselmesine belki de imparatorluğa doğru giden bir sürecin başlamasına sebep olmuştur. Sadece bilginler değil, birçok esnaf ve sanatkâr da Moğollardan kaçarak Anadolu'ya sığınmışlardır. Bunlar, aynı şekilde yerleşim merkezlerine sığınmak zorunda kalan göçebe Türkmen topluluklarıyla birlikte; şehirlerde iş ve ticaret hayatını ellerinde tutan gayri Müslümanlarle bir rekabete girmiştirlerdir.

Afganistan'ın kuzeyindeki Belh şehrinde doğan *Mevlâna* (ö. 1273), *Hacı Bektaş-ı Veli* (ö.1270), *Ahî Evran* da Anadolu topraklarına sığınan gönül erlerindendir. 12. asırdan itibaren olumaya başlayan Türk düşünce ve kültür hayatının ana kaynağı Orta Asya ve Orta Doğu kaynaklarıdır ve geniş çapta sufiliğin etkisini taşır (Ocak 2002:24). Türklerin tarih sahnesine çıkardığı diğer ilk önemli sufilerden *Yunus Emre* (ö.1320 ?) de bu asırda yetişmiştir. Ayrıca *İbni Arabî* (ö.1240), *Necmüddin Dâye*

(ö.1256), *Fahrüddin Irakî* (ö.1280), *Sadrüddin Konevî* (ö.1274) gibi tasavvuf tarihinin önemli isimleri de tasavvuf klâsikleri hâline gelmiş eserlerini bu topraklarda yazmışlardır. 13.asra kadarki dünüce hayatının birikimleri üzerinde kendilerine özgü bir senteze ulaşan bu sufiler sayesinde, tasavvuf, Anadolu'da çok hızlı bir şekilde yayılmış ve bu asır Türk sufiliğinin bir oluşum dönemi olmuştur (Kara 1985:278).

Türk tarihine, büyük değişim ve dönüşümlerin, büyük şiddet ve toplumsal bozulma dönemlerine rastladığını ileri süren toplumsal değişim teorisinin ışığında (Karpat 2001: 143) bakıldığından, bu hipotezin doğruluğunu gösteren birçok örnek bulmak mümkündür. Elbette bu değişimler, öncelikle bunları gerçekleştirebilecek dinamik bir toplumsal yapıya bağlıdır. Batıda Bizans, doğuda ise feudal Türk beylikleri arasında, dağlık bir bölgede sıkışık kalan Osmanlı Beyliği, Orta Asya'dan gelen kolonizatör Türk dervişleri, Moğol zulmünə baş kaldırın ahîler, göçebeler, alimler ve diğer beyliklerden kaçan müstaki insanların yeni fırsatlar ve yeni çıkış yolları aradıkları bir coğrafya olur. Farklı sosyo-kültürel unsurları birleştiren, geniş bir hoşgörüye dayanan, pragmatik bir bakış açısına sahip, dinamik sosyal yapı, yeniden doğuş ve yükseliş için uygun bir zemin olur (Karpat 2001: 127,128, 151).

Değişik coğrafyalardan kopup gelen farklı düşünce ve kültürler, taassuptan uzak geniş görüşlü düşüncelerin doğmasına zemin hazırlar. Anadolu'da kök salmaya çalışan tasavvuf düşüncesi, sarsılan sosyal ve siyasi ortamda ümitsizlik içindeki insanları hayatı bağlayan bir sığınak gibi olur. Herkesi "tanış olmaya", "işi kolay kilmaya" çağrıran, yetmiş iki millete bir gözle bakabilen bu sufiler; insanları dıştan içe döndürerek, içlerindeki yüce varlığı idrak ettirmeye çalışmışlar; kin ve öfkeyi değil sevgi ve sabrı, ihtişası değil kanaatkâr olmayı, cimrilik ve hasetliği değil yardımlaşmayı ve cömertliği, başkalarına karşı üstünlüğü değil eşitlik ve hoşgörüyü savunmuşlardır. Anadolu'da yükselen Türk kültür ve medeniyetinin temelleri onların savunduğu bu sevgi ve barış ahlâkı üzerinde yükselmiştir.

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Osmanlı'nın kuruluşunda önemli bir rol oynayan *Yeseviyye*, *Kübreviyye*, *Sühreverdiyye* gibi Horasan kaynaklı tarikatlar, sadece kolonizatör dervişleriyle hizmet vermiş ve kurumlaşamayarak zamanla yerlerini başka tarikatlara bırakmışlardır. Aynı şekilde, Osmanlı'nın kuruluş döneminde faal olan *Rifaiyye* ve *Halvetiyye* gibi Arap kaynaklı tarikatlar da fazla yaygınlık kazanamamıştır. *Mevlâna* ve *Hacı Bektaş* etrafında oluşan Türk orijinli tarikatlar ve Ahî Evran tarafından gerçek kimliğini bulan Ahîlik ise, yukarıda temas edildiği gibi teşkilatlanarak imparatorluğun her tarafını

sarmışlar, siyasî ve sosyal hayatı önemli bir rol oynamışlardır (Köprülü 1981: 144-171; Kara 1985: 180-181).

Bilindiği gibi Osmanlı toplumu, padişahın dini ve idari yetki tanındığı kimselerden oluşan *yönetenler* (askeri) ve muhtelif din ve soylara mensup, üretici olan, vergi veren *yönetilenler* (reaya) olmak üzere iki ana sınıfından oluşmaktadır. Yöneticiler le tüccar ve esnaftan oluşan kesim şehirlerde otururken, tarıma uğraşanlar köylerde oturmaktaydı. Nüfusun önemli bir kesimini de yerleşik hayatı geçmeyen göçebeler oluşturmaktaydı (Yediyıldız 1999: 442-480). Mevlevîlik, her kesimden taraftar bulmakla birlikte daha çok orta burjuva kesimine hitap eden ve sünni anlayışa sahip bir tarikat olurken; Bektaşilik yerleşik ve göçeve Türkmenlerden oluşan halk kesimi arasında yaygınlaşan ve bilhassa Rumeli'deki Hristiyan kesimin "*ihtidâ*"sında etkili olan heterodoks bir tarikat hâlini almıştır. Esnaf ve tüccar kesimi arasında yaygınlaşan Ahilik ise, şahirili ve köylü toplulukları birbirine bağlayan köprü görevini görmüştür. Toplumun bütün kesimlerini kuşatan Mevlevîlik, Bektaşilik ve Ahilik, bu özellikleriyle Osmanlı toplumunu ayakta tutan saç ayakları hâline gelmişlerdir.

Bu üç hareketin Osmanlı toplum hayatında etkin bir rol kazandıran, öncelikle bu kurumların temellerini atan mutasavvıflar ve onların düşünce sistemi olmalıdır. Peki, bunların düşünce sistemlerinin temel özelliği nedir? Bunun için onların kişiliğinin oluşumunda etkili olan faktörlere kısaca, bütüncül bir yaklaşımla göz atmak gerekecektir.

Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmîzî, Şam'da İbni Arabî ve Sadrüddin Konevî gibi büyük mutasavvıfların sohbetlerinde bulunan Mevlâna (ö.1273), Arap ve Fars edebiyatına vakif, dört medresede birden ders veren meşhur bir bilgindir. Babası ve Tirmizî'nin çabalarıyla olgunlaşan manevî yönü, Şems-i Tebrizî ile tamamlanmış ve bundan sonra o, dış dünyadan ilgisini keserek kendisi şiir yazmaya ve müritlerini eğitmeye adamıştır. Mevlâna'nın tasavvuf düşüncesi, Türkistan'ın büyük mutasavvıflarından Necmeddin Kübrâ (ö.1221)'dan gelen sünni anlayışa dayalı tasavvuf mektebi, İbni Arabî'nin metafizik ve mistik sistem hâlinde tasavvuf dünyasına sunduğu *vahdet-i vücud* mektebi, kaynağını Horasan Melâmetiyyesinden alan İlahî aşk ve cezbeye dayalı Kalenderî tasavvuf olmak üzere üç temel kaynaktan beslenmiştir (Ocak 1991: 142-143). O, bazı mutasavvıflar gibi aşk denizinde kaybolup gitmemiş, almış olduğu iyi eğitimi sayesinde bu farklı anlayışları yepyeni bir sistemde birleştirerek; farklı kültürler ve düşüncelerin çarşılığı 13. yüzyıl Anadolu'sunda herkesi kucaklayan bir senteze ulaşmıştır. Bu özellik, Mevlâna'yı diğer mutasavvıflardan ayıran en önemli husus olmuş ve

onun bu yorumu Osmanlı kültür hayatında büyük bir yankı bulmuş; Melevîliği de imparatorluğun temel dinamiklerden biri hâline getirmiştir.

Bazı kesimlerce çeşitli spekulatif ve ideolojik yaklaşılara konu olan Hacı Bektaş-ı Veli (ö.1270) ise, Anadolu'da heterodoks popüler Türk sufiliğinin en önemli temsilcisiidir. Menkabevi bilgiler bir kenara bırakılırsa, o da Moğol istilasının önünde Yesevî veya kuvvetli bir ihtimalle Hayderî dervîşi olarak Anadolu'ya gelen Kalenderiye akımına mensup bir sufidir. Hacı Bektaş, Yesevîlik ve Hayderiliğe çok benzeyen Baba İlyas-ı Horasanî tarafından temsil edilen Vefaîlik tarikatine intisap ederek halifelik makamına kadar yükselmıştır. 1239'da Babaîlik isyanının patlamasından sonra isyana katılmayarak izini kaybettiren Hacı Bektaş, bugünkü Hacı Bektaş dergahının bulunduğu Hacı Bektaş kasabasındaki Sulucakaraöyük adlı bir köyde mürşitlik görevini sürdürür, bir taraftan da halifelerini irşat amacıyla Anadolu'nun dört bir yanına gönderir. Ürgüp yöresindeki Hıristiyanların ve Şamanist Moğolların ihtiidası için faaliyetler gösteren Hacı Bektaş'ın, asıl tarihsel rolü de bu hayatının bu ikinci devresine aittir (Ocak 2002: 165,172).

Hacı Bektaş, Mevlâna ve Ahî Evran'dan farklı olarak, belki de ücra bir yerde hayatını sürdürmesi veya adının siyasi otoriteye karşı girişilen bir isyana karışması sebebiyle önemli kültür merkezlerinin dikkatini çekmemiştir. Kuru bir din anlayışıyla, mistik duyuş tarzını güçlü bir sentezde buluşturan Mevlâna'dan farklı olarak; Hacı Bektaş'ta Horasan Melametiyyesinden gelen cezbeye dayalı mistik bir anlayış öne çıkar. Onun inanç sistemi, İslâm sufiliğinin yapısından kaynaklanan geniş bir hoşgörüye dayanan, eski inançları da değerlendiren bağıdaştırmacı bir özelliğe sahiptir. Bu anlayış, şifahi bir din anlayışına sahip olan ve eski inançlarından kopmamış göçebe Türkmen toplulukları arasında geniş bir yankı bulur.

Evhadüddîn-i Kirmanî tarafından Anadolu'ya gönderilen ve asıl adı Şeyh Nasîrûddîn Mahmud Ahi Evran b. Abbas olan Ahî Evran (ö.1262 vea1300-1317 ?), Kayseri'de debbağlık yaparken, kökü İslâmîyetin ilk yıllarına kadar giden ahîlik kurumunu sistemleştirmiş ve il il dolaşarak yaygınlaşmasını sağlamıştır. Sadreddin Köpek isyanı sırasında Selçuklu sultanlarıyla arası açılan Ahî Evran; bir müddet Denizli, Konya ve Kayseri'de ikamet ettikten sonra, Kırşehir'e yerleşmiş ve ölümüne veya öldürülmesine kadar burada kalmıştır. Sufi kimliği ön plânda olan Ahi Evran, sadece mistik bir kişilik olarak kalmamış, velilik sıfatının öne çıkmasının da etkisiyle, önce debbağ esnafının sonra bütün esnaf

zümrəsinin piri olarak meşhur olmuştur (bk. Şahin 1988: 529-530; Bayram 1978: 658-668; Şahin 1986: 159-174).

Ahî Evran, Horasan'da, Fahreddin Razî'den şer'î eğitim, Ahmed Yesevî dervişlerinden de tasavvufî terbiye almıştır. Ayrıca felsefi konulardan iktisadi konulara kadar her konuda bilgisi olan, çok yönlü bir bilgin olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Ahî Evran, yetişme tarzları bakımından Mevlâna'ya yakın bir konumdadır. Tasavvufî yönü güçlü bir esnaf kuruluşu olan Ahilikte, Şii motifler önemli bir yer tutmakla birlikte, Anadolu'daki tatbikatında Sünnî-Hanefî yönü ağır basmıştır (Sofuoğlu ve İlhan 2001: 91).

Ahilik, adından da anlaşılaceği üzere kardeşlik ve yardımlaşmaya dayanan, insanların alın teriyle geçirmesini, mesleklerini doğruluk ve dürüstlük prensipleri içinde yapmalarını ve eğitim görmelerini, kendisiyle barışık huzurlu bir insan olarak yaşamalarını sağlamayı amaçlayan bir birliktir. Ahilikin teşekkültenme ve ticaret prensipleri, ahlakî esasları, *fütüvvetname* adı verilen eserlerde kayıtlıdır. İçki, zina, iftira, dedikodu, gurur, kibir, kin, kıskançlık, yalan, cimrilik yapmak, haksız kazanç elde etmek, emanete hiyanet etmek, ahilikten çıkarılmayı gerektiren hatalardır (Çağatay 1989; Torun 1988). Bunlar, dinin ve diğer mistik akımların da temelini teşkil eden ilkelerdir. Ahilik, temelini İslâmiyetten alan ahlakî prensipleri ve tasavvuftaki uhuvveti hatırlatması sebebiyle insanlar arasında kolayca yayılma fırsatı bulmuştur.

Batînî inançlarının daha çok etkisi altında kalan Bektaşılığın de, beseri ve ahlakî nitelikler bakımından Mevlevîlik ve Ahilikten farkı yoktur. Bektaşılıkta, bunlar “eline, diline, beline sahip olmak” şeklinde veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Ahilik gibi, Bektaşılıkta de müsahiplik adı verilen kardeşlik ve yardımlaşma oldukça önemlidir.

Ortak Yönler

Bu üç akım incelendiğinde, öncelikle onların merkezinde insanın yer aldığı görülmektedir. Bu toplumsal hayattan kopuk, mistik bir dünyaya hapsolan bir insan değil, bütünüyle hayatın içinde, ruhî gelişimini tamamlamış bir insandır. Tasavvufî akımların ortak özelliği olan bu husus ahilik için de geçerlidir. Ahilik de, müşteri memnuniyetini esas alan, insana hizmeti her şeyin üstünde tutan bir harekettir.

Sanayileşme süreciyle birlikte, her şeyin akıl ve bilimle sınırlanırılması, insanın bilgi ve teknolojiye esir olması hayatı tek düzeltmiş; buna tepki olarak günümüzde insanı hasletlere, sezgiye ve

duyguya önem veren, insanı yeniden hayatın merkezine alan düşünceler tekrar revaç bulmaya başlamıştır.

Bu inanç sistemlerinin hepsinde ortak olan “kâmil insan” kavramı, 1950’lerde modern psikoloji literatüründe, “bireyin kendini gerçekleştirmesi/ kendi gelişimine katkıda bulunması (self actualization)” şeklinde kendisini gösterir. Hümünasit psikolojinin öncüsü olarak kabul edilen Abraham Maslow'a göre, ruhsal rahatsızlık bu temel güdüyü tatmin edemeyenlerde görülmektedir. Bu güdüyü tatmin edenlerde ise, gerçekliği etkin algılama, kabullenme, hedefe yönelme, kıymet bilme, insanca arkadaşlık, kişiler arası derin ilişkiler, zirve (mistik/dünyevi) deneyim gibi davranışlar görülmektedir. Bunun son aşaması ise transa geçiş yani aşkin tecrübe yaşamaktır (Maslow 2001). Maslow, bunun nasıl gerçekleştirileceği sorusunun cevabını boşlukta bırakırken, Mevlana vb. düşünürler bu konuları asırlarca eserlerinde işlemiştir.

Bu akımların hepsi de evliya kültü merkezlidir. Yukarıda belirtildiği gibi, 12. yüzyılda oluşmaya başlayan Türk kültürü geniş çapta sufiliğin etkisi altındadır. Bu sufiler, zühdi bir anlayışı değil, İlahî aşka ve cezbeye dayalı, geniş bir hoşgörü ve insan sevgisini esas alan bir inanç sistemini savunmuşlardır. Ahmet Yesevi, Mevlâna, Hacı Bektaş gibi mutasavvıfların, temelini İslâmiyetin engin toleransından, bütün insanlığı kucaklayan sevgi anlayışı, Batı düşüncesinin yüzüyollar sonra bile ulaşamadığı bir yüceliği ifade etmektedir. İnsanlara ve olaylara fertten ferde değişen değil, her devirde geçerliliğini koruyan evrensel boyutlarıyla yaklaşan Mevlâna, ve Yunus Emre gibi mutasavvıflar, bu sebeple günümüz insanlığı için de çekim merkezi olmaya devam etmektedir. “Medeniyetler Savaşı”nın kuramcılardan Huntington, gelecekte küresel dünya barışı için batı kültürü merkezli bir kutuplaşmayı öngörürken, dil,din, ırk farkı gözetmeksizin bütün insanlığı kucaklamayı amaçlayan düşünce sistemlerinin farkı ortadadır.

Gördüğü gibi, bu üç hareket, sosyal huzurun sağlanması yanındada, zaman zaman Bektaşılık ve Ahilik örneğinde olduğu gibi merkezi idareyle ters düşmekle birlikte devlet otoritesinin güçlenmesinde, otorite boşluğunun doldurulmasında aktif rol oynamışlardır. Devlet de, vakıf gelirleri vb. yollarla bu kurumları destekleyerek kendi yanında tutmaya çalışmıştır.

Ahilik, 1960'lı yıllarda gündemimize girmeye başlayan Toplam Kalite Yönetimi'nin uygulanmasını, asırlar öncesinde kendi çapında gerçekleştiren bir kurumdur. Ahilik, iş mükemmeliyetine ve müşteri

memnuniyetine dayalı bir sistemdir. Toplam kalite yönetiminin temelini de iş ahlaklı oluşturmaktadır (Şimşek).

Birçok kurum gibi ahlilik de tarihsel süreç içinde önemli bir fonksiyon ifa etmiş; fakat değişen koşullara bağlı yenilenmeyi gerçekleştiremediği için yok olmuştur. Sanayileşme sürecine kadar, bütün ülkelerde tarıma dayalı, kendi içine kapalı bir ekonomik hayat hâkimdi. Kârdan ziyade insanların ihtiyacını karşılamaya, üretim ve istihdam dengelerini korumaya dönük, değişime kapalı, hazine gelirlerini en yüksek seviyesine çıkarmayı amaçlayan bir özellik taşıyan ve dönemin şartları içinde başarılı olan bu yapı, sanayileşmeyle birlikte yetersiz kaldı (Genç 2000) ve tıpkı değişen şartlar karşısında gerekli reformları yapamayan Osmanlı devleti ile birlikte tarih sahnesinden çekildi. Oldukça dinamik bir yapıya sahip, çağının çok ötesindeki kurumlar bile, iç dinamizmini koruyamayarak zaman içerisinde statikleşmekte ve tıpkı ahlilikte olduğu gibi statükoyu koruma başlıca amaç hâline gelmektedir. Bunu ise, işlev kaybı arkasından da yok oluş süreci takip etmektedir.

Günümüzün hayli çaprazık, çok boyutlu sosyo-ekonomik ilişkiler yumağı içinde, ahlilik, Mevlevîlik vb. kurumların, günümüzün bekłentilerine bir karşılık vermesi elbette beklenemez. Fakat bu, her devirde geçerliliğini koruyacak evrensel ilkeleri olan bu düşünce hareketlerinin, sadece bir folklorik öğe olarak görülmesi anlamına gelmemelidir. *Ahilik Araştırma Merkezi* gibi kurumların, Ahîlikle ilgili her türlü arşiv belgesini derleyip değerlendirirken, bir taraftan da geçmişin birikiminden geleceğe dönük perspektifleri de insanlığın hizmetine sunabilmelidir.

Kaynaklar

Bayram, Mikail (1978), "Ahî Evran Kimdir?", *Türk Kültürü*, XVI, 191:18-20.

Çağatay, Neşet (1974), *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik*, Ankara

Fıglalı, Ethem Ruhî (1990), *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, Ankara.

Genç, Mehmet (1986), "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", *Ahîlik ve Esnaf: Konferanslar ve Seminer, Metinler-Tartışmalar*, İstanbul: 113-124.

Genç, Mehmet (2000) *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1959), *Mevlâna Celâleddin Hayatı, Felsefesi, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1983), *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul.

Göyünç, Nejat (1991), "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", *Belleten* 213. 351-358.

Horata, Osman (1999), "Mevlana ve Divan Şairleri", *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı'nın 700. Kuruluş Yıldönümü özel sayısı: 43-56.

İsen, Mustafa (1989), "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar II: Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri", *Millî Eğitim*, 84: 23-27.

Kara, Mustafa (1980), *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul: Dergâh Yay.

Kara, Mustafa (1985), *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay.

Karpat, Kemal (2001), "Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Osmanlı ve Dünya*, İstanbul: Ufuk Kitapları, s.119-144.

Kazıcı, Ziya (1988), "Ahîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.1: 540-541.

Köprülü, Fuad (1981), *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul: Ötüken Yay.

Maslow, Abraham (2001), *İnsan Olmanın Psikolojisi*, İstanbul.

Mazıoğlu, Hasibe (1981), "Anadolu'da Türk Edebiyatı'nın Başlaması ve Gelişmesinde Mevlâna'nın Yeri ve Etkisi", *Mevlâna Sevgisi*, (Hazırlayan:F.Halıcı), Konya:30-39.

Ocak, A.Yaşar (1991), "Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvifi ve Sufisi olarak Mevlâna Celâlüddin-i Rumî", *S.Ü. 4. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler) (12- 13 Aralık 1989)*, Konya: 139-146.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992), *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderîler*, Ankara.

Ocak, A.Yaşar (1996), "Türkiye Tarihinde Merkezî İktidar ve Mevlevîler", *S.Ü. Türkîyat Araştırmaları Dergisi 1-2 (2)* : 17-22.

Ocak, Ahmet Yaşar (2002), *Türkiyede Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul:İletişim Yay.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992), “Bektaşılık”, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, 5:373-379.

Sofuoğlu, C. ve A. İlhan (2001), *Alevilik Bektaşılık Tartışmaları*, Ankara: TDV Yay.

Şahin, İlhan (1986), “Osmanlı Devrinde Ahi Evran Zaviyesinin Hususiyetine Dair Bazı Mülahazalar ve Vesikalar”, *Ahilik ve Esnaf Konferansları ve Seminer, Metinler-Tartışmalar*, İstanbul.

Şahin, İlhan (1988), “Ahî Evran”, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c.1. §29-530)

Torun, Ali (1988), *Türk Edebiyatında Fütüvvet-nameler*, Ankara.

Yeniterzi, Emine (1995), *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, Ankara: T.Diyabet Vakfı Yay.

www.ahilik.gazi.edu.tr

ISBN 975-6151-07-2

A standard linear barcode representing the ISBN number 975-6151-07-2.

9 799756 151074

STN
312 435 15 95